

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Ernesta
KAZAKĖNAITĖ

XVI–XVII a. liuteronų latviškųjų
Biblijos fragmentų sąsajos su
Glücko Biblijos vertimu (1685–1694)

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,
filologija 04H

VILNIUS 2019

Disertacija rengta 2014– 2018 metais Vilniaus universitete

Mokslinė vadovė:

doc. dr. Birutė Kabašinskaitė [Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H]

Mokslinis konsultantas:

prof. habil. dr. Pēteris Vanags [Stokholmo universitetas, Latvijos universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H]

TURINYS

DIAGRAMŲ SĄRAŠAS.....	7
LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	9
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	9
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	10
SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS	11
ĮVADAS	13
1. BIBLIJOS VERTIMAS PASAULYJE IR LATVIJOJE.....	20
1.1 Biblijos vertimo istorijos periodizacija.....	20
1.2 Biblijos latvių kalba vertimo istorija.....	21
1.2.1 Tyrimų apžvalga.....	21
1.2.2 Iki pirmųjų bandymų išversti visą Bibliją	22
1.2.3 Pirmieji bandymai versti visą Bibliją	24
1.2.4 Biblijos latvių kalba vertimo organizavimas ir įgyvendinimas	27
1.2.4.1 Biblijos organizatorius ir jos vertėjas	28
1.2.4.2 Vertimo pradžia ir eiga.....	30
1.2.4.3 Biblijos vertimo recenzavimas	33
1.2.5 Apibendrinimas	35
2. TEKSTŲ PANAŠUMO TYRIMAI.....	35
2.1 Neautomatizuoti tekstų panašumo tyrimai.....	37
2.2 Automatizuoti tekstų panašumo tyrimai	41
3. TYRIMO MEDŽIAGA IR DARBO METODIKA.....	45
3.1 XVI–XVII a. Biblijos fragmentų latvių kalba tekstų bazė.....	45
3.2 Žodžių vertinimo kriterijai.....	46
3.3 Žodžių sutapimo tipai	48
3.4 Probleminiai analizės atvejai	52
3.5 Tyrimo duomenų bazė	59
3.6 Tekstų sutapimo indeksas	60
3.6.1 Tekstų sutapimo indekso ribos	62
3.7 Statistinė duomenų analizė	63
4. <i>TA ŠWEHTA GRAHMATA</i> SANTYKIS SU XVI–XVII A. LATVIŠKAIS LIUTERONŲ BIBLIJOS FRAGMENTŲ VERTIM AIS	64
4.1 EE ir GB	65
4.1.1 <i>Euangelia vnd Episteln</i> (1587).....	65
4.1.2 EE kalba	67

4.1.3	EE struktūra.....	69
4.1.4	EE ir GB žodžių sutapimas.....	70
4.1.4.1	Bendros imtys.....	70
4.1.4.2	Sutampantys žodžiai (#, #\$, #%, #\$\$%).....	73
4.1.4.2.1	Visiški atitikmenys (#).....	79
4.1.4.2.1.1	Evangelinės ištraukos.....	80
4.1.4.2.1.2	Neevangelinės ištraukos.....	88
4.1.4.2.1.3	Apibendrinimas.....	96
4.1.4.2.2	Kitaviečiai visiškai atitikmenys (#\$).....	97
4.1.4.2.2.1	Evangelinės ištraukos.....	98
4.1.4.2.2.2	Neevangelinės ištraukos.....	101
4.1.4.2.2.3	Apibendrinimas.....	105
4.1.5	Išvada.....	107
4.2	LVM ir GB.....	108
4.2.1	<i>Lettifch Vade mecum</i> (1631; 1644).....	108
4.2.2	LVM kalba ir leidimai.....	110
4.2.3	LVM struktūra.....	112
4.2.4	LVM ₂ ir GB žodžių sutapimas.....	114
4.2.4.1	Bendros imtys.....	114
4.2.4.2	Sutampantys žodžiai (#, #\$, #%, #\$\$%).....	116
4.2.4.2.1	Visiški atitikmenys (#).....	121
4.2.4.2.1.1	Evangelinės ištraukos.....	121
4.2.4.2.1.2	Neevangelinės ištraukos.....	128
4.2.4.2.1.3	Apibendrinimas.....	138
4.2.4.2.2	Kitaviečiai visiškai atitikmenys (#\$).....	139
4.2.4.2.2.1	Evangelinės ištraukos.....	140
4.2.4.2.2.2	Neevangelinės ištraukos.....	143
4.2.4.2.2.3	Apibendrinimas.....	147
4.2.5	Išvada.....	147
4.3	LLP ir GB.....	148
4.3.1	<i>Lang=gewünschte Lettifche Postill</i> (1654).....	148
4.3.2	LLP struktūra.....	149
4.3.3	LLP ir GB žodžių sutapimas ir palyginimas su LVM ₂	149
4.3.3.1	Bendros imtys.....	149
4.3.3.2	LVM ₂ ir LLP sutapimo su GB palyginimas.....	150
4.3.4	Išvada.....	153
4.4	UP ir GB.....	155
4.4.1	<i>Eine Überfetzungs Probe</i> (1675).....	155
4.4.2	UP atsiradimas ir kalba.....	156

4.4.3 UP struktūra.....	157
4.4.4 UP ir GB žodžių sutapimas	158
4.4.4.1 Bendros imtys.....	158
4.4.4.2 Sutampantys žodžiai (#, #\$, #%, #\$\$%).....	162
4.4.4.2.1 Visiški atitikmenys (#).....	167
4.4.4.2.2 Kitaviečiai visiškai atitikmenys (#\$).....	171
4.4.5 Išvada.....	174
4.5 VLH ir GB	175
4.5.1 <i>Vermehretes Lettifches Hand=Buch</i> (1685).....	175
4.5.2 VLH kalba ir santykis su GB.....	179
4.5.3 VLH struktūra.....	180
4.5.4 VLH ir GB žodžių sutapimas	182
4.5.4.1 Bendros imtys.....	182
4.5.4.2 Sutampantys žodžiai (#, #\$, #%, #\$\$%).....	184
4.5.4.2.1 Visiški atitikmenys (#)	189
4.5.4.2.1.1 Evangelinės ištraukos.....	189
4.5.4.2.1.1.1 Mato evangelijos ištraukos.....	190
4.5.4.2.1.1.1.3 Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51.....	198
4.5.4.2.1.1.2 Morkaus evangelijos ištraukos	204
4.5.4.2.1.1.3 Luko evangelijos ištraukos.....	208
4.5.4.2.1.1.4 Jono evangelijos ištraukos.....	215
4.5.4.2.1.2 Neevangelinės ištraukos.....	220
4.5.4.2.1.3 Apibendrinimas	234
4.5.4.2.2 Kitaviečiai visiškai atitikmenys (#\$)	234
4.5.4.2.2.1 Evangelinės ištraukos.....	236
4.5.4.2.2.2 Neevangelinės ištraukos.....	240
4.5.4.2.2.3 Apibendrinimas	246
4.5.5 Išvada.....	247
5. APIBENDRINAMOJI XVI–XVII A. LATVIŠKŲ FRAGMENTŲ ĮTAKOS	
PIRMAJAI BIBLIJAI APŽVALGA.....	248
5.1 Tekstų žodžių skaičiaus palyginimas su GB.....	248
5.2 Žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas EE, LVM ₁ , LVM ₂ , LLP, UP ir VLH	250
5.2.1 Sutapimas pagal visus kriterijus	250
5.2.2 Sutapimas pagal du kriterijus (buvimą ir sutapimą).....	253
5.2.2.1 Evangelinių fragmentų vertimo tradicijos pagrindimas	255
5.3 Tekstų sutapimo indeksas	258
5.3.1 Tekstų sutapimo indeksas pagal Biblijos knygas	260
5.3.2 Perikopijų sutapimo indeksas	263

5.3.2.1 Evangelinės perikopės	264
5.3.2.2 Neevangelinės perikopės	266
5.3.2.3 UP (1675)	267
5.3.3 Versetų sutapimo indeksas	271
5.3.3.1 VLH (1685)	272
5.3.3.2 LVM ₂ (1644)	273
5.3.3.3 EE (1587).....	274
5.3.3.4 LLP (1654)	275
5.3.3.5 UP (1675)	276
5.3.4 Apibendrinimas	276
5.3.5 Tekstų sutapimo indeksas šaltinių versetuose (diagramos)	277
5.3.5.1 EE (1587).....	277
5.3.5.2 LVM ₂ (1644)	278
5.3.5.3 LLP (1654)	279
5.3.5.4 UP (1675)	279
5.3.5.5 VLH (1685)	280
IŠVADOS	281
TYRIMO PERSPEKTYVOS.....	288
ŠALTINIAI.....	289
LITERATŪROS SĄRAŠAS	291
PRIEDAI	307
1 priedas. Liuteroniškų latviškų perikopių (1587–1685) struktūra.....	307
2 priedas. Diagramos	320

DIAGRAMŲ SĄRAŠAS

1 diagrama. Sutampančių EE ir GB žodžių santykinis dažnis 146 perikopėse	74
2 diagrama. Su GB sutampančių žodžių santykinis dažnis EE pagal Biblijos knygas	78
3 diagrama. Visiškų EE ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse ištraukose	80
4 diagrama. Visiškų EE ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse perikopėse	81
5 diagrama. Visiškų EE ir GB atitikmenų santykinis dažnis neevangelinėse perikopėse	81
6 diagrama. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis EE neevangelinėse ištraukose	89
7 diagrama. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis EE	97
8 diagrama. Sutampančių LVM ₂ ir GB žodžių santykinis dažnis 158 perikopėse	118
9 diagrama. Sutampančių LVM ₂ ir GB žodžių santykinis dažnis pagal Biblijos knygas	120
10 diagrama. Visiškų LVM ₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse ištraukose	121
11 diagrama. Visiškų LVM ₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse perikopėse	124
12 diagrama. Visiškų LVM ₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis neevangelinėse perikopėse	124
13 diagrama. Visiškų LVM ₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis 79 neevangelinėse ištraukose	129
14 diagrama. Kitaviečių visiškų LVM ₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis	139
15 diagrama. Sutampančių žodžių ir visiškų atitikmenų santykinių dažnių palyginimas LVM ₂ ir LLP	154
16 diagrama. Sutampančių UP ir GB žodžių santykinis dažnis versetuose	163
17 diagrama. Visiškų UP ir GB atitikmenų santykinis dažnis 151 versete	163
18 diagrama. Sutampančių UP ir GB žodžių santykinis dažnis ištraukose	166
19 diagrama. Visiškų UP ir GB atitikmenų santykinis dažnis ištraukose	167
20 diagrama. Kitaviečių visiškų UP ir GB atitikmenų santykinis dažnis ištraukose	171
21 diagrama. Sutampančių VLH ir GB žodžių santykinis dažnis 180 perikopių	185
22 diagrama. Sutampančių VLH ir GB žodžių santykinis dažnis ištraukose iš 26 Biblijos knygų	188
23 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelijų ištraukose	190
24 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Mato evangelijos perikopėse	191
25 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51	199

26 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Morkaus evangelijos versetuose	206
27 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Luko evangelijos perikopėse.....	209
28 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Jono evangelijos perikopėse.....	215
29 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis ištraukose iš 22 Biblijos knygų	220
30 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis 93 neevangelinėse perikopėse.....	222
31 diagrama. Kitaviečių visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis pagal Biblijos knygas	235
32 diagrama. A šaltinio ir GB žodžių skaičiaus skirtumas (%).....	249
33 diagrama. Žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas šaltiniuose.....	251
34 diagrama. Žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas šaltiniuose (pagal buvimą ir sutapimą)	254
35 diagrama. Žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas evangelinėse ir kitose perikopėse	257
36 diagrama. Tekstų sutapimo indeksas	259
37 diagrama. Bendro ir visiško sutapimo indekso variacijos žingsnis	262
38 diagrama. Bendro ir visiško sutapimo su GB indeksai UP ištraukose.....	268
39 diagrama. Bendro sutapimo indeksas perikopėse.....	269
40 diagrama. Visiško sutapimo indeksas perikopėse	270
41 diagrama. EE ir GB sutapimo indeksas evangeliniuose versetuose	277
42 diagrama. EE ir GB sutapimo indeksas neevangeliniuose versetuose.....	277
43 diagrama. LVM ₂ ir GB sutapimo indeksas evangeliniuose versetuose	278
44 diagrama. LVM ₂ ir GB sutapimo indeksas neevangeliniuose versetuose	278
45 diagrama. LLP ir GB sutapimo indeksas evangeliniuose versetuose	279
46 diagrama. UP ir GB sutapimo indeksas versetuose	279
47 diagrama. VLH ir GB sutapimo indeksas evangeliniuose versetuose	280
48 diagrama. VLH ir GB sutapimo indeksas neevangeliniuose versetuose	280

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Tekstų išdėstymo pavyzdys iš tekstų bazės (Mt 7,15)	45
2 lentelė. Koduotų žodžių Mt 7,21 versete pavyzdys	47
3 lentelė. Versetų skaičius atskirose Biblijos knygose EE	70
4 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis EE	71
5 lentelė. EE neevangelinių versetų, kuriuose nėra kitaviečių visiškų atitikmenų, dažnis	105
6 lentelė. Versetų skaičius atskirose Biblijos dalyse LVM ₂	113
7 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis LVM ₁ ir LVM ₂	114
8 lentelė. LVM ₂ neevangelinių versetų, kuriuose nėra kitaviečių visiškų atitikmenų, dažnis	146
9 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis LLP	150
10 lentelė. LVM ₂ ir LLP sutapimo su GB reikšmingumas pagal Studento kriterijų	152
11 lentelė. Versetų skaičius atskirose Biblijos dalyse UP	158
12 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis UP	159
13 lentelė. Versetų skaičius atskirose Biblijos dalyse VLH	181
14 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis VLH	182
15 lentelė. VLH neevangelinių versetų, kuriuose nėra kitaviečio visiško atitiktens, dažnis	245
16 lentelė. Žodžių skaičius A šaltinyje ir atitinkamai GB	248
17 lentelė. Evangelinių ir neevangelinių perikopių skirtumo reikšmingumas pagal Studento kriterijų	264
18 lentelė. Maksimaliai sutampančių VLH ir GB versetų skaičius	272

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 paveikslas. <i>Ta Šwehta Grammata</i> (1689) ir <i>Tas Jauns Testaments</i> (1685) antraštiniai puslapiai	33
2 paveikslas. Tekstų sutapimai Biblijose anglų kalba (Pr 1,1)	42
3 paveikslas. Žodžių vertinimo kriterijai ir sutapimo tipai	46
4 paveikslas. <i>Euangelia vnd Epifteln</i> (1587) antraštinis puslapis	65
5 paveikslas. <i>Euangelia vnd Epifteln</i> (1587) pirmasis puslapis	69
6 paveikslas. <i>Lettifch Vade mecum</i> (1631) antraštinis puslapis	108
7 paveikslas. <i>Lang=gewüñfchte Lettifche Postill</i> (1654) antraštinis puslapis	148
8 paveikslas. <i>Eine Überfetzungs Probe</i> (1675) antraštinis puslapis	155
9 paveikslas. <i>Vermehretes Lettifches Hand=Buch</i> (1685) perikopių pirmasis puslapis	175

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

<i>ang.</i>	anglų kalba	<i>naud.</i>	naudininkas
<i>aukšt.l.</i>	aukštesnysis laipsnis	<i>nelyg.l.</i>	nelyginamasis laipsnis
<i>bendr.</i>	bendratis	<i>nesangr.</i>	nesangražinis veiksmažodis
<i>būdv.</i>	būdvardis	<i>priev.</i>	prieveiksmis
<i>būt.l.</i>	būtas laikas	<i>pusd.</i>	pusdalyvis
<i>daiktv.</i>	daiktavardis	<i>sangr.</i>	sangražinis veiksmažodis
<i>dal.</i>	dalelytė	<i>sign.</i>	signatūra
<i>dgs.</i>	daugiskaita	<i>tar.n.</i>	tariamoji nuosaka
<i>es.l.</i>	esamasis laikas	<i>ties.n.</i>	tiesioginė nuosaka
<i>gal.</i>	galininkas	<i>vard.</i>	vardininkas
<i>gr.</i>	graikų kalba	<i>veiksmž.</i>	veiksmažodis
<i>hebr.</i>	hebrajų	<i>vyr.g.</i>	vyriškoji giminė
<i>įnag.</i>	įnagininkas	<i>vns.</i>	vienaskaita
<i>kilm.</i>	kilmininkas	<i>vok.</i>	vokiečių kalba
<i>lat.</i>	latvių kalba	<i>vok.a.</i>	ankstyvoji naujoji vokiečių aukštaičių tarmė
<i>lie.</i>	lietuvių kalba	<i>vok.ž.</i>	ankstyvoji naujoji vokiečių žemaičių tarmė
<i>liep.n.</i>	liepiamoji nuosaka		
<i>lot.</i>	lotynų kalba		
<i>mot.g.</i>	moteriškoji giminė		

Disertacijoje vartojamos Biblijos knygų santrumpos teikiamos pagal ekumeninį Biblijos lietuvių kalba leidimą (1999). Prieiga internete: http://biblija.lt/index.aspx/lt_vertimai/leidimai/b_rk_e1999/kn_skyriai/.

SAVOKŲ ŽODYNĖLIS

A šaltinis (A nuo žodžio ankstesnis) – tai visi (neturint omenyje vieno konkretaus) šiame darbe tiriami tekstai, pasirodę prieš Glūcko Bibliją, t. y. EE, LVM₁, LVM₂, LLP, UP ir VLH.

Dalinis atitikmuo (#%) – žodis, kuris gretinamuose tekstuose sutampa (yra ta pati leksema), tačiau jo forma skiriasi, pvz., *Jis skelbia žmonėms* (es.1.) : *Jis skelbė žmonėms* (būt.1.).

Dalinis neatitikmuo (@%) – žodis, kuris gretinamuose tekstuose skiriasi (yra kita leksema), tačiau darybiškai susijęs (turi tą pačią šaknį), pvz., *Jis skelbė žmonėms* : *Jis paskelbė žmonėms*.

Kitavietis dalinis atitikmuo (#\$%) – žodis, kuris gretinamuose tekstuose sutampa (yra ta pati leksema), tačiau jo forma ir vieta tekste skiriasi, pvz., *Jis skelbia žmonėms* (es.1.) : *Jis žmonėms skelbė* (būt.1.).

Kitavietis dalinis neatitikmuo (@\$%) – tai toks žodis, kuris gretinamuose tekstuose skiriasi (yra kita leksema) bei vartojamas kitoje verseto vietoje, tačiau turi tą pačią šaknį, pvz., *Jis skelbė žmonėms* : *Jis žmonėms paskelbė*.

Kitavietis visiškas atitikmuo (#\$) – žodis, kuris gretinamuose tekstuose visiškai sutampa (forma nesiskiria), tačiau yra vartojamas kitoje verseto vietoje, pvz., *Jis skelbia žmonėms* : *Jis žmonėms skelbia*.

Kitavietis visiškas neatitikmuo (@\$) – žodis, kuris gretinamuose tekstuose ne tik visiškai skiriasi (kita leksema), bet ir vartojamas kitoje vietoje, pvz., *Jis skelbia žmonėms* : *Jis žmonėms sako*.

Mediana – skaičių aibės vidurinis skaičius, kuris variacinę eilutę dalija į dvi dalis. Paprastai ja, o ne vidurkiu, naudojamosi, kai duomenų aibėje yra labai išsiskiriančių rezultatų (Čekanavičius, Murauskas 2006: 36).

Nulinis atitikmuo (+) – žodis, kuris neturi jokio atitikmens gretinamame šaltinyje, pvz., *Jis skelbia žmonėms* : *Jis skelbia*.

Perikopė – Biblijos ištrauka, skaitoma per mišias (RŽ: 292).

Ribinės reikšmės – didžiausia ir mažiausia imties reikšmė, pvz., eilutės „5,1,2,9,7“ ribinės reikšmės yra 1 ir 9.

Teksto pernaudojimas – pakartotinis teksto ar jo dalies panaudojimas kitam tekstui kurti.

Tekstų sutapimo indeksas – tyrime išskirtas vertinimo matas (min=0; max=1), rodantis A šaltinio ir Glūcko Biblijos sutapimą (žr. 6.3).

Variacijos žingsnis – skirtumas tarp didžiausios ir mažiausios imties reikšmių, dar vadinamas aibės pločiu, pvz., eilutės „5,1,2,9,7“ variacijos žingsnis lygus 8 (=9-1).

Versetas – smulčiausias savarankiškas prasminis Biblijos vienetas, dar vadinamas bibrine eilute.

Visiškas atitikmuo (#) – žodis, kuris gretinamuose tekstuose visiškai sutampa (nesiskiria nei forma, nei vieta), pvz., *Jis skelbia žmonėms : Jis skelbia žmonėms.*

Visiškas neatitikmuo (@) – žodis, kuris gretinamuose tekstuose visiškai skiriasi, t. y. jo vietoje yra kita leksema, pvz., *Jis skelbia žmonėms : Jis kalba žmonėms.*

„Da würde sich denn bald finden /
daß es nicht so leicht sey [...]“*

IVADAS

Ernst Glück

1. Pirmoji Biblija tautine kalba yra itin svarbus įvykis latvių kultūros ir kalbos kodifikacijos procese. Ja ne tik įtvirtinta atnaujinta rašyba, vėliau vartota daugiau kaip 200 metų, bet ir pats vertimas neprarado vertės bei davė pamatą naujoms teksto redakcijoms iki pat XX a. pr., kai tik po I pasaulinio karo imtasi Bibliją versti iš naujo. Nors visa Biblija latvių kalba reformacijos kontekste pasirodė sąlyginai vėlai – XVII a. pabaigoje, jos fragmentai, išspausdinti įvairiuose bažnytiniuose veikaluose, latvių kalba buvo pažįstami jau nuo XVI a., todėl natūraliai kyla klausimas, koks pirmosios Biblijos santykis su ankstesniais fragmentų vertimais, ar vertėjas jais nesinaudojo? Iš išlikusių laiškų gali susidaryti įspūdis, kad ne. Viename jų (1699) vertėjas Ernstas Glückas teigė vertęs kiekvieną dieną aštuonerius metus iš originalių šaltinių tik vienam pagalbininkui padedant ir apie kitus iki jo atliktus fragmentų vertimus į latvių kalbą neužsiminė (žr. 1.2.4.2). Vis dėlto **problema** išryškėja vos žvilgterėjus į tekstą – galima rasti daug tokių pavyzdžių kaip Lk 21,28 versetas¹:

(1) GR	ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν
V	his autem fieri incipientibus respicite et levate capita vestra quoniam adpropinquat redemptio vestra.
LB	Wenn aber dieſes anfeheth zu gefchehen / fo feheth auff / vnd hebt ewer Heubter auff / darumb / das ſich ewer Erlöfung nahet.
EE	Beth kad ſchis efaax notickt / tad lukoyet auxam / vnd paczelleth yuuffes Galwes / tapeetcz / ka bõw yuuffe peftyſchenne tuwe klãth gir.
LVM ₁	Bett kad tas eeſahx notickt / tad fkattaitees aukfcham / vnd pazelleeta juhſus Ghallwus / tapehts / ka juhſa Peſtiſchana tuwake nahk.
VLH	Bet kad tas eeſahks notikt; Tad <u>pazeldami juhſas Galwas/ ſkattaitees us Augſchu/</u> tapehtz ka juhſa Peſtiſchana jo klahtu nahk.
GB	Bet kad tas eeſahks notikt/ tad <u>pazeldami juhſas Galwas/ ſkattajtees uhs augſchu/</u> tapehcz/ ka juhſo Peſtiſchana jo klahtu nahk.

* „Greitai tapo aišku, kad tai nėra taip paprasta“, – Biblijos į latvių kalbą vertėjas Ernstas Glückas apie vertimą. Cituojama iš Jürgeno Beyerio prieš 2013 m. Volfenbiutelio Hercogo Augusto bibliotekoje rasto nedatuoto ir nepasirašyto dviejų puslapių GB Naujojo Testamento priedo (pavadinimu *Anhang*; sign. *Bibel-S. 1040*), už kurio kopiją nuoširdžiai dėkoju prof. habil. dr. Pēterui Vanagui.

¹ Šaltinių santrumpų reikšmės žr. toliau įvade (3), dėl rašybos žr. 92 išnašą (p. 45).

Versetą išdėsčius chronologiškai matyti, kad paskutiniai du tekstai – Füreckerio verstos perikopės (VLH) ir Glücko Biblija (GB) – sutampa žodis žodiniu (išskyrus kelis nežymius skirtumus), bet skiriasi nuo visų kitų šaltinių, įskaitant Naująjį Testamentą originalo kalba. Natūralu, kad skirtinguose Biblijos vertimuose yra daug panašumų – juk verčiamas tas pats tekstas, tačiau vargu ar tokie pavyzdžiai kaip atkarpų sukeitimas galėję atsirasti nepriklausomai vienas nuo kito (Subačius 2001: 102). Žinoma, jei tai būtų vienintelis šio tipo pavyzdys, jį būtų galima laikyti atsitiktiniu, tačiau tokių įrodomąją vertę turinčių atkarpų Glücko Biblijoje yra daugiau.

2. Minėtoji problema – Ernsto Glücko verstos *Ta Šwehta Grahmata* (1685–1694) sąsajos su ankstesniais vertimais – mokslininkų plačiau nėra analizuota, tačiau ne vieno apie ją užsiminta. Išsamiausia pastaba šia tema, kurią percituoja visi tolesni autoriai, laikytinas Ludžio Bėrzinio (1928) straipsnis apie Christoforą Füreckerį. Nors jame minėtai problemai skirta vos keletas puslapių, kuriuose daugiausia vietos užima teikiami keturi pavyzdžiai, ir gretinami trys šaltiniai (Mancelio, Füreckerio ir Glücko), autoriaus pastebėjimai yra labai reikšmingi. Bėrzinio (1928: 175) nuomone, pirmosios Biblijos vertėjas rėmėsi Füreckerio perikopių vertimais, nes vietomis abu tekstai sutampa žodis žodiniu, tačiau vėliau priduria, kad esą sunku pasakyti, kokio masto buvo ši įtaka (Bėrzinis 1939: 152). Dėl sąsajų su kitais prieš GB pasirodžiusiais biblijiniais tekstais svarstyta mažiau ir dažniausiai bendrai sakiniu ar dviem paminint, kad įtaką darė visi, arba – Mancelis su Füreckeriu (Bėrzinis 1939: 152) ar Reuteris (Ozols 1965: 270). Vis dėlto nėra tyrimų, kuriuose tekstų sąsajos būtų tirtos nuosekliai. Gerokai plačiau jos analizuojamos šiame darbe, kurio **tikslas** – nustatyti ir įvertinti ankstesnių latviškųjų Biblijos fragmentų sąsajas su atitinkamomis vietomis pirmojoje Biblijoje latvių kalba (1685–1694) ir taip atskleisti latviškuosius jos šaltinius. Pabrėžtina, kad ankstesnių šaltinių tarpusavio ryšiai nėra šio tyrimo tikslas – apsiribota tik pastebėjimais, kurie randasi tiriant GB ir A šaltinio² tekstų sąsajas.

Kuriant senųjų tekstų palyginimo metodiką tyrimo **objektu** pasirinkti leksiniai tekstų sutapimai, t. y. sutampančių A šaltinio ir GB žodžių kiekybinis bei kokybinis įvertinimas.

² Čia ir toliau bendru pavadinimu *A šaltinis* (A – t. y. ankstesnis) vadinami visi (neturint omenyje vieno konkretaus) šiame darbe tiriami tekstai, pasirodę prieš Glücko Bibliją, t. y. EE, LVM1, LVM2, LLP, UP ir VLH.

Tikslui pasiekti keliama tokie **uždaviniai**:

- 1) sudaryti iki 1685 m. imtinai išspausdintų liuteronų Biblijos fragmentų ir jų atitinkamų ištraukų pirmojoje Biblijoje latvių kalba tekstų bazę;
- 2) pasiūlyti ir pagrįsti bibliinių vertimų sutapimų tyrimo metodiką;
- 3) koduoti tekstų bazę sutapimams identifikuoti;
- 4) nustatyti tiriamų tekstų sutapimus su Glücko Biblija ir jų sutapimo indeksą;
- 5) įvertinti spausdintų liuteronų Biblijos ištraukų latvių kalba įtaką Glücko *Ta Šwehta Grahmata* atitinkamų vietų vertimui.

3. Tyrimo **medžiaga** sudaro liuteronų Biblijos knygų (daugiausia Naujojo Testamento) fragmentų vertimai į latvių kalbą:³

- pirmasis spausdintas perikopių rinkinys latvių kalba *Euangelia vnd Epifteln* (1587; toliau – EE);
- du Georgo Mancelio *Lettifch Vade mecum* leidimai (toliau – LVM): pirmasis 1631 m. (toliau – LVM₁) ir antrasis 1644 m. (toliau – LVM₂);
- Georgo Mancelio *Lang=gewūnschte Lettifche Postill* perikopės (1654; toliau – LLP);
- Johanno Reuterio *Eine Überfetzungs Probe* (1675; toliau – UP);
- Christophoro Füreckerio perikopės, išspausdintos knygoje *Vermehretes Lettifches Hand=Buch* (1685; toliau – VLH);
- Ernsto Glücko *Ta Šwehta Grahmata* (1685–1694; toliau – GB).

Prie darbo medžiagos priskirtini ir pagalbiniai, galimi tiriamų tekstų vertimo ar redagavimo šaltiniai: Naujasis Testamentas senąja graikų kalba (toliau – GR), Senasis Testamentas hebrajų kalba (toliau – HB) ir atitinkamos vietos Septuagintoje (toliau – SP), Vulgata (toliau – V) ir Martino Lutherio Biblija ankstyvąja naująja vokiečių aukštaičių (toliau – LB) bei ankstyvąja naująja vokiečių žemaičių (toliau – LBŽ) tarmėmis.

Svarbu paminėti, kad Biblijos knygų vertimų į latvių kalbą yra ir daugiau (žr. 1.2.1), pvz., Siracido knyga, kuri atskiru leidimu iki Biblijos išleista penkis kartus. Dėl apimties ir specifikos jos reikalauja atskiro tyrimo.

³ Beveik visi tiriami tekstai šiuo metu prieinami *Latvių kalbos senųjų tekstų bazėje* (<http://senie.korpuss.lv/toc.jsp>), iš kurios daugiausia ir buvo rinkta medžiaga tyrimo bazei sudaryti. Išskyrus VLH, už kurio darbinį variantą esu nuoširdžiai dėkinga prof. habil. dr. P. Vanagui, ir LVM₂ bei Glücko Senojo Testamento ištraukos, kurie buvo parengtos doktorantūros studijų pradžioje.

4. **Metodas.** Disertacijoje aprašomas empirinis tyrimas, kuriame taikytas indukcinis principas – duomenys surinkti, analizuoti ir tik tada pateikiamos apibendrinamosios išvados. Tikslui pasiekti atskirose disertacijos dalyse naudojami keli sinchroniniai kalbotyros metodai, iš kurių svarbiausias yra lyginamoji analizė – verstiniai latviški tekstai lyginami tarpusavyje, o atskirais atvejais, siekiant pagrįsti vieną ar kitą teiginį, gretinami ir su galimais vertimo šaltiniais vokiečių, lotynų, senąja graikų ir hebrajų kalbomis. Taip pat taikomas aprašomasis analitinis metodas, derinami teksto istorijos ir vertimo mokslo principai (Subačius 2001: 94–96). Nors tekstų sąsajų tyrimas iš esmės yra kokybinis, nemažą dalį užima ir kiekybinė analizė (Kardelis 2002: 110–113), be to, siekiant įvertinti skirtumų reikšmingumą taikomas Stjudento kriterijus. Paminėtina ir tyrime suformuluota metodika, skirta senųjų tekstų sutapimams identifikuoti, apie ją daugiau žr. 3.2.

5. **Tyrimo aktualumas.** Pirmosios liuteronų Biblijos latvių kalba vertimo ar redagavimo šaltiniai nėra tirti. Taip pat nėra ir išsamaus pirmųjų bibliinių tekstų tarpusavio ryšių tyrimo. Vienur kitur (pvz., Bērziņš 1939: 152; Ozols 1965: 270 ir kt.) yra paminėta galima Mancelio, Reuterio ar Füreckerio tekstų įtaka Glūcko vertimui, tačiau ši problema plačiau nėra analizuota, apsiribota tik keliais pavieniais pavyzdžiais. Disertacijoje pirmą kartą sistemingai siekiama nustatyti ankstesnių Biblijos fragmentų ir pirmosios Biblijos latvių kalba vertimų sąsajas. Nekyla abejonių, kad pirmoji Biblija tautine kalba buvo svarbus įvykis daugelio kalbų kodifikacijos procese (plg. lietuvių, latvių), todėl svarbu nustatyti vertėjo indėlį bei tai, kiek jam įtakos galėjo daryti ankstesni autoriai, t. y. atskleisti Biblijos vertimo daugiasluoksniškumą ar (ne)tiesioginį kolektyviškumą, jei toks galėjo būti.

Aprašomas tyrimas yra reikalingas, nes į Biblijos latvių kalba vertimą mokslininkų nuolat atsigręžiama, o tekstų sąsajų žinojimas būtinas norint tiksliau įvertinti kalbinius vertimo faktus ir galimą jų kilmę. Pavyzdžiui, turint omenyje šio tyrimo išvadas, galima bent iš dalies paaiškinti Glūcko veiksmazodį tiriančios Jolantos Wiśnioch išvadą (2015: 128), kad būtojo laiko 3 asmens galūnės (-a ir -e) labiausiai varijuoja Luko evangelijoje – būtent joje fiksuojamas didžiausias Füreckerio vertimo pernaudojimas GB.

Iš tiesų atliekamas tyrimas aktualus ne tik filologams, bet ir kultūros ar bažnyčios istorikams, nes tiriant vertimų sąsajas neišvengiamai buvo gilinamasi į autorių kultūrinę ir socialinę aplinką, patikslinti keli biografiniai duomenys.

6. **Ginamieji teiginiai:**

1. Egzistavo Lutherio Biblija besiremianti Naujojo Testamento fragmentų vertimo į latvių kalbą tradicija – tekstų perimamumas tirtuose perikopių rinkiniuose akivaizdus. Vis dėlto ankstesni tekstai darė įtaką tik Glūcko Biblijos evangelijoms, verčiant kitas NT dalis jie nebuvo pasirinkti vertimo pagrindu.

2. Daugiausia buvo remiamasi Christophoro Füreckerio evangelinių ištraukų vertimu. Su Glūcko Biblija sutampantys žodžiai jose sudaro 92.15% visų žodžių, o kituose latviškuose tekstuose – mažiau: LVM₂ – 80.75%, LLP – 80.52%, EE – 72.30%.

3. 85 iš 87 evangelinių Füreckerio verstų perikopių daugiau ar mažiau buvo pernaudotos Glūcko Biblijoje. Likusiomis dviem – 27 sekmadieniui po Švč. Trejybės skirtomis Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 – GB nebuvo remtasi.

4. Iš 85 perimtų Füreckerio perikopių daugiausia su GB sutampa Luko evangelijos ištraukos, kuriose sutampantys žodžiai siekia net 94%. Kiek mažiau jie sudaro Jono (93%), Mato (90%) ir Morkaus (89%) perikopėse.

5. Vienas iš pagalbinių pirmosios Biblijos latvių kalba šaltinių buvo Georgo Mancelio *Lettifch Vade mecum* perikopių vertimai, tačiau jais naudotasi selektyviai.

6. Glūcko Biblijoje nebuvo pernaudoti *Euangelia vnd Epifteln* (1587) bei Mancelio *Lang=gewüſchte Lettifche Poſtill* (1654) perikopių ir Johanno Reuterio *Eine Überſetzungs Probe* (1675) ištraukų vertimai.

7. **Darbo struktūra.** Šį darbą sudaro įvadas, penki skyriai, išvados ir priedai. Pirmieji du skyriai yra teorinio pobūdžio – pirmajame remiantis kitų mokslininkų darbais apžvelgiama latvių Biblijos vertimo istorija, antrajame – tekstų panašumo tyrimai ir specifika. Nuo trečiojo skyriaus dėstoma praktinė šio tyrimo dalis: pirmiausia apžvelgiama tyrimo medžiaga ir metodika, tuomet pristatomas suformuluotas tekstų sutapimo indeksas ir statistinė duomenų analizė. Ketvirtajame, kurį sudaro penki poskyriai, – chronologine tvarka aprašomi tyrimo rezultatai analizuotuose šaltiniuose skyriumi (EE, LVM, LLP, UP ir VLH), o penktajame pateikiama bendra jų apžvalga, tekstų sutapimo indeksas ir statistinės išvados. Darbo pabaigoje teikiamos išvados, nurodomos tyrimo perspektyvos ir pridedamas dviejų dalių priedas.

8. Darbo aprobavimas.

Doktorantūros metu paskelbti **straipsniai**:

1. Kazakėnaitė Ernesta 2015, Iespraudumi oriġinālajos *Vermehretes Lettisches Handbuch* perikopju pantos, *Baltistica* 50(1), 129–149.
2. Kazakėnaitė Ernesta 2016, Glaustai apie pirmosios Biblijos latviu kalba vertimo istorijā, *Archivum Lithuanicum* 18, 451–468.
3. Kazakėnaitė Ernesta 2017, Izmaiņas Georga Manceļa 1631. g. un 1644. g. *Lettisch Vade mecum* perikopju daļā, *Baltu filoloģija* 26(2), 5–36.
4. Kazakėnaitė Ernesta 2018, Remark on Fürecker's studies at Leiden University and the date of his birth, *Baltu filoloģija* 27(1), 5–11.

Darbo tema skaityti **pranešimai** konferencijose:

1. Tarptautiniame mokslinīame seminare „Latviešu raksti un raksti Latvijā 16.–19. gadsimtā: pētniecības aktualitātes un problēmas“ (Ryga, 2015 m. sausio 17 d.) perskaitytas pranešimas – *Daži jautājumi par 16.–17. gs. latviešu perikopju struktūru*.
2. XII tarptautiniame baltistu kongrese (Vilnius, 2015 m. spalio 28 d.) perskaitytas pranešimas – *Intarpai oriġinaliuose Vermehretes Lettisches Handbuch (1685) perikopių versetuose*.
3. Tarptautiniame mokslinīame seminare „Latviešu raksti un raksti Latvijā 16.–19. gadsimtā: pētniecības aktualitātes un problēmas“ (Ryga, 2016 m. sausio 14 d.) perskaitytas pranešimas – *Skatiens uz Vermehretes Lettisches Handbuch perikopju evaņģēliju daļu un to atbilstēm Ernsta Glika Jaunajā Derībā*.
4. Tarptautinēje mokslinēje konferencijojē „Baltu kalbos ir kultūros 3“ (Klaipēda, 2016 m. gegužēs 6 d.) perskaitytas pranešimas – *Vai atsevišķas agrāko perikopju daļas ietekmējušas Ernsta Glika Vecās Derības tulkojumu?*
5. Tarptautiniame mokslinīame seminare „Latviešu raksti un raksti Latvijā 16.–19. gadsimtā: pētniecības aktualitātes un problēmas. Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas prezentācija“ (Ryga, 2017 m. sausio 13 d.) perskaitytas pranešimas – *Skatiens uz Vermehretes Lettisches Handbuch perikopju epistulu daļu un to atbilstēm Ernsta Glika Bībeles tulkojumā*.
6. Tarptautinēje konferencijojē „3rd EADH Day“ (La Sapienza universitetas Romojē, Italija, 2017 m. sausio 25 d.) perskaitytas pranešimas – *One-member non-bursary text reuse project in a minor language – is it manageable?*

7. Tarptautinīamē mokslinīamē seminārē „Idējū kalvē 2017“ (Valmīerā, Latvījā, 2017 m. gegužēs 20 d.) perskaītytas pranešīmas – *Text reuse project in Latvian*.

8. Tarptautīnējē mokslīnējē konferencījōjē „Reformacījā ir lītuanīstīkā“ (Kēdāīnīāī, 2017 m. rugšējō 25 d.) perskaītytas pranešīmas – *Iš Biblijos vertīmo īstorījōs: pirmīējī vertīmāī, Reformacījā, Biblijā latvījū kalbā (1694)*.

9. Tarptautīnīamē akadēmīnīamē baltīstū seminārē „Baltīstū āgōrā: lītērātūrā, kultūrā, mītōlōgījā“ (Ryga, 2017 m. spalīō 13 d.) perskaītytas pranešīmas – *Baltū kalbos ir Biblijā*.

10. Tarptautīnīamē mokslinīamē seminārē „Latvīēšu rakstī un rakstī Latvījā 16.–19. gadsīmātā: pētnīecībās āktuālītātes un problēmas. Latvīēšu valōdas vēsturīskās vārdnīcas prezentācījā“ (Ryga, 2018 m. sausīō 12 d.) perskaītytas pranešīmas – *Par dažīem (ne)zīnāīmīem latvīskū grāmatū eksemplāriēm Lūndā un Kōpenhāgēnā*.

11. Tarptautīnējē vasaros kalbotyros mōkyklojē „Academia Grammaticorum Salensis Quinta Decima“ (Salos, Lītēuva, 2018 m. rugpjūčīō 2 d.) perskaītytas pranešīmas – *Possibilities and Limitations of the Text Reuse Detection in Old Writings: The case of the first Latvian Bible translation (1685–1694)*.

1. BIBLIJOS VERTIMAS PASAULYJE IR LATVIJOJE

1.1 Biblijos vertimo istorijos periodizacija

Beveik visi XVI–XVII a. religiniai raštai latvių kalba yra vertimai. Ne išimtis ir tiriamieji tekstai – Biblijos fragmentų rinkiniai. Nors apskritai poreikis versti tiek žodžiu, tiek raštu (daugiausia prekybos ar diplomatijos tikslais) siekia labai senus laikus, dėl būtinybės versti šventuosius tekstus nuomonės jau pačioje pradžioje išsiskyrė. Kaip galima tikėtis, vieni buvo už jų vertimą, kiti teigė Dievo žodį esant šventą ir neišverčiamą.⁴ Nepaisant šimtmečius trukusių diskusijų, į kitas kalbas raštus pradėta versti bene nuo jų užrašymo pradžios⁵ ir šiais laikais Biblija žinoma kaip į daugiausia pasaulio kalbų išversta knyga. Tiesa, dėl įvairių kultūrinių, socialinių bei ekonominių priežasčių į vienas pradėta versti ir spausdinti gerokai anksčiau, pvz., aramėjų ar lotynų, nei į kitas, pvz., vokiečių ar latvių (žr. Metzger, Coogan 2001: 515; Sanneh 2008: 283–292).

Ilga Biblijos vertimo istorija mokslininkų periodizuojama nevienodai, nors bendrumų neabejotinai daug. Biblijos vertimo teoretikas Eugenius Nida (2005: 23) išskiria tris laikotarpius: graikiškąjį-romaniškąjį, reformacijos ir modernuosius laikus. Labai panašiai skaido ir Nikolajus Garbovskis (2007: 38), tik įvardijantis kiek kitaip: senasis (graikų ir lotynų), vidurinis (Europos kalbos) ir XX a. Kitų autorių periodizuojama ir smulkiau, pvz.: Manuelis Jinbachianas (2007: 29–57) išskiria keturis periodus: 532 pr. Kr.–700 m., 700–1500, XVI–XVIII a. ir modernieji laikai; taip pat keturis, vadinamas juos didžiaisiais laikotarpiais (ang. *Great Ages*), skiria ir Jacobas Naudė (2010: 288): 200 m. pr. Kr.–IV a., IV a.–1500 m., 1500–1960 m., nuo 1960 m. iki dabar.

Iš tiesų esminis lūžis Biblijos vertimo istorijoje siejamas su protestantiška veikla (Eskhult 2012: 167), nes pagrindinė reformacijos pradininko

⁴ Kai dar buvo į kalbas žiūrima gana hierarchiškai (kad kelios kalbos yra geresnės ar šventesnės už kitas), vienas iš argumentų prieš vertimą buvo tai, kad pats Dievas pasirinkęs šią kalbą, todėl ji yra šventa ir neverčiama (daugiau, pvz., Ballard 2007: 35–36).

⁵ Plg. *targumai* – judėjų šventojo rašto vertimai į aramėjų kalbą (seniausiu laikomas targumas datuojamas IV–I a. pr. Kr., daugiau žr. Morrison 2011; Tov 1997) ar *Pešita* – vertimas į sirų kalbą (žr. Lamsa 1993; Brock 2006). Be to, Anthonas Parkeris (2013) yra pastebėjęs, kad jau pačioje Biblijoje, Nehemijo knygoje, yra minimas šventų tekstų vertimas (greičiausiai į aramėjų kalbą): „Jie skaitė iš knygos – iš Dievo Įstatymo, **išversdami jį ir paaiškindami prasmę**. Taip jie galėjo suprasti, kas buvo skaitoma.“ (Neh 8,8; Biblija 1999; paryškinta – E. K.).

Martino Lutherio idėja buvo tikėjimą grįsti tik Biblija, todėl natūralu, kad visose aptartose periodizacijose nuo reformacijos pradedamas skaičiuoti naujas – vienur antras (trichotominiuose), kitur trečias (kai skiriami keturi) – etapas. Būtent šiam laikotarpiui įsibėgėjus pasirodė ir tiriama Biblija latvių kalba (1685–1694).

1.2 Biblijos latvių kalba vertimo istorija⁶

1.2.1 Tyrimų apžvalga

Pirmoji latvių Biblija dėl ypatingos istorinės, kultūrinės ir lingvistinės reikšmės sulaukė ne vieno tyrėjo dėmesio. Sąlygiškai esamus tyrimus būtų galima skirti į dvi grupes: 1) tokius, kuriuose daugiau nagrinėjamas ar aprašomas istorinis ir kultūrinis aspektas, ir 2) tokius, kuriuose paliečiamas kalbinis vertimo aspektas.

1) Istoriniu ir kultūriniu Biblijos vertimo aspektu domėtasi nemažai. Per daugiau kaip šimtą metų publikuota tiek trumpų žinučių⁷, tiek straipsnių⁸ ar jų rinkinių⁹, tiek didesnės ar mažesnės apimties veikalų¹⁰. Kaip vieną išsamiausių iki šių dienų parašytų studijų reikėtų išskirti istoriko Edgardo Dunsdorfo knygą *Pirmās latviešu Bībeles vēsture* (1979). Joje, be kita ko, publikuotas ir išsamus rastų dokumentų priedas bei išsakyta pagrįsta kritika apie ankstesnius bandymus skelbti ir interpretuoti su Biblijos vertimu susijusius dokumentus (plg. apie Jānio Straubergo 1943 metų straipsnį). Iš naujesnių tyrimų paminėtina panašaus pobūdžio knyga vokiečių kalba, tai – Helmuto Glücko ir Inetos Polanskos *Johann Ernst Glück (1654–1705)* (2005). Nors joje pateiktas ir Glücko laiškų priedas, papildantis Dunsdorfo teiktąjį, knygoje galima rasti ir klaidingos informacijos (pvz., tariamą Glücko paveikslą ar du jo vardus *Johannas Ernstas*)¹¹, todėl greta svarbu atsižvelgti ir į naujausią Christianės Schiller ir Māros Grudulės konferencijos pranešimų pagrindu sudarytą straipsnių rinkinį „*Mach dich auf und werde*

⁶ Šios disertacijos dalies pagrindas yra *Archivum Lithuanicum* (18) publikuotas straipsnis *Glaustai apie pirmosios Biblijos latvių kalba vertimo istoriją* (Kazakėnaitė 2016).

⁷ Bērziņš 1935a: 9; Virza 1939: 14 ir kt.

⁸ Döbner 1889[1893]: 1–28; Zemzaris 1940: 111–128; Toporov 1986: 243–262 ir kt.

⁹ Von Aderkas 2001; Veisbergs 2008; 2009 ir kt.

¹⁰ Plg. Hillner 1918; Bērziņš 1935b; Virsnieks 1942; Glück, Polanska 2005 ir kt.

¹¹ Iš tiesų Glücko ir Polanskos (2005: 82) teikiamame paveiksle nėra pavaizduotas Biblijos vertėjas Ernstas Glückas, o pavadinime nurodytas vardas *Johann*, pasak Schiller (2010: 53), yra literatūroje įsivėlusį klaidą, nes Vėtino bažnytinėje knygoje ir kituose su Ernstu Glücku susijusiuose dokumentuose, randamas tik *Ernst*.

licht – Celies nu, topi gaišs“ [...] (2010). Pastarajame išspausdinti 14 autorių straipsniai įvairiausiomis temomis – nuo Livonijos XVII amžiuje ir to laikotarpio bažnyčių politikos iki Biblijos vertėjo Ernsto Glūcko biografijos, jo raštų ir laiko, praleisto Rusijoje.

2) Biblijos vertimas taip pat analizuotas ir kalbiniu aspektu, tačiau palyginti nedaug. Nėra nė vienos vertimo kalbai skirtos monografijos, tik didesnės ar mažesnės apimties straipsniai. Kaip bene išsamiausios Glūcko vertimo kalbos apžvalgos minėtini dar XX amžiaus I pusėje išleisti Pēterio Šmito *Glūka Bībeles valoda* (1908) ir Bērzinio *Ernsts Glīks tulkotāja darbā* (1939) straipsniai. Tokių bendro pobūdžio vertimo kalbos apžvalgų būta ir vėliau (Dravnieks 1939: 271–274; Ozols 1965; Karulis 1989: 26–32 ir kt.), tačiau naujesniuose tyrimuose paprastai analizuojamas vienas konkretus aspektas, pavyzdžiui, sintaksinis¹², morfologinis¹³, leksinis¹⁴ ar stilistinis¹⁵. Žinoma, nemažai ir tokių darbų, kuriuose Biblija latvių kalba yra tik vienas iš kelių ar daugelio tyrimo šaltinių¹⁶.

Taigi tyrimų pirmosios latvių Biblijos vertimo istorijos tema esama, tačiau nėra tokių, kuriuose būtų išsamiai analizuojami vertimo šaltiniai ar ankstesnių vertimų santykis su Glūcko Biblija, nors įvairių Biblijos fragmentų vertimų į latvių kalbą iki 1685 m. buvo pasirodę ne tiek jau mažai.

1.2.2 Iki pirmųjų bandymų išversti visą Bibliją

Dėl įvairių kultūrinių veiksnių plačiąja prasme Biblija latvių kalba nebuvo paprasta ir greitai įgyvendinama idėja, nors liuteronybė, propaguojanti Dievo žodį adresato gimtąja kalba, Latvijoje įsitvirtino palyginti anksti ir tvirtai¹⁷. Kaip ir įprastai į kitas Europos kalbas, taip ir latvių Biblijos vertimo istorija prasidėjo ne nuo šio milžiniškos apimties, todėl tuo laiku itin brangaus, leidinio publikavimo, bet nuo mažesnės apimties darbų – psalmių, perikopių, postilių ir kt.

Neabejojama, kad rankraščiniai latviški liuteronų Biblijos fragmentų vertimai ir tų vertimų nuorašai cirkuliavo gerokai anksčiau nei buvo išleisti

¹² Beitiņa 1997: 13–21; 2003: 129–141.

¹³ Dzintars 1997: 35–44, Wiśnioch 2016; 2017.

¹⁴ Blinkena 1997: 83–96; Skulte 1996: 30–35; 1999a: 40–46; 1999b.

¹⁵ Veidemane 1987: 35–45.

¹⁶ Bergmane, Blinkena 1986: 145–224; Pokrotiece 2002.

¹⁷ Reformacijos atgarsis Rygą pasiekė neįtikėtinais greitai – Vitenberge paskelbtos tezės Rygoje buvo žinomos jau po 10 dienų (sic), tačiau reformacijos judėjimas prasidėjo apie 1521-uosius ir yra siejamas su Andreasu Knōpkenu (daugiau žr. Feldmanis 2011: 105t.; Kuhles 2007: 79t.).

XVI a. pab. (Vanags 2000: 403; Andronova et al. 2016: 3). Impulsą juos išspausdinti davė jėzuitai, 1585 m. Vilniuje publikavę Petro Canisijaus katekizmo vertimą į latvių kalbą *Catechismvs Catholicorum* (1585; SLV¹⁸: 2), kuris tapo pirmąja išlikusia spausdinta latviška knyga¹⁹. Praėjus vos metams po šio katalikų leidinio pasirodymo atsaką davė vietiniai liuteronai – pasirodė pirmasis jų Lutherio *Mažojo katekizmo* vertimas į latvių kalbą *Enchiridion* (1586; SLV: 3). Kartu su šiuo katekizmu pirmą kartą išleisti ir didesnės apimties Biblijos dalių vertimai – giesmių knyga *Vndeudsche PSalmen vnd geistliche Lieder oder Gefenge* (su keliomis psalmėmis; 1587; SLV: 5) ir šiame darbe tiriamas pirmasis perikopių rinkinys latvių kalba *Euangelia vnd Epifteln* (1587; SLV: 4). Pastarųjų, t. y. perikopių (skaitinių, skirtų sekmadieniams ir šventadieniams), vaidmuo iki pirmosios Biblijos pasirodymo buvo itin svarbus, todėl ne vieno autoriaus laikui bėgant redaguotos ar verstos iš naujo (1615, 1631, 1640, 1644, 1673, 1685 ir kt.)²⁰.

XVII amžiuje dar iki pirmųjų raginimų versti Bibliją pasirodė ir daugiau Biblijos fragmentų vertimų, kurie, tiesa, ne visi buvo išspausdinti. Štai 1628 metais datuojamas Andreaso Gecelio išverstos Patarlių knygos ir 150 psalmių rankraštis nebuvo išspausdintas, todėl plačiau nepasklido. Priešingai buvo su Georgo Mancelio, žymiausio XVII amžiaus I pusės vertėjo, darbais (Ozols 1965: 152). Iš dar iki tol nepublikuotų Biblijos dalių vertimų galima paminėti 1631 metais *Lettifch Vade mecum* konvoliute išspausdintą Mancelio išverstą Siracido knygą *Das Hauß-, Zucht- vnd Lehrbuch Jesu Syrachs* (SLV: 11), 1637-aisiais publikuotą Patarlių knygą pavadinimu *Die Sprüche Salomonis* (SLV: 15) ir didžiausio pasisekimo sulaukusių originalią 1654-aisiais išleistą pirmąją trijų dalių postilę latvių kalba *Lang=gewünschte Lettifche Postill* (SLV: 24–26). Pastaroji kartu su minėtu Mancelio *Lettifch Vade mecum* perikopių rinkiniu (1631 ir 1644; SLV: 12, 21) taip pat analizuojama toliau disertacijoje. Praėjus vos keleriems metams po pirmosios postilės pasirodymo, pradėta viešai svarstyti ir apie visos Biblijos vertimą ir leidybą.

¹⁸ Čia ir toliau nurodomi ne SLV puslapiai, bet šiame kataloge teikiami leidinių numeriai.

¹⁹ Manoma, kad pirmoji spausdinta knyga latvių kalba buvo išleista dar 1525 metais Vokietijoje, tačiau pakeliui į Latviją šis liuteronų siuntinys Liubeko katalikiškosios miesto tarybos konfiskuotas ir sunaikintas (Apinis 1977: 35). Taip pat paminėtina, kad 1585 m. katekizmas nėra pirmasis išlikęs spausdintas tekstas latvių kalba, daugiau žr. Pokrotniece 2012.

²⁰ Atitinkamai SLV: 6, 12, 34, 21, 37, 61. Apie 1640 metus išverstos perikopės buvo katalikiškos, išspausdintos tik 1672 metais (SLV: 34).

1.2.3 Pirmieji bandymai versti visą Bibliją

1.2.3.1. Kaip minėta, bendrame reformacijos kontekste Biblija latvių kalba pasirodė sąlyginai vėlai – apie ją viešai pradėta kalbėti tik XVII a. septintojo dešimtmečio pradžioje. Pirmasis, tačiau nesėkmingas oficialus raginimas priklauso tuomečiam Vidžemės superintendantui²¹ **Johannui Georgui Gezelui**, kuris 1662 metais Švedijos karalienei Jadvygai Eleonorai įteikė 10 punktų memorandumą. Iš jų Biblijos vertimo istorijai aktualiausias antrasis, kuriame rašoma: „Yra būtina [...] Biblija latvių ir estų kalbomis, nes visi kiti karališkosios didenybės pavaldiniai turi ją savo tėvų kalba“²². Valstybės Taryba, svarstydamą šį Gezelio memorandumą antrą kartą, priėmė rezoliuciją ir dėl Biblijos vertimo: „Patvirtintas [raginimas] dėl Biblijos vertimo Vidžemės kalbomis, tačiau konsistorijai pirmiausia turi būti paminėti vardai keturių gerų ir mokytų vyrų, kurie įsipareigotų išversti, ir tuomet jiems bus suteikti karaliaus įgaliojimai“²³ (Dunsdorfs 1979: 10). Taigi, pirminė mintis buvo apie kolektyvinį Biblijos vertimą, nors, tiesa, tų pačių metų pabaigoje karaliaus rezoliucijoje jau buvo kalbama tik apie Bibliją latvių kalba, o konkretus „vyrų“ skaičius nebenurodomas (žr. ten pat).

Jau po metų – 1663 m. liepos 21 d. – Gezelis generalgubernatoriui rašė: „Labai reikalingam Biblijos latvių kalba vertimui yra išrinkti asmenys, kurie atliks bandomąjį vertimą. Kai bus atlikta visų žemių vizitacija, pastoriai turės susirinkti į sinodą“²⁴. Dar po metų įvyko minėtas sinodas, kuriame buvo nuspręsta, kad dešimt pastorių bandomajam vertimui turi išversti psalmes. Deja, šiuo metu nėra žinomi jokie dokumentai, iš kurių būtų galima išsiaiškinti, kas buvo išrinktieji pastoriai. Dunsdorfas (1979: 14) mano, kad jų reikėtų ieškoti tarp to meto Vidžemės pastorių, kurie buvo kvieisti į minėtą sinodą, tik turėti omenyje, kad trečdalis jų nepasirodė.²⁵

²¹ *Superintendentas* yra protestantų dvasininkas – tam tikro teritorinio vieneto dvasininkijos vyresnysis, atstovaujantis jai konsistorijoje ir bažnyčioje (RŽ: 357).

²² „Ähr en kyrkio ordning effter dhet Landet lämpad, rätt högnödig, och **Bibeleß version på det Lettische och Estnische språket**, effter alla andre Kongl. Maytz undersåtare haffua Biblien i sit moderspråk“ (Dunsdorfs 1979: 19; paryškinta – E. K.).

²³ „4. §. Om Biblens version på Lyflendiske språket agreeras, allenast att Consistorium först nampngifwer **fyra goda och lärde män**, som versionen sigh antaga, hwilke skall en fulmacht der till af H. Mt. medhdelas“ (Dunsdorfs 1979: 19; paryškinta – E. K.).

²⁴ „Huad den Biblische Versionen widkommer på dhet lettiska språket, som dhet ähr myket nödigt, så ähro dhen till personer nembde att göre ett prob, till des hela ministerium, när visitationen offur landet ähr förättat, kan komma tillhopa till en Synodum“ (Dunsdorfs 1979: 20).

²⁵ Vienoje literatūros istorijos knygoje lyg tarp kitko paminėta, kad „apie Biblijos vertimą XVII amžiaus 3 ketvirtyje galvojo Krimuldos pastorius B. Stübneris ir galbūt dar keli

1664 m. rugpjūčio 30 d. Gezelis buvo paskirtas vyskupu Turku mieste ir 1665-ųjų sausio pabaigoje išvyko į Suomiją, kurioje ėjo šias pareigas iki mirties 1690 m. Persikėlus Gezeliui, Vidžemės superintendentu paskirtas Georgas Preussas, kuris įsivėlė į ilgalaikį konfliktą su tuomečiu generalgubernatoriumi Klasu Tottu. Taip Biblijos latvių kalba vertimo darbai be iniciatoriaus iš dalies sustojo.²⁶

1.2.3.2. Paraleliai minėtiems Biblijos rengimo darbams šį tą vertė ir vienas iš šiame darbe analizuojamų autorių – **Johannas Reuteris** (la. *Jānis Reiters* (*Jātnieks*), vok. *Johannes Reuter*). Šis apie 1632 m. Rygoje gimęs latvis²⁷ buvo vienas pirmųjų asmeniškai norėjusių išversti Bibliją. Konstantino Karulio (1986: 40) nuomone, Reuteris buvo tinkamas kandidatas – labai išsilavinęs, puikiai mokėjo daug kalbų, įskaitant ir Biblijos originalo kalbas, be to, pasak autoriaus, latvių kalba buvo jo gimtoji. Vis dėlto jam siūlyta nebuvo. Priežastys labai įvairios, tačiau pagrindinė – nesutarimai su vokiečių dvasininkais.²⁸ Nepaisant konfliktų, Reuteriui pavyko išspausdinti keletą leidinių. Pirmoji jo knyga, dažnai cituota vėlesnių autorių, *Oratio Dominica XL linguarum* (Viešpaties maldos vertimo į 40 kalbų (tarp jų estų, latvių ir prūsų) rinkinys) pasirodė 1662 m., o jau 1664 m. išleido ir Mato evangeliją²⁹ latvių kalba (SLV: 50)³⁰. Kai kurių autorių nuomone (plg. Ozols 1965: 270), ji buvo įkomponuota į pirmąjį Biblijos vertimą (sic), tačiau vargu, ar taip galėjo būti (žr. 4.4). Nors pastaroji knyga neišlikusi, manoma, kad dalis evangelijos vertimo publikuota šiame tyrime analizuojamame Reuterio Biblijos fragmentų rinkinyje *Eine Übersetzungs Probe* (1675), nes būtent ištraukų iš Mato evangelijos rinkinyje yra daugiausia (2/3 viso teksto). Svarbu paminėti, kad nors Reuteris 1664 m. leidiniu dar kartą siekė atkreipti dėmesį į save kaip potencialų Biblijos

kiti“ (Johansons 1953: 23). Tačiau plačiau šis teiginys nerutuliojamas ir jokių nuorodų, iš kur tai imta, nepateikiama. Kitur tokios informacijos nepavyko rasti. Dunsdorfas (1979: 13) mano, kad Stübneris (*Bartholomäus Stübner*) galėjo būti nebent vienas iš Gezelio išrinktų vertėjų.

²⁶ Tiesa, prie Biblijos leidimo Gezelis prisidėjo, tačiau tai buvo 1685 m. vertimas į suomių kalbą – joje galima rasti 1685 m. rugpjūčio 28 d. Gezelio pasirašytą pratarinę.

²⁷ Nors dabar mokslininkų sutariama, kad Reuteris buvo latvis (Straubergs 1935; Lācis 1984: 116 ir kt.), būta ir abejonų (Jēgers 1975: 35).

²⁸ Daugiau apie Reuterį žr. Karulis (1986), lietuviškai ir Kazakėnaitė (2016: 455–456).

²⁹ Čia ir toliau šiame darbe siekiant ekonomiškumo evangelijos vadinamos dvižodžiu junginiu, pvz., *Mato evangelija*, o ne trižodžiu *Evangelija pagal Matą* pavadinimu, kaip teikiama kanoniniame Biblijos vertime lietuvių kalba.

³⁰ Tiesa, dėl neišlikusių egzempliorių nėra tiksliai žinoma, koks buvo knygos pavadinimas ir ar tikrai ji pasirodė 1664 m. (plg. Lācis (1984: 118) teikia 1663–1664).

vertėją, konsistorijoje jam priekaištauta, kad evangelijos vertimą publikavo be superintendente ir sinodo leidimo. Nors dėl šių priežasčių Reuteris buvo atleistas ir jo kandidatūra nebuvo svarstoma, tuo Reuterio bandymai versti Bibliją nesibaigė.

Ne vieno autoriaus užsiminta (Straubergs 1935: 316; Karulis 1986: 43) apie Reuterio nedatuotą laišką gubernatoriui Fabianui Fersenui, rašytą greičiausiai po 1673 m. gruodžio 2 d., kuriame dėkojama už paramą ir suteiktą garbę versti Naująjį Testamentą (sic)³¹, kaip buvo gubernatoriaus patarėjo Helmerseno informuotas. Toliau laiške prašoma atsiųsti rašytinį įsakymą, kad galėtų vėliau įrodyti versti pradėjęs ne savo asmenine iniciatyva, bet kitų prašymu, o jį gavęs, imsis vertimo. Toks Reuterio prašymas yra išties pagrįstas, nes, kaip rašyta anksčiau, būtent dėl be sinodo leidimo verstos ir publikuotos Mato evangelijos jis 1664 m. atleistas iš pareigų. Nėra žinoma, ar Reuteris gavo prašytą įsakymą, bet Straubergo (1935: 317) manymu, 1675 m. Rygoje išleistas *Eine Übersetzungs Probe* įrodo, kad darbo imtasi. Be to, Karulis (1986: 47) užsiminęs, kad istorikų Straubergo ir Stepermanio manymu, Reuteris buvo išvertęs ir visą Bibliją, tačiau tuo būtų galima suabejoti. Kitų autorių manoma (plg. Karulis 1989: 13), kad UP greičiausiai parengta sužinojus apie superintendente Fischerio 1675 m. rugpjūčio 9 d. gautą privilegiją spaustuvei įkurti – taip Reuteris norėjo dar kartą atkreipti dėmesį į save kaip potencialų Biblijos vertėją³². Tačiau leidinys visiškai ignoruotas vokiečių dvasininkų (Karulis 1986: 44).

1.2.3.3. Baigiant aptarti pirmuosius bandymus versti Bibliją iš dalies minėtini ir **Christophoro Füreckerio** vertimai. Apie Füreckerio gyvenimą ir veiklą žinoma nedaug ir tik iš kitų autorių³³ – jo vertimai plito rankraščiais, kuriais naudojosi ar kuriuos išleido kiti (giesmės, žodynai, gramatika). Iš religinio pobūdžio tekstų, be giesmių, žinomi šiame darbe tiriami perikopijų vertimai, publikuoti 1685 m. Henrico Adolphio sudarytoje knygoje *Vermehretes Lettifches Hand=Buch* (1685). Nors ne vieno mokslininko užsiminta, kad Füreckeris galėjo būti išvertęs ir kelias Biblijos knygas (Straubergs 1935: 319) arba, kad norėjęs išversti visą Bibliją (Karulis 1989: 6; Kalme

³¹ Tokio laiško egzistavimas rodo, kad Biblijos vertimo idėja kirbėjo visą laiką po pirmojo nesėkmingo bandymo versti.

³² Iš tiesų literatūroje šiuo klausimu netrūksta painiavos, nes kitur teigiama, kad pats Reuteris UP, išspausdintą 1675 m., rudenį nuvežęs Švedijos karaliui į Stokholmą (Karulis 1986: 44–45), taigi, nuo privilegijos gavimo rugpjūtį iki šio vizito spalį, praėjo labai mažai laiko.

³³ Daugiau žr. 4.5 VLH ir GB.

2017), įrašai apie tokius vertimus ar ketinimus nėra žinomi.³⁴ Spėjimai grindžiami tik Adolphio žodžiais minėtos knygos įvade, kur teigiama, kad kelių Füreckerio išverstų bibliinių knygų rankraščiai šiam susirgus dingę – „durch untreue Hände wären entwendet worden“ (Adolphi 1685: [4]). Vis dėlto kreipiant dėmesį į Füreckerio gausiai vartotus intarpus VLH perikopių tekste³⁵ bei kitus pridėjimus, nedrąsiai būtų galima spėti, kad apie visos Biblijos vertimą jis negalvojęs (bent jau rengdamas perikopių rinkinį), nes tekste paaiškinamieji intarpai skirti skaitymui bažnyčioje, kai skaitoma tik nedidelė evangelijos ar kita Biblijos dalis (daugiau žr. 4.5).

1.2.4 Biblijos latvių kalba vertimo organizavimas ir įgyvendinimas

Keletą metų po Gezelio, pirmojo ragintojo versti Bibliją, išvykimo į Suomiją ir naujojo superintendente Preusso paskyrimo Vidžemėje, tarp dvasininkų buvo šiočia tokia sumaištis.³⁶ Ji baigėsi 1673 m. vasario 12 d., kai nauju superintendentu buvo paskirtas **Johannas Fischeris**³⁷, oficialiai pareigas pradėjęs eiti tik 1674 m. Pirmasis svarbus jo žingsnis latvių Biblijos pasirodymo link – 1675 metais gauta karaliaus privilegija spaustuvei, knygrišyklai ir raidžių liejyklai Rygoje įkurti. Ji sudarė palankias sąlygas kitam 1681 m. Fischerio prašymui vieno vizito pas karalių metu – leidimui versti Bibliją į Vidžemės „nevokiečių“³⁸, t. y. latvių ir estų, kalbas. Į šį prašymą Švedijos karalius Karolis XI atsakė dar tų pačių metų rugpjūčio 31 d. – jis ne tik pritariąs Biblijos į „nevokiečių“ kalbą vertimui, bet ir žadąs skirti tam lėšų. Taigi, gavusi paties karaliaus finansinę paramą, Dunsdorfo (1979: 28) žodžiais tariant, Biblija latvių kalba nuo hipotetinės idėjos virto realia.

³⁴ Guntis Kalmė (2017) netgi prideda (nepateikdamas jokie šaltinio), kad Füreckeris pradėjęs versti Bibliją iš originalo kalbų, tik jos negalėjęs pabaigti dėl ligos.

³⁵ Daugiau žr. Kazakėnaitė 2015.

³⁶ Sumaištis prasidėjusi jau po Gezelio išvykimo, nes beveik visus metus po jo nebuvo naujo superintendente, o šiuo galiausiai išrinkus Preussą ne visi liko patenkinti. Ypač nepritarė generalgubernatorius Klaudijus Totas, kurio iniciatyva ir pastangomis ne už ilgo paskirtas Fischeris (daugiau Dunsdorfs 1979: 15–17).

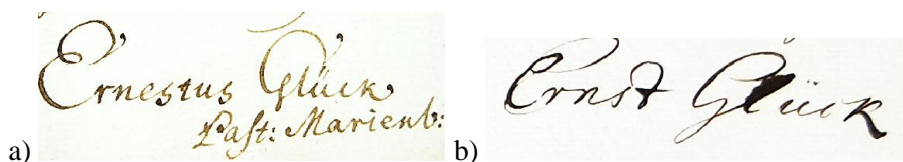
³⁷ Johannas Fischeris gimė 1636 m. gruodį Liubeke, mirė 1705 m. gegužės 17 d. Magdeburge. Į Rygą atvyko 1673 m., kurią dėl gresiančio karo paliko 1699 m. Per šiuos metus tapęs superintendentu (vėliau ir pirmuoju Vidžemės generalsuperintendentu) daug nuveikė visuomenės labui (netgi pramintas *Naujuoju Vidžemės apaštalu*; la. *Jaunais Vidzemes apustulis*).

³⁸ Šiuo žodžiu tarp vietinių Latvijos vokiečių XVI–XVII amžiuose buvo vadinami latviai ir jų kalba, o tarp vietinių Estijos vokiečių – estų.

1.2.4.1 Biblijos organizatorius ir jos vertėjas

Išliko palyginti nemažai korespondencijos tarp Fischerio ir generalgubernatoriaus, atspindinčios dalį Biblijos vertimo proceso. Tačiau vien iš šios medžiagos galėtų susiformuoti klaidingas įspūdis, kad Bibliją vertė pats generalsuperintendentas Fischeris su keliais pagalbininkais dvasininkais³⁹, nors iš tiesų tikrasis Biblijos vertėjas, kaip paaiškės iš toliau teikiamos informacijos, yra žinomas – tai **Ernstas Glūckas** (la. *Ern(e)sts Gliks*, vok. *Ernst Glück*)⁴⁰, o Fisheris galėtų būti laikomas vertimo proceso organizatoriumi.

Du Ernsto Glūcko parašai:⁴¹

Nėra tiksliai žinoma, kodėl 1674 ar 1675 m.⁴² Glūckas atvyko į Livoniją, tačiau spėjama, kad jį, kaip namų mokytoją, galėjo pasikviesti kokia vietinė vokiečių šeima (Aarma 2010: 97). Tik atvykęs Glūckas visiškai nemokėjo latvių kalbos, tačiau viename savo laiškų (1699)⁴³ rašė, kad įvertinęs situaciją Vidžemės bažnyčiose ir palyginęs ją su Vokietijos, kur kiekvienas turi Bibliją savo kalba, nusprendė išmokti latviškai vien tam, kad galėtų

³⁹ Toks įspūdis vyravo ir tarp Fischerio amžininkų (daugiau žr. Dunsdorfs 1979: 28).

⁴⁰ Ernstas Glūckas gimė 1654 metų gegužės 18 d. (ankstesniuose darbuose vietomis klaidingai nurodyta 1652 m. lapkričio 10 d., daugiau žr.: Glūck, Polanska 2005: 11; Glūck 2010: 42) Vetine vokiečių liuteronų pastoriaus šeimoje, mirė tremtyje 1705 metais Maskvoje. Aukštąjį išsilavinimą įgijo Vitenberge ir Leipcige.

⁴¹ a) 1686 m. spalio 12 d. laiškas Rygos gubernatoriui E. Sopui, saugomas Latvijos valstybiniame archyve (sign. 7349-2-212); b) apie 1704 m. Rusijos carui Petru I rašytas laiškas, saugomas Latvijos universiteto Misinio bibliotekos kolekcijoje (sign. Ms. 1234; R 4287).

⁴² Vietomis ankstesnių autorių klaidingai nurodyti 1673-ieji. 1699 m. laiške Glūckas rašė, kad atvyko į Livoniją būdamas 21-erių, kadangi gimė 1654 m. (anksčiau klaidingai nurodyti 1652-ieji), tai turėjo būti 1674 m. ar, labiau tikėtina, 1675 m. Daugiau šiuo klausimu žr. Glūck, Polanska 2005: 215 ir Aarma 2010: 97.

⁴³ Tai 1699 m. gegužės 10 dienos laiškas Vidžemės generalgubernatoriui Erikui Dalbergui, saugomas Stokholme (Riksarkivet Stockholm Livonica II, 473). Pirmą kartą publikuotas Ewers, Engelhardt 1818 (vietomis nurodoma 1816 [Glūck, Polanska 2005: 4; Schiller, Grudule 2010: 42]), vėliau dalis perspausdinta ir Dunsdorfs 1979: 143, o visas – Glūck, Polanska 2005: 214–226.

išversti Dievo žodį ir taip padėti „latvių sieloms“.⁴⁴ Kurį laiką po atvykimo pagyvenęs Vidžemėje leidosi į Hamburgą⁴⁵ pas tuo metu žymųjį hebrajų kalbos specialistą Esdrasą Edzardą⁴⁶, norėdamas pagilinti Biblijos originalo kalbų žinias. Taigi Glückas nusprendė Bibliją versti iš originalių šaltinių (kaip tą darė Lutheris), o ne iš Lutherio Biblijos, kaip buvo įprasta ar kartais netgi reikalaujama, pvz., paraleliai rengiamo vertimo į estų kalbą atveju. Tai jis aiškiai paminėjo 1699 m. laiške rašydamas, kad išvertęs katekizmą supažindino poną generalsuperintendentą su sumanymu leisti latvių Bibliją ir pasisiūlė ją išversti iš hebrajiškų ir graikiškų šaltinių⁴⁷ (Dunsdorfs 1979: 48).⁴⁸ Pastarasis Glücko teiginys suponuoja, kad Biblijos latvių kalba pasirodymas buvo jo sumanymas. Iš tiesų klausimas, kas inicijavo Biblijos vertimą, mokslininkų svarstytas nemažai, tačiau vieningos nuomonės dėl medžiagos glaustumo nėra. Kaip minėta, Fischerio amžininkai ir kiek vėliau istorikai (plg. Sonntag 1817) visus nuopelnus buvo priskyre jam, tačiau Dunsdorfas mano, kad idėja kilo Glückui. Pasak jo (1979: 33), Glücko iniciatoriaus hipotezę remia tai, kad dar 1675 metais Fischerio karaliui įteiktame spausdintinių knygų sąrašė nebuvo ne tik latvių Biblijos, bet apskritai nė vienos kitos knygos latvių kalba, nors sąrašė numatyta išleisti Bibliją senąja graikų ir hebrajų kalbomis. Tokios nuomonės taip pat laikosi H. Glückas ir Polanska (2005: 28), tačiau tuo abejoja Aarma (2010: 28), kuri mano, kad iniciatoriumi yra laikytinas Fischeris.⁴⁹ Iš tiesų Aarmos nuomonė atrodo arčiausiai tiesos, nes tarp vietinių dvasininkų Biblijos latvių kalba

⁴⁴ Laisvai percituota iš Dunsdorfo (1979: 142–143) perspausdinto Glücko 1699 m. laiško.

⁴⁵ Nežinoma, kada tiksliai išvyko ir kiek laiko praleido Hamburge. Galima pasakyti tik tai, kad išvyko po 1675 metų, o grįžo kažkada prieš 1681-uosius.

⁴⁶ Esdras Edzardas (1629–1708) – Hamburge gyvenęs žymus to meto hebrajų kalbos specialistas, į kurį kreipdavosi teologai iš viso pasaulio (plg. Reventlow 2010: 134). Išgarsėjęs dėl originalaus mokymo metodo – priešingai nei tuo metu buvo įprasta, studentams pirmiausia užduodavo atmintinai išmokti kelias ST knygas hebrajų kalba su atitinkamu vertimu, o gramatiką aiškino tik po to (Behrmann 1902: 42–43).

⁴⁷ Laisvas vertimas iš: „Darauf Communicirte Ich meine Consilia wegen anrichtung einer Lettischen Bibel mit dem herren General Super Intendenten, und bot mich an zu dero übersetzung ex fontibus Ebraeo & Graeco“ (cituojama iš perspaudo: Dunsdorfs 1979: 143, taip pat žr. Glück, Polanska 2005: 216).

⁴⁸ Paminėtina, kad Fischeris 1689 m. birželio 23 d. laiške karaliui rašo, kad pats pasikvietęs kalbas išmanančius teologus iš Vidžemės ir Kuržemės ir visi drauge nusprendė, kad versti reikia iš originalo kalbų, o ne Lutherio Biblijos (Dunsdorfs 1979: 165). Nors atrodytų, kad čia Fischerio teiginys prieštarauja Glücko teiginiui, vis dėlto reikėtų turėti omenyje abiejų laiškų rašymo motyvus.

⁴⁹ Kad Fischeris paprašė Glücko išversti Bibliją, o ne priešingai, teigiama ir Toporovo (1986: 245).

idėja tvyrojo jau kurį laiką (plg. pirmuosius bandymus ar Reuterio vertimus), todėl sunku būtų patikėti, kad vos tik į naujas žemes atvykęs jaunuolis, pats sugalvojęs versti Bibliją vyktų dėl to tobulinti senųjų kalbų nė nepasitaręs su dvasininkija, ar jam apskritai bus leista tai daryti. Biblijos vertimo spausdinimas, kaip rodo ir Reuterio atvejis, neįsivaizduojamas be vyresniųjų leidimo (Nida 1961: 90–91), be to, tiek studijoms, tiek Biblijos rengimui ir spausdinimui buvo būtinos lėšos.

1.2.4.2 Vertimo pradžia ir eiga

Hamburge patobulinęs hebrajų kalbos žinias Glückas į Vidžemę grįžo apie 1680-uosius ir po mėnesio buvo paskirtas armijos pastoriumi Daugavgyroje, kurioje ir pradėjo versti. Tiesa, dar prieš imdamasis Biblijos, pirmiausia išvertė katekizmą *Šwehta Behrnu Mahziba* <...> (SLV: 54), kuris, spėjama, pirmą kartą išspausdintas 1682 metais⁵⁰. Daugavgyroje Glückas neužsiuvo, nes po teigiamo karaliaus atsakymo dėl vertimo persikėlė į Biblijos vertėjui skirtą kambarį Rygoje. Tačiau ir joje Glückas praleido nedaug laiko, nes 1683 m. sausio 18 d. paskirtas vienos didžiausių parapijų – Alūksnės – pastoriumi.

Glückas, versti Bibliją pradėjęs 1680 m. pabaigoje ar 1681-aisiais, tai darė itin sparčiai⁵¹, nors neseniai surastame Biblijos priede ir teigė, kad versti buvo nelengva.⁵² Apie tempą galima spręsti iš Fischerio korespondencijos, plg. 1682 m. pab. ar 1683 m. pr. padėkos laišką karaliui: „Klusniai pildydama Jūsų didenybės norą, tuojau po grįžimo paskirsčiau anksčiau minėto vertimo darbus (didelė Naujojo Testamento dalis, nuo kurios ir pradėta, jau yra išversta)“ (Dunsdorfs 1979: 151). Dėl pastarajame Fischerio teiginyje vartoto „paskirsčiau“ ir kelių kitų to laikotarpio įrašų (plg. antrojo Biblijos

⁵⁰ Tiksliai žinomas antrasis šio katekizmo leidimas, pasirodęs 1691 metais, o pirmojo išspausdinimo data dėl neišlikusių egzempliorių nėra aiški. Tačiau, kad toks buvo, rašo pats autorius 1699 m. laiške (žr. Dunsdorfs 1979: 143)

⁵¹ Kad NT buvo išverstas vos per kelerius metus nieko keisto, plg. Bretkūnas NT išvertė per vienerius su trupučiu – pradėjo versti 1579 metų kovo 6 dieną, o baigė 1580 metų gegužės 11 dieną (Réza 2007: 215).

⁵² „Da würde sich denn bald finden / daß es nicht so leicht sey / in einer so wenig *excolirten* Sprache die viel in sich fallende Worte und Redens=Arten des Heil. Geiftes auszudrucken / und derowegen die Bemühung nachdenckliche Worte zu finden / nicht müßte verläßert werden.“ Cituojama iš Glücko Naujojo Testamento priedo *Anhang*, saugomo Volfenbiutelio Hercogo Augusto bibliotekoje (sign. *Bibel-S. 1040*; žr. ir * išnašą p. 12).

leidimo 1739 metais pratarmę⁵³) amžininkų ir net XVIII amžiaus pabaigoje istorikų⁵⁴ buvo teigta, kad Bibliją vertė Fischeris su pagalbininkais. Bet iš 1818 m. publikuoto Glücko 1699-aisiais rašyto laiško generalgubernatoriui (žr. Ewers, Engelhardt 1818) atrodo gana aišku, kad Bibliją vertė jis pats. Laiške rašoma: „Tai įvyko per aštuonerius metus dirbant dieną naktį (išskyrus pertraukas, kurių reikėjo, kad atlikčiau savo pareigas), padedant vienam vieninteliame pagalbininkui, tuomečiam studentui Wittenui“⁵⁵ (Dunsdorfs 1979: 143). Iš šio Glücko laiško išaiškėja keletas svarbių vertimo proceso aspektų. Pirma – Glückas versdamas turėjo pagalbininką, antra – nurodoma visos Biblijos vertimo trukmė.

Tikslios vertėjo pagalbininko⁵⁶ studento Christiano Bartholomäuso Wittenno pareigos nėra užfiksuotos. Remdamasis pavyzdžiais⁵⁷ Dunsdorfas (1979: 44) spėjo, kad jis turėjo surasti anksčiau išverstus Biblijos fragmentus ir juos palyginti su Glücko išverstais (sic). Taip pat padaryti kelias vertimo rankraščio kopijas (recenzentams, spaustuvei), o vertėjui persikėlus į Alūksnę, prižiūrėti spausdinimo darbus ar net padėti korektoriui, kitam studentui Michaeliui Klembchenu. Šiuo klausimu rašė ir Straubergas, pasak kurio (1943: 199), sunku būti patikėti, kad Witenas buvo tik Glücko pagalbininkas, nes jam visą laiką buvo mokama alga, todėl autoriui atrodo įtikinamiau, kad šis galėjęs ir versti. Vis dėlto iš Glücko teiginio, kad vertė „dieną naktį“ tik su vienu pagalbininku, atrodo, kad vertė vienas. Tai iš dalies patvirtina Fischeris, nes 1685 m. liepos 11 d. laiške karaliui rašydamas apie atlygį latvių ir estų Biblijos vertėjams mini tik vieną latvių ir vieną estų vertėją.

⁵³ Antrojo Biblijos leidimo pratarmėje, kurią rašė Fischerio sūnus Jakobas Benjaminas Fischeris, nurodoma, kad pirmąjį Biblijos leidimą rengė Fischeris su pagalbininkais.

⁵⁴ Plg. Tetsch 1770: 107–115.

⁵⁵ „[...] und gefchahe, daß innerhalb 8 Jahren durch tag- und nachtlichen fleiß (außer waß zu meinen anderen amts=gechäfte abbrechen muße) mit beyhülffe eines nur einzigen Amanuensis dermaligen studiosi, izžigen Lenwardifchen Paltoris Witten [...]“ (Cituota iš Dunsdorfo (1979: 143) teikiamos kopijos. Latvijos universiteto Misinio bibliotekos kolekcijoje saugomame šio laiško XIX a. pr. rankraštiniam nuoraše (sign. Ms.1234; R 4287) rašyba nežymiai skiriasi.)

⁵⁶ Išlikusioje Fischerio teiktoje sąskaitoje minimas kaip „amanuensis“ (lot. *amanuensis* ‘raštininkas, sekretorius’) (Dunsdorfs 1979: 179).

⁵⁷ Autorius palyginimui pateikia žinomą informaciją iš Johanno Gezelio užrašų apie tai, ką veikė Biblijos suomių kalba vertėjo pagalbininkas, t. y.: 1) jis turėjo surasti visus jau esamus raštus, kad vertėjas galėtų pasirinkti jam tinkamiausią; 2) sulygtinti juos su Lutherio Biblijos vertimu ir su švedų vertimo pratarme ir glosomis; 3) palygtinti juodraščių su pirmuoju, o vėliau ir antruoju švarraščiu, kuris turi būti siunčiamas konsistorijai; 4) nukopijuoti (perrašyti) visą reikiamą korespondenciją.

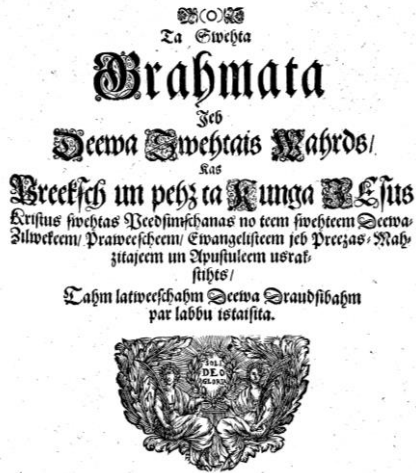
Anksčiau cituotame Glücko laiške nurodyta ir vertimo trukmė – aštuoneri metai. Taigi, jei versti Bibliją Glückas pradėjo 1680–1681 m., ją turėjo baigti apie 1689-uosius⁵⁸. Svarbu paminėti, kad 1690 m. liepos 20 d. pasirašytame oficialiame dokumente rašoma, jog Glückui yra išmokėtas atlygis ne už aštuonerius, bet už septynerius vertimo metus. Tai, atrodytų, prieštarauja paties Glücko teiginiams, tačiau Fischeris oficialų leidimą versti gavo 1682 m., o Biblija buvo baigta versti 1689-aisiais, taigi – septyneri metai (už pirmus savarankiško vertimo metus nesumokėta).

Pradėjęs nuo NT, Glückas vertė palyginti greitai, nes 1682 metais Fischeris padėkos rašte karaliui mini, kad didelė dalis jau išversta, o 1683-ųjų laiške karaliui rašoma, kad „Naujasis Testamentas jau išverstas ir cenzūruotas. Taigi dar šią vasarą būtų galima išspausdinti, jei tik į biudžetą būtų gauti 4000 talerių“ (Dunsdorfs 1979: 54). Vis dėlto lėšų tais metais negauta ir NT buvo pradėtas spausdinti tik 1685 metais⁵⁹, o ST – tik 1689 m., nepaisant to, kad dar 1688 m. spalio 20 d. laiške Fischeris rašė, jog tų pačių metų žiemą latvių Biblija bus baigta spausdinti (Dunsdorfs 1979: 68). Dėl įvairių leidybos trukdžių, susijusių su paraleliai ruošiamą Biblija estų kalba, visa Biblija 1500 egzempliorių tiražu (2501 p.; *in quarto*) baigta spausdinti ir pradėta platinti tik 1694-aisiais⁶⁰.

⁵⁸ Vietomis teigiama, kad visos Biblijos vertimas į latvių kalbą baigtas 1690 metais (plg. Straubergs 1943: 200), tačiau tai iš dalies paneigia faktas, kad ST 1689-aisiais jau buvo pradėtas spausdinti.

⁵⁹ Šis 1685 metais pradėtas spausdinti NT turėjo 508 puslapius (*in quarto*), tačiau žinomas ir kitas tais pačiais 1685-aisiais pasirodęs NT leidimas latvių kalba (232 p.; *in folio*), saugomas Karališkojoje bibliotekoje Stokholme. Nors nėra aišku, kokių tikslų pastarasis išleistas, iš geros kokybės popieriaus spėjama, kad tai spaudinio pavyzdys, skirtas karaliui ar recenzentui (SLV: 60).

⁶⁰ ST antraštiniame lape nurodyti 1689-ieji, o NT – 1685-ieji, tačiau pradėta platinti tik 1694-aisiais, kai buvo gautas raštiškas karaliaus leidimas, todėl literatūroje galima rasti dvejopai rašomą pirmojo Biblijos vertimo datą: 1685–1689 arba 1685–1694. Pastaroji pasirinkta autorės manant, kad tiksliau atspindi Biblijos pasirodymo datą, nes tik 1694m. Biblija galėjo pasiekti skaitytojus ir klausytojus.

N J G A / Gedruet bey Johann Georg Wilsen/
Königl. Buchdrucker / M D C LXXXIX.

Cum Gratia & Privilegio S. R. M. Sueciae.

N J G A /
Gedruet durch Johann Georg Wilsen/Königl. Buchdr.
Im Jahr M D C LXXXV.

1 paveikšlas. *Ta Šwehta Grahmata* (1689; kairėje) ir *Tas Jauns Testaments* (1685; dešinėje) antraštiniai puslapiai

1.2.4.3 Biblijos vertimo recenzavimas

Biblijos vertimas nėra laikomas visiškai individualiu darbu, net ir tuomet, kai ją verčia vienas asmuo (Salevsky 2002: 277), nes kanoninio teksto spausdinimas neįsivaizduojamas be išankstinio komisijos patvirtinimo ir / ar recenzentų patikros (Nida 1961: 90–91). Ne išimtis buvo ir Biblija latvių kalba, ypač žinant, kad tuo metu latvių gyventos žemės buvo padalintos – į švedų valdomą Vidžemę ir Kuršo hercogystę.

Remdamasis išlikusiomis sąskaitomis Dunsdorfas (1979: 55, 92) nustatė, kad latvių Biblija recenzuota iš viso devynis kartus: keturis kartus NT, penkis – ST. Naujasis Testamentas (ar bent jo dalis) Vidžemėje pirmą kartą pradėtas recenzuoti 1682 m. lapkričio 27 d. dviejų vietinių pastorių, o 1683 m. rugpjūčio 8 d. – jau trijų pastorių. Abu recenzavimai, spėjama, truko po dvi savaites (žr. ir Straubergs 1943: 198). Vis dėlto to neužteko, nes norėta, kad Biblija būtų tinkama abiem latvių dalims, todėl 1683 m. II pusėje maždaug penkias savaites NT recenzuotas ir Jelgavoje, Kuršo hercogystėje. Susitikime dalyvavo pats Fischeris ir dar dešimt kitų pastorių, kurių pavardės nežinomos (Dunsdorfs 1979: 55, 92). Ši dvasininkų konferencija buvo vienas svarbiausių XVII a. latvių raštijos įvykių, nulėmusių rašomosios kalbos istoriją – joje buvo suformuoti iš dalies nauji rašybos principai, rėmęsi Füreckerio naudotos ortografijos ypatumais.⁶¹

⁶¹ Daugiau žr. Ozols 1695: 266–311; Vanags 2010a: 120–121; 2010b: 173.

Dėl išlikusios medžiagos glaustumo mokslininkai nesutaria, ar po 1683-aisiais Kuržemėje vykusio Naujojo Testamento svarstymo Glückui buvo liepta iš naujo peržiūrėti ir redaguoti vertimą⁶², nes jis pradėtas spausdinti tik po kito, vykusio 1685 metų balandžio 28 – gegužės 17 d. recenzentų susitikimo Rygoje, ar vis dėlto vertimas buvo priimtas iškart, o spausdinimo darbai sustoję dėl finansinių ar kitų priežasčių. Priešingai nei ankstesnių recenzavimų sąskaitose, 1685 m. nurodyta svarbi informacija – kam buvo išmokėtas atlyginimas už darbą. Iš jos išryškėja, kad NT latvių kalba recenzavo Bauskės pastorius Johannas Adolfas Hollenhagenas, Heinrichas Adolphis⁶³ ir Džūkstės bei Irlavos pastorius Nikolajus Friedrichas Hespė (Straubergs 1943: 198; Dunsdorfs 1979: 92). Svarbu atkreipti dėmesį, kad pirmieji du giminystės ryšiais yra susiję su Kuržemės superintendantu Adolphiu: Hollenhagenas – jo žentas, Adolphis – pusbrolio sūnus (Straubergs 1943: 119), o Hespė buvo pažįstamas su Füreckeriu, tiksliau – pastarasis buvo jo motinos Annos Elizabetės ir, spėjama, vėliau jo paties mokytojas (Grudule 2015: 11, 28). Taigi, kad buvo remiamasi būtent Füreckerio lingvistiniais darbais nestebina, nes tikėtina, kad minėti recenzantai juos galėjo turėti dar gerokai prieš išleidžiant ar vos tik išspausdinus.⁶⁴

Iš vėlesnių jau ST recenzavimų yra žinomi 1687 (birželio 20 – liepos 3 d.), 1688 (sausio 25 – vasario 11 d. ir liepos 4 – rugpjūčio 6 d.) ir 1690 (liepos 14–28 d.) metais vykę susirinkimai, kuriuose dalyvavo minėti Kuržemės atstovai (Hollenhagenas, Adolphis ir Hespė), o nuo 1688 metų ir pats Glückas (Straubergs 1943: 198; Dunsdorfs 1979: 92), bet išsamesnės informacijos apie recenzavimo procesą ar recenzentų pastabas nėra išlikę.

Vis dėlto iš vėlesnio Glücko laiško galima spėti, kad atliktu vertimu jis nebuvo visiškai patenkintas, nes jau XVII–XVIII amžių sandūroje pradėjo rengti kitą, pataisytą Biblijos latvių kalba leidimą⁶⁵, tačiau apie šios

⁶² Plg. Straubergs 1943: 199; Karulis 1989: 18. Taip pat apie Mancelio ir Füreckerio ortografijos įtaką GB žr. Lautenbahs 1922: 600.

⁶³ Tai ne Kuržemės superintendantas Henricas Adolphis, sudaręs šiame darbe tiriamą VLH, tačiau, Straubergo (1943: 199) nuomone, bendravardis Zaleniekų pastorius, jo pusbrolio sūnus.

⁶⁴ Paminėtina įdomybė, kad Jurgis Pakerys Vilniaus universiteto bibliotekoje rado defektinį Adolphio 1685 m. pavasarį išleistos gramatikos egzempliorių su Biblijos vertėjo pagalbininko Witteno proveniencija – rankraštiniu įrašu, kad šią knygą gavęs dovanų iš Adolphio.

⁶⁵ 1702 m. balandžio 23 d. Glücko rekomendaciniame laiške konsistorijai prašoma Wendeliną Steidingą paskirti Gaujienos pastoriumi, kad šis būtų šalia jo, nes padedąs rengti naująjį Biblijos leidimą *in octavo*. Laiške taip pat minima, kad vertimas

redakcijos eigą ir tai, kiek pavyko nuveikti iki Glūcko ištrėmimo į Maskvą 1702 m., nėra žinoma.

1.2.5 Apibendrinimas

Biblijos pasirodymui latvių kalba, kaip ir daugeliu kitų kalbų, labai didelės įtakos turėjo tuometė ekonominė, politinė ir socialinė situacija. Aštuonerius metus trukęs Biblijos vertimo procesas vyko gana sklandžiai ir nuosekliai, tačiau gerokai sudėtingiau buvo vertimą išspausdinti – tam prirėikė devynerių metų (1685–1694). Deja, žinių apie patį vertimo procesą išliko nedaug ir iš jų susidaro įspūdis, kad versta vieno asmens iš originalių šaltinių, nors, kaip paaiškės iš tolesnės analizės, GB šaltinių klausimas gerokai sudėtingesnis. Išlikusi medžiaga gana šališka – tikėtina, kad dėl laiškų paskirties (iš kurių sužinoma apie vertimo procesą) šis tas galėjo būti pagražinta tiek vertimo leidybos organizatoriaus Fischerio, tiek vertėjo Glūcko.

2. TEKSTŲ PANAŠUMO TYRIMAI

Neįmanoma tiksliai pasakyti, kada buvo pradėta ieškoti sąsajų tarp kelių tekstų, nes panašaus pobūdžio tyrimai, kai vienas fragmentas (nebūtinai rašytinis) gretinamas su kitu ieškant, kas sutampa ar skiriasi, siekia labai senus laikus, kai kito teksto perėmimas nenurodant šaltinio buvo dažnas reiškinys⁶⁶. Pavyzdžiui, iki XIX a. JAV periodikoje neretai būdavo perspausdinami tekstai iš kitų laikraščių nepateikiant metainformacijos (Smith et al. 2013), o tuo metu latvių periodikoje buvo gana įprasta nenurodyti, kad konkretus tekstas yra vertimas, o ne originalus nurodyto autoriaus (iš tiesų – vertėjo) kūrinys. Retai vertėjas būdavo nurodomas ir bibliinių tekstų leidimuose, kaip, pvz., Lutherio pirmajame NT ar čia tiriamame Biblijos latvių kalba leidime. Šios teksto autorystės ir šaltinių problemos, neretai kilusios dėl laikotarpio tradicijų, kartu su technologijų raida davė pagrindą plėtotis ir tokioms tekstų panašumą tiriančioms kryptims kaip teksto pernaudojimas.

Plačiaja prasme teksto pernaudojimas (ang. *text reuse*) yra pakartotinis teksto ar jo dalies panaudojimas kitam tekstui kurti (plg. ir Clough 2003: 4). Apibrėžimas labai platus, o aiškios ir vieningos klasifikacijos dar nėra, todėl

redaguojamas remiantis „pamatiniais tekstais“ ir jau gana daug yra padaryta (Dunsdorfs 1979: 192).

⁶⁶ Plg. pastabas ir kaltinimus dėl plagijavimo Antikos laikais (McGill 2012: ix–x).

atskirų autorių darbuose pernaudojimas skirstomas įvairiai, priklausomai nuo to, ką autoriai nori išryškinti, pvz., į sąmoningą arba nesąmoningą⁶⁷ (Clough 2000; Büchler et al. 2014), lokalų arba globalų⁶⁸ (Sameen et al. 2017), priimtina arba nepriimtina⁶⁹ (Clough 2002; Krisnawati, Schultz 2017) ir kt. Pastarasis – nepriimtinas – teksto pernaudojimo tipas, įprastai vadinamas plagiavimu⁷⁰, dėl savo specifikos susilaukė daug dėmesio. Nors daugiausia tirti originalūs tekstai (pvz., akademiniai), esti ir vertimo plagiato tyrimų (Turell 2004; 2008), kuriuos, pasak Teresos Turell (2012: 535), nustatyti yra gerokai sudėtingiau. Prie pastarųjų sąlygiškai gali būti priskiriami ir Biblijos vertimų sąsajų tyrimai. Tik sąlygiškai todėl, kad kanoninių tekstų vertimui taikomi kiti standartai⁷¹, pvz., *plagiato* sąvoka, DLKŽ apibrėžiama kaip „autorystės pasisavinimas“, implikuoja nepriimtina ar neteisėtą naudojimąsi kito(-ų) darbu, tačiau kalbant apie religinius, kanoninius tekstus perimamumas ir naudojimas ankstesniais darbais yra ne tik pageidaujamas, bet neretai to netgi reikalaujama (plg. 279 išnašą). Juos rengiant svarbus vaidmuo tenka tradicijai, nes kuo veikalas turi didesnę reikšmę bendruomenei, tuo mažiau laisvės lieka jo rengėjui (Subačius 2000: 136).

Iš tiesų teksto pernaudojimas mokslininkų traktuojamas gerokai plačiau nei disertacijoje atliekamas tyrimas, nes gali apimti ir tekstų, parašytų skirtingomis kalbomis, pernaudojimą (plg. Bamman, Crane 2009). Taip pat tiriami tekstai nebūtinai turi būti vertimai ar kitaip vienas su kitu susiję, pvz., gali būti tiriamas Biblijos pernaudojimas neverstinėje grožinėje literatūroje (žr. 2.2.1). Dėl tokio plataus ir dar nenusistovėjusio teksto pernaudojimo

⁶⁷ Sąmoningu pernaudojimu laikomas toks, kai žinoma iš kur yra imamas tekstas ar kas jo autorius, o nesąmoningu – netyčinis citavimas, kaip kad vadinamųjų sparnuotomis virtusių frazių panaudojimas tekste. Tiesa, ne visi autoriai pritaria, kad pernaudojimas gali būti nesąmoningas, plg. Clough 2010: 247.

⁶⁸ Lokalus teksto pernaudojimas yra tuomet, kai vieno teksto žodžiai ar fragmentai pernaudojami kitam tekstui sukurti (Seo, Croft 2008). Daug rečiau sutinkamas globalus pernaudojimas, kuris susijęs su internetu, kai dokumento kopijos, vadinamieji dublikatai, saugomi skirtingose vietose (Sameen et al. 2017: 1).

⁶⁹ Pasak Krisnawati ir Schultz (2017: 71), priimtumas priklauso nuo trijų veiksnių: pernaudojamo fragmento autorystės nurodymo, ilgio ir žanro. Pavyzdžiui, palyginti ilgo fragmento pernaudojimas nenurodant šaltinio periodinėje spaudoje yra priimtinas, tačiau akademinuose darbuose – ne (laikoma plagiavimu).

⁷⁰ Paminėtina, kad ne visi autoriai plagiavimą laiko nepriimtino pernaudojimo tipu, plg. Potthast (2011: 2), iš kurio diagramos galima spręsti, kad ir citavimas yra tam tikra plagiavimo forma.

⁷¹ Plg. beveik kiekvienoje bendresnio pobūdžio literatūroje apie vertimą galima rasti skyrelį, skirtą tik Biblijos ar kitų religinių tekstų vertimui (plg. Snell-Hornby 1999: 274–277; France 2000: 103–106; Buschmann 2015: 243–313 ir kt.).

termino supratimo, disertacijoje aprašomą tyrimą pasirinkta vadinti siauresne, todėl ir tikslesne, tekstų sutapimo, o ne panašumo⁷², pernaudojimo ar neigiamai konotuoto vertimo plagiato sąvokomis, nors, žinoma, plačiaja prasme jis yra teksto pernaudojimo tyrimas.

Žvelgiant iš dalies chronologiškai, tekstų panašumo tyrimus galima skirti į **neautomatizuotus** (2.1) ir (pusiau) **automatizuotus**, t. y. tokius, kurie tekstų panašumams identifikuoti pasitelkia kompiuterinius įrankius ir programas (2.2). Pastarieji dažniausiai remiasi kiekybine analize ir dėl atsiradusių galimybių apdoroti itin didelės apimties tekstus (ang. *big data*) suvešėjo XXI a. Jie literatūroje dažniau vadinami teksto pernaudojimo (ang. *reuse*), o neautomatizuoti, dažniausiai besiremiantys kokybine analize, – panašumo (ang. *similarity*) tyrimais. Tiesa, esti ir tokių vertimo panašumų tyrimų, kuriuose bandyta derinti kokybinės ir kiekybinės analizės metodus (Turell 2014).

2.1 Neautomatizuoti tekstų panašumo tyrimai

2.1.1. Bene seniausias krikščionių religinių tekstų pernaudojimo klausimas keliamas dėl paties Biblijos teksto – vadinamoji sinoptinė problema⁷³, kylanti dėl Mato, Morkaus ir Luko evangelijų panašumų⁷⁴. Nors tai vienas daugiausia diskusijų susilaukęs NT studijų klausimas, visais amžiais traukęs daug tyrėjų dėmesio⁷⁵, vieningos nuomonės dėl evangelijų panašumo nėra. Viena iš teorijų teigia, kad archajiškiausia Morkaus evangelija buvo vienas iš Mato ir Luko evangelijų šaltinių, tačiau šie turėję dar bendrą nežinomą Q (iš vok. *Quelle* ‘šaltinis’) šaltinį. Taigi jau pačioje Biblijoje, t. y. šiame darbe tiriamų tekstų vertimo šaltinyje, yra tam tikrų pernaudojimo elementų.

2.1.2. Tekstų panašumų ieškota ir tarp Biblijos vertimų. Publikacijų šia tema sulaukė ne tik tokie žymūs vertimai kaip Lutherio (žr. 2.1.3) ar Karaliaus Jokūbo Biblija (žr. 2.1.4), svarstyta ir dėl baltų kalbomis publikuotų Biblijos fragmentų ar kitų religinių tekstų sąsajų.

⁷² *Panašumo* sąvoka, implikuojanti atsitiktinį sutapimą, atmesta, nes darbe taikyta metodika leidžia tiksliai pasakyti, kas ir kur sutampa.

⁷³ Sinopsis (gr. ἡ σύνοψις ‘apžvalga’) – Mato, Morkaus ir Luko evangelijų tekstų lyginamasis rinkinys.

⁷⁴ Nustatyta, kad maždaug 93% Mk medžiagos pakartoja Mt ir Lk, ir tik 7% nekartojama. 52% Mt medžiagos yra bendra su Mk ir Lk, o 48% sava. 41% Lk medžiagos yra bendra su Mt ir Mk, 59% – sava (Biblija 1998).

⁷⁵ Pastaruoju metu egzistuoja daugiau kaip dešimt skirtingų šiuos panašumus aiškinančių teorijų, plg. Kloppenborg 2000; Goodacre 2001 ir kt.

Reikia pripažinti, kad lietuvių mokslinėje literatūroje Biblijos fragmentų vertimų sąsajomis domėtasi daugiau (plg. Kabelka 1938; Biržiška 1939: 74; 1960; Lebedys 1963; Tumelis 1967; Jakulis 1984 ir kt.) nei latvių (plg. Lautenbahs 1922: 600; Bērziņš 1928; 1939; Karulis 1986 ir kt.). Tačiau minėtiems darbams bendra tai, kad sąsajų identifikavimas nebuvo pagrindinis publikacijos tikslas, išskyrus Antano Jakulio (1984) straipsnį apie *Sumos evangelijų* ir *Maldų krikščioniškų* ryšius su ankstesniais raštais. Iš tiesų tekstų panašumo tyrimai yra gana glaudžiai susiję su vertimo šaltinių paieška, todėl neretai, stengiantis juos nustatyti, identifikuojamas ir teksto pernaudojimas, jei toks tekste gali būti. Vienas tokio tyrimo pavyzdžių būtų Onos Aleknavičienės (1999a ir b; 2008) vertimo šaltinių tyrimai, kuriuose galima rasti identifikuotų teksto pernaudojimo elementų. Autorė nustatė (2008: 30–31), kad 68 iš 69 perikopių Jono Bretkūno *Postilėje* (1590) nėra verstos iš naujo, bet perimtos – 67 iš Vilento *Evangelijų bei Epistolų*, o 1 iš Vilento *Enchiridiono*. Tik viena *Postilės* perikopė yra paties Bretkūno versta iš LB.

2.1.3. Iš Lutherio Biblijos buvo išversta daug tekstų, tačiau ir ji pati yra vertimas. Priešingai nei populiariai manoma, Lutherio tekstas nebuvo pirmasis Biblijos vertimas į vokiečių kalbą. Vokiškai ji pirmą kartą išspausdinta 1466 m. (vadinamoji vok. *Mentelin-Bibel*), taigi gerokai prieš Lutherį. Per tą laiką išėjo keliolika kitų leidimų⁷⁶, tad natūralu, kad kyla klausimas, ar verčiant LB pasinaudota kuriuo iš ankstesniųjų. Nekyla abejonių, kad Lutheris buvo matęs bent kelis ankstesnius vertimus⁷⁷, tačiau vargu ar jais naudojosi – pats laiškuose nuolat akcentuodavo svarbą versti ne iš antrinio šaltinio (Vulgatos), kaip darydavo kiti, bet iš originalų. Tiesa, tą „originalų“ taip pat ne vienas, bet buvo nustatyta, kad Lutheris NT vertė naudodamasis Erazmo Roterdamiečio antruoju (1519 m.) leidimu, o Senojo Testamento pagrindas buvo mazoretiniai tekstai hebrajų ir aramėjų kalbomis (Smith 2012: 264). Tyrimuose beveik neužsimenama apie ankstesnių vertimų įtaką, bet šį tą netgi visai radikalaus rasti galima. Pavyzdžiui, Schaffas (1910: 193) rašo, kad akivaizdu, jog Lutheris negalėjo ignoruoti

⁷⁶ Ankstesniuose darbuose galima rasti, kad iki Lutherio pasirodė 17 Biblijų (plg. Schaff 1910: 196; Vedder 1914: 170), tačiau naujesnėje literatūroje – tik 18 (14 vokiečių aukštaičių ir 4 vokiečių žemaičių; Arndt 1968: 11; Metzger, Coogan 1993: 764).

⁷⁷ Tai sprendžiama iš jo laiško Nikolajui von Amsdorfiui 1522 m., kuriame rašė suprantantis nenorinčius spausdinti Biblijos vertimų savo vardu: „Interim Biblia transferam, quanquam onus susceperim supra vires. Video nunc, quid sit interpretari, et cur hactenus a nullo sit attentatum, qui proficeretur nomen suum“ (cituota iš Dibdin 1817: 163; taip pat žr. de Wette 1826: 123).

ankstesnių vertimų, nes itin sunku patikėti, kad nesiremdamas jais NT būtų išvertęs per vos kelis mėnesius.⁷⁸ Toliau tas pats autorius teigia, kad nors ankstesniųjų vertimų įtaka LB yra atmetama, profesorius Krafftas (1883: 13–18) tai neva įrodęs pavyzdžiais, vienas iš jų – Mt 5,21–22:

<p>(2)</p> <p>Devintoji vok. Biblija (1483)</p>	<p>Habt ir gehört, das gesaget ist den alten. Du solt nit tödten, wellicher aber tödtet. der wird schuldig des gerichtts. Aber ich sag euch, daz ein yeglicher der do zürnet seinem bruder. der wirt schuldig des gerichtts. Der aber spricht zu seinem bruder. racha. der wirt schuldig des rats. Und der do spricht. tor. der wirt schuldig des hellischen fewrs. [...]</p>
<p>Lutherio NT (1522)</p>	<p>Ihr habt gehortt, das zu den alten gesagt ist, du sollt nit todten, wer aber todtet, der soll des gerichtts schuldig seyn. Ich aber sage euch, wer mit seynem bruder zurnit, der ist des gerichtts schuldig, wer aber zu seynem bruder sagt, Racha, der ist des rads schuldig, wer aber sagt, du narr, der ist des hellischen fewers schuldig. [...]</p>

Abiem autoriams antrina ir Vedderis (1914: 170–171), laikydamas LB kruopščia *Codex Teplensis* redakcija. Vis dėlto tuo mokslinėje literatūroje labai abejojama ir, kai paminima galima įtaka, dažniausiai teigiama, kad įrodymų, jog Biblijos ankstyvąją naująją vokiečių aukštaičių tarme galėtų būti dariusios įtaką LB, yra labai mažai (sutapimai greičiau atsiradę dėl tradicijos, o ne tiesioginio pernaudojimo), o įrodymų dėl sąsajų su Biblijomis vokiečių žemaičių tarme nėra jokių (plg. Bluhm 1965: 15; 1984: 267–285).

2.1.4. Kitas vienas įtakingiausių tiriamo laikotarpio vertimų – Karaliaus Jokūbo Biblija (toliau – KJB; 1611) – dėl savo istorijos šiuo klausimu tirtas daugiau. Priešingai nei Lutherio atveju, KJB buvo kolektyvinis darbas – jį ruošė 1604–1611 m. į šešias grupes pasiskirstę 47 vertėjai⁷⁹ – ir rengtas ankstesnių vertimų pagrindu – tai nurodyta ir antraštiniame Biblijos puslapyje⁸⁰. Tai, kad šiame vertime galima tikėtis teksto pernaudojimo, nurodo ne tik išnašoje pateikta antraštė, bet ir išlikusios rankraštinės 15 pagrindinių taisyklių vertėjams, kurių pirmojoje nurodyta sekti oficialia Anglijos

⁷⁸ Svarbu paminėti, kad toliau autorius tęsia, jog šis faktas nepaneigia, kad Lutherio Biblija buvo verčiama iš originalo kalbų ir vertimas visais aspektais lenkia ankstesnius.

⁷⁹ Daugiau apie vertėjus žr. Vance 2006: 23–35, apie vertimo laiką, kuris vietomis nurodomas 1607–1611 m., žr. ten pat 41–42.

⁸⁰ *The Holy Bible, Conteyning the Old Testament, and the New: Newly Translated out of the Originall tongues: & with the former Translations diligently compared and reuised*, London: Robert Barker, 1611 (paryškinta – E. K.).

Vyskupo Biblija (1568)⁸¹, o keturioliktoje pridedama⁸², kad radus neatitikimų su originalais, reikia remtis Tyndalo vertimais (1526, 1534), taip pat Mato (1537), Koverdeilo (1535), Didžiaja (1539–1540) ar Ženevos (1560) Biblija (Norton 2005: 7–8). Įdomu, kad nors tikrai žinoma, jog dalis teksto yra perimta iš ankstesnių vertimų⁸³ ir yra parengtas ne vienas lyginamasis kelių tekstų leidimas (plg. Weigle 1962), regis, nėra tyrimų, kuriuose toks pernaudojimas būtų ištirtas nuosekliai, nors tai padaryti leistų automatizuotos analizės įrankiai. Pavyko rasti tik kelis gana nedidelės apimties tyrimus, kaip, pvz., Mansbridge'o (1995: 10–14), kuris suskaičiavo, kad tirtose ištraukose⁸⁴ 81.6% Tyndalo teksto žodžių yra KJB, o kiek daugiau – 83.4% – Ženevos Biblijoje (kitame KJB šaltinyje). Kitur dar galima rasti, pvz., kad ištyrus aštuoniolika KJB ištraukų paaiškėjo, jog rengėjai perėmė apie 84% Tyndalo ST ir apie 76% NT tekstų (Nielson, Skousen 1998), o anot Dreisbacho (2016: 31) – ST apie 80% ir NT apie 90%, panašiai teigia ir dr. Davidsonas, pasak kurio, 9 iš 10 KJB žodžiai trumpesniuose NT laiškuose ir 5–6 ilgesniuose, tokiuose kaip Laiškas žydams, yra iš Tyndalo (McAfee 2006: 24). Apskritai Tyndalo įtaką Biblijos vertimui į anglų kalbą įvertino Charles Butterworthas (1941: 56–64) – ištyręs 40 ištraukų teigė, kad trečdalis Biblijos vertimo teksto susiformavo dar prieš KJB, t. y. nuo Tyndalo laikų nepakito. Nors visi autoriai mini kiek skirtingus skaičius, jiems bendra tai, kad rezultatai buvo gaunami suskaičiuavus pasirinktų ištraukų žodžių skaičių atitinkamame lyginamų tekstų versete. Vis dėlto minėti tyrimai nėra išsamūs, gana apibendrinamojo pobūdžio, nes tik Mansbridge'o atveju bent minimaliai nurodyta, kaip buvo skaičiuota ir iš kur paimti teikiami rezultatai, tačiau jo imtis yra neadekvati (vos 9 ištraukos). Kitais minėtais atvejais (Nielson, Skousen, McAfee ir t. t.) tėra pateikti pliki skaičiai be nuorodų ar paaiškinimų, koku būdu jie gauti, be to, Nielson ir

⁸¹ „The ordinary Bible read in the Church, commonly called the Bishops' Bible, to be followed, and as little altered as the original will permit“ (cituota iš Vance 2006: 45).

⁸² „These translations to be used, when they agree better with the text than the Bishops' Bible: Tyndale's, Coverdale's, Matthew's [Rogers'], Whitchurch's [Cranmer's], Geneva“ (cituota iš Vance 2006: 46).

⁸³ Manoma, kad tiksli KJB pasirodymo data (mėnuo, diena) nėra žinoma todėl, kad ji buvo laikoma ne nauja knyga, bet Vyskupo Biblijos pataisytu leidimu – dėl to neįtraukta į prekybininkų knygomis registrą (ang. *Stationers' Register*) (Vance 2006: 53–54).

⁸⁴ Mansbridge'o tyrime buvo skaičiuojami žodžiai 9 ištraukose: Pr 13, Įst 8, 1 Sam 8, Mt 3, Apd 25,1–15, Rom 13, 1 Kor 5, Jok 4, Apr 20.

Skousen tyrimas kritikuotas dėl mažos imties ir tikslingai pasirinktų panašių ištraukų (žr. Juhász 2010: 115).

2.2 Automatizuoti tekstų panašumo tyrimai

Pastaraisiais metais itin padaugėjo įvairaus pobūdžio automatizuotų tekstų panašumo tyrimų. Nesuskaičiuojamų tyrimų bangą lėmė technologijų raida – radosi galimybė sukaupti didelės apimties duomenų (ang. *big data*), kurti vis daugiau elektroninių tekstynų ir įvairių automatinių įrankių šiems skaitmeniniams duomenims analizuoti. Su šia banga pasirodė ir automatizuoti geneologiniai tekstų tyrimai (Wattel, Mulken 1996; Hollander 2004) bei susiformavo ir tokia tyrimų kryptis kaip stilometrija, daugiausia analizuojanti tekstų autorystės problemą (Holmes 1998; Eder et al. 2016). Nors gana daug tyrimų ir projektų buvo analizuojami grožiniai tekstai, dėl savo specifikos kol kas daugiausia tirta periodika (Smith, Cordell, Dillon 2013).

2.2.1. Neilgai trukus pradėti tirti ir bibliniai tekstai. Nors ir čia dauguma tyrimų vis dėlto gretina ne kelis Biblijos vertimus tarpusavyje, bet Biblijos vertimą su kitais įvairiais, dažniausiai grožiniais teksta. Tai lėmė pragmatiniai dalykai – senųjų tekstų specifinė ortografija ir kalba automatiškai sunkiai sugretinama.

Kaip vieną naujesnių tyrimų būtų galima paminėti Dimitrio Kokkinakio ir Mato Malmo (2015: 79–86) Biblijos citatų panaudojimo švedų grožinėje literatūroje tyrimą, besiremiantį biologinių sekų sugretinimo metodu. Tyrimo pamatu jie ėmė 1703 m. išleistą Čarlzo XII Biblijos vertimą į švedų kalbą, kurį gretino su 1800–1900 m. išleistais 93 skirtingų autorių prozos kūriniais. Kaip teigia autoriai (2015: 80), šiuos tekstus gretinimui pasirinko pragmatiniais tikslais (šie jau buvo suskaitmeninti), labiau norėdami patikrinti technines tokio tyrimo galimybes, naudojantis *PAIR (Pairwise Alignment for Intertextual Relations)*⁸⁵ programine įranga. Nors tyrimas iš esmės kitokio pobūdžio, straipsnyje autoriai akcentuoja keletą svarbių dalykų, pagrindžiančių ir šiame disertacijos tyrime pasirinktą metodiką. Kokkinakis ir Malmas (2015: 80) teigia, kad tiriant istorinius (ang. *historical*) tekstus, tirti vien automatiškai neįmanoma, nes įprastai tekstai varijuoja morfologiniu, lingvistiniu, sintaksiniu, semantiniu ar atskirų dalių kopijavimo aspektais, kurie itin apsunkina tekstų sutapimo nustatymo automatiškai galimybę. Taigi, anot autorių, norint identifikuoti sutampančias vietas, reikia remtis ne vien automatine paieška, bet išmanyti ir kitas sritis bei daug eksperimentuoti. Tačiau vėlgi, eksperimentuoti keičiant įvairius

⁸⁵ <https://artfl-project.uchicago.edu/content/pair>.

parametrus programa PAIR, kaip rodo atliktas eksperimentas⁸⁶, nėra patikima, nes tai daro didelę įtaką tyrimo rezultatams. Autoriai pripažįsta, kad PAIR programinė įranga tokiam tyrimui yra gana ribota, dėl to planuoja eksperimentuoti su jų manymu tobulesne TRACER⁸⁷ programine įranga.

2.2.2. TRACER yra 700 algoritmų rinkinys, sukurtas Marco Büchlerio vykdomo eTRAP (*Electronic Text Reuse Acquisition Project*)⁸⁸ projekto rėmuose. Kaip iš pavadinimo matyti, projektas orientuotas į teksto pernaudojimo tyrimus didžiausią dėmesį skiriant senosioms kalboms (ang. *historical languages*) ir antikiniams autoriams. Vienas iš projekto tikslų – tirti teksto pernaudojimą dideliuose duomenų rinkiniuose (ang. *big data, datasets*), t. y. ten, kur rankiniu būdu to nebūtų įmanoma padaryti. Tam sukurtas identifikavimo įrankis TRACER, kuris gali vienu kartu apdoroti didelį kiekį duomenų. Įrankis išties patogus, nes susietas su Stefano Jänickės kurta vizualizavimo programa TRAViz (*Text Re-use Alignment Visualization*)⁸⁹. Nors ši programa kurta ne Biblijos tekstų sąsajoms tirti, Jänickės teikiamas pavyzdys⁹⁰ būtent vieno verseto – Pr 1,1 – iš septynių Biblijų anglų kalba gretinimas:

American Standard Version	In the beginning God created the heavens and the earth.
Bible in Basic English	At the first God made the heaven and the earth.
Darby Bible	In the beginning God created the heavens and the earth.
King James Version	In the beginning God created the heaven and the earth.
World English Bible	In the beginning God created the heavens and the earth.
Young's Literal Translation	In the beginning of God's preparing the heavens and the earth --
New Life Version	In the beginning God made from nothing the heavens and the earth.

2 paveikslas. Tekstų sutapimai Biblijose anglų kalba (Pr 1,1)

⁸⁶ Programoje *text-PAIR* galima rinktis iš 30 skirtingų parametrų, iš kurių tyrime pasirinkti trys svarbiausi: *shingle size*, *minimum pair of shingles* ir *maximum gap*. Juos keisdami – A: 3-5-3, B: 3-5-2, C: 3-12-3 – autoriai atitinkamai gavo tokius rezultatus: A: 53, B: 139 ir C: 183, t. y. keliose iš 300 knygų identifiukuota Biblijos teksto pernaudojimo. Akivaizdu, kad trijų eksperimentų – A, B ir C – rezultatai labai skiriasi.

⁸⁷ <http://www.etrp.eu/research/tracer/>.

⁸⁸ eTRAP projekto (<http://www.etrp.eu/>) trukmė – nuo 2015 m. kovo 1 d. iki 2019 m. vasario 28 d.

⁸⁹ TRAViz (<http://www.traviz.vizcovery.org/index.html>) yra kito panašaus projekto eTRACES (<http://etraces.e-humanities.net/>), vykdyto 2011–2014 metais, rezultatas. Šiame projekte buvo tiriamas galimas teksto pernaudojimas 1500–1900 m. romanuose vokiečių kalba.

⁹⁰ <http://www.traviz.vizcovery.org/index.html>.

Šiame pavyzdyje (ne)sutapimai pavaizduoti ryšiais tarp žodžių ir spalvomis. Konkrečiame pavyzdyje matyti, kad daugiausia nuo likusiųjų skiriasi *Bible in Basic English* (mėlyna), *Young's Literal Translation* (ruda) ir tuomet *New Life Version* (turkio), o *American Standard Version*, *Darby Bible*, *King James Version*, *World English Bible* šis versetas visiškai sutampa.

Kaip jau minėta, pastaroji programinė įranga būtų išties patogi tekstų sutapimams tirti, tačiau šiame tyrime ja nesinaudota dėl kelių priežasčių. Pirma, eTRAP projektas pradėtas vykdyti tik 2015 m. ir įrankis bus tobulinamas iki 2019 m., antra ir svarbiausia – kad rezultatai būtų adekvatūs ir reprezentatyvūs, gretinami tekstai turėtų būti standartizuoti, t. y. niveliuoti bet kokie rašybos skirtumai. Tokiais tekstais remiasi beveik visi automatizuoti teksto pernaudojimo tyrimai. Taigi, pvz., analizuojant automatiškai, šis daugiau nei 10 variantų rašomas žodis: *wueffe notal* – *wueffenotal* – *wueffenotalle* – *wueffe notalle* – *wiffnotałł* – *wiffunotał* – *wiβnotałł* – *wiffnotał* – *wifnohtał* – *wifs notał* – *wiffnotał* ‘visakeriopai, visiškai’ būtų palaikytas skirtingomis leksemomis. Paminėtina, kad susižavėjęs TRACER teikiamomis galimybėmis ir analizės greičiu, buvo bandyta standartizuoti tiriamus latviškus tekstus, tačiau susidūrus su aibe problemų (ypač dėl EE teksto), nuspręsta likti ties pirmine jų gretinimo idėja ir visus duomenis toliau koduoti rankiniu būdu. Tokį sprendimą lėmė ir tiriamų tekstų apimtis.

2.2.3. Automatizuoti tekstų sutapimų tyrimai neseniai pradėti ir baltų, tiksliau – lietuvių, kalbose. Vienas iš Mindaugo Šinkūno projekto *Lietuviškos XVI–XIX a. Biblijos istorija*, vykdyto 2015–2018 m., etapų buvo pagalbinio įrankio versetų gretinimui sukūrimas (daugiau žr. Šinkūnas 2017). Pasak autoriaus (2017: 61), kadangi dar nėra patikimai veikiančių sintaksinės ar morfologinės automatinės analizės technologijų, kuriamas įrankis remiasi paprastesniu ženklų sekos palyginimu⁹¹. Lyginimo procesą sudaro trys svarbiausi etapai: rašybos niveliacija, identiškų junginių aptikimas ir panašumo rodiklių skaičiavimai. Pateikęs analizės pavyzdžių, autorius galiausiai prieina prie išvados, kad tik derinant sintaksės, morfologijos ir leksikos analizę būtų galima patikimai ir išsamiai atspindėti Biblijos vertimų ryšius, bet toks metodas yra lėtas (nes norima vienu metu tirti labai didelės apimties duomenis) ir šiuo metu sunkiai automatizuojamas (Šinkūnas 2017: 81).

⁹¹ Sukurtas algoritmas padeda aptikti dviejose ženklų sekose identiškus junginius ir apskaičiuoti, kurią lyginamų sekų dalį jie apima (Šinkūnas 2017: 81).

Pastarasis tekstų panašumo tyrimas bei kuriamas įrankis taip pat būtų buvęs parankus ir galbūt pakeitęs disertacijoje atliekamo tyrimo kryptį, tačiau, kaip ir minėtasis TRACER įrankis, pristatytas jau pabaigus toliau aprašomą disertacijos tyrimą ir taip pat reikalaujantis niveliuoto teksto. Be to, kaip Šinkūnas (2017: 81) yra pastebėjęs, automatizuotas įrankis gali parodyti tik orientacinį šaltinių panašumo santykį ir atverti galimybes detalesniems tyrimams, o toliau aprašoma šiame darbe taikyta metodika, nors ir reikalaujanti daug tyrėjo laiko, iš karto leidžia atlikti detalių tyrimą ir identifikuoti sutampančias vietas.

3. TYRIMO MEDŽIAGA IR DARBO METODIKA

3.1 XVI–XVII a. Biblijos fragmentų latvių kalba tekstų bazė

Kaip rašyta įvade, šio tyrimo tikslas – nustatyti ankstesnių latviškų tekstų įtaką pirmajam Biblijos vertimui. Šiam tikslui pasiekti visų pirma *Latvių kalbos senųjų tekstų korpuse* (la. *Latviešu valodas seno tekstu korpus*) teikiamų latviškų šaltinių pagrindu sudaryta keliakalbė paralelių tekstų bazė. Visi joje esantys tekstai sugretinti paversečiui, pvz., Mt 7,17⁹²:

GR	V	LB	EE	LVM ₁	LVM ₂	LLP	UP	VLH	GB
[...] τὸ δὲ σαπ-ρὸν δένδρον καρποῦς ποιεῖ.	[...] mala au-tem arbor fructus macthe.	[...] Aber ein fauler Bawm / brin-ge arge Frūchte.	[...] Beth wens βappu-wys / kokes / neß lounes augles.	[...] beth weens šappu-wis / kohx nāß nicknus auglus.	[...] beth weens šappu-wis / kohx nāß nicknus Augļus.	[...] beth weens šappu-wis / kohx nāß nicknus Augļus.	[...] Bätt weenß puwiß / Kookß / flimmus Augļiuß darra.	[...] Bet weens ispuis Kohks neßs niknus / Augļus (nela-bbus) Augļus	[...] bet ispuis Kohks neßs niknus Augļus

1 lentelė. Tekstų išdėstymo pavyzdys iš tekstų bazės (Mt 7,17)

Tekstų bazę sudaro dešimt skilčių, kuriose šaltiniai išdėstyti chronologine seka: pirmieji trys – graikų (GR) (ištraukų iš Senojo Testamento atvejais – hebrajų (HB)⁹³), lotynų (V) ir vokiečių (LB) kalba – įtraukti kaip potencialūs vertimo ar redagavimo šaltiniai (jie yra pagalbiniai analizės šaltiniai), likę septyni – latviški, iš kurių pagrindinis yra paskutinytis. Būtent su šiuo – Glücko Biblija – gretinami visi iki GB imtinai pasirodę šeši – EE, LVM₁, LVM₂, LLP, UP ir VLH – Biblijos dalių vertimai į latvių kalbą. Kadangi buvo įtrauktas visas tiriamų veikalų tekstas, tekstų bazė gali būti laikoma baigtine (praplėsti įmanoma tik pridėdant naujų šaltinių). Iš viso ją sudaro 300 273 žodžiai, iš jų 202 728 latviški (žr. ir 16 lentelę).

Kitas tyrimo etapas, jau surinkus tekstus ir suskaidžius juos paversečiui, buvo žodžių kodavimas tekstų sutapimams ir skirtumams identifikuoti (žr.

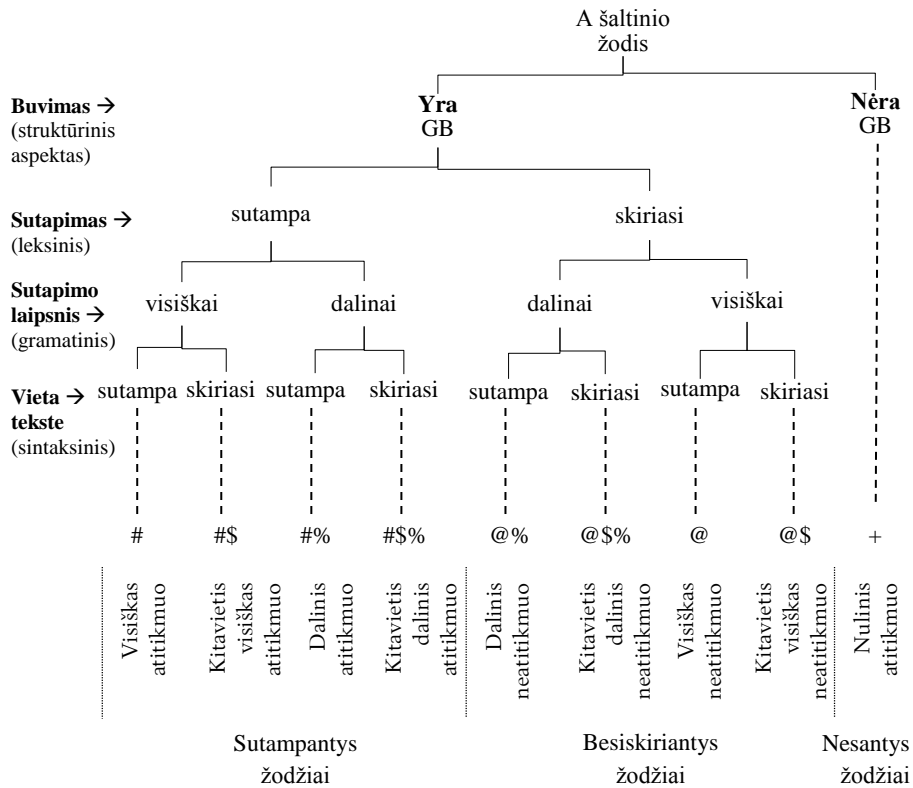
⁹² Pavyzdžiai teikiami pusiau originalia rašyba – gotikiniai rašmenys pakeisti antikviniiais, be to, naudojantis *Times New Roman* šriftu nebuvo galimybės sistemingai atspindėti keliems spaudiniams būdingų perbraukta grafema žymimų minkštųjų priebalsių ir perbrauktos ilgiosios *f*. Jie pagal latvių kalbos senųjų tekstų korpuso pavyzdį perrašyti dabartine rašyba (ğ, ķ, ļ, ņ, ŗ ir š).

⁹³ GR ir HB šaltiniai dalijasi viena skiltimi dėl kelių aiškių priežasčių: pirma – visos tiriamos NT ištraukos yra parašytos senąja graikų kalba, o ST – hebrajų, taigi – „arba, arba“, antra – ST ištraukų latviškuose šaltiniuose yra vos kelios (iki 10).

toliau 2 lentelę). Šis etapas glaudžiai susijęs su tyrimo metodikos sudarymu, kuri radosi empiriniu būdu – skaitant ir gretinant šaltinius.

3.2 Žodžių vertinimo kriterijai

Pagrindinis šio tyrimo vienetas yra žodis, tiksliau – konkrečiame kontekste pavartota žodžio forma. Empiriniu būdu išskirti keturi jų vertinimo kriterijai: buvimas (*yra/nėra*), sutapimas (*sutampa/skiriasi*), sutapimo laipsnis (*visiškai / dalinai*) ir vieta tekste (*sutampa/skiriasi*). Visi kriterijai apima skirtingus lygmenis, atitinkamai struktūrinį, leksinį, gramatinį ir sintaksinį. Rankiniu būdu įvertinus žodžius pagal minėtus kriterijus gaunami devyni gretinamuose tekstuose esančių ir griežtosios disjunkcijos ryšiu⁹⁴ susijusių žodžių Glūcko Biblijos atžvilgiu sutapimo tipai, kuriuos galima pavaizduoti tokia binarinių požymių dendrograma:

3 paveikslas. Žodžių vertinimo kriterijai ir sutapimo tipai

⁹⁴ Griežtosios disjunkcijos ryšiu susiję nesuderinami elementai, t. y. gali įvykti tik vienas tai pačiai erdvei priklausantis įvykis (pvz., arba #, arba @).

Kaip matyti dendrogramoje⁹⁵, tyriamų tekstų žodžiai buvo vertinami tokia tvarka:

1) Struktūrinis aspektas: pirmiausia buvo žiūrima, ar A šaltinyje pavartotas žodis yra GB – jei nėra, žymimas simboliu +⁹⁶, jei žodis yra, pereinama prie antro žingsnio (pavyzdžiai duoti toliau 3.3).

2) Leksinis aspektas: jei žodis yra, vertinama, ar tai a) ta pati leksema (#), ar b) kita (@).

3) Gramatinis aspektas:

a) jei tai ta pati leksema žiūrima, ar ji sutampa visiškai (#_Kungs – Kungs), ar dalinai (#%_Meeghu (gal.) – Meega (kilm.));

b) jei tai kita leksema – ar ji nesutampa visiškai (@_aesto – jo), ar dalinai (susijusi darybiniais ryšiais su GB pavartotu žodžiu ir turi tą pačią šaknį; @_puwiß – ispuis).

4) Sintaksinis aspektas: tyrimui taip pat aktuali ir žodžio vieta versete, todėl visi A šaltinio žodžiai, turintys (ne)atitikenę GB (taigi, išskyrus pažymėtus +), buvo vertinami pagal jų vietą versete – sutampa ar skiriasi (\$); pastarieji vadinami kitaviečiais.

Koduoti tekstai atrodo maždaug taip (Mt 7,17):

GR	V	LB	EE	LVM ₁	LVM ₂	LLP	UP	VLH	GB
[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]	[...]
τὸ δὲ	mala	Aber	#_Beth	#_bett	#_bett	#_bett	#_Bätt	#_Bet	bet
σαπ-	au-	ein	+_wens	+_weens	+_weens	+_weens	+_weenß	+_weens	ispuis
ρὸν	tem	fauler	@%_fa-	@%_ša-	@%_ša-	@%_ša-	@%_pu-	#_ispuis	Kohks
δένδ-	ar-	Bawm	ppuwys	ppuwis	ppuwis	ppuwis	wiß	#_Kohks	neßs
ρον	bor	/ brin-	#_ko-	#_kohx	#_kohx	#_kohx	#_Kookß	#_neßs	niknus
καρ-	fruc-	get	kes /	#_näß	#_näß	#_näß	/ @\$_li-	#_nik-	Aug-
ποδς	tus	arge	#_neß	#_nick-	#_nick-	#_nick-	mmus	nus /	lus.
πονη-	ma-	Frü-	@_lou-	nus	nus	nus	#_Aug-	(+_nela-	
ροδς	los	chte.	nes	#_auglus	#_aug-	#_Aug-	liuß	bbus)	
ποιεῖ.	facit		#_aug-	.	lus.	lus.	@_darra.	#_Aug-	
			les.					lus	

2 lentelė. Koduotų žodžių Mt 7,17 versete pavyzdys

⁹⁵ Schemoje simboliai išdėstyti nuo labiausiai atitinkančio (kairėje) iki mažiausiai atitinkančio (dešinėje), todėl vertinant žodžius pagal jų sutapimo laipsnį (*visiškai / dalinai*) – sutapimo atveju yra visiškai / dalinai, bet nesutapimo – dalinai / visiškai.

⁹⁶ Vietoj šioje analizėje kodui naudotų simbolių (#, @, \$, %, +) ir jų kombinacijų būtų galima pasirinkti bet kokius kitus – tyrimui tai neturi jokios įtakos. Tokie simboliai kodavimui buvo pasirinkti atsižvelgiant į tyrimo medžiagą, kad nekiltų nesklandumų automatiškai apdorojant rezultatus. Galutiniame duomenų bazės etape jie buvo pakeisti skaitmenimis nuo 1 iki 9, kuriems priskirtos atitinkamos spalvos.

Pavyzdyje matyti, kad žodžiai koduoti šešiuose iš dešimties tyrimo tekstų bazėje esančių šaltinių. Taip yra todėl, kad kitakalbiai tekstai (galimi vertimo ar redagavimo šaltiniai) yra tik pagalbiniai, o GB – Glūcko versta Biblija – yra pagrindinis tiriamas šaltinis, su kuriuo ir buvo lyginamas kiekvienas iš ankstesnių šešių latviškų šaltinių.

Savaime suprantama, kad gretinant du to paties teksto vertimus į tą pačią kalbą daugiausia bus sutampančių žodžių, o besiskiriančių ir neturinčių atitikmens viename iš vertimų – gerokai mažiau (plg. ir Turell 2014: 550). Tačiau lyginant skirtingus vertimus išryškėjo, kad nors ši tendencija dažniausiai yra bendra visiems, žodžių sutapimo dažnis tekstuose statistiškai reikšmingai skiriasi (žr. 5.2.2) ir taip įgalina tokią analizę.

Paminėtina, kad pateiktas žodžių sutapimo tipų sąrašas nėra baigtinis. Siekiant optimalaus rezultato tyrime apsiribota šiais devyniais, tačiau kiekvieną dviem simboliais pažymėtą tipą būtų galima skirstyti į daugiau potipių, pvz., itin platus yra #% (daliniai atitikmenys). Jame būtų galima skirti tarmines formas, morfologinių formų variantus ir kt. (žr. toliau 3.3.3), taip pat ir @% (daliniai neatitikmenys) – išskirti priesaginius, priešdėlinius ir kt. vedinius. Įtraukus semantinį kriterijų, būtų galima patikslinti ir besiskiriančias leksemas (koduotas @), nes vienos yra susijusios glaudžiau nei kitos.

3.3 Žodžių sutapimo tipai

3.3.1. Įvertinus šaltinių žodžius pagal nurodytus kriterijus (žr. 3 paveikslą) išskirti devyni atitikmenų tipai⁹⁷, kurie, kad būtų patogiau išgauti ir apdoroti duomenis automatiškai, koduoti tokiais simboliais (skliaustuose nurodytas duomenų bazėje naudotas skaitinis tipo kodas) – # (9), #% (8), #\$ (7), #\$\$ (6), @ (5), @% (4), @\$ (3), @\$% (2), + (1). Vienu simboliu koduoti žodžiai neturėtų kelti neaiškumų:

(9) – **visiškas atitikmuo**, t. y. žodis visiškai sutampa (dėl rašybos variantų žr. toliau 4.4.1);

@ (5) – **visiškas neatitikmuo**, t. y. žodis visiškai skiriasi;

+ (1) – **nulinis atitikmuo**, t. y. atitinkamo žodžio GB tekste nėra.

⁹⁷ Leksikografijoje bei vertimo moksle taip pat yra skiriami atitikmenys, vadinamieji ekvivalentai, ir jų ekvivalentiškumo laipsnis: absoliutieji, daliniai, surogatiniai ir nuliniai (Jakaitienė 2005: 24). Šio tyrimo aprašyme sąmoningai nevartojamas ekvivalento terminas, nes tiriamas ne originalo ir vertimo santykis, bet to paties teksto pernaudojimo galimybė. Ekvivalento sąvoka tekste pasirodo, kai kalbama apie galimo originalo ir vertimo, bet ne gretinamą ta pačia kalba parašytų latviškų tekstų santykį.

Pvz., minimali ištrauka iš Mt 7,21:

		Skaitiniai kodai duomenų bazėje
(3) EE, LVM ₁ , LLP	#_Beth +_te / @_kattre [...]	9, 1, 5
VLH	#_Bet +_tee / #_kas [...]	9, 1, 9
GB	Bet kas [...]	

Kiek daugiau neišskumų gali kilti dėl keliais simboliais pažymėtų žodžių, todėl svarbu plačiau paaiškinti ir pateikti pavyzdžių. Taigi, visi atitikmenys, pažymėti % simboliu (#%, #\$, @%, @\$%), yra tarpiniai skalėje tarp visiško atitikimo (#) ir visiško neatitikimo (@).

3.3.2. @% simboliu koduoti žodžiai – **daliniai neatitikmenys** – yra susiję darybiniais ryšiais, t. y. tos pačios šaknies dariniai. Šiam tipui priskirti žodžiai skiriasi įvairiais afiksais ar šaknies balsiu:

- dažniausiai skiriasi priesaga: a) kai priklausymas kalbos daliai nepasikeičia, pvz., *neff-etay-es* : *neff-aj-as*, *dfemd-eh-s* : *dfemd-inah-s*, *myl-oh-t* : *mihl-eh-t*; b) arba keičiasi, pvz., *finn-aht* (veiksmž.) : *Sinnašchan-a* (daikt.), *Lai-d-etha* : *Lai-d*, *Lai* (veiksmž. : dal.);
- šiek tiek rečiau priešdėliu – *da-west* : *at-west* – arba jo (ne)buvimu – *gaye* : *ais-gahje*;
- kartais kompozicija – *Pills* : *Pilf-šata*; *weenu reift* : *ween-reift*;
- pavieniais atvejais šaknies balsiu – *dfimdinajs* : *dfemdinajis*;
- taip pat ir keliais skirtingais afiksais – sufiksu ir šaknies balsių kaita – *Ee-nihd-e-schan-as* : *Ee-naid-ib-â*; prefiksu ir sufiksais – *Preez-ib-a* : *Ee-preez-ina-schan-as*.

Šiai grupei priskiriama ir dažnai pasitaikanti pora *arridfan* : *arri*, nes skirtumas nulemtas žodžio sandaros, o ne kaitybos (**arī-gi* + *-an* kaip iliatyvo rodiklis), visai kaip ir *gir-a-g* : *irr*, *fche* : *fche-i-t*, *fche-i-t-an* (daugiau žr. Endzelīns 1951: 699, 612).

3.3.3. #% simboliu kodotas tipas (**daliniai atitikmenys**) yra pats mišriausias, todėl sunkiausiai aprašomas – juo pažymėti žodžiai gali skirtis daug kuo, tai įvairūs variantai, pvz.:

- gali būti pavartota kita morfologinė forma – *Meegh-u* : *Meeg-a* (gal. : kilm.); *Dahwan-eems* : *Dahwan-ahms* (vyr.g. : mot.g.)⁹⁸; *leel-ak-a* :

⁹⁸ Nors skirtingos giminės daiktavardžiai nėra laikomi to paties žodžio kita forma, čia jie traktuoti taip, nes pirmuosiuose raštuose latvių kalba, ypač Mancelio ankstesniuose tekstuose, daugiskaitoje apibendrinta vyriškosios giminės daiktavardžių galūnė. Tam įtakos turėjo interferencija – autorių gimtojoje vokiečių kalboje abi giminės

leel-a (aukšt.l. : nelyg.l.); *nolick-t* : *noleek-am* (bendr. : es.l.); *Ghod-ã-tu* : *gohd-u* (tar.n. : ties.n.); *notick-a* : *notikk-e* (būt.l. o-kam.: būt.l. ē-kam.); *iβstahft-i-ya* : *isftahft-i-dam-s* (ties.n. : pusd.); *byftha-s* : *bihfta* (sangr. : nesangr.); ar tos pačios morfologinės formos variantai – *šakk-ajt* : *šakk-at* (ties.n. dgs. 2 asmuo.), *darr-ais* : *darr-ees* (liep.n. vns. 2 asmuo), *teitz-eeta* : *teiz-eet* (liep.n. dgs. 2 asmuo), *wiff-eems* : *wiff-eem* (dgs.naud.);

- vartojama kita tarminė forma⁹⁹ – dažniausiai sutinkamos dvejopos (sutrumpintos ir nesutrumpintos) būt.l. dalyvių formos – *fa33-ij-s* : *fa33-ij-i-s* (vyr.g. vns.vard.); *redf-ey-u-fchi* : *redf-ej-fchi* (vyr.g. dgs.vard.)¹⁰⁰; daug rečiau prielinksnio *uz* ‘į, ant’ variantai – *uhs* ir *us* (*uhs brihdi* : *us brihdi*), priešdėlių *uz-* – *uhs-* : *us-* (*uhs-eet* : *us-eet*) ir *aiz-* – *ahs-* : *ais-* (*ahs-wefts* : *ais-wefts*); taip pat veiksmazodžio priesagų variantai *-in-* ir *-en-* – *fãd-ena-ya* : *fehð-ina-ja*, *aiz-ena-ya* : *aiz-ina-ja*¹⁰¹; pavieniais atvejais ir *pi-ln-s* : *pi-ll-s* ir *we-ln-s* : *we-ll-s* (su įvykusia progresyvine asimiliacija), būdvardžių galūnėse tarp sonantų ir trankiųjų priebalsių išpraustas *-i-*, pvz., *liexm-i-s* : *lihgfms*, *stippr-i-s* : *stipr-s* (daugiau žr. Endzelīns 1951: 80); taip pat kitos kelis kartus fiksuotos tarminės formos: *peedarr* : *peederr*¹⁰²; *asins* : *asens*; *irr-a* : *irr*;

daugiskaitoje kaitomos vienodai. Vėlesniuose darbuose autorius tai intensyviai taisęs (žr. Kazakėnaitė 2017: 11–12).

⁹⁹ Daugiau atitinkamai žr. Endzelīns 1951: 205–207, 199–200, 833–836.

¹⁰⁰ Pavyzdžiai pateikti tik vyriškosios giminės dalyvių, nes tiriamuose tekstuose nėra nė vieno moteriškosios giminės pavyzdžio, kuris skirtinguose tekstuose turėtų skirtingus atitikmenis, nors sutrumpintų formų apskritai tekste yra, pvz., *isheed-ey-fchas* ir *redf-ey-fchas* (VLH, GB), kaip ir nesutrumpintų, pvz., *klauf-ij-u-fchas* (GB).

¹⁰¹ Šie darybiniais laikytini variantai priskirti nurodytam tipui suprantant, kad formaliai juos būtų galima laikyti daliniais neatitikmenimis (@%) – žodžių, susijusių darybiniais ryšiais – grupę, tačiau tiriant teksto pernaudojimo galimybę būtų netikslu vertinti tik formaliai ir, pvz., toliau pateiktame Mt 21,7 versete nurodyti, kad tai yra skirtingi žodžiai, nes jų reikšmė nesikeičia:

vnd atwedde to Efeļa=maht / vnd to Kumeļu / vnd licka fawas Drehbes wirffu / vnd fãdenaya to wirffu (LVM1) ir

Un atwedde to Ehfeļa Mahti / un to Kumeļu un likke fawahs Drehbes wirfu / un fehðinaja to tur wirfu (GB). Todėl šiuo atveju svarbesniu laikytas tokių pavyzdžių priklausymas nuo tarmės.

¹⁰² Nors Jānis Kušķis (1998: 70–71), aptardamas tarmines XVI–XVII a. tekstų ypatybes, teigia, kad pirmajame katekizme latvių kalba žodyje *pedarr* (dab. la. *pieder* ‘priklauso’) šaknyje rašomas *a* žymi platųjį latvių *e* ([æ]), Füreckerio tekste to negalima laikyti tik rašybos skirtumu, nes platusis [æ] įprastai nebuvo žymimas, be to,

- šiai grupei priskiriami ir įvairiais aspektais (rašybos, fonetikos, morfologijos) skirtingai adaptuoti svetimžodžiai – *Hofianna* : *Osianna*; *Koninjo* : *Ḳehniḡo*; *Chrustibe* : *Kristiba*;
- darybos formanto variantai¹⁰³ – daiktavardžio priesagos *-niek-* ir jos alomorvai *-eniek-* ir *-iniek-*: *Wilt-neek-i* : *Wilt-eneek-i* : *Willt-ineek-i*; *Waid-eneek-i* : *Waid-ineek-i*; vieną kartą fiksuotas interfiksas *-est-* ir *-ast-* – *Mihl-aft-iba* : *Mihl-est-iba*;
- taip pat kiti įvairūs variantai, pvz.: *pyrste* : *Pir-k-ftu*; *uppere* : *uppure*; *paĵamm* : *paḡemm*; *peepefch* : *peepeeſchi*, *ĵa* : *ja*.¹⁰⁴

Neretai pasitaiko, kad į šią grupę įtrauktas žodis skiriasi ne vienu, bet keliais aspektais, pvz., *pee=āhd-ena-y-u-fchi* (LVM₁) : *pee=ehd-ina-j-fchi* (GB), *wiff-ahms* (mot.g. dgs.dat. *-ms*; VLH) : *wiff-eem* (vyr.g. dgs.dat. *-m*; GB).

Vertinant žodžius rankiniu būdu buvo galimybė atsižvelgti į kontekstą ir išskirti homoformas, kurios, vertinant automatiškai, nebūtų identifikuotos. Pavyzdžiui, šiai grupei priskiriama la. *àust – ta Deena śahks auft* (VLH) ‘ta diena pradės aūšti’ ir *teekams ta Deena auft* (GB) ‘kol ta diena aūšta’ – kuri grafiškai sutampa, tačiau tai dvi skirtingos gramatinės formos (bendr. : es.1.).

Taigi, dalinių atitikmenų (#%) tipas yra labai mišrus ir norint tirti, pvz., morfologinių formų skirtumus, galėtų būti skaidomas į daug smulkesnių grupių ir potipių.

3.3.4. Beveik pusę žodžių sutapimo tipų (4 iš 9) sudaro **kitaviečiai**, t. y. tie, kurių vieta tekste skiriasi (koduoti \$ simboliu). Jie gali būti tiek visiški atitikmenys, tiek visiški neatitikmenys – #\$(7), #\$(6), @\$ (3), @\$ (2). Šis tipas, vertinant kito autoriaus teksto pernaudojimo galimybę kalboje, turinčioje ganėtinai laisvą žodžių tvarką, tyrimui yra labai svarbus. \$ simboliu žymėtas ne vienas konkretus žodis, bet visi, esantys junginyje (plg. Lk 11,22), frazėje, sakinyje ar fragmente (plg. Jn 6,8), t. y. nuo tos vietos,

autorius kilęs iš Neretos, kurioje tokia šaknies balsių kaita buvo įprasta (žr. Braidaks 1996: 18). Šios vns. ir dgs. 3 asmens formos vartoseną VLH yra nuosekli ir dėl to labai įdomi – *peedarr* visais septyniais atvejais vartojama tik evangelinėse perikopėse, o tris kartus fiksuota *peeder* (su viena *r*) – tik epistolinėse (Rom 11,36; Apd 1,7; Gal 5,24). Tiesa, dukart vartojamos ir kitų asmenų formos ir abu kartus šaknyje yra *e* – *peederraht* (Gal 3,29) ir *peederreja* (Lk 5,3).

¹⁰³ Toliau pateikiami variantai šiam tipui priskirti sąlygiškai, atsižvelgiant į XVI–XVII a. besiformuojančios latvių rašto kalbos variantiškumą. Apie Mancelio sinonimiškai vartotus variantus žr. Frīdenberga 2016, apie interfiksus – LVG: 244.

¹⁰⁴ Daugiau apie pateiktus variantus atitinkamai Endzelīns 1951: 718–720, 75–76, 729–730, 608.

kur žodis yra GB iki tos vietos, kur jis vartojamas A šaltinyje¹⁰⁵, pvz., Lk 11,22 ir Jn 6,8:

		<i>Skaitiniai kodai duomenų bazėje</i>
Lk 11,22		
(4) LVM, LLP	#_Bett #_kad #_weens #_ftiprahx @_tam #%_useedt / @_und #\$_%_uswarr @\$_to / #_tad #%_pajamm #_taß #_tham @_śawas #_bruņņas [...]	9, 9, 9, 9, 5, 8, 5, 6, 3, 9, 8, 9, 9, 5, 9
VLH, GB	Bet kad weens ftipraks wiņņam uhs=eet/ kas <u>winnu uhswarr</u> / tad paņemm tas tam wiņņa Bruņņas/	
Jn 6,8		
(5) LVM, LLP	#\$_Weens #\$_no #\$_%_winjo #\$_Mahzekļeem / #\$_%_Andres #\$_%_Simoņa #\$_Pehtera #\$_Brahlis / #\$_%_śacka #\$_%_us @\$_to	7, 7, 6, 7, 6, 6, 7, 7, 6, 6, 3
GB	Tad <u>śazziņa uhs winnu</u> weens no wiņņa Mahzekļeem/ Andrees/ śihmaņa Pehtera Brahlis:	

Kaip minėta anksčiau, pridėjus papildomų vertinimo kriterijų, būtų galima skirti ir daugiau sutapimo tipų, tačiau šiame tyrime apsiribota minėtaisiais devyniais.

3.4 Probleminiai analizės atvejai

Analizuojant medžiagą susidurta su įvairiomis problemomis, kurias būtų galima skirti į **rašybos**, susijusias ir su žodžio ribų klausimu (3.4.1), ir **struktūrinės** (3.4.2).

3.4.1 Problemos dėl rašybos

3.4.1.1. XVI–XVII a. latvių kalbos rašto sistemų buvo tiek, kiek ir autorių, t. y. beveik kiekvienas raštijos veikėjas naudojo tam tikrą sistemą, kuri bent minimaliai skyrėsi nuo kitų autorių. Kaip pavyzdį būtų galima pateikti vieną dažniausiai vartojamų leksemų visuose šaltiniuose – jungtuką *un* ‘ir’, kuris EE, LVM₁ ir LVM₂ atitinkamai yra: *vnde – vnd – unnd*¹⁰⁶. Arba tokį rašybos ypatumą kaip ilgųjų, pvz., /ī/, žymėjimas, kuris EE gali būti <i>, <ih>, <y>, LVM ir LLP dar kaip <ie>, arba visuose šaltiniuose apskritai nežymėtas,

¹⁰⁵ Žymėti ne tik vieną vietą besiskiriančių žodžių nuspręsta todėl, kad tai atspindi pakeistą fragmento struktūrą. Be to, retai kada skiriasi tik vieno žodžio vieta, dažniausiai keičiama viso junginio ar verseto struktūra.

¹⁰⁶ Jungtuko la. *un* ‘ir’ variantų tekstuose yra daugiau: *unn, in, un*.

pvz., priesagose (la. *fa33-it* ‘sakyti’). Rašybos ypatumai dažnai nėra nuoseklūs net ir viename šaltinyje, pvz., dab. la. *nāca* ‘atėjo’ EE yra *naetce – nātce – nātceze* arba dab. *cēlās* ‘kėlėsi’ LVM yra *czehlehβ – czehleeβ – czehlees* ir kt.¹⁰⁷ Tokie nenuoseklumai būdingesni pirmiesiems šaltiniams, tačiau jų galima rasti ir GB¹⁰⁸. Į šiuos ir kitus įvairius rašybos skirtumus tyrime nebuvo atsižvelgta, nes tiriamas ne rašybos lygmuo. Taigi, pvz., *atkal – atkall – atkaļ* ‘vėl’, buvo vertinami vienodai, kaip visiškai atitinkamys. Tačiau svarbu paminėti, kad yra pavyzdžių, kur nėra visiškai aišku, ar tai tik rašybos skirtumas, korektūros klaida, ar vis dėlto ir morfologinis skirtumas, kurį reikėtų atitinkamai pažymėti, ypač tuomet, kai žodis visame tekste pavartotas tik kartą, pvz., VLH *Bruņņu=Žeppori*, bet visuose kituose šaltiniuose – *Bruņņo=Žeppuri*. Tokiais pavieniais atvejais vis dėlto žymėta, kad žodis yra tas pats, tačiau šiuo tuo skiriasi (#%).

Kalbant apie rašybos skirtumus minėtini ir vadinamieji loginės rašybos atvejai Mancelio darbuose ir Glūcko Biblijoje (Mato bei Morkaus evangelijose).¹⁰⁹ Latvių literatūroje logine rašyba vadinami tokie principai, kai siekiant išvengti homoniminių formų viena fonema žymėta dviem grafemomis, pvz., vns.gal. *-u*, bet dgs.kilm. *-o* vietoj *-u* (*us augftu Kalnu* ‘į aukštą kalną’ : *augfto Parahdišchano dehļ* ‘dėl aukštų apreiškimų’ (GB)), arba vyriškosios giminės būdvardžių dgs.vard. *-i*, bet prieveiksmai – *-e* vietoje *-i* (*labbi Nammaturretayi* ‘geri prižiūrėtojai’ : *buhβ labbe* ‘bus gerai’); taip pat naudoti ir diakritiniai ženklai, pvz., įvardis la. *ta* ‘ta’ ir prieveiksmais la. *tà* ‘taip; tokiu būdu’. Tokiais principais naudotasi ne visuose tiriamuose šaltiniuose, plg. *zaur JĖfu Kriřtu muhśo Pefitaju* (GB) – *zaur JĖfu Kriřtu muhśu Pefitaju* (VLH), todėl tokie atvejai nebuvo žymimi kaip skirtumai. Taip pat skirtumu nelaikytos akivaizdžios korektūros klaidos, kaip, pvz., VLH tekste *Tee šazziju us wiņņu* (Mt 20,22) vietoj *šazzija*, bei pirmiesiems

¹⁰⁷ Daugiau apie konkrečių autorių rašybą žr. Ozols 1965; Fennell 2000: 69; Vanags 2008; Bukelskytė-Čepelė 2017: 28–30.

¹⁰⁸ Svarbu paminėti, kad EE savo rašyba labai skiriasi nuo GB, todėl dažnai netgi sunku pasakyti, ar tam tikras žodis skiriasi darybiškai, ar tik užrašytas kitaip, pvz., *c3irdenaiřche* (EE) – *dfirdinaiřchi* (GB), *Wefe* (EE) – *Weefi* (GB). Daugiausia problemų kelia grafema *-e*, kuri žymi ne tik /e, ē/ fonemas (žr. 5.1.2). Daugeliu atveju tokie skirtumai nebuvo pažymėti, nes jie galėtų iš esmės paveikti tyrimo rezultatus ir tikroji tekstų sąsaja žymint tokius skirtumus nebūtų atspindėta. Tiesa, turint omenyje visus EE rašybos niuansus rezultatai yra vertinami sąlygiškai.

¹⁰⁹ Daugiau apie loginės rašybos principus ir atvejus žr.: Lāme 1933; Bergmane, Blinkena 1986: 97–98. Įdomu, kad XXI a. rastame Volfenbiutelio Hercogo Augusto bibliotekoje saugomame Naujojo Testamento priede (pavadinimu *Anhang*; sign. *Bibel-S. 1040*) šie mokslininkų užtikti principai yra pristatyti paties Glūcko.

rašytiniams šaltiniams būdingas *-b-* ir *-p-* įspraudas priebalsių junginiuose *-ms-* ir *-mt-*: *Tum-p-βibe* (EE) : *Tum-b-ffibu* (LVM₁) : *Tumfibu* (VLH, GB), *βum-p-te* (EE) : *sim-b-tʒ* (LVM₁) : *simts* (VLH, GB) (daugiau žr.: Bezzenberger 1875: X; Endzelīns 1951: 244).

3.4.1.2. Nuo rašybos problemų neatsiejama ir **žodžio sąvokos problema**. Šiame darbe žodis – svarbiausias vienetas, bet senųjų tekstų tyrėjams jo apibrėžimas gali kelti išties nemažai problemų, ypač kai reikia nustatyti žodžio ribas – kada tai vienas žodis, kada – du, nes ne viskas, kas rašoma skyriumi, yra du žodžiai, ir atvirkščiai – ne viskas, kas rašoma kartu, yra vienas žodis. Latvių kalbotyroje gana seniai ir daug diskutuota, kas yra žodžių junginys ir sudurtinis žodis.¹¹⁰ Tokių problemų kyla, nes, priešingai nei lietuvių kalboje, abu komponentai gali turėti nesutrumpintą morfologinę formą, pvz., *tautas dziesma*, kuris gali būti rašomas ir *tautasdziesma*. Kartais rašoma dvejopai, kai norima skirti reikšmes, pvz., la. *darbavieta* ‘darbovietė’ „įstaiga, kurioje dirbama“ ir *darba vieta* ‘darbo vieta’ „vieta, kur dirbama“, tačiau taip yra ne visada net ir dabartinėje latvių kalboje. XVI–XVII a. latvių raštuose tokios dviejų žodžių grupės rašomos itin įvairiai, pvz.: la. *Debbeffe walfiibe* (EE) – *Dābbāffa*=*walfiiba* (LVM₁) – *debbes*=*Walfiiba* (VLH) – *Debbero*=*Walfiiba* arba *Debbero Walfiiba* (GB) ‘Dangaus karalystė’. Įvairumų esama ir trijų ar daugiau žodžių grupėse, pvz., *Meera*=*Leels*=*Kungs* (VLH) – *Meera Leels*=*Kungs* (VLH). Nesiekiant išspręsti problemos, kas XVII a. latvių rašytinėje kalboje yra žodžių junginys, o kas – sudurtinis žodis, sąlygiškai skaičiuojama buvo gana formaliai – jei visi kartu rašomi dėmenys GB turi pilną morfologinę formą, tuomet skaičiuota kaip du žodžiai, nepriklausomai nuo to, ar jie rašomi kartu, ar ne, pvz., *Leel*=*Kundfiibe* vienas žodis, bet *Leel-š*=*Kungs* – du, taip pat ir *Namm-aturrefchanas* bei *Namm-a*=*turrefchanas* skaičiuota kaip du žodžiai.

Dar paminėtini tie atvejai, kai viename iš šaltinių tam tikras GB vienas žodis A šaltinyje atitinka dviem žodžiais išreikštą junginį, pvz., GB yra *Mant-neeki*, bet VLH – *Mant-as*=*Nehmeji*. Tokiu atveju antrasis žodis, esantis VLH, buvo žymimas kaip nesantis GB (+), nes GB pavartotas žodis darybiniais ryšiais susijęs tik su pirmuoju junginio dėmeniu *Mantas*.

3.4.1.3. Kita rašymo kartu / atskirai problema yra priešdėliai ir neiginys *ne*. Dabartinėje latvių kalboje jie rašomi kartu su žodžiu, tačiau tiriamuose tekstuose labai įvairiai – tiek kartu, tiek atskirai netgi tie patys žodžiai tame pačiame šaltinyje (*noeet* : *no-eetam* : *no eetam*, *Nhe weens* : *Nheweens*

¹¹⁰ Daugiau apie tai žr. naujausiuose darbuose: Elksnīte 2011:10; Frīdenberga 2016: 65; Bukelskytė-Čepelė 2017: 35t.

(LVM₁)). Analizei supaprastinti nuspręsta visus žodžius su priešdėliu ir neiginiu *ne-* skaičiuoti kaip vieną nepriklausomai nuo to, kaip jie rašomi šaltiniuose, pvz., *e eße* (EE) ir *ee=ey* (GB) arba *nekà* (VLH) ir *ne kà* (GB). Tačiau ir čia atsižvelgiama į kontekstą ir, kai *ne* atlieka neigiamosios dalelytės funkciją, skaičiuojama kaip du: la. *Ne eekfch Rihfchanas* ‘ne rijime’; *Nhe to darrbo dheļ* ‘ne dėl tų darbų’. Taip pat ir Mt 4,6 EE *aefto ka tu nhe touwe kaye py wene Ackmenne nodouffe* (plg. LB *Auff das du deinen fußs nicht an einen stein stößest* ir GB *ka tu sawu Kahju pee Akmins ne daufi*) skaičiuota kaip atskiras žodis, nes neigia ne konkretų žodį, bet sakinį.

Pavieniais atvejais išvengti skirstymo klaidų padeda kiti šaltiniai. LVM Lk 1,72 sakinyje vnd *attghada tohß sawas fwāhtas šaliedfenaſchanas* į pažymėtą vietą žiūrint tik formaliai, arba tiriant automatiškai, galima būtų interpretuoti kaip dvi leksemas (veiksmazodis + įvardis), nes šaltiniuose la. *tohß* ‘tuos’ yra itin dažna leksema ir neretai einanti papildiniu būtent po veiksmazodžio (plg. la. *Tas gruhfch tohß, ißkaiſša tohß* ir kt.). Tačiau gretinant šį sakinį su LLP tampa aišku, kad tai vis dėlto yra vienas žodis ir *tohß* yra sangražinio veiksmazodžio formantas – unnd *attghada=tohß sawas šwāhtas šaliedfenaſchanas*.

3.4.2 Struktūrinės problemos

Gretinant šaltinius išryškėjo ir įvairių struktūrinių jų skirtumų: praleidimų, pridėjimų, pakeitimų ir skirtingo skirstymo į versetus.

3.4.2.1. **Praleidimai.** Jie gali būti 1) nesąmoningi, dažniausiai teksto rinkėjo klaidos, ir 2) sąmoningi, nulemti perikopės žanro.

1) Nesąmoningomis, vertėjo ar teksto rinkėjo skaitymo klaidomis, vadinamomis *parablepsiu*, laikomos tokios, kai verčiamame ar spausdintame tekste yra praleidžiama teksto dalis, panaši į toje pačioje ar gretimoje eilutėje esantį žodį ar jų grupę. Jie gali būti *homoioteleuton* ir *homoioarcton*¹¹¹ praleidimai. Tokios klaidos yra būdingos perrašomam ar renkamam tekstui¹¹², todėl jų pasitaiko visuose tiriamuose veikaluose, pvz., 2 Kor 11,20 dalis teksto praleista EE ir LVM, bet ji yra VLH ir GB:

¹¹¹ Iš gr. ὁμοιοτέλευτον (ὁμοιος ‘panašus’, ἡ τελευτή ‘pabaiga, galūnė’). Tekstologijoje taip vadinamas praleidimas, atsiradęs dėl perrašinėtojo ar teksto rinkėjo klaidos, kai nuo vieno panašaus ar taip pat besibaigiančio žodžio ar eilutės akimis peršokama prie kito taip pat ar panašiai parašyto (Buchanan 2005: 114; Waltz: 439–440). Rečiau sutinkamas *homoioarcton* (gr. ὁμοιος ‘panašus’, ἡ ἀρχή ‘pradžia’) praleidimas, kai kas nors praleidžiama dėl taip pat ar vienodai prasidedančių žodžių ar eilučių.

¹¹² Daugiau apie klaidų tipus ir skirstymą žr. ir Gelumbeckaitė 2008: 384–392.

(6) EE	kad yums kaflabban pār kalpeems dar / kad yums kas labban dyra / kad yums kaflabban exkan tho wayge Bytte.
LVM ₁	ja juhs kaßlabb par Kallpu darra / ja kaßlabb juhß iß=ßuhtz / ja kaßlabb jums Waigà fweefch
VLH	ja kas labbad juhs par Kalpeem padara; Ja kas juhs isßuhz; Ja kas juhs plehßch; Ja kas prett Jums uhspuhßchas; Ja kas juhs Waigà ðweefch:
GB	ja kas labban juhs par Kalpeem darra/ ja kas labban (juhs) plehßch/ ja kas labban (no jums) ñemm/ ja kas fpreefchahs/ ja kas juhs Waigà ðweefch.

Rinkdamas šį versetą rinkėjas (galbūt ir vertėjas¹¹³) turėjo būti itin atidus, nes tokios vietos, kai net penkis kartus iš eilės sakinyis ar junginys pradedamas tokia pačia žodžių grupe (šiuo atveju EE – *kad yums*), yra lengvai akimis peršokamos. Panašiai verseto dalis praleidžiama ir Jn 20,25 (EE); 2 Kor 11,26; 1 Jn 5,6; Jn 16,18; Jn 16,8; Ef 4,4; Mt 25,36–35, Rom 8,31 (VLH). Pasitaiko, kad praleistas ištisas versetas, kaip Mt 5,8 VLH, ar netgi du iš eilės Jn 20,20–21 LVM. Tiesa, tokie praleidimai neliko naudotojų nepastebėti, nes tikrinant tiriamų tekstų originalus rasti keli pavyzdžiai, kai praleista teksto vieta vėliau buvo įrašyta ranka viršuje, pvz., EE Lk 2,9 – *Vnde Rouge / Tas Engels tha kunge [nãdtze pÿ tems, und ta Kunge spidibe=] apfpydey tôs / vnde the iffabyas ðôw lothe*. Toks pataisytas praleidimas yra ir VLH 1 Kor 15,10 versete, čia ranka įterpta: *Bet no Deewa Schehlastibas eßmu es / kas es eßmu*. Pastarasis buvo įtrauktas į analizę darant prielaidą, kad, jei Glückas naudojosi Füreckerio tekstais, jis turėjo naudotis rankraščiu, tad spausdinto teksto ir teksto rinkėjo praleidimai negalėjo daryti įtakos (abu leidiniai pasirodė tais pačiais metais; daugiau 4.5.1).

2) Sąmoningais, paties autoriaus praleidimais laikomi tokie, kaip, pvz., pirmojo ar paskutiniojo perikopės verseto sutrumpinimas. Ankstesniuose šaltiniuose dėl perikopių struktūros išverstas ne visas pirmasis versetas – Jn 16,23; 1 Pet 3,20; 1 Jn 4,16; 1 Pt 4,8, Jn 21,19, arba, dažniau, paskutinysis – Tit 3,8, 1 Jn 5,10, Jn 16,23, 1 Pt 3,15, Apr 12,12, taip pat tik EE ir LVM Apd 10,48 bei tik VLH Jer 30,11. Tokiu atveju GB buvo skaičiuojami tik tie žodžiai, kurie yra ir GB, ir bent viename kitame šaltinyje, pvz., Tit 3,8:

¹¹³ Neatmetama, kad tokiais atvejais ir pats vertėjas galėjo praleisti dalį teksto versdamas, plg. LB vok. *fo euch jemand zu Knechte machet / So euch jemand schindet / So euch jemand nimpt / So jemand euch trotzet / So euch jemand in das angefichte freicht*. Nors šiame pavyzdyje iš tiesų gal netgi įdomesnis aspektas yra tas, kad EE randamas praleidimas pakartotas ir LVM.

(7) EE		tas gir yo tefcham tefe.
LVM₁		tas gir itt teefcham teefše.
VLH		Tas irr tee=šcham teeša.
GB		Tas irr patees Wahrds: Un šcho gribbu es / ka tew buhs pafippinnaht / ka tee / kas eekšch Deewa tizzigi tappušchi eekšch labbeem Darbeem pafthawigi darbojajs:

Taigi, šiame versete tyrimui imti ir skaičiuoti tik pirmi keturi GB Tit 3,8 verseto žodžiai, nes likusio teksto ankstesniuose tiriamuose vertimuose nėra.

3.4.2.2. Nors daug dažniau tiriamuose vertimuose pasitaiko praleidimų, minėtini ir keli **pridėjimo** atvejai. Tekste jie gali būti 1) išskirti ir rašomi skliaustuose, taip nurodant, kad nėra pagrindinio Biblijos teksto dalis, arba 2) neišskirti – be jokios nuorodos įkomponuoti į tekstą.

a) Skliaustais išskiriami pridėjimai retai būna ilgi, kaip, pvz., VLH Gal 4,7 versete, kuriame pateikiamas kitas viso verseto vertimo variantas:

Tapeh3 newa šche wairs ne weens Kalps / bet Behrni ween: Ja tad tee nu Behrni irr / tad irr tee arri Deewa Mantas=Ñehmeji zaur Kristu.

(Tapeh3 ne ešši tu tagad Kalps / bet Dehls: Ja tu tad Dehls ešši / tad ešši tu arri Deewa Mantas=Ñehmejs zaur Kristu.)

Taip pat variantas teikiamas ir Lk 8,14 bei Lk 1,37 VLH versetuose. Šiais unikaliais atvejais (kituose šaltiniuose tokių pavyzdžių nėra), abu variantai skaičiuoti atskirai ir duomenų bazėje nurodyta, kad yra du to paties verseto variantai.¹¹⁴

Daug dažniau pasitaiko, kai skliaustuose rašoma atkarpa yra tik leksemos ar frazės variantas¹¹⁵, pvz.:

(8)	Mt 3,13	Lk 2,33
EE		py to Jordan
LVM₁		py to (vppi) Jordan
VLH		pee Jar=dana=Uppes
GB		pee Jardaņa
		katteers no tho Batcytz tappe
		kaß no to runnahts tappa
		kas no wiņņa ša3=zihts (runnahts) tappa
		kas no wiņņa runnats tappe

Tokių atvejų VLH yra daug, bet kituose šaltiniuose vos keli. Kaip matyti ir iš pavyzdžio, tarpai atlieka keletą funkcijų – vieni jų yra tikslinamieji

¹¹⁴ Iš tiesų tokie variantai labai įdomūs teksto pernaudojimo ir vertimo tradicijos kontekste, nes akivaizdžiai tiek čia cituotu Gal 4,7, tiek Lk 8,14 pagrindiniame VLH tekste teikiamas variantas seka ankstesnių tekstų tradicija, tačiau skliaustuose, tarsi nedrąsiai, teikiamas visiškai naujai formuluotas to verseto vertimas.

¹¹⁵ Tai vadinamieji tarpai, daugiau juos žr. Kazakėnaitė 2015: 129–149.

(paaiškinantys ar detalizuojantys; kaip Mt 3,13), kiti – variantai (kaip Lk 2,33). Tokie pridėjimai, jei jie yra latviški, į analizę įtraukti ir skaičiuoti. Retai, bet pasitaikantys intarpai kita, dažniausiai vokiečių, kalba nebuvo įtraukti, todėl, pvz., LVM Jn 10,16 verseto fragmente – (*Dunaeburg & Seelburg. pronunciant Kláhwa*) ‘Daugpilyje ir Selpilyje tariama Kláhwa’ – analizuota tik viena, paskutinioji, leksema, nes ji yra latviška.

b) Taip pat pridėjimai gali būti įkomponuoti į vertimą nepažymint, kad nepriklauso originaliam Biblijos tekstui. Tokius pridėjimus identifikuoti nėra lengva, nes būtina atlikti gretinamąjį tekstų analizę. Lengviausia pastebėti perikopės žanro nulemtus pridėjimus pradžioje, pvz.: kreipinį – *Mihlee Brahli / Preezajatees* (VLH) : *PReezajeetees* (GB; Fil 4,4), situaciją paaiškinančią frazę – *JEfus šazziija: Sihmes notiks* (VLH) : *Un Sihmes notiks* (GB; Lk 21,25), įvardijimą – *Kad Jahnis / tas Kriftitajs / Žeetumâ* (VLH) : *UN kad Jahnis Žeetumâ* (GB; Mt 11,2) ir kt. Gerokai sudėtingiau nustatyti pridėjimus tolesniuose perikopės versetuose, jie išryškėja tik analizuojant atskirus pavyzdžius.

Gretinant tekstus rastas ir toks VLH pridėjimas Kol 3,18–25 perikopėje, kai prirašyta paskutinė eilutė nepriklauso Biblijos tekstui, todėl jos nėra nė viename kitame tekste. Įdomu, kad tokių pridėjimų yra ir GB vertime, tiesa, pridėtas ne visas papildomas versetas, tik pratęstas, pvz., Jn 8,59 – (*eedams zaur wiņņu widdu: un tà aisgahja wiņšsch*). Skaičiuojant žodžius šie pridėtieji fragmentai nebuvo įtraukti, nes nėra teikiami kaip kurio iš Biblijos teksto elemento (leksemos, frazės, verseto) variantai ir nėra galimybės jų palyginti su kitais.

3.4.2.3. Greta praleidimų ir pridėjimų minėtini ir kiti **pakeitimai**. Kaip jau rašyta anksčiau, buvo peržiūrėti ir tiriamų tekstų originalai, kuriuose rasta įrašų ranka. Vienas iš įdomesnių įrašų yra VLH, kur Žyd 9,15 versete išbrauktas žodis įrašytas į kitą to paties sakinio vietą – *ka zaur to [Nahwi] kas notikkušši par Atpestišchanu Nahwi*. Kadangi daroma prielaida, kad tai gali būti rinkėjo klaida (žodis kitoje vietoje neatrodo gramatiškai pagrįstas) ir Glückui turėjo būti žinomas rankraštis, o ne spausdintas VLH tekstas, šis žodis analizuotas toje vietoje, kaip nurodyta įrašu ranka.

Panašiai vienoje VLH vietoje keičiama ir žodžių tvarka sakinyje, nurodant eilės tvarką skaičiais virš žodžių – ⁴*trihs* ⁵*tuhkštošchi* ¹*diwi* ²*dešmiti* ³*in* → *diwi dešmits in trihs tuhkštošchi* (1 Kor 10,8; p. 66). Čia akivaizdi rinkėjo klaida, nes jungtukas rašomas latvių kalbai nebūdingoje vietoje –

sakinio pabaigoje, todėl, remiantis anksčiau minėta prielaida, į analizę įtraukta pakeista žodžių tvarka.¹¹⁶

3.4.2.4. Baigiant aptarti šio tyrimo problemas dar akcentuotini keli dalykai, susiję su duomenimis toliau aprašomoje duomenų bazėje. Pirma, yra tokių vietų, kai GB **skirstymas** į versetus nesutampa su GR, V ar LB skirstymu, pvz.: Žyd 1,1 ar Rom 12,6. Tokiais atvejais buvo laikytasi pagrindinio tyrimo šaltinio – GB – skirstymo (tiesa, bazėje vis dėlto pažymint vietas, kurios skiriasi), nes dalijimas į konkrečius versetus neturi didelės reikšmės šiam tyrimui¹¹⁷, tik, norint gauti palyginamus rezultatus, svarbu, kad visuose šaltiniuose tai būtų daroma vienodai. Todėl ir tais retais atvejais, kai A šaltinio skirstymas nesutampa su GB, t. y. VLH Ps 126,2–3, žodžiai skaičiuoti taip, kaip yra GB.

Antra, yra ir tokių versetų, kurie perikopių rinkiniuose pasitaiko ne po vieną kartą, pvz., Rom 12,6, kuris Rom 12,1–6 ištraukoje yra paskutinis, o Rom 12,6–16 – pirmasis. Kadangi jie patikimai skiriasi (versti iš naujo, o ne perrašyti), analizuoti kaip atskiri vienetai.

3.4.3. Nepaisant išvardytų kilusių problemų, tiriamų tekstų gretinimas atrodo įmanomas ir prasmingas, nors reikia pripažinti, kad vietomis, ypač dėl seniausio tiriamo teksto rašybos, sąlygiškas. Į tokias vietas toliau aprašant rezultatus stengtasi atkreipti dėmesį.

3.5 Tyrimo duomenų bazė

Tiriami sutapimo tipai koduoti sutartiniais simboliais prieš kiekvieną šaltinio žodį neatsitiktinai – kad būtų galima lengviau juos apdoroti automatiškai. Koduotą tekstų bazę *Microsoft Word* formatu dr. Mindaugui Šinkūnui patariant¹¹⁸ nuspręsta apdoroti konvertuojant duomenis *Consistent changes 8.1.6*¹¹⁹ programine įranga. Duomenys buvo išgaunami taip: pirmiausia turima koduota tekstų bazė konvertuota į tekstinį dokumentą (ang. *text file*), tuomet, siekiant išgauti kiekvieno šaltinio verseto duomenis norima tvarka,

¹¹⁶ Šiame sakinyje pakeista ne tik žodžių tvarka, bet ir la. *desmits* ‘dešimtis’ linksnis.

¹¹⁷ EE, LVM₁, LVM₂, LLP, UP ir VLH perikopių tekstas pateikiamas vienalytis, neskirstant į segmentus, t. y. nenurodant konkrečių versetų, išskyrus tris perikopes VLH rinkinio pabaigoje: Sir 50,24–26, Ps 126 ir Jer 30,10–11.

¹¹⁸ Nuoširdžiai dėkoju dr. Mindaugui Šinkūnui už skirtą brangų laiką bei konsultaciją.

¹¹⁹ <https://software.sil.org/cc/>.

pritaikytas Šinkūno šiam tyrimui parašytų algoritmų rinkinys¹²⁰. Tekstiniu dokumentu gauti rezultatai galiausiai perkelti į *Microsoft Excel 2010* programą, kurioje toliau pagal įvairius kriterijus formuota ir pildyta pagrindinė tyrimo bazė. Tokio formato duomenis buvo patogiu apdoroti kitomis programomis, pvz., analizuoti *n*-gramas¹²¹ pritaikius *Python* programavimo kalba parašytus algoritmus, ar atlikti statistinius skaičiavimus.

3.6 Tekstų sutapimo indeksas*

Įvertinus žodžius pagal keturis anksčiau nurodytus kriterijus ir taip priskyrus juos vienam iš devynių tipų (žr. 3.2 ir 3.3) radosi galimybė apskaičiuoti tekstų sutapimo indeksą¹²², kuris šiame tyrime yra lygus Glūcko Biblijos ir A šaltinio sutampančių žodžių santykiniam dažniui ($\max=1$, $\min=0$; žr. 5.3). Jis apskaičiuojamas pagal bendrąją formulę

$$(1) p_k = \frac{m_k}{n},$$

kur p_k – santykinis dažnis; m_k – imties k elemento dažnis; n – imties elementų skaičius.

Dažnai imties elementų skaičius (n) GB ir A šaltinių atitinkamame fragmente skiriasi, todėl, darant prielaidą, kad tai turi įtakos skaičiuojamam indeksui (žr. 6.2), minėta bendroji formulė (1) duomenų bazėje *Microsoft Excel 2010* programoje buvo formuluojama taip:

$$(2) =S/\text{MAX}(GB_z, A_z),$$

kur S – sutampančių žodžių dažnis, GB_z – žodžių skaičius Glūcko Biblijoje, A_z – žodžių skaičius A šaltinyje. Tą patį formuluojant žodžiais būtų:

1) pirmiausiai randamas imties elementų skaičius – **maksimalus galimų porų**, t. y. fragmento žodžių, **skaičius** (naudotasi *Microsoft Excel* funkcija $\text{MAX}()$);

¹²⁰ Algoritmų rinkinys nėra universalus, todėl čia jis nepateikiamas. Nepaisant to, išlaikant tekstų bazės struktūrą ir kodus, algoritmą būtų galima panaudoti ir kitiems įvairių kalbų tekstams.

¹²¹ *n*-grama (ang. *n-gram*) – tai kalbos modelis, kuriam daroma prielaida, kad žodis x_i priklauso nuo $N-1$ prieš jį einančių žodžių (dažniausiai $n=2,3,4$, t. y. bigrama, trigrama, 4-grama).

* Nuoširdžiai dėkoju Vilniaus universiteto docentui, statistikos mokslo specialistui dr. Petriui Skirmantui už išsamią konsultaciją šiuo klausimu.

¹²² Pasirinkta tekstų sutapimo, o ne panašumo sąvoka, nes indeksas rodo sutampančių, o ne panašių žodžių santykinį dažnį. Apskritai praktika skaičiuoti panašumo / sutapimo indeksą ar rodiklį (ang. *score*) nėra nauja, ji taikoma įvairaus pobūdžio teksto pernaudojimo darbuose, plg. Clough et al. 2002; Bär et al. 2012; Turell 2014; Šinkūnas 2017 ir kt.

2) tik nustačius maksimalų galimų porų skaičių, galimas apskaičiuoti sutampančių žodžių konkrečiame fragmente **santykinis dažnis** (sutapimų santykinė dalis), kuris ir laikomas sutapimo indeksu.

Skaičiavimui iliustruoti pateikiamas įvade minėto Lk 21,28 verseto koduotas pavyzdys:

(9)	EE	#_Beth #_kad @_fchis #_efaax #_notickt / #_tad @\$ _lukoyet #\$_ _auxam / +_vnd #\$_ _paczelleth #\$_ _yuuffes #\$_ _Galwes / #_tapeetcz / #_ka +_bŏw #\$_ _yuuffe #_peftyfchenne @_tuwe #\$_ _klâth @ _gir.
	LVM₁	#_Bett #_kad #_tas #_eešahx #_notickt / #_tad #\$_ _fkattaitees #\$_ _aukfcham / +_vnd #\$_ _pazelleeta #\$_ _juhšsus #\$_ _Ghallwus / #_tapehts / #_ka #\$_ _juhšsa #_Peftišchana @_tuwake #_nahk.
	VLH	#_Bet #_kad #_tas #_eešahks #_notickt; #_Tad #_pazeldami #_juhšas #_Galwas/ #_škataitees #\$_ _us #_Augšchu/ #_tapehtz #_ka #\$_ _juhša #_Peftišchana #_jo #_klahtu #_nahk.
	GB	Bet kad tas eešahks notikt/ tad pazeldami juhšas Galwas/ škattajtees uhs augšchu/ tapehz/ ka juhšo Peftišchana jo klahtu nahk.

Duomenų bazėje versetas labai supaprastintai atrodytų maždaug taip:

Šalti- nis	Žodžių skaičius		Žodžių sutapimo tipai									Sutapimo indeksas
	A šalti- nyje	Atitin- kamai GB	Sutampanytys				Besiskiriantys				Nesantys +	
			#	#\$	##	##%	@%	@\$%	@	@\$		
EE	20	19	9	2	1	2			2	1	3	0.7
LVM₁	18	19	11	1		4			1		1	0.84
VLH	19	19	17		2							1

Taigi, EE eilutės Lk 21,28 versete yra 20 žodžių, o atitinkamai tame pačiame versete GB – 19, todėl pritaikius funkciją $MAX(GB_z, A_z)$ gaunama 20. Tai imties elementų skaičius (n). Toliau ieškoma sutampančių žodžių absoliutaus dažnio – imties k elemento dažnio (m_k), kuris šiuo atveju lygus 14 (2+2+1+9). Taip radus kintamuosius gaunama, kad EE Lk 21,28 sutapimo indeksas lygus 0.7 ($= \frac{14}{20}$).

Kiek kitaip yra LVM₁ versete, kuriame n lygus 19 (MAX(18,19)), o $m_k=16$ (4+1+11), todėl apskaičiavus gaunamas sutapimo indeksas, lygus 0.84 ($= \frac{16}{19}$).

Trečiaip yra VLH šaltinyje, kuriame žodžių skaičius sutampa su GB, todėl n lygus 19 (MAX(19,19)), kaip ir m_k (2+17), nes visi versete esantys

žodžiai sutampa. Taigi Lk 21,28 verseto sutapimo indeksas VLH yra maksimalus – 1 ($= \frac{19}{19}$).

Tyrime pasirodė svarbu atskirai aptarti visiškus atitikmenis (#) ir kitus atitikmenis (kai skiriasi forma ir / ar vieta: #\$, #%, #\$\$), todėl buvo išskirtas **bendro** ir **visiško** tekstų sutapimo indeksas. Bendro sutapimo atveju skaičiuojami visi atitikmenys (neatsižvelgiant į formos ar vietos skirtumus, kaip aprašytame Lk 21,28 pavyzdyje), todėl jį būtų galima laikyti ir panašumo rodikliu, o visiško sutapimo atveju – tik visiški atitikmenys¹²³, pvz., Jn 1,1:

(10) VLH	#%_ta #%_patti #_špihdeja #_Tumšibâ / #_in #_ta #_Tumšiba #_to #_ne šaņehmuši.
GB	Tas pats Gaišchums špihdeja Tumšibâ/ un ta Tumšiba to ne šaņehmuši.

Šiame versete GB yra 10 žodžių, o VLH – 9, iš kurių 9 sutampa, bet 7 sutampa visiškai (#) (likę du – #%_ta #%_patti – yra daliniai atitikmenys). Taigi, pirmu atveju, skaičiuojant visus atitikmenis sutapimo indeksas yra 0.9 ($= \frac{9}{10}$), tačiau skaičiuojant tik visiškus atitikmenis – 0.7 ($= \frac{7}{10}$).

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tyrime skaičiuojamas tekstų sutapimo indeksas skiriasi nuo sutampančių žodžių santykinio dažnio versete, nors ir kartais jie gali sutapti. Pavyzdžiui, anksčiau cituotame Jn 1,1 tekstų visiško sutapimo indeksas buvo 0.7, tačiau visiškų atitikmenų santykinis dažnis tame pačiame VLH versete būtų 0.77 ($= \frac{7}{9}$). Taigi, pagrindinis skirtumas yra tas, kad tekstų sutapimo indeksas remiasi maksimaliu abiejuose šaltiniuose sutampančių porų skaičiumi.

3.6.1 Tekstų sutapimo indekso ribos

Kaip minėta, praktika skaičiuoti sutapimo indeksus ar rodiklius nėra nauja, ji neretai taikoma įvairaus pobūdžio tekstų panašumo tyrimuose. Vis dėlto dėl skirtingo kaupiamų duomenų pobūdžio nėra visuotinai priimtos sutapimo ribos, nuo kurios būtų galima du tekstus laikyti susijusiais neatsitiktinai. Įprastai teigiama, kad dviejuose ta pačia kalba nepriklausomai parašytuose panašaus žanro tekstuose gali būti apie 35% sutampančių žodžių, taip pat ir iki 50% nėra neįprasta, tačiau, jei leksinis sutapimas viršija pusę, laikoma,

¹²³ Skaičiuoti dviem aspektais nuspręsta dėl skirtingos tiriamų šaltinių kokybės, nes vertinant EE duomenis, patikimesni rezultatai gaunami skaičiuojant ne tik visiškus atitikmenis, bet visus sutampančius žodžius. Visiškai priešingai tiriant sutapimus VLH perikopėse – reprezentatyvūs duomenys gaunami ir vertinant tik visiškus atitikmenis (žr. toliau 4.5 ir 5.2 skyriuose).

kad du tekstai yra vienaip ar kitaip susiję (Turell 2014: 549–550). Suprantama, kad tokių pat kriterijų taikyti vieno kūrinio vertimams į tą pačią kalbą negalima, nes natūralu, kad juose bus daug sutampančių žodžių. Vertimus į ispanų kalbą tyrusi Turell (2014: 557) siūlo du vertimus laikyti įtartinais glaudžiai susijusiais, kai juose sutampantys žodžiai pasiekia 70% ribą. Vis dėlto šiame tyrime *a priori* pasikliauti jos taikyta riba nebūtų teisinga dėl kelių priežasčių: pirma, gretindama tekstus *CopyCatch* programa ji ignoravo funkcinis žodžius, patronimus bei toponimus, kurie neabejotinai šiek tiek padidintų sutapimo rodiklį¹²⁴; antra, buvo gretinami grožinės literatūros – keturi W. Shakespeare'o „Julijaus Cezario“ – vertimai, kuriems, natūralu, yra taikomi kitokie vertimo standartai nei Biblijos tekstui.

Iš disertacijos tyrimo išryškėjo, kad gretinant Biblijos fragmentų vertimus apytiksliai riba, nuo kurios būtų galima pradėti tarti pernaudojimą, reikėtų laikyti ~80%, arba ~0.8, sutampančių leksemų (neatsižvelgiant į formos ar vietos skirtumus). Vis dėlto esant tokiam ar panašiam sutapimui būtina ieškoti papildomų kalbinių ar kitų įrodymų. Jei sutapimas viršija, pvz., 90%, arba 0.9, ir fragmento imtis yra adekvati, jį neabejotinai galima laikyti pernaudotu. Vertinant tik visiškai sutampančius žodžius, kurie abiejuose vertimuose nesiskiria nei forma, nei vieta tekste, tokia riba sąlygiškai galima laikyti ~60%, arba ~0.6.¹²⁵ Tačiau abi empiriškai nustatytos ribos yra apytikslės, būtina atsižvelgti į tiriamo fragmento ilgį, kontekstą ir tai, ar nebuvo dar kitų tarpinių šaltinių. Be to, rezultatui įtakos gali turėti ir vertimo būdas – tikėtina, kad du nepriklausomai, bet pažodžiui iš to paties šaltinio išversti tekstai sutaps daug.

3.7 Statistinė duomenų analizė

Apskaičiuotas tekstų sutapimo indeksas tiriamuose veikaluose ir jų dalyse skiriasi (žr. 5.3). Norint nustatyti, ar skirtumai yra statistiškai reikšmingi, gautų duomenų distinktyvumas tikrintas Stjudento kriterijumi (sutrumpintai ang. *t-test*) (Čekanavičius, Murauskas 2006: 172–182). Jis pasirinktas atsižvelgiant į lyginamas imtis, kurios sudarytos iš daugiau nei 30 kintamųjų

¹²⁴ Tokį Turell sprendimą būtų galima kritikuoti remiantis šiuolaikiniuose teksto autorystės tyrimuose daroma priešinga prielaida – būtent funkciniai žodžiai, įprastai autorių laikomi besvoriais ir neretai atsirandantys tekste nesąmoningai, leidžia nustatyti tekstų autorystę (Chung, Pennebaker 2007; Kestemont 2014 ir kt.).

¹²⁵ Ribos nustatytos empiriškai, atsižvelgiant į XVI–XVII a. evangelinių perikopių sutapimą, žr. 5.3.2.1. Visiško sutapimo ribos (~60%) taikymas vėlesniais laikais publikuotiems ir (beveik) tokia pat rašyba parašytiems tekstams nebūtų galimas.

($n > 30$). Kadangi duomenys kaupiami *Microsoft Excel 2010* programiniame pakete, buvo patogiu naudotis jame esančia komandų rinkinio *Data analysis* funkcija *t-test (two-sample assuming unequal variances)*. Ja panaudojus automatiškai sugeneruotos lentelės, pateikiamos tekste (žr. 6.3).

Šis kriterijus taikytas ir LVM₂ bei LLP sutapimo su GB reikšmingumo lygiui patikrinti (žr. 4.3), tačiau dėl aiškaus LVM₂ → LLP perikopių santykio naudotasi funkcija *t-test (two-sample assuming equal variances)*, skirta priklausomoms imtims.

4. TA ŠWEHTA GRAHMATA SANTYKIS SU XVI–XVII A. LATVIŠKAIS LIUTERONŲ BIBLIJOS FRAGMENTŲ VERTIM AIS

Šį skyrių sudaro penki poskyriai, kuriuose tiriami veikalai apžvelgiami chronologiškai – pradėdant nuo seniausio teksto, pasirodžiusio 1587 m., baigiant naujausiu, publikuotu 1685 m. Kiekviename iš jų struktūra yra beveik tokia pati: pirmiausiai pristatomos bendros įžvalgos bei išorinės prielaidos dėl galimų tiriamo teksto sąsajų su Glūcko Biblijos vertimu, tuomet pereinama prie A šaltinio vidinių kriterijų – aptariama struktūra ir jo žodžių sutapimas su GB. Iš jų didžiausią dalį užima A šaltinio žodžių sutapimo su GB aprašymas, kuris poskyriuose pateikiamas taip pat panašiai – pirmiausiai pristatomi žodžių sutapimo tipų absoliutieji ir santykiniai dažniai, tuomet aptariami visi esami atitikmenys (koduoti #, #\$, #%, #\$\$%), tačiau daugiausia dėmesio skiriama visiškiems atitikmenims (#) ir kitaviečiams visiškiems atitikmenims (#\$). Dėl toliau nustatyto teksto pernaudojimo ir evangelinių tekstų vertimo tradicijos egzistavimo, skyrium aptariamos evangelinės ir neevangelinės¹²⁶ ištraukos, kurios dar smulkiau dalijamos į perikopių ir versetų lygmenis. Daugiausia dėmesio teikiama perikopėms, nes dėl žanrinių ypatumų dalis tiriamų veikalų nėra skaidomi į versetus. Nors toks versetų išskyrimas gali pasirodyti dirbtinis, Glūcko Biblijoje visi skyriai yra padalyti, todėl siekiant tikslumo skirstoma ir šiame darbe.

Dėl didelės tyrimo medžiagos apimties, rezultatai teikiami selektyviai – išsamiau apžvelgiamos ribinės (didžiausios ir mažiausios) reikšmės.

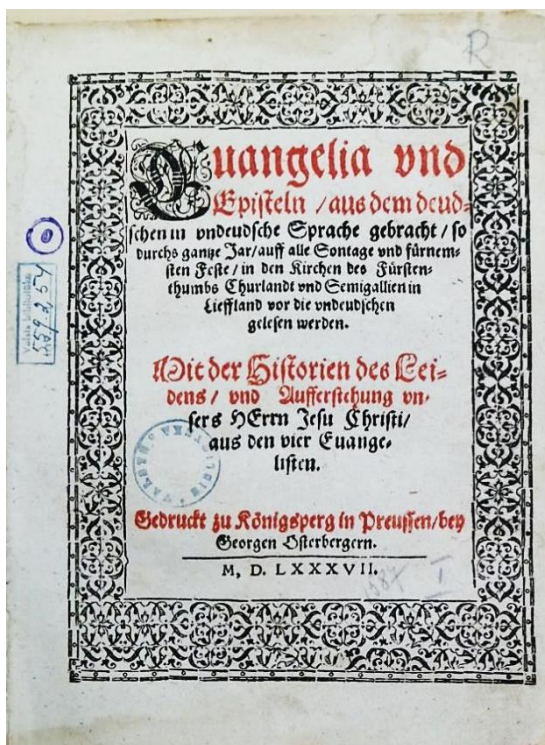
¹²⁶ Tradiciškai tiriamuose šaltiniuose neevangelinės ištraukos vadinamos epistolinėmis (plg. *Euangelia vnd Epifteln*), tačiau šis terminas implikuoja, kad visos yra iš NT laiškų. Vis dėlto rinkiniuose teikiamos perikopės ir iš Apaštalų darbų, Senojo Testamento bei apokrifinėmis laikomų knygų, todėl kalbant apie visas bendrai tikslesniu įvardijimu laikytinas *neevangelinė perikopė*.

4.1 EE ir GB

4.1.1 *Euangelia vnd Episteln* (1587)

Pirmasis liuteronų didesnės apimties Biblijos dalių leidimas latvių kalba, pasirodęs kaip atsakas į kontrreformacijos spaudimą (Apīnis 1977: 39)¹²⁷, yra Georgo Osterbergerio spaustuveje Karaliaučiuje išleista vadinamoji *Luterāņu rokasgrāmata* ('Liuteronų parankinė knyga', 1586–1587)¹²⁸. Viena iš trijų šios knygos dalių greta *Enchiridiono* (1586) ir *Vndeutsche PSalmen vnd geistliche Lieder oder Gesenge* (1587) yra tiriamos *Euangelia vnd Episteln* (1587)¹²⁹, skirtos sekmadieniams ir šventinių dienų skaitymams bažnyčioje.¹³⁰

Euangelia vnd Episteln teksto genezė nėra visiškai aiški, tačiau ne vieno mokslininko užsiminta (plg. Augstkalns 1935: 26), o Pēterio Vanago (2000: 386, 404) įrodyta, kad EE tekstas nėra vienalytis – pirminis perikopių teksto variantas verstas iš 1532–1541 metų pasirodžiusios Lutherio Biblijos vokiečių žemaičių tar-me, tačiau toliau redaguotas

4 paveikslas. *Euangelia vnd Episteln* (1587) antraštinis puslapis (Latvijos nacionalinės bibliotekos egzempliorius; sign. L2S 128)

¹²⁷ 1585 m. Vilniuje jėzuitų buvo išleistas Petro Canisijaus katekizmo vertimas į latvių kalbą *Catechismus Catholicorum* [...] (SLV: 39).

¹²⁸ Nurodytas pavadinimas yra sutartinis, nes knyga neturi oficialaus bendro pavadinimo ar atskiro antraštinio puslapio visoms dalims.

¹²⁹ Šiuo metu žinomi du išlikę egzemplioriai, kurie rengiant disertaciją peržiūrėti *de visu*. Vienas saugomas Latvijos nacionalinėje bibliotekoje Rygoje (sign. L2S 128), kitas, defektinis, Tartu universiteto bibliotekoje Estijoje (sign. R III.V.1.; daugiau SLV: 4).

¹³⁰ Knygoje tarp skaitinio Didžiajam ketvirtadieniui (Jn 13,1–15; p. 71) ir Velykų sekmadieniui (I Kor 5,6–8; p. 104) EE įterpta Gothardo Reymerso versta pasija (pasakojimas apie Kristaus kentėjimą ir mirtį), turinti atskirą antraštinį puslapį.

ar dalinai ir verstas iš jau po paskutinės Lutherio redakcijos (1545 m.) pasirodžiusio teksto vokiečių aukštaičių tarme.¹³¹ Tiesa, kas jį vertė ar redagavo, perikopių rinkinyje neišryškėja – nors parankinės knygos sudarytojai nurodyti, jų indėlis nėra aiškus¹³². Tai, kad perikopių tekstai latvių kalba jau buvo žinomi gerokai anksčiau nei 1587-aisiais, nes plito rankraščiais, Vanagas (2000: 386–387) grindžia citata iš 1546 m. Rygos archyvoskupio Vilhelmo pamaldų tvarkos, kurioje užsimenama apie evangelijų ir epistolų skaitymą *nevokiečių* kalba. Tokios išvados abejonių nekelia, nes apskritai perikopių skaitymas ir aiškinimas liuteronų ir ne tik jų liturgijoje jau nuo pat pradžių užėmė pagrindinę vietą – jos galėjo padėti kontroliuoti Biblijos interpretacijas (Frymire 2009: 34).

Dėl nuolat augančio skaitinių knygų latvių kalba poreikio liuteronų parankinė knyga konvoliutu buvo perleista jau 1615 m. Rygoje¹³³. Nepaisant to, šiame disertacijos tyrime analizuojami ne naujesnio EE leidimo, bet 1587 m. varianto duomenys, kuris pasirinktas kaip pirmojo spausdinto perikopių teksto latvių kalba reprezentantas. Tokį pasirinkimą lėmė ir tai, kad, priešingai nei kitos knygos dalys,¹³⁴ perikopių rinkinys liko toks pats, išskyrus kelis rašybos ir kalbos taisyms, kurie, atliekant parengiamuosius darbus prieš disertacijoje aprašomą analizę, buvo identifikuoti. Daugiausia 1615 m. leidime¹³⁵ buvo nustatyta rašybos keitimų, pvz., *vnnd* → *vnd*, *to* → *tho*, *wuerßon* → *wurßon*, kurie disertacijos analizei neturi įtakos; gerokai mažiau pasitaikė leksinių keitimų – *tres* → *fack* (Lk 11,24)¹³⁶, *nodzibe* →

¹³¹ Dėl šios priežasties toliau 4.1 skyriuje Biblija vokiečių žemaičių tarme bus cituojama tik tais atvejais, kai konkrečiame pavyzdyje ji skirsis nuo LB vokiečių aukštaičių tarme bei skirtumas atsispindės latviškuose vertimuose.

¹³² Kaip visos parankinės knygos sudarytojai įvade paminėti keturi pastoriai: Christianas Mickas, Baltzeris Lembrockas, Johannes Wegmanas ir Gothardas Reymersas (daugiau žr. Vanags 2000: 38).

¹³³ SLV: 41. Tai pirmoji Rygoje Mollino spaustuveje išspausdinta knyga latvių kalba (Zanders 1988: 91).

¹³⁴ Pavyzdžiui, 1615 m. giesmių knygos apimtis beveik trigubai didesnė – nuo 1587 m. leidime pateiktų 58 giesmių skaičius išaugo iki 150 (daugiau Vanags 2000: 39, 43).

¹³⁵ Šiuo metu žinomi keturi konvoliutu leistos knygos egzemplioriai, dėl skirtingų antraštinių puslapių skirstomi į dvi grupes – be Lenkijos karaliaus leidimo ir su. Pirmosios grupės knygos saugomos Niujorko viešojoje bibliotekoje (perikopių rinkinys defektinis), Viurtembergo žemės bibliotekoje Štutgarte ir Tartu universiteto bibliotekoje Estijoje, antrosios grupės – tik Latvijos nacionalinėje bibliotekoje Rygoje. Tartu ir Rygos egzemplioriai peržiūrėti *de visu*.

¹³⁶ Įdomu, kad Latvijos nacionalinėje bibliotekoje saugomo egzemplioriaus pirmosiose evangelinėse perikopėse nepakeistos la. *treeße* leksemos leidinyje yra pabrauktos (greičiausiai tam, kad skaitant bažnyčioje būtų atkreiptas dėmesys ir pakeista).

Kailum (2 Kor 11,27) ir *nogo* → *Kailo* (Mt 25,44)¹³⁷; pavieniais atvejais rasta ir morfologinių, pvz., *tapte* → *tappe* (Lk 2,21), bei darybinių, pvz., *milige* → *myle* (Kol 3,12), keitimų. Taip pat nustatyta struktūrinių skirtumų, kurie turėjo lemiamos reikšmės sprendimui pasirinkti 1587 m., o ne 1615 m. tekstą¹³⁸, nes pridėjimai užfiksuoti tik keli, pvz., *Nackte es exkan tho czillumme tās Jures buewis* → *Nackte efme es exkan tho czillumme tās Jures buiwis* (2 Kor 11,25), *βedeye wens py tho czelle* → *βedeye wens acklis py tho czelle* (Lk 18,35), bet gerokai daugiau yra praleidimų, ir ne tik tokių, kurie pakartoti iš 1587 m. EE, pvz., Lk 2,9 versete (žr. ir 4.1.4.2.1.1.1), ar kuriuos būtų galima laikyti taisymu, pvz., *prexkan tims Szunnims* → *prexkan Szunnims* (Mt 15,26), bet daug dėl parablepsio atsiradusių praleidimų, kurie greičiausiai nulemti teksto rinkėjo ar korektoriaus neatidumo, pvz., *the to nhe redtcze / ieb the tho yow redtcz vnd nhe βapprooth / ieb the tho yow czirde* (EE 1587) → *the tho nhe redtcze / yeb te to yow czirde* (EE 1615; Lk 8,10), *ka wens citcz Czilwhex / vnde no prate kha wens Czilwhex attraftz* (EE 1587) → *ka wens Czilwhex attraftz* (EE 1615; Fil 2,7–8). Be to, 1615 m. leidime nemažai ir įvairių naujų korektūros klaidelių, kurios atsiradusios dėl teksto rinkėjų latvių kalbos nemokėjimo (Zanders 1988: 98) ar neatidumo, pvz., klaidingai nurodyta teikiamo skaitinio santrumpa – ištraukos tekstas duotas iš Gal 6, bet nurodyta Lk 6.

Tai, kad 1615 m. EE leidime kalba redaguota minimaliai, kėlė dvasininkų nepasitenkinimą, nes EE buvo skaitomos viešai, o jose vartojama kalba, pasak Apinio (1977: 53), skyrėsi nuo liaudyje vartojamos – joje buvo ne tik daug klaidų, bet ir latvių kalbos vartotojams nesuprantamų žodžių, tad jie išėję po pamaldų dar ir pasijuokdavo,¹³⁹ o tai, žinoma, kenkė dvasininkijos įvaizdžiui.

4.1.2 EE kalba

Latvių rašytinės kalbos tyrėjai (plg. Ozols 1965: 11) EE ir kitose liuteronų parankinės knygos dalyse vartojamą kalbą priskiria pirmajam rašytinės

¹³⁷ Šios leksemos keitimas yra bene vienintelis sisteminis keitimas 1615 m. leidime, nes keista visose perikopėse.

¹³⁸ Teksto istorijos tyrimų praktikoje įprasta atmesti vélesnį nuorašą, kai šis skiriasi didesne klaidų gausa, kurios neatliepiamos tiriamame tekste (daugiau Subačius 2001: 103).

¹³⁹ Dar Mancelis *Lettifch Vade mecum* (1631) pratarmėje rašė, kad išėję po mišių, latviai pasijuokdavo sakydami: la. *Kas finna ko tas Wahtzfemmes Kagkis šacka* ‘Kas žino, ką tas Vokietijos katinas sako’. (Šioje frazėje žaidžiama žodžiu sąskambiu – la. *kaķis* ‘katinas’ ir la. *katķisms* ‘katekizmas’.)

kalbos etapui, kuris, pasak Blesės (1963), atspindėjo tuo metu Rygoje vartotą latvių kalbą.¹⁴⁰ Šio pirmojo etapo ortografijos pagrindu pasirinkta tuo metu vartota vokiečių žemaičių tarmė (Augstkalns 1930: 92; Bergmane, Blinkena 1986: 19), kuri turėjo itin didelės įtakos ne tik rašybos sistemos formavimuisi, bet ir kitiems kalbos sluoksniams.¹⁴¹

Natūralu, kad dėl pasirodymo laiko skirtumo EE vartota rašto sistema labiausiai iš visų tiriamų šaltinių skiriasi nuo GB, tačiau tai itin sunkino ir lėtino darbą bei, kaip rašyta ir anksčiau, pakreipė šio tyrimo eigą. Daugiausia sunkumų kilę dėl to, kad įprastai trumpieji balsiai žodžio gale šaltinyje žymėti grafema <e> (pvz., *Meße*, kuri gali reikšti la. *miesa*, *miesu*, *miesai* ir t. t. ‘kūnas, kūną, kūnui’), išskyrus /i/, kuris kartais uždarame skiemenyje buvo išlaikytas (plg. la. *tayfnis* ‘teisus’). Žinoma, problemų kėlė ir tai, kad dažnai žodyje nežymėti ilgieji balsiai ir minkštieji priebalsiai, /ie/ neskirtas nuo /e/, /s/ ir /š/ nuo /z/ ir /ž/, taip pat neskirtos ir nenuosekliai žymėtos afrikatos /c/, /dz/, /č/ ir /dž/ bei daug kitų rašybos nenuoseklumų (Ozols 1965: 75–79). Tokia įvairove iš visų tiriamų šaltinių EE išsiskiria ne tik rašybos lygmenyje, jame taip pat daug įvairių morfologinių formų, kurios nevirtamos XVII a. pab. raštuose, pvz., kai kurių veiksmažodžių būsimąjo laiko formos su įspraudu -ī-: la. *nātc-i-s* ‘ateis’, dab. lat. *nāk-s*.¹⁴² Mažiau įvairavimo EE sintaksės sluoksnyje, kuris nulemtas vokiečių kalbos struktūros, nes verčiama visiškai pažodžiui, pvz., Jn 4,51 – *Vnde exkan to khad thas nogaya / Szattappe tam winge kalpe / paßluddenaye tham / vnd batcy / Tows Bherns cziwo*. (EE) : *VNde yn dem alfe he henaff gynck / beyegenden em fyne Knechte / vorkündigeden em / vnde spreken*: / *Dyn Kindt lēuet* (LBž). Dėl tokio EE vietomis formaliojo ekvivalento vertimo¹⁴³ iš vokiečių kalbos vietiniai galėję nesuprasti ne tik pavienių žodžių, bet ir sakinių, todėl vėlesniuose kitų autorių rengtuose rinkiniuose jie daug redaguoti. Tiesa, rašybos nenuoseklumai tiesiogiai galėjo kelti tik dvasininkijos nepasitenkinimą, kurie, neretai net nemokėdami latvių kalbos, turėdavo jas viešai skaityti per pamaldas, nes vietiniams gyventojams

¹⁴⁰ Apie kitų tarmių, pvz., lyviškosios, įtaką žr. dar Milenbahs 1902; Kuškis 1996; 1998.

¹⁴¹ Pavyzdžiui, leksikos sluoksniui – la. *uperis* ‘auka’ (< vok. žem. *opper*), la. *stunda* ‘valanda, pamoka’ (< vok. žem. *stunde*); daugiau žr. Blesė 1930: 58–59; 1955: 7–8; Ozols 1968; Laua 1981: 109–111; Bušs 2008: 126t.

¹⁴² Latvių tarmėse toks įspraudas vartojamas ir šiais laikais, žr. Endzelīns 1951: 854–855; Rudzīte 2005: 59, 170.

¹⁴³ Formalusis ekvivalentiškumas, pasak Nidos (1964: 159), yra toks vertimas, kai pranešimas yra svarbiausias ir verčiama bene mechaniškai, perteikiant formalius šaltinio elementus.

latviakalbiamis šios knygos nebuvo prieinamos (Zeids 1953: 178). Tai, kad knygos buvo skirtos tik vokiečių dvasininkams, galima matyti ir iš antraštinio puslapio kalbos (žr. 4 paveikslas).

Apibendrinant EE kalbą ir amžininkų santykį su šiuo vertimu pasakytina, kad tai kelia įspūdį, jog dėl vertimo kokybės EE vėlesnių autorių nebuvo laikytas autoritetingu ar sektinu bibliinių tekstų į latvių kalbą vertimu, todėl itin didelio EE ir Glūcko Biblijos tekstų sutapimo nėra tikimasi. Vis dėlto *a priori* atmesti EE įtakos GB galimybę tikrai negalima, nes, pavyzdžiui, nors Mancelis ir kritikavo EE, vietomis jį pernaudojo žodis žodin.¹⁴⁴

4.1.3 EE struktūra

Euangelia vnd Episteln sudaryta pagal 1526–1546 m. Lutherio perikopijų registrus (Vanags 2000: 391). Rinkinyje iš viso yra 146 perikopės¹⁴⁵, kurias sudaro 1316 versetų (žr. 1 priedą). Kaip įprasta tokiuose rinkiniuose, perikopės skirstomos į sekmadienių ir šventadienių skaitinius, kurių atitinkamai 135 ir 11¹⁴⁶. Daugiausia versta iš Naujojo Testamento (141), tačiau ištraukų yra ir iš ST (5). Vienai dienai skirtas skaitinys įprastai susideda iš vienos

Die Episteldes Er. sten Sontags des Aduents / Jun Kömeru am 17. Capitel.

Vnde āsto / ka mhes to hyn-
nam ar wārde to laite / ka ta stunde
tuwe klat gir / auzam ezeltēs nho to Me-
ge (peetcz to ka musse pestisshenne nu
tuwate gir / necka mhes to titecyam) Za nach
gir pagausse / beth ta Dene gir abgaisse. Ehad
laideth muuns nolict tōs darbes tās tumpshibes /
vnd apwiltēt tōs Brunniges tās Gaisshibes. Lay-
deth muuns godige stangāth / kha py Dene / Mhe ek-
kau ryschenne / vnde lēte ezerschenne / uhe erfan kam-
meruns vnde neisshstibe / uhe erfan Baarschenne
vnde Enaydibe / Bethapwēlēteth to Runge Jesum
Christum / Vnde sargāth to Mēse / ka iha gansim-
ne uhe thope.

Euangelium am Ersten Sontags des Aduents / Matth. 21. capit.

Vnd kad che nu tuwe py Jerusale
nāteze / py Bethphage py iho Dycalme / no
A u suutpe

5 paveikslas. *Euangelia vnd Episteln* (1587)
pirmasis puslapis (Latvijos nacionalinės
bibliotekos egzempliorius; sign. L2S 128)

¹⁴⁴ Pavyzdžiui, Jn 16,3 – *Vnd to te yums tapeetcz darrys / ka the nedtcz manne Thewe / nedtcz man atšyft.* (EE) : *Vnd to tee jums tapehtz darrieß / ka tee neds mannu Tāhwu / neds mann attfēft.* (LVM). Daugiau pavyzdžių žr. Kazakėnaitė 2017.

¹⁴⁵ Iš tiesų rinkinyje numatyti 147 skaitiniai, tačiau antrą kartą nurodant skaityti Mt 21,1–9 perikopę EE tekstas nebekartojamas – pridėta tik nuoroda, kur jį rasti: „Euangelium am Palmtage Matth. 21. Cap. fuche dort oben Erften Sontage des Aduents“ (pabraukta – E. K.).

¹⁴⁶ Šventadienių skaitiniai turi atskirą antraštinį puslapį – *Folgen etliche Euan=gelia vnd Episteln auff die fürne=mēsten Feste im Jahr. Anno 1587.*

epistolinės ir vienos evangelinės perikopės (žr. 6 paveikslą), todėl ištraukų iš šių dalių santykis panašus – 73 (74 nuorodos) iš evangelijų ir 73 iš kitų Biblijos knygų.

Daugiausia perikopių EE yra iš Luko (27) ir Mato (24) evangelijų, kiek mažiau iš Jono (18) ir vos keturios iš Morkaus evangelijos. Iš kitų Naujojo Testamento dalių daugiausia ištraukų iš Laiško romiečiams (12) ir Pirmojo laiško korintiečiams (9), kitų jau mažiau: Apd (7), Gal ir Ef (6), 1 Pt (5), Fil (4), 1 Jn ir 2 Kor (3), 1 Tes, 2 Pt, Jok, Kol, Tit ir Žyd (2) ir Apr (1). Iš penkių EE esančių Senojo Testamento perikopių trys yra iš Izaijo knygos ir po vieną iš Malachijo ir Siracido knygų. Tiesa, perikopės yra labai nevienodo ilgio – nuo vieno iki 24 versetų – ir jei apimtis būtų skaičiuojama ne perikopių kiekiu, bet jas sudarančiais versetais, anksčiau pateiktas sąrašas pagal Biblijos dalis nežymiai pasikeistų:

Knygos santrumpa	Lk	Mt	Jn	Rom	1 Kor	Apd	Gal	Ef	2 Kor	Mk	1 Pt	Fil
Versetų skaičius	309	243	187	75	73	67	54	46	40	31	31	25
Knygos santrumpa	1 Jn	2 Pt	Žyd	Iz	1 Tes	Kol	Jok	Tit	Sir	Apr	Mal	
Versetų skaičius	18	18	17	17	14	12	11	10	8	6	4	

3 lentelė. Versetų skaičius atskirose Biblijos knygose EE

Taigi, nors perikopių skaičius iš evangelijų ir kitų Biblijos knygų nesiskiria, iš 1316 EE versetų daugiau kaip pusė – 770 (58.51%) – yra iš evangelijų, o 546 (41.49%) – iš kitų Biblijos knygų. Šiais skaitiniais duomenimis remiasi tolesnė sutampančių EE ir GB žodžių analizė.

4.1.4 EE ir GB žodžių sutapimas

4.1.4.1 Bendros imtys

Iš viso 146-ias EE perikopes sudaro 26 524 žodžiai, o atitinkamose GB vietose – 24 802, t. y. 6.49% mažiau. Įvertinus EE žodžius pagal keturis anksčiau aprašytus kriterijus (žr. 3.2) gauti tokie sutapimo tipų absoliutieji ir santykiniai dažniai:

Žodžių sutapimo tipas	Sutampantys su GB žodžiai				Besiskiriantys nuo GB žodžiai				Nesantys GB žodžiai
	Visiškas atitikmuo	Kitavietis visiškasis atitikmuo	Dalinis atitikmuo	Kitavietis dalinis atitikmuo	Dalinis neatitikmuo	Kitavietis dalinis neatitikmuo	Visiškas neatitikmuo	Kitavietis visiškasis neatitikmuo	Nulinis atitikmuo
	#	#\$	##	##\$	@%	@\$%	@	@\$	+
Dažnis	11204	1557	4666	892	797	194	3163	533	3517
Santykinis dažnis (%)	42.24	5.87	17.59	3.36	3.00	0.73	11.93	2.01	13.26
Bendrai (%)	69.07				17.67				13.26

4 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis EE

Atliekamam tyrimui, kuriame siekiama nustatyti GB ir ankstesnių tekstų sutapimus, sutampantys žodžiai itin svarbūs, todėl jiems skiriamas atskiras dėmesys kitoje dalyje (žr. nuo 4.1.4.2), o šioje itin glaustai apžvelgiamas tik besiskiriančių ir nesantį GB žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas EE.

4.1.4.1.1. Palyginti didelę grupę kitų šaltinių kontekste (plg. 9 ar 13 lenteles) EE sudaro **besiskiriantys** žodžiai (koduoti @, @\$, @%, @\$%) – 17.67% (4687). Iš jų daugiausia yra visiškų neatitikmenų (@, @\$), pvz., *Beth khad wens domate : Jo ja kas šchkeetahs*¹⁴⁷ (Gal 6,3), *Rouge kad es to Balxne touwes summenafchennes czirdeye : Jo redfi / kad es tikkai to Balši tawas šweizinašchanas eeklausijohs* (Lk 1,44); ir tik dalis jų (2.01% visų EE žodžių) yra kitaviečiai (@\$), t. y. viename iš vertimų ne tik pavartota kita leksema, bet ir jos vieta tekste skiriasi, pvz., *Beth ka mhes nu ar to efthadyte thopam py lydycze Nawes : Jo ja mehš dehfitti eššam lihdfigā Nahwē ar winnu* (Rom 6,5). Šiam tipui priklausantys žodžiai skiriasi dėl labai įvairių priežasčių, pvz., vertėjui pasirinkus kitą leksemą (plg. Lk 1,44) ar apskritai kitą raškos būdą (plg. Gal 6,3), o keletą visiškų neatitikmenų būtų galima laikyti sisteminiiais skirtumais, pvz., *aefto* vietoje GB beveik visada yra *jo*, *katrs* – *kas*, *tas* – *wiņšch*, *tekams* – *kamehr* ir kt.

¹⁴⁷ Čia ir toliau pavyzdžiai teikiami chronologiškai – pirmiausia A šaltinis, tuomet GB (A : GB).

Kitą besiskiriančių žodžių dalį sudaro daliniai neatitikmenys (@%, @\$%). Tai daugiausia priesaginiai variantai, pvz., kai kalbos dalis nekinta – *Neffe-taye : Neśś-eji, Boufle : Bauśl-ibas, doma-schenne : dohmas*; arba kai kinta – *by-ataye : bihj-igi, titz : Tizz-igeem, bhern-iga : Behrno*. Kiek mažiau besiskiriančių priešdėliu ar jo nebuvimu, pvz., *pa-βleepst : ślehpt, gaya : no-gahja, da-weeft : at-weft* ir kt. Atskirą dalinių neatitikmenų grupę sudaro priešdėlio *ne-* vediniai, kurie dažniau su priešdėliu vartojami GB: *war : ne warr* (Jn 3,2); *kade : ne kahdu* (2 Kor 6,3); bet pasitaiko ir atvirkščiai – *nhe reedtcz : redfejjs* (1 Jn 4,20). Pirmuoju atveju EE neiginio nėra dėl dvigubo neigimo trūkumo (greičiausiai dėl pažodinio vertimo iš vokiečių kalbos, kurioje jo nėra), o antruoju – GB neigimas išreikštas kitaip, pvz., cituotame 1 Jn 4,20 dėl kitos laiko formos pasirinkimo neigiamąjį priešdėlį įgyja pagalbinis veiksmazodis (*ne irr redfejjs*). Kitų darybos būdų pavyzdžių yra gerokai mažiau, pvz., keli žodžiai skiriasi dūryba – *wen-ateczyx : ar weenu Azz; ar labbe darriſchenne : labbdarridami*; ar galūnine daryba –rieveiksmis la. *labb-e* ‘gerai’ : būdvardis *labb-u* ‘gerą’¹⁴⁸ ir kt. Labai nedidelė dalinių neatitikmenų dalis (0.73%) yra kitaviečiai (@\$%), pvz., *kad kadam ſuudceſchenne prettibe to otre gir : ja jeb kuŕram prett ohtru ja ſudhfahs irr* (Kol 3,13). Tai apskritai mažiausiai pavyzdžių turintis EE žodžių sutapimo tipas, tačiau ir kituose šaltiniuose tokių žodžių yra nedaug.

4.1.4.1.2. Trečiasis pagal gausumą EE žodžių sutapimo tipas yra **nesantys** GB žodžiai (koduoti +), t. y. nuliniai atitikmenys, pvz., *ar tho paddebbefſe / vnde ar to Jure : Padebbeſi un Juhŕâ* (Lk 21,27). Iš viso EE jie sudaro 13.26% (3517) ir užbėgant į priekį pasakytina, kad tai yra pats didžiausias rezultatas iš visų tiriamų šaltinių. Tai nestebina, nes EE ir GB skiria visas amžius, be to, kaip nustatė Vanagas (2000) ir bus matyti iš tolesnės analizės, EE buvo verčiama pažodžiui iš Lutherio Biblijos vokiečių žemaičių tarme, kuri, anot Ernesto Blesės (1963), nuo XII a. pab. iki XVI a. stipriai veikė latvių kalbą, tačiau jau po XVI a. prasidėjo vokiečių aukštaičių tarmės įtaka. Taigi, net jei GB taip pat būtų versta pažodžiui iš LB, skirtumų vis tiek būtų, nes tuo metu jau buvo naudojama Biblija vokiečių aukštaičių tarme, kuri vietomis skiriasi nuo LBž.¹⁴⁹

Būtent EE vertimo pažodiškumu, kuris analizuojant pavyzdžius bus minimas dar ne kartą šiame darbe, galima grįsti didžiąją dalį nulinių atitikmenų, kaip, pvz., vietininko vietoj vokiečių kalbos pavyzdžiu vartojama

¹⁴⁸ Pz., Jn 16,7 – *Tas yums labbe* (EE) : *tas jums par labu* (GB).

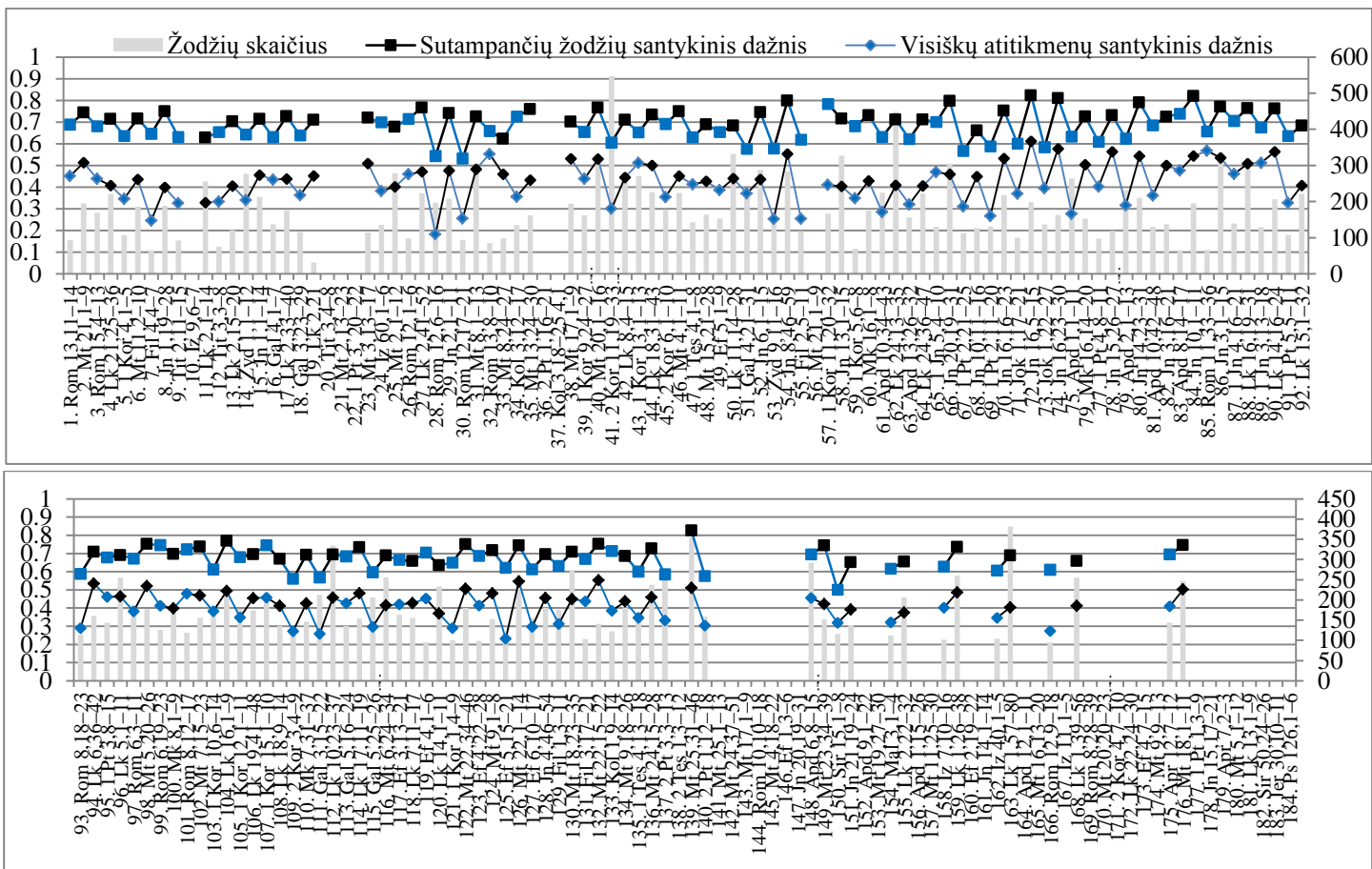
¹⁴⁹ Daugiau apie LB ir LBž vertimus ir kalbinius skirtumus žr. Schaub 1889; Schröder 1987; Vanags 2000: 370–375.

prielinksninė konstrukcija – *Exkan bhedims exkan to tuxniffe* : *Behdās Tukśneśī* (vok. *Jn ferligkeit in den wūſten*; 2 Kor 11,26); *exkan to Wynekalne* : *Wihna=Kalnā* (vok. *in den Weinberg*; Mt 20,4); arba žymimųjų ar nežymimųjų artikelių vertimas – *Tas Oters* : *ohtrs* (vok. *Der ander*; Lk 18,10); *ta Dewe walſtybe* : *Deewa Walſtiba* (vok. *das reich Gottes*; Lk 11,20); *wene loupſchenne* : *Laupišchanu* (vok. *einen Raub*; Fil 2,6); taip pat ir kiti pažodiniai nesavarankiškų žodžių vertimai – *yeme wene aute / vnd apyofees βōw* : *Preekśch=Autu jehmis śehjehs ar to* (vok. *nam einen Schurtz / vnd vmbgurtet ſich*; Jn 13,4); *vnde thas gir paradyes* : *Tas pats śew parahdijees* (vok. *vnd er iſt erfchienen*; Apd 13,31). Žinoma, ne tik dėl pažodiškumo ir LB bei LBž skirtumų EE yra daug nulinių atitikmenų, tačiau kiti atvejai yra pavieniai, pvz., EE vok. žem. *den Jōden* verčiama dvižodžiu junginiu la. *Judde loudems* ‘judėjų žmonėms’, bet GB – vienažodis ekvivalentas la. *Juddu* ‘judėjų’.

4.1.4.1.3. Taigi EE kitų žodžių sutapimo tipų, t. y. nuo GB besiskiriančių ir GB nesančių EE žodžių, yra palyginti daug ir jų analizė, liekanti už šio disertacijos tyrimo ribų, verta atskiro dėmesio (žr. *Tyrimo perspektyvos*).

4.1.4.2 Sutampantys žodžiai (#, #\$, #%, #%)

4.1.4.2.a. EE yra 18 319 (69.07%) su GB sutampančių žodžių. Priskyrus juos konkrečiam sutapimo tipui daugiausia pasitaikė visiškų atitikmenų (*nacktz* : *Nakts*) – 12 761 (#, #\\$), o dalinių (*tho* (vns.gal.) : *tha* (vns.kilm.)) gerokai mažiau – 5558 (#%, #\\$%), tačiau rezultatai EE vertintini sąlygiškai. Kaip rašyta anksčiau, EE kalba labiausiai skiriasi iš visų šaltinių ir neretai buvo sunku identifikuoti, kokia forma vartojamas konkretus žodis, todėl visiško ar dalinio atitikmens tipas šiam priskirtas sąlygiškai, dažnai remiantis kitų šaltinių medžiaga. Pavyzdžiui, nekyla abejonių dėl skirtingų linksnių vartojimo tokiose konstrukcijose kaip la. *exkan to wārde* ‘į tą žodį’ (EE) : *Wahrdā* ‘žodyje’ (GB), tačiau yra vietų, kurias identifikuoti padeda tik greta esantis žodis arba kitas (dažniausiai Mancelio) vertimas – la. *ta Dewe walſtibe* ‘ta Dievo karalystė’ (vns.vard.; EE) : *ta Deewa Wallſtiba* ‘t. p.’ (vns.vard.; LVM₁) : *to Deewa Walſtibu* ‘tą Dievo karalystę’ (vns.gal.; GB). Tačiau turint tai omenyje bendrais bruožais kalbėti apie EE ir GB sutapimus, tiksliau – panašumus, bent jau sąlygiškai galima.

1 diagrama. Sutampančių EE ir GB žodžių santykinis dažnis 146 perikopėse (juoda – evangelinės, mėlyna – neevangelinės)

1 diagramoje (žr. ankstesniame puslapyje)¹⁵⁰ pateiktas su GB sutampančių žodžių santykinis dažnis 146-iose EE perikopėse. Dėl dvilypės perikopių rinkinio struktūros (žr. ir 6 paveikslą), 1 diagramoje skiriamos evangelinės (juoda spalva) ir neevangelinės (mėlyna spalva) perikopės. Sutampančių žodžių dažnis jose svyruoja nedaug – nuo 0.5 iki 0.83, o vidutiniškai vienoje EE perikopėje sutampantys žodžiai sudaro 0.68. Taigi, gerokai mažiau už nustatytą galimą panaudojimą rodančią sutapimo ribą – 0.8 (žr. 3.6.1). Vis dėlto **daugiausia** su GB sutampančios perikopės šią ribą perkopia – Jn 16,5–15 (0.828), Mt 25,31–46 (0.825), Jn 10,1–11 (0.82) ir Jn 16,23–30 (0.81), pvz., Jn 16,7:

(11)	GR ἄλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς.
LB	Aber ich lage euch die warheit / Es ift euch gut / das ich hin gehe. Denn fo ich nicht hin gehe / fo kompt der Tröfter nicht zu euch. So ich aber gehe / wil ich jn zu euch fendē.
EE	#_Beth #_es #_backe #_yums #_to #_tefcham. #_Tas #_yums @%_labbe / #_ka #_es #_no emo. @_Aefto @_khad #_es #_%_nhe no etho / #_thad #_%_nhe nake #_tas @%_Eprectays #_py #_yums. #_Beth @_kad #_es #_no emo / #_%_grib #_es #_to #_py #_yums #_fautyth.
VLH	#_Bet #_es #_šakku #_jums #_to #_teeščam; #_Tas #_jums #_par #_Labbu / #_ka #_es #_no=eemu; #_žitadi / #_ja #_es #_ne no=eemu / #_tad #_ne nahk #_tas #_Eepreežinatajs #_pee #_jums: #_Bet / #_ja #_es #_no=eemu / #_gribbu #_es #_jums #_to #_šuhiht.
GB	Bet es šakku jums to teeščá: tas jums par labbu/ ka es no=eemu/ žitadi ja es ne no=eemu/ tad ne nahk tas Eepreežinatajs pee jums: bet ja es no=eemu/ gribbu es to pee jums šuhiht.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad čia ir toliau greta EE ir GB dažniausiai bus teikiamas ir kitas latviškas šaltinis, nes dėl toliau aprašytų LVM / VLH ir GB sutapimų, jis yra svarbus, norint įvertinti tikras sutapimų priežastis. Taigi, Jn 16,7 versetas EE ir GB sutampa daug (0.73), tačiau dar daugiau jis sutampa VLH ir GB (0.94). Nepaisant to, EE ir GB versete yra vienas sutapimas – prielinksninė konstrukcija la. *pee jums* ‘pas jus’, – kurio nėra nė viename kitame latviškame šaltinyje. Vis dėlto vargu, ar ši sintagma GB atsiradusi dėl EE įtakos, nes tokia yra ir NT originale senąja graikų kalba (žr.

¹⁵⁰ Tuščios vietos diagramoje nereiškia, kad atitinkamoje perikopėje nėra teksto. Siekiant gauti skirtingų tiriamų šaltinių palyginamus rezultatus, čia ir toliau aptariant kitus šaltinius diagramose bus teikiamas vienodas perikopių sąrašas, nustatytas gretinant perikopių rinkinių struktūrą (žr. 1 priede).

paryškinta), ir visuose klasikiniuose vertimuose kitomis kalbomis (lot. *ad vos*, vok. *zu euch*, vok. ž. *tho yuw*). Be to, ją gali būti nulėmę ir stilistiniai aspektai (teksto harmonijos siekimas), nes prieš tai esančiame sakinyje vartojama la. *ne nahk pee jums* ‘neateina pas jus’. Iš tiesų Jn 16,7 rodo dar vieną ne kartą minėsimą dalyką – iki GB išspausdinti veikalai, šiuo atveju EE ir VLH, neretai labai daug sutampa tarpusavyje. Dėl šios priežasties reikšmingesni tie sutapimai, kai bent viename vertime kas nors vartojama kitaip. Tokių EE ir GB sutapimų, kai VLH ir GB skiriasi, yra ir kitoje labiausiai sutampančioje perikopėje Jn 10,1–11:

(12)	Jn 10,8	Jn 10,9
GR	[...] ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα.	[...] καὶ νομῆν εὐρήσῃ
LB	[...] Aber die Schafe haben jnen nicht gehorchet.	[...] vnd weide finden.
EE	[...] #_Beth #_%_the #_Auwes #_nhe gir #_%_thos #_%_klouβifche.	[...] #_vnde #_%_gannibe #_%_atras.
LVM ₁	[...] #_Bett #_tahβ #_Awis #_nhe gir #_%_tohβ #_%_klaufšiyufchi.	[...] #_vnd #_%_ghannibu #_%_atrasβ.
VLH	[...] #_Bet #_tahs #_Awis #\$__teem @\$%_ne klausįšchî:	[...] #_in #\$__atraddihs #\$__Gannibas
GB	[...] bet tahs Awis ne irr teem klausįušchas.	[...] un Gannibas atraddihs

Priešingai nei prieš tai aptartas sutapimas, paryškintieji EE ir GB atitikmenys nėra visiški, bet daliniai, nes abiem atvejais žodžių formos skiriasi (la. *klouβifche* ‘klausė’ : *klausįušchas* ‘klausiusios’; la. *atras-s* : *atradd-ih-s* ‘suras’). Be to, nors abu GB evangeliniai versetai nuo VLH skiriasi¹⁵¹, o su EE sutampa, jie sutampa ir su Lutherio Biblija, ir su Mancelio vertimu, kuriame perimtas EE pažodinis vertimas, todėl teigti, kad toks vertimas atsiradęs tik dėl EE tiesioginės įtakos, negalima.

Taigi, tik viename iš minėtų keturių labiausiai sutampančių perikopių versetų yra toks sutapimas, kuris latviškuose vertimuose randamas tik EE ir GB, nes Jn 10,1–11 perikopės sutapimai gali būtų nulemti LVM ar LB, o Mt 25,31–46 perikopėje nėra nė vieno, kurį būtų galima įtarti atsiradus dėl EE. Vis dėlto ir Jn 16,5–15 perikopės sutapimas neatrodo tiesioginis, nors reikia

¹⁵¹ Tai yra svarbus kriterijus, nes toliau darbe nustatytas VLH evangelinių perikopių panaudojimas GB, žr. toliau 4.5.

pripažinti, kad tai, jog apskritai daugiausia EE ir GB sutampa Jono evangelijos ištraukos, kelia įtarimą, nes leksinio panašumo rezultatai netiesiogiai siejasi su viena iš GB veiksmožodį tiriančios Wiśnioch išvadų. Autorė teigia (2015: 139), kad būtent Jono ir Luko evangelijose fiksuojamas archajiškiausias formų vartojimo sluoksnis. Vis dėlto užbėgant į priekį pasakytina, kad visos Jono evangelijos ištraukos laikomos pernaudotomis iš Füreckerio vertimo, todėl toks EE ir GB panašumas veikia rodo VLH ir EE panašumą nei tiesioginį EE pernaudojimą.

Priešingai, **mažiausią** santykinę dalį sutampantys žodžiai sudaro Sir 15,1–8 (0.5), Rom 12,17–21 (0.53) ir Rom 12,6–16 (0.54) perikopėse, tačiau ir jose šio tipo žodžiai sudaro pusę ir daugiau. Pavyzdžiui, vienas labiausiai nuo GB besiskiriančių minėtų EE perikopių versetų – Sir 15,7 (0.1):

(13) LB	ABer die Narren finden sich nicht / vnd Gottlofen können sie nicht erfehen /
EE	+_Beth +_te @_Jecke @\$_nhe attrode @\$_to / #_vnd +_te @_Beefdewige @_to @%_nhefaredtczes /
GB	Nep Prattigi Żilweki wiņņu ne eedabbuhs/ un grehzigi Ļaudis wiņņu ne redfehs.

Jame EE yra tik vienas visiškas atitikmuo – jungtukas la. *un* ‘ir’, jungiantis du sakinius, kiti arba nuliniai atitikmenys (la. *bet* ‘o, bet’), arba neatitikmenys, nes vietoj jų pasirinktos kitos leksemos (la. *nhe attrode* ‘neranda’ → *ne eedabbuhs* ‘negaus’). Nekyla abejonių, kad GB verčiant Sir 15,7 nesinaudota EE, nes ir vertimo šaltiniai, ir vertimo būdas GB buvo pasirinkti kiti (žr. dar 4.5.4.2.1.2.1.1).

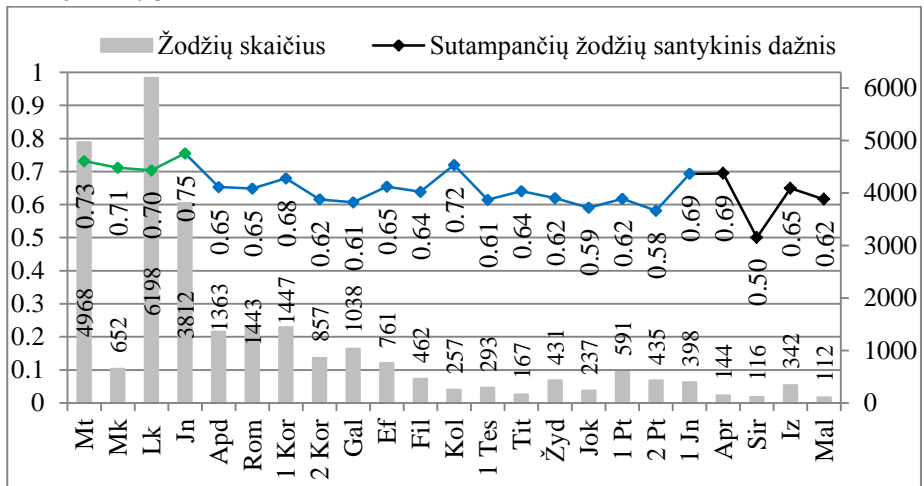
EE pažodžiui versta ne tik Sir 15,1–8, bet ir kita labiausiai besiskirianti Rom 12,17–21 perikopė, pvz., Rom 12,18 (0.29):

(14) GR	εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες
LB	Ift es möglich / fo viel an euch ift / <u>fo</u> habt mit allen Menschen friede.
LBž	Iffet möglick / fo vele alfe an yuw ys / <u>fo</u> hebbet mit allen Minfchen frede.
EE	#_Ja #_tas +_ta #_war #_buuth / @_tick +_doudtcz +_ka +_exkan #_yums @_gir / +_thad #%_thurret #\$_ar #\$_wuellims #\$_Czilwhekims #\$_Mere.
GB	Ja tas warr buht/ zeek jums peenahk/ turrajt Meeru ar wišseem Żilwekeem.

Nors čia yra daugiau visiškų atitikmenų nei prieš tai aptartame Sir 15,7 ir EE bei GB atrodo versti iš Lutherio Biblijos, apskritai versetas skiriasi nemažai tiek leksiškai (la. *tick* ‘tiek’ : *zeek* ‘kiek’), tiek sintaksiškai. Sintaksinis EE ir GB skirtumas nulemtas LB ir LBž skirtumų (žr. paryškinta), nes EE buvo verčiamas iš LBž, o GB naudotasi LB vokiečių aukštaičių tarpe. To negalima pasakyti apie leksinius EE ir GB skirtumus, nes LB ir LBž šiuo aspektu sutampa.

Kaip buvo galima pastebėti, didžiausias sutapimas fiksuojamas evangelinėse ištraukose, o mažiausias – neevangelinėse, tačiau teigti, kad visos EE evangelinės perikopės sutampa daugiau nei neevangelinės, tikrai negalima. 1 diagramoje matyti, kad ne visada tai pačiai dienai skirta evangelinė perikopė (juoda spalva) sutampa daugiau už neevangelinę (mėlyna spalva).

4.1.4.2.b. Skirtis tarp evangelinių ir neevangelinių ištraukų išryškėjo ir skaičiuojant sutampančių žodžių santykinį dažnį pagal jų priklausymą Biblijos knygai¹⁵²:

2 diagrama. EE su GB sutampančių žodžių santykinis dažnis pagal Biblijos knygas

Evangelinės EE ištraukos sutampa labai panašiai – nuo 0.7 iki 0.75 (žalia spalva), tačiau neevangelinės varijuoja daugiau – nuo 0.5 iki 0.72 (mėlyna – NT, juoda – ST). Atrodytų, kad tokiems neevangelinių ištraukų svyravimams įtakos gali turėti labai nevienoda jų apimtis, kuri EE yra nuo 112 iki

¹⁵² Čia ir toliau aprašant kitus šaltinius toks nuo perikopių rinkinio struktūros nepriklausantis skirstymas teikiamas darant prielaidą, kad Biblija kaip įprastai buvo verčiama nuosekliai po skyrių (imant atskirą knygą), o ne padrikai (imant po nedidelį skyriaus fragmentą ir vėliau sudedant į vientisą tekstą).

1447 žodžių, tačiau ir evangelinių ištraukų imtis žodžiais nemažai skiriasi (žr. stulpelinę diagramą). Tai rodo, kad evangeliniai EE ir GB fragmentai buvo verčiami vienodžiau nei neevangeliniai. Tuo remiantis galima daryti prielaidą, kad Glückui imantis Biblijos vertimo, buvo susiformavusi evangelinių tekstų latvių kalba tradicija.¹⁵³ Žinoma, šių dviejų šaltinių tokiai prielaidai pagrįsti nepakanka, todėl prie jos grįžtama gretinant ir kitus šaltinius, tačiau jau dabar norėtusi paminėti, kad ir iš oficialių pamaldų tvarkos aprašų ryškėja, jog neevangeliniai fragmentai, nors ir teikiami rinkinyje prieš evangelinius (žr. 6 paveikslą), buvo jų šešelyje. Aptardamas katekizmų svarbą XVI a. latvių parapijose Vanagas (2000: 337) cituoja 1570 m. Kuržemės hercogystės agendą, kurioje rašoma, kad neevangeliniams, t. y. latviams, skirtose pamaldose neevangelinės ištraukos nėra privalomos ir jų vietoje pastorius gali rinktis dalį katekizmo¹⁵⁴.

4.1.4.2.c. Apibendrinant EE sutampančius su GB žodžius (#, #\$, #%, #\$\$) pasakytina, kad EE rezultatai atskirose dalyse svyruoja dar palyginti nedaug. Didžiausią santykinę dalį sutampantys žodžiai sudaro Jono (0.75) ir Mato (0.74) evangelijų bei Laiško kolosiečiams (0.72) ištraukose, o mažiausią – Siracido knygos ištraukose (0.5)¹⁵⁵. Nors, kad labiausiai skirsis ištraukos iš Senojo Testamento, galima tikėtis (Glückas viename iš išlikusių laiškų teigė Bibliją vertęs iš originalo kalbų, o iki jo ST dalių vertimai buvo atlikti iš Lutherio Biblijos), kitos EE ištraukos iš ST šiuo požiūriu nesiskiria nuo EE ištraukų iš NT.

4.1.4.2.1 Visiški atitikmenys (#)

Priešingai nei daugumoje toliau aprašomų šaltinių, EE visišką atitikmenį GB turintys žodžiai sudaro vos kiek daugiau kaip 2/5 teksto – 42.27% (žr. 4 lentelę). 146-iose EE perikopėse jų dažnis svyruoja nuo 0.18 (Rom 12,4–16) iki 0.61 (Jn 16,5–15), o vidutiniškai sudaro 0.42 perikopės (žr. 1 diagramą), tačiau galima pastebėti, kad evangelinės ištraukos sutampa kiek daugiau nei neevangelinės, vidurkis jose atitinkamai 0.42 ir 0.37 (plg. 4 ir 5 diagramas toliau).

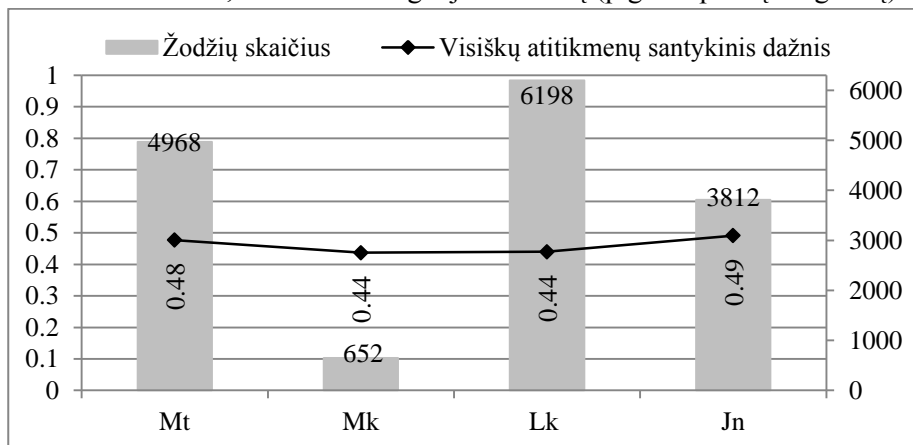
¹⁵³ Įdomu, kad nors atsižvelgiant į jų kanoniškumą to būtų galima laukti (plg. evangelinių fragmentų įtaką ir tradiciją lietuvių kalba; žr. Zinkevičius 1988: 59–60; Maskuliūnas 2006: 27; Pajėdienė 2014: 95t.), apie tai latvių tyrėjų beveik nekalbama.

¹⁵⁴ „Da aber bei dem undeutschen, ungeschickten landvolke die episteln nicht so furchtbarlich, mag der pfarrherr ein stück aus dem catechismo an stadt der episteln einfeltig tractim.“ (Sehling 1990: 88; percituota iš Vanags 2000: 337).

¹⁵⁵ Siracido knygos vertimo į latvių kalbą genezė kiek sudėtingesnė, nes ji atskiru leidimu iki GB pasirodė ne vieną kartą (daugiau žr. toliau 4.5.4.2.1.2.1.1).

4.1.4.2.1.1 Evangelinės ištraukos

Evangelines EE ištraukas sudaro 15 637 žodžiai, iš kurių mažiau nei pusė – 7257 (46%) – turi visišką atitikmenį GB. Ištraukų EE yra iš visų evangelijų, tačiau jų apimtis labai nevienoda – daugiausia yra Luko, mažiausiai, kaip ir kituose šaltiniuose, Morkaus evangelijos ištraukų (plg. stulpelinę diagramą):

3 diagrama. Visiškų EE ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse ištraukose

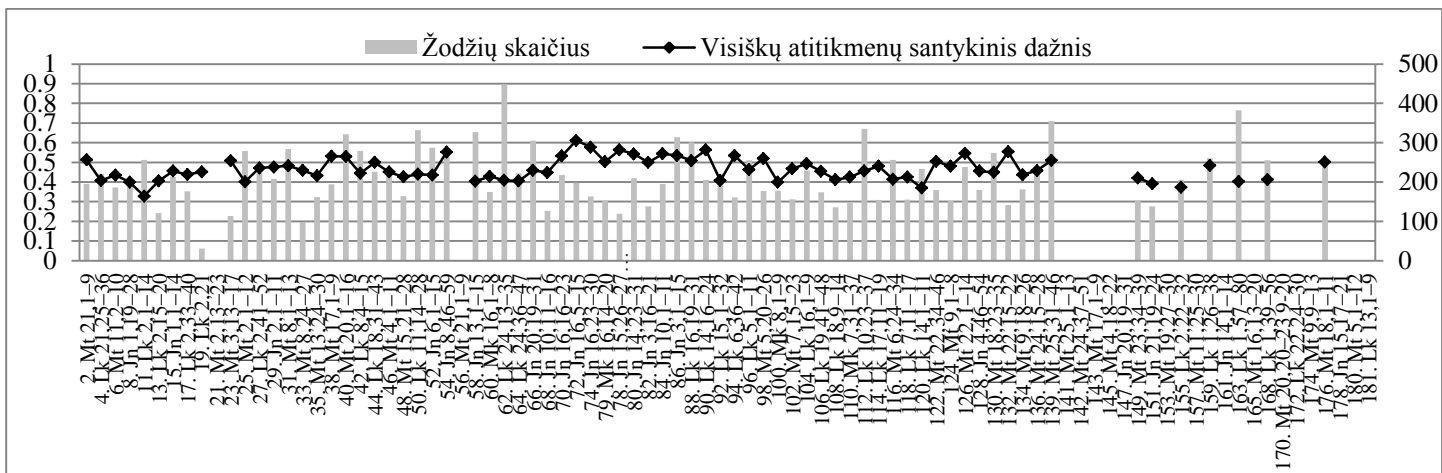
Nors ištraukų imtis daug skiriasi (nuo 652 iki 6205 žodžių), visiškų atitikmenų santykinis dažnis jose yra panašus. Didžiausią dalį jie sudaro Jono (0.49) ir Mato (0.48) evangelijos ištraukose, o Luko ir Morkaus (0.44) yra mažiau. Vertinant bendrai, sutapimas nėra didelis, nes nesiekia nė pusės jose esančio teksto, todėl akivaizdaus pagrindo įtarti, kad EE evangelinės perikopės buvo panaudotos GB, nėra. Tačiau ar tikrai visos nerodo jokių sąsajų su Glücko Biblijos vertimu?

4.1.4.2.1.1.1 Visiški atitikmenys evangelinėse perikopėse

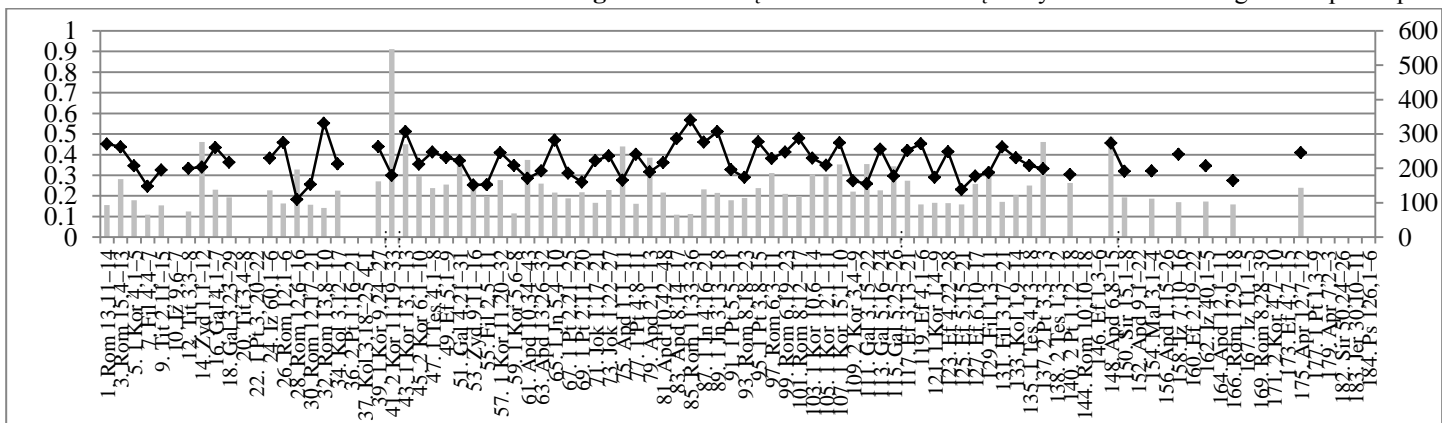
Evangelines EE ištraukas sudaro 73 perikopės iš visų Naujojo Testamento evangelijų. Visiški EE ir GB atitikmenys jose vidutiniškai tesudaro 0.47. Kaip 4 diagramoje matyti, nėra itin išsiskiriančių rezultatų – visiškų atitikmenų santykinis dažnis perikopėse svyruoja nedaug (variacijos žingsnis – 0.28). **Didžiausią** santykinę dalį jie sudaro Jn 16,5–15 (0.61) perikopėje, kurioje ir įvairiais aspektais sutampančių žodžių yra daugiausia (žr. 4.1.4.2). Pavyzdžiui, labiausiai sutampančios perikopės versetas Jn 16,10 (0.8):

(15) **GR** | περι δικαιοσύνης ἄξι, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα ὑπάγω καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με·

LB | Vmb die Gerechtigkeit aber / Das ich zum Vater gehe / vnd jr mich fort nicht sehet.

4 diagrama. Visiškų EE ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse perikopėse

5 diagrama. Visiškų EE ir GB atitikmenų santykinis dažnis neevangelinėse perikopėse

EE	+ <u>Beth</u> #_pār #_to #_tayfnibe / #_ka #_es #_py #_Thewe #_emo. #_Vnde #_yuus #_%_man @ <u>yoprojam</u> #_nhe redtczeefeth.
LVM₁	+ <u>Bett</u> #_par #_to #_Taiβnibu / #_ka #_es #_py #_Tāhwu #_eemu / #_vnd #_juhβ #_%_mann + <u>joprohyam</u> #_wairs #_%_nhe redfseeta.
VLH	#_Par #_to #_Taiβnibu / #_ka #_es #_pee #_Tehwu #_eemu / #_in #_juhs #_manni #_wairs #_ne redseēet.
GB	Par to Taiβnibu/ ka es pee Tehwu eemu/ un juhs manni wairs ne redseēet.

Nors jis EE su GB sutampa labai daug (0.8), tam įtakos turi sutapimai kituose vertimuose. Pirmiausia, skirtumų nėra ir tarp LB ir LBž, iš kurio EE buvo verčiamas, todėl jų nedaug ir kituose latviškuose tekstuose. Kaip matyti, EE versetas visiškai pernaudotas Mancelio vertime, kuriame pridėtas tik vienas žodis, tačiau EE nuo VLH skiriasi šiek tiek daugiau. Kadangi pastarasis su GB sutampa visiškai, nekyla abejonių, kad Glücko perimta iš VLH (GB pakartotas ir lekšemos, esančios originale, praleidimas; žr. pabraukta), o sutapimas su EE Jn 16,10 versete ir apskritai visoje Jn 16,5–15 perikopėje yra laikytinas netiesioginiu.

Taip pat netiesioginis atrodo ir Jn 3,5 versete esantis leksinis sutapimas: la. *exkan to Dewe walfibe* (EE) : *Deewa Walfibâ* ‘Dievo karalystėje’ (GB), nors LVM₂ ir VLH šioje frazėje vartojama la. *Debbes=Walfibâ* ‘dangaus karalystėje’, nes tiek LB (vok. *in das reich Gottes*), tiek V (lot. *in regnum Dei*), tiek GR (gr. εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ) vartojama *Dievo*.

Kitų evangelijų perikopėse didžiausią santykinę dalį visiškai EE ir GB atitikmenys sudaro: Lk 14,16–24 (0.57), Mt 22,15–22 (0.55) ir Mk 16,14–20 (0.5). Vienas daugiausia sutampančių perikopių versetų yra Mt 22,21 (0.71):

(16) GR	λέγουσιν αὐτῷ• Καίσαρος, τότε λέγει αὐτοῖς• ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ.
LB	Sie sprachen zu jm / Des Keifers. Da sprach er zu jnen / So gebet dem Keifer / was des Keifers ift / vnd Gotte / was Gottes ift.
EE	#_The #_%_batty #_vs @_tho / #_tha #_Keyfere. #_Tad #_%_batcy @_tas #_vs #_%_tems. #_Tad #_dodeth #_tham #_Keyferam / #_kas #_tham #_Keyferam #_%_pedeere / #_vnde #_Dewam / #_kas #_%_Dewe #_peder.
LVM₂	#_Tee #_šatzija #_vs #_winju: #_Ta #_Keyfera. #_Tad #_šatzija #_wings #_vs #_teem: #_Tad #_%_dohdeeta #_tam #_Keyferam / #_kas #_tam #_Keyferam #_pedārr / #_vnd #_Deewam #_kas #_Deewam #_pedārr.
VLH	#_Tee #_šaz3ija #_us #_wiņņu: #_Ta #_Keifeŗa. #_Tad #_šaz3ija #_wiņfch #_us #_teem: #_tad #_dohdeet #_tam #_Keifeŗam / #_kas #_tam #_Keifeŗam #_%_pedarr / #_in #_Deewam / #_kas #_Deewam #_%_pedarr.

GB Tee šazjija us wiņņu: Tha Ūeifeŗa: Tad šazjija wiņsch us teem: Tad dohdeet tam Ūeifeŗam/ kas tam Ūeifeŗam peederr un Deewam/ kas Deewam peederr.

Tai vienas retesnių versetų, kai EE pateiktas vertimas pernaudotas ne tik LVM ir VLH, bet išliko beveik nepakitęs ir GB. Glūcko Biblijoje šio verseto pernaudojimu apskritai neabejojama – išlaikytas dar EE pažodinis vertimas (plg. visų LB artikelių vertimą parodomaisiais įvardžiais, bei tai, kad visuose yra po 24 žodžius), tačiau vėlgį, šis sutapimas greičiausiai nėra tiesioginis, bet GB grindžiamas Fūreckerio vertimo įtaka (žr. 4.5.4.2.1.1.1). Iš tiesų ir visų kitų labiausiai sutampančių EE perikopių rezultatai atrodo nulemti EE ir VLH sutapimų. Tokia išvada netiesiogiai nurodo, kad tos vietos ar perikopės, kurios EE daugiausia sutampa su GB, iš tiesų daug sutampa EE ir VLH. Be to, tokie nepakitę pavyzdžiai kaip Mt 22,21 rodo evangelinių fragmentų perimamumą ir remia prielaidą dėl jų vertimo tradicijos egzistavimo.

Priešingai, **mažiausią** santykinę dalį visiškai EE ir GB atitikmenys sudaro Lk 2,1–14 (0.33) perikopėje. Nors joje EE spausdintame tekste yra lakūna (praleista beveik pusė Lk 2,9 verseto¹⁵⁶), tai nėra lemiamas tokio skirtumo veiksnys, nes visi perikopės versetai sutampa nedaug, pvz., Lk 2,1 (0.4):

(17) GR	Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.
LB	ES begab sich aber zu der zeit / Das ein Gebot von dem Keifer Augufto aufgieng / Das alle Welt gefchetzt würde.
LBž	IDt begaff fick auerft tho der tydt / dat ein Gebodt van dem Keifer Augufto vthgynck / Dat de gantze Werlt gefchattet wōrde.
EE	@_BEth #_tas #_%_notickas +_fōw +_py #_%_tho #_%_laike / #_Ka +_wens @_ Bouβlis #_nho +_tho #_%_Keifere #_%_Augufto @_ Jfgaya / +_Ka +_ta #_%_wūffe #_%_paffoule @_mhelflota #_%_tapte.
LVM₁	#_TAs #_%_noticka #_tannî #_laikâ / #_ka +_weens @_ Bauβlis #_no +_tho #_%_Keiferi #_%_Auguftu @_ ibghaya / #_wiššai #_Pašaulei #_%_by @_Mättäcklu @_doht.
VLH	#_Tas #_notikke #_tannî #_Laikâ / #_ka #_Grahmatas #_no #_Ūeifeŗa #_Augufta #_%_tappa #_isūhtitas / #_wiššai #_Pašaulei #_%_bij @_mešlotai #_tapt.
GB	Un tas notikke tannî * Laikâ/ ka <u>Grahmatas</u> no Ūeifeŗa Augufta tappe <u>isūhtitas</u> / wiššai Pašaulei bija usrakftitai tapt. * Žeekams Mahria gruhta bija. ¹⁵⁷

¹⁵⁶ *Vnde Rouge / Tas Engels tha kunge* [spausdintame tekste ranka įrašytas praleidimas: *nādtze p̄j tems, und ta Kunge sp̄idibe=*] *ap̄spydey tōs / vnde the iffabyas fōw lothe.*

¹⁵⁷ Čia ir toliau pavyzdžiuose * simboliu pažymėtas tekstas yra GB originalo dalis. Taip po atitinkamo verseto teikiami Glūcko patikslinimai ar kiti komentarai.

Šio kaip ir kitų Lk 2,1–14 perikopės versetų skirtumai nulemti naudojimosi skirtingais šaltiniais – EE neabejotinai verstas iš LBž (plg. vok. ž. *de gantze Werlt* → la. *ta wuffe passoule*), o GB su keliais pakeitimais (žr. paryškinta) perimtas VLH teikiamas vertimo variantas, besiskiriantis nuo versetų kitomis kalbomis. Taigi mažiausiai sutampanti EE perikopė rodo jau minėtą tendenciją – kai skirtumų yra tarp EE ir GB, dažniausiai jų yra ir tarp EE bei VLH.

Kitų evangelijų mažiausi rezultatai yra didesni nei ištraukų iš Luko evangelijos (žr. 4 diagramoje): Jn 21,19–24 (0.39), Mk 8,1–9 (0.4) ir Mt 2,1–12 (0.41). Kadangi nustatyta, kad perikopės iš Jono evangelijos EE ir GB sutampa daugiausia, reikšminga palyginti versetus, kuriuose abu šaltiniai skiriasi, pvz., vienas pavyzdys iš labiausiai besiskiriančios Jn 21,19–24 perikopės:

(18)	Ἐπιστραφεὶς ὁ Πέτρος βλέπει τὸν μαθητὴν ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς
GR	<u>ἀκολουθοῦντα</u> , ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δεῖπνῳ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ καὶ εἶπεν• κύριε, τίς ἐστὶν ὁ παραδιδούς σε;
LB	Petrus aber wandte sich vmb / vnd sahe den Jünger folgen / welchen Jhesus lieb hatte / der auch an feiner Bruft am Abendessen gelegen war / vnd gefaget hatte / HErr / wer ifts / der dich verrhet?
EE	@_Beth #%_Petrus #_grefhes +_bõw #_apkaarth / #_vnde #%_redtczey #_to #_Maetckle @\$ peetcz #\$\$% ftaygayote / @\$ kattre #\$_Jefus @\$%_myle +_thurrey / @_katters @%_arridtczan #\$_py #\$_winge #\$\$%_kruute @\$ py @\$% Wackarree + edene #%_gulleis #_by / #_vnd #%_Batcys +_by / #_Kunx / @_kas #_gir / #_kas #%_thõw @_pewils ?
GB	Un Pehteris greefehs apkahrt / un redfeja to Mahzekli/ kuřru JEFus mihleja/ pakkal itaigajam / kas arri uhs to Wakkarinu pee wiņņa Kruhtim gullejis bij/ un šazjijis: Kungs/ kuršch irr tas/ kas tewi nodohs?

Nors Jn 21,20 verseto sutapimas dėl EE pažodinio vertimo iš LBž siekia vos 0.29, jame yra vienas unikalus sutapimas – nepriešdėlinio veiksmoždžio vartojimas su prieveiksniu – la. *greefehs apkahrt* ‘sukosi aplink (t. y. atsisuko)’, kuris kituose latviškuose šaltiniuose atitinka tos pačios reikšmės priešdėlinį veiksmoždį – la. *attgreefehs* ‘atsisuko’ (LVM) ir la. *atgreefees* ‘atsisukęs’ (VLH). NT originale graikų kalba ir Vulgatoje, kaip ir Füreckerio tekste, toje vietoje vartojamas dalyvis, reiškiantis ‘atsisukęs’ (gr. Ἐπιστραφεὶς, lot. *conversus*), o Lutherio Biblijoje, kaip EE, LVM ir GB, veiksmoždžio būstasis laikas – vok. *wandte sich vmb* (LBž – vok. *wende fick vme*). EE ne priešdėlinio, bet veiksmoždžio su prieveiksniu pasirinkimas gali būti pagrįstas jų pažodiniu sutapimu su vokiečių kalba (išversta ir latvių kalbai nebūdinga sangražinė dalelytė vok. *fich*), tačiau tokios konstrukcijos vartojimas Glücko Biblijoje nėra visiškai aiškus. EE visais atvejais

vok. *umwenden* verčiamas vienodai, tačiau GB įprastai sutampa su VLH ir vartojama la. *atgreefehs* (Mt 9,22). Kadangi Jn 21,20 GB nemažai skiriasi ir nuo VLH (visišku atitikmenų dažnis versete 0.63)¹⁵⁸, gali atrodyti, kad arba tai EE, arba Lutherio Biblijos įtaka. Vis dėlto veikiausiai nėra nei viena, nei kita, nes Jn 21,20 GB atrodo pernaudotas iš VLH, verseto pradžią redaguojant pagal originalą senąją graikų kalba (plg. ~~pabrauktus~~ žodžių tvarkos sutapimus), todėl toks EE ir GB sutapimas veikiau atsitiktinis, galbūt nulemtas interferencijos ar kito šiuo metu nežinomo šaltinio.

4.1.4.2.1.1.2 Visiški atitikmenys evangeliniuose versetuose

Aptartas 73 EE evangelines perikopes sudaro 770 versetų. Juose visišku atitikmenų santykinis dažnis svyruoja nuo 0 iki 0.90, o vidutiniškai sudaro 0.42 verseto (žr. 2.1.2.1. diagramą priede). Taigi EE nėra nė vieno verseto, kuriame visi žodžiai visiškai sutaptų (dažnis būtų lygus 1), nors yra tokių, kuriuos sudaro vos penki žodžiai. **Didžiausias** EE visišku atitikmenų santykinis dažnis fiksuojamas neilgame Lk 8,11 (0.90) versete:

(19) GR	ἔστι δὲ αὕτη ἡ παραβολή· ὁ σπόρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.
LBŽ	<u>Dat</u> ys auerft de Gelykeniffē. Dat Sādt ys dat wordt Gades
EE	#_Beth #%_fcha #_gir #_ta #_Lyticzibe / #_ta #_Szeekla #_gir #_tas #_Dewe #_wārdtcz.
GB	Bet šchi irr ta Lihdfiba: ta šehkla irr tas Deewa=Wahrds.

Iš tiesų, versete visi EE žodžiai, išskyrus vieną, kuris tesiskiria forma (la. *fcha* : *šchi* ‘ši’), sutampa ne tik su GB, bet ir Mancelio bei Füreckerio vertimais (pastaruosiuose visi žodžiai sutampa su GB). Priešingai nei daugeliu kitų atvejų, Lk 8,11 EE nėra verstas visiškai pažodžiui iš LBŽ, nes vok. *das ift* ‘tai yra’ verčiamas ne la. *tas/ta gir* ‘tas/ta yra’ (kaip kitose 17 vietų¹⁵⁹), bet parodomuoju artumą reiškiančiu įvardžiu la. *fcha* ‘ši’. Tai unikalus atvejis EE, todėl manant, kad galbūt nulemtas kurio iš LB variantų, patikrinti įvairūs LB ir LBŽ leidimai¹⁶⁰, tačiau skirtumų juose nerasta. Nors tokia reikšme žodžiai vartojami ir NT originale (gr. αὕτη ‘šitas, tas’) bei Vulgatoje (lot. *hæc* ‘šis, šitas’), EE tai įtakos neturi, nes žinoma (Vanags

¹⁵⁸ VLH – *Bet Pehteris atgreefees / redfeja to Mahzekli stajajam pakkaļ / kuŗu JĒfus mihleja / kas arri us to Wakkariņu pee wiņņa Kruhtim gullejs bij / in šazzijs: Kungs / kuršch irr tas / kas tewi peewils?*

¹⁵⁹ GB ir kituose šaltiniuose tose vietose vartojama tiek *tas/tā*, tiek *šis/šī*.

¹⁶⁰ Biblijoms LB vokiečių aukštaičių tarme tikrinti naudotasi Lutherio darbų kritiniu leidimu (WA.DB 6: 247), vokiečių žemaičių – atskiruose Biblijų ar tik NT leidimuose, išleistuose 1548, 1560, 1562, 1565, 1574.

2000: 387), kad vertimo šaltinis buvo Lutherio Biblija vokiečių žemaičių tarpe, todėl labiausiai tikėtina, kad toks įvardis pirmajame perikopių rinkinyje atsiradęs dėl konteksto įtakos – ankstesniame Lk 8,9 versete yra la. *kas fcha lydtczibe gir* ‘kas šis palyginimas yra’ (vok. *Was diese Gleichnisse were?*). Kadangi EE Lk 8,11 vertimas nėra pažodinis (plg. ir la. *tas Dewe wårdtcz* ‘tas Dievo žodis’), nekyla abejonių, kad būtent iš EE jis tradiciškai pernaudotas visuose po jo išspausdintuose vertimuose, bet dėl tiesioginių EE ir GB sąsajų abejotina.

Taip pat ir antrasis labiausiai sutampantis EE versetas yra iš Luko evangelijos – Lk 5,2 (0.88), kuris yra įdomus tuo, kad su GB sutampa labai daug, tačiau nuo VLH (0.6) skiriasi ir žodžių tvarka, ir jų skaičiumi (žr. pabraukta):

(20) EE	#_vnde #_redtczeye #_duewe #_Laywes #_py +_to #_Efferre #%_fthawites / #_Beth #_te #_Sweyneke #_by #_ilkapuuffche / #_vnde #_mafgaya #_Bouwes #_Tykles.
VLH	#_In #_wiņfch #_%_redfedams #\$__pee +_ta #\$__Efera #\$__diwi #\$__Laiwas #_ftahwim: #_Bet #_tee #_Sweineeki #_bij #_iskahpušchi / #_in #_mafgaja #_šawus #_Tihklus (<u>+_iskahrnija / +_ščkiftija</u>)
GB	Un wiņšch redfeja diwi Laiwas pee Efera ftahwim/ bet tee Sweineeki bij is kahpušchi/ un mafgaja šawus Tihklus.

Akivaizdu, kad GB versetas nėra visiškai pernaudotas iš VLH¹⁶¹, tačiau tai savaime neįrodo, kad jis pernaudotas iš EE. Iš tiesų EE ir LVM versetai identiški, be to, jie pažodžiui sutampa ir su Lutherio Biblija, todėl tokį sutapimą veikiau galima grįsti tradicija, inspiruota EE, o ne tiesioginiu pernaudojimu (plg. ir įvardžio la. *wiņfch* ‘jis’ vartojimą, kurio nėra EE).

Nepaisant to, kad aptariant EE perikopių lygmenį Luko evangelijos ištraukoje buvo užfiksuotas mažiausias sutapimas, versetų lygmuo rodo, kad vertinant smulkiau, jame sutapimai didžiausi. Iš kitų evangelijų kaip labiausiai sutampančius EE ir GB versetus reikėtų išskirti Jn 8,51 ir Mt 7,18 (0.87) bei Mk 16,16 (0.73), kurie iš tiesų visuose latviškuose šaltiniuose sutampa labai daug, o VLH ir GB – visiškai, išskyrus Morkaus evangelijos versetą (žr. 4.5.4.2.1.1.2.1). Taigi ir čia galima akcentuoti anksčiau pastebėtą tendenciją – kai EE daug sutampa su GB, atitinkamose vietose GB dar daugiau sutampa su VLH.

¹⁶¹ Kad galėjo būti remtasi rodo (bet neįrodo) asmeninio įvardžio la. *wiņfch* ‘jis’ vartojimas, kurio nėra ne tik nė viename latviškame šaltinyje ar LB, bet ir klasikiniuose vertimuose.

Mažiausią santykinę dalį – nulį – visiškai atitikmenys sudaro net šešiuose EE versetuose: Jn 1,9; Jn 20,30; Jn 6,8; Lk 1,37; Lk 1,54 ir Mt 24,16 (žr. 2.1.2.1. diagramą priede)¹⁶². Tai reiškia, kad juose nėra nė vieno visiškai sutampančio žodžio, pavyzdžiui, Jn 20,30:

(21) LB	AVch viel andere Zeichen <u>thet Jhefus</u> fur feinen Jüngern / die nicht geschrieben find in diefem Buch.
LBž	Ock dede Jhesus vėle ander Tekene / vor fynen Jüngern / de nicht gefchreuen fynt yn dyflēm Boke.
EE	@_Arridtczan #\$_ darrye #\$_ Jefus #\$__doudtcze #\$__czitte #\$__Symes #\$__prefchan #\$__bouwems #\$__Maceklems / @__kattre @__nhe gir #\$__raxtyte +_erkan #\$__fcho #\$__Gramatte.
GB	Jr daudf zittas Sihmes <u>darrija JEFus</u> preekšch šaweem Mahzėkėleem/ kas newa rakftitas šchinnī Grahamatā.

Nors versete tik kelios leksemos skiriasi, EE ir GB sutampantys žodžiai arba vartojami kita forma (la. *fcho* ‘šia’ : *šchinnī* ‘šioje’), arba yra kitoje sakinio vietoje. Pastarusius skirtumus lemia LBž nuo NT originalo ir LB besiskirianti žodžių tvarka (žr. paryškinta).

Kaip galima pastebėti, tokie EE versetai, kuriuose nėra nė vieno visiško atitikmens su GB, yra tik trijų evangelijų ištraukose. Morkaus evangelijos versetuose mažiausią santykinę dalį visiškai atitikmenys sudaro Mk 8,7 (0.2):

(22) GR	καὶ εἶχον ἰχθῦδια ὀλίγα· καὶ εὐλογήσας αὐτὰ εἶπεν καὶ ταῦτα παρατιθέναι.
LB	Vnd hatten ein wenig Fifchlin / Vnd er danckt / vnd hies die felbigen auch furtagen.
LBž	Vnde hadden ein weinich Viffcheken / vnde he danckede / vnde hete defuluigen ock vōdragen.
EE	+_ vnde #\$__thems #_by @__mafe #\$__Szuewetinge / #_vnde @__thas @__ patteitcze / +_ vnd #\$__pawheley #\$__thos #\$__pattes @__arridtczan #\$__prefchan #_neft.
GB	Teem bij arridfan mağ Siwtiņo: Un wiņšch <u>Pateizibas šazziijis/</u> pawehleja tahs pašchahs arri preekšcha neft.

Čia vėlgi EE pažodžiui verstas iš Lutherio Biblijos, tačiau GB skiriasi ne tik nuo EE ir LB, bet ir originalo senąja graikų kalba (plg. paryškintas vietas). Toks skirtumas veikiausiai nulemtas Füreckerio vertimo (čia necituotas), kuris labai daug sutampa su GB (0.93).

4.1.4.2.1.1.3. Glaustai **apibendrinant** visiškus EE ir GB atitikmenis evangelinėse ištraukose pasakytina, kad nors skirtumai tarp atskirų

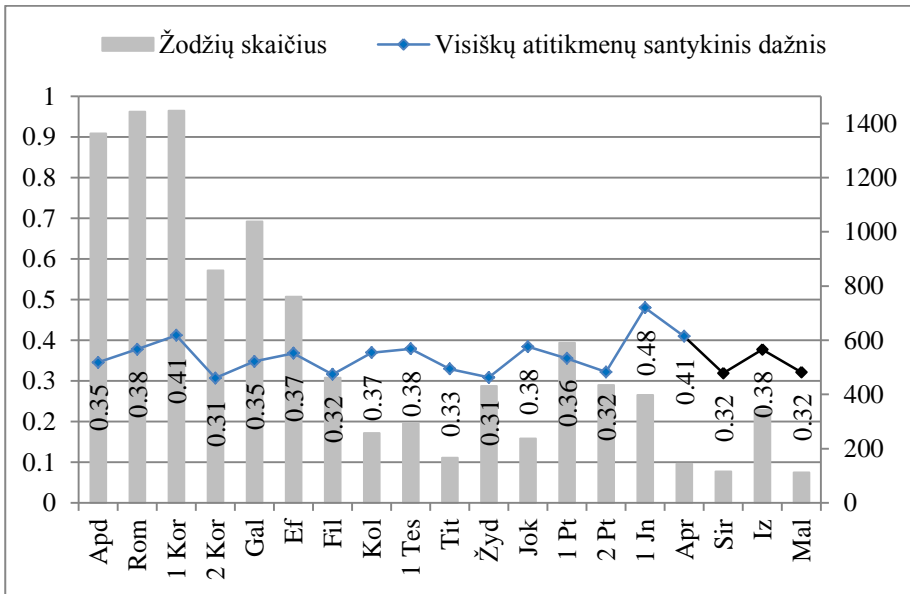
¹⁶² Jn 6,8, Lk 1,37 ir Lk 1,54 komentuojami toliau, žr. 4.5.4.2.1.1.3.2.

evangelijų ištraukų nėra dideli, galima išskirti Jono (0.49) ir Mato (0.48) evangelijas kaip daugiausia sutampančias EE ir GB, o mažiausiai – Luko ir Morkaus (0.44), kuriose nepriklausomai nuo jų labai skirtingos apimties (atitinkamai 6205 ir 652 žodžiai) rezultatas yra lygus. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis EE vidutiniškai siekia vos 0.47 (7257 iš 15 637 žodžių) ir perikopėse svyruoja nuo 0.33 iki 0.61, todėl apie nuoseklų EE teksto pernaudojimą Glūcko Biblijoje kalbėti negalima.

Didžiausias EE ir GB sutapimas nustatytas Jn 16,5–15 (0.61) perikopėje ir Lk 8,11 versete (0.90), o mažiausiai visiškų EE ir GB atitikmenų yra Lk 2,1–14 (0.33) perikopėje bei šešiuose versetuose (Jn 1,9; Jn 20,30; Jn 6,8; Lk 1,37; Lk 1,54 ir Mt 24,16), kuriuose nėra nė vieno šio tipo žodžio. Ištyrus minėtų EE dalių (ne)sutapimų priežastis nustatyta tendencija, kad EE ir GB evangelinėse ištraukose daugiausia (bet ne visada) sutampa tada, kai jos daug sutampa su VLH, ir atvirkščiai – kai EE ir VLH skiriasi, dažniausiai skirtumų daug ir tarp EE bei GB. Tai reiškia, kad apie tiesioginę EE evangelinių perikopių įtaką Glūcko Biblijos vertimui kalbėti negalima – čia tikslesnė būtų tradicijos sąvoka. Evangelinių tekstų perimamumą rodo ir pavyzdžių analizė, nes dažnai EE vertimas panaudotas vėlesniuose perikopių rinkiniuose – neretai Mancelio perimtas žodis žodin, rečiau EE variantas perimtas ir Füreckerio vertime, o kartais išliko beveik nepakitęs ir pirmojoje Biblijoje latvių kalba.

4.1.4.2.1.2 Neevangelinės ištraukos

Neevangelinių EE ištraukų yra tiek pat kiek ir evangelinių – 73, tačiau žodžių skaičius jose trečdaliu mažesnis – 10 894 žodžiai, iš kurių vos 3953 (36.31%) yra visiški EE ir GB atitikmenys. Jie 19-oje Biblijos knygų pasiskirstę taip:

6 diagrama. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis EE neevangelinėse ištraukose

Žodžių skaičius EE neevangelinėse ištraukose yra labai nevienodas – nuo 112 iki 1447 (plg. stulpelinę diagramą). Nepriklausomai nuo to, EE visiškų atitikmenų santykinis dažnis jose svyruoja nedaug ir yra nedidelis – vidutiniškai siekia vos 0.36, todėl nėra akivaizdaus pagrindo įtarti kurio iš fragmentų pernaudojimą GB. Didžiausią dalį jie sudaro Jono pirmajame laiške (0.48), kuriame visiškų EE ir GB atitikmenų santykinis dažnis yra lygus, pvz., Mato evangelijos (0.48) ištraukų dažniui, tačiau kur sudaro mažiausią dalį išskirti sunkiau, nes likusių ištraukų (ne)sutapimas labai panašus (Antrasis laiškas korintiečiams ir Laiškas žydams (0.31) vos šimtąja dalimi skiriasi nuo 2 Pt, Fil bei Sir (0.32)).

Lyginant šią diagramą su 2 diagrama, kurioje buvo teikiamas sutampančių žodžių santykinis dažnis, ryškėja skirtumai. Skaičiuojant bendrai visus sutampančius žodžius didžiausi rezultatai buvo gauti Laiške kolosiečiams, kuris šioje diagramoje siekia tik vidurkį. Toks šuolis rodo, kad nors Laiško kolosiečiams ištraukose yra daug sutampančių leksemų, jos savo forma ar vieta skiriasi. Tą patį galima pasakyti apie čia minėtas mažiausiai sutampančias Biblijos knygų ištraukas, kuriose vertinant sutampančius žodžius rezultatai buvo dvigubai didesni (išskyrus Siracido knygos ištraukas, kuriose tiek sutampančių žodžių, tiek visiškų atitikmenų yra mažiausiai).

Didžiausią santykinę dalį, kaip ir kitų tiriamų šaltinių neevangelinėse perikopėse, visiški atitikmenys sudaro Jono pirmojo laiško ištraukose (0.48),

tačiau labiausiai sutampančiame jų versete – 1 Jn 3,15 – dažnis siekia tik 0.71:

(23) GR	πῶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀθρωποκτόνος ἐστίν, καὶ οἴδατε ὅτι πῶς ἀθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν.
LB	Wer feinen Bruder hasset / der ift ein Todschleger / Vnd jr wiffet / das ein Todschleger hat nicht das ewige Leben bey jm bleibend.
EE	#_Kas #_bouwe #_Brale #%_enide / #_tas #_gir #_wens @_nokouweys. #_Vnde #_yuus #_binneth / #_ka @_wenam @_Nokouweyam / #_nhe gir #_tha #_mußige #_cziwofchenne @_py @_ßow #_pallekamme.
LVM₁	#_Kas #_sawu #_Brahli #_eenied / #_tas #_gir #_weens #%_Sláppkaws / #_vnd #_juhß #_finnaht / #_ka @_weens #%_Sláppkaws @_nhe warr #%_to #%_muhfchigu #%_dfiewofchannu @_dabbuith.
VLH	#_Kas #_sawu #_Brahli @%_nihd / #_tas #_irr #%_šlepkaws: #_In #_juhs #_finnaht / #_ka #_šlepkawam @_newa #_ta #_muhfchiga #_Dfihwošchana #_eekšch @_šewim #_paleekama.
GB	Ikkatrs kas sawu Brahli eenihd / tas irr weens šlepkawe: un juhs finnat/ ka ikkatram šlepkawam ne irr ta muhfchiga Dfihwošchana eekšch wiņņa paleekama .

Iš tiesų versetas labai įdomus gretinant visus latviškus vertimus, nes išryškėja, kad nors GB su visais šaltiniais turi bent po vieną unikalų sutapimą (pvz., LVM ir GB – la. *weens Sláppkaws* ‘vienas žudikas’, VLH ir GB – la. *eekšch* ‘į’), daugiausia jų yra EE ir GB (plg. paryškintas vietas). Nors visiškai atmesti rėmimąsi pirmuoju perikopijų rinkiniu negalima, to nepakanka teiginiui, kad versetas Glücko Biblijoje buvo perimtas iš EE – GB sakinio struktūra ir įvardžio la. *ikkatrs* ‘kiekvienas’ vartojimas rodo, kad 1 Jn 3,15 buvo verčiamas ar bent redaguojamas pagal NT originalą (žr. *pabraukta*). Be to, kiti perikopės versetai skiriasi gerokai daugiau ir unikalijų EE ir GB sutapimų juose nėra.

Priešingai, **mažiausią** santykinę dalį visiški EE ir GB atitikmenys sudaro ne vienos, o kelių Biblijos knygų ištraukose – 2 Kor ir Žyd. Kaip labiausiai besiskiriantys jų versetai minėtini tris: 2 Kor 6,5, 2 Kor 6,6 ir Žyd 1,1 – juose nėra nė vieno visiško atitikmens, pvz., 2 Kor 6,6:

(24) EE	[] #%_exka~ #%_atbišchenne / #%_exkan #%_lhenpratybe / #%_exkan @_myleftibe / #%_exkan #%_tho #%_fweete #%_Garre / #%_exkan #%_neewiltige #%_myleftibe /
GB	Eekšch šchkihftibas / eekšch Atfihšchanas/ eekšch Lehnprahtibas/ eekšch Laipnibas/ eekšch ta šwehta Garra/ eekšch newiltigas Mihleftibas.

Nors beveik visi EE žodžiai (išskyrus la. *myleftibe* ‘meilė’) turi atitikmenį GB, jis yra dalinis, nes GB prielinksnis valdo kilmininką, o EE – galininką, pvz., la. *exkan tho* ‘į tą’ : *eeksch ta* ‘į to’, bei pats prielinksnis EE vartojamas su iliatyvo galūne *-an*. Be to, dėl EE praleistos teksto dalies (žr. laužtiniuose skliaustuose; vok. *in keufcheit* ‘skaistume’) skiriasi verseto žodžių skaičius. Kadangi praleidimas buvo pakartotas ir 1615 m. EE leidime, o GB (kaip ir kituose šaltiniuose) verčiamas visas versetas, net jei rengiant Bibliją ir būtų norėta pasinaudoti EE, to nebuvo galima padaryti.

Taigi, ir labiausiai sutampančiose neevangelinėse ištraukose akivaizdaus pagrindo įtarti kurios iš jų teksto pernaudojimą nėra, nes nė vienoje visiški EE ir GB atitikmenys nesiekia nė pusės bendro žodžių skaičiaus. Vis dėlto dėl itin nevienodos neevangelinių ištraukų apimties tikslesni rezultatai gaunami vertinant smulkesnius lygmenis.

4.1.4.2.1.2.1 Visiški atitikmenys neevangelinėse perikopėse

Neevangelinėse EE ištraukose iš 19 Biblijos knygų yra 73 perikopės (žr. 5 diagramą). Visiški atitikmenys jose vidutiniškai sudaro dešimtadaliu mažiau nei evangelinėse ištraukose – 0.37, tačiau čia rezultatai svyruoja daugiau (variacijos žingsnis – 0.39, evangelinėse – 0.28). Nors bendrai vertinant ištraukas pagal Biblijos dalis Laiškas romiečiams niekuo neišsiskyrė (žr. 6 diagramą), perikopių lygmenyje tiek didžiausią – Rom 11,33–36 (0.57) ir Rom 13,8–10 (0.56), tiek mažiausią – Rom 12,4–16 (0.18) – santykinę dalį visiški EE ir GB atitikmenys sudaro būtent jame. Apskritai Laiškas romiečiams krikščionims, ypač protestantams, yra viena svarbiausių Biblijos dalių, o Lutherio šio laiško komentaras, dėstytas 1515–1516 m.¹⁶³, neretai laikomas Reformacijos pradiniu tašku. Nors jis nebuvo publikuotas, nuomonę apie komentaro turinį galima susidaryti iš Lutherio Laiško romiečiams įvado, išspausdinto Naujajame Testamente (1522). Jame teigiama, kad tai yra „pagrindinė Naujojo Testamento dalis“, kurioje yra „viskas, ką krikščionis turėtų žinoti“¹⁶⁴, todėl natūralu, kad ruošiant pirmąjį Biblijos vertimą latvių kalba ši dalis recenzentų peržiūrėta itin atidžiai.

¹⁶³ Daugiau žr. Pauck 1961: XXt.; Mullett 2004: 58.

¹⁶⁴ „Diefē Epiftel ift **das rechte Heubttück des neuen Testaments**, vnd das allerlauerfte Euangelium, Welche wol wirdig vnd werd ift, das fie ein Chriften menfch nicht allein von wort zu wort auswendig wiffē, fondern teglich damit vmbgehe, als mit teglichem brot der Seelen. [...] Also finden wir in diefer Epiftel auff **allerreichlichfte, was ein Chriften wiffen fol**, nemlich, was Gefetz, Euangelium, Sünde, Straffe, Gnade, Glaube, Gerechtigkeit, Chriftus, Gott, gute Werck, Liebe, Hoffnung, Creutz fey.“ (*Vorrede auff die Epiftel S. Pauli an die Römer*, WA.DB 7: 3, 27; paryškinta – E. K.).

Išanalizavus perikopių rinkiniuose esančias šio laiško ištraukas nekyla abejonų, kad GB Laiškas romiečiams buvo verstas ne tik naudojantis ankstesniais latviškais vertimais, bet ir gretinant Lutherio Bibliją¹⁶⁵ bei NT originalą senąja graikų kalba, todėl daugiausia EE ir GB sutampa tos vietos, kurios sutampa visuose šaltiniuose, pavyzdžiui, minėtų perikopių versetuose **didžiausią** santykinę dalį visiškai atitikmenys sudaro Rom 11,35 (0.77):

(25) GR	ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ;*
LB	Oder wer hat jm was zuuor gegeben / <u>das</u> jm werde wider vergolten?
EE	#_Jeb #_kas #_gir @_tham #_ko #_%_paprefche #_doeuwis / #_ka #_tas #_tham #_tapte +_atkal #_atmackfatz?
GB	Jeb kas irr wiņņam (ko labbu) papreekšch dewis/ <u>ka</u> tas tam taptu atmakšahts?

Jame matyti, kad nors GB išlaikyta dar EE teikta liuteriška sakinio struktūra (žr. pabraukta), versetas redaguotas – nepakartota LB įterpta leksema vok. *wider* ‘vėl’, verčiama EE la. *atkal* ‘t. p.’¹⁶⁶, bet pridėtas naujas intarpas la. *ko labbu* ‘ką gero’, pirmą kartą latviškuose vertimuose pasirodantis tik GB.

Taip pat ir atvirkščiai – kai skirtumų yra kituose šaltiniuose, jų daugiausia ir tarp EE bei GB, pavyzdžiui, **mažiausiai** sutampantis Rom 12,8 (0.0) versetas:

(26) GR	εἶτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει• ὁ μεταδιδούς ἐν ἀπλότῃτι, ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν ἰλαρότῃτι.
LB	Ermanet jemand / fo warte er des ermanens. Gibt jemand / fo gebe er einfeltiglich. Regieret jemand / fo fey er forgfeltig. Vbet jemand Barmhertzigkeit / fo thu ers mit lust.
EE	@\$_Peminne @\$_kallabban / @\$_thad @\$_barge #\$_tas +_to @_peminneefchenne. @\$_Dode @\$_kallabban / @\$_thad #\$_dode #\$_tas @%_weneteβige. #\$_Walde @\$_kallabban / @_thad +_buus #%_tam @\$_tickufcham @\$_buuth. +_Parrade @_kallabban +_βirde @%_Beeleftibe / @\$_thad #\$_%_dar #\$_thas #\$_to +_ar #%_labbe #%_prate.
VLH	@_Ja #_kas #_pamahza / #_lai #_tas @_šarga +_to #%_Pamahzišchanu. +_Ja @_kas +_ko @_dohd / #\$_lai #\$_tas #_to

¹⁶⁵ Sekimą LB rodo garsusis Rom 3,28 versetas, kuriame Lutheris pridėjo žodį vok. *allein* ‘tik’ (žr. Jensen 2012: 119). GB jis verčiamas, nors ir netiesiogiai nurodant, kad tai nėra originalo dalis – la. *zaur to Tīzību (ween/)*.

¹⁶⁶ Leksema iš EE perimta ir LVM₁ bei LVM₂ (versetai sutampa pažodžiui), tačiau Füreckerio vertime jos nėra.

GB	@_dohd @%_weenteesigi. +_Ja @_kas #_walda / #%_Tam +_buhs +_weenumehr @_gahdaht. +_Ja @_kas +_parahda @%_Schehlaftibu / #\$_lai #\$_tas #_to #_darra #_labbis #_Prahtis. Jepschu kas pamahza/ (lai tas paleek) Pamahzišchanâ: Kuršch isdalla/ (tas lai to darra) eekšch Weenteesibas/ kuršch walda/ (lai tas to darra) ar Tšchaklibu/ kuršch apfchelhlojahs/ (tas lai to darra) labbis Prahtis.)
-----------	---

Šiame labiausiai besiskiriančiame versete nėra nė vieno visiško EE ir GB atitikmens, nors EE yra net 31 žodis. Taip yra todėl, kad pirmajame perikopių rinkinyje versetas buvo išverstas žodis žodinė iš Lutherio Biblijos, o GB vien Lutheriu ar ankstesniais latviškais vertimais neapsiribota. Čia Glückas neabejotinai jei ne tiesiogiai vertęs, tai bent redagavęs versetą pagal NT originalo kalbą (plg. skliaustų vartojimą, kuris nurodo, kad juose esantis tekstas nėra originalo dalis). Tiesa, EE vertimas buvo panaudotas LVM – nors čia taupant vietą necituota, EE sutampa su LVM žodis žodinė, išskyrus vienintelį leksinį keitimą la. *tickufcham* ‘dorovingam’ (EE) → *apdohmigam* ‘apdairiam’ (LVM).

4.1.4.2.1.2 Visiški atitikmenys neevangeliniuose versetuose

Iš viso 73-iose EE neevangelinėse perikopėse yra 546 versetai – tai 224 versetais mažiau nei evangelinėse. Visiški EE ir GB atitikmenys juose vidutiniškai sudaro vos 0.36, nors santykinis dažnis svyruoja nuo 0 iki 0.88 (žr. 2.1.2.2. diagramą priede). Išskirtinai **didžiausią** santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro dviejuose versetuose: 1 Kor 13,4 (0.88) ir Fil 1,3 (0.875), tačiau pastarajame yra vos aštuoni žodžiai:

(27) GR	Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνεῖα ὑμῶν
LB	JCH dancke meinem Gott / fo offt ich ewer gedencke
EE	#_ES #%_patteitz #_mannam #_Dewam #_czekārth #_es #_yuufō #_peminno
GB	ES pateizū mannām Deewam zeekkahrt es juhšo peeminnu.

Čia EE panaudojimu apskritai abejoti nereikėtų – išlaikytas dėl vokiečių kalbos įtakos vartojamas savybinis įvardis la. *mannam* ‘mano’ (vok. *meinem*) vietoj la. *savs* ‘savo’, kuris įprastai GB buvo vartojamas pakankamai taisyklingai, be to, la. *peeminnu* GB, kaip ir EE, vartotas su kilmininku (la. *juhšo* ‘jūsų’), nors kitur matomas galininkas. Tačiau sunku pasakyti, ar GB jis atsiradęs tiesiogiai, o ne tarpininkaujant Mancelio ar Füreckerio vertimams, nes visuose latviškuose tekstuose versetas sutampa labai daug – skiriasi tik vieno (kiekviename šaltinyje vis kito) žodžio forma (EE – pabraukta; LVM – la. *patteifschu*; VLH – la. *juhs* ‘jus’ GB *juhšo* ‘jūsų’

vietoje). Žvelgiant į tolesnius perikopės versetus matyti, kad daugiausia ji sutampa GB ir VLH, tačiau nežiūrint į gausius skirtumus, ir EE bei GB yra keletas unikalių sutapimų¹⁶⁷, todėl visiškai atmesti prielaidą, kad GB verčiant šį fragmentą buvo remiamasi ir EE, negalima.

Kitas minėtas versetas sutampa daugiau ir yra ilgesnis – 1 Kor 13,4 (0.88):

(28) GR	ή ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ή ἀγάπη, οὐ ζηλοῖ· ή ἀγάπη οὐ περιερεύεται, οὐ φυσιοῦται,
LB	DJe Liebe ift langmütig <u>vnd</u> freundlich / die liebe eiuert nicht / die liebe treibt nicht mutwillen / lie blehet sich nicht /
EE	#_Ta #_myleftibe #_gyr #_lhenpratige <u>+_vnd</u> #_laypnige / #_ta #_myleftibe #_nhe gir #_fkaudiga / #_ta #_myleftibe #%_nhe dar #_bleedibe / #_ta+_βōw #_nhe vřpuufchās /
VLH	#_Ta #_Mihleftiba #_irr @%_lehna <u>+_in</u> @_lipna : #_Ta #_Mihleftiba @_newa #_fkaudi=ga : #_Ta #_Mihleftiba @_newa @%_blehdiga : #_Ta #%_ne uhspuhšchahs :
GB	Ta Mihleftiba irr Lehnprahtiga: ta irr Laipniga/ ta Mihleftiba ne irr škaudiga: ta Mihleftiba ne darra Blehdibu / ta ne uspuhšchahs.

Nepaisant to, kad visų ankstesnių latviškų vertimų 1 Kor 13,4 struktūra atitinka Lutherio Bibliją (plg. pabraukta), o GB ji redaguota pagal NT originalą, EE vertimo įtaka tradicijai akivaizdi (plg. ir paryškinta). Tiesa, sunku pasakyti ar GB šiuo atveju buvo naudotasi EE tiesiogiai, nes fragmentas žodis žodin pernaudotas Mancelio vertime, tačiau aišku tai, kad Füreckerio redaguotu vertimu nesinaudota.

Gerokai daugiau galima išskirti tokių versetų, kuriuose visiškai EE ir GB atitikmenys sudaro **mažiausią** dalį, tiksliau, juose nėra nė vieno (žr. 2.1.2.2. diagramą priede (=0)). Iš viso EE tokių yra 12 versetų: Žyd 1,1; Rom 12,8; Rom 12,12; 2 Kor 6,5; 2 Kor 6,6; Jok 1,24; 1 Kor 12,7; Gal 5,23; Gal 5,26; Gal 6,5; 1 Tes 4,13; 1 Tes 4,18. Nesutapimai juose įprastai atsiradę dėl vienos jau ne kartą minėtos priežasties – EE pažodinio vertimo iš LBŽ, pvz., Jok 1,24:

(29) GR	κατενόησεν γὰρ ἑαυτὸν καὶ ἀπελήλυθεν καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν.
LB	Denn <u>nach dem</u> er sich beſchawet hat / gehet er von ſtund an <u>dauon</u> / vnd vergiffet <u>wie</u> er gefalt <u>war</u> .

¹⁶⁷ Pavyzdžiui, EE leksemos la. *allaßin* (LVM – *allaſch*, VLH – *weenumehr*; Fil 1,4), *jlgoyas* (LVM ir VLH – *ſchåle gir*; Fil 1,8).

LBŽ	Wenthe <u>darnha</u> / <u>wenn</u> he fick befchouwet hefft / geyt he van ftunden an <u>dar van</u> / vnnde vorgeth / <u>wo</u> he geftaltdt <u>was</u> .
EE	@_aefto +_tur +_peetcz / +_kad @_thas +_βōw @\$_aplukoyes #\$_gir / @%_edth +_thas #\$\$%_tudelin +_nofth / #\$_vnde #\$_ayfmirfth +_ka @_thas #\$_buewis +_gir.
GB	Jo wiņšch irr nomannijis/ un nogahjis/ un tudaliņ aismirsīs/ kahda Waiga wiņšch bija.

Šiame versete visi kalbos lygmenys rodo, kad EE ir GB skirtumai nulemti skirtingų šaltinių, pvz., morfologijos – GB būtojo laiko vartojimas la. *nogahjis* ‘nuėjęs’, sintaksės – sujungiamojo jungtuko la. *un* ‘ir’ vertimas ir kt.

4.1.4.2.1.2.3. Išanalizavus visiškus EE ir GB atitikmenis 73-ose ištraukose iš 19 Biblijos knygų nustatyta, kad jie sudaro vos 36.31% visų jose esančių žodžių. Didžiausią santykinę dalį visiški atitikmenys sudaro Jono pirmojo laiško ištraukose (0.48), o mažiausią – Antrajame laiške korintiečiams ir Laiške žydams (0.31). Kadangi net ir labiausiai sutampančiose ištraukose jie nesiekia pusės visos imties, nėra pagrindo manyti, kad rengiant kurios iš Biblijos knygų latvių kalba vertimą buvo nuosekliai remiamasi EE. Tai rodo ir smulkesnių EE lygmenų analizė – ir didžiausias, ir mažiausias EE ir GB sutapimas nustatytas vienos Biblijos knygos – Laiško romiečiams – perikopėse: Rom 11,33–36 (0.56) ir Rom 12,4–16 (0.18). Iš 1316 EE versetų daugiausia visiškų EE ir GB atitikmenų yra 1 Kor 13,4 (0.88) versete, o mažiausiai – net dvylikoje versetų (Žyd 1,1; Rom 12,8; Rom 12,12; 2 Kor 6,5; 2 Kor 6,6; Jok 1,24; 1 Kor 12,7; Gal 5,23; Gal 5,26; Gal 6,5; 1 Tes 4,13; 1 Tes 4,18), kuriuose nėra nė vieno visiško atitikmens. Taigi, EE nėra nė vienos neevangelinės perikopės ar verseto, kuriame visi žodžiai sutaptų su GB.

Analizuojant minėtas EE vietas pastebėta panaši, bet ne tokia ryški tendencija, aprašyta apibendrinant evangelines EE ištraukas (žr. 4.1.4.2.1.1.3), – daugiausia EE ir GB sutampa tos vietos, kurios sutampa visuose latviškuose vertimuose, kitaip tariant – jose nėra nė vienos perikopės ar verseto, kuris sutaptų tik EE ir GB. Tai rodo, kad EE ir GB sutapimai veikia yra netiesioginiai, atsiradę dėl kitų šaltinių įtakos pirmajam Biblijos vertimui, todėl tikslesni rezultatai bus gauti tik ištyrus vėlesnių perikopių rinkinių įtaką GB.

4.1.4.2.1.3 Apibendrinimas

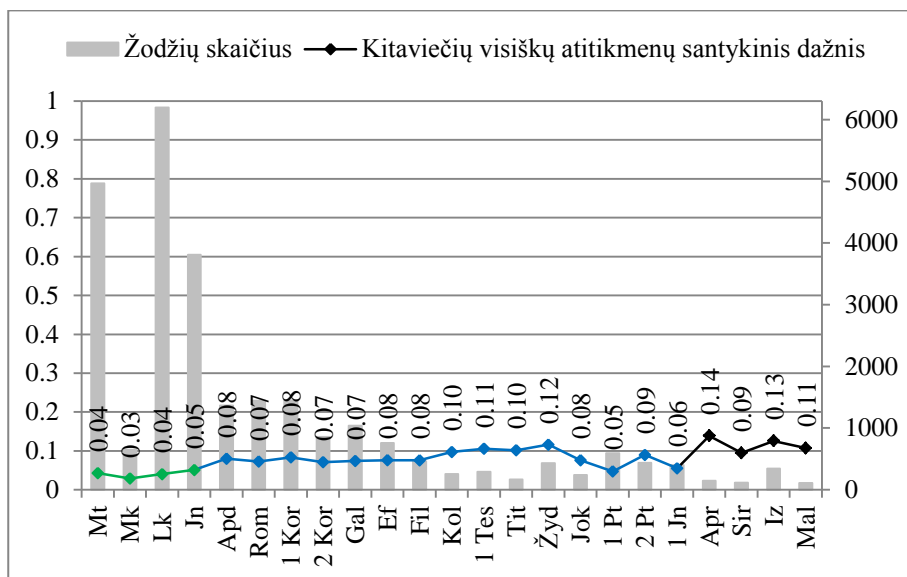
Visiški EE ir Glūcko Biblijos atitikmenys 146-iose perikopėse sudaro 42.27% visų žodžių, tačiau evangelinėse ir neevangelinėse ištraukose pasiskirstę nevienodai, atitinkamai 46% ir 36.31% visų jų žodžių. EE ištraukose iš evangelijų visiški atitikmenys sudaro panašią ir palyginti nemažą ištraukų dalį – Jono (0.48), Mato (0.48), Luko ir Morkaus (0.44), tačiau neevangelinėse perikopėse rezultatai varijuoja gerokai daugiau – nuo 0.31 Antrojo laiško korintiečiams ir Laiško žydams ištraukose iki 0.48 Jono pirmojo laiško ištraukose. Tai remia anksčiau iškeltą prielaidą (žr. 4.1.4.2.b), kad Glūckui rengiant pirmąją Bibliją latvių kalba vyravo evangelinių tekstų vertimo tradicija, į kurią jis turėjo atsižvelgti.

Analizuojant EE rinkinio 146 perikopes ir jas sudarančius 1316 versetų nustatyta, kad daugiausia su Glūcko Biblija sutampa Jn 16,5–15 (0.61) ir Rom 11,33–36 (0.56) perikopės bei Lk 8,11 (0.90) ir 1 Kor 13,4 (0.88) versetai, o skiriasi – Lk 2,1–14 (0.33) ir Rom 12,4–16 (0.18) perikopės bei šeši evangeliniai ir dvylika neevangelinių versetų, kuriuose nėra nė vieno visiško atitikmens. Taigi, EE nėra nė vienos perikopės ir nė vieno verseto, kuriuose žodžiai visiškai sutaptų su Glūcko Biblija, nors yra tokių versetų, kuriuos sudaro vos penki žodžiai bei perikopė, kurią sudaro vienas versetas. Norint atsakyti į klausimą, kodėl vienos perikopės (dažniausiai evangelinės) sutampa daugiau nei kitos (dažniau neevangelinės), reikia turėti omenyje EE vertimo iš Lutherio Biblijos vokiečių žemaičių tarme pažodiškumą. Nustatyta, kad EE ir GB labiausiai sutampančios vietos iš tiesų vėlesniuose latviškuose vertimuose su GB sutampa dar daugiau. Remiantis šia tendencija, kalbėti apie EE tiesioginį pernaudojimą GB negalima, todėl tiksliau būtų vartoti tradicijos sąvoką bei kalbėti apie sekimą Lutherio Biblija.

Nepaisant to, kad nerastas nė vienas didelės įrodomosios vertės turintis pavyzdys, unikalus tik EE ir GB esantis sutapimas, galintis rodyti tiesioginę EE įtaką GB, yra keletas leksinių sutapimų, dėl kurių visiškai atmesti EE rėmimosi GB negalima. Tokių sutapimų daugiau yra neevangelinėse ištraukose, nes evangelinės perikopės visuose latviškuose vertimuose nemažai sutampa ir beveik drąsiai būtų galima teigti, kad jas rengiant EE nesiremta. Taigi, nors mažai tikėtina, bet gali būti, kad ieškant tinkamesnio ekvivalento vienai ar kitai neevangelinei atkarpai pasižiūrėta ir į pirmąjį spausdintą perikopių vertimą, tačiau nėra abejonių, kad nė viena perikope nesinaudota nuosekliai.

4.1.4.2.2 Kitaviečiai visiški atitikmenys (#\$)

Dalies visiškų atitikmenų vieta EE tekste nesutampa su GB, pvz., *redtczath vnd czirdat* (EE) : *dʃirdaht un redʃaht* (GB; Mt 11,4). Tokių kitaviečių visiškų atitikmenų pirmajame latvių perikopių rinkinyje yra 1558 (5.87%). Kiek daugiau kaip pusė jų yra neevangelinėse ištraukose – 883 (56.67%), o evangelinėse – 675 (43.33%). Biblijos knygų ištraukose šio tipo žodžiai pasiskirstę taip:

7 diagrama. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis EE

Diagramoje rezultatų kreivė kyla – mažiausiai kitaviečių visiškų EE ir GB atitikmenų yra evangelinėse ištraukose (vidutiniškai vos 0.04), daugiausia – ištraukose iš Senojo Testamento (vidutiniškai 0.11). Tai reiškia, kad kai evangelijų ištraukose EE ir GB žodžiai sutampa, jie dažniau sutampa visiškai (nesiskiria nei forma, nei vieta), o ST priešingai – nors ir sutampa, palyginti nemaža dalis yra kitoje verseto vietoje. Vis dėlto didžiausią santykinę dalį kitaviečiai visiški atitikmenys sudaro ne Senajame, bet Naujajame Testamente – Apreiškimo Jonui knygoje (0.14), o mažiausią – Morkaus evangelijos (0.03) ištraukose.

Apskritai evangelinėse EE ištraukose kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis yra nedidelis ir svyruoja labai nedaug – nuo 0.03 minėtoje Morkaus evangelijoje iki 0.05 Jono evangelijos ištraukose. Šis rezultatas yra įdomus tuo, kad priešingai nei kitų toliau aprašomų vertimų atveju, nėra atvirkščiai proporcingas anksčiau aptartiems visiškų atitikmenų rezulta-

tams¹⁶⁸, kur nustatyta, kad daugiausia jų yra Jono evangelijos ištraukose, o mažiausiai – Morkaus. Tai rodo, kad Jono evangelijos ištraukose apskritai yra daugiau sutampančių žodžių, o ištraukose iš Morkaus, nors ir labiausiai skiriasi, visiškai sutampančių žodžių tvarka yra panaši.

Neevangelinėse ištraukose kitaviečiai visiškai EE ir GB atitikmenys vidutiniškai sudaro dvigubai daugiau nei evangelinėse – 0.09. Čia daugiausia jų yra minėtoje Apreiškimo Jonui knygoje (0.14) ir Laiške žydams (0.12), o mažiausiai – Petro pirmajame laiške (0.05) ir Jono pirmajame laiške (0.06). Toks pasiskirstymas nėra atvirkščiai proporcingas visiškų atitikmenų pasiskirstymui EE (žr. 6 diagramą), nes Apreiškimo Jonui knygoje yra daug ne tik kitaviečių visiškų atitikmenų, bet ir apskritai visiškų atitikmenų.

4.1.4.2.2.1 Evangelinės ištraukos

4.1.4.2.2.1.1 Kitaviečiai visiškai atitikmenys evangelinėse perikopėse

73-ose evangelinėse perikopėse yra 675 (4.31% visų EE žodžių) kitaviečiai visiškai atitikmenys. Visose EE perikopėse jie sudaro labai menką bendros imties dalį ir santykinis dažnis jose skiriasi vos šimtąja dalimi (žr. 2.1.3.1.a. diagramą priede), todėl toliau aprašomos perikopės išskirtos gana sąlygiškai.

Daugiausia šio tipo žodžių yra Jn 13,1–15 (0.1) ir Mt 4,1–11 (0.098) perikopėse, tačiau ir jose kitaviečiai visiškai atitikmenys siekia vos dešimtadalį visų žodžių, pvz., vienas Jn 13,1–15 perikopės versetas:

(30) LB	Vnd nach dem Abendessen / Da schon der Teufel hatte dem Juda Simonis Jfcharioth ins Hertz gegeben / das er jn verrhiete /
LBž	Vnde na dem Auentethende / do de Dūnel rede hadde dem Juda Simonis Ifcharioth ynt Herre gegenen / dat he en vorrede
EE	#_Vnd +_peetç +_tho #_%_wackarre +_ehdene / #_kad #\$_thas #\$_%_Whelns #\$__yow #\$__by #\$__tam #\$_%_Juda #\$_%_Simonis #\$_%_Jfcharioth +_exkan #\$_%_birde #\$__edoeuwis / +_ka +_thas @_tho @_pewilte /
GB	Un Wakkariņu no=eħdušchi/ (kad jaw tas Wels tam Judašam Jškariotam šihmaņa (Dehlam) širdī eedewis bij/ wiņņu nodoht.)

Jn 13,2, kaip ir daugumoje kitų evangelinių versetų, kuriuose yra kitaviečių visiškų atitikmenų, jie nulemti EE pažodinio vertimo iš LBž. Kadangi pastarasis skiriasi nuo LB aukštaičių tarme (žr. paryškinta ir pabraukta), skirtumų matyti ir latviškuose vertimuose.

¹⁶⁸ Kituose šaltiniuose daugiausia sutampančiose ištraukose yra mažai tik vieta besiskiriančių žodžių.

Vis dėlto siekiant nustatyti tekstų sutapimus iš tiesų svarbesnės tos perikopės, kuriose kitaviečiai visiškai EE ir GB atitikmenys sudaro **mažiausią** santykinę dalį, nes tai rodo, kad tose vietose, kai žodis sutampa, jis dažniau sutampa visiškai. Kaip iš priede pateiktos 2.1.2.3.a. diagramos galima pastebėti, tik dviejose perikopėse – Lk 2,21 ir Mt 3,13–17 (0.0), – rinkinyje einančiose viena po kitos, nėra nė vieno kitaviečio visiško atitikmens. Kad pirmojoje nėra šio tipo žodžių, nestebina, nes tai pati trumpiausia perikopė (joje vos vienas versetas), tačiau Mato evangelijos perikopės imtis nors ir nedidelė, bet yra adekvati – 114 žodžių. Apskritai Mt 3,13–17 perikopė, nors ir skaitoma pirmąjį sekmadienį po Naujųjų metų, kuris būna ne kasmet¹⁶⁹, yra reikšminga turiniu – joje pasakojamas Jėzaus krikštas, vienas iš dviejų liuteronų pripažįstamų sakramentų, todėl jos tekstas galėjo būti nusistovėjęs. Nors svarbiausia EE ir GB sutapimų Mt 3,13–17 priežastimi galima laikyti kitų šaltinių įtaką – perikopė Glücko Biblijoje laikoma pernaudota iš VLH (žr. toliau 4.5.4.2.1.1.1), – tai nepaaiškina, kodėl visų žodžių vieta joje identiška, nes GB gausu tokių iš VLH pernaudotų vietų, kurios nuo EE skiriasi žodžių tvarka. Tai nurodo, kad žodžių tvarkos skirtumų greičiausiai nėra ir tarp kitų latviškų šaltinių. Ir iš tiesų, tik vienintelėje perikopės vietoje – Mt 3,13 – yra toks skirtumas:

(31) EE	[...] #_py +_to #%_Jordan #_py #%_Johanne / #_kha @_thas +_βōw #_no #%_to #%_kruštyt @_lyckte.
LVM ₁	[...] #_py +_to (+_vppi) #%_Jordan #_py #%_Jani / #_ka @_tas +_šōw #_no #%_to @\$ licktees #\$\$ Kruftitees.
GB	[...] pee Jarđana pee Jahņa/ ka wiņšch no tha krihtihs taptu .

Čia dėl ne visai aiškių priežasčių (vertimo šaltinio įtaka atmetama) žodžių tvarka išsiskiria tik LVM, nes kituose tiriamuose šaltiniuose yra vienoda. Tokiam skirtumui vokiškieji¹⁷⁰ vertimo ar redagavimo šaltiniai negalėjo turėti įtakos, nes juose sudėtinio veiksmazodžio dėmenų tvarka tokia pati (vok. *taufen lieffe*), todėl veikiausiai šią, neutralią, žodžių tvarką Mancelis galėjęs pasirinkti redaguodamas itin pažodinį EE vertimą arba toks pakeitimas galėjo atsirasti ir perrašant. Taigi, atsižvelgiant į ankstesnį teiginį, kad dažniausiai EE ir GB žodžių tvarka skiriasi dėl LB (ar GR) ir LBž skirtumų, čia galima daryti priešingai koreliuojančią išvadą, kad nesant Mt

¹⁶⁹ Kai Naujieji metai pasitaiko sekmadienį, pirmadienį ar antradienį, šio skaitinio neprireikia, nes toliau skaitomas Trijų karalių dienai skirtas skaitinys.

¹⁷⁰ Mt 3,13 verseto ir visos Mt 3,13–17 perikopės struktūra ir kalbos ypatybės latviškuose šaltiniuose rodo, kad vertimo šaltinis buvo Lutherio Biblija, o ne Vulgata ar NT senąja graikų kalba.

3,13–17 perikopės žodžių tvarkos skirtumų tarp LB ir LBž¹⁷¹, jų nėra ir EE bei GB.

4.1.4.2.2.1.2 Kitaviečiai visiškai atitikmenys evangeliniuose versetuose

Iš 770 EE evangelinių versetų gerokai mažiau nei pusėje – 296-iuose (38.44%) – fiksuojami kitaviečiai visiškai atitikmenys (žr. 2.1.3.2.a. diagramą priede). Iš jų daugiausia yra iš Mato (40.74%) ir Jono (40.10%) evangelijų, kiek mažiau iš Luko (37.22%) ir mažiausiai iš Morkaus (22.58%). Tai rodo, kad tik 2/5 visų Mato ir Jono evangelijų versetų yra kitaviečių visiškų atitikmenų, o nė vieno tokio nėra didesnėje versetų dalyje – EE žodžiai sutampa su GB ir formaliai, ir vieta tekste. Luko ir Morkaus evangelijų ištraukose tokių dar mažiau.

Kaip galima matyti priede teikiamoje 2.1.3.2.a. diagramoje, evangeliniuose EE versetuose kitaviečių visiškų atitikmenų dažnis svyruoja nuo 0 iki 0.5, tačiau vidurkis siekia vos 0.05. Vis dėlto dėl itin didelio skaičiaus versetų, kuriuose nėra nė vieno šio tipo žodžio (y ašyje lygu 0), vidurkis neatspindi to, kas būdinga daugumai stebėjimų, todėl teisingiau jį būtų skaičiuoti įtraukiant tik tuos atvejus, kuriuose yra bent vienas kitavietis visiškas atitikmuo.¹⁷² Tokiu atveju kitaviečių visiškų atitikmenų vidurkis tuose versetuose pakyla daugiau kaip dvigubai – iki 0.12.

Didžiausią dalį EE kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro Lk 24,42 (0.5), Mt 4,7, Mk 16,2 ir Mt 24,16 (0.4) versetuose. Pavyzdžiui, Lk 24,42, kuriame žodžių tvarkos skirtumai nulemti ne kartą minėtų LB ir LBž skirtumų (žr. paryškinta):

(32) LB	Vnd fie legten jm <u>fur</u> ein stück vom gebraten Fich vnd Honigseims
LBž	Vnde fe leden em ein stücke vam gebraden Vifſche vnde Honnich vör .
EE	#_Vnde #_the @_licke #_tham+_wene #\$_gabballe #\$_no #\$_czepte #\$_Suewe #\$_vnde #\$_Medde #\$_% prexkan .
GB	Un tee zehle tam <u>preekšcha</u> Gabbalu no zepas Siws un tihru Meddu.

Nors LB ir LBž skirtumai nulėmė daugelį EE ir GB žodžių tvarkos nesutapimų, yra ir kitų veiksnių, pvz., LB ir NT originalo senąja graikų kalba žodžių tvarkos nesutapimai Mt 24,16:

¹⁷¹ Kitokio pobūdžio skirtumų tarp Biblijų vokiečių kalba yra, ir visi atsispindi EE bei GB, pvz., Mt 3,15 *Jesus aber antwortete und sprach zu ihm* (LB) : *Jhesus auerst antwerde/ vnde sprach* (LBž) : *Jefus adbildeye / vnd ſaicy* (EE) : *Bet JEFus atbildeja/ un ſaazija us to* (GB).

¹⁷² Daugiau žr. Čekanavičius, Murauskas 2006: 34.

(33) GR	τότε οι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη,
LB	Als denn fliehe auff die Berge / <u>wer im Jüdifchenlande ift</u> /
EE	#\$_Tad #\$_bhege #\$_wuerβon +_tems #\$__kalnems / <u>#\$_kas</u> + <u>exkan</u> #\$_ Judde #\$_ Semme #\$_ gir /
GB	Kas tad Juddo=Semmê irr/ tas lai behg wirs Kalneem.

Toks pavyzdys dar aiškiau atspindi, kad EE ir GB vertimo šaltiniai vietomis buvę skirtingi (ne tik parašyti kita kalba).

Vis dėlto EE gerokai daugiau yra tokių versetų, kuriuose kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro **mažiausią** santykinę dalį, tiksliau – juose nėra nė vieno (žr. 2.1.3.2.a. diagramą priede; dažnis lygus 0). Iš viso EE tokių yra net 474, t. y. 61.56% visų EE evangelinių versetų. Daugiausia jų yra Morkaus evangelijos ištraukose (77.42%), kiek mažiau – Luko (62.78%), o mažiausiai Jono (59.89%) ir Mato (59.26%) evangelijų versetuose. Šis rodiklis tyrimui yra labai reikšmingas, nes rodo, kad daugiau kaip pusėje EE versetų visi visiškai atitikmenys vartojami toje pačioje vietoje kaip ir GB. Tai remia anksčiau iškeltą prielaidą dėl evangelinių perikopių vertimo tradicijos. Kadangi EE yra pažodinis LB vertimas, tai suponuoja, kad tradicija rėmėsi Lutherio Biblija.

4.1.4.2.2.1.3. **Apibendrinant** EE evangelinių ištraukų kitaviečius visiškais atitikmenimis reikia pabrėžti, kad jų EE palyginti nedaug – 4.31% visų ištraukose esančių žodžių. Daugiausia šio tipo žodžių yra Jn 13,1–15 (0.1) perikopėje ir Lk 24,42 (0.5) versete, o mažiausiai – Lk 2,21 ir Mt 3,13–17 (0.0) perikopėse bei 473-iuose versetuose, kuriuose nėra nė vieno. Pagrindine tokių EE ir GB skirtumų priežastimi reikia laikyti EE pažodinį vertimo būdą iš LBž, kuri vietomis skiriasi ne tik nuo LB vokiečių aukštaičių tarme, bet ir NT originalo senąja graikų kalba.

4.1.4.2.2.2 Neevangelinės ištraukos

4.1.4.2.2.2.1 Kitaviečiai visiškai atitikmenys neevangelinėse perikopėse

Iš 15 630 neevangelinėse EE perikopėse esančių žodžių 883 (8.11%) yra kitaviečiai visiškai atitikmenys, taigi, jose beveik dvigubai daugiau nei ką tik aptartose evangelinėse perikopėse. 73-ose neevangelinėse EE perikopėse kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis svyruoja nuo 0 iki 0.16, o vidutiniškai sudaro 0.08 verseto (žr. 2.1.3.1.b. diagramą priede). **Didžiausią**

santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro Ef 5,15–21 (0.16) ir Iz 60,1–6 (0.15) perikopėse, pvz., Iz 60,6 (0.28)¹⁷³:

(34) HB	šīp‘at̄ gəmallīm təkassēk, bīkrê midyān wə‘ēpāh, kullām miššəbā yāḥō‘ū; zāhāḥ uləḥōwnāh yiśśā‘ū, ūṭəhillōṭ Yahweh yəḥāsšērū.
SP	ἀγγέλαι καμήλων, καὶ καλύψουσὶν σε κάμηλοι Μαδιαμ καὶ Γαιφα· πάντες ἐκ Σαβα ἤξουσιν φέροντες χρυσίον καὶ λίθωνον οἴσουσιν καὶ τὸ σωτήριον κυρίου εὐαγγελιοῦνται.
LB	Denn die menge der Kamelen wird dich bedecken / <u>die Leuffer</u> aus Midian vnd Epha / Sie werden aus Saba alle komen / gold vnd weyrauch bringen / vnd des HERRN lob verkündigen
EE	+_aefto +_ta @\$_doudtcybe #\$_to #\$_kammele +_te #\$_%_thōw #\$__apklaas / +_vnd #_te @_tetczetaye @_aran #\$__Midian #_vnd #\$__Epha / #\$__the @\$_aran #\$_%_Saba #\$__wuelle #\$_%_naetczyz / #_Selte #_vnde #\$__Wyrock #_atneflis / #_vnde #\$__tha #\$__kunge #\$__Slawe @\$_paḥluudenaas.
GB	Tewi apklaas to Kameeļu Pulks/ tee tšhakli Kameeļi no Midijanas un Epas/ wiśsi tee nahks no Sabas/ Seltu un Wihraku tee atnešišis/ un teiks ta KUNGA Ślawu.)

Šiame Senojo Testamento versete dėl anksčiau aptartų EE ir GB vertimo aspektų galima tikėtis skirtumų. Nors EE neabejotinai versta iš Lutherio Biblijos, regis, šikart tai daryta ne visai pažodžiui, nes yra leksemų, kurių nėra LB¹⁷⁴. Nepaisant to, EE žodžių tvarka identiška vokiškajai, tačiau esanti Glūcko Biblijoje neturi ekvivalento nė viename iš tirtų tekstų. Vis dėlto abejonių nekyla, kad Glūckas bent jau redagavo versetą remdamasis originalu hebrajų kalba, nes LB vartojamą vok. *die Läufer* ‘bėgūnai’, kurį visi iki GB pasirodę vertimai latvių kalba vertė la. *tetczetaye* ‘bėgūnai’ (la. *tecēt* ‘tekėti, bėgti’), jis keitė la. *tšhakli Kameeļi* ‘spartūs kupranugariai’. Kad šiuo atveju nebuvo remtasi Septuaginta (arba bent jau ja neapsiribota) rodo ką tik minėta leksema, kuri joje verčiama vienu žodžiu gr. κάμηλοι ‘kupranugaris’, tad jei Glūckas būtų rėmęsis tik ja, greičiausiai nebūtų pasirinkęs dvižodžio ekvivalento (žr. paryškinta).¹⁷⁵

¹⁷³ Daugiausiai kitaviečių visiškų atitikmenų EE yra Ef 5,20, tačiau šis versetas aptartas toliau, žr. 4.5.4.2.2.2.

¹⁷⁴ Pavyzdžiui, *apklaas / vnd te tetczetaye : de bedecken / de Lōpers* (LBŽ). Iš tiesų tokia EE sakinio struktūra nebuvo rasta nė viename peržiūrėtame LB leidime nei vokiečių aukštaičių (WA.DB 11(1): 170–171), nei vokiečių žemaičių tarpe (1528, 1541, 1554, 1565, 1574).

¹⁷⁵ Iz 60,6 kėlė problemų vertėjams į įvairias kalbas. Leksema hebr. *bīk-rê* ‘vienkupris kupranugaris; dromedaras’ (lot. *dromedarius*), Biblijoje pasitaikanti tik kartą, Lutherio buvo verčiama minėtu vok. *die Läufer* ‘bėgūnas’ (naujausiuose leidimuose redaguota į vok. *die jungen Kamele* ‘jauni kupranugariai’) ir visuose iš jo atliktuose vertimuose

Nė vieno kitaviečio visiško atitikmens nėra dviejose EE Laiško romiečiams perikopėse – Rom 11,33–36 ir Rom 13,8–10. Kad jose galėtų nebūti vieta besiskiriančių žodžių tikėtis galima iš visiškų atitikmenų neevangelinėse perikopėse aprašymo (žr. 4.1.4.2.1.1.1). Būtent jose fiksuojamas didžiausias visiškų atitikmenų dažnis, atitinkamai 0.57 ir 0.56. Šiek tiek užbėgant į priekį norėtusi atkreipti dėmesį, kad žodžių tvarka šiose perikopėse nesiskiria ir kituose šaltiniuose (išskyrus Rom 11,33–36, kuris skirtingai verstas VLH), todėl galima įtarti, kad vyravo ne tik evangelinių perikopių vertimo tradicija, bet ir verčiant tokias liuteronams svarbias Biblijos dalis kaip Laišką romiečiams, buvo sekama Lutheriu. Tuo remiantis galima spėti, kad ir čia EE ir GB sutapimas nėra tiesioginis, bet veikiau nulemtas EE pažodiškumo ir Glücko artumo LB, t. y. vertimai sutampa ne dėl pernaudojimo, o dėl bendro vertimo šaltinio ir panašaus vertimo būdo.

4.1.4.2.2.2.2 Kitaviečiai visiški atitikmenys neevangeliniuose versetuose

Iš 546 neevangelinių EE versetų kitaviečiai visiški atitikmenys yra 304-iuose (55.68%; žr. 2.1.3.2.b. diagramą priede). Santykinis dažnis juose svyruoja nuo 0 iki 0.6, bet vidurkis dėl didelio skaičiaus versetų, kuriuose nėra nė vieno šio tipo žodžio, siekia vos 0.08, todėl ir čia tikslinga būtų nurodyti, kad kai versetuose yra bent vienas tik vieta besiskiriantis žodis, vidurkis siekia 0.12 verseto. Tai įdomu, nes lygiai toks pats vidurkis nustatytas ir evangelinių ištraukų versetuose, todėl kalbant tik apie EE versetuose esančius šio tipo žodžius nėra skirties tarp ištraukų iš evangelijų ir kitų Biblijos dalių.

Didžiausią santykinę dalį EE kitaviečiai visiški atitikmenys sudaro Gal 6,5 (0.6):

(35) GR	ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον <u>βαστάσει</u> .
LB	Denn ein jglicher wird feine Laft <u>tragen</u> .
EE	@_Aefto @_yckwens #\$_bouwe #\$_Nafte #\$_neBys.
GB	Jo ikkatrs nešsihs šawu pašchu Naftu.

Šio verseto dideliame rodikliui, be abejonės, įtakos turi jo imtis, kuri EE yra minimali – penki žodžiai. Tai vienas retesnių pavyzdžių, kai EE ir GB žodžių tvarkos skirtumai nėra pastebimai nulemti skirtingų vertimo šaltinių, nes Gal 6,5 GB teikiamos žodžių tvarkos nėra nė viename kita kalba

tokia leksema išlaikyta – ne tik cituotuose latvių, bet, pvz., ir lietuvių – Vilento EE *zowadnikai* kaip ir Bretkūno Biblijos rankraštyje *Sawadnikai* (parašėte išlaikant *Leufffer*), 1735 m. Biblijoje *tekkunai*.

parašytame vertime ar NT originale. Nors identiška yra čia necituotame VLH, be greta esančių versetų analizės drąsu būtų teigti, kad versetas tikrai GB panaudotas iš VLH, nes tokia neutrali (SVO) žodžių tvarka GB galėjo atsirasti ir verčiant nepriklausomai.

Kitas labiausiai išsiskiriantis EE versetas yra 2 Kor 11,22 (0.53):

(36) GR	Ἐβραῖοί εἰσιν καὶ γὼ Ἰσραηλῖται εἰσιν καὶ γὼ σπέρμα Ἀβραάμ εἰσιν καὶ γὼ
LB	Sie find Ebreer / Jch auch. Sie find Jsraeliter / Jch auch. Sie find Abrahams ſamen / Jch auch.
EE	#\$_The #\$_gir #\$_Ebreer +_loudis / #\$_Es @\$_arridtczan / #\$_The #\$_gir #\$_Jſraeliter / #\$_Es @\$_arridtczan / #\$_The #\$_gir #_Abraham @_Szeekla / #\$_Es @\$_arridtczan /
GB	Jrr tee Ebreer~ri? ir es. Jrr tee Jſrae`liteſi? ir es. Jrr tee Abraáama Dſimmums? ir es.

Šiame versete EE yra net devyni kitaviečiai visišką atitikmenį GB turintys žodžiai. Jie, kaip ir prieš tai aptartas Gal 6,5, nėra atsiradę dėl LBŽ ir kitų šaltinių skirtumų, nes GB vartojama žodžių tvarka tokia yra unikali. Ji nulemta Glücko pasirinkto klausiamojo sakinio tipo, kuriame klausimas reiškiamas ne tik klaustuku (kurio nėra nei EE, nei LB), bet formuojamas ir sukeičiant žodžių tvarką – vokiečių kalbos pavyzdžiu iškeliant tarinį į sakinio pradžią (2 Kor 11,22 LB to nematyti). Kadangi ir dvižodis atsakymas la. *ir es* ‘ir aš’ versete tokia tvarka vartojamas tik GB, atrodo, kad versta galėjo būti tiesiogiai iš NT originalo kalba, nes vargu, ar verčiant tik iš LB bei naudojantis ankstesniais latviškais vertimais būtų atsiradęs ilokucinis¹⁷⁶ keitimas.

Mažiausią santykinę dalį kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro 242 (44.32%) EE versetuose – juose nėra nė vieno šio tipo žodžio. 19-oje Biblijos knygų minėti 242 versetai pasiskirstę taip:

¹⁷⁶ Ilokuciniu keitimu laikomas šnekos akto tikslo pakeitimas vertime, pavyzdžiui, originale vartojama tiesioginė nuosaka keičiama liepiamąja ir t. t. (VSŽ: 31).

Knygos santrumpa	Bendras versetų skaičius	Versetų be kitaviečių visiškų atitikmenų absoliutusis dažnis	%	Knygos santrumpa	Bendras versetų skaičius	Versetų be kitaviečių visiškų atitikmenų absoliutusis dažnis	%
1 Pt	31	18	58.06%	Jok	11	4	36.36%
1 Jn	18	10	55.56%	Iz	17	6	35.29%
Ef	46	25	54.35%	Apr	6	2	33.33%
2 Kor	40	21	52.50%	Tit	10	3	30.00%
Rom	75	38	50.67%	2 Pt	18	5	27.78%
Sir	8	4	50.00%	Kol	12	3	25.00%
1 Kor	73	33	45.21%	Žyd	17	4	23.53%
Fil	25	11	44.00%	1 Tes	14	3	21.43%
Apd	67	29	43.28%	Mal	4	0	0%
Gal	54	23	42.59%				

5 lentelė. EE neevangelinių versetų, kuriuose nėra kitaviečių visiškų atitikmenų, dažnis

Kaip matyti, visose ištraukose iš neevangelinių Biblijos knygų yra kitaviečių visiškų atitikmenų, nes nė vienos rezultatas nesiekia maksimumo. Daugiau kaip pusėje 1 Pt, 1 Jn, Ef, 2 Kor, Rom ir Sir versetų visi EE visiški atitikmenys vartojami tose pačiose vietose, o Malachijo knygos ištraukoje tokio nėra nė vieno.

4.1.4.2.2.3. Apibendrinant 883 (8.11%) neevangelinių ištraukų kitaviečius visiškus EE ir GB atitikmenis pasakytina, kad daugiausia jų yra Ef 5,15–21 (0.16) perikopėje ir Gal 6,5 (0.6) versete, o Rom 11,33–36 ir Rom 13,8–10 perikopėse bei 242-iuose versetuose nėra nė vieno šio tipo žodžio – visi visiški atitikmenys vartojami tose pačiose vietose. Ištraukose, kuriose yra kitaviečių visiškų atitikmenų, šie įprastai atsiradę ne dėl LB ir LBž skirtumų (kaip evangelinėse ištraukose), bet dėl Glūcko vertimo sprendimų – pasirinkto kito vertimo būdo ar šaltinio.

4.1.4.2.2.3 Apibendrinimas

Ištyrus 1558 (5.87%) kitaviečius visiškus EE ir GB atitikmenis nustatyta, kad evangelinėse EE perikopėse jie sudaro dvigubai mažiau (4.31%) nei neevangelinėse (8.11%). Vadinasi, kai evangelijose žodis visiškai sutampa,

jis dažniau vartojamas ir toje pačioje verseto vietoje. Kaip galima tikėtis, ištraukose iš Senojo Testamento kitaviečių visiškų atitikmenų vidurkis yra didesnis nei NT, tačiau nedaug – atitinkamai 0.11 ir 0.09. Evangelinėse ištraukose šio tipo žodžių santykinis dažnis skiriasi labai nežymiai – daugiausia yra Jono (0.05), šiek tiek mažiau Luko ir Mato (0.04), o mažiausiai Morkaus (0.03) evangelijos ištraukose. Gerokai daugiau santykinis dažnis varijuoja kitų Biblijos dalių ištraukose – nuo 0.05 Petro pirmajame laiške iki 0.14 Apreiškimo Jonui knygoje. Daugiausia kitaviečių visiškų atitikmenų EE užfiksuota Jn 13,1–15 (0.1) ir Ef 5,15–21 (0.16) perikopėse bei Lk 24,42 (0.5) ir Gal 6,5 (0.6) versetuose, o mažiausiai, tiksliau nė vieno, – keturiose perikopėse (Lk 2,21; Mt 3,13–17; Rom 11,33–36; Rom 13,8–10) ir 473 (61.43%) evangelijų bei 242 (44.32%) kitų Biblijos dalių versetuose. Vadinas, didesnę dalį kitaviečiai visišką atitikmenį GB turintys žodžiai sudaro neevangelinėse ištraukose, o evangelinėse esantys visiški atitikmenys dažniau sutampa vieta versete.

Išanalizavus minėtus labiausiai išsiskiriančius EE fragmentus nustatyta, kad įprastai EE evangelinių ištraukų kitaviečiai visiški atitikmenys atsiradę dėl pažodinio vertimo iš LBŽ, kuri atitinkamose vietose skiriasi nuo LB ar NT originalo kalba, ir priešingai, mažiausiai šio tipo žodžių lyginant EE ir GB yra tose vietose, kurios nesiskiria vokiškuose šaltiniuose. Tokia tendencija suponuoja keletą išvadų. Pirma, tai patvirtina anksčiau iškeltą prielaidą, kad EE ir GB sutapimai evangelinėse perikopėse veikiau yra atsitiktiniai ir nulemti tarpininkaujant vėlesniems latviškiems tekstams ar sutapimų LB variantuose, bet ne tiesioginio EE pernaudojimo pirmojoje Biblijoje latvių kalba. Antra, žinant, kad EE yra beveik pažodinis vertimas iš LBŽ, toks visiškų atitikmenų tvarkos versete sutapimas netiesiogiai rodo, kad ir GB tos vietos galėjo būti verstos iš Lutherio Biblijos.

Neevangelinėse ištraukose matomos šiek tiek kitokios tendencijos. Čia, priešingai nei evangelinėse, daugiausia kitaviečių visiškų EE ir GB atitikmenų atsiradę ne dėl skirtumų LB variantuose, bet Glücko naudojimosi Biblijos originaliais šaltiniais arba individualių vertimo sprendimų (pvz., pasirenkant neutralią latvių kalbos žodžių tvarką, o ne sekant vokiškąja). Kitaip tariant, jau iš EE ir GB neevangelinių ištraukų analizės ryškėja, kad Glückas versdamas kitas Biblijos dalis nesirėmė tiek daug ankstesniais latviškais tekstais ar LB, kiek rengdamas evangelijų vertimą.

Taigi, kitaviečių visiškų EE ir GB atitikmenų analizė tik patvirtina anksčiau prietas išvadas, kad nors daugiausia EE ir GB sutapimų yra evangelinėse perikopėse, apie jų pernaudojimą kalbėti negalima, nes

sutapimai veikiausiai nulemti bendro vertimo šaltinio ir EE panaudojimo kituose latviškuose vertimuose.

4.1.5 Išvada

EE nėra nė vienos ištraukos, kurioje leksinis Glücko Biblijos ir EE panašumas pasiektų maksimumą. Nors didžiausias užfiksuotas Jn 16,5–15 (0.828) perikopės sutapimas viršija nustatytą 0.8 ribą, nuo kurios galima pradėti įtarti panaudojimą, kalbinė fragmento analizė rodo, kad sutapimai nėra tiesioginiai, bet nulemti tarpinio šaltinio. Taigi nėra pagrindo manyti, kad EE buvo panaudotas GB.

4.2 LVM ir GB

4.2.1 Lettisch Vade mecum (1631; 1644)

Georgo Mancelio *Lettisch Vade mecum*¹⁷⁷ yra 1631 m. Gerhardo Schröderio spaustuvėje Rygoje išleista šešių dalių liuteronų parankinė knyga.¹⁷⁸ Tai pirmoji ir tuo viena svarbiausių šio autoriaus knygų latvių kalba¹⁷⁹ – nuo jos pradedamas skaičiuoti antrasis rašytinės kalbos etapas (Augstkalns 1930: 104; 1933: 42–43).

Mancelis užėmė daug oficialių pareigų, todėl biografiniai duomenys yra gana išsamūs (Endzelīne 1927; Ozols 1965; Krēsliņš 1994). Gimė 1593 m. birželio 24 d. Mežmuižoje pastoriaus Kasparo Mancelio ir Margaretos Reymers, aptartos pirmosios liuteronų paran-

6 paveikslas. *Lettisch Vade mecum* (1631) antraštinis puslapis (Latvijos nacionalinės bibliotekos egzempliorius; sign. L2S 852)

¹⁷⁷ Šiuo metu žinomi du pirmojo LVM egzemplioriai: Latvijos nacionalinėje bibliotekoje Rygoje (peržiūrėtas *de visu*; sign. L2S 852) ir Britų muziejaus bibliotekoje Londone (daugiau SLV: 12).

¹⁷⁸ 1. *Evangelia vnd Episteln / so durchs gantze Jahr auff alle Sontag vnd fürnehmste Feste in den Lettischen Kirchen in Lieffland / Churland vnd Semgallen gelesen werden.* 2. *Die tröstliche Historia des schmerzlichen Leidens vnd Sterbens vnfers Erlösers JESU Christi / aus den Vier Evangelisten.* 3. *Die trawrige Historia der erbärmlichen Zerförung der Statt Jerusalem / 40. Jahr nach des H. Erren Leiden / hievor in Lettischer Sprach nie in Druck gesehen.* 4. *Geistliche Lieder vnd Psalmen / Collecten vnd Gebete / so das gantze Jahr durch in Christlicher Versammlung zu Hauße vnd in den Kirchen gesungen werden.* 5. *Der kleine Catechismus D. MARTINI LUTHERI, Seliger gedächtnis.* 6. *Das Haus=Zucht= vnd Lehrbuch Syrachs / zum ersten mahl in Lettischer Zungen gebracht vnd außgangen.* Daugiau apie leidinį ir leidėją žr. SLV: 12.

¹⁷⁹ Iki tol Mancelis rašė lotyniškai bei vokiškai, pvz., 1613 m. Rostoke pasirodė *De bonis operibus* (šiuo metu egzempliorių nežinoma), 1631 m. Upsaloje *Disputatio theologica de sacrosancta scriptura*, 1619 m. Rygoje Mollino spaustuvėje vokiečių kalba *Meditatio theologistoricophysica de terrae motu* ir kt. (Krēsliņš 1992: 131; Viiding 2011; Gottzmann, Hörner 2011: 883).

kinēs knygos sudarytojo dukros, šeimoje.¹⁸⁰ Lankē Jelgavas lotynū mokyklā (1605–1608) ir Rygos katedros mokyklā (1608–1610), nuo 1611 m. studijavo Ščecine, vėliau Rostoko universitete (1612–1615), kuriame įgijęs licenciato laipsnį grįžo į Kuržemę. Kurį laiką buvo pastorius Valėje (1616–1619)¹⁸¹ ir Sēlpilyje (1620–1625), kol 1625 m. pavasarį buvo pakviestas pastoriauti į Tartu vokiečių parapijos Šv. Jono bažnyčią, į kurią išvyko 1626 m. vasarį. Nuo 1630 m. dėstė Tartu Akademinėje gimnazijoje, kuri 1632 m. reorganizuota į *Academia Gustaviana*. Joje Mancelis užėmė teologijos profesoriaus pareigas ir dėstė graikų kalbą, o 1636 m. paskirtas akademijos rektoriumi. Mažiau apie veiklą žinoma nuo 1638 m.¹⁸² iki mirties 1654 m. kovo 17 d., kai ėmėsi Kuržemės hercogo kapeliono pareigų Jelgavoje.

Vis dėlto ne dėl užimtų pareigų Mancelis laikomas vienu reikšmingiausių latvių XVII a. autoriumi, bet dėl darbų latvių kalba. Pirmasis buvo jau minėtas *Lettifch Vade mecum* (1631), po jo ėjo Patarlių knyga pavadinimu *Die Sprüche Salomonis* (1637) ir vokiečių-latvių kalbų žodynas *Lettus* (1638), išspausdintas kartu su *Phrafeologia Lettica* ir dvikalbiu dešimties pokalbių pavyzdžiu (1638), tačiau svarbiausiu Mancelio darbu latvių kalba laikoma trijų dalių (~1200 p.) postilė *Lang=gewünschte Lettifche Pofstill* (1654), kuri aptariama toliau (žr. 4.3)¹⁸³. Nors visi darbai Mancelio parengti dar begyvenant Tartu (išskyrus postilę, kuri buvo tik pradėta¹⁸⁴), jie išspausdinti minėtoje Schröderio spaustuvėje Rygoje.

Apie Mancelį ir jo darbus, ypač postilę, rašyta daug – tai bene labiausiai tirtas XVII a. raštijos autorius.¹⁸⁵ Plačiausiai apžvelgta jo rašybos sistema ir postilė, kuri išsiskiria iš visų iki tol spausdintų knygų latvių kalba dėl originalių, t. y. neverstų, pamokslų, tačiau apie šioje disertacijoje

¹⁸⁰ Bērziņš 1944a: 9; Krēsliņš 1994: 43.

¹⁸¹ Daugiau apie Mancelį Valėje ir pastoriaus dvarą žr. Zilgalvis, Zilgalvis 2016.

¹⁸² Vietomis teigiama, kad Mancelis į Jelgavą persikėlė 1637 m. (Ozols 1965: 159), tačiau jo biografiją išsamiai aprašęs Krēslinis (1994: 46) mano, kad nors pirmasis Paulo Einhornio kvietimas jam buvo išsiųstas 1637 m. balandžio 27 d., iš pareigų Tartu pasitraukęs tik tų metų rugpjūčio 27 d., o išvykęs – tik kitų, t. y. 1638, metų pradžioje.

¹⁸³ Leidinių bibliografinį aprašą žr. SLV 11, 12, 13, 14; 15, 16, 17; 24, 25, 26.

¹⁸⁴ Žr. Krēsliņš 1992: 150.

¹⁸⁵ Pavyzdžiui, apie biografiją: Krēsliņš 1994; apie kalbą bendrai: Šmits 1896; apie rašybos sistemą: Vanags 2008; apie morfologiją: Milčonoka 1998; apie žodžių darybą: Grabis 1955; Frīdenberga 2016; apie leksiką: Zemzare 1961; apie sintaksę: Beitīņa 1997; Elksnīte 2008; 2011; apie stilių: Blese 1932; Bērziņš 1944a; Baltīņa 1994; bendros apžvalgos: Birkerts 1927; Endzelīne 1927; Augstkalns 1930; Dunsdorfs 1962; Ozols 1965; Krēsliņš 1992; Apīnis 2000 ir kt.

analizuojamą perikopių rinkinį tyrimų nedaug. Taip yra greičiausiai todėl, kad LVM nėra unikalus darbas latvių kalba kaip, pvz., pirmasis žodynas ar postilė, bet redaguotas ir papildytas¹⁸⁶ jau aptartų pirmųjų perikopių EE leidimas. Vis dėlto nors ir žinomas toks EE bei LVM ryšys, jis mokslininkų dėmesio nepatraukė, todėl nėra išsamiai ištirta, ką ir kaip keitė Mancelis ar kuo naudojosi versdamas naujas perikopes. Dažniausiai LVM minimas darbuose, analizuojančiuose Mancelio pasiūlytą rašybos sistemą, nes knygos pratarinėje pirmą kartą išdėstyti jos principai. Kiti su LVM geneze susiję klausimai svarstomi prabėgomis, užsimenant, kad Mancelis labai kritikavęs EE vertimą (plg. Augstkalns 1930: 102; Ozols 1965; Krēsliņš 1992: 132), tačiau tokia išvada daroma tik dėl jo pastabų pratarinėje. Aprašydamas Mancelio kalbos ypatumus šiek tiek daugiau šiuo klausimu svarstė Bērzinis (1944a: 8), kuris spėjo, kad LVM savo reikmėms Mancelio pradėtas redaguoti dar pastoriaujant Žiemgaloje (Valėje ir Sēlpilyje), kur jį supo latvių kalba, o ne dirbant vokiečių parapijoje Tartu. Vis dėlto tiek Valėje, tiek Sēlpilyje vartojama latvių kalba priskiriama augšzemniekų tarmei, tačiau Mancelio darbai rašyti viduriniąja tarme. Tuo remiantis spėjama, kad latvių kalbą jis galėjo girdėti ir mokėti jau nuo mažumės, gyvendamas Mežmuižoje (Ozols 1965: 159).

4.2.2 LVM kalba ir leidimai

Manoma, kad Mancelis buvo pirmasis stengęsis standartizuoti latvių rašytinę kalbą, sąmoningai kūręs ir aprašęs rašybos sistemą. Būtent jo vertimais rašomosios kalbos pamatu buvo įtvirtinta vidurinėsios tarmės žiemgališkoji patarmė¹⁸⁷, vartota ir Glūcko Biblijos vertime. Nors šio autoriaus kalba laikoma gerokai grynesne nei prieš tai aptartoje EE vartotoji, gimtoji vokiečių darė didelę įtaką tekstams ir juntama visuose kalbos lygmenyse (Augstkalns 1930: 103–104). Vis dėlto neabejojama, kad Mancelio tekstų kalba yra latviškesnė, joje daugiau latviškų konstrukcijų nei pirmosiose EE. Bērzinis (1944b: 30), aptardamas postilės kalbą, pastebėjo, kad vokiečių kalbos įtaka labiau juntama verstose Mancelio perikopėse, tačiau originaliose

¹⁸⁶ Pridėtas Flavijaus Josepho pasakojimo apie Jeruzalės šventyklos sugriovimą ir Siracido knygos vertimas.

¹⁸⁷ Tokia tarmė, žinoma, pasirinkta neatsitiktinai. Kaip minėta, Mancelis gimė Mežmuižoje, kuri yra pietų Žiemgaloje, būtent joje, Ozolo (1965: 159) nuomone, ir išmokęs latviškai.

dalyse yra gerokai daugiau latviškų konstrukcijų¹⁸⁸, pvz., pažymimasis žodis vartojamas ir po pažyminio la. *veco babu pasakas* ‘senų bobų pasakos’ (LLP II: 102).

Nepaisant siekio standartizuoti, Mancelio leidiniuose daug nenuoseklumų, nes jis ne visada laikėsi paties suformuluotų principų. Be to, jo raštų kalba laikui bėgant keitėsi – redaguota ne tik rašyba, pvz., pereita nuo fonetinio prie morfologinio rašybos principo (*Kunx*→*Kungs*), bet keitimų yra ir kituose kalbos lygmenyse. Tai ypač matyti sugretinus du pirmuosius LVM leidimus (daugiau Kazakėnaitė 2017).

Iki Biblijos latvių kalba iš viso pasirodė keturi Mancelio LVM leidimai: 1631, 1643–1644, 1671–1673 ir 1685 metais, tačiau tyrime buvo galima sugretinti tik tris. 1671–1673 m. LVM egzempliorių šiuo metu nežinoma¹⁸⁹, išskyrus rinkiniui priklausančią 1671 m. išleistą Siracido knygą, kuri šio darbo autorės surasta 2017 m. gruodžio 8 d. vienos iš doktorantūros stažuočių metu Lundo universiteto bibliotekoje¹⁹⁰. Visi trys prieinami LVM perikopių leidimai šiek tiek skiriasi (žr. 4.2.2), tačiau daugiausia skirtumų užfiksuota paties Mancelio rengtuose pirmajame ir antrajame LVM leidimuose (žr. Kazakėnaitė 2017). 1631 m. LVM buvo apskritai pirmoji Mancelio knyga latvių kalba, todėl savaimė suprantama, kad jų parengus daugiau ir perėjus prie morfologinio rašybos principo, norėta redaguoti bene vienintelį taip aktyviai tuo metu bažnyčiose naudotą knygų rinkinį latvių kalba. Sugretinus pirmuosius LVM leidimus su 1685 m. nustatyta, kad keitimų pastarajame nėra tiek daug, tačiau tai nestebina – laikytasi Mancelio autoriteto ir taisyta tik tai, kas atrodė būtina. Vis dėlto šiame tyrime nėra analizuojamas ketvirtasis Mancelio LVM leidimas, nes akivaizdu, kad rengiant pirmosios Biblijos vertimą juo nesinaudota. Taip teigiama dėl kelių priežasčių. Pirma, tai rodo istoriografinės žinios – LVM₄, kurio absoliučią daugumą perikopių sudaro ištraukos iš Naujojo Testamento (žr. 4.2.3), buvo

¹⁸⁸ Įdomu, kad panaši kalbinė tendencija pamoksluose yra nustatyta ir Bretkūno *Postilėje* lietuvių kalba. Bukantytės (2003: 188) teigimu, pamoksluose esančiose Biblijos citatose sintaksinės formos yra archajiškesnės ir nėra nulemtos vertimo šaltinių.

¹⁸⁹ Senujų latviškų spaudinių kataloge (SLV: 37) nurodyta, kad vienas defektinis 1673 m. perikopių rinkinio egzempliorius saugomas Latvijos akademinės bibliotekos Misinio kolekcijoje (sign. 16622), tačiau jis yra 1685 m. LVM₄ dalis. Nors antraštinis puslapis neišlikęs, o pratarmė pasirašyta 1672 m., iš p. 121 teikiamo komentaro aišku, kad tai ketvirtasis LVM leidimas – „(Die weil in dem Exemplar Anno 1673. die Epiftel [...] ausgelaffen und [...] nicht gefetzet worden / hat man folches hierher drücken wollen.)“.

¹⁹⁰ *Das Haus-, Zucht- und Lehrbuch Jefu Syrachs* (1671; sign. BDL Si 091). Paminėtina, kad Lundo universiteto bibliotekos katalogo bibliografiniame apraše klaidingai nurodyta, kad ši knyga yra vokiečių kalba.

išspausdintas 1685 m., o Glücko parengtas NT jau buvo baigtas ir recenzuojamas 1683 m. (žr. 1.2.5.3). Antra, tai pagrindžia ir kalbinės tekstų ypatybės – iš dviejų LVM₄ pridėtų perikopių galima spręsti, kad juo Glücko Biblijoje nebuvo naudotasi, nes tik LVM₄ esanti Apr 12,1–6 perikopė versta iš LB ir nesutampa su GB. Be to, LVM₄ nustatyta labai daug korektūros klaidų ir *homoioteleuton* praleidimų, kurie GB neatsispindi. Nors būtų galima tikėtis, kad jei Glückas naudojosi LVM, po ranka galėjo būti naujausias jo leidimas, t. y. išleistas 1671–1673 m., tačiau dėl šiuo metu neprieinamų rinkinio egzempliorių, teksto analizei pasirinktas LVM₂¹⁹¹. Kaip rodo LVM₂ ir LVM₄ palyginimas, pastarasis yra reprezentatyvus, nes LVM₄ keitimų nėra labai daug, vadinasi, LVM₃ taip pat negalėjo skirtis iš esmės, be to, tekstologinė praktika teigia (Subačius 2001: 101), kad prioriteto senesniai variantai negalima teikti besąlygiškai, nes pasitaiko, kad autorius pasirenka jo manymu patikimesnį (LVM₂ buvo paskutinis paties Mancelio redaguotas LVM leidimas).

Taigi, iš bendrų LVM₂ ir GB tyrimo prielaidų matyti, kad, priešingai nei EE, Mancelis ir jo darbai amžininkų buvo vertinami ir laikomi autoritetingais¹⁹², todėl galima kelti prielaidą, kad jie darė įtaką pirmajam Biblijos vertimui latvių kalba. Tiesa, sunku nuspėti, ar sutapimų bus daug, nes vertėjas Glückas nebuvo vietinis pastorius ir Mancelio bibliinių fragmentų iki pradėdamas versti Bibliją greičiausiai praktiškai nenaudojo. Vis dėlto, labai tikėtina, kad Glückas latvių kalbos galėjo mokytis iš Mancelio vokiečių-latvių kalbų žodyno.

4.2.3 LVM struktūra

Visi trys žinomi (1631, 1644, 1685) LVM perikopių rinkiniai savo struktūra skiriasi nedaug – keliomis pridėtomis perikopėmis (žr. 1 priedą). Iš viso LVM₁ yra 158 nuorodos į skaitinius¹⁹³, kuriuose – 155 perikopės (78 evangelinės ir 77 neevangelinės). Iš jų 135 skirtos sekmadieniams, o 20 – šventadieniams. Taigi tik pastaroji, šventėms skirta LVM dalis savo struktūra skiriasi nuo LVM pamato – pirmojo perikopių rinkinio EE, kuriame yra 9

¹⁹¹ Žinomi keturi LVM₂ egzemplioriai: du saugomi Latvijoje – Akademinėje bibliotekoje Rygoje (sign. 4249) ir defektinis tos pačios bibliotekos Misisio kolekcijoje (sign. 16606), likę yra užsienyje – Karališkojoje bibliotekoje Kopenhagoje ir Rusijos Mokslų akademijos bibliotekoje Sankt Peterburge. Pirmieji trys peržiūrėti *de visu*.

¹⁹² Itin džiaugsmingai sutikta buvo Mancelio postilė (plg. pavadinimą *Lang=gewünschte Lettische Postill* 'Ilgai laukta latviška postilė'), susilaukusi daug sveikinimų dar prieš išspausdinimą (Bērziņš 1944b: 30).

¹⁹³ Mt 21,1–9, Rom 12,9–16 ir Jn 20,19–31 perikopėse ištraukos nėra pateikiamos.

ištraukomis mažiau. Vēlesni LVM leidimai nuo EE apimtimi skiriasi daugiau: 1644 m. Mancelis pridėjęs tris naujas perikopes (2 Pt 1,16–21; Mt 17,1–9¹⁹⁴; Sir 50,24–26) ir vieną papildęs (Lk 13,1–5→Lk 13,1–9)¹⁹⁵, o 1685 metų leidime be įtrauktų LVM₂ papildymų dar pridėtos ir sekmadieniui po Naujųjų metų skirtos Apr 12,1–6 bei Mt 2,12–15 perikopės. Nors trečiasis 1671–1673 m. LVM leidimas šiuo metu nežinomas, galima spėti, kad perikopių struktūra jame nesiskyrė nuo LVM₂, nes iš 189 išnašoje cituoto įrašo 1685 m. LVM ryškėja, kad dviejų pridėtų perikopių jame nebuvo.¹⁹⁶

Beveik visos 1631 m. LVM perikopės yra iš Naujojo Testamento – 150, o iš Senojo Testamento – vos 5. Daugiausia ištraukų yra iš Luko (28) ir Mato (27) evangelijų, kiek mažiau iš Jono (19) ir tik keturios iš Morkaus. Iš kitų Biblijos dalių daugiausia perikopių yra iš Laiško romiečiams (12), o kitų jau mažiau – 1 Kor ir Apd (9), Ef (8), Gal (6), 1 Pt (5), Fil (4), 2 Kor ir 1 Jn (3), 2 Pt, Žyd, 1 Tes, Kol, Jok ir Tit (2), Apr (1). Iš Senojo Testamento – trys iš Izaijo knygos ir po vieną iš Siracido ir Malachijo knygų.

Toliau analizuojamame antrajame Mancelio LVM leidime ištraukų santykis, žinoma, beveik toks pats – tik pridėtos dvi perikopės iš NT ir viena iš ST. Kreipiant dėmesį į perikopėse esančių versetų skaičių, ištraukos toliau aprašomame LVM₂ išsidėliotų tokia tvarka:

Knygos santrumpa	Lk	Mt	Jn	Apd	Rom	1 Kor	Gal	Ef	2 Kor	Mk	1 Pt	Fil
Kiekis	318	269	201	100	78	72	54	54	40	31	31	25
Knygos santrumpa	2 Pt	1 Jn	Žyd	Iz	1 Tes	Kol	Jok	Sir	Tit	Apr	Mal	
Kiekis	24	18	17	17	13	12	11	11	10	6	4	

6 lentelė. Versetų skaičius atskirose Biblijos dalyse LVM₂

Taigi, LVM₂ tyrimo medžiagą sudaro 1416 versetų iš 23 Biblijos knygų. Kiek daugiau kaip pusė jų – 819 (57.84%) – yra iš evangelijų, o 597 (42.16%) – iš kitų keturiolikos NT ir penkių ST Biblijos knygų.

¹⁹⁴ Mt 17,1–9 perikopė LVM₂ yra įdomi tuo, kad jos tekstas, priešingai nei kituose šaltiniuose ar pirmajame LVM, teikiamas dukart ir abu kartus Mancelio verstas iš naujo, daugiau žr. Kazakėnaitė 2017: 29–31.

¹⁹⁵ 2 Pt 1,16–21 ir Mt 17,1–9 skaitiniai skirti šeštam sekmadieniui po Trijų karalių, o Sir 50,24–26 ir Lk 13,1–9 yra šventadienių skaitiniai, skirti Taikos dienai, švenčiamai Kuržemėje ir Žiemgaloje nuo 1582 m.

¹⁹⁶ Bendra LVM₃ konvoliuto struktūra skiriasi, nes pridėtos dvi knygos – Mancelio versta *Patarlių knyga* (1637) ir Heinricho Kleinschmidto maldų knygelė *Lattweefcho Pataro=Grahmata* (Augstkalns 1930: 110; Ozols 1965: 154).

4.2.4 LVM₂ ir GB žodžių sutapimas

4.2.4.1 Bendros imtys

1391-ame LVM₁ versete yra 27 165 žodžiai, tačiau antrajame LVM leidime dėl aprašytų struktūrinių skirtumų ir versetų (1416), ir žodžių (27 714)¹⁹⁷ yra daugiau. Nors toliau analizėje bus aptariami tik vėlesniojo Mancelio pataisyto LVM₂ leidimo duomenys, lentelėje palyginimui teikiami ir pirmojo LVM dažniai, kurie šiek tiek skiriasi:

	Žodžių sutapimo tipas	Sutampantys su GB žodžiai				Besiskiriantys nuo GB žodžiai				Nesantys GB žodžiai
		Visiškas atitikmuo	Kitavietis visiškasis atitikmuo	Dalinis atitikmuo	Kitavietis dalinis atitikmuo	Dalinis neatitinkmuo	Kitavietis dalinis neatitinkmuo	Visiškas neatitinkmuo	Kitavietis visiškasis neatitinkmuo	Nulinis atitikmuo
		#	#\$	##	#\$%	@%	@\$%	@	@\$	+
LVM ₁	Dažnis	14091	1654	4096	737	650	166	2611	443	2717
	Santykinis dažnis (%)	51.87	6.09	15.08	2.71	2.39	0.61	9.61	1.63	10.00
	Bendrai (%)	75.75				14.25				10.00
LVM ₂	Dažnis	14826	1742	3745	708	653	168	2662	456	2754
	Santykinis dažnis (%)	53.50	6.29	13.51	2.55	2.36	0.61	9.61	1.65	9.94
	Bendrai (%)	75.85				14.21				9.94

7 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis LVM₁ ir LVM₂

1416-oje LVM₂ versetų iš viso yra 27 714 žodžių, iš kurių net 3/4 (21 021) sudaro su GB sutampantys. Kaip dėl gausių Mancelio taisymų rengiant LVM₂ galima laukti, jame su GB sutampančių žodžių yra šiek tiek daugiau nei pirmajame LVM leidime, atitinkamai 75.75% ir 75.85%. Didžiausias LVM₁ ir LVM₂ žodžių tipų skirtumas yra tas, kad sumažėjo dalinių atitikmenų (nuo 15.08% iki 13.51%) ir padaugėjo visiškų (nuo 51.88% iki 53.50%). Toks pokytis nulemtas gausių Mancelio morfologinių formų bei kitų keitimų (žr. Kazakėnaitė 2017).

¹⁹⁷ GB atitinkamose vietose yra 26 980, t. y. 2.65% mažiau.

4.2.4.1.1. Kiek mažiau nei šeštadalį visos LVM₂ imties (3939) sudaro nuo GB **besiskiriantys** žodžiai (@%, @\$%, @, @\$). Iš jų daugiausia – 3118 – yra visiškų neatitikmenų (@, @\$), pvz.: *Turrais labbu prahtu* (LVM₂) : *Nemnees drohšchu širdi* (GB; Mt 9,22); *nhe kahda papreek-fche=šluddenašchana Deewa=Grahmatà* (LVM₂) : *neweena Praweefschu Mahziba ta Rakfta* (GB; 2 Pt 1,20); ir tik nedidelė jų dalis (1.65% visų LVM₂ žodžių) yra kitaviečiai (@\$), pvz.: *JEfus dewe šaweem Mahzekleem* (LVM₂) : *štahstija wiņsch teem* (GB; Mt 13,24); *Christus zeetis gir muhšso dehl* (LVM₂) : *Kriftus preekšch jums zeetis irr* (GB; 1 Pt 2,21). Šio tipo LVM₂ žodžiai nuo Glūcko Biblijos skiriasi dėl labai įvairių priežasčių, tačiau jų identifikavimui būtinas atskiras tyrimas. Vis dėlto matyti, kad dažniausiai jie atsiradę Glūckui pasirinkus kitą išraiškos būdą, kuris gali būti nulemtas tiek latvių kalbos ypatybių (plg. anksčiau cituotą Mt 9,22), tiek skirtingų vertimo šaltinių, tiek vertėjo asmeninių sprendimų.

Mažiausią LVM₂ žodžių sutapimo tipų grupę sudaro daliniai neatitikmenys (@%, @\$%), kurių LVM₂ yra 821 (2.96% visų žodžių). Dažniausiai tai priesaginiai variantai, pvz., kai LVM₂ ir GB žodžio kalbos dalis sutampa – *leel-oh-tees* : *leel-i-tees*; *taggad-ien* : *taggad*; *Bherns* : *Behrn-iņšch*; arba gerokai rečiau kai yra kita – *Speh3-iba* : *špeh3-igs*; *labbumu* : *Labbu*; *štippris* : *štipr-inajahs*. Nežymiai mažiau pasitaiko priešdėlinių variantų, kurie dažniau su priešdėliu vartojami tik LVM₂ (*ap-dohmaht* : *dohmaht*), rečiau – tik GB (*šohlifchanu* : *Ap-šohlišchanu*), o rečiausiai pasitaiko tokių, kurie LVM₂ ir GB skiriasi kitu priešdėliu (*at-finnis* : *pa-finnis*). Neigiamasis priešdėlis priešingai – dažniau vartojamas tik GB (*buhβ* : *ne buhs*) nei tik LVM₂ (*nhe peeleek* : *peeleek*). Vienas kitas žodis skiriasi ir dūryba – *winya pušse* : *wiņņ=pušs*, ar galūnine daryba – prieveiksmis la. *diwe-kahrtig-e* ‘dvigubai’ : būdvardis *diwikahrtig-u* ‘dvigubą’ ir kt. Vos 168 (0.61%) daliniai neatitikmenys yra kitaviečiai (@\$%), pvz., *nhe gir wišši tam Ewangelio paklaušigi* (LVM₂) : *ne wišši tam Preezas Wahrdam irr paklaušigi bijušchi* (GB; Rom 10,16). Šio tipo LVM₂ ir GB žodžiai rodo skirtingus autorių vartotos latvių kalbos ypatumus ir jos mokėjimo lygį (plg. neiginių vartojimą).

4.2.4.1.2. LVM₂ beveik dešimtadalį (9.94%) sudaro **nesantys** (+) GB žodžiai – nuliniai atitikmenys. Čia, priešingai nei EE atveju, tokių žodžių atsiradimo priežastys nėra vienareikšmės, tačiau daugumą vis dėlto būtų galima grįsti Lutherio Biblija, pvz., vok. *funden beide Mariam vnd Joseph* (LB) : *attradda abbus / Mariam vnd Jofepu* (LVM₂) : *atradde ir Mahriu ir*

Jafepu (GB; Lk 2,16)¹⁹⁸; ar vokiečių kalbos įtaka, pvz., artikelių vertimas (*to zellu* : *Zellu*; *weens Kalps* : *Kalps*), prielinksninių konstrukcijų vartojimas (*eekfchan Ryschanas* : *Rihšchanâs*), sangražinio įvardžio vertimas (*no turrahß šow* : *noturrahs*), ar kitos atitinkamos formos vartojimas (vok. *wir follen verleugnen*; la. *mums buhß aisleekt* (LVM₂) : *mehs aisleedfam* (GB; Tit 2,12)) ir kt. Gerokai mažiau, bet yra ir tokių pavyzdžių, kai Mancelio versta ne pažodžiui, bet Glūcko teikiamas vertimas formaliai sutampa su LB ar kitu šaltiniu, pvz., vok. *denn fihe* (LB) : *aifto jemm wāhra* (LVM₂) : *jo redfi* (GB; Apd 9,11).

Dalis šio tipo žodžių LVM₂ atsiradę pernaudojus EE tekstą, verstą iš LBž, pvz., *fo vele alfe an yuw ys* (LBž) : *fo viel an euch ift* (LB) : *tick doudtcz ka exkan yums gir* (EE) : *tick doudtcz ka exkan yums gir* (LVM₂) : *zeek jums peenahk* (GB; Rom 12,18). Keletas atitikmenų GB neturinčių žodžių yra Mancelio teikiami variantai, pvz., *Schy gir ta Leeziba Johannis* / (*Schy gir Jana Leeziba*) (LVM₂) : *Un šchi irr ta Leeziba Jahņa* (GB; Jn 1,19), tačiau jų tekste pasitaiko tik vienas kitas.

Atskirą grupę, kuri nebuvo būdinga EE, sudaro perikopių žanro nulemti pridėjimai ir patikslinimai. Dažniausiai žodžių grupė pridėta perikopės pradžioje: neevangelinėse 41 kartą pridėtas kreipinys la. *MJeli Brahli* ‘mieli broliai’ ir kartą ilgesnis fragmentas – la. *PEteris šatziya vs Cornelio* ‘Petras sakė Kornelijui’ (Apd 10,42), o evangelinėse perikopėse, kurios rinkinyje teikiamos po neevangelinių, – 15 kartų paaiškinta, kas ir kam skiria toliau sakomus žodžius – la. *JEfus šatziya vs [...]* ‘Jėzus sakė’ dažniausiai la. *šaweem Mahzekteem* ‘savo mokiniams’. Patikslinimų pačiame LVM₂ tekste yra gerokai mažiau ir dažniausiai jie rašomi skliaustuose, pvz., *py to (vppi) Jordan* (LVM₂) : *pee Jardaņa* (GB; Mt 3,13).

4.2.4.1.2. Taigi, nors Mancelio vertime jau gerokai daugiau sutampančių žodžių nei EE, besiskiriantys ir nesantys sudaro beveik ketvirtadalį (24.15%). LVM₂ jie atsiradę dėl įvairių priežasčių ir nors akivaizdžiausias buvo paminėtos, siekiant nustatyti likusias periferijoje, būtinas atskiras tyrimas.

4.2.4.2 Sutampančios žodžiai (#, #\$, #%, #%)

4.2.4.2.a. LVM₂ yra 21 021 (75.85%) su GB sutampančios žodžiai. 158 perikopėse jų santykinis dažnis svyruoja nuo 0.53 (Sir 15,1–8) iki 0.92 (Jn 14,1–14), o vidutiniškai sudaro 0.76 perikopės (žr. toliau 8 diagramą). Nors vidurkis yra didesnis už aptartąjį EE (0.68), didesnis ir LVM₂ variacijos

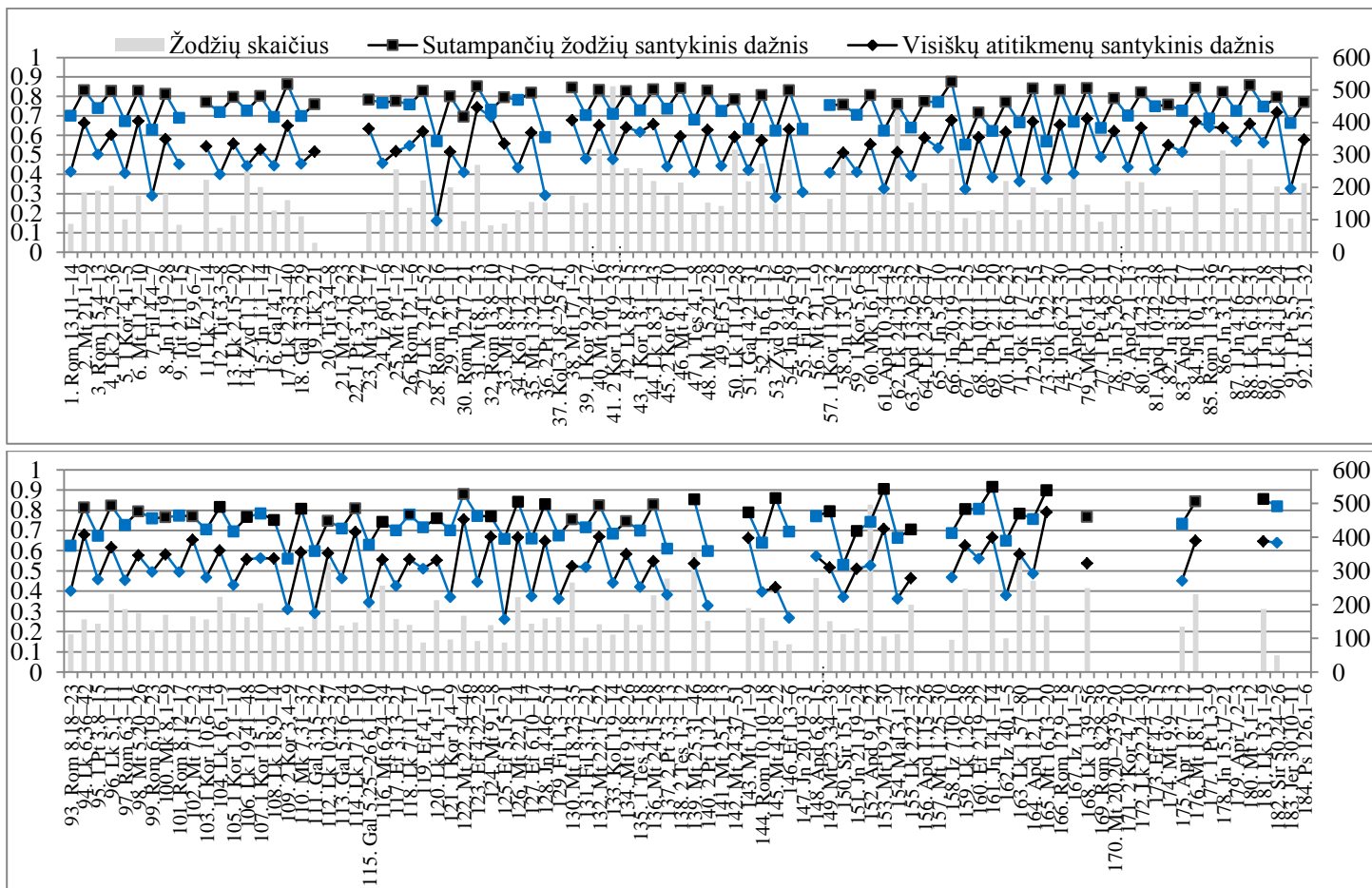
¹⁹⁸ GR – ἀνεῦραν τὴν τε Μαρὶὰμ καὶ τὸν Ἰωσήφ; V – *invenerunt Mariam et Ioseph*.

žingsnis – 0.39 (EE – 0.33). Tai reiškia, kad jame rezultatai svyruoja daugiau – mažesni rezultatai yra panašūs, tačiau didžiausi yra daug didesni (plg. 1 ir 8 diagramas). Čia iš 158 perikopių 47-iose viršijama nustatyta 0.8 galimą pernaudojimą rodanti riba. **Didžiausią** santykinę dalį sutampantys žodžiai sudaro Jn 14,1–14 (0.92) ir Mt 19,27–30 (0.91) perikopėse, pvz., Jn 14,11:

(37) GR	πιστευετε μοι οτι εγω εν τω πατρι και ο πατηρ εν εμοι: ει δε μη, δια τα εργα αυτα πιστευετε.
V	non creditis quia ego in Patre et Pater in me est
LB	Gleubet mir / das ich im Vater / vnd der Vater in mir ift. Wo nicht fo gleubet mir doch vmb der Werck willen.
LVM₂	#%_Titzajt #_mann / #_ka #_es #_%_eekfchan #_%_Tāhwu / #_vnnd #_tas #_Tāhws #_%_eekfchan #_%_mann #_gir / #_ja #_nhe / #_tad #_%_titzajt #_jehle #_man #_to #_Darrbo #_deh .
VLH	#_Tizzeet #_man / #_ka #_es #_eeksch #_Tehwa / #_in #_tas #_Tehws #_eeksch #_mannim #_irr: #_Ja #_ne / #_tad #_%_tizzeet #_jelle #_man #_to #_Darbu #_deh
GB	Tizzeet man/ ka es eeksch Tehwa/ un tas Tehws eeksch mannim irr/ ja ne/ tad tizajt jelle man to Darbu deh .

Pateiktame pavyzdyje matyti, kad nors visi LVM₂ žodžiai sutampa su GB, šeši yra daliniai atitikmenys (pvz., *eekfchan Tāhwu* (vns.gal.): *eeksch Tehwa* (vns.kilm.) ir kt.), tačiau tai netrukdo įtarti, kad versetas buvo pernaudotas, nes sakinio struktūra ir pasirinktos leksemos bei jų skaičius sutampa. Tiesa, iš vieno pavyzdžio sunku pasakyti, ar ruošdamas šio fragmento vertimą Glückas LVM₂ rėmėsi tiesiogiai, nes jis netgi daugiau sutampa su vėlesniu Füreckerio vertimu (plg. VLH paryškinta). Peržvelgus kitus perikopės versetus išaiškėja, kad VLH ir GB Jn 14,1–14 perikopė beveik visiškai sutampa (0.97), todėl reikėtų manyti, kad LVM₂ ir GB sutapimas nulemtas tarpinio šaltinio – VLH, – kuriame LVM₂ buvo pernaudotas su keliais pakeitimais. Vis dėlto viename perikopės versete išryškėja, kad ruošiant šias eilutes GB į Mancelio teikiamą vertimą galėjo būti pasižiūrėta – Jn 14,2:

(38) LB	In meines Vaters haufe find viel Wohnungen . Wens nicht fo were / fo <u>wolt ich zu euch fagen</u> / Jch gehe hin / euch die Stete zubereiten.
LVM₂	#_%_Mannā #_Tāhwa #_Nammā #_gir @_\$%_dfiewofchanas @_\$_ghann / #_kad #_tas #_ta #_nhe buhtu / #_tad +_ghribbātu #_\$_es #_\$_šatziet +_vs #_jums / #_es #_no=eemu #_jums #_to #_Weetu šataišiēt.
VLH	#_Manna #_Tehwa #_Nammā #_irr #_daudf #_Dfihwokļu: #_Kad #_tas @_zittadi @_buhtu / #_tad #_šazžitu #_es #_jums #_to: +_Bet +_nu #_\$_no=eemu #_\$_es / #_jums #_to #_Weetu #_šataišiēt.
GB	Manna Tehwa Nammā irr daudf Dfihwokļu : Kad tas tā ne buhtu / tad šazžitu es jums to: Es no=eemu jums to Weetu šataišiēt.

8 diagrama. Sutampančių LVM₂ ir GB žodžių santykinis dažnis 158 perikopėse (juoda – evangelinės, mėlyna – neevangelinės)

Nors pažymėtos GB ir VLH vietos rodo, kad Jn 14,2 verseto pamatas buvo VLH, jis atrodo redaguotas pagal LVM₂. Toks rėmimasis Mancelio vertimu galėjo būti paskatintas LVM₂ panašumo į Lutherio Bibliją (plg. pabraukta), tačiau vargu, ar tai pagrindinė ir vienintelė priežastis, nes visose kitose šios perikopės vietose, net kai VLH nutolstama nuo LB, Glūcko remtasi Fūreckerio teiktu vertimu ir į LB neatsižvelgta.

Iš tiesų toks LVM₂ ir GB sutapimas Jn 14,2 versete yra vienintelis minėtose labiausiai sutampančiose perikopėse. Kitoje – Mt 19,27–30 – perikopėje galimą naudojimąsi LVM₂ rodančių ypatybių nerasta, nes visais atvejais, kai LVM₂ ir VLH skiriasi, Glūcko Biblijoje sekta Fūreckeriu. Vis dėlto tai, kad dažnis ištis didelis (0.91), o unikalių LVM₂ ir GB sutapimų nėra, atspindi kitą svarbų aspektą – LVM₂ pernaudotas VLH¹⁹⁹. Vadinasi, toliau gretinant LVM₂ ir GB būtina atsižvelgti ir į Fūreckerio tekstus. Kadangi tyrimo dalyje nustatyta, kad dalis VLH teksto pernaudota GB (žr. 4.5), svarių galimą rėmimąsi LVM₂ rodančiu argumentu šiame skyriuje bus laikomas toks LVM₂ ir GB sutapimas, kai toje vietoje VLH ir GB skiriasi.

Mažiausią santykinę dalį, taip pat kaip ir EE šaltinyje, LVM₂ su GB sutampantys žodžiai sudaro Sir 15,1–8 (0.53) perikopėje, pvz., Sir 15,4 (0.21):

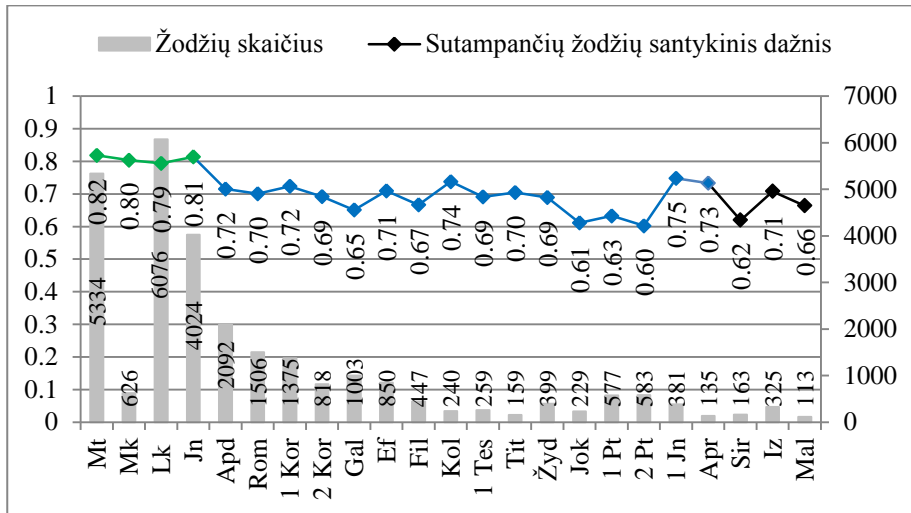
(39) LB	Da durch wird er starck werden / <u>das er fest stehen kan</u> / vnd wird <u>fich an sie halten</u> / das er nicht zu fchanden wird.
EE	#_c3our @_to #_taps #_thas @%_ftirps / <u>@_ka +_thas +_ftippre +_ftawhet @_war</u> / #_vnd +_bōw @_py @_thās @_thurreebes / @_ka +_thas #%_kounan #%_nhe thope.
LVM₂	#_3aur @_to #\$_tas @\$%_ftippris @\$_kļuβ / <u>@_ka +_tas +_ftippre +_ftaweht @_warr</u> / #_vnd +_šōw @_py #_winjas @_turrehšees / @_ka +_tas #_kaunā @_nhe kļuhft.
GB	3aur wiņņu taps tas ftiprinahts un ne apkrittihs/ un us wiņņas tas atfpeedišees/ un Kaunā ne taps .

Nors žinant palyginti ilgą Siracido knygos vertimo tradiciją latvių kalba galima laukti LVM₂ ir GB sutapimo, šioje Senojo Testamento ištraukoje Mancelio vertimu nesinaudota. Tai rodo leksiniai ir struktūriniai vertimų skirtumai, kurių dauguma LVM₂ atsiradę dėl Lutherio Biblijos įtakos (plg. pabraukta). Tiesa, toks pažodiškumas veikiausiai nulemtas EE pernaudojimo LVM₂ vertime, nors konkrečiai šiame versete dėl Mancelio pasirinktos

¹⁹⁹ Tai, kad LVM buvo VLH pamatas, yra žinoma ir iš VLH rengėjo Adolphio pratarmės.

lekšemos la. *κλυβ* ‘pasidarys, taps’ EE ir GB sutampa netgi daugiau nei LVM₂ ir GB.

4.2.4.2.b. Vėlgi, kaip iš teikiamų pavyzdžių buvo galima pastebėti, LVM₂, taip pat kaip ir anksčiau analizuotoje EE, didesnis sutapimas fiksuojamas evangelinėse ištraukose, o mažiausias – iš kitų Biblijos knygų. Tai atsispindi ir apskaičiuavus LVM₂ su GB sutampančių žodžių dažnį pagal Biblijos knygas:

9 diagrama. Sutampančių LVM₂ ir GB žodžių santykinis dažnis pagal Biblijos knygas

Diagramoje skirtis tarp evangelinių ir kitų LVM₂ ištraukų vizualiai neatrodo didelė (plg. 2 (EE) ar 23 (VLH) diagramas), tačiau sutampančių žodžių vidurkis jose patikimai skiriasi – atitinkamai 0.81 ir 0.68. Evangelinėse ištraukose santykinis dažnis svyruoja labai nežymiai – nuo 0.79 Luko evangelijos iki 0.82 Mato evangelijos ištraukose (**žalia** spalva), tačiau gerokai didesnis santykinio dažnio variacijos žingsnis matomas neevangelinėse (**mėlyna** ir **juoda** spalva) – nuo 0.60 ištraukose iš Antrojo Petro laiško iki 0.75 Pirmajame Jono laiške. Čia, priešingai nei EE ar toliau aprašomu VLH atveju, ištraukos iš Senojo Testamento neišsiskiria lyginant su neevangelinėmis ištraukomis iš Naujojo Testamento.

Apibendrinant visus su GB sutampančius LVM₂ žodžius pasakytina, kad jų yra palyginti daug – 75.85%, tačiau evangelinėse perikopėse jų yra gerokai daugiau nei kitose LVM₂ dalyse. Labiausiai su GB sutampa LVM₂ Mato evangelijos ištraukos, kuriose sutampančių žodžių santykinis dažnis lygus 0.82, o mažiausiai – Luko, kurioje yra tik nežymiai mažiau – 0.79. Iš kitų Biblijos knygų daugiausia su GB sutampančių žodžių yra Jono

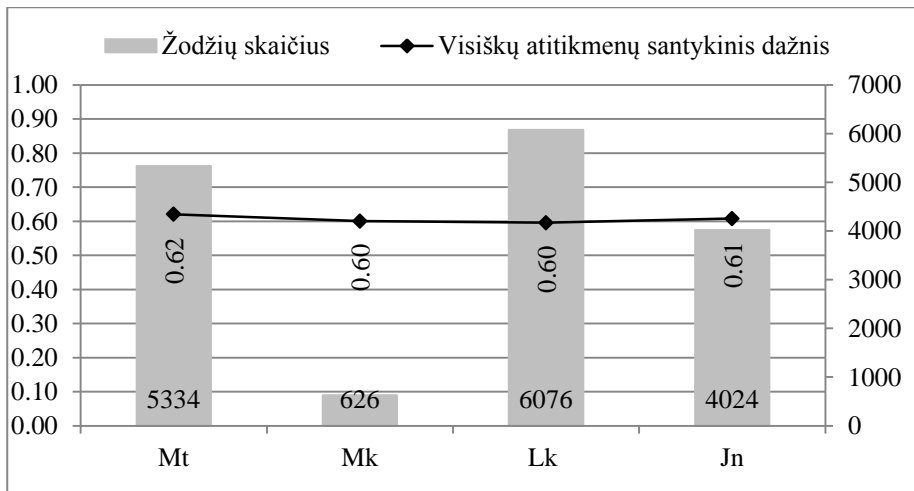
pirmajame laiške (0.75), o mažiausiai – Antrojo Petro laiško ištraukose (0.60). Toks LVM₂ rezultatas remia anksčiau iškeltą prielaidą dėl evangelinių tekstų latvių kalba vertimo tradicijos.

4.2.4.2.1 Visiški atitikmenys (#)

Daugiau kaip pusę visų LVM₂ žodžių – 14 826 (53.50%) – sudaro visiški atitikmenys (nesiskiria nei forma, nei vieta), pvz., la. *kahda Wišta* (LVM₂) : *kahda Wišta* (GB) ‘kokia višta’. Jie 158-iose LVM₂ perikopėse pasiskirstę labai nevienodai (žr. 8 diagramą). Visiškų GB ir LVM₂ atitikmenų santykinis dažnis svyruoja nuo 0.16 (Rom 12,6–16) iki 0.79 (Mt 16,13–20). Vidutiniškai visose ištraukose jie sudaro 0.53, tačiau neevangelinėse LVM₂ perikopėse vidurkis trečdaliu mažesnis – 0.43 – nei evangelinėse – 0.61. Vis dėlto ne visada tai pačiai dienai skirtas evangelijos skaitinys sutampa daugiau nei epistolinis, pvz., Stepono dienai skirta Apd 6,8–15; 7,54–60 (0.57) sutampa daugiau už tai dienai skirtą Mt 23,34–39 (0.52).

4.2.4.2.1.1 Evangelinės ištraukos

Evangelinėse LVM₂ ištraukose iš viso yra 16 061 žodis, iš kurių 9 753 (60.73%) turi visišką atitikmenį GB. Jie keturių evangelijų ištraukose sudaro panašią dalį, nors apimtis žodžiais labai skiriasi (plg. stulpelinę diagramą):

10 diagrama. Visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse ištraukose

Visų LVM₂ evangelinių ištraukų visiškas sutapimas su GB nėra mažas bei gerokai didesnis už EE, tačiau tai dar nesuteikia pagrindo kalbėti apie LVM₂ teksto panaudojimą, nors įtarti, kad remtasi, galima. Kaip matyti

diagramoje, daugiausia LVM₂ su GB sutampa ištraukos iš Mato evangelijos (0.62), o mažiausiai – iš Morkaus ir Luko (0.60), tačiau labai įdomu, kad nepaisant skirtingos apimties žodžiais, variacijos žingsnis tėra vos 0.02. Tai reiškia, kad priešingai nei, pvz., VLH atveju (žr. 23 diagramą), didelio skirtumo tarp rezultatų atskirose evangelijose nėra. Vadinas, galima kelti prielaidą, kad jei rengiant GB buvo naudotasi LVM₂ evangelinėmis perikopėmis, buvo remtasi visomis maždaug vienodai, t. y. nesinaudojant kuria išskirtinai daugiau nei likusiomis.

4.2.4.2.1.1.1 Visiški atitikmenys LVM₂ evangelinėse perikopėse

Iš 79-ių LVM₂ evangelinių perikopių nėra nė vienos perikopės, kurioje visi žodžiai visiškai sutaptų su GB (dažnis būtų lygus 1; žr. 11 diagramą), nors yra tokių, kuriose jų vos 29 (plg. Lk 2,21). Bendrai visiškų atitikmenų santykinis dažnis LVM₂ evangelinėse perikopėse varijuoja palyginti nedaug – variacijos žingsnis lygus 0.35, o vidutiniškai vienoje perikopėje jie sudaro 0.61. **Didžiausią** santykinę dalį visiški atitikmenys sudaro Mato evangelijos perikopėse: Mt 16,13–20 (0.79), Mt 8,1–13 (0.754) ir Mt 22,34–46 (0.75), pvz., Mt 16,15:

(40) GR	λέγει αὐτοῖς • ὁμοῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι;
LB	Er sprach zu jnen / Wer saget denn jr / das ich fey?
LVM₂	#_Wings #_šatziya #_vs #_teem: #_Ko #_šackaht #_tad #_juhß / #_kas #_es #_áſsohtz?
VLH	#_Wiñfch #_šazziya #_us #_teem: #_Ko #_%_sakkajt #_tad #_juhs / #_kas #_Es #_%_esmu?
GB	Wiñsch šazziya us teem: Ko šackaht tad juhs kas es ešsohts?

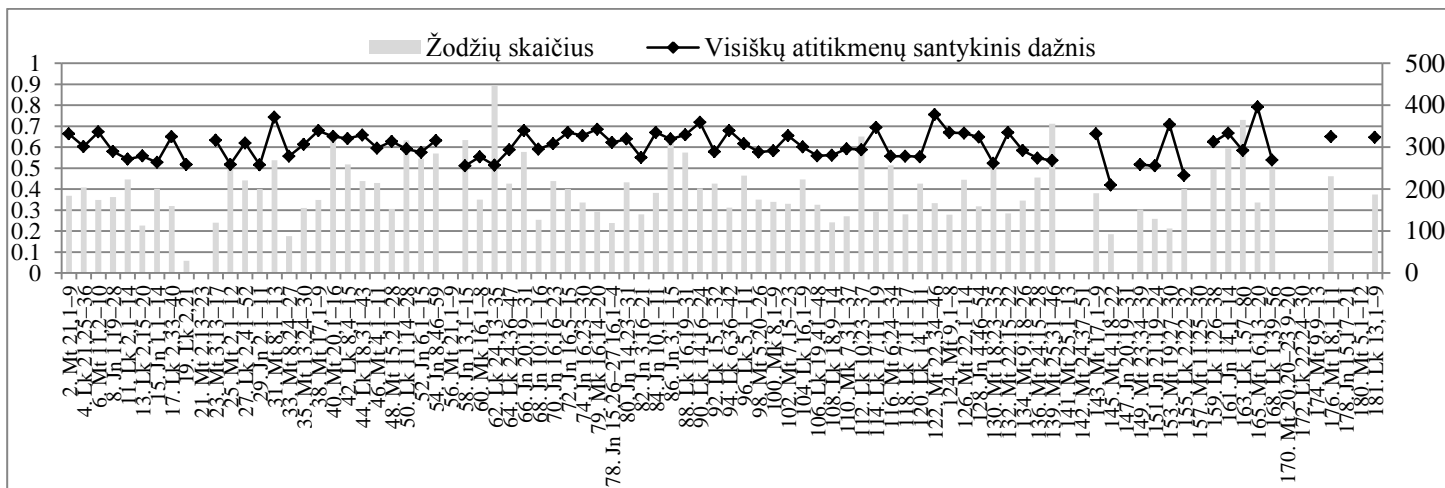
Tai vienintelis daugiausia sutampančios perikopės versetas, kuriame visi LVM₂ žodžiai visiškai sutampa su GB. Be to, Glūcko Biblija Mt 16,15 versete ne tik sutampa su LVM₂, bet ir skiriasi nuo VLH (žr. paryškinta), kuriame pasirinkta kita veiksmožodžio forma (la. *esmu* ‘esu’ : *ešsohts* ‘esantis’). Vis dėlto visais kitais atvejais, kai VLH ir LVM₂ perikopėje skiriasi, GB sekta Füreckerio vertimu net ir tada, kai šis nutolęs nuo kitakalbių šaltinių, pvz., Mt 16,14 gr. οἱ δὲ εἶπαν, lot. *at illi dixerunt*, vok. *Sie sprachen*, LVM₂ la. *Tee šatziya* ‘tie sakė’, bet VLH ir GB la. *In wiññi atbildeja* ‘ir jie atsakė’. Taigi, užtikrintai teigti, kad veiksmožodžio formos sutapimas LVM₂ ir GB yra nulemtas tiesioginės LVM₂ įtakos, sunku, nes jis gali būti ir atsitiktinis, pvz., atsirasti dėl kalbinės situacijos ar kaip teksto siejimo priemonė (Sirtautas 1999: 16) – ankstesniame versete vartojama tokia pati forma (Mt 16,13 klausiamo la. *kas es tha žilweka Dehls ešsohts?*).

Taip pat ir minėtoje daug sutampančioje Mt 8,1–13 perikopėje labiausiai tikėtina, kad rezultatas nulemtas tarpinio – Füreckerio – vertimo, nes nėra nė vieno tik LVM₂ ir GB sutapimo ir tais atvejais, kai LVM₂ ir VLH skiriasi, Glücko Biblijoje sekama pastaruoju. Iš minėtų trijų išsiskiria Mt 22,34–46, kurioje net šešis kartus LVM₂ sutampa su GB, bet nuo VLH skiriasi, pvz., Mt 22,37:

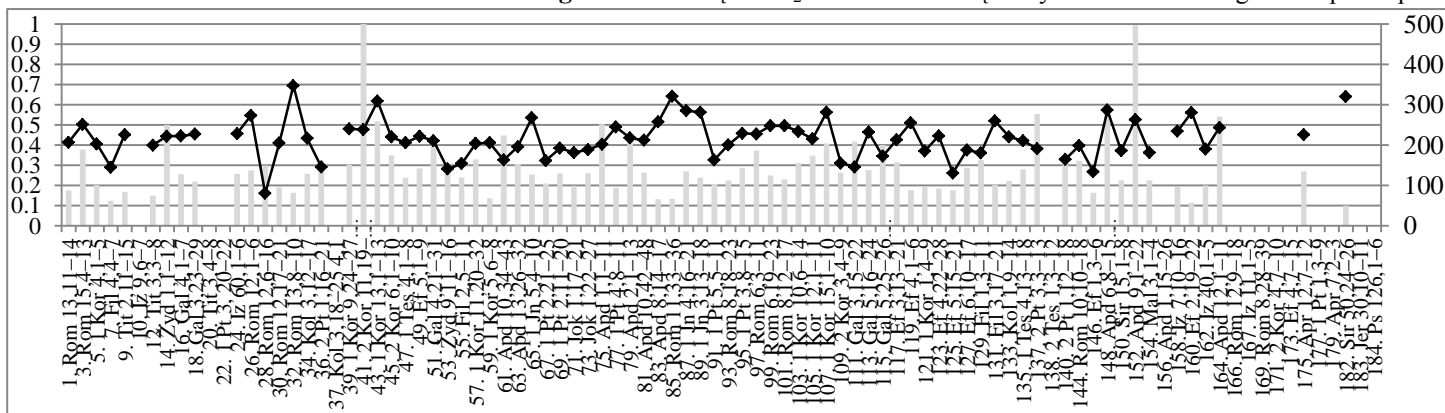
(41) LVM ₂	#_Bett #_JEfus #_šatzija #_vs #_to: #_Tõw #_buhß #_Deewu @_tawu #_Kungu #_mylõht #_no #_wišsas #_Širrds / #_no #_wišsas #_Dwehšseles / #_no #_%_wiššu #_%_Prahta.
VLH	#_JEfus #_šazjija #_us #_to: #_Tew #_buhs #_Deewu @_tawu #_Kungu @_%_mihleht / #_no #_wišsas #_širds / #_no #_wišsas #_Dwehšseles / #_in #_no #_wišša #_Prahta:
GB	Bet JEFus šazjija us to: Tew buhs Deewu šawu Kungu mihlõht no wišsas šawas širds/ un no wišsas Dwehšseles/ un no wišša tawa Prahta.

Toks pats dviejų žodžių *bet* ir *mihlõht* sutapimas yra ir tolesniame Mt 22,39 versete. Tiek Mt 22,37, tiek Mt 22,39 Glücko Biblijoje leksema la. *bet* ‘o, bet’ galėjo atsirasti ir nepriklausomai nuo LVM₂, nes ji turi ekvivalentą GR, V bei LB, tačiau veiksmožodis la. *mihlõht* ‘mylėti’ su priesaga *-ot* GB vartojamas nepalyginamai rečiau nei su priesaga *-ēt* (kaip VLH). Tai ragina įtarti, kad GB rengiant šios dalies vertimą galėjo būti naudojamosi ir Mancelio tekstu. Spėjimą remia dar du LVM₂ ir GB sutapimai minėtos perikopės versetuose: vietininko vartojimas Mt 22,40 (*Schinnies diweyohß Baußlies* (LVM) : *Pee šcheem diwi Baušleem* (VLH) : *šchinnis diwejõs Baušlõs* (GB)) ir to paties prielinksnio pasirinkimas Mt 22,44 (*šehdees pa mannu labbu Rohku* (LVM) : *šehdees pee mannu labbu Rohku* (VLH) : *šehdees pa mannu labbo Rohku* (GB)). Vis dėlto Mt 22,34–46 perikopėje yra gerokai daugiau priešingų atvejų, kai VLH ir GB sutampa, bet nuo LVM₂ skiriasi, todėl sunku būtų teigti, kad teksto pagrindas imtas iš LVM₂.

Taigi, visi didžiausi rezultatai fiksuojami LVM₂ Mato evangelijos ištraukose, o iš kitų evangelijų daugiausia visiškai sutampančių žodžių yra Lk 14,16–24 (0.72), Mk 16,14–20 ir Jn 20,19–31 (0.68), tačiau visos GB gerokai daugiau sutampa su VLH ir nė vienoje minėtoje nėra tokių sutapimų, kurie būtų randami tik LVM₂ ir GB. Dažniausiai, kai LVM₂ minėtose perikopėse skiriasi nuo VLH, Glücko remtasi Füreckerio vertimu, tačiau kartais nesutampa nei su LVM₂, nei su VLH, pvz., *Šwãhti gir tee* (LVM₂) : *šwehtigi irr tee* (GB; Jn 20,29). Tuo remiantis skyriaus pradžioje iškeltą

11 diagrama. Visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse perikopėse

12 diagrama. Visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis neevangelinėse perikopėse

prielaidą dėl maždaug vienodo Glücko rėmimosi LVM₂ evangelinėmis ištraukomis galima patvirtinti tik iš dalies. Perikopių analizė rodo, kad nė vienos evangelijos ištraukos nebuvo visiškai perimtos GB, tačiau ištraukose iš Mato evangelijos yra užuominų dėl rėmimosi.

Mažiausia santykinę dalį visiški atitikmenys sudaro dviejuose LVM₂ šventadienių perikopėse – Mt 4,18–22 (0.43) ir Lk 2,22–32 (0.47), visose kitose jie sudaro daugiau kaip pusę (žr. 11 diagramą). Labiausiai LVM₂ nuo GB besiskiriantis minėtų perikopių versetas yra Mt 4,20 (0.11), kuriame visiškas atitikmuo yra tik sujungiamasis jungtukas la. *un* ‘ir’:

(42) GR	οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ.
V	at illi continuo <u>relictis</u> retibus secuti sunt eum
LB	Bald verlieffen sie jre netze / vnd folgeten jm nach.
LVM₂	@\$_Dries #\$__attfahya #\$__tee #\$__šawus #\$__Tieklus / #_vnd #\$__ghaya #\$__packa #\$__winju.
GB	Un tee tikkufchi šawus Tihklus atfahje / un gahje wiņņam pakkaļ.

Nekyla abejonių, kad Mt 4,20 Glücko Biblijoje nesiremta Mancelio tekstu, kuris beveik pažodžiui atitinka LB vertimą, tačiau lygiai taip pat neatrodo, kad GB buvo verčiama visiškai iš naujo iš NT originalo kalba. Tai rodo sakinio struktūra (plg. pabraukta) ir veiksmažodžio vientisinio laiko vartojimas (la. *atfahje* ‘paliko’), kuris, vėlgi, GB iš tiesų nulemtas VLH. Jei būtų versta tiesiogiai iš graikiškojo šaltinio, greičiausiai būtų išlaikyta dalyvinė forma (gr. ἀφέντες ‘paleidę’), kaip galima matyti kitose vietose, pvz., Mt 4,22, kuriame tokia pati atkarpa – gr. οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες, vok. *Bald verlieffen* – LVM₂ versta la. *Tudeļļ attfahya*, bet VLH ir GB išlaikytas dalyvis – la. *tuhdaļ atfahjušchi*.

Iš tiesų toks pažodinis LVM₂ Mt 4,20 vertimas iš Lutherio Biblijos kiek netikėtas, nes nėra nulemtas EE (šios perikopės joje nėra). Žinant, kad Mancelis *Academia Gustaviana* dėstė graikų kalbą ir 1631 m. LVM įvade kritikavo EE dėl prieštaravimo originalui²⁰⁰, galima laukti, jog LVM naujos (EE nesančios) perikopės būtų verstos iš NT originalo graikų kalba, tačiau atrodo taip bent jau šiuo atveju nebuvo.

²⁰⁰ „So ifts vnleugbahr / das in der erften vnd andern edition dieses Lettifchen buchs viel (α) improprie vnd der grundfprache zu wider (befihe epift. 2 fer. natal. διὰ λουτροῦ. Euangel. am tage Mifericord. Domini / im Texte stehet: Ein heerde / vnd dergleichen mächtig viel mehr) [...]“ (Mancelius 1631: [12]). Šioje pastaboje Mancelis kritikavo EE Tit 3,5 verseto vertimą la. *cʒour to pefifschenne thas atczimpfchennes* (EE), nes jis nėra ekvivalentiškas gr. διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας (GR) ar vok. *Durch das Bad der widergeburt* (LB), ir teikė la. *cʒaur to Mafghafchannu tahß atfimbſchanas* (LVM).

4.2.4.2.1.1.2 Visiški atitikmenys LVM₂ evangeliniuose versetuose

79-iose LVM evangelinėse perikopėse yra 819 versetų. Juose visiškų atitikmenų santykinis dažnis svyruoja maksimaliai – nuo 0 iki 1 (vidutiniškai 0.61), tačiau akivaizdžių sankeipų nesudaro (žr. 2.2.2.1. diagramą priede). **Didžiausią** santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro penkiuose skirtingoms LVM₂ perikopėms priklausančiuose versetuose, kuriuose visi žodžiai sutampa: tai sekmadieniams skirtuose Mt 8,7; Lk 8,11 ir Mt 22,44 bei šventadienių skaitiniuose Mt 16,15 ir Lk 1,46. Tik viename iš jų – Mt 22,44 – bendras žodžių skaičius versete viršija vidurkį (19 žodžių)²⁰¹. Iš tiesų, visi trys Mato evangelijos versetai yra iš anksčiau minėtų daugiausia su GB sutampančių LVM₂ perikopių (žr. 4.2.4.2.1.1.1), tačiau Luko evangelijos versetai priklauso gerokai mažiau sutampančioms Lk 1,39–56 (0.54) ir Lk 8,4–15 (0.64). LVM₂ ir GB sutapimas juose greičiausiai atsitiktinis, pvz., Lk 1,46:

(43) GR	Kai εἶπεν Μαριάμ• Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν κύριον,
LB	Vnd Maria sprach. Meine Seele erhebt den HERRN.
LVM₂	#_Vnd #_Maria #_šatziya. #_Manna #_Dwehšēle #_teiz #_to #_Kunghu /
GB	Un Mahria šazziya: Manna Dwehšēle teiz augfti to Kungu.

Nors versete visi LVM₂ esantys žodžiai turi visišką atitikmenį GB, to nepakanka teiginiui, kad Glückas rėmėsi Mancelio vertimu. Pirma, dėl to, kad LVM₂ pažodžiui atitinka LB; antra, todėl, kad visi šie žodžiai pavartoti ir Füreckerio vertime²⁰²; trečia – žodžių skaičius versete skiriasi. Kadangi GB yra vienu žodžiu daugiau, kuris perimtas iš VLH (žr. paryškinta ir 202 išnašą), toks LVM₂ ir GB sutapimas yra nulemtas sutapimo kituose šaltiniuose. Be to, greta esantys LVM₂ perikopės versetai nuo GB skiriasi gana daug – Lk 1,45 visiškų atitikmenų santykinis dažnis lygus 0.6, Lk 1,47 – 0.33.

Panaši išvada taikytina ir kitam Luko evangelijos versetui, kuriame visi LVM₂ žodžiai turi visišką atitikmenį GB – Lk 8,11 (pavyzdys pateiktas 4.1.4.2.1.1.2). Tik šiuo atveju versetas visuose latviškuose perikopių rinkiniuose su Glūcko Biblija sutampa beveik tiek pat. Taigi, iš penkių minėtų visiškai su GB sutampančių LVM₂ versetų tik iš Mato evangelijos,

²⁰¹ Žodžių skaičius išvardytuose versetuose atitinkamai: 11, 8, 20, 11, 11.

²⁰² Šiuo metu turima omenyje ne VLH perikopių rinkinio vertimą, kuriame yra *Tad šazziya Mahria: Manna Dwehšēle teiz augfti to Kungu*, bet po jų VLH teikiamus pasakojimus (*Un Mahria šazziya: Manna Dwehšēle teiz augfti to Kungu*; p. 124).

ypač Mt 22,44 ir Mt 16,15, galima įtarti sutapimus GB atsiradus dėl rėmimosi Mancelio vertimu, kiti veikiau nulemti vėlesnių šaltinių.

Mažiausią santykinę dalį visiškai atitikmenys sudaro taip pat penkiuose skirtingoms perikopėms priklausančiuose LVM₂ evangeliniuose versetuose: sekmadeniams skirtame Jn 6,8 ir šventadienių skaitiniuose – Mt 24,16; Mt 23,38; Lk 1,37 ir Lk 1,54²⁰³ – juose nėra nė vieno visiško atitikmens. Iš tiesų, net keturi iš jų jau buvo paminėti aptariant EE rezultatus, kur nustatyta, kad pagrindinė skirtumo priežastis yra skirtingi vertimo šaltiniai (žr. 4.1.4.2.1.1.2), ir tik Mancelio vertime Mt 23,38 versete nėra nė vieno visiškai sutampančio žodžio:

(44) GR	ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος.
LB	Sihe / ewer Haus fol euch wußt gelassen werden.
EE	@_Rougeth / #_yuufe #%_Nammam +_buus #\$_%_poofte #\$_%_atftatam #\$_%_tapt.
LVM₂	@_Raugi / #%_juhšsam #%_Nammam +_buhß #\$_%_pohft #\$_%_atftatam #\$_%_tapt.
VLH	#_Redfí #_juhsu #_Nams #_taps #_pohftâ +_tukšchâ #_atftahts:
GB	Redfí/ juhšo Nams taps jums pohftâ atftahts.

Vėlgi, ir šiame versete GB nesutampa nė vienas žodis dėl kitų šaltinių. LVM₂ versetas perimtas iš beveik pažodinio EE vertimo, pakeičiant veiksmožodžio skaičių iš daugiskaitos į vienaskaitą (la. *Rougeth* ‘žiūrėkite’ : *Raugi* ‘žiūrėk’) ²⁰⁴ ir nekaitomą savybinį įvardį į kaitomą (la. *yuufe* ‘jūsų’ : *juhšsam* ‘jūsų’), o GB – iš VLH. Nepaisant LVM₂ keitimų, EE pernaudojimą rodo ne tik leksinis ir žodžių tvarkos sutapimai, bet ir tai, kad nebuvo išverstas įvardis vok. *euch* ‘jums; jus’, turintis ekvivalentą NT originale ir Vulgatoje bei verčiamas GB (žr. paryškinta).

Lygiai taip pat kaip ir aptartame EE, tokie versetai, kuriuose nebūtų nė vieno visiško atitikmens, yra tik iš trijų evangelijų – visuose Morkaus evangelijos versetuose yra bent vienas visiškas atitikmuo. Mažiausiai sutampančiame versete – Mk 8,4 – šio tipo žodžiai sudaro 0.35:

(45) GR	καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι πόθεν τοῦτους δυνήσεται τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ’ ἑρημίας;
LB	SEine Jünger antworten jm / Woher nemen wir Brot hie in der wußten / das wir sie fettigen?

²⁰³ Jn 6,8; Lk 1,37 ir Lk 1,54 komentuojami toliau, žr. 4.5.4.2.1.1.3.2.

²⁰⁴ EE daugiskaita vartota dėl LBž (vok. ž. *Sehet*), tačiau Mancelio keista į vienaskaitą greičiausiai dėl LB vokiečių aukštaičių tarne (vok. *Sehe*).

LVM₂	#_Winja #_Mahzekli #_adbilldeya #_tam / #_kur @_jammam +_mehß @\$_fcheitan #\$_%_Maifes #\$__Tuxnefsy / +_ka +_mehß @\$_tohß #\$_%_pee=âhdenayam?
GB	Un wiṇṇa Mahzekli atbildeja tam: kur warr kas ŝohs ar Maifi pee=ehdinaht teju Tuksnešî?

Akivaizdu, kad Mk 8,4 ir vertimo šaltinis, ir vertimo būdas buvo pasirinktas kitas. LVM₂ tai yra EE pažodinio vertimo iš LBŽ perrašas su dviem pakeitimais²⁰⁵, kuris, tiesa, buvo pernaudotas ir VLH, o GB – tai naujas vertimas (plg. paryškintas vietas).

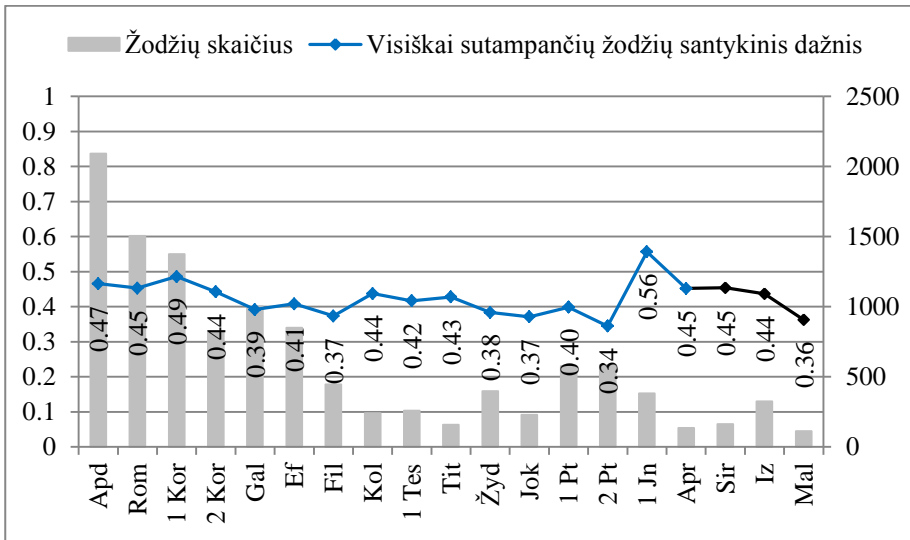
4.1.3.2.1.1.3. Taigi, ištyrus 16 061 evangelinėse perikopėse esantį LVM₂ žodį nustatyta, kad 9753 (60.73%) turi visišką atitikmenį GB. Nors ištraukose iš evangelijų jie sudaro labai panašią santykinę dalį – Mato (0.62), Jono (0.61), Luko ir Morkaus (0.60) – analizuojant daugiausia sutampančias ištraukas pastebėta, kad tik Mato evangelijos perikopėse yra galimą rėmimąsi rodančių pavyzdžių. Kitose ištraukose sutapimai veikiau nulemti vertimo ar redagavimo šaltinių. Tačiau ir Mato evangelijos ištraukų nebūtų galima laikyti GB atitinkamų vietų pamatu, nes perikopėse fiksuojamos ribinės reikšmės – ne tik didžiausias LVM₂ visiškų atitikmenų santykinis dažnis – Mt 16,13–20 (0.79), – bet ir mažiausias – Mt 4,18–22 (0.43). Panašūs rezultatai yra ir versetų lygmenyje – penkiuose versetuose visi žodžiai visiškai sutampa (Mt 8,7; Lk 8,11; Mt 22,44; Mt 16,15; Lk 1,46) bei taip pat penkiuose nėra nė vieno visiškai sutampančio (Jn 6,8; Mt 24,16; Mt 23,38; Lk 1,37; Lk 1,54). Pastebėta tendencija, kad sekmadieniams skirti skaitiniai sutampa daugiau nei šventadienių ištraukos. Būtent pastarosioms priklauso mažiausiai sutampančios perikopės ir versetai.

4.2.3.2.1.2 Neevangelinės ištraukos

Perikopių iš kitų Biblijos knygų LVM₂ yra lygiai tiek pat kiek ir iš evangelijų – 79, tačiau imtis žodžiais gerokai mažesnė. Iš viso jose yra 11 654 žodžiai, iš kurių tik 5074 (43.54%) turi visišką atitikmenį GB²⁰⁶. Jie beveik visose ištraukose iš 19 Biblijos knygų sudaro mažiau kaip pusę:

²⁰⁵ EE prielinksninė konstrukcija la. *exkan to Tuxniŝe* ‘į tą dykumą’ LVM₂ keista vietininku la. *Tuxnefsy* ‘dykumoje’ ir EE veiksmazodžio *pe ehdenam* vietoj *pee=âhdenayam*.

²⁰⁶ Plg. evangelinėse ištraukose yra 16 061 žodis, iš kurių 9753 (60.73%) turi visišką atitikmenį GB.

13 diagrama. Visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis 79 neevangelinėse ištraukose

Diagramoje LVM₂ ribinės reikšmės fiksuojamos Naujojo Testamento ištraukose (*mėlyna* spalva) – daugiausia visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų yra Jono pirmajame laiške (0.56), o mažiausiai – Petro antrajame laiške (0.34). Kaip galima pastebėti, net didžiausias neevangelinių ištraukų sutapimas su GB nesiekia mažiausių evangelinių ištraukų rezultatų (0.60). Tai remia prielaidą dėl evangelinių tekstų vertimo tradicijos.

Jono pirmasis laiškas išsiskiria ir anksčiau aptartame EE, tačiau **daugiausia** su GB sutampančios vietos perikopijų rinkiniuose skiriasi. LVM₂ tai yra 1 Jn 5,8 (0.77) versetas:

(46) EE	@_Aeſto #_trys #_gir / @_kattre +_tur #_Ledtczybe #_%_dode #_%_wuerſon #_Semmes / #_Tas #_Gars / #_vnde #_tas #_Vdens / #_vnde #_tas #_%_Alfens / #_vnde @_te #_trys #_gir +_wenan #_%_kopan.
LVM₂	@_Aifto #_tries #_gir / @_kattri #_leezibu #_dohd #_%_wirſon #_Semmes / #_Tas #_Gharrs / #_vnd #_tas #_Vhdens / #_vnd #_tas #_Aſſins / #_vnd @_tee #_tries #_gir +_weenà #_kohpà.
VLH	@_Tà +_arri #_trihs #_irr/ #_kas #_Leezibu #_dohd #_wirs #_Semmes: #_Tas #_Gars / #_tas #_Uhdens / #_in #_%_tahs #_%_Aſſinis; #_in @_tee #_trihs #_irr +_weens +_pee @_ohtra.
GB	Un trihs irr/ kas Leezibu dohd wirs Semmes tas Gars/ un tas Uhdens/ un tas Aſſins : un ſchee trihs irr kohpà .

Nors LVM₂ ir VLH versetas sutampa daug, iš pažymėtų vietų galima spręsti, kad rengiant Glücko Biblijos Jono pirmojo laiško vertimą Mancelio

tekstu galėjo būti remiamasi. Jame yra tokių sutapimų, kurie fiksuojami tik LVM₂ ir GB, tačiau nuo VLH skiriasi, pvz., leksema la. *kohpâ* ‘kartu’ ar la. *tas Aśśins* ‘tas kraujas’ vartojimas vienskaita. Tiesa, panašūs sutapimai matomi ir EE, nes 1 Jn 5,4–10 LVM₂ perikopė su juo beveik pažodžiui sutampa, todėl vien iš šio pavyzdžio užtikrintai teigti, kad remtasi tik LVM₂ negalima. Vis dėlto iš kitų 1 Jn 5,4–10 versetų matyti, kad greičiausiai naudotasi ne EE, bet Mancelio vertimu.²⁰⁷ Apskritai 1 Jn 5,4–10 perikopėje yra palyginti daug tokių vietų, kai EE, LVM₂ ir GB sutampa, bet nuo VLH skiriasi, todėl abejonių dėl rėmimosi ankstesniais latviškais vertimais nekyla. Tačiau neabejotina ir tai, kad jie nebuvo pagrindinis šio GB fragmento šaltinis – naudotasi NT originalo kalba. Tokį teiginį remia ne tik kalbiniai skirtumai (plg. ir cituotame versete la. *un* ‘ir’ vartojimą, kuris atitinka gr. καὶ ‘t. p.’), bet ir struktūriniai – EE ir LVM₂ nėra dalies 1 Jn 5,7 ir 1 Jn 5,8 verseto, o GB jis išverstas visas.

Iš tiesų, 1 Jn 5,7–8 versetai, tiksliau pridėjimai juose, dar vadinami *Comma Johanneum*, XVI–XVII a. Naujojo Testamento vertėjams kėlė nemažai problemų²⁰⁸ – jų nėra NT originalo kalba. Kadangi nėra ir Erazmo Naujojo Testamento pirmuosiuose dviejuose leidimuose, ji neįtraukta į Lutherio Bibliją, kurios NT vertimo pamatas buvo Erazmo antrasis NT leidimas (1519),²⁰⁹ bei iš jos verstuose EE ir LVM₂. *Comma Johanneum* polemika kyla dėl to, kad pridėjimas nėra laikomas autentišku, Biblijai priklausančiu tekstu, nes randamas lotyniškuose vertimuose maždaug nuo X a., o originaliuose rankraščiuose graikų kalba jų nėra, nors spausdintuose pasirodo nuo XVI a. (Wallace 2004)²¹⁰. Lutheris ilgesnės versijos taip ir neįtraukė į vertimą, tačiau Erazmas dėl to buvo kritikuojamas katalikų bažnyčios ir jausdamas spaudimą, kad jo rengti tekstai gali būti nenaudojami, trečiajame NT leidime (1522) *Comma Johanneum* pridėjo. Tai padarė didelę įtaką vėlesniems vertimams ir tokiu būdu ilgesni 1 Jn 5,7–8

²⁰⁷ Plg. 1 Jn 5,4 leksemų pasirinkimą – *AEfto wueffe kas* (EE) : *JČk kattris kas* (LVM₂) : *JO ikkattris* (GB); arba 1 Jn 5,6 praleidimas EE – *katters tur Ledtczybe dode / ka [...]* *tefybe gir* (EE) : *katters leezibu dohd / ka tas Gharrs Teešiba gir*. (LVM₂) : / *kas Leezibu dohd/ to Garru eššam to Pateesibu* (GB).

²⁰⁸ Daugiau žr. Maynard 1995; Pappas 2016; Wallace 2004 ir kt.

²⁰⁹ Pasak Posseto (1985: 248), Lutheris, kaip ir Erazmas pirmuosiuose NT leidimuose, 1 Jn 5,7 versetą laikė nereikalingu įterpimu, kurio neremia originalūs rankraščiai. Daugiau apie Lutherio poziciją dėl 1 Jn 5,7 verseto žr. Posset 1985. Tiesa, po jo mirties *Comma Johanneum* buvo įtraukta į Biblijos vokiečių kalba vertimą – pirmą kartą joje pasirodė 1581 m. (Schröter 2012: 85 (16 išnaša)).

²¹⁰ Reikia paminėti, kad skirtingi autoriai teikia kiek besiskiriančias datas, dažnai priklausomai nuo to, ar yra už ar prieš *Comma Johanneum* įtraukimą.

versetai įsitvirtino ir tradiciškai buvo perimami (plg. Stephanus 1550 leidimą) bei verčiami į daugelį kalbų.

Užbėgant į priekį paminėtina, kad nors EE ir Mancelio vertimuose sekama Lutheriu ir *Comma Johanneum* nepridedama, ilgesnis versetas pasirodo Füreckerio vertime ir Glücko Biblijoje. Tai dar kartą pagrindžia, kad minėtuose šaltiniuose nebuvo akla remiamasi Lutherio ar ankstesniais latviškais vertimais. Be to, dar įdomesnis faktas, kad būtent 1 Jn 5,7 VLH ir GB sutampa daugiausia²¹¹ iš visų VLH 1 Jn 5,4–10 versetų (visiški atitikmenys sudaro 0.86), nors kitose perikopės eilutėse GB sutampa gerokai daugiau su LVM₂. Toks VLH ir GB 1 Jn 5,7 sutapimas gali būti aiškintinas dvejopai: pirma, GB versetas buvo pernaudotas iš VLH vertimo, nes sutapimas yra labai didelis, o EE ir LVM₂ jo nėra; antra, lygiai taip pat sutapimas versete gali būti atsitiktinis – nulemtas gana pažodinio vertimo iš GR ar V tiek VLH, tiek GB. Iš tiesų nei vienam, nei kitam spėjimui paremti neužtenka argumentų, tačiau 6.2.3.1 dalyje apskaičiavus tekstų sutapimo indeksą daroma išvada, kad VLH greičiausiai nesiremta.

Kitos LVM₂ neevangelinės ištraukos sutampa gerokai mažiau nei Jono pirmajame laiške. Kaip minėta, LVM₂ **mažiausiai** sutampa Petro antrojo laiško ištraukos. Jose yra vienas versetas, kuriame nėra nė vieno visiško atitikmens – 2 Pt 3,6 (0.0):

(47) GR	δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο·
V	per quae ille tunc mundus aqua inundatus periiit
LB	<u>Dennoch ward</u> zu der zeit / die Welt durch diefelbigen mit der Sindflut verderbet.
LVM ₂	+_vnd +_tomāhr #\$_%_tappa #\$__tanny #\$__laikā #\$__ta #\$__Pašāule +_zaur +_teem +_palfcheem #\$__ar #\$_%_to #\$__Vdens @\$ _ghrāku (+_zaur +_to +_wardu +_vnd +_Vdeni.) @%_šamaitata.
GB	Zaur ko ta Pašāule tannī Laikā ar teem Uhdens=Pluhdeem tappe maitata.

Iš pažymėtų vietų matyti, kad versete GB ir LVM₂ vertimo šaltiniai pasirinkti kiti – LVM₂ versta iš Lutherio Biblijos (plg. sakinio struktūrą ir žodžių skaičių), tačiau Glückas naudojo NT originalu graikų kalba. Vis dėlto gretinant visus LVM₂ Petro antrojo laiško ištraukų versetus tik su GB gali susidaryti įspūdis, kad vietomis Manceliu naudotasi, pvz., 2 Pt 1,21:

²¹¹ VLH – #_Jo #_trihs #_irr / #_kas #_Leezibu #_dohd #_%_Debbešis; #_Tas #_Tehws / #_tas #_Wahrds / #_in #_tas #_%_šwehtais #_Gars; #_In #_šchee #_trihs #_irr #_weens +_pats; GB – Jo trihs irr / kas Leezibu dohd Debbeši / tas Tehws / tas Wahrds / un tas šwehts Gars: un šchee trihs irr weens.

(48) GR	[...] ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἀπὸ θεοῦ ἄνθρωποι.
V	[...] sed Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines
LB	[...] Sondern <u>die heiligen menschen Gottes</u> haben geredt / getrieben von dem heiligen Geift.
LVM ₂	[...] #_bett #_tee #_šwãhti #_Deewa #_Žilwãki #_gir #_runnajušchi #_dfieti #_no #%_to #%_Šwãhtu #%_Gharru. (vel +_ka +_taß +_Šwãhtz +_Gharrs +_tohß +_gir +_mahžijis.)
GB	[...] bet <u>tee šwehti Deewa Žilweki</u> irr runnajušchi/ dfihti no ta šwehta Garra.

Iš tiesų toks sutapimas (žr. pabraukta), kaip ir kiti likusiose Antrojo Petro laiško ištraukose²¹², ekvivalentiškas Lutherio Biblijoje vartojamam, todėl jis gali būti ir atsitiktinis, nulemtas bendro vertimo ar redagavimo šaltinio.

Taigi, apžvelgus visiškų neevangelinių LVM₂ ištraukų ir GB atitikmenis matyti, kad nors beveik visose jie sudaro mažiau kaip pusę visų žodžių, yra ištraukų, kuriomis Glücko atrodo remtasi, tačiau tai daryta nenuosekliai.

4.2.4.2.1.2.1 Visiški atitikmenys LVM₂ neevangelinėse perikopėse

79-iose LVM₂ neevangelinėse perikopėse visiški atitikmenys pasiskirstę labai nevienodai (žr. 12 diagramą) – santykinio jų dažnio variacijos žingsnis lygus 0.55 (plg. evangelinių – 0.33). Kaip iš 11 diagramos galima matyti, vidutiniškai visiški atitikmenys neevangelinėse perikopėse sudaro trečdaliu mažiau nei evangelinėse – 0.42. Įdomu, kad jose taip pat kaip ir EE atveju, ribinės reikšmės fiksuojamos Laiško romiečiams perikopėse.

Didžiausią santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro Rom 13,8–10 (0.71), kiek mažiau – Rom 11,33–36 ir Sir 50,24–26 (0.64), tačiau jų apimtis žodžiais nėra didelė, todėl tai gali turėti įtakos rezultatui. Toks didelis minėtų perikopių sutapimas nėra unikalus – perikopės išsiskiria ir kituose tiriamuose šaltiniuose, todėl Laiško romiečiams ištraukos ir svarba liuteronų mokymui jau aptarta skyriuje apie EE ir GB sutapimus (žr. 4.2.4.2.1.2.1), o apie Siracido knygos perikopę rašoma toliau aptariant VLH ir GB sutapimus (žr. 4.5.4.2.1.2.1.1). Vis dėlto kreipiant dėmesį į minėtas perikopes būtent LVM₂, reikėtų pridurti, kad čia sutapimas gerokai didesnis nei EE, be to, Rom 13,8–10 LVM₂ su GB sutampa daugiau nei Rom 11,33–36, kuri yra labiausiai sutampanti EE neevangelinė perikopė. Iš tiesų, kad Rom 13,8–10 perikopė

²¹² Pavyzdžiui, sakinio struktūra 2 Pt 1,13 – gr. διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει; vok. *euch zu erwecken vnd erinnern*; la. *juhs vsmodenaht / vnd peemineht* (LVM₂); la. *juhs usmohdinaht un atgahdinaht* (GB).

gali daug sutapti šaltiniuose nestebina, nes joje vardijami keli Dievo įsakymai, turėję ilgą vartojimo tradiciją, todėl iš esmės kitokio vertimo ir būti negalėję, pvz., Rom 13,9:

- (49)
LVM₂	<p>@_Aifto @_kas +_šatzietz +_gir / #_Tōw #_nhe buhß #_laulibu
@%_pahrlauft / #_tōw #_nhe buhß #_nokaut / #_Tōw #_nhe buhß
#_fackt / #_Tōw #_nhe buhß #_nhe patteefu #_leezibu #_doht / #_Tōw
#_nhe buhß +_nhe neeka #_eekahrotees / #_Vnnd #_ja #_wehl #_zittz
+_kahds #_Baußlis #_gir / #_tas #_tohp #_ſchinny #_wahrðà
%_šayãmtz: #_Tōw #_buhß @_tawu #_Tuwaku @%_myloht #_ka
@_tōw #_paßchu.</p>
VLH	<p>#_Jo @_kas +_šazzihts : #_Tew #_ne buhs #_Laulibu @_pahrkahpt :
#_Tew #_ne buhs #_nokaut : #_Tew #_ne buhs #_ſagt: #_Tew #_ne buhs
#_nepateešu #_Leezibu #_doht / #_Tew #_ne buhs +_ne kà
#_eekahrotees : #_In #_ja #_wehl #_zits +_kahds %_Baußls / #_tas
#_tohp #_ſchinni #_Wahrðà #_šãnemts; #_Tew #_buhs @_tawu
#_Tuwaku #_mihleht / #_kà %_šewi #_pa=ſchu.</p>
GB	<p>Jo tas (Baußlis:) tew ne buhs Laulibu <u>pahrlaufiht</u>: tew ne buhs nokaut:
tew ne buhs ſagt: tew ne buhs ne pateešu Leezibu doht: tew ne buhs
eekahrotees: un ja wehl zits Baußlis <u>irr</u>/ tas tohp ſchinni Wahrðà šãnemts/
(prohti) eeksch ta: tew buhs šawu Tuwaku mihleht ka šew paſchu.</p>

Versetas LVM₂ ir GB sutampa daug – 0.74, tačiau jame yra reikšmingų skirtumų, rodančių skirtingus redagavimo šaltinius. Visi LVM₂ paryškinti žodžiai yra vertiniai iš vokiečių kalbos, kuriuos Glückas keitė remdamasis latvių kalbos ypatumais (plg. vok. *dich selbst* : la. *tōw paßchu* (LVM) : la. *šew paßchu* ‘save patį’) ar gretindamas su originalu graikų kalba (plg. vok. *Denn das da gefagt ift*, kuris LVM₂ verstas la. *Aifto kas šatzietz gir* ‘nes kas sakyta yra’, bet gr. το γαρ ir GB la. *Jo tas (Baußlis:)* ‘nes tas (įsakymas)’). Šis pavyzdys pagrindžia kartą jau sakytą – rengdamas Laiško romiečiams vertimą Glückas rėmėsi tiek NT originalu graikų kalba, tiek latviškais šaltiniais, tačiau ar visais ir jei ne, tuomet kuriuo? Pirmiausia, remiantis anksčiau prieita išvada dėl EE ir GB sutapimų Laiško romiečiams perikopėse (žr. 4.2.4.2.1.2.1), galima atmesti naudojimąsi EE ir vertinti tik Mancelio ir Füreckerio vertimus. Cituotas Rom 13,9 versetas GB šiek tiek daugiau sutampa su VLH (0.80), tačiau LVM₂ ir GB sutapimai (pabraukta) yra reikšmingesni. Pastaruosiuose sutampa veiksmoždžio vartojimas, kuris taip pat yra ir LB (vok. *ander Gebot mehr ift*), o VLH jo nėra; tačiau didelės įrodomosios vertės veiksmž. la. *būt* ‘būti’ vns. trečiuoju asmeniu reiškiamas tarinys neturi, nes latvių kalboje gali būti praleidžiamas. Gerokai svaresnis LVM₂ ir GB yra kitas sutapimas – la. *pahrlauft* ‘perlaužti’ ir *pahrlaufiht* ‘perlaužyti’, – nors jis ir dalinis, nes GB žodis vartojamas su iteratyvine priesaga *-īt*. Svarus jis tuo, kad šios šaknies veiksmoždis liuteronų šešta-

jame Dievo įsakyme latvių kalba nepasirodo.²¹³ Jo vietoje Lutherio Mažojo katekizmo vertimuose (1586, 1615, 1631 ir t. t.) vartojamas la. *pahrkahpt* ‘peržengti, sulaužyti’, kaip matoma VLH bei išlikę iki mūsų dienų. Be to, kitose GB vietose, t. y. Iš 20,14 ir Mt 5,27, LB vartojamą vok. *ehebrechen* ‘nutraukti santuoką’ Glucko tekste atitinka la. *pahrkahpt*. Kadangi LVM₂ ir GB sutapimų (VLH ir GB skirtumų) yra ir kituose Rom 13,8–10 versetuose, tai leidžia daryti išvadą, kad rengiant šį fragmentą buvo remiamasi Mancelio vertimu.

Visose trijose minėtose labiausiai su GB sutampančiose LVM₂ perikopėse yra palyginti nedaug žodžių (Rom 13,8–10 – 82, Rom 11,33–36 – 67 ir Sir 50,24–26 – 50), todėl svarbu paminėti, kad kai žodžių skaičius perikopėje yra didesnis už medianą (130 žodžių), didžiausią santykinę dalį visiškai LVM₂ ir GB atitikmenys sudaro 1 Kor 13,1–13 (0.62) (259 žodžių). Iš tiesų ši perikopė yra vienas tų retų atvejų, kai gretinant visus šaltinius, didžiausias sutapimas fiksuojamas būtent LVM₂ (EE visiškai atitikmenys sudaro 0.51, o VLH – 0.58). Nors LVM₂ 1 Kor 13,1–13 perikopėje su GB visiškai sutampa 2/3 žodžių ir ji beveik pažodžiui pernaudota iš EE, yra sutapimų, rodančių, kad ja buvo remtasi, pvz., 1 Kor 13,8 (0.78):

(50) GR	ή ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἶτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἶτε γλῶσσαι, <u>παύσονται</u> · εἶτε γνῶσις, καταργηθήσεται.
LB	Die Liebe wird nicht müde / Es müssen aufhören die Weissagungen / vnd aufhören die Sprachen / vnd das Erkenntnis wird auch aufhören.
EE	#_Ta #_myleftibe +_nhe tope @%_pekuffulle / @_ka +_tomher #%_ta @%_presche #_fluddenafchenne @%_nomitteeffes #_vnde #_tās #_Wallodes @%_nomitteeffes / #_vnde #_ta #_atbifchne +_arridczan @%_no mitteeffes.
LVM₂	#_Ta #_mielāftiba #_nhe peekuhft / #_%_jeb #_ghann #_%_ta @%_Preekfch#%_fluddenafchana #_mittehfšees / #_vnd #_tahß #_Wallodas #_mittehfšes / #_vnd #_ta #_Attfifchana +_arridfan #_mittehfšes.
VLH	#_Ta #_Mihleftiba #_ne peekuhft. (+_ne mittahs/) #_Jep #_gann +_ta +_Dahwana #_tahs #%_papreekšcha=#_šluddinašchanas / #_in #_tahs +_daščadas #_Walloh=das / #_in #_ta @_Mahzišchana #_mittešees :
GB	Ta Mihleftiba <u>ne_kad_ne</u> peekuhft/ jep. gann tahs Papreekšch šluddinašchanas mittešees / un jep tahs Wallodas mittešees/ un jep ta Atfifšchana mittešees.

²¹³ Įdomu, kad šią leksemą teikė katalikai, plg. 6-ąjį įsakymą Elgerio katekizme (1672) – *Teuw ne bus laulibá parlauf*, tačiau pagrindo įtarti, kad tai Elgerio įtaka, nėra, nes visi kiti teikiami įsakymai nuo jo skiriasi ir sutampa su liuteroniškaisiais.

Pirmiausia, šis versetas daugiausia iš visų latviškų tekstų skiriasi Füreckerio vertime, kuriame autorius pasirinkęs interpretacinį vertimą, o kiti latviški tekstai versti beveik pažodžiui. Tiesa, juose yra skirtumų, nes tiek EE, tiek LVM₂, tiek GB naudotas skirtingas vertimo šaltinis (plg. paryškintas ir pabrauktas vietas), atitinkamai EE – LBŽ, LVM₂ – LB, o GB – GR. Nepaisant to, kad GB yra vietų, sutampančių tik su GR, pvz., leksema la. *ne kad* ‘niekada’ (gr. οὐδέποτε ‘t. p.’) ar la. *jep ... jep ... jep* ‘jei’ (gr. εἴτε ... εἴτε ... εἴτε ‘t. p.’), bendra sakinio sandara ir leksemų pasirinkimas rodo, kad remtasi ir LVM₂. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti gr. καταργέω ‘liautis; baigtis’ ir gr. πᾶω ‘liautis; nutildyti; sustabdyti’ vartojimas, kuris EE ir LVM₂ dėl naudojimosi Lutherio Biblija verčiamas tuo pačiu žodžiu la. *mittehſees* ‘nustos’ (vok. *auffhören* ‘nustoti; liautis’) bei pakartojamas ir GB, nors kitoje vietoje, kuri LVM₂ ir GB sutampa gerokai mažiau (0.45), gr. πᾶω GB verčiama kaip la. *kluššina* ‘tildo’ (1 Pt 3,10). Tokių LVM₂ ir GB sutapimų, bet VLH ir GB skirtumų yra daug ir kituose perikopės versetuose, pvz., *ſkanniegs Warrſch* (LVM₂; GB) : *duhzams Warſch* (VLH; 1 Kor 13,1); *ta mielāftiba nhe darra blehdibu* (LVM₂; GB): *Ta Mihleſtiba newa blehdiga* (VLH; 1 Kor 13,4) ir kt. Taigi, glausta 1 Kor 13,1–13 perikopės analizė rodo, kad rengiant šį fragmentą GB buvo remiamasi Mancelio vertimu, kuris Glücko redaguotas pagal NT originalą. Tiesa, keliose vietose fragmentas sutampa su VLH²¹⁴, o vienoje ir su EE.

Absoliučiai **mažiausią** santykinę dalį LVM₂ visiškai atitikmenys sudaro jau minėtoje Rom 12,6–16 (0.16), kitose perikopėse mažiausi rezultatai yra didesni – Ef 5,15–21 (0.26) ir Ef 1,3–6 (0.27). Kaip anksčiau minėta, Laiško romiečiams perikopė GB neabejotinai versta iš naujo iš NT originalo kalba, todėl visuose perikopių rinkiniuose, kurie versti iš Lutherio Biblijos, ji sutampa labai mažai (žr. 4.1.4.2 ir 4.5.4.2.1.2.1.2), tačiau įdomu, kad būtent LVM₂ fiksuojamas mažiausias sutapimas, nors dėl kalbinių skirtumų jo būtų galima laukti pirmajame EE²¹⁵. Kiek kitaip yra ištraukose iš Pauliaus Laiško efeziečiams – LVM₂ su GB sutampa mažai, tačiau EE dar mažiau (0.23). Vis

²¹⁴ Plg. 1 Kor 13,11 # *Es* # *Bährns* # *buhdams* # *runnayu* # *ka* # *Bährns* / + *vnd* @ *biyu* + *ghuddris* # *ka* + *kahds* # *Bährns* / # *vnd* # *mann* # *by* @ % *Behrniga* @ *dabba*. # *Bett* + *kad* + *es* # *Wiers* # % *tappu* / @ *attſtahyohß* # *es* + *no* @ % *Bährnigu* @ *dabbu*. (LVM₂) : # *Es* # *Behrns* # *buhdams* # *runneju* # *kà* # *Behrns* / + *in* # *ſamanniju* # *kà* # *Behrns* / # *in* # *man* # % *bija* # *Behrna* = # *Dohmas* : # *Bet* + *kad* + *es* + *par* # % *Wihru* # % *tappu* / # *pameſchu* # *es* # % *Behrna* = # *Leetas*. (VLH) : *Es Behrns buhdams runnaju ka Behrns/ ſamanniju ka Behrns/ un man bij Behrna Dohmas: bet Wihrs tappis/ pameſchu es Behrno Leetas*. (GB).

²¹⁵ Tiesa, skirtumas yra labai mažas: LVM₂ – 0.161, EE – 0.164.

dėlto teigti, kad skiriasi visose perikopėse, nes GB versta tik iš originalo senąja graikų kalba negalima, pvz., vienas labiausiai su GB sutampančių LVM₂ Laiško efeziečiams versetų – Ef 5,15 (0.4):

(51) GR	Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί,
LB	SO fehet nu zu / wie jr furchtiglich wandelt / nicht als die vnweifen / fondern als die weifen /
LVM₂	+_MYļi +_Brahļi / #\$__peelukoyeeta #\$__nu / #_ka #_juhß #_apdohmige #\$__ftaigayeeta / #_nhe ka +_tee @_Nheghuddri / #_bett #_ka +_tee @_Ghuddri.
VLH	+_MIhļee +_Brahļi / #\$__Peeluhkojeet #\$__nu / #_ka #_juhs #_apdomigi #_ftaigajahrt / #_ne kà +_tee #_Neprahtneeki; #_bet #_kà #_Prahta=#_Łaudis:
GB	TAd nu peeluhkojeet ka juhs apdohmigi ftaigajat/ ne ka Neprahtneeki/ bet ka Prahta=Łaudis.

Šis LVM₂ ir GB sutapimas atrodo netiesioginis – LVM₂ su keliais morfologiniais ir leksiniais pakeitimais pernaudotas VLH, kuriuo, regis, remtasi Glūcko Biblijoje. Nors VLH ir GB Ef 5,15–21 perikopė sutampa taip pat nedaug, tokį pavyzdį paryškintų leksemų sutapimą sunku būtų laikyti atsitiktiniu, nes gr. σοφοί ar vok. *die weifen* ‘išmintingi’ GB visada yra verčiamas la. *gudri* ‘išmintingi; protingi’ (plg. 1 Kor 1,26; Rom 1,22) ir tik šioje vietoje ekvivalentu pasirinktas žodžių junginys la. *Prahta=Łaudis* ‘proto žmonės’.

5.2.2.3.2.1.2.2 Visiški atitikmenys LVM₂ neevangeliniuose versetuose

LVM₂ neevangelinėse ištraukose yra 597 versetai, kuriuose visiškų atitikmenų santykinis dažnis svyruoja nuo 0 iki 0.94, o vidutiniškai sudaro 0.44. Taigi, priešingai nei evangelinių versetų atveju, iš 597-ių neevangelinių LVM₂ versetų nėra nė vieno, kuriame visi žodžiai visiškai sutaptų (žr. 2.2.2.2. diagramą priede). **Didžiausią** santykinę dalį visiškai atitikmenys sudaro 1 Kor 13,13 (0.94), 2 Kor 11,33 ir Rom 6,20 (0.93), pvz., vienai daugiausia sutampančių LVM₂ perikopių priklausantis 1 Kor 13,13:

(52) GR	νυνὶ δὲ μένει πίστις ἐλπίς ἀγάπη τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη
LB	Nu aber bleibt Glaube / Hoffnung / Liebe / diefe drey / Aber die Liebe ift die gröſſeft vnter jnen.
LVM₂	#_Bett #_nu #_palleek #_ta #_Titziba / #_zerriba / #_Mielāftiba / #_fche #_trieb / #_bett #_ta #_Mielāftiba #_gir #_ta #_leelaka #\$__ftarpan #_teem.
VLH	#_Bet #_nu #_paleek #_ta #_Tiz3iba / #_Zerriba / #_Mihleftiba / #\$__šchihs #_trihs; #_Bet #_ta #_Mihleftiba #_ta #_leelaka #_ftarp

	#% tahm.
GB	Bet nu paleek ta Tiz3iba/ 3erriba/ Mihleftiba/ šchee trihs: bet ta Mihleftiba irr ta leelaka <u>f</u> tarp teem .)

Cituoto verseto pernaudojimu latviškuose tekstuose apskritai neabejojama – vienintelis LVM₂ ir GB skirtumas (la. *starp-an* : *starp* ‘tarp’) versete nėra reikšmingas, nes šis prielinksnis su iliatyvo galūne pirmajame Naujojo Testamento latvių kalba leidime nėra vartojamas. Paryškinti LVM₂ ir GB sutapimai rodo, kad nors Mancelio vertimą pernaudojo Füreckeris, greičiausiai šikart Glücko remtasi Manceliu tiesiogiai. Tą rodo įvardžių vartojimas vyriškąja gimine (la. *fche* ‘šie’, *teem* ‘tiem’), o ne moteriškąja, kaip VLH (žr. pabraukta). Kadangi toks Füreckerio kalbinis keitimas yra motyvuotas (įvardžiai suderinti su trimis moteriškosios giminės daiktavardžiais), o GB jo nematyti, veikiausiai jis nebuvo perimtas iš VLH dėl Glücko naudojimosi LVM₂. Kitu atveju tokio atkeitimo tikslas liktų neaiškus, nes tiriamame tekste gausu vietų, kurios GB nuo LVM₂ skiriasi būtent derinimu gimine.²¹⁶ Taigi, 1 Kor 13,13 tik patvirtina, kad rengiant šį fragmentą GB, LVM₂ buvo naudojama.

Mažiausią santykinę dalį visiškai atitikmenys sudaro devyniuose LVM₂ versetuose, kuriuose nėra nė vieno: Rom 12,8; 2 Kor 6,5; Gal 5,26; Gal 6,5; 1 Tes 4,18; 2 Pt 3,6; Ef 5,16; Ef 1,5; Apd 12,1. Net pirmieji šeši, dėl EE pernaudojimo LVM₂, sutampa su pirmosiomis perikopėmis ir jau buvo įvardyti aptariant jų rezultatus (žr. 4.1.4.2.1.2.2). Pagrindinė LVM₂ ir GB nesutapimo juose priežastis yra skirtingi vertimo šaltiniai, pvz., 2 Pt 3,6:

(53) GR	δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεῖς ἀπόλετο•
LB	Dennoch ward zu der zeit / die Welt durch diefelbigen mit der Sindflut verderbet.
LVM₂	+_vnd +_tomāhr #\$_tappa #\$_tanny #\$_laikā #\$_ta #\$_Pašāule +_zaur +_teem +_pallcheem #\$_ar #\$_to #\$_Vdens @\$_ghrāku (+_zaur +_to +_wardu +_vnd +_Vdeni.) @%_šamaitata.
VLH	+_Tomehr #_zaur +_teem @\$_pašcheem #\$_ta #\$_Pašāule #\$_tappa @\$%_šamaitata /+_in #\$_ar #\$_Uhdens=#\$_pluhdeem +_apšlih3inata.
GB	3aur ko ta Pašāule tannî Laikā ar teem Uhdens=Pluhdeem tappe maitata.

²¹⁶ Tiesa, galbūt galima jį grįsti bevardės giminės vartojimu graikiškame tekste (gr. τὰ τρία ταῦτα ‘šie trys’), tačiau tai mažai tikėtina, nes sakinio struktūra ekvivalentiška LB, o ne GR.

Atrodo, versetas kėlė problemų latvių vertėjams, nes daug skiriasi visuose šaltiniuose. Pirmuosiuose latviškuose vertimuose laikytasi Lutherio interpretacijos, tačiau Glücko tradicinis variantas keistas ir versta iš naujo.

4.2.4.2.1.2.3. Išanalizavus 11 654 LVM₂ neevangelinėse ištraukose esančius žodžius nustatyta, kad iš jų vos 5074 (43.54%) yra visiški LVM₂ ir GB atitikmenys. Didžiausią santykinę dalį jie sudaro Jono pirmojo laiško ištraukose (0.56), Rom 13,8–10 (0.71) perikopėje ir 1 Kor 13,13 (0.94), 2 Kor 11,33 ir Rom 6,20 (0.93) versetuose, o mažiausią – Petro antrajame laiške (0.34), Rom 12,6–16 (0.16) perikopėje ir devyniuose versetuose, kuriuose nėra nė vieno visiškai sutampančio žodžio (Rom 12,8; 2 Kor 6,5; Gal 5,26; Gal 6,5; 1 Tes 4,18; 2 Pt 3,6; Ef 5,16; Ef 1,5; Apd 12,1). Taigi, nė viename iš Biblijos sluoksnių visiški atitikmenys nepasiekia maksimalios reikšmės, tačiau kalbinė fragmentų analizė rodo, kad Mancelio LVM₂ buvo vienas iš neevangelinių ištraukų redagavimo šaltinių.

4.2.4.2.1.3 Apibendrinimas

Visišką atitikmenį GB turi kiek daugiau kaip pusė LVM₂ žodžių – 14 826 (53.50%). Perikopių rinkinyje jie pasiskirstę nevienodai – gerokai daugiau yra evangelinėse ištraukose – 9753, kuriose jie sudaro 60.73% visų žodžių, o neevangelinėse – 5074, arba 43.54%.

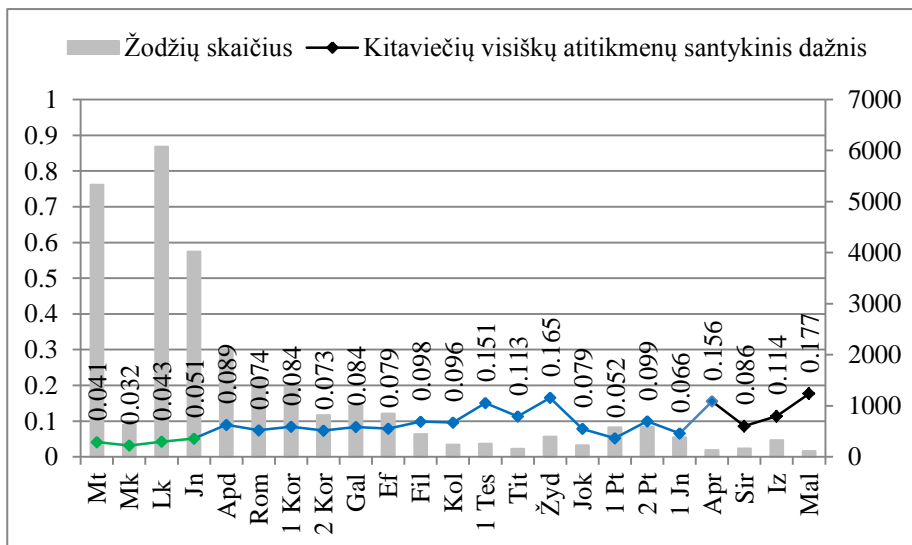
Analizuojant evangelines LVM₂ ištraukas nustatyta, kad visose keturiose evangelijose visiški atitikmenys sudaro beveik tiek pat: Mato (0.62), Jono (0.61), Luko ir Morkaus (0.60). Tuo remiantis buvo keliami prielaidai, kad jei Glückas rėmėsi LVM₂, tai visomis evangelijomis naudojosi maždaug vienodai. Ji patvirtinta tik iš dalies, nes nustatyta, kad nė viena perikopė nebuvo visiškai perimta GB, tačiau perikopėse iš Mato evangelijos yra sutapimų, esančių tik LVM₂ ir GB. Vis dėlto ja nesiremta nuosekliai, nes būtent Mato evangelijos ištraukose fiksuojamos ribinės reikšmės. Didžiausias visiškų atitikmenų santykinis dažnis evangelinėse ištraukose yra Mt 16,13–20 (0.79) perikopėje ir penkiuose versetuose (Mt 8,7; Lk 8,11; Mt 22,44; Mt 16,15; Lk 1,46), kuriuose visi žodžiai visiškai sutampa, o mažiausias – Mt 4,18–20 (0.43) perikopėje ir taip pat penkiuose versetuose (Jn 6,8; Mt 24,16; Mt 23,38; Lk 1,37; Lk 1,54), kuriuose nėra nė vieno šio tipo žodžio. Taigi, turint omenyje šiuos skaitinius duomenis ir anksčiau aprašytus sutapimus daroma išvada, kad LVM₂ galėjo būti vienas iš GB evangelijų, ypač Mato, redagavimo šaltinių, tačiau nepagrindinis. Pastebėta, kad didžiausi evangelinių perikopių sutapimai LVM₂ ir GB nėra nulemti tiesioginės įtakos, bet atsiradę dėl tarpinio VLH šaltinio, o skirtumai dažniausiai nulemti vertimo šaltinių, tiksliau – LVM₂ gana pažodžiui sekta

Lutherio Biblija (greičiausiai ir dėl EE pernaudojimo), o Glūcko Biblijai atitinkamose vietose LB darė mažiau įtakos.

Neevangelinuose LVM₂ fragmentuose visiškai atitikmenys dažniausiai sudaro mažiau kaip pusę visų žodžių ir nė viename iš Biblijos sluoksnių nepasiekia maksimalios reikšmės. Daugiausia šio tipo žodžiai sudaro Jono pirmojo laiško ištraukose (0.56), Rom 13,8–10 (0.71) perikopėje ir 1 Kor 13,13 (0.94), 2 Kor 11,33 ir Rom 6,20 (0.93) versetuose, o mažiausiai – Petro antrajame laiške (0.34), Rom 12,6–16 (0.16) perikopėje ir devyniuose versetuose, kuriuose nėra nė vieno visiško atitikmens (Rom 12,8; 2 Kor 6,5; Gal 5,26; Gal 6,5; 1 Tes 4,18; 2 Pt 3,6; Ef 5,16; Ef 1,5; Apd 12,1). Nepaisant to, kad visiškai atitikmenys LVM₂ neevangelinėse ištraukose vidutiniškai sudaro 43.54%, LVM₂ įtaka GB juntama. Filologinė fragmentų analizė rodo, kad Mancelio LVM₂ buvo vienas iš GB neevangelinių ištraukų, ypač Laiško romiečiams ir Laiško korintiečiams, redagavimo šaltinių.

4.2.4.2.2 Kitaviečiai visiškai atitikmenys (#\$)

Iš 27 714 LVM₂ žodžių 1742 (6.29%) yra kitaviečiai visiškai atitikmenys. Nepaisant to, kad neevangelinėse ištraukose imtis daug mažesnė nei evangelinėse, jose šio tipo žodžių yra gerokai daugiau, atitinkamai 1039 ir 703 (vidutiniškai 0.09 ir 0.04):

14 diagrama. Kitaviečių visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų santykinis dažnis

Dėl tekstų sutapimų, LVM₂ rezultatai labai panašūs į EE, tačiau čia kitaviečių visiškų atitikmenų yra daugiau. Tai lemia didesnis bendras visiškų

atitikmenų skaičius. Daugiausia kitaviečių visiškų atitikmenų yra Senojo Testamento ištraukose (vidutiniškai 0.13), kiek mažiau iš kitų Naujojo Testamento knygų (0.1) ir mažiausiai iš evangelijų (0.04). Tokie bendri rezultatai remia prielaidą dėl evangelinių tekstų vertimo tradicijos, nes ir čia jos nuo GB skiriasi mažiausiai. Iš diagramos matyti, kad didžiausią santykinę dažnį šio tipo žodžiai sudaro Malachijo knygoje (0.18) ir Laiške žydams (0.17), o mažiausią – Morkaus evangelijoje (0.03). Tiesa, tiek Mal, tiek Mk ištraukų apimtis yra palyginti nedidelė.

4.2.4.2.2.1 Evangelinės ištraukos

4.2.4.2.2.1.1 Kitaviečiai visiški atitikmenys evangelinėse perikopėse

79 LVM₂ evangelinėse perikopėse yra 703 (4.38%) kitaviečiai visiški atitikmenys (žr. 2.2.3.1.a. diagramą priede). Iš tiesų jie sudaro labai nežymią visų žodžių dalį – santykinis dažnis svyruoja nuo 0 iki 0.18, tačiau vidutiniškai sudaro vos 0.04. Išskirtinai **didžiausią** santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro vienoje perikopėje – Mt 4,18–22 (0.18), pvz., Mt 4,19 (0.27):²¹⁷

(54) GR	καὶ λέγει αὐτοῖς· δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων.
LB	Vnd er sprach zu jnen / Folget mir nach / Jch wil euch zu menschen Fīfcher machen .
LVM₂	#_Vnd #_wings #_šatziya #_vs #_teem: #%_Nahzeeta #\$_packaļ #\$_mann / #_es +_ghribbu #%_jums #\$_par #\$_ žilwāko #%_ Sweineekus @\$_ darriet .
GB	Un wiņšch šazziya us teem: Nahzeet man pakkaļ/ es juhs <u>taišišchu par žilweko=Sweineekeem</u> .

Pirmiausia pasakytina, kad EE šios perikopės nėra, vadinasi, Mancelis turėjo versti pats, o GB Mt 4,19 pernaudotas iš VLH (sutampa pažodžiui, bet nuo GR skiriasi). Cituotame versete žodžių tvarkos skirtumai dvejopi. Pirma, la. *packaļ mann* ‘paskui mane’ ir *man pakkaļ* ‘man paskui’ skirtumas veikiausiai nulemtas vartosenos – tiriamame Glücko tekste *packaļ* visada vartojamas kaip polinksnis, o Mancelio vertime įvairiai – naujose perikopėse dažniau kaip prielinksnis, o tose perikopėse, kurios yra ir EE, – kaip polinksnis, greičiausiai dėl EE įtakos. Antra, pavyzdyje pažymėtas prijungiamojo sakinio žodžių tvarkos skirtumas nulemtas pasirinktos veiksmožodžių formos – LVM₂ išlaikyta Lutherio Biblijoje teikiama

²¹⁷ Plg. ir Mt 4,20 (žr. 5.2.3.2.1.1.1).

modalinė konstrukcija, o Glücko, tiksliau Füreckerio, tekste teikiama būs.l. veiksmazodžio forma ir neutrali SVO tvarka (tarinys prieš papildinį).

Iš tiesų, Mt 4,18–20 perikopėje kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis yra apskritai didžiausias iš visų (evangelinių ir neevangelinių) LVM₂ perikopių. Kitose evangelinėse perikopėse šio tipo žodžiai sudaro mažiau: Jn 13,1–15 (0.12); Lk 7,11–17 ir Mt 4,1–11 (0.11).

Kaip minėta anksčiau, tiriant tekstų sutapimus svarbesnės yra tos vietos, kuriose kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro **mažiausią** santykinę dalį. Tokios perikopės LVM₂ keturios – jose nėra nė vieno tik vieta besiskiriančio žodžio: Lk 2,21; Mt 3,13–17; Mk 16,14–20; Lk 14,16–24. Pirmos dvi jau buvo išskirtos aptariant EE, todėl būtų galima tik pakartoti prieitas išvadas – skirtumų nematyti tarp latviškų šaltinių ir todėl, kad jų nėra Lutherio Biblijos variantuose. Iš likusių perikopių išsiskiria Morkaus evangelijos ištrauka, nes gretinant VLH ir GB joje užfiksuota kitaviečių visiškų atitikmenų, o LVM₂ jų nėra, pvz., Mk 16,19:

(55) GR	Ὁ μὲν οὖν κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ
LB	VND der HErr / nach dem er mit jnen geredt hatte / ward er auffgehoben gen Himel / Vnd fitzet zur rechten hand Gottes.
LVM₂	#_Vnd #_tas #_Kunx /+_pehtz +_tho / #_kad #_tas #_ar #_teem #_runnays #_by / #\$_tappa +_tas #\$_vsjāmbtz +_eekchan #\$_Dābbāfšu / #_vnd #\$_šehd #_py #_Deewa #\$_labbu #\$_Rohku.
VLH	#\$_Kad +_nu #\$_tas #\$_Kungs (+_JESUS) #_ar #_teem #\$_runnajs #\$_bija / #\$_tappa +_winſch #\$_uhsņemts #_Debbešis / #_in #\$_šehdehs #_pee #_Deewa #_labbas #_Rohkas.
GB	Un tas Kungs/ kad tas ar teem runnajs bij/ irr usņemts tappis Debbešis un šehfch pee Deewa labbas Rohkas.

Versete visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų vieta nesiskiria, tačiau ji sutampa ir su LB, kuriuo, atrodo, Glücko ir remtasi redaguojant Füreckerio vertimą. Kad šiuo atveju GB greičiausia nebuvo remiamasi GR, rodo verseto pradžia, nes kitose Naujojo Testamento vietose, kurios verstos iš NT originalo kalba, gr. μὲν οὖν verčiama la. *Tad nu* (Apd 1,6; Apd 1,18; Apd 12,5), išskyrus dvi vietas evangelinėse ištraukose (cituotąją Mk 16,19 ir Jn 20,30).

4.2.4.2.2.1.2 Kitaviečiai visiškai atitikmenys evangeliniuose versetuose

Iš 819 LVM₂ evangelinių versetų kitaviečių visiškų atitikmenų fiksuojama vos 290 versetų (35.41%; žr. 2.2.3.2.a. diagramą priede). Daugiausia jų Jono evangelijos versetuose (38.30%²¹⁸), kiek mažiau Luko (35.22%) ir Mato

²¹⁸ T. y. iš visų 201 versetų 77 yra kitaviečiai visiškai atitikmenys.

(34.94%), o mažiausiai Morkaus (22.58%). Greičiausiai todėl, kad LVM₂ apskritai visiškų atitikmenų yra daugiau, jų santykinis dažnis LVM₂ svyruoja daugiau nei EE – nuo 0 iki 0.7 (plg. EE – nuo 0 iki 0.5). Versetuose, kuriuose yra bent vienas šio tipo žodis, vidutiniškai jie sudaro 0.13.

Kitaviečiai visiškai atitikmenys išskirtinai **didžiausią** santykinę dalį sudaro Mt 24,16 (0.7):

(56) GR	τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη,
LB	Als denn fliehe auff die Berge / <u>wer im Jüdifchenlande ift</u> /
LVM ₂	#\$_Tad #\$_laid #\$_bāhg #\$_wifšon +_teem #\$_Kallneem / #\$_kas #\$_Juddo=#\$_Semmeħ #\$_gir /
GB	Kas tad Juddo=Semmē irr/ tas lai behg wirs Kalneem.

Šio verseto žodžių tvarkos, tiksliau sakinio dėmenų, skirtumai nulemti skirtingų vertimo šaltinių (žr. paryškinta): LVM₂ sutampa su Lutherio Biblija, o GB – su originalu graikų kalba. Tiesa, abiejose latviškuose šaltiniuose akivaizdžios sąsajos su ankstesniais vertimais – LVM₂ yra pernaudotas EE teiktas vertimas, o GB iš tiesų pažodžiui perrašytas Füreckerio variantas.

Kituose LVM₂ versetuose tik vieta nuo GB besiskiriantys žodžiai sudaro mažiau kaip pusę visų verseto žodžių, pvz., Mt 4,7 (0.47), Mt 4,20 bei Lk 1,54 (0.44) ir kt. Kaip galima pastebėti, didžiausi šio tipo žodžių santykiniai dažniai fiksuojami Mato evangelijos versetuose, o kitų evangelijų ištraukose jie sudaro mažesnę dalį.

Beveik 2/3 visų LVM₂ evangelinių versetų – 529 (64.59%) – nėra nė vieno kitaviečio visiško atitikmens (žr. 2.2.3.2.a diagramą priede). Tokią **mažiausią** įmanomą santykinę dalį, t. y. nulį, kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro daugiausia Morkaus evangelijos ištraukose (77.42%), kiek mažiau jų yra Mato (65.06%), Luko (64.78%) ir Jono (61.69%) evangelijų versetuose. Vadinasi, kai žodis juose sutampa, jis ir vartojamas toje pačioje vietoje.

4.2.4.2.2.1.3 Apibendrinimas

LVM₂ kitaviečių visiškų atitikmenų evangelinėse ištraukose nėra daug – 703 (4.38%). Didžiausią santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro Mt 4,18–22 (0.18) perikopėje ir Mt 24,16 (0.7) versete, o mažiausią – Lk 2,21; Mt 3,13–17; Mk 16,14–20 ir Lk 14,16–24 perikopėse bei 529 versetuose, kuriuose nėra nė vieno kitaviečio visiško atitikmens. Taigi, didžiausi rezultatai fiksuojami Mato evangelijos perikopėse, tačiau skaičiuojant ištraukų bendrą imtį

daugiausia šio tipo žodžių yra Jono evangelijos versetuose, o mažiausiai (abiem atvejais) – Morkaus.

4.2.4.2.2.2 Neevangelinės ištraukos

4.2.4.2.2.2.1 Kitaviečiai visiški atitikmenys neevangelinėse perikopėse

Neevangelinėse LVM₂ ištraukose yra beveik dvigubai daugiau kitaviečių visiškų atitikmenų – 1039 (8.92%). Jų santykinis dažnis perikopėse svyruoja nedaug, tačiau kiek daugiau nei EE – nuo 0 iki 0.18 (žr. 2.2.3.1.b diagramą priede). Priešingai nei evangelinių perikopių atveju, neevangelinėse nėra itin išsiskiriančių rezultatų (vidutiniškai sudaro 0.09). **Didžiausią** santykinę dalį kitaviečiai visiški atitikmenys sudaro Iz 60,1–6 (0.178), Mal 3,1–4 (0.176) ir Tit 3,3–8 (0.173) perikopėse. Kad didžiausi rezultatai fiksuojami Senojo Testamento perikopėse nestebina, nes kaip jau minėta, būtent ST ištraukose dėl skirtingų vertimo šaltinių šio tipo žodžių yra daugiausia. Iš tiesų Iz 60,1–6 taip pat išsiskiria ir EE, o Malachijo ir Laiško Titui ištraukos – Füreckerio vertime. Tokios bendros visiems tiriamiems šaltiniams vietos, vad. *locus communes*, rodo, kad šiuo atveju Glückas nesekė latviškų vertimų tradicija, pvz., Iz 60,5:

(57) SP	τότε ὄψη και φοβηθήση και ἐκστήση τῆ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σέ πλοῦτος θαλάσσης και ἐθνῶν και λαῶν. και ἤξουσίν σοι
V	tunc videbis et afflues et mirabitur et dilatabitur cor tuum quando conversa fuerit ad te multitudo maris fortitudo gentium venerit tibi
LB	Denn wirftu deine luft fehen vnd aufbrechen / vnd dein Hertz wird sich wundern vnd aufbreiten / wenn sich die menge am Meer zu dir bekeret / vnd die macht der Heiden zu dir kompt .
LVM ₂	#_Tad #\$_tu +_tawu @_Preeku #\$_redfeši / #_vnd @_lohte @_liexma @_buhši #_vnd #_tawa #_Širds @%_ifšabrynošes / #_vnd #_išplattišes / @_kad #%_tas @\$_Pulx +_py #\$_Juhres #_py #%_tōw #%_attgrefchas / #_vnd +_tas #\$_Spāhx #\$_to #\$_Paggaņo #\$_py #\$_tōw #\$_nahk.
GB	Tad <u>redfeši</u> tu to/ un ispluhdiši kā weena Uppe/ un tawa Širds brihnišees/ un isplattišees/ jo ta <u>Juhras</u> Draudfe <u>taps</u> pee tewis <u>atgrefsta</u> / un to Pagaņu Spehks <u>nahks</u> pee tewis.

Versete LVM₂ ir GB skirtumai nulemti skirtingų vertimo šaltinių ir pasirinktų vertimo būdų. Nekyla abejonių, kad Mancelio versta iš Lutherio Biblijos gana pažodžiui – tą rodo morfologiniai (es.l. la. *nahk* : vok. *kommt* ‘ateina’), leksiniai (la. *Preeku* : vok. *Luft* ‘džiaugsmas’) ir sintaksiniai (la. *tas Pulx py Juhres* : vok. *die Menge am Meer* ‘daugybė jūroje’) vertimo ypatumai, tačiau, ką pamatu ėmė Glückas, pasakyti sunkiau. Akivaizdu, kad

tai nebuvo Lutherio Biblija, be to, dėl struktūrinių verseto skirtumų galima atmesti ir rėmimosi Septuaginta galimybę, tačiau neaišku, ar nesinaudota ir Vulgata²¹⁹. Vis dėlto iš gana laisvo fragmento vertimo ir ekstralingvistinių aplinkybių²²⁰ galima spėti, kad versta iš ST originalo.

Mažiausia santykinę perikopės dalį LVM₂ kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro Rom 13,8–10 ir Rom 11,33–36 – jose nėra nė vieno šio tipo žodžio. Kaip galima pastebėti, apie Laiško romiečiams perikopes jau buvo kalbėta ne tik LVM₂ kontekste, bet ir aptariant EE. Tai vienos labiausiai sutampančių neevangelinių perikopių visuose latviškuose perikopių rinkiniuose, todėl natūralu, kad besiskiriančių žodžių jose yra nedaug.

4.2.4.2.2.2 Kitaviečiai visiškai atitikmenys neevangeliniuose versetuose

79 LVM₂ neevangelinėse perikopėse yra 597 versetai. Daugiau kaip pusėje jų – 344-iuose (57.32%) – yra kitaviečių visiškų atitikmenų (žr. 2.2.3.2.b. diagramą priede). Nors tai beveik dvigubai daugiau nei evangeliniuose LVM₂ versetuose, santykinis šio tipo žodžių dažnis juose svyruoja labai panašiai – nuo 0 iki 0.67²²¹. LVM₂ versetuose, kuriuose yra bent vienas šio tipo žodis, vidutiniškai jie sudaro 0.15.

Didžiausias LVM₂ rezultatas fiksuojamas 1 Tes 4,18 (0.67) versete:

(58) GR	Ἵστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις.
LB	So trōftet euch mit dielen worten vnternander .
LVM₂	@_Ta @\$_eeliexmoyeetees +_šōw #\$_nu #\$_ar #\$_fcheem #\$_Wahrdeem #\$_šawâ #\$_ftarrpâ.
GB	Tad nu eepreežinajeetees šawâ ftarpâ ar šcheem Wahrdeem.)

Visų visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų vieta versete skiriasi. Ji LVM₂ nulemta Lutherio Biblijos, kurią atitinka beveik žodis žodin, tačiau Glūcko teikiamame versete ji ekvivalentiška NT originale esančiai. Iš tiesų būtent skirtingų vertimo šaltinių įtaką būtų galima įvardyti pagrindine priežastimi, kodėl apskritai LVM₂ ir GB visiškai atitikmenys vartojami kitoje vietoje. Tiesa, GB ji ne visada tiesiogiai nulemta graikiškojo šaltinio, bet kartais tarpinio – Füreckerio – vertimo. Dėl kitų priežasčių atsiradę nesutapimai gali

²¹⁹ Nors Vulgatoje GB vartojamas sujungiamasis jungtukas la. *un* ‘ir’ neturi ekvivalento (la. *un to Paganu Spehks* : lot. *fortitudo gentium*), toks skirtumas neturi didelės įrodomosios vertės.

²²⁰ Besiruošdamas versti Bibliją į latvių kalbą Glūckas beveik ketverius metus tobulino hebrajų kalbos žinias, kad galėtų naudotis originaliais šaltiniais.

²²¹ Evangeliniuose – nuo 0 iki 0.7, o bendras versetų, kuriuose yra kitaviečių visiškų atitikmenų, skaičius yra 290 (35.41%; žr. 5.2.3.2.2.1.2).

būti laikomi periferiniais. Dažniausias iš jų yra Glückui pasirinkus kitą raiškos būdą, kai tai nėra formalus sekimas NT originalu, pvz., Gal 6,5 (0.6) ar 2 Kor 11,22 (0.56) versetuose, kurie aptarti EE (žr. 4.1.4.2.2.2).

Kituose LVM₂ versetuose šio tipo žodžiai sudaro mažiau kaip pusę, išskyrus Apd 12,1, kuriame kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro 0.54, pvz.:

(59) GR	Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαι τινὰς τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας.
LB	VMB diefelbige zeit leget der Kōnig Herodes die hende an etliche von der Gemeine zu peinigen.
LVM ₂	#\$_TAs #\$_Konings #\$_Herodes #\$_peelicka #\$_tahb #\$_Rohkas #\$_py #\$_czitteems #\$_no #\$_tahb @\$\$_draudzēs @_tohb @_mohziet.
GB	UN ap to pašchu Laiku peelikke tas ŖehniŖsch Erodus pee zitteem no tahs DraudfibaŖ tahs Rohkas teem Ŗaunu darridams.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad LVM₂ ir GB skiriasi žodžių skaičius – Mancelio vertime praleista verseto dalis, plg. vok. *VMB diefelbige zeit*.²²² Greičiausiai dėl šio praleidimo, autoriui teko keisti LVM₂ verseto žodžių tvarką, nes kitu atveju būtų teikiama inversinė, latvių kalbai nebūdinga VSO²²³, be to, šis versetas yra pirmasis perikopėje, o tokie rinkinyje įprastai nėra pradedami tariniu. Kadangi tiek GR, tiek LB verseto pradžia sutampa (lakūnos nėra), skirtumų nėra ir Glūcko vertime, tačiau antroji dalis skiriasi. Iš keturių pavyzdyje cituojamų šaltinių, žodžių tvarka joje sutampa tik LVM₂ ir LB, bet abu nuo NT originalo ir GB skiriasi (plg. pabraukta). Iš tiesų toks papildinių išdėstymas Biblijoje latvių kalba neturi atitikmens nė viename iš tirtų latviškų ar kitomis kalbomis parašytų šaltinių, todėl jį reikėtų laikyti Glūcko asmeniniu sprendimu.

Vis dėlto tiriant tekstų sutapimus iškalbingesnės tos vietos, kuriose kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro **mažiausią** dalį, nes tai rodo, kad jose visi sutampantys žodžiai nesiskiria nei savo forma, nei vieta versete. Tokių, kuriuose nebūtų nė vieno šio tipo žodžio, LVM₂ yra 253 (42.38%). 19-oje Biblijos knygų jie pasiskirstę taip:

²²² Į klausimą, kodėl praleistas minėtas fragmentas, atsakyti sunku. Gali būti, kad Mancelis versdamas rėmėsi ne Biblija, bet perikopių rinkiniu, kuriame šio fragmento taip pat nebuvo. Vis dėlto nė viename peržiūrėtame spaudinyje tokio praleidimo nepavyko rasti.

²²³ Dėl vokiečių kalbos įtakos vertimuose VSO įprastai pasitaiko tik klausiamuosiuose sakiniuose.

Knygos santrumpa	Bendras versetų skaicius	Versetų be kitaviečių visiškų atitikmenų absoliutusis dažnis	%	Knygos santrumpa	Bendras versetų skaicius	Versetų be kitaviečių visiškų atitikmenų absoliutusis dažnis	%
1 Pt	31	19	61.29%	Gal	54	20	37.04%
1 Jn	18	11	61.11%	Fil	25	9	36.00%
Ef	54	30	55.56%	Jok	11	3	27.27%
1 Kor	72	36	50.00%	Kol	12	3	25.00%
2 Kor	40	20	50.00%	2 Pt	24	5	20.83%
Rom	78	38	48.72%	Žyd	17	3	17.65%
Sir	11	5	45.45%	Apr	6	1	16.67%
Iz	17	7	41.18%	1 Tes	13	1	7.69%
Tit	10	4	40.00%	Mal	4	0	0%
Apd	100	38	38.00%				

8 lentelė. LVM₂ neevangelinių versetų, kuriuose nėra kitaviečių visiškų atitikmenų, dažnis

Daugiausia tokių versetų yra Petro pirmajame laiške, Jono pirmajame laiške ir Laiške efeziečiams. Šiose dalyse daugiau kaip pusėje versetų visi visiški atitikmenys vartojami tose pačiose vietose. Malachijo knygos ištraukose yra priešingai – visuose versetuose yra bent vienas tik vieta besiskiriantis visiškai atitikmuo. Vis dėlto nebūtų galima apibendrinti ir teigti, kad LVM₂ Senojo Testamento versetuose yra daugiau kitaviečių visiškų atitikmenų nei Naujojo Testamento, nes Siracido ir Izaijo knygų ištraukose beveik pusėje versetų tokių žodžių nėra. Be to, Malachijo knygos rezultatui neabejotinai įtakos turi imtis – ištrauką tesudaro keturi versetai. Kad joje galėtų būti skirtumų, ar kad verčiant šį fragmentą Glückas LVM₂ nesinaudojo, yra tikėtina. Tai vienintelė šios knygos perikopė visame rinkinyje ir jos apimtis menka, o iš originalo ST vertęs ar bent jau teigęs, kad vertė, ir jau tuo metu gerokai įsidirbęs (Mal yra viena paskutinių ST knygų) Glückas, žinodamas, kad ankstesnių vertimų pamatas buvo Lutherio Biblija, galėjo ir neieškoti šių keturių versetų vertimo.

4.2.4.2.2.2.1. Taigi, kitaviečiai visiškai atitikmenys LVM₂ neevangelinėse ištraukose sudaro 8.92% visų žodžių. Daugiausia jų yra Iz 60,1–6 (0.178), Mal 3,1–4 (0.176) ir Tit 3,3–8 (0.173) perikopėse bei 1 Tes 4,18 (0.67) versete, o mažiausiai – Rom 13,8–10 ir Rom 11,33–36 perikopėse bei 253 versetuose, kuriuose nėra nė vieno šio tipo žodžio. Pastebėta, kad

neevangelinių ištraukų kitaviečiai visiškai atitikmenys dažniausiai yra atsiradę dėl skirtingų vertimo šaltinių.

4.2.4.2.2.3 Apibendrinimas

Nustatyta, kad LVM₂ yra 1742 (6.28%) kitaviečiai visiškai atitikmenys. Jų pasiskirstymas pagal Biblijos knygas yra atvirkščiai proporcingas visiškų atitikmenų pasiskirstymui – evangelinėse ištraukose yra 703, arba 4.38% šio tipo žodžių, o kitose Biblijos dalyse dvigubai daugiau – 1039, arba 8.91%. Tai rodo, kad, kaip ir EE, taip ir LVM₂, kai evangelinėse ištraukose žodis visiškai sutampa, jis dvigubai dažniau vartojamas ir toje pačioje vietoje. Toks skirtumas pagrindžia evangelinių tekstų vertimo tradicijos egzistavimą.

Vis dėlto didžiausią santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro būtent evangelinėje perikopėje – Mt 4,8–22 (0.18), tačiau tai išskirtinis atvejis, nes antroje pagal gausumą perikopėje jie sudaro 0.12 (Jn 13,1–15), o vidutiniškai – vos 0.04. Mažiausiai kitaviečių visiškų atitikmenų evangelinėse ištraukose yra Lk 2,21; Mt 3,13–17; Mk 16,14–20 ir Lk 14,16–24 perikopėse bei 529 versetuose, kuriuose nėra nė vieno šio tipo žodžio. Iš neevangelinių ištraukų daugiausia, kaip ir galima laukti dėl vertimo iš skirtingų šaltinių, kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro Senojo Testamento ištraukose – Iz 60,1–6 (0.178) ir Mal 3,1–4 (0.176), o vidutiniškai ST perikopėse 0.13, tačiau rezultatai panašūs ir kitose Naujojo Testamento ištraukose – Tit 3,3–8 (0.173), o vidutiniškai 0.1 perikopės. Nė vieno nėra labiausiai su GB sutampančiose Rom 13,8–10 ir Rom 11,33–36 perikopėse bei 253 LVM₂ versetuose.

Tiek evangelinėse, tiek ištraukose iš kitų Biblijos knygų kitaviečiai visiškai atitikmenys įprastai nulemti vertimo šaltinių įtakos ir vertimo būdo – Mancelio laikytasi Lutherio Biblijoje teikiamos tvarkos, kuri dažniausiai sutampa ir su EE, o Glūckas atitinkamose vietose rinkosi NT originalo graikų kalba arba Füreckerio teikiamą variantą. Kitos priežastys, pvz., dėl latvių ir vertimo kalbos struktūrinių skirtumų pasirinkus kitą raiškos būdą ar pan., yra laikytinos periferinėmis.

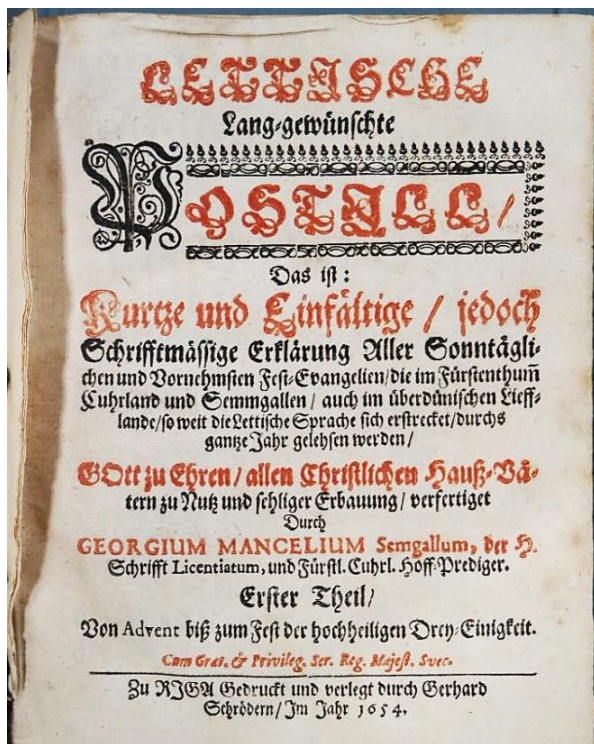
4.2.5 Išvada

Sutampantys LVM₂ ir GB žodžiai sudaro 75.85% visos imties ir nepasiekia 80% ribos, leidžiančios įtarti viso teksto pernaudojimą. Vis dėlto detalesnė analizė rodo, kad nors nė viena LVM₂ perikopė negali būti laikoma visiškai pernaudota GB, 47-iose iš 158 perikopių sutampančių žodžių santykinis dažnis yra didesnis už 0.8. Kalbinė jų analizė leidžia teigti, kad dalimi LVM₂ perikopių rengiant GB remtasi, tačiau kaip pagalbinis, o ne pagrindiniu šaltiniu.

4.3 LLP ir GB

4.3.1 *Lang=gewünschte Lettische Postill* (1654)

Svarbiausiu Georgo Mancelio darbu latvių kalba ir apskritai XVII a. religiniu tekstu iki Biblijos pasirodymo yra laikoma trijų dalių *Lang=gewünschte Lettische Postill* (1654)²²⁴. Kaip minėta anksčiau, postilė originaliais pamokslais traukė tyrėjų dėmesį²²⁵, tačiau prieš jas esančias perikopes paliekant nušaly – vyrauja nuomonė, kad jos be pakeitimų perimtos iš aptarto Mancelio perikopių rinkinio. Ir iš tiesų, didžiąją dalį LVM evangelinių perikopių Mancelis panaudojo postilėje, tačiau jos nebuvo akiai perra-

7 paveikslas. *Lang=gewünschte Lettische Postill* (1654) antraštinis puslapis (Helsinkio universiteto bibliotekos egzempliorius; sign. Rar. 111)

šytos – esti ne tik rašybos, pvz., *dfirdeya* (LVM₂) : *dfirredeja* (LLP; Mt 11,2)²²⁶, bet ir kalbinių bei struktūrinių skirtumų, pvz.: *TAs noticka tanni laikà* (LVM₂) : *TAs notickahß tanni Laika* (LLP; Lk 2,1); *weddehß* (LVM₂) : *atweddehß* (LLP; Lk 1,57); *raugi* (LVM₂) : *redfi* (LLP; Mt 9,18); *(Jani) Johanne* (LVM₂) : *Johanne Jani* (LLP; Mt 11,2; Mt 11,4; Mt 11,7); *Efsi tu kahds Proweets?* (LVM₂) : *Efsi kahds Proweets* (LLP; Jn 1,24); *manni*

²²⁴ Šiuo metu yra žinoma keliolika LLP egzempliorių, saugomų Latvijos ir užsienio bibliotekose, daugiau žr. SLV: 24, 25, 26. Suomijos, Danijos ir dalis Latvijos bibliotekose saugomų egzempliorių rengiant disertaciją peržiūrėti *de visu*.

²²⁵ Plg. Bērziņš 1944b; Ozols 1965.

²²⁶ Įdomu, kad veiksmazodžių priesagoje LLP y vietoje *j* rašoma tik dviejose pirmosiose LLP perikopėse: Mt 21,1–9 ir Lk 21,25–36.

Wehrfchi / vnd manni Baṛṛoma=lohpi gir nokauti (LVM₂) : manni Baṛṛoma=lohpi gir nokauti (LLP; Mt 22,4). Kaip matyti, ne visi skirtumai yra smulkūs ir ne visus būtų galima laikyti taisymais, todėl svarbu palyginti ir LLP bei GB sutapimą, siekiant nustatyti, ar Glückas rėmėsi postilės perikopėmis.

4.3.2 LLP struktūra

Postilė žanrinio pobūdžiu skiriasi nuo perikopių rinkinių, todėl jos struktūra yra kitokia – teikiamos tik evangelinės perikopės ir viena Didžiajam ketvirtadieniui skirta ištrauka, sudaryta iš Mt 26, Mk 14, Lk 22 ir 1 Kor 11 fragmentų. Iš viso LLP yra 68 perikopės²²⁷, kuriose – 713 versetų. Daugiausia ištraukų yra iš Luko (27) ir Mato (23) evangelijų, gerokai mažiau iš Jono (14) ir mažiausiai iš Morkaus (4). Jų apimtis versetais yra proporcinga ištraukų skaičiui: Lk – 306, Mt – 235, Jn – 141, Mk – 31. Taigi, tik ištraukos iš Morkaus evangelijos imtini sutampa su tiriamais perikopių rinkiniais. Iš kitų evangelijų ištraukų LLP yra gerokai mažiau nei kituose, tačiau svarbu paminėti, kad joje pateikta viena perikopė, kurios nėra ankstesniuose Mancelio vertimuose, tai – Mt 2,13–15. Ji itin reikšminga toliau nustatant LLP ir GB sutapimus.

4.3.3 LLP ir GB žodžių sutapimas ir palyginimas su LVM₂

4.3.3.1 Bendros imtys

713-oje LLP versetų yra 13 966 žodžiai, o GB atitinkamose vietose 13 549, t. y. 2.99% mažiau. Sugretinus juos pagal buvimą, sutapimą, sutapimo laipsnį ir vietą tekste su GB, gauti tokie absoliutieji ir santykiniai dažniai:

²²⁷ Į šį skaičių nebuvo įtraukta minėta Didžiajam ketvirtadieniui skirta ištrauka (eucharistijos tekstas). Ji formaliai nesutampa nė su vienu iš nurodytų keturių fragmentų. Sugretinus ją su Glücko vertimu patikimai galima teigti, kad šia ištrauka nesinaudota.

Žodžių sutapimo tipas	Sutampantys su GB žodžiai				Besiskiriantys nuo GB žodžiai				Nesantys GB žodžiai
	Visiškas atitikmuo	Kitavietis visiškasis atitikmuo	Dalinis atitikmuo	Kitavietis dalinis atitikmuo	Dalinis neatitikmuo	Kitavieties dalinis neatitikmuo	Visiškas neatitikmuo	Kitavietis visiškasis neatitikmuo	Visiškas atitikmuo
	#	#\$	##	#\$%	@%	@\$%	@	@\$	+
Dažnis	8463	605	1965	213	291	45	1130	124	1130
Santykinis dažnis (%)	60.60	4.33	14.07	1.53	2.08	0.32	8.09	0.89	8.09
Bendrai (%)	80.52				11.38				8.09

9 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis LLP

Daugiausia LLP yra su Glūcko Biblija sutampančių žodžių (80.52%), o besiskiriančių (11.38%) ir nesantys GB (8.09%) – gerokai mažiau. Nors sutampančių žodžių dažnis yra palyginti didelis ir atrodo netgi didesnis už sutapimus Mancelio perikopių rinkiniuose, plg. visiški atitikmenys LLP sudaro 60.60%, bet LVM₂ – 53.50% (žr. 6 lentelę), užbėgant į priekį pasakytina, kad taip nėra. Rezultatui didelės įtakos turi besiskirianti LVM₂ ir LLP imtis bei tai, kad LLP teikiamos tik evangelinės perikopės, nes, kaip buvo nustatyta LVM₂, evangelinės ištraukos sutampa gerokai daugiau nei neevangelinės. Gretinant tik LVM₂ ir LLP bendras perikopės (žr. 15 diagramą toliau) matomi netgi priešingi rezultatai – LVM₂ neretai sutampa daugiau. Tuo remiantis daroma prielaida, kad LLP ir GB sutapimai iš tiesų nulemti LVM₂ ir GB sutapimų, todėl toliau siekiant nesikartoti bus analizuojamas ne LLP ir GB sutampančių žodžių pasiskirstymas atskirose dalyse, bet palygintas LLP ir LVM₂ sutapimas su GB bendroje perikopėje, taip siekiant nustatyti, kuris iš šaltinių darė įtaką Biblijos latvių kalba vertimui.

4.3.3.2 LVM₂ ir LLP sutapimo su GB palyginimas

Pirmiausia pasakytina, kad identifikavus visus LVM₁ ir LVM₂ keitimus (žr. Kazakėnaitė 2017) matyti, jog rengiant LLP perikopės imtos iš vėlesnio

redaguoto LVM₂ leidimo (jame atsispindi nustatyti keitimai), todėl LLP sutapimas su Glūcko Biblija gretintinas tik su LVM₂ rezultatais. Pavaizdavus LVM₂ ir LLP visų sutampančių žodžių ir visiškų atitikmenų santykinį dažnį vienoje diagramoje (žr. 15 diagramą), išryškėja, kad jis labai panašus. Tai atspindi panašumus tarp abiejų Mancelio tekstų.

Gretinant LVM₂ ir LLP visų sutampančių žodžių santykinį dažnį sutapimo kreivę perikopėse matyti, kad iš 67 bendrų LVM₂ ir LLP perikopių 19-oje dažnis LLP yra didesnis nei LVM₂, 31-oje yra lygus ir 17-oje LVM₂ yra šiek tiek didesnis. Visiškų atitikmenų santykinio dažnio kreivė išryškina didesnius skirtumus ir kitokią proporciją – 22-iose perikopėse LLP dažnis yra didesnis nei LVM₂, 19-oje lygus, o 26-iose LVM₂ yra didesnis. Taigi, vienu atveju tie patys fragmentai labiau sutampa LLP ir GB, kitu, priešingai, – LVM₂ ir GB. Vis dėlto 15 diagramoje vizualiai tai pamatyti sunku, nes skirtumai iš tiesų yra minimalūs – sutapimo dažnio skirtumas LLP svyruoja nuo -0.014 iki +0.015²²⁸, o visiškų atitikmenų – nuo -0.018 iki +0.03 (žr. 15 diagramą). Minėti didžiausi bendro sutapimo skirtumai užfiksuoti Mk 16,14–20 (LVM₂ – 0.84; LLP – 0.83) ir Jn 14,23–31 (LVM₂ – 0.82; LLP – 0.83) perikopėse, o visiško – Mt 22,34–46 (LVM₂ – 0.754; LLP – 0.736) ir Lk 2,21 (LVM₂ – 0.52; LLP – 0.55).

Mk 16,14–20 ir Jn 14,23–31 skirtumai yra menki ir pavieniai, tai – galimą perrašymo ar korektūros klaidą Mk 16,19 (*py Deewa labbu Rohku* → *py Deewu labbu Rohku*) bei žanro nulemtas pridėjimas Jn 14,23 (*JEfus šatzija vs Judda Lebbeo / vnd teem žittem Mahzkeleem* → *JEfus šatzija us šaweem Mahzkeļeem*)²²⁹. Taip pat ir trumpiausioje vieno verseto Lk 2,21 perikopėje yra tik vienas skirtumas. Joje LVM₂ ir LLP skiriasi žodžio forma – LVM₂ dalyvis junginyje la. *aftoņas Deenas paghayufchi by* ‘aštuonios dienos praėję buvo’ nėra suderintas gimine, tačiau LLP tai redaguota – la. *aftoņas Deenas paghajušchas by* ‘aštuonios dienos praėjusios buvo’. Iš tiesų tokio tipo keitimas daugiskaita vartojamuose žodžiuose Mancelio darbuose yra labai dažnas (žr. Kazakėnaitė 2017: 11–12).

Iš minėtų perikopių daugiausia skirtumų yra Mt 22,34–46, kurioje LVM₂ visiškų atitikmenų santykinis dažnis yra didesnis nei LLP, atitinkamai 0.75 ir 0.74. Joje tris kartus pavartota dgs.naud. ilgoji galūnė *-ms*, nors dar LVM₂

²²⁸ -0.04 reiškia, kad tiek LLP sutapimas yra mažesnis už LVM₂, o +0.015 – kad tiek didesnis už LVM₂.

²²⁹ GB – *JEfus atbildeja un šazija uhs to*: [...].

taisyta į $-m^{230}$, taip pat kita tarminė forma – *no wifšas Širrds* (LVM₂) → *no wifšas Širrdes* (LLP; Mt 22,37) ir neaiškios kilmės keitimas – *karrayahß wiß Baußlis* (LVM₂) → *karrajahß wißi Baußlis* (LLP; Mt 22,40).²³¹

Taigi, LVM₂ ir GB bendro sutapimo su GB skirtumai išties yra minimalūs, be to, Stjudento kriterijus rodo, kad statistiškai jie nėra reikšmingi:

	LVM ₂	LLP
Vidurkis	0.80436	0.804887
Matavimų skaičius	67	67
<i>T</i> reikšmė	-0.80752	
<i>p</i> reikšmė ($T \leq t$) (dvipusė alternatyva)	0.422269	
<i>t</i> kritinė reikšmė (dvipusė alternatyva)	1.996564	

10 lentelė. LVM₂ ir LLP sutapimo su GB reikšmingumas pagal Stjudento kriterijų

Palyginus rezultatus 67 bendrose LVM₂ ir LLP perikopėse gauti duomenys rodo, kad nulinės hipotezės (H_0), jog skirtumo tarp jų nėra, negalima atmesti – *T* reikšmė (-0.80752²³²) neviršija *t* kritinės reikšmės (1.996564), be to, *p* reikšmė yra gerokai didesnė už 0.05. Taigi nėra pagrindo teigti, kad LVM₂ ir LLP sutapimas su GB statistiškai reikšmingai skiriasi.

Vis dėlto, nors skirtumas statistiškai nereikšmingas, jis yra ir visiškų atitikmenų santykinis dažnis rodo, kad dažniau su GB sutampa LVM₂ nei LLP. Tai skatina manyti, kad jei Glückas naudojosi Mancelio evangelinių fragmentų vertimais, tai buvo perikopių rinkinys, o ne postilėje esančios perikopės. Tokią išvadą leidžia pagrįsti anksčiau minėta Mt 2,13–15 perikopė, kurios nėra nei LVM₁ (1631), nei LVM₂ (1644) – ji Mancelio išversta rengiant LLP (1654)²³³. 15 diagramoje matyti, kad būtent Mt 2,13–15 labiausiai išsiskiria iš visų LLP perikopių – joje fiksuojamas mažiausias tiek visų sutampančių (0.68), tiek visiškai su GB sutampančių (0.41) žodžių santykinis dažnis. Taigi, nei vienu, nei kitu atveju gerokai nesiekia pernaudojimą leidžiančios įtarti ribos. Taip pat ir kalbinė perikopės analizė

²³⁰ T. y. *teem* → *teems* (Mt 22,34 ir Mt 22,35); *Saduceereem* → *Saduceereems* (Mt 22,34). Vartojant žodį *taisyta* turimas omenyje LVM₁ ir LVM₂ santykis.

²³¹ LB – *hanget das gantze Gefetz*; EE – *karras tas wueffe Boußlis*; GB – *karrahs wißsa Baußliba*.

²³² Vertinant dvipusę alternatyvą į minuso ženklą dėmesio kreipti nereikia.

²³³ Taip pat pernaudota ir su minimaliais pakeitimais įkomponuota į 1685 m. LVM₄, todėl gali būti, kad taip pat buvo LVM₃, kurio egzempliorių šiuo metu nežinoma.

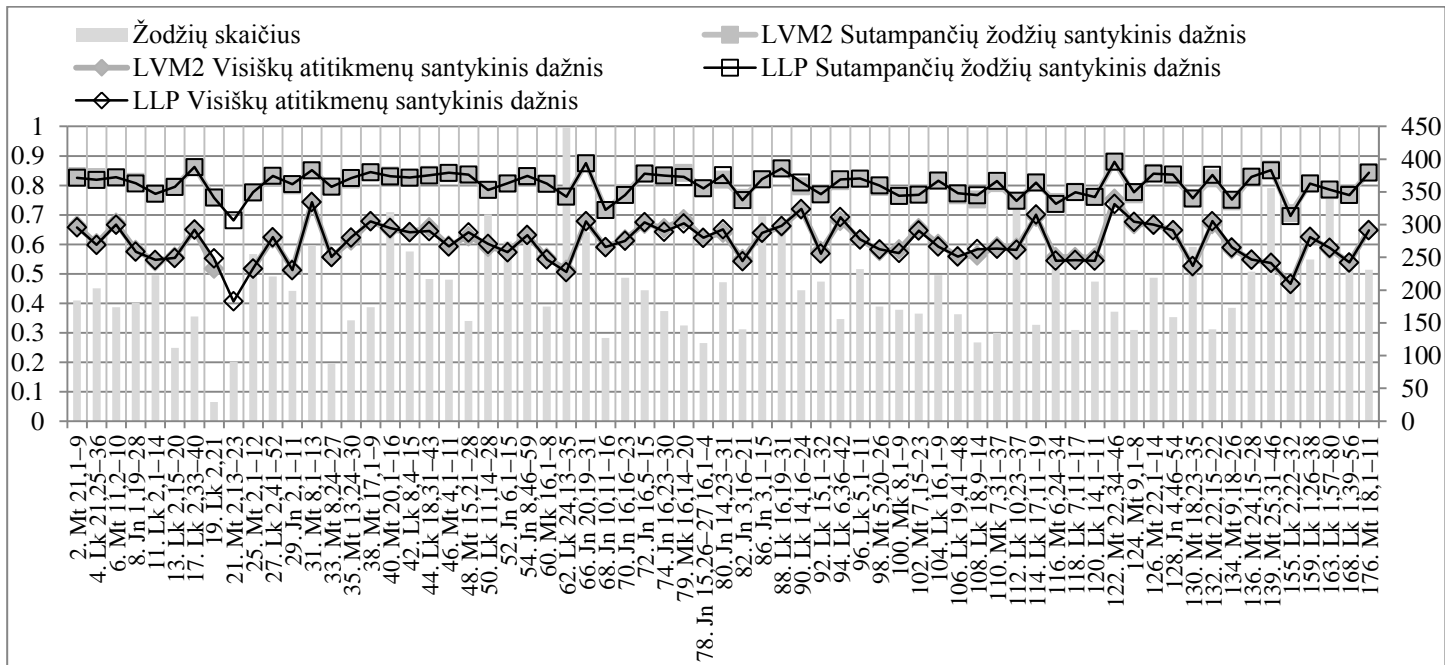
rodo, kad jokių unikalių sutapimų juose nėra – daug daugiau perikopė sutampa VLH ir GB, pvz., Mt 2,14:

(60) GR	ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβεν τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ νυκτὸς καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον,
LB	Vnd er stund auff / vnd nam das Kindlin vnd seine Mutter zu sich / bey der nacht / vnd entweich in Egiptenland /
LVM₂	#_Vnd #_wings @%_ 3ehlehs / #_%_jehme #\$_to @\$_%_Bährninju / #\$__unnd #\$__winja #\$__Maht #\$__py #\$_%_šow / #_%_Nackty / #_und @_ attkahpeß @%_Egyteto= #_%_Semme /
VLH	#_In #_wiñsch #_pee zehlees / #_nehme #_pee #_šewim #_to #_Behrnu #_in #_wiñna #_Mahti / #_pee #_Nakts / #_in #_%_aisgahja #_%_us #_Egiptes=#_Semm /
GB	Un wiñsch <u>peezehees</u> nehme <u>pee šewim</u> to Behrnu un wiñna Mahti <u>pee Nakts</u> / un <u>aisgahje</u> uhs Egiptes Semmi.

Tuo remiantis galima daryti išvadą, kad Glückas nesirėmė šiuo Mancelio postilėje esančiu vertimu. Tai leidžia manyti, kad veikiausiai ir kitose perikopėse LLP ir GB sutapimas yra nulemtas LVM₂ ir GB sutapimo ar kitų veiksmų.

4.3.4 Išvada

Ištyrus LLP ir GB žodžių sutapimą nustatyta, kad jis yra palyginti didelis – sutampantys žodžiai sudaro 80.52% visų LLP žodžių ir taip minimaliai viršija 80% galimą pernaudojimą rodančią ribą. Vis dėlto nerasta svarių kalbinių argumentų, kad Glückas rėmėsi Mancelio postilėje esančiais perikopių vertimais. Priešingai, tik LLP esanti Mt 2,13–15 perikopė rodo, kad rengiant pirmosios Biblijos latvių kalba vertimą LLP nebuvo naudotasi. Tuo remiantis daroma išvada, kad LLP ir GB sutapimai yra nulemti LVM₂ ir GB ar kitų šaltinių sutapimų, o ne tiesioginio rėmimosi.

15 diagrama. Su GB sutampančių žodžių ir visiškų atitikmenų santykinių dažnių palyginimas LVM₂ ir LLP²³⁴

²³⁴ Diagramoje teikiamos visos 68 LLP evangelinės perikopės ir jų atitikmuo LVM₂, tačiau pastarajame jų iš tiesų yra daugiau – 79. Siekiant aiškumo, visos šioje diagramoje nėra atspindėtos – jas galima rasti 10 diagramoje.

4.4 UP ir GB

4.4.1 *Eine Übersetzungs Probe* (1675)

Jāņu Reuteriu ir jo išlikusiu tekstu latvių kalba²³⁵ nuo XX a. II pusės domėtasi palyginti nemažai – Kučinskis 1969; Draviņš 1969; Jēgers 1975; Lācis 1984; Karulis 1986 ir kt. Tyrimų bangą inspiravo kultūros istoriko Jānio Straubergo užtikti dokumentai ir iškelta hipotezė apie galimą Reuterio latvišką kilmę²³⁶, kuria šiuo metu nebeabejojama. Iki tol informacija apie autorių literatūroje labai fragmentiška – dėl įvairių jau minėtų (žr. 2.2.2.2) nesutarimų su tuomečiu superindentu Gezeliu, kitais dvasininkais ir dvarininkija, Reuterio darbai taip pat neminėti konsistorijos protokole ir kai kurių autorių manymu, specialiai buvo naikinti (žr. Karulis 1986: 44). Situacijai pasikeitus paaiškėjo, kad vis dėlto išlikę palyginti nemažai įvairių žinių, leidžiančių bent minimaliai

8 paveikslas. *Eine Übersetzungs Probe* (1675) antraštinis puslapis (Upsalos universiteto bibliotekos egzempliorius; sign. Sv. Rar 10:793)

²³⁵ Kitas išlikęs šio autoriaus tekstas latvių kalba yra 9 eilučių Viešpaties malda, publikuota *Oratio Dominica XL linguarum* (1675) kartu su kitais jos vertimais į 39 kalbas. Vienintelis šiuo metu žinomas abiejų Reuterio leidinių egzempliorius (konvoliutas) yra saugomas Upsalos universiteto bibliotekoje (sign. Uka Sv. Rar. 10:793 (1)). Jis atliekant tyrimą peržiūrėtas *de visu*.

²³⁶ Yra žinomas ne vienas atvejis, kai latviškos kilmės pavardės yra suvokietinamos, pvz., XVII a. 3 deš. dailidė *Jānis Jātnieks* tapo *Hansu Reuteriu* (Lācis 1984: 115). Tuo remdamasis Straubergas teigė, kad ir šiuo atveju, Reuteriui pradėjus lankyti mokyklą, jo latviškos kilmės pavardė *Jātnieks* 'raitelis' buvo suvokietinta į *Reuter* 't. p.'.

atsukti Reuterio veiklą (Lācis 1984).

4.4.2 UP atsiradimas ir kalba

Reuterio *Eine Überfetzungs Probe* (1675) labiausiai iš visų disertacijoje tiriamų šaltinių skiriasi savo paskirtimi ir turiniu – tai *vertimo bandymas*, latviškai įprastai vadinamas „vertimo pavyzdžiu“ (la. *Tulkojuma paraugs*). Antraštiniame knygos puslapyje nurodoma (žr. 8 paveikslą), kad joje publikuotos ištraukos iš Išėjimo knygos 20 skyriaus, taip pat Mato evangelijos 5, 6 ir 7 skyriai bei kiti keli gražūs iš originalo kalbų versti Šventojo Rašto posakiai, skirti visų tikinčiųjų (vok. *Frommen*) ir originalo bei latvių kalbų mokovų patikrinimui. Nėra tiksliai žinoma, kodėl būtent tuo metu Reuteris nusprendęs ją spausdinti, nes atrodo, kad leidžiama buvo skubotai.²³⁷ Karulio nuomone (1989: 13), knyga galėjusi būti išspausdinta sužinojus apie 1675 m. gautą privilegiją spaustuvei Rygoje įkurti ir tokiu būdu atkreipti dėmesį į save kaip galimą Biblijos vertėją. Tačiau Reuteris buvo per daug kontroversiška asmenybė, kad jam būtų patikėtas toks darbas. Be to, dėl laisvesnio vertimo jis kritikavo ne tik iki tol buvusius latviškus Biblijos dalių vertimus, tarp jų ir autoritetu laikomo Mancelio, bet ir to meto kanoną – Lutherio Bibliją (daugiau Apinis 2000: 42–47). Tuo Reuterio vertimas metodo atžvilgiu priartėjo prie evangelikų reformatų idealo – pažodinio vertimo.²³⁸

Iš tiesų, Reuterio požiūris į vyravusią tradiciją puikiai atsispindi UP vertime – jis išsiskiria iš kitų tiriamų šaltinių ne tik turiniu, bet ir kalba, kuri išsamiai apžvelgta Karulio (1986). Reuteris nebuvo patenkintas ne tik didžiausią autoritetą tuo metu turinčiais Mancelio vertimais, bet ir jo įvesta rašyba, teigdamas, kad nėra nė vieno puslapio, kuriame nebūtų klaidų. Reuterio nuomone, vokiečių kalbos principais pagrįsta rašyba nėra tinkama latvių kalbai, todėl bandyta sukurti kitą (Karulis 1986: 111). Pavyzdžiui, ilguosius balsius žymėti ne pridėdant *h* (la. *Brahli* ‘broli’), bet balsį pakartojant (*Braali*), o trumpąjį balsį – geminata (la. *zittu* ‘kitą’). Greičiausiai lenkų kalbos pavyzdžiu (Karulis 1986: 113) minkštuosius priebalsius Reuteris įprastai žymėjo po jais einančiu *i* (la. *Liaudim* ‘liaudžiai’) arba *j* (la. *Ājālja* ‘asilo’). Tačiau šie ir kiti rašybos niuansai visame tekste nėra

²³⁷ Plg. Karulio (1986: 112) teiginį, kad Reuteris greičiausiai neskaitė UP korektūros, nes tuo metu pats nebuvo Rygoje, kur knyga išspausdinta. Be to, liko klaidų ne tik latviškoje dalyje, bet ir vokiškoje, kurią karaliui dovanotame egzemplioriuje (šiuo metu saugomame Upsaloje) ranka ištaisęs (vok. *from* = → *from=mes*). Daugiau apie Reuterio tašymus kartu įrištoje *Oratio Dominica XL linguarum* žr. Draviņš 1960.

²³⁸ Daugiau apie protestantiškųjų vertimų metodus žr. Kavaliūnaitė 2014.

atspindėti nuosekliai ir labai varijuoja, pvz.: la. *nā buuβ* ir *nā buβ* ‘nebus’, la. *arr* ir *ar* ‘su’, la. *ka* ir *kaa* ‘kad’. Taip pat įvairuoja ir tarminės teksto ypatybės – pasak Karulio (1993: 1–2), Reuterio tekstuose nėra tik vienai konkrečiai tarmei būdingų ypatybių, tačiau keletas rodo giminės kilmę iš pietų kuršo.

Išsamioje studijoje Karulis (1986) UP kalbą lygina su kitų autorių kalba ir prieina prie išvados, kad žodžių tvarka taip pat dažnai nulemta vertimo šaltinių, nors daug daugiau nei kitur tokių vietų, kai atitinka latvių kalbos tvarką. Aptardamas leksikos sluoksnių teigia, kad Reuterio tekste yra mažiau skolinių nei Mancelio ar Glücko vertimuose. Glaustai užsimenama ir apie šiam tyrimui itin aktualias UP sąsajas su kitais tekstais. Daroma išvada (Karulis 1986: 135), kad nors Reuteris kritikavo Mancelio raštų kalbą, jo įtaka konstruojant UP sakinius juntama. Dėl UP santykio su Glücko Biblija autorius mano, kad nėra pagrindo teigti, jog Glückas įtraukė Reuterio Biblijos dalių vertimus, nors žodžių pasirinkimas šiuose šaltiniuose kartais sutampa. Nors prie tokios išvados dar kiek anksčiau priėjo ir Jēgers (1975: 59–60), kai kurių autorių rašyta, kad šiuo vertimu Glückas naudojosi (plg. Tering 1984: 120), o vietomis netgi drąsiai teigta, kad pernaudojo visą Reuterio Mato evangelijos vertimą (plg. Ozols 1965: 270).

Taigi, apibendrinant nekalbines UP ir GB prielaidas galima teigti, kad dėl Reuterio prieštaringo įvaizdžio ir komplikuočių santykių su dvasininkija, priešingai nei Mancelio tekstų atveju, nėra akivaizdaus pagrindo įtarti, kad jo vertimu remtasi. Vis dėlto *a priori* to atmesti negalima, ypač dėl Karulio (1986: 49–50) spėjimo, kad Glückas, išvykęs tobulinti senųjų kalbų į Hamburgą, ten galėjo kurį laiką mokytis latvių kalbos pas Reuterį.²³⁹

4.4.3 UP struktūra

UP yra mažiausias šio tyrimo šaltinis – vos 24 *in octavo* nežymėti puslapiai, iš jų 22 latvių kalba. Dėl minėtos paskirties, UP savo struktūra skiriasi labiausiai iš visų šaltinių. Iš tiesų, iš išverstų ištraukų ir jų tvarkos matyti, kad jos pasirinktos neatsitiktinai, t. y. ne tik dėl „grožio“, kaip rašo autorius (žr. 8 paveikslą), – pirmiausia Reuteris pateikia 10 Dievo įsakymų vertimą

²³⁹ Iš tiesų nieko tikslaus nėra žinoma apie Reuterį nuo 1677 m. gruodžio 18 d. iki 1680 m. rugpjūčio 28 d., tačiau Karulis (1986: 49) mano, kad tuo laiku Reuteris buvo Hamburge ir dirbo kalbų mokytoju. Autorius spėjimą grindžia 1680 m. vasario 25 d. Gottfriedui von Leibnizui iš Hamburgo rašytu laišku (siuntėjas nepateiktas), kuriame minimas mieste gyvenantis pastorius Reuteris iš Vidžemės, apsimetantis alchemiku, o tą pačių metų kovo 3 d. pats Leibnizas rašęs, kad šis Reuteris yra kalbų mokytojas.

(Iš 20,1–17), tuomet Kalno pamokslą (Mt 5–7)²⁴⁰ ir dar keliolika kitų labai trumpų ištraukų, taip pat susijusių su įsakymais ar jų laikymusi.

Iš viso šiame leidinyje yra 16 labai nevienodos apimties ištraukų iš 13 Biblijos knygų – tiek iš Naujojo (7), tiek iš Senojo Testamento (6). 16-oje perikopių iš viso yra 151 versetas – absoliučią daugumą (3/4) sudaro ištraukos iš Mato evangelijos (111), kuriose aprašomas minėtasis Kalno pamokslas, iš kitų dalių yra nepalyginamai mažiau:

Biblijos knygos santrumpa	Mt	Iš	Apd	Jn	1 Jn	Koh	Pat
Versetų skaičius	111	17	7	3	2	2	2
Biblijos knygos santrumpa	Gal	Mch	Rom	1 Tim	Job	1 Kor	
Versetų skaičius	2	1	1	1	1	1	

11 lentelė. Versetų skaičius atskirose Biblijos dalyse UP

Dėl tokios nevienodos ir sąlyginai nedidelės apimties, toliau analizuojami duomenys teikiami ne skirstant į evangelines ir neevangelines perikopes, kaip aprašyti kiti šaltiniai, bet paversečiui tokia seka, kokia jie teikiami UP.

4.4.4 UP ir GB žodžių sutapimas

4.4.4.1 Bendros imtys

4.4.4.1.1. Iš viso tiriamas UP ištraukas sudaro 2769 žodžiai, o GB atitinkamose vietose yra 3.76% daugiau – 2873. Įvertinus juos pagal išskirtus kriterijus, gauti tokie absoliutieji ir santykiniai dažniai:

²⁴⁰ Vadinamasis *Kalno pamokslas* yra viena svarbiausių evangelijos dalių. Jame koncentruotai pateikta visa mokymo esmė – tai, kas būtina ir reikalinga kiekvienam krikščioniui žinoti (Gvergždys: 4, 9).

Žodžių sutapimo tipas	Sutampantys su GB žodžiai				Besiskiriantys nuo GB žodžiai				Nesantys GB žodžiai
	Visiškas atitikmuo	Kitavietis visiškas atitikmuo	Dalinis atitikmuo	Kitavietis dalinis atitikmuo	Dalinis neatitikmuo	Kitavieties dalinis neatitikmuo	Visiškas neatitikmuo	Kitavietis visiškas neatitikmuo	Nulinis atitikmuo
	#	#\$	#%	#\$%	@%	@\$%	@	@\$	+
Dažnis	1120	324	290	135	72	39	406	123	260
Santykinis dažnis (%)	40.45	11.70	10.47	4.88	2.60	1.41	14.66	4.44	9.39
Bendrai (%)	67.50				23.11				9.39

12 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis UP

Nors bendros žodžių sutapimo tipų proporcijos yra panašios į jau aprašytų šaltinių proporcijas – daugiausia yra sutampančių žodžių (67.68%), o besiskiriančių ir nesančių gerokai mažiau, – žvelgiant atskirai į kiekvieną sutapimo tipą matyti, kad jų santykiniai dažniai labai skiriasi nuo kitų šaltinių.

4.4.4.1.2. Beveik ketvirtadalį visos UP imties – 640 (23.04%) – sudaro **besiskiriantys** žodžiai (@%, @\$%, @, @\$). Tai didžiausias rezultatas iš visų disertacijoje tiriamų šaltinių. Iš jų daugiausia – 529 (19.10%) – yra visiškų neatitikmenų (@, @\$), pvz.: *Unn (leelß) Leetuß nokaapå* (UP) : *Kad nu stiprs Leetus lihje* (GB; Mt 7,25); *tu paataruß fkaitj* (UP) : *tu Deewu luhdfi* (GB; Mt 6,5); o kitaviečiai sudaro beveik ketvirtadalį – 123 (4.44%), pvz.: *par Drábám ko iuuß bádaieteelß* (UP) : *kapeh3 fudatees juhs peh3 Apǵehrbšchanas?* (GB; Mt 6,28); *preekſch teem Liaudim nā darret* (UP) : *ne dohdaht žilweko preekšchā* (GB; Mt 6,1). Beveik visais atvejais žodžių tvarkos skirtumai yra nulemti skirtingų vertimo ar redagavimo šaltinių – UP pažodžiui atitinka originale teikiamą variantą, o GB nuo UP skiriasi dėl įvairių priežasčių, tačiau dažniausiai dėl sekimo ankstesniais latviškais tekstais, kurių pagrindinis vertimo šaltinis buvo Lutherio Biblija. Iš tiesų ne tik žodžių tvarkos skirtumams, bet ir skirtingų leksemų pasirinkimui didelės

įtakos turėjo būtent vertimo šaltiniai ir pasirinktos strategijos. Iš analizės išryškėjo, kad Reuteris dažniausiai rinkosi fragmentų vertimą *ad verbum*, stengdamasis išversti kiekvieną originalo žodį artimiausiu ekvivalentu, tačiau Glücko vertimai, gretinant tas pačias vietas su UP, panašesni į Lutherio vertimo stilių – kartais pažodžiui, o kartais perteikiant prasmę²⁴¹ – bei ten, kur buvo įmanoma, nulemti tradicijos.

Nedidelę dalį – 111 (4.01%) – besiskiriančių žodžių sudaro daliniai neatitikmenys (@%, @\$%). Žvelgiant į visus šiam tipui priskirtus UP žodžius matyti, kad darybos tipų įvairovė nėra didelė – daugiausia skiriasi priesagomis ir priešdėliais bei kelių Reuterio vartojamų žodžių vietoje GB randami dūriniai, kurių vienas iš dėmenų turi tą pačią šaknį kaip ir UP, pvz., *eeġfk-igi* : *eeġfch=puffes*. Priesagomis besiskiriantys žodžiai dažniau priklauso tai pačiai kalbos daliai, pvz., *Wil-fchana* : *Wilt-ibas*; *God-ini* : *Gohdi*; *Goda* : *Gohd-ibâ*, rečiau – kalbos dalis kita, pvz., *Muufsch-ibaß* : *muhfch-igi*; *Eenijd-âtaieem* : *eenihst*; *flâppân* : *šleppn-ibâ*. Priešdėliais besiskiriantys žodžiai dažniausiai jį turi tik GB, o UP atitinka nepriešdėlinį, pvz., *ey* : *no-eij*, *fâmmigi* : *pa-semigi*, gerokai rečiau abiejuose šaltiniuose vartojami kiti priešdėliai, pvz., *att-laid* : *pa-laid*, ir tik vos vieną kartą užfiksuotas UP priešdėlinis žodis GB vartotas be priešdėlio – *Pa-maatzateeß* : *Mahzaites*. Kaip atskirą grupę būtų galima išskirti neiginį *ne-*, kurių, priešingai nei kitų priešdėlių, UP yra daugiau nei Glücko vertime, pvz., *Nâ weenß nâ warr* : *NE weens warr*, *nâ no dood* : *nodohd*, tačiau pasitaiko ir atvirkščiai, pvz., *pliau* : *ne plauj*²⁴². Tokiam vertimų skirtumui įtakos neabejotinai turėjo interferencija – vokiečių kalbos sakinyje gali būti tik vienas neiginys, tačiau latvių – ir keli, bei vertimo ar redagavimo šaltinis, nes daugumą tokių pavyzdžių GB atliepia konstrukcija *nebūs* + bendratis.

4.4.4.1.3. Kaip minėta, UP tiems patiems Biblijos fragmentams išversti panaudota mažiau žodžių nei Glücko vertime, tačiau ir iš jų beveik dešimtadalis – 290 (9.39%) – neturi atitikmens GB, pvz., *garriiu Wallodo* : *Plahpaschanâ* (Mt 6,7); *Tââwß kaß (tu aßi) eeġfch Dabbâßim* : *Tehws / Debbeßis* (Mt 6,9)²⁴³. Suskirsčius visus šio tipo žodžius pagal kalbos dalis

²⁴¹ Lutheris *Summarien über die Psalmen und Ursachen des dolmetschens* (1533) rašė: „Allſo werden ſie jre kunſt on zweivel auch jnn dem verluchen, da **wir die regel gerhümet haben, das wir zu weilen die wort ſteiff behalten, zu weilen allein den finn gegeben haben** [...]“ (WA 38: 17; paryškinta – E. K.).

²⁴² UP versete cituotas veiksmažodis taip pat yra paneigtas, tačiau ne priešdėliu, o dalelyte – la. *nâdz pliau* ‘nei pjauna’.

²⁴³ Mt 6,9 skirtumas nulemtas vertimo šaltinių: GR – Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; V – *Pater noster qui in caelis*; LB – *Unfer Vater in dem Himmel*.

matyti, kad daugiausia **nulinių atitikmenų** yra įvardžiai, iš kurių dažniausias (41 iš 76) parodomasis *tas, ta*, rodantis, kad Reuteris vartojo daugiau artroidų nei atitinkamoje vietoje Glückas²⁴⁴. Šiek tiek mažiau šio tipo žodžių sudaro prielinksniai, iš kurių daugiau kaip pusė pavyzdžių yra su la. *iekš* 'į' (*eekfch Dabbāfim : Debbešis*). Karulis (1986: 126) mano, kad toks gausus šios prielinksninės konstrukcijos vartojimas tose vietose, kur kitų autorių vartotas latvių kalbai būdingesnis vietininkas, yra dėl Reuterio siekio versti kuo tiksliau (graikų kalboje vietininkas reiškiamas prielinksnine konstrukcija *év + naud.*). Tą rodo ir pavyzdžiai su kitais prielinksniais, kurie dažnai yra pažodinis graikiškojo teksto vertimas, pvz., gr. προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ : la. *peelikt pee sawa Auguma* (UP) : la. *sawam Augumam peelikt* (GB; Mt 6,27); gr. ἔστιν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος : *irr no iumβ Tzilwákem* (UP) : *Žilweks irr juhsó starpá* (GB; Mt 7,9). Greičiausiai ir tokį dažną artroidų vartojimą UP galima sieti su originalo įtaka, o ne automatiškai priskirti vokiečių kalbos nulemtoms ypatybėms, kaip daro Karulis (1986: 131).

Kitų kalbos dalių pavyzdžių šio tipo grupėje yra gerokai mažiau: dvigubai rečiau nuliniai atitikmenys yra veiksmazodžiai (*fwātu darriβ : eešwehtijs*), daiktavardžiai (*Dabbāβo Kianingia=Walftiba : Debbeš=walftiba*) ir jungtukai (*fakku iumβ / ka / iá : šakku jums: ja*), trigubai –rieveiksmiai (*wáltz ara : israuji*), o rečiausiai – dalelytės (*buuβ tadd : buhs*) ir būdvardžiai (*trakkam Wynam : Geķķam*). Iš atitikmens GB neturinčių būdvardžių ir daiktavardžių išryškėja, kad Reuteris, susidūręs su tiesioginio ekvivalento neturintiu žodžiu, dažniau rinkęsis aprašomąjį vertimą nei Glückas, kuris ieškojo vienažodžio ekvivalento; o šiam tipui priklausantys veiksmazodžiai irrieveiksmiai rodo, kad Reuteris buvo linkęs vartoti daugiau analitinių konstrukcijų ir formų (arba abu jų komponentus) nei Glückas atitinkamose vietose.

4.4.4.1.4. Glaustai apibendrinant UP nuo GB besiskiriančius ir GB nesančius žodžius pasakytina, kad jie sudaro trečdalį visų šaltinio žodžių. Toks rezultatas, nulemtas skirtingų vertimo šaltinių ir būdų, yra didžiausias iš visų disertacijoje tiriamų tekstų, todėl nėra pagrindo kalbėti apie UP teksto pernaudojimą Glücko Biblijoje. Vis dėlto ne visos dalys skiriasi tiek pat, kaip išaiškės iš tolesnės analizės.

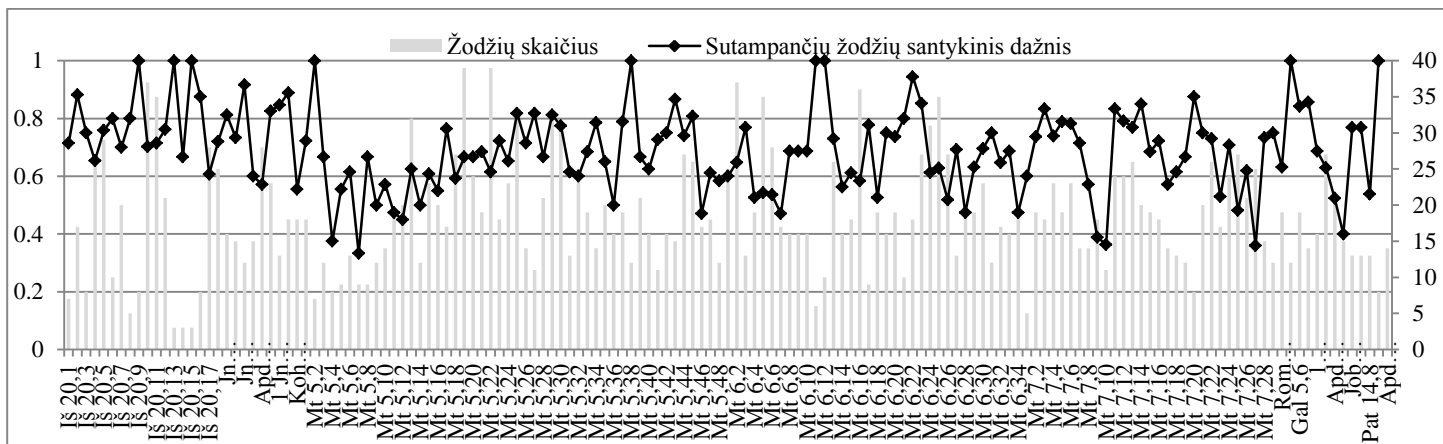
²⁴⁴ Tiesa, ne visada šis parodomasis įvardis sakinyje atlieka artikelio funkciją, kelis kartus jis eina veiksmiu ar papildiniu, pvz., (*taβ*) *lay dood wingiai* (Mt 5,31); *taβ Kungβ ná tirinaβ too* (Iš 20,7).

4.4.4.2 Sutampantys žodžiai (#, #\$, #%, #\$\$%)

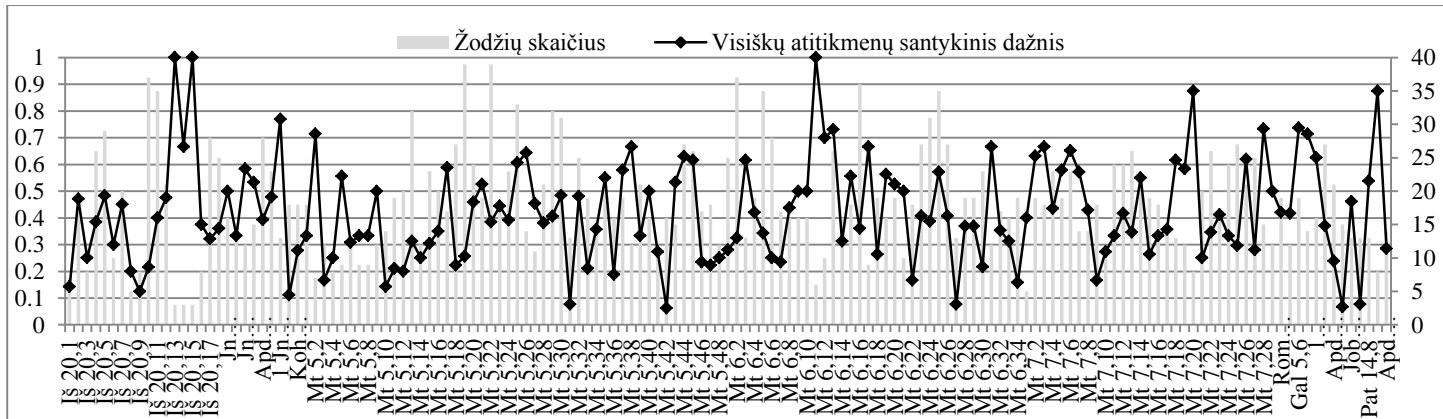
4.4.4.2.a. Kiek daugiau kaip 2/3 Reuterio verstame tekste esančių žodžių sutampa su Glücko vertimu. 151 tiriamame UP versete nėra tokio, kuriame nebūtų bent vieno sutampančio žodžio, tačiau taip pat nėra daug tokių (9; 16 diagramoje jų reikšmės lygios 1), kuriuose sutaptų visi UP esantys žodžiai. Nors vidutiniškai vienam versetui tenka 0.68 sutampančių žodžių, diagramoje aiškiai matyti, kad ištraukos iš Išėjimo knygos, išskyrus tris versetus, viršija šį vidurkį, tačiau ištraukų iš Mato evangelijos pradžia – maždaug Mt 5,3–18 versetai – gana aiškiai vidurkio nesiekia. Likusiuose versetuose sutampančių žodžių santykinis dažnis itin svyruoja (pvz., Mt 7,10 – 0.36, o Mt 7,11 jau 0.79). Matant tokį vaizdą kyla klausimas, kodėl ištraukos iš Išėjimo knygos gana tendencingai sutampa, o iš Mato evangelijos taip įvairuoja – pradžioje skiriasi, o toliau labai svyruoja? Atsakymą į klausimą bent iš dalies pasufleruoja kiti tiriami šaltiniai.

Ištraukų iš Išėjimo knygos daugiau nėra nė viename tirtame tekste, todėl Glückas jas turėjęs išsiversti, nes galimybės pasinaudoti kitų vertimais (nebent, žinoma, šiuo Reuterio) nebuvo. Palyginus Iš 20,1–17 GB ištrauką su ST originalu, Septuaginta, Vulgata ir Lutherio Biblija matyti, kad Glücko versta bent jau pasižiūrėjęs į originalą²⁴⁵. Lygiai taip pat Iš 20,1–17 perikopę versti pats turėjęs ir Reuteris, kuris, kaip teigė, tą daręs iš originalo, todėl atrodo natūralu, jei dviejų tekstų vertimo šaltinis buvęs tas pats, sutapimų daug. Tiesa, gerokai svarbiau tai, kad Iš 20,1–17 teikiamas Dekalogas, turėjęs ilgą vartojimo tradiciją. Mato evangelijos atveju yra kiek kitaip nei Iš 20,1–17 – ištraukos latvių kalba spausdinamos jau nuo 1587 m., todėl Mt 5,20–26, Mt 6,24–34 ir Mt 7,15–23 perikopes galima rasti visuose tiriamuose šaltiniuose, o Mt 5,1–12 – VLH. Pastaroji, tik VLH esanti perikopė, sutampa su diagramoje pateiktais labiausiai besiskiriančiais Mato evangelijos versetais UP tekste. Todėl, darant prielaidą, kad Reuteriui rankraštiniai Füreckerio perikopių vertimai nebuvo prieinami (rengti panašiu metu) ir užbėgus į priekį pasakant, kad VLH Mt 5,1–12 perikopėje su GB sutampančių žodžių santykinis dažnis lygus 0.88 (žr. 24 diagramą), aišku, kad Mato evangelijos ištraukų pradžia tendencingai skiriasi UP ir GB tekstuose dėl skirtingų šaltinių. Šiuo atveju Reuterio ji versta iš originalo

²⁴⁵ Tai, kad šias ištraukas vertė ne tik iš originalių šaltinių, bet ir pažiūrėdamas į LB, neabejotina – žr., pvz., toliau šiame skyrelyje teikiamą Iš 20,9 vertimą, bet lygiai taip pat nereikėtų abejoti, kad originaliu šaltiniu buvo naudotasi – Iš 20,1 išversti LB nesantys žodžiai, kurie originale hebrajų kalba yra: la. *TAd runnaja Deews wiššus šohohs Wahrduš/ un šazsija* : vok. *Und Gott redete alle diese Worte*.

16 diagrama. Sutampančių UP ir GB žodžių santykinis dažnis 151 versete

17 diagrama. Visiškų UP ir GB atitikmenų santykinis dažnis 151 versete

arba Vulgatos (abu šaltiniai sutampa), o Glückas šiek tiek pakeitęs pernaudojo Füreckerio perikopės vertimą, kuris rengtas pagal LB²⁴⁶. Nors panašaus pernaudojimo ir jo nulemtų rezultatų galėtume tikėtis ir likusiose trijose ištraukose iš Mato evangelijos, esančiose visuose tirtuose šaltiniuose, taip nėra. Tiksliau – to nematyti, nes visi šaltiniai gana daug sutampa (plg. Mt 7,15–23 su GB sutampančių žodžių santykinis dažnis UP yra 0.66, EE – 0.71, LVM – 0.79, LLP – 0.78, VLH – 0.93). Taip gali būti dėl įvairių priežasčių, bet labiausiai tikėtina, kad galbūt ir netiesiogiai, bet ankstesnieji tekstai darė įtaką Reuteriui, nepaisant to, kad jis juos viešai kritikavo. Nėra abejonų, kad liuteronų pastoriumi buvo žinoma Mancelio postilė ar perikopių vertimai – Reuteris juos turėjęs skaityti bažnyčioje, todėl suprantama, kad daug kartų kartojamos formulotės ar žodžiai galėjo daryti netiesioginę įtaką.²⁴⁷ Tačiau tai, kad tokie tekstų panašumai nėra atsiradę dėl Reuterio tiesioginio kurio iš tekstų pernaudojimo, išryškėja iš toliau teikiamų rezultatų (žr. ir 4.4.4.2.1).

Grįžtant prie visų sutampančių žodžių (#, #\$, #%, #%) ir konkrečių pavyzdžių paminėtini dar keli dalykai. Pirma, atkreipus dėmesį į stulpelinę 16 diagramos dalį galima pastebėti, kad 9-iuose versetuose, kuriuose visi esantys žodžiai sutampa, apskritai žodžių yra santykinai mažai – nuo 3 iki vos 12. Ilgiausi UP su GB sutampančios versetai yra du: 1 Kor 7,19²⁴⁸ ir Mt 5,38:

(61) GR	Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη· ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ* καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος.*
V	audistis quia dictum est oculum pro oculo et dentem pro dente
LB	IR habt gehört / das da gefagt ift / Auge vmb auge / Zan vmb Zan.
UP	#_Juub #_%_âbet #_%_dîrdâifchi #_ka #_fatzitiz #_irr / #_%_Atziß #_prätt #_Atzi / #_%_Sobß #_prätt #_%_Soba:
GB	Juhs ešsat dîrdejšchi/ ka šazzihts irr: Azzi prett Azzi/ un Sohbu prett Sohbu.

²⁴⁶ Plg. Mt 5,11 – μακάριοι ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσιν (GR) : *beati estis cum maledixerint vobis et persecuti vos* (V) : *Selig seid jr / wenn euch die Menschen vmb Meinen willen schmehen vnd verfolgen* (LB) : *Swääti (iuuß) âbeet / kadd tee iuuß nittzinaß unn nopulgaß* (UP) : *šwehti buhšeet juhs / ja juhs tee žilweki mannis pehz lammahs in apbehdinahs* (VLH) : *šwehtigi buhšeet juhs/ ja juhs žilweki mannis pehz lammahs un apbehdinahs* (GB)

²⁴⁷ Panaši mintis iškelta ir Karolio (1986: 135), kuris teigia, kad nors Mancelij Reuteris aršiai kritikavęs, jo raštų įtaka tekste juntama, tiesa, šio teiginio neplėtoja ir pavyzdžių nepateikia.

²⁴⁸ Cituojamas ir aptariamas toliau, žr. 5.4.4.2.2.

Nei Mt 5,38, nei toliau aptariamais 1 Kor 7,19 abiejuose šaltiniuose nėra identiški, nors ir visi UP esantys žodžiai turi atitikmenis GB. Cituotame Mt 5,38 priešingai nei daugeliu kitų pavyzdžių UP nėra pažodinis nė vieno iš šaltinių vertimas, bet labiausiai sutampa su Lutherio Biblijos vertimu, kuriame taip pat praleistas GR ir V vartojamas jungtukas gr. καὶ ‘ir’, randamas ir GB. Vis dėlto toks pagalbinio žodžio (ne)buvimas neturi didelės įrodomosios vertės, nes galėjo būti praleistas nepriklausomai vienas nuo kito.

Trumpiausi sutampantys versetai taip pat yra du:

(62)	Iš 20,13	Iš 20,15
UP	#_Tāw #_nā buuβ #_nokaut.	#_Tāw #_nā buuβ #_fakt.
GB	Tew ne buhs nokaut.	Tew ne buhs fagt

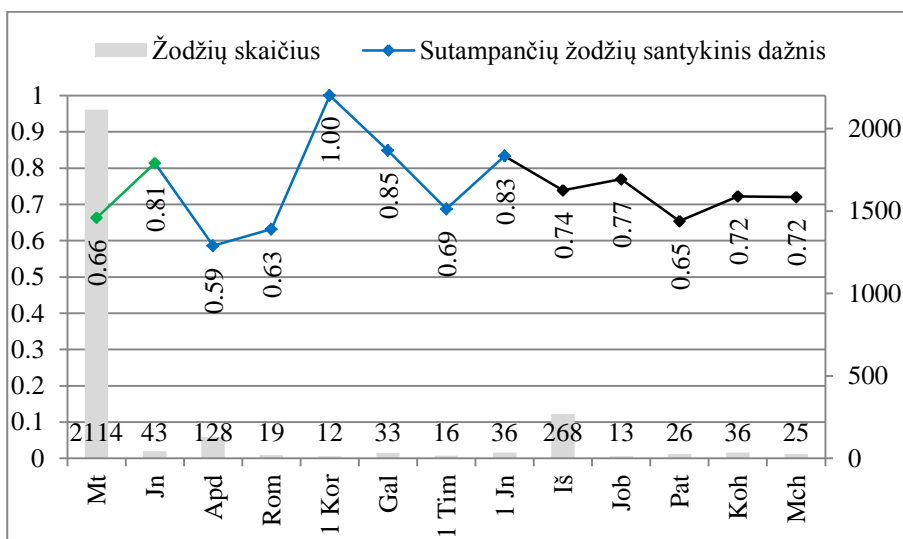
Nestebina, kad šie iš trijų žodžių sudaryti versetai visiškai sutampa, – tai 6 ir 8 Dievo įsakymai²⁴⁹, kurie latvių kalba pažįstami jau seniai, plg. išspausdinti 1585 m. katalikų katekizme ir tokia forma vartojami iki šių dienų – *Teuw nebues nokout* ir *Teuw nebues fakt* ar 1586 m. liuteronų *Enchiridione* – *Tōw nhe buus nokout* ir *Thōw nhe buus Sackt*. Kiek neįprasčiau yra tai, kad tik šie du iš Dekaloge esančių dešimties įsakymų visiškai sutampa, visuose kituose yra bent minimalių skirtumų. Pavyzdžiui, nors Iš 20,9 – ketvirtajame įsakyme – visi UP žodžiai sutampa, iš jų tik vienas visiškai atitinkmuo:

(63)	SP	ἕξ ἡμέρας ἐργᾶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου
V	sex diebus <u>operaberis</u> et <u>facies</u> omnia opera tua	
LB	Sechs Tage folft du arbeiten und alle deine Dinge befchicken ;	
UP	##%_Sāfchi ##%_deeni ##%_ftraada / #_vnn #\$_%_Darri #\$_wiβu #\$_tawu #\$_Darbu.	
GB	Šeššchas Deenas buhš tew ftrahtaht/ un wiššu tawu Darbu darriht .	

Nekyla abejonių, kad šį versetą Reuteris vertęs iš originalo, tačiau Glückas teikė tradicinį liuteronišką variantą, verstą iš vokiečių kalbos (plg. paryškinta). Iš tiesų Iš 20,9 versetas puikiai atspindi anksčiau aprašytą Reuterio požiūrį į tradiciją, kurią jis nesibodėjo keisti, siekdamas artumo originalui.

2. Kaip minėta, UP struktūra labiausiai skiriasi iš visų tiriamų šaltinių, todėl apskaičiuavus sutampančių žodžių santykinį dažnį ištraukose pagal Biblijos knygas, gauti tokie rezultatai:

²⁴⁹ Dekalogo numeracija teikiama pagal Išėjimo knygą, o ne evangelikų liuteronų ar Romos katalikų bažnyčios interpretaciją.

18 diagrama. Sutampančių UP ir GB žodžių santykinis dažnis ištraukose

Vertinant diagramą bendrai matyti, kad priešingai nei anksčiau aptartuose veikaluose, rezultatai itin varijuoja – variacijos žingsnis lygus 0.41.²⁵⁰ Nors daugiausia sutampa Pirmojo laiško korintiečiams (1.00) ištrauka, o mažiausiai – Apaštalų darbų (0.59), atkreiptinas dėmesys į stulpelinėje diagramoje vaizduojamus duomenis, kurie atspindi labai nevienodą šių ištraukų imtį žodžiais. Jie rodo, kad rezultatai iš tiesų adekvačiausiai vertintini tik ištraukose iš Mato evangelijos ir iš dalies iš Išėjimo knygos bei Apaštalų darbų, nes kitose dalyse minimali imtis daro įtaką rezultatui, todėl tikslinga jas aptarti skyrium.

Vertinant minėtas tris Biblijos knygas matyti, kad nė vienoje iš jų dažnis nepasiekia 0.8 ribos, nuo kurios būtų galima pradėti įtarti pernaudojimą. Iš jų didžiausią santykinę dažnį sutampantys žodžiai sudaro Senojo Testamento ištraukoje – Išėjimo knygoje (0.74), tačiau Mato evangelijoje (0.66) ir Apaštalų darbuose (0.59) tokių žodžių yra palyginti nedaug (mažiausiai iš visų tirtų šaltinių). Likusiose UP dalyse, kuriose žodžių yra gerokai mažiau (nuo 43 iki 12), daugiausia su GB sutampa Pirmojo laiško korintiečiams versetas, o mažiausiai – Laiško romiečiams.

3. Apibendrinant visus UP ir GB sutampančius žodžius pasakytina, kad nors jie sudaro 2/3 visų šaltinio žodžių, tai yra mažiausias rezultatas iš visų šiame darbe tiriamų tekstų. Atskirose UP dalyse jie pasiskirstę nevienodai, tačiau pastebėta tendencija, kad daugiau sutampa tos UP ir GB vietos, kurių

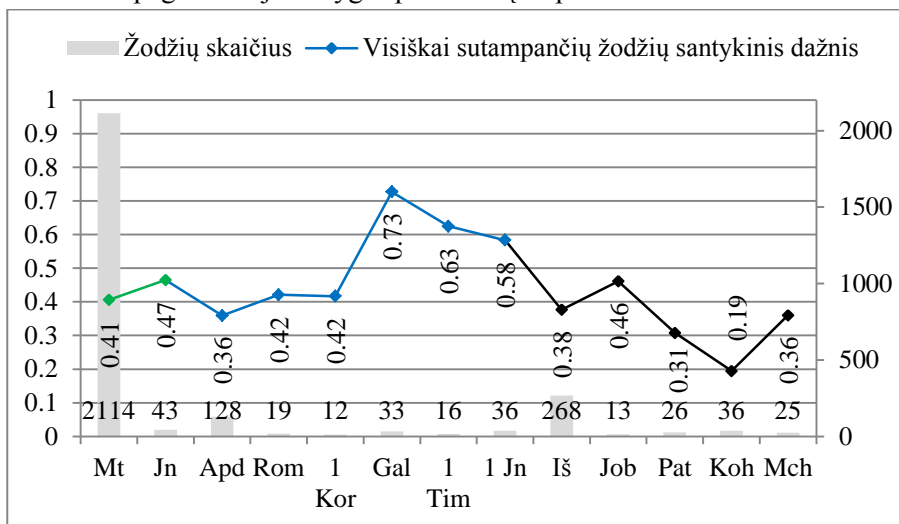
²⁵⁰ Plg. EE – 0.15, LVM₂ – 0.21, VLH – 0.29.

ankstesniuose latviškuose šaltiniuose nėra – Išėjimo knygoje sutampantys sudaro 0.74, o Mato evangelijos ištraukose – 0.66. Toks rezultatas remia prielaidą dėl religinių tekstų vertimo tradicijos, nes ištraukos iš Išėjimo knygos tiek UP, tiek GB buvo verčiamos greičiausiai iš to paties šaltinio – ST originalo (galimybės remtis kitais latviškais vertimais nebuvo), tačiau Naujojo Testamento ištraukų, ypač Mato evangelijos, genezė Glūcko tekste sudėtingesnė (remtasi NT originalu, Lutherio Biblija bei ankstesniais latvių vertimais).

4.4.4.2.1 Visiški atitikmenys (#)

4.4.4.2.1.1 Bendrai šaltinyje

Visiški atitikmenys sudaro vos 2/5 – 1120 (40.45%) – UP žodžių ir ištraukose pagal Biblijos knygas pasiskirstę taip:

19 diagrama. Visiškų UP ir GB atitikmenų santykinis dažnis ištraukose

Dėl nevienodos ištraukų imties, rezultatai ir čia aptartini skyriumi. Iš UP ištraukų, kuriose yra 100 ir daugiau žodžių, visiški atitikmenys sudaro labai panašią dalį – daugiausia Mato evangelijos (0.41) perikopėse, o Išėjimo knygoje (0.38) ir Apaštalų darbuose (0.36) yra šiek tiek mažiau. Gerokai didesnis variacijos žingsnis fiksuojamas kitose UP ištraukose, kuriose imtis yra maža – daugiausia sutampa Laiškas galatams (0.73), o mažiausiai – Koheleto knygos (0.19) ištrauka. Vis dėlto sutapimai ar skirtumai šiose nedidelės imties dalyse vertintini tik su išlyga, nes atsitiktinumo tikimybė yra labai didelė.

4.4.4.2.1.2 Visiški atitikmenys UP versetuose

Priešingai nei anksčiau aptartų veikalų atveju, 151 UP versete visiškų atitikmenų santykinis dažnis svyruoja ne maksimaliai, bet nuo 0.06 iki 1, tai reiškia, kad jame nėra nė vieno verseto, kuriame nebūtų bent vieno visiško atitikmens (žr. 17 diagramą). Didžiausią santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro trijuose versetuose, tačiau juose yra vos keli žodžiai (žr. į stulpelinę 17 diagramos dalį), turintys ilgą žodinę ir rašytinę vartojimo tradiciją – tai jau cituoti trijų žodžių 6 ir 8 Dievo įsakymai (Iš 20,13 ir Iš 20,15) bei šešių žodžių versetas, sudarantis Viešpaties maldos dalį (Mt 6,11 – *Muuḥu deeniḥku Maiḥi dood mumḥ ḥhodeen*). Ilgiausia sutampanti žodžių seka UP užfiksuota dviejuose versetuose – Gal 5,6 ir Mt 7,6, tačiau abiejuose tai veikiaus atsitiktinis sutapimas nei pernaudojimas, pvz., Gal 5,6:

(64) GR	έν γάρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.
V	nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet neque praeputium sed fides <u>quae</u> per caritatem operatur
LB	Denn in Christe Jhesu gilt weder Beschneitung noch Vorhaut etwas / Sondern der Glaube <u>der</u> durch die Liebe thetig ift.
UP	@_Aifto #_eekḥch #%_Christo #%_Jefu #_nādḥ #_Apgraiḥḥchana #_ko #_ḥpāy / #_nādḥ #_Preekḥch=#_Ada / #_bātt #_taa #_Titziba (@_ktra) #_tzaur #_too #_Mylāḥḥtibu @_ḥtraada.
GB	Jo eekḥch Kriḥtus JEFus neds Apgraiḥḥchana ko ḥpehḥj / neds Preekḥsch=Aḥda / bet ta Titziba / <u>kas</u> zaur to Mihleḥḥtibu ḥpeh=ziga irr.

Bendrai versetas UP ir GB sutampa daug, tačiau jis sutampa visuose vertimuose. Vis dėlto iš kelių teksto ypatybių galima spręsti, kad UP ir GB šaltinis buvęs kitas. Pirma, UP vartojama leksema la. *ḥtraada* ‘dirba’, kaip gr. ἐνεργουμένη ar lot. *operatur*, o GB la. *ḥpeh=ziga irr* ‘stipri yra’, kaip vok. *thetig ift*; antra, jungtukas, nesantis GR, tačiau vartojamas V ir LB, rašomas skliaustuose, taip nurodant, kad nėra originalaus teksto dalis.

Kita dešimties visiškų atitikmenų seka yra Mt 7,6:

(65) GR	Μὴ δώτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶν μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων μήποτε καταπατήσουσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ στραφέντες ῥήξουσιν ὑμᾶς.
V	nolite dare sanctum canibus neque mittatis margaritas vestras ante porcos ne forte conculcent eas pedibus suis et conversi dirumpant vos
LB	<u>JR folt das Heiligthum nicht den Hunden geben / vnd ewre Perlen folt jr nicht fur die Sew werffen / Auff das sie die selbigen nicht zutretten mit jren Fülßen / Vnd sich wenden / vnd euch zureifen.</u>
UP	#_Nā doodeet #_too #_Swātu #_teem #_Sunngiem / #_nādḥ #_māttet

#_lawab #_Pārlāb #_preekfch +_teem #_Zukam / #_kaa @_wingi
 @\$_taab #\$_arr #\$_lawam #\$_Kaiam @%_nā apmyngia / #_unn
 #_atgreefdameß #_iuuß @%_nā läpploofa.

GB Ne dohdeet to šwehtu teem šunneem/ neds metteet šawahs Pehrles
 preekšch Žuhkahn: Ka tahs ar šawahm Kahjahm wiņņahs ne šaminn/
 un atgreefdamees juhs šaplohša.

Pavyzdyje pažymėtas UP ir GB fragmentas abiejuose vertimuose pažodžiui sutampa su NT originalu, tačiau likusi verseto dalis skiriasi. Tai leidžia manyti, kad sutapimas greičiausiai yra atsitiktinis, nulemtas vertimo būdo, o ne Glūcko pasinaudojimo Reuterio vertimu.

Kaip minėta, UP nėra tokio verseto, kuriame nebūtų bent vieno visiškai su GB sutampančio žodžio, tačiau penkiuose jie sudaro mažiau nei dešimtadalį: Mt 5,31; Mt 5,42; Mt 6,27; Apd 24,16; Pat 9,10. **Mažiausią** santykinę dalį – 0.06 – visiškai UP ir GB atitikmenys sudaro Mt 5,42:

(66) GR	τῷ αἰτοῦντί σε δός, καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανίσασθαι μὴ ἀποστραφῆς.
V	qui petit a te da ei et volenti mutuari a te ne avertaris
LB	Gib dem der dich bittet / vnd wende dich nicht von dem / der dir abborgen wil.
UP	##_Kaß +_no ##\$_tōwim (+_ko) @\$_praßa #\$_tam #\$_dood. #_Unn #\$_kaß #\$_no #\$_tōwim #\$_gribb #\$_aißngiamteeß / #\$_no #\$_ta @\$_nā nogreefeeß.
GB	Dohdi tam/ kas tewi luhdl/ un ne atraujees no tha/ kas no tewim gribb ko aisņemt.

Šiame versete tik vienas visiškai atitikmuo iš 16 galimų ir tai yra visuose šaltiniuose ekvivalentą turintis jungtukas, jungiantis du sudėtinio sakinio dėmenis. Tiesa, yra ir daugiau sutampančių žodžių, tačiau jų vieta ar forma skiriasi. Nors, regis, šis versetas GB turėjo būti verčiamas iš naujo (ankstesniuose tekstuose jo nėra), vertimo šaltiniu pasirinktas ne originalas, kaip teigęs pats Glūckas, bet Lutherio Biblija, o Reuterio ja nesinaudota. Tiesa, šįkart ne visai aišku, ar versta tikrai buvo iš graikiškojo šaltinio, nes UP yra žodžių, kurių GR nėra, bet yra Vulgatoje (žr. pabraukta). Tačiau ir kitose UP dalyse yra ne vienas atvejis, kai Reuteris pridėjęs prielinksninį papildinį, kurio nėra originale ar V bei LB, pvz., Mt 7,2: *Unn arr kaadu Māāru iuuß māārifet / arr tadu tapß iumß attmaritz* : καὶ ἐν ᾧ μέτρο μετρεῖτε μετρηθήσεται ὑμῖν. Bet tiek šiuo, tiek Mt 5,42 atveju vienas iš kartojamų papildinių originale yra, todėl tokį pridėjimą nulemti galėjo stilistiniai sumetimai.

Gretinant UP ir GB tekstus, užfiksuotas įdomus skirtumas Apd 15,29 versete – jame UP ištisu sakinių daugiau:

(67) GR	ἀπέχεσθαι ειδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτῶν καὶ πορνείας, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἔρρωσθε.
V	ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum et sanguine suffocato et fornicatione a quibus custodientes vos bene agetis valete
LB	Das jr euch enthaltet vom Götzenopffer vnd vom Blut / vnd vom Erfickten / vnd von Hurerey / Von welchen / so jr euch enthaltet / thut jr recht / Gehabt euch wol.
UP	@_Noturrátees #_no #_Álka=#%_Deewa #_Uppureem / #_unn #_%_Aβānim / #_uñ #_%_no Sniaukta / #_unn @_%_Maukofchanaβ. +_Unn +_koo +_iuuβ +_nāgribbat +_fow +_noteekam / +_otreem +_nā darreet. #_No #_ka #_lōw @_noturrádameeβ / #_iuuβ #_%_labba #_%_darrifit. @_Paleekat #_wāβāli.
GB	Ka jums buhs pašargatees no Elka=Deewo Uppureem / un Aśsinim / un nošņaugtu / un Mau=zibas; no ka / kad juhs šew pašchus šargajatees / tad juhs labb darri=šeet: Dfihwojeet weššeli.

Galima sakyti, kad šis Reuterio pridėtas fragmentas, neretai pavadinamas *auksine elgesio taisykle*, yra unikalus – jis įprastai Biblijoje nebuvo verčiamas (plg. Vulgata, Lutherio Biblija, Karaliaus Jokūbo Biblija ir kt.), nors ir randamas keliuose Naujojo Testamento rankraščiuose.²⁵¹ Iš tiesų, tai iki šiol nepastebėtas įdomus atvejis, galbūt ateityje padėsiantis nustatyti UP vertimo šaltinį, nes visa kita Reuteris vertęs daugiau ar mažiau pažodžiui ir savo nuožiūra sakinių nėra pridėjęs. Keli vieno ar dviejų žodžių tikslinamieji intarpai UP pasitaiko, pvz., Mt 5,1 – *Bätt ráddzādámβ (Jefus) tooβ Liaudiβ* (UP) : Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους ἀνέβη (GR) arba Mt 5,15 – *Nādβ (kaadi Tzilwāki) Swātzi eedādšina* (UP) : οὐδὲ καίουσιν λύχνον (GR), tačiau, kaip matyti iš pavyzdžių, jie įprastai rašomi skliaustuose (taip nurodant, kad tai nėra originalaus teksto dalis). Tiesa, pridėjimų yra ne tik skliaustuose, bet Reuterio jie traktuoti kaip ekvivalentai, t. y., pvz., visada gr. ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ‘dangaus karalystė’ buvo verčiama la. *taa Dābbāβo Kianingia=Walftiba* ‘dangaus valdovo karalystė’, nors Glücko Biblijoje ir visuose ankstesniuose tekstuose latvių kalba (EE, LVM, LLP, VLH) vartotas dviejų žodžių junginys la. *Debbes Walftiba* ‘dangaus karalystė’. Grįžtant prie minėto sakinio, nėra aišku, kodėl Reuteris Apd 15,29 išvertęs, tiksliau – įtraukęs, šią taisyklę į pagrindinį tekstą, nes ji pasirodo ir toliau pateiktame

²⁵¹ Plg. gr. καὶ ὅσα μὴ θέλετε ἑαυτοῖς γίνεσθαι, ἐτέρω μὴ ποιεῖν; lot. *et quaecumque non vultis vobis fieri alii ne feceritis* (Codex Bezae fol. 479v:1–2, 480r: 1–2). Daugiau žr. Swanson 1998; taip pat GR: 367; Stephanus 1550: 240; 1551: 414.

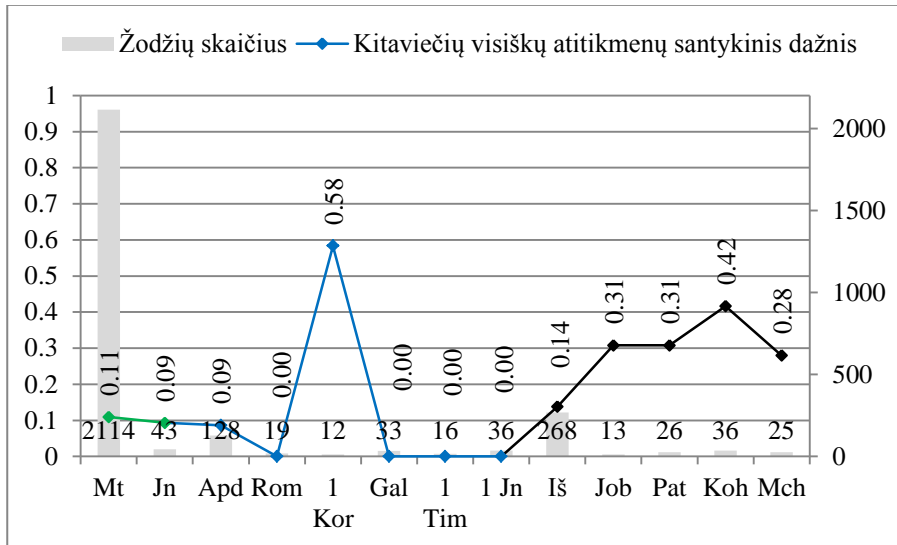
Mt 7,12 vertime: *Wiβu nu koo iuuβ gribbat ka iumβ tee Žilwáki buuβ darrit / ta iuuβ darret wingiem arridžan*. Todėl tikėtina, kad versta iš tokio šaltinio, kurio pagrindiniame tekste ši atkarpa buvo, nes kitu atveju būtų galima tikėtis teksto skliaustuose

4.4.4.2.1.3 Apibendrinimas

Sugretinus UP ir GB tekstus nustatyta, kad Reuterio vertime yra 1120 (40.45%) visišką atitikmenį GB turintys žodžiai. Daugiausia jų yra Mato evangelijos versetuose (0.41), tačiau ir kitose didesnės apimties ištraukose jų santykinis dažnis labai panašus – Išėjimo knygoje – 0.38, Apaštalų laiškuose – 0.36. Iš mažos apimties fragmentų labiausiai su GB sutampa 33 žodžių Laiško galatams ištrauka (0.73), o mažiausiai – 36 žodžių Koheleto knygos versetas (0.19). Nors nustatyta, kad iš 151 UP verseto visuose yra bent vienas visiškas atitikmuo (priešingai nei visuose kituose disertacijoje tiriamuose šaltiniuose), o Iš 20,13, Iš 20,15 ir Mt 6,11 versetuose visi žodžiai visiškai sutampa, nė vienas UP versetas negali būti laikomas pernaudotu GB – sutapimai juose laikomi nulemtais tradicijos ir atsitiktinumo.

4.4.4.2.2 Kitaviečiai visiški atitikmenys (#\$)

Dalis visiškų atitikmenų Reuterio tekste yra vartojami kitoje sakinio vietoje nei Glūcko Biblijoje. Iš viso tokių kitaviečių visiškų atitikmenų UP yra santykinai daug – 324 (11.70%):

20 diagrama. Kitaviečių visiškų UP ir GB atitikmenų santykinis dažnis ištraukose

Iš didesnės apimties UP ištraukų daugiausia šio tipo žodžiai sudaro Išėjimo knygos ištraukoje (0.14), kiek mažiau Mato evangelijoje (0.11) ir mažiausiai Apaštalų darbuose (0.09), o mažos apimties dalyse rezultatai svyruoja labai daug – nuo 0 iki 0.58. Nors didesni rezultatai fiksuojami Senojo Testamento ištraukose (žr. 20 diagramoje juoda spalva), daugiausia kitaviečių visiškų atitikmenų yra 1 Kor 7,19 (0.58), kuri yra ir mažiausia UP ištrauka:

(68) GR	ή περιτομή <u>οὐδέν ἐστιν</u> καὶ ἡ ἀκροβυστία <u>οὐδέν ἐστιν</u> , ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν θεοῦ .
V	circumcisio <u>nihil est</u> et praeputium <u>nihil est</u> sed observatio mandatorum Dei
LB	Die Befehneitung ift nichts / vnd die Vorhaut ift nichts / Sondern <u>Gottes gebot halten</u> .
UP	#_Apgraiifschana #\$_nā=neeka #\$_irr: #_Unn #_Preekfch#_Ada #\$_nāneeka #\$_irr: #_Bätt #\$_Deewa #\$_Bauβlu #\$_Turrāfchana.
GB	Ta Apgraiifschana irr ne=neeka / un ta Preekšch=Ahda irr ne=neeka : bet ta Turrešchana to Deewa Baušlo .

Visi Reuterio 1 Kor 7,19 versete esantys žodžiai sutampa su GB, tačiau dėl skirtingų vertimo šaltinių ar pasirinkto vertimo būdo septynių vieta skiriasi. UP vertimo žodžių tvarka sutampa su GR ir V, bet skiriasi nuo Lutherio Biblijos, su kuria sutampa Glücko vertimas. Pastarajame sakinio struktūra yra būdingesnė vokiečių kalbai nei latvių: artroidų ir pažyminio po pažymimojo žodžio vartojimas, kuris, tiesa, šiuo atveju LB tekste nėra matomas (vok. *Gottes Gebote halten*), bet atitinka GR (gr. *τήρησις ἐντολῶν θεοῦ*) ir V (lot. *observatio mandatorum Dei*). Taip pat sudurtinio tarinio dėmenų tvarka UP sutampa su GR ir V, o Glücko – su LB (*nā=neeka irr : irr ne=neeka*). Vis dėlto sunku pasakyti, ar Glücko čia tikrai remtasi LB, ar vis dėlto tai interferencijos nulemtos ypatybės.

4.4.4.2.2.1 Kitaviečiai visiškai atitikmenys UP versetuose

Kitaviečių visiškų atitikmenų yra 98-iuose iš 151 UP versetų (žr. 2.3.2. diagramą priede). **Didžiausią** santykinę verseto dalį jie sudaro Pat 9,10 (0.62), Koh 12,13 (0.61), 1 Kor 7,19 (0.58) ir Mt 5,42 (0.5), o kituose arba nėra, arba sudaro mažiau kaip pusę verseto žodžių, pvz., Pat 9,10:

(69) HB	təhillat̄ ḥāḳmāh yir'at̄ Yahweh ; wəda'at̄ qəḏōšim bīnāh.
V	principium sapientiae timor Domini et scientia sanctorum prudentia
LB	Der weisheit anfang ift des HERRN furcht / Vnd der verftand leret was Heilig ift.
UP	#\$_Taaβ #\$_Guddribas #\$_Eefakumβ (#\$_irr) #\$_taa #\$_Kunga #\$_%_Byafchanaβ; #_unn @\$_Sinnafchana +_too #\$_Swātu (#\$_irr)

	@\$_%_Saprafchana
GB	Ta KUNGA Bihjašchana irr tahs Gudribas Eešahkums/ un tahs Atfihšchanas (Eešahkums) irr Šwehtu Leetu Noprašchana.

Pat 9,10 versete beveik visi žodžiai Glücko Biblijoje yra kitoje vietoje nei gretinamame UP vertime, išskyrus UP pridėtą žodį la. *too* ‘tą’ ir sudėtinio sakinio dėmenis jungiantį jungtuką la. *un* ‘ir’, turintį ekvivalentą visuose pateiktuose šaltiniuose. Toks skirtumas nulemtas skirtingo vertimo būdo – Reuterio versta beveik pažodžiui, nekeičiant sakinio dalių tvarkos, tačiau Glücko versetas verstas gerokai laisviau. Laisvesnis vertimo būdas matomas ir Lutherio Biblijoje (plg. antrojo sudėtinio sakinio dėmens vertimą), kuria Reuteris akivaizdžiai nesinaudojo. Greičiausiai tiek UP, tiek GB Pat 9,10 verstas iš originalo hebrajų kalba (nors jis pažodžiui sutampa ir su Vulgata), tik skirtumai radęsi dėl skirtingo vertimo būdo pasirinkimo.

Iš tiesų lygiai taip pat ir Koh 12,13 versete skirtumas tarp UP ir GB atsiradęs dėl skirtingo vertimo būdo:

(70) HB	sōwᵇ dābār hakkōl nišmā’; ’eᵗ- hā’ēlōhīm yārā wā’eᵗ- mišwōᵗāw šēmōwr , kī- zeh kāl- hā’āḏām.
V	finem loquendi omnes pariter audiamus Deum time et mandata eius observa hoc est enim omnis homo
LB	LAS vns die Heubtfumma aller Lere hören. <u>Fürcht Gott</u> / vnd halte feine Gebot / Denn das gehört <u>allen Menschen</u> zu.
UP	#\$_Taᵇ #\$_Galla=#\$_Wardᵇ #\$_no #\$_wiᵇa #\$_irr #\$_dfirdātᵇ: #\$_%_Deewa #\$_byfteeᵇ #_unn #\$_wingia #\$_Bauᵇluᵇ #\$_turri. (@_Aifto) #_taᵇ (@_peedār) #\$_wiᵇam #\$_Tzilwākam.
GB	No wišša /kas dfirdehts irr /irr šchis tas Galla Wahrs: <u>Bihftees Deewu</u> /un <u>turri wiᵇna Bauᵇslus</u> / jo tas peenahkajs <u>wiššeem Žilwekeem</u> .

UP beveik pažodžiui sutampa su originalu hebrajų kalba bei Vulgata, o Glückas pirmąją verseto dalį vertęs gerokai laisviau. Tiesa, nėra visai aišku, ar šiuo atveju Glückas tikrai nesirėmė ir LB, nes vietomis sutampa žodžių tvarka (žr. pabraukta) ir vietoj originale vartotos vienkaskaitos la. Tzilwākam ‘žmogui’, kaip yra UP, apibendrinta daugiskaita la. Žilwekeem ‘žmonėms’, kaip LB.

Likusuose 53-uose (35.1%) UP versetuose (žr. 2.3.2. diagramą priede) nėra nė vieno kitaviečio visiško atitikmens. Iš tiesų tai taip pat yra mažiausias rodiklis iš visų tiriamų šaltinių, nes kituose šio tipo žodžių nėra įprastai daugiau kaip pusėje versetų.

4.4.4.2.2.3. Taigi, UP yra 324 (11.70%) kitaviečiai visiški atitikmenys. Daugiau tokių yra Senojo Testamento ištraukose. Iš didesnės imties ištraukų

daugiausia šio tipo žodžių užfiksuota Išėjimo knygos ištraukoje (0.14), o Mato evangelijoje (0.11) ir Apaštalų darbuose (0.09) yra kiek mažiau. Vertinant mažos imties UP fragmentus labiausiai išsiskiria Pirmojo laiško korintiečiams (0.58) ir Koheleto knygos (0.42) versetai, tačiau Laiške romiečiams, Laiške galatams, Pirmajame laiške Timotiejui ir Jono pirmajame laiške nėra nė vieno kitaviečio visiško atitikmens. Šio tipo žodžių gausa UP dažniausiai nulemta skirtingo vertimo būdo – Reuterio tekste gana griežtai laikomasi originale teiktos žodžių tvarkos, o Glūcko verstos Biblijos atitinkamose vietose ji įvairuoja – kartais skiriasi dėl laisvesnio vertimo, kartais dėl pažodinio, bet atlikto iš kito šaltinio.

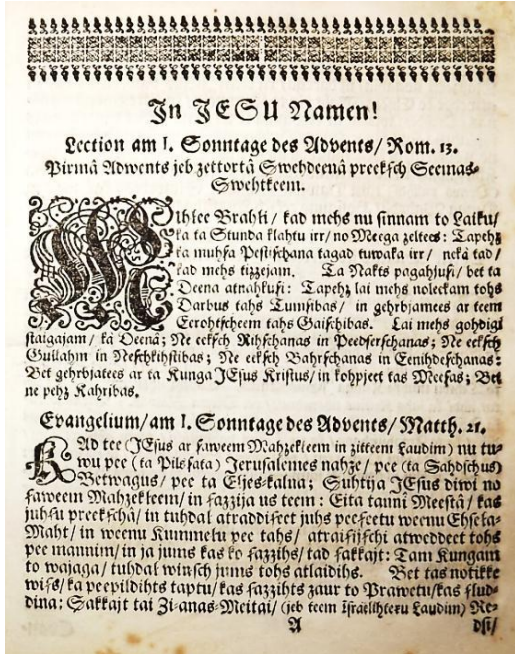
4.4.5 Išvada

Išanalizavus Reuterio UP vertimo santykį su GB nerasta svarių įrodymų, kad Glūckas pernaudojo šiuos tekstus savo vertime. Nekyla abejonių, kad Reuteris vertė fragmentus iš originalių šaltinių – NT iš graikiškojo, o ST – iš hebrajų kalbos, tačiau dėl analizuotų ištraukų Glūcko tekste vertimo abejonių kyla. Tiksliau, jis labai nevienalytis – kartais versta iš originalo, kartais iš Lutherio Biblijos, o vietomis ir pernaudoti ankstesni latviški vertimai, daugiausia versti iš LB. Dėl skirtingų šaltinių tais atvejais, kai GB sutampa su ankstesniaisiais Biblijos dalių vertimais latvių kalba, nuo UP labiausiai skiriasi. Tai leidžia daryti išvadą, kad Glūcko Biblijos sutapimai su UP greičiau rodo ne teksto pernaudojimą, o bendrą šaltinį.

4.5 VLH ir GB

4.5.1 Vermehretes Lettifches Hand=Buch (1685)

*Vermehretes Lettifches Hand=Buch*²⁵² yra superintendento Henrico Adolphio sudaryta ir 1685 m. Georgo Radetzkio spaustuveje Jelgavoje išspausdinta parankinė knyga.²⁵³ Pirmojoje knygos dalyje, remdamasis tradiciniu Mancelio skirstymu, Adolphis teikia tiriamas perikopes – epistolų ir evangelijų rinkinį, skirtą sekmadienių ir šventadienių skaitymams. Nors jų atribucijos klausimas nėra visai aiškus (rinkinys neturi atskiros antraštinio puslapio (žr. 9 paveikslą), knygos sudarytojas įžangoje nurodo (Adolphi 1685: [9]), kad naują perikopių redakciją parengė **Christophorus Füreckeris** (1612²⁵⁴ – apie 1685).

9 paveikslas. *Vermehretes Lettifches Hand=Buch* (1685) perikopių pirmasis puslapis (Latvijos nacionalinės bibliotekos egzempliorius; sign. L2S 633)

²⁵² Senųjų latviškų spaudinių kataloge (SLV: 61) nurodyta, kad šiuo metu yra žinomi keturi išlikę VLH egzemplioriai: du Rygoje – Latvijos nacionalinėje bibliotekoje (sign. L2S 633) ir Akademinės bibliotekos Misinio kolekcijoje (sign. 16608), po vieną Karališkojoje bibliotekoje Kopenhagoje ir Volfenbiutelio Hercogo Augusto bibliotekoje. Pirmieji trys rengiant disertaciją peržiūrėti *de visu*, todėl galima patikslinti, kad Kopenhagoje saugomas ne 1685 m. leidimas (kaip nurodyta SLV: 61), bet papildomo leidimo egzempliorius, leistas greičiausiai 1693 m.

²⁵³ Knygą sudaro 8 dalys (~840 p.): 1. *Die Sonn= und Fest=Tage=Lections und Evangelien*; 2. *Die Historia der Empfängniß / Geburt / Beschneidung / Opffe=rung / Flucht / Leydens / Begräbnisses / Aufferstehung und Himmelfahrt JESU Christi / biß zur Sendung des Heil: Geistes*; 3. *Die Historia der Zerstorung Jerusalem*; 4. *Das Gesang=Buch* [...]; 5. *Der kleine Catechismus Herrn Lutheri, mit dem Tauff= und Trau=Büchlein*; 6. *Die Sprüche Salomons*; 7. *Das Hauß= und Sitten=Buch Syrachs*; 8. *Das Gebet=Buch / nebst einem Register* (Adolphi 1685: [11]). Daugiau apie leidinį ir leidėją žr. SLV: 61; Labrence 1984: 5–12.

²⁵⁴ Beveik visoje iki šių dienų pasirodžiusioje literatūroje autoriaus gimimo data įvairuoja ir teigiama, kad nėra aišku, kada tiksliai jis gimė: Ozolas (1965: 211) teikia 1613/15?, Grudulė (2015: 8) – 1615?. Tačiau atliekant disertacijoje aprašomą tyrimą nustatyta

Žinių apie šio autoriaus gyvenimo eigą yra likę mažai, todėl ir tiksliai perikopių rengimo data nėra aiški. Pirmasis tikrai žinomas biografinis faktas yra iš Füreckerio studijų laikų²⁵⁵ – tai du įrašai *Academia Gustaviana* (dab. Tartu universiteto) dokumentuose: 1632-ųjų metų gegužės 1 d. minimas depozicijos²⁵⁶ sąraše, o 1632 m. gegužės 15 d. imatrikuluotas kaip teologijos studentas iš Žiemgalos.²⁵⁷ Nėra žinoma, ar šias studijas Tartu Füreckeris baigė, nes matrikulose studijų baigimo data nenurodyta. Tai įvedė painiavos literatūroje – yra teigiančių (plg. Tering 1984: 119), kad jas tęsė iki 1636 m., tačiau dažniau rašoma, kad Füreckeris studijų taip ir nebaigęs (Čakars et al. 1990: 50). Pastarasis teiginys dažnai grindžiamas tuo, kad jis niekada nepastoriavo (Bērziņš 1928: 147), be to, antraštiniame VLH puslapyje prie Füreckerio pavardės pateikta *SS. Theol[ogus]: Studiosum* (žr. ir Tetsch 1770: 172; priešingai – Lautenbahr 1922: 569). Kitas itin retai minimas Füreckerio biografijos faktas, galėjęs daryti įtaką jo minties raidai, yra studijos tuo metu didžiausiame Olandijoje kalvinistiškame Leideno universitete nuo 1636 m. spalio 6 d. (Du Rieu 1875: 281). Čia, vėlgi, dėl neišlikusių 1622–1650 m. kasmetinės registracijos sąrašų, vadinamųjų „recensielijsten“ (Prögler 2016: 130), nėra aišku, kiek truko šios studijos ar kas jas finansavo.²⁵⁸

Vienas disertacijos kontekstui svarbus Füreckerio studijų metų Tartu aspektas – tuo metu graikų kalbos profesorius buvo anksčiau aptartų Biblijos

tikslesnė data, tai – 1612-iejį. Paieška prasidėjo Grudulės knygoje (2015: 8) radus retą nuorodą apie Füreckerio studijas Leidene, kurias ji mini, cituodama Teringą (2018: 317). Pastarojo autoriaus fundamentaliame darbe (žr. Tering 1984) ir rasta minėta data. Dėl to nuspręsta patikrinti Leideno universiteto studentų sąrašą, kuriame iš tiesų rastas toks įrašas: „Christophorus Furexerus Semgallus. 24. T.“ (Du Rieu 1875: 281). Vadinasi, 1636 m. spalio 6 d. įrašė nurodyta, kad jam buvo 24-eri metai, todėl tiksliau yra teigti, kad autorius gimė 1612 m. (daugiau Kazakėnaitė 2018).

²⁵⁵ Ne vieno mokslininko užsiminta, kad Füreckeris Tartu pasiekė kiek anksčiau ir ten lankė gimnaziją – pasak Dravinio (1965: 98, 112) nuo 1630, pasak Teringo (1984: 138) – nuo 1631 m. Taip iš tiesų galėjo būti, nes būtent 1630 m. pabaigoje Tartu mieste buvo įkurta gimnazija, kuri 1632 m. reorganizuota į universitetą (Frijhoff 2008: 177), o net 62.2% iš pirmųjų 45 studentų buvo būtent iš jos.

²⁵⁶ Depozicija (iš lot. *depositio cornuum* ‘ragų nuėmimas’) – viduramžiais itin populiarus ritualas, atliekamas studentui įstojus į universitetą (Rüegg 1992: 349).

²⁵⁷ 1632 m. gegužės 1 d. – „Christophorus Fureccerus, Semgallus“, bet gegužės 15 d. matrikulose pridėta „Nersta-Semgallus“ (*Nersta* yra vokiškas Neretos pavadinimas) (Recke, Napiersky 1859: 204). Iš šio įrašo sprendžiama, kad Füreckeris buvo Neretos pastoriaus Christiano Füreckerio sūnus.

²⁵⁸ Grudulės (2017: 116) ir Teringo (2018: 317) manymu, iki 1638 m. gavus bažnytinę stipendiją.

dalių vertimo autorius Georgas Mancelis.²⁵⁹ Iš tiesų mokslinėje literatūroje svarstoma (žr. Draviņš 1944: 126; Grudule 2017: 116), ar Mancelis su Füreckeriu buvo pažįstami anksčiau nei studijų metais, nes greičiausiai dėl jų ryšių Füreckeris ir nusiūstas mokytis būtent į Tartu.²⁶⁰ Tai remia keletas faktų. Pirma, Füreckerio tėvas Kristjanis, Neretos apylinkių pastorius (LLD: 103), ir Mancelis pastoriavo viena nuo kitos netoli esančiose parapijose. Antra, Tartu universiteto istorijos tyrėjas Teringas (1984: 32) mini, kad universitetui pradėjus veiklą 1632 m. studentų iš Kuržemės buvo labai mažai (vėliau dar mažiau)²⁶¹ ir dažnai jie buvo susiję su vienu pirmųjų dėstytojų Manceliu. Iš tiesų Grudulė (2017: 116–117), cituodama Straubergo pastebėjimą²⁶², jų ryšiais neabejoja, nes yra išlikę du tuo metu dar tik bebaigiančio gimnaziją Füreckerio eilėraščiai vokiečių ir lotynų kalba, skirti 1631 m. mirusiam Georgo Mancelio sūnui Kasparui.²⁶³

Vis dėlto perikopių vertimų sąsajų su pirmosios Biblijos latvių kalba kontekste aktualesni Füreckerio ryšiai su kita latvių raštijai svarbia XVII a. asmenybe – minėtu Henricu Adolphiu²⁶⁴, išleidusiu ne vieną Füreckerio rankraštį. Autorių pažintis siejama su Füreckerio Duobelės laikotarpiu. Žinoma, kad Adolphis į Latviją atvyko 1650 m. ir buvo paskirtas latvių liuteronų pastoriumi Duobelėje. Pats gimęs Silezijoje, jis latviškai nemokėjo, tačiau dėl paskyrimo į latvių bendruomenę ją turėjęs skubiai išmokti. Kaip pats *Vermehretes Lettifches Hand=Buch* (1685) pratarmėje rašė, dideliais vargais be gramatikos stengėsi jos mokytis iš Mancelio raštų (kurie tuo metu buvo bene vieninteliai skaitiniai bažnyčioje), tačiau labai džiaugėsi sutikęs Füreckerį, su kurio pagalba galėjęs išstobulinti latvių kalbos žinias. Vis dėlto neaišku, ką tuo metu Duobelėje veikė Füreckeris. Iš bažnyčios istoriko

²⁵⁹ 1633 m. birželio 10 d. ir rugpjūčio 12 d. Füreckeris dalyvavo Mancelio vadovaujamuose disputuose (Sainio 1978: 39–40; Tering 1984: 138).

²⁶⁰ Vis dėlto čia reikėtų paminėti, kad Mancelis dar prieš pradėdamas dirbti Tartu universitete, kurį laiką ten jau gyveno, nes nuo 1625 m. buvo Jono parapijos vyresnysis pastorius (Līgotņu Jēkabs 1924: 9), bet jau nuo 1626 m. – mokyklos Tartu mieste rektorius (daugiau žr. Bōthführ 1884: 85).

²⁶¹ 1632 m. priimti 4 studentai iš Kuržemės (palyginimui: 20 – iš Vidžemės, 44 – iš Švedijos), 1633–1656 – 11 (Tering 1984: 20; 2018: 301).

²⁶² Cituojamas 1943 m. Straubego rankraštis *Mancelis un Firekers*, saugomas Latvijos nacionalinėje bibliotekoje (sign. R Nr. T x/59).

²⁶³ Be to, šiuo metu Latvijos universiteto Misinio bibliotekoje saugomas Mancelio žodynas *Lettus* (1638) su paties Füreckerio ranka įrašytais giesmių vertimais.

²⁶⁴ Henricas Adolphis gimė 1622 m. Bžege, tuometėje Silezijoje (dab. pietvakarių Lenkija), mirė 1686 m. birželio 15 d. (Tetsch 1770: 218–219; Kallmeyer 1890: 155). Palaidotas Jelgavos Švč. Trejybės bažnyčioje.

Tetscho (1770: 172) išaiškėja, kad jis buvo vedęs Duobelės apylinkėje gyvenančią našlę, pasiturinčią laisvąją valstietę, t. y. latvę. Iš tolesnio tarsi pateisinamojo istoriko įrašo²⁶⁵ sprendžiant, tuoktuvės neatitiko to laikotarpio normų, tačiau nepaisant to, iš amžininkų paminėjimų (ypač Adolphio) matyti, kad Füreckeris dėl savo latvių kalbos žinių buvo labai gerbiamas.²⁶⁶ Nors jau 1661 m. Adolphis paskirtas už ~30 km nuo Duobelės esančios Jelgavos vokiečių bendruomenės pastoriumi ir Kuržemės superintendu, jų bendravimas iki pat Füreckerio mirties²⁶⁷ nenutrūkęs – Adolphis ne tik publikavo šiame darbe tiriamus Füreckerio perikopių vertimus, bet ir jo verstas giesmes bei latvių kalbos gramatiką. Iš tiesų Füreckerio rankraščiais naudojosi ir kiti autoriai, pvz., giesmėmis – Nöleris, gramatika – ne tik Adolphis, bet ir Dreselis, žodynų medžiaga – po jo kūrę žodynų autoriai (Ozols 1965: 211). Nors daugiausia Füreckerio darbai plito tik rankraščiais, spėjama, kad XVII a. 7 dešimtmetyje Füreckeris galėjęs išleisti ir nedidelės apimties giesmių vertimo pavyzdį (žr. Adolphi 1685a: [13]; Bērziņš 1928: 158–160; Vanags 2010a)²⁶⁸. Taigi, nors Füreckeris nepastoriavo ir nėra išlikę žinomų jo paties parengtų ir išspausdintų knygų, autoritetu abejoti nereikėtų – tai rodo ne tik įvairaus pobūdžio darbų sąrašas (žodynai, giesmės, gramatika, Biblijos fragmentų vertimai), bet ir gausus kitų autorių rėmimasis jo rankraščiais.

Kaip jau rašyta, nėra žinoma, kada ir kieno iniciatyva pradėtas rengti perikopių vertimas. Galima spėti, kad išleisti atnaujintą skaitinių rinkinį, skirtą Kuržemės bažnyčioms (Mancelio darbai leisti Vidžemėje), buvo tuomečio superintendente Adolphio sumanymas. Tokį spėjimą grindžia

²⁶⁵ Tetschas (1770: 172) priduria, jog Füreckeris latvę paėmęs į žmonas ne dėl negarbės, bet tam, kad galėtų iš pagrindų išmokti latvių kalbą būdamas latviškoje aplinkoje ir taip savo žinias panaudoti bažnyčios labui.

²⁶⁶ Manoma, kad Füreckeris latvių kalbos mokėsi jau nuo mažumės, tačiau Dravinis (1956: 98, 112) pateikia dar vieną faktą – Füreckeris jos mokėsi ne tik augdamas Latvijoje, bet ir iš gimnazijos mokytojo *Friderici* (greičiausiai turėta omenyje *Fridericus Menius*). Ši detalė būtų ištis labai įdomi ir verta paanalizuoti, tačiau daugiau niekur tokios informacijos nepavyko rasti (išskyrus Bērziņš 1927: 6), o pats autorius nepateikia šaltinio (prieš teiginį minėtų autorių darbuose konkrečiai šios informacijos nėra). Vis dėlto vienas iš Tartu gimnazijos mokytojų, pasak Reckės ir Napierskio (1861: 40–41; priešingai žr. Stradiņš 2012: 164 (jo teigimu tais metais Menijus pastoravo Vidžemėje)), buvo minėtas *Fridericus Menijus*, nuo 1630 m. spalio dėstęs istoriją ir, manoma, galėjęs mokėti latviškai.

²⁶⁷ Nors nėra žinoma, kada tiksliai mirė, 1685 m. Adolphis gramatikos pratarmėje (1685a: [6]), rašytoje balandžio 30 d., mini, kad Füreckeris jau miręs. Paskutinis žinomas įrašas dar gyvam esant darytas 1677 m. (daugiau Arbusovs 1925: 107).

²⁶⁸ Priešingai mano Straubergs 1936: 631.

keletas aspektų. Pirma, Füreckeris nėra pastoriavęs, todėl vargu ar vien savo reikmėms sekmadienių skaitinius būtų vertęs ar redagavęs be konkretaus tikslo. Antra, Adolphis VLH pratarinėje (1685: [8]) teigė, kad Füreckeris keletą giesmių išvertęs jo prašymu, taigi, ir perikopių rinkinys galėjo būti ruošiamas Adolphio sumanytai Kurzemės parankinei knygai.

Svarbu paminėti, kad ne visās Adolphio numatytas VLH knygas Füreckeriui pavyko užbaigti, nes kaip pratarinėje teigiama (žr. 272 išnašą toliau), jį užklupo liga. Nors nepabaigtomis Adolphis mini katekizmą, Patarlių ir Siracido knygas bei dalį maldų knygelės, iš toliau aprašomos analizės ryškėja, kad ir perikopių rinkinyje yra kito asmens verstų atkarpų (žr. 4.5.4.2.1.1.1.3).

4.5.2 VLH kalba ir santykis su GB

4.5.1.1. Kaip galima spręsti iš žinomų Füreckerio biografijos detalių, jis tiesioginių ryšių su pirmosios Biblijos vertėju Glücku neturėjo. Be to, žvelgiant iš šalies gali atrodyti, kad šie du tekstai net neturėtų būti gretinami arba tai turėtų būti daroma priešinga kryptimi – Glückas Naująjį Testamentą baigė versti 1683 m. ir NT pradėtas spausdinti 1685 m. pavasarį, o VLH išspausdinta tik 1685 m. rudenį. Nepaisant to, omenyje svarbu turėti tai, kad visi Füreckerio raštai plito rankraščiais, todėl labai tikėtina, kad ir perikopių vertimai buvo pažįstami gerokai anksčiau nei išspausdinti VLH.

Iš tiesų Füreckerio įtaka Biblijos vertimo procesui apskritai abejoti nereikėtų, ir ne vien tik dėl jau anksčiau aptartų rašybos principų (žr. 1.2.3.3). Nors šiame darbe analizuojami publikuoti jo perikopių vertimai mokslininkų tirti mažiausiai ²⁶⁹ – pgl. vos keletas puslapių Bėrzinio straipsnyje (1928: 172–176) ir pusė puslapio Jėkabo Lautenbacho knygoje (1922: 582), – kaip bus galima matyti ir toliau analizėje, jų įtaka Biblijos vertimui yra tiesioginė. Pirmasis straipsnyje *Kristofors Fürekers un viņa nozīme latviešu literatūrā* [‘Christophoras Füreckeris ir jo reikšmė latvių literatūroje’] (1928: 175) tai įvardijo Bėrzinis, kuris taip pat pastebėjo, kad evangelinės VLH ištraukos vietomis žodis žodinė sutampa su pirmosios Biblijos vertimu, tačiau neevangelinės perikopės skiriasi daugiau. Šiuo

²⁶⁹ Žinomiausios ir plačiausiai aprašytos yra Füreckerio giesmės (Bėrziņš 1928; Lautenbachs 1922: 572–587; LLV 1998: 30–33; Klekere-Krekele 2011; Grudule 2015; 2017 ir kt.) ir gramatika (Augstkalns 1930; Johansons 1953; Draviņš 1965; Kessler 2007 ir kt.). Taip pat tirti ir perleisti Füreckerio žodynai (Zemzare 1961; Fennell 1997; Urbutis 1997; Trumba 2008). Paminėtini ir disertacijos autorės bakalauro (2012 m.) ir magistro (2014 m.) darbai, skirti Füreckerio perikopių vertimo šaltinių analizei, kurioje paliečiamas ir VLH bei GB santykis.

pastebėjimu, grindžiamu trimis pavyzdžiais, kalbėdami apie Füreckerį ar Biblijos vertimo procesą rėmėsi daugelis tolesnių tyrėjų, tačiau atskirai tekstų santykis analizuojamas nebuvo. Gerokai daugiau domėtasi Füreckerio rašybos sistema (Karulis 1956: 64; Vanags 2010a) ir jo gramatikos įtaka Biblijos vertimui (Draviņš 1965: 106; Ozols 1965: 264t.), nes kaip rašyta disertacijos įvade, šiuo Biblijos vertimu įtvirtinta atnaujinta ortografijos sistema, vėliau šį tą patobulinant vartota daugiau kaip 200 metų.

Vienodinant latviškų tekstų rašybą buvo remiamasi Füreckerio ortografijos principais (daugiau žr. 1.2.3.3 dalyje), todėl natūralu, kad tarp VLH ir GB yra mažiausiai rašybos skirtumų iš visų šiame darbe gretinamų tekstų. Tačiau tai neturi įtakos atliekamai analizei (žr. 3.4.1), nes rašybos lygmuo nėra tiriamas. Atrodytų, įtakos rezultatui gali turėti ir tai, kad VLH ir GB buvo rengiami panašiu rašomosios kalbos laikotarpiu, todėl jų kalba morfologiniu ar leksiniu aspektu galėtų būti panašiausia. Tačiau, Glūcko Biblijos veiksmožodį tirianti Jolanta Wiśnioch (2016: 138) pastebėjo, kad vienas iš veiksnių, dėl kurių vienskiemenių veiksmožodžių būtojo laiko trečiojo asmens formos GB evangelijose skiriasi, yra Glūcko rėmimasis kitais autoriais, tiksliau, VLH vertimu (Wiśnioch 2016: 131). Taigi, ir minėtame gramatinių formų tyrime ryškėja, kad VLH ir GB sutapimai atsiradę ne dėl to, kad buvo rengiami panašiu rašomosios kalbos laikotarpiu. Be to, ankstesniame skyriuje aprašytas Reuterio UP taip pat rengtas panašiu metu, bet skirtumai yra labai dideli.

4.5.1.2. Apibendrinant VLH ir GB sąsajų nekalbines prielaidas reikėtų pasakyti, kad iš ankstesnių autorių pastebėjimų galima spręsti, jog sutapimų tekstuose bus. Vis dėlto, vertinant rezultatus svarbu turėti omenyje, kad nėra žinoma, kokį Füreckerio Biblijos fragmentų rankraštį galėjo turėti Glūckas, nes spausdintas VLH tekstas, tiriamas šiame darbe, tuo metu dar nebuvo prieinamas. Jis pasirinktas kaip vienintelio žinomo Füreckerio perikopių varianto reprezentantas.

4.5.3 VLH struktūra

VLH nuo ankstesnių perikopių rinkinių skiriasi kelių perikopių išdėstymu ir apimtimi (plg. 1 priede pateiktą struktūros palyginimą) – tai didžiausias tiriamas šaltinis. Jį sudaro 180 perikopių (iš jų 87 evangelinės ir 93 iš kitų Biblijos knygų²⁷⁰) ir 4 nuorodos. Iš 180 perikopių 140 skirtos sekmadieniams, o 40 – šventadieniams. Beveik visos ištraukos, išskyrus dešimt, yra

²⁷⁰ Šis VLH perikopių skaičius skiriasi nuo anksčiau teikto (žr. Kazakėnaitė 2014), nes į tyrimą buvo įtrauktos ir keturios perikopės, pateiktos kaip priedas.

imtos iš Naujojo Testamento. Daugiausia jų versta iš Mato (34), Luko (29) ir Jono (20) evangelijų bei Laiško romiečiams (14) ir Apaštalų darbų (10), iš kitų NT knygų yra mažiau – 1 Kor ir Ef (9), 1 Pt (7), Gal (6), 2 Kor ir Fil (4), 2 Pt, Kol ir 1 Jn (3), Žyd, 1 Tes, Tit, Jok ir Apr (2), 2 Tes (1). Ištraukų iš Senojo Testamento VLH yra dvigubai daugiau nei ankstesniuose perikopių rinkiniuose – 10: iš Izaijo – 5, Siracido – 2, po vieną iš Malachijo, Jeremijo bei Psalmių knygų.

180 perikopių sudaro 1613 versetų iš 26 Biblijos knygų:

Knygos santrumpa	Lk	Mt	Jn	Rom	Apd	1 Kor	Ef	Gal	2 Kor	1 Pt	Mk	Fil	Iz
Kiekis	347	325	206	100	112	79	62	54	44	45	31	25	25
Knygos santrumpa	2 Pt	Kol	1 Jn	Žyd	1 Tes	Jok	Tit	Sir	2 Tes	Apr	Ps	Mal	Jer
Kiekis	24	21	19	17	14	11	11	11	10	8	6	4	2

13 lentelė. Versetų skaičius atskirose Biblijos dalyse VLH

Taigi VLH tyrimo medžiagą sudaro 878 (56.35%) evangeliniai ir 704 (43.65%) neevangeliniai versetai. Nors ištraukų daugiausia yra iš Mato evangelijos, imtis versetais didžiausia ištraukose iš Luko evangelijos. Taip yra todėl, kad VLH trečiam sekmadieniui po Švč. Trejybės skirtoje Luko evangelijos perikopėje – Lk 15,1–32²⁷¹ – yra visas evangelijos skyrius, nors ankstesniuose perikopių rinkiniuose čia būdavo vos dešimt pirmų to skyriaus versetų – Lk 15,1–10. Įdomu, kad tai lygiai 22 versetais daugiau, o šiuos atėmę gautume, kad iš Mato ir Luko evangelijų yra po tiek pat versetų.

Iš tiesų Lk 15,1–32 atvejis yra unikalus ir gana svarbus, nes apskritai nė viename iš rinkinių nėra pateikiamas visas toks ilgas kurios nors iš Biblijos knygų skyrius, o tik dalis. Svarbus jis todėl, kad mokslininkų nesutariama, ar Füreckeris buvo išvertęs Biblijos knygų (kai kurių netgi drąsiai teigiama, kad jis vertęs visą Bibliją, žr. Straubergs 1935: 319; Tering 1984: 138). Diskusijai pagrindą davė dar Adolphis, VLH pratarmėje (Adolphi 1685: [5]) teigdamas, kad jei ne liga, per kurią nepatikimos rankos pavogė rankraščius, Füreckeris būtų galėjęs pabaigti gramatiką (kaip ir kelias biblines knygas)²⁷². Šis Adolphio teiginys pratarmėje nėra aiškus ir gali būti suprastas dvejopai.

²⁷¹ Evangelium / am III. Sonntage nach der Heil. Dreyfaltigkeit / Luc: 15.

²⁷² Laisvas vertimas iš „[...] darauß gar leicht eine gute *Grammatica* hätte können fertigget werden / wenn seine *Manuscripta*, bey seiner Kranckheit nicht / (wie auch etlichen vertirten Biblifchen Büchern gefchehen/) durch untreue Hände wären entwendet worden“ (pabraukta – E. K.).

Pirma, kad minėtos kelios biblinės knygos yra tos VLH rinkinio knygos, kurių Füreckeris nespėjo parengti, todėl jas redagavo pats Adolphis, t. y. katekizmas, Patarlių ir Siracido knygos bei dalis maldų knygelės. Antra, interpretuoti tiesiogiai ir manyti, kad Füreckeris buvo pradėjęs versti keletą Biblijos knygų, kurios šiam susirgus pradingusios. Nors literatūroje pastebimas tik pastarasis spėjimas (plg. Bērziņš 1928), jokių apčiuopiamų įrodymų bent jau kol kas nėra. Jei Füreckeris iš tiesų buvo išvertęs keletą knygų, būtent Luko evangelija galėtų būti viena iš jų, kaip rodo Lk 15,1–32. Ši prielaida kiek plačiau analizuojama toliau 4.5.4.2.1.1.3 dalyje, kurioje aptariami sutampantys VLH ir GB žodžiai Luko evangelijoje.

4.5.4 VLH ir GB žodžių sutapimas

4.5.4.1 Bendros imtys

4.5.4.1.1. 1613-oje tiriamų VLH versetų iš viso yra 31 264 žodžiai²⁷³, o atitinkamose GB vietose 1.30% mažiau – 30 857. Įvertinus visus VLH žodžius pagal išskirtus kriterijus, nustatyti tokie žodžių sutapimo tipų absoliutieji ir santykiniai dažniai:

Žodžių sutapimo tipas	Sutampantys su GB žodžiai				Besiskiriantys nuo GB žodžiai				Nesantys GB žodžiai
	Visiškas atitinkmuo	Kitavietis visiškasis atitinkmuo	Dalinis atitinkmuo	Kitavietis dalinis atitinkmuo	Dalinis neatitinkmuo	Kitavietis dalinis neatitinkmuo	Visiškas neatitinkmuo	Kitavietis visiškasis neatitinkmuo	Nulinis atitinkmuo
	#	#\$	##	#\$%	@%	@\$%	@	@\$	+
Dažnis	21266	1727	2143	523	495	141	1785	382	2802
Santykinis dažnis (%)	68.02	5.52	6.85	1.67	1.58	0.45	5.71	1.22	8.96
Bendrai (%)	82.07				8.97				8.96

14 lentelė. Žodžių sutapimo tipų dažnis VLH

²⁷³ Iš tiesų VLH yra 31 311 žodžių (be minėtų dar pridėtini Gal 4,7 – 21; Lk 8,14 – 22; Lk 1,37 – 4), nes keli versetai turi kitą vertimo variantą, pateiktą skliaustuose. Šie, nenorint iškreipti tyrimo rezultatų, į bendrą skaičių neįtraukti (manoma, kad Glückas Biblijoje negalėjo teikti dviejų to paties verseto variantų).

4.5.4.1.2. Absoliučią VLH žodžių daugumą – 82.07% – sudaro su Glücko Biblija sutampantys, tačiau, priešingai nei anksčiau aptartuose šaltiniuose, nesančiųjų (8.96%) ir besiskiriančiųjų (8.97%) dažnis yra labai panašus. Toks didelis VLH ir GB sutapimas, leidžiantis įtarti teksto pernaudojimą, lemia ir tai, kad **besiskiriančių** žodžių šaltinyje yra vos 2803. Iš jų daugiausia yra visiškų neatitikmenų (@; 2167 žodžiai), pvz., la. *bet* ‘o, bet’ → *tomehr* ‘tačiau’. Dalis jų (382 žodžiai) ne tik skiriasi leksiniu aspektu, bet ir sintaksiniu – yra kitaviečiai (@\$), pvz., la. *par Labbu tai Draudfibai* ‘labui tos draugystės : (*tam Tuwakam*) *par labbu* ‘to artimo labui’ (1 Kor 12,7). Šių tipų žodžiai, kaip ir kituose tirtuose šaltiniuose, įprastai skiriasi dėl skirtingų vertimo šaltinių arba pasirinkto kito raiškos būdo.

Gerokai mažiau neatitikmenų grupėje yra dalinių neatitikmenų – iš viso 635 (@⁰), kurių pastebimai mažiau yra evangelinėse ištraukose (115) nei iš kitų Biblijos vietų (380).²⁷⁴ Dažniausiai šie žodžiai skiriasi priesaga, kai kalbos dalis nekinta (*Augft-iba* : *Augft-ums*; *Walfts* : *Walft-iba*; *Gohd-ibas* : *Gohdu*), kiek rečiau – kai kinta (*nepraht-neeki* : *ne pratt-igi*; *isštahftiht* : *Jstahfti-šchan-a*; *wiśś-ad-as* : *wiśśas*). Taip pat dažnai skiriasi ir priešdėliu – daugiau atvejų, kai žodis su priešdėliu vartojamas tik GB (*rahditees* : *parahditees* (Apd 10,40)), kiek mažiau – kai tik VLH (*pee-nahkahs* : *nahkahs* (Lk 15,12)), o rečiausiai abu yra priešdėliniai, tačiau priešdėlis skiriasi (la. *ais-neftees* ‘užsinešti’ : *at-neftees* ‘atsinešti’ (Mt 24,18)). Čia išskirtinas neigiamą priešdėlio vartojimas, kuris, priešingai nei visuose ankstesniuose perikopių rinkiniuose, šiek tiek būdingesnis VLH (*ne brauz* : *brauz* (Jn 3,13)), o ne GB atitinkamose vietose (*atftaht* : *ne atftaht* (Apd 1,4)). Kitų darybos būdų skirtumų yra vos vienas kitas, pvz., dūryba – *weenahdâ Prahtâ* : *ween-prahtigi* (1 Pt 3,8); ar galūnine daryba – *finnaht* : *fiññu* (1 Kor 12,3). Ketvirtadalis dalinai besiskiriančių žodžių yra kitaviečiai (@\$%), pvz., la. *nekahda Dahwana peetruhkft* ‘jokios dovanos pritrūksta’ : *ne truhkft nekahda Dahwanašchana* ‘netrūksta jokio dovanojimo’ (1 Kor 1,7).

4.5.4.1.3. Vos viena šimtają mažiau nei besiskiriančių VLH yra **nesančių** (+) GB žodžių, t. y. tokių, kurie neturi jokio atitikmens Glücko Biblijoje. Dalis jų, kaip ir kituose šaltiniuose, atsiradę dėl perikopės žanro ypatumų, pavyzdžiui, pridėdamas situaciją paaiškinantis įvedimas, kai perikopė pradėdama ne nuo pirmojo Biblijos skyriaus verseto – *JEfus šazziija us teem Rakftu=Mahžitajeem in Warifeereem: Redfi / Es šuhtu* : *TApehz*

²⁷⁴ Toks skirtumas nulemtas evangelinių VLH ištraukų pernaudojimo GB, žr. toliau.

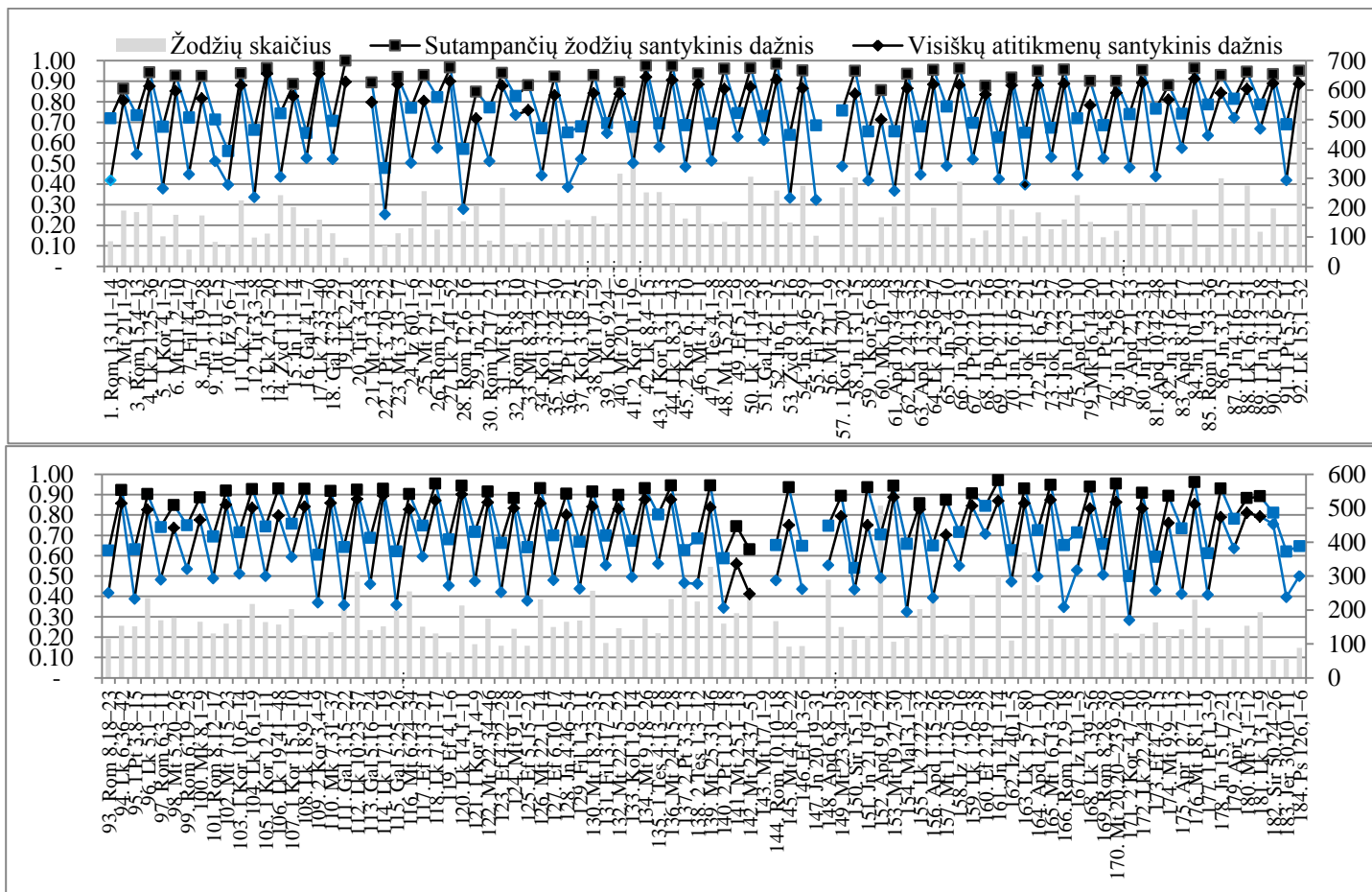
redfi / es šuhtu (Mt 23,24); arba pirmojo perikopės verseto pradžioje įterpiamas kreipinys – *MIhlee Brahli Es šakku : BEt es šakku* (Gal 4,1). Pastarasis pridėjimas fiksuojamas tik neevangelinių perikopių pradžioje, nes nuo jų prasideda konkrečiai dienai skirti skaitiniai, o įvedimai – dažniausiai evangelinėse perikopėse. Kita atitikmens GB neturinti dalis yra nebūdinga ankstesniems latviškiems tekstams, nes atsiradusi dėl Füreckerio neretai vartojamų kelių vertimo variantų, vadinamųjų intarpų, pvz., *pee ka man labs Prahts irr. (kas mannim peemihl) : pee ka man labbs Prahts irr* (Mt 3,17). Vis dėlto daugiausia VLH yra pavienių nulinių atitikmenų, kurie gali būti atsiradę dėl labai įvairių priežasčių, minėtų jau aptariant ankstesnius latviškus šaltinius.

4.5.4.1.3. Taigi besiskiriantys ir nesantys GB žodžiai VLH sudaro mažiau kaip penktadalį visos imties. Be to, kaip paaiškės tolesnėje analizėje, jų pasiskirstymas yra aiškiai diferencijuotas.

4.5.4.2 Sutampantys žodžiai (#, #\$, #%, #\$\$%)

VLH yra 25 659 su GB sutampantys žodžiai, kurie sudaro kiek daugiau nei 4/5 visų žodžių (žr. 14 lentelę) ir taip viršija įtarimą dėl pernaudojimo keliančią 0.8 ribą. Daugiausia yra visiškų atitikmenų – 22 993 (iš jų 1727 kitaviečiai (#\$)), o daliniai atitikmenys sudaro vos dešimtadalį – 2666 (iš jų 523 kitaviečiai (#\$%)). Bendrai visi sutampantys žodžiai 180 VLH perikopių išsidėstę nepaprastai tolygiai (žr. 21 diagramą; keturios nutrūkusios tiesės dalys rodo, kad vietoj konkretaus skaitinio, pateikta tik nuoroda), išskyrus vieną atkarpos vietą (žr. 141 ir 142 perikopes), apie kurią plačiau kalbama 4.5.4.2.1.1.1 dalyje. 21 diagramoje galima matyti, kad vienodžiausiai sutampa rinkinio vidurys, nes pradžioje ir pabaigoje variacijos žingsnis tarp evangelinės ir neevangelinės perikopės įvairuoja kiek daugiau (maksimalus variacijos žingsnis yra 0.44, minimalus – 0.05). Iš visų 180 perikopių **mažiausią** santykinę dalį sutampantys žodžiai sudaro 1 Pt 3,20–22 (0.47) ir 2 Kor 4,7–10 (0.49)²⁷⁵ perikopėse, kurių nėra ankstesniuose perikopių rinkiniuose. Pirmojoje labiausiai besiskiriančioje VLH perikopėje pasakojama apie krikštą – svarbiausią krikščioniškojo tikėjimo sakramentą, vieną iš dviejų, pripažįstamų ir liuteronų, todėl suprantama, kad šiai vietai ruošiant Biblijos vertimą galėjo būti skiriamas papildomas dėmesys. Nors tiesiogiai apie krikštą kalbama 1 Pt 3,21 versete, perikopėje visiški atitikmenys mažiausią dalį sudaro ankstesniame 1 Pt 3,20 versete:

²⁷⁵ Ši perikopė plačiau aptarta kitoje vietoje, žr. 4.5.4.2.1.2.1.2.

21 diagrama. Sutampančių VLH ir GB žodžių santykinis dažnis 180 perikopių (juoda – evangelinės, mėlyna – neevangelinės)

(71) GR	<ἀπειθήσασιν ποτε, ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία> ἐν <u>ἡμέραις</u> Νῶε κατασκευαζομένης κιβωτοῦ εἰς ἣν ὀλίγοι, τοῦτ' ἔστιν ὀκτὼ ψυχαί, <u>διεσώθησαν</u> δι' ὕδατος
V	<qui increduli fuerant aliquando quando expectabat Dei patientia> in <u>diebus</u> Noe cum fabricaretur arca in qua pauci id est octo animae <u>salvae</u> factae sunt per aquam
LB	<die etwa nicht gleubten / da Gott <u>eins māls</u> harret / vnd gedult hatte> zu den zeiten Noe / da man die Archa zurüflet / in welcher wenig / das ift / acht Seelen behalten wurden / durchs waffer.
VLH	[...] #%_TAnnî @_Laikà /+_kad #%_Nòus +_dfihwoja / #\$_tappa #\$_ta @\$_Laiwa @%_istaisihta /+_in +_eeksch @_tahs +_pašchas +_ne @_wairak +_kà #%_aftoni @\$_Zilweki (#\$_isglahbti) +_paturreti / #_zaur +_to #%_Uhdeni:
GB	<Kas zittkahrt neklausigi bija/ kad ta Deewa Lehniba <u>ween reif</u> gaidija> tās <u>Deenâs</u> No'âsa/ kad tas šchkirfts tappe taišihths/ kuřâ maf; (tas irr/ aftonas) Dwehšeles <u>isglahbtas</u> tappe zaur Uhdenim.

Šiame versete sutampantys žodžiai sudaro vos 0.35 ir tik vienas iš jų yra visiškas atitikmuo – prielinksnis la. *zaur* ‘per, kiauriai’; likę 7 skiriasi vieta ir/arba forma. Tokie VLH ir GB skirtumai versete radęsi dėl skirtingų vertimo šaltinių ir vertimo būdo. Regis, 1 Pt 3,20 VLH versta iš LB, tačiau iš akių nepaleidžiant ir lotyniško teksto (plg. (*isglahbti*) *paturreti*; daugiau Kazakėnaitė 2015: 135). Be to, versta laisviau nei Glücko – ne tik yra žodžių, kurių nėra nė viename kitame šaltinyje (pvz., la. *dfihwoja* ‘gyveno’, *in* ‘ir’, *pašchas* ‘pačios’), bet versta net mintį pakeičiant (plg. la. *ne wairak kà aftoni* ‘ne daugiau kaip aštuoni’, bet GB (kaip ir originale) – la. *maf*; (*tas irr/ aftonas*) ‘mažai (tai yra aštuonias)’) ar sukonkretinant (pvz., la. *Zilweki* ‘žmonės’, originale ir GB *Dwehšeles* ‘sielos’). Glücko Biblijoje 1 Pt 3,20 versetas turi panašumų ir su LB (plg. la. *ween reif* ‘vieną kartą’ ar sakinio struktūrą), tačiau tai veikia interferencijos pasekmė, o pagrindinis šaltinis buvęs GR (plg. la. *Deenâs* ‘dienomis’, bet LB – vok. *zu den Zeiten* ‘laikais’).

Priešingai, **didžiausią** santykinę dalį sutampantys žodžiai sudaro Lk 2,21 ištraukoje.²⁷⁶

(72) VLH	#_KAd #_aftonas #_Deenas #_pagahjušchas #_bija / #_ka #_tas #_Behrns #_ap=graihihts #\$_tappa; #_tad #\$_tappa #_wiņņa
-----------------	--

²⁷⁶ Ankstesniuose šaltiniuose Lk 2,21 versetas skiriasi, plg.: EE – *VNde kad te aftone dene feetze~ by / ka tas bhrns apgreftz tapte / tad tappe winge wårdtcz dheweetcz Jefus / katters dhewetcz by no tho engele / pirms thas exkan Mathe meße eyempts tappe*; LVM₂ – *VNd tad aftonas Deenas paghayufchi by / ka tas Bährns apgreefts taptu / tad kļua winja Wahrds dāhwāhts Jefus / katters dāhwāhts by no to Engeli / pirms tas Mathes meefšahs ejāmbts tappa*.

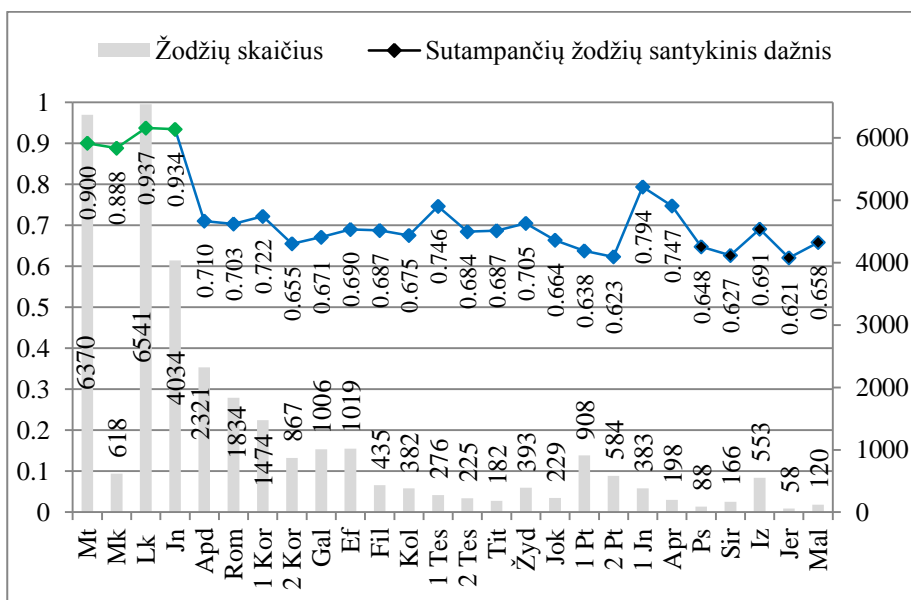
#_wahrds #_nošauks #_JE=SUS: #_Kas #_isšazzihts #_bija #_no
#_ta #_Eņģeļa / #_pirms #_nekà #_wiņsch #_Mahtes #_Meešàs
#_eedfimmis #_%_tappa.

GB

UN kad aštonas Deenas * pagahjušchas bija/ ka tas Behrns apraiñhts
tappe; tad tappe wiņņa Wahrds nošauks JESUS/ kas isšazzihts bija no
ta Eņģeļa/ pirms ne kà wiņsch Mahtes=Meešas eedfimmis tappe.

Joje visi esantys žodžiai sutampa, tačiau šią ištrauką tesudaro vienas versetas. Iš 29 žodžių trys yra daliniai atitikmenys, tiksliau, tas pats žodis tris kartus – VLH veiksmazodis la. *tapp-a* ‘tapo’ GB vartotas su būtojo laiko *ē*-kamieno galūne *tapp-e*. Tai aiškintina sisteminiu keitimu – Glūcko Biblijos vertime buvo siekiama standartizuoti kalbą (plg. 3.4.1 minėtus loginės rašybos principus) ir vienas iš aspektų buvo būtojo laiko *ē*-kamieno trečiojo asmens galūnės *-e* apibendrinimas (Vanags 1996: 150).

Iš didesnės apimties perikopių didelę dalį sutampantys žodžiai sudaro Lk 18,31–43 (0.98) ir Lk 2,33–40 (0.97). Kaip galima pastebėti iš teikiamų pavyzdžių, didžiausias sutapimas fiksuojamas evangelinėse ištraukose, tiksliau – Luko evangelijoje, o mažiausias – ištraukose iš kitų Biblijos vietų, pirmą kartą pasirodžiusiose tik VLH. Iš tiesų 21 diagramoje VLH tiesė susideda iš dviejų spalvų neatsitiktinai – juoda spalva žymi evangelines ištraukas, o mėlyna – neevangelines. Rezultatai neįtikėtinai simetriški (plg. ankstesnių šaltinių rezultatus: 1, 9 ir 18 diagramas) – visos tai pačios dienos numatytos evangelinės perikopės su GB sutampa gerokai daugiau nei atitinkamai dienai skirtas neevangelinis skaitinys. Jei tuos pačius rezultatus pavaizduotume ne pagal perikopių rinkinio struktūrą, bet atitinkamos teksto dalies priklausymą Biblijos daliai, gautume:

22 diagrama. Sutampančių VLH ir GB žodžių santykinis dažnis pagal Biblijos knygas

Patikimai galima teigti, kad nors evangelijose (žalia spalva) žodžių ištis yra daug (žr. stulpelinę diagramą), gerokai daugiau nei ištraukose iš kitų Biblijos knygų (mėlyna ir juoda spalvos), bendras VLH sutapimas su GB yra labai didelis: Luko evangelija – 0.94, Jono – 0.93, Mato – 0.90, Morkaus – 0.89 visų žodžių. Taigi, visose gerokai viršija nustatytą 0.8 galimą panaudojimą rodančią ribą, priešingai nei ištraukose iš kitų Biblijos knygų – čia su GB daugiausia sutampa Jono pirmasis laiškas (0.79), o ištraukos iš kitų Naujojo Testamento dalių sutampa labai panašiai – vidutiniškai 0.69 visų perikopėse esančių žodžių. Iš jų sutampantys žodžiai mažiausią santykinę dalį sudaro ištraukose iš Petro antrojo laiško (0.623). Ištraukos iš Senojo Testamento, kaip ir galima tikėtis, skiriasi labiau – perikopėse iš Jeremijo knygos užfiksuotas apskritai mažiausias su GB sutampančių žodžių santykinis dažnis – 0.621. Tiesa, ištraukos iš Izaijo (0.69) knygos sutampa panašiai kaip ir neevangelinės ištraukos iš NT. Toks tolygus VLH evangelinių perikopių sutapimas su GB, o neevangelinių – skyrimasis, leidžia įtarti evangelinių perikopių teksto panaudojimą. Be to, atrodo, kad perikopėmis iš pirmųjų Biblijos evangelijų – Mato ir Morkaus – remtasi šiek tiek mažiau nei po jų einančiomis.

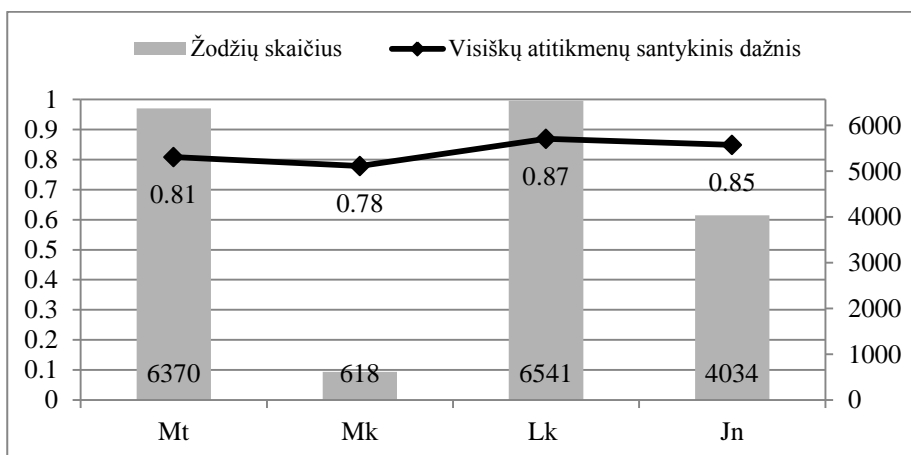
4.5.4.2.1 Visiški atitikmenys (#)

Kiek daugiau kaip du trečdaliai visų VLH žodžių (68.02%) yra visiški atitikmenys – nesiskiria nei forma, nei vieta (žr. 21 diagramą). Šio sutapimo tipo žodžių santykinis dažnis VLH perikopėse svyruoja daugiausia iš visų disertacijoje tirtų šaltinių – nuo 0.25 (1 Pt 3,20–22) iki 0.94 (Lk 2,15–20 ir Lk 2,33–40). Vis dėlto ir grafiškai matyti, kad evangelinėse ištraukose (21 diagramoje juoda spalva) jų yra gerokai daugiau nei iš kitų Biblijos knygų – vidurkis atitinkamai 0.84 ir 0.48. Tiesa, ne visose – dviejose evangelinėse perikopėse (Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51) visiškų atitikmenų yra gerokai mažiau nei dalyje neevangelinių ištraukų (žr. 4.5.4.2.1.1.1).

4.5.4.2.1.1 Evangelinės ištraukos

87 evangelinėse VLH perikopėse yra 17 563 žodžiai, iš kurių net 14 732 (t. y. 83.89%) turi visišką atitikmenį GB. Atsižvelgiant į jų adekvačią imtį drąsiai galima teigti, kad sutapimas labai didelis. Kadangi nieko panašaus ankstesniuose tirtuose šaltiniuose nematyti (plg. UP 40.63%), o VLH imtis yra didžiausia iš visų tiriamų, to negalima laikyti vien tik atsitiktinumu ar tradicijos įtaka – tai leidžia kalbėti apie Füreckerio verstų evangelinių perikopių pernaudojimą Glücko tekste ir pagrindžia jų plitimą rankraščiais. Tačiau ar visos evangelinės ištraukos buvo pernaudotos ir ar tai buvo daroma be pakeitimų? Atsakymas, kaip jau iš ankstesnio aprašymo galima numanyti, yra neigiamas.

Anksčiau pateiktoje 21 diagramoje matyti, kad ne visos VLH perikopės sutampa vienodai su GB – daugiausia visiški atitikmenys sudaro Lk 2,15–20 ir Lk 2,33–40 (0.94) perikopėse, o mažiausiai Mt 25,1–13 (0.56) ir Mt 24,37–51 (0.41). Pastarosios dvi ištraukos akivaizdžiai išsiskiria iš visų, todėl toliau apie jas kalbama atskirai (žr. 4.5.4.2.1.1.1.2). Neįtraukiant jų į galimai pernaudotų perikopių gretas, kitos mažiausiai sutampančios būtų Mk 16,1–8 (0.72) ir Mt 11,25–30 (0.71). Matant tokį pasiskirstymą galima daryti prielaidą, kad ištraukos iš Luko evangelijos sutampa daugiau nei ištraukos iš Mato ar Morkaus. Suskirsčius perikopes pagal jų priklausymą Biblijos knygai, tai matyti iš tiesų:

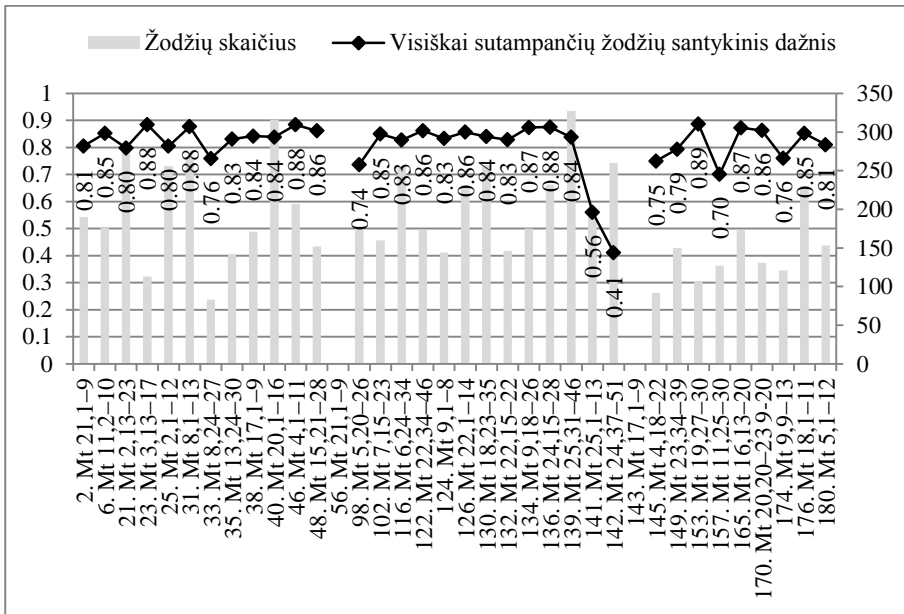
23 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis evangelijų ištraukose

Kreivė diagramoje rodo, kad visiški VLH ir GB atitikmenys didžiausią santykinę dalį sudaro ištraukose iš Luko evangelijos, šiek tiek mažiau jų yra iš Jono ir Mato, o mažiausiai – Morkaus evangelijos perikopėse. Pastarojo rezultatui įtakos gali turėti ir palyginti nedidelė imtis (žr. stulpelinę diagramą). Tai ir kita analizuojama toliau aprašant visiškų atitikmenų pasiskirstymą konkrečiose evangelijose pagal seką Biblijoje – pradedant nuo ištraukų iš Mato evangelijos, baigiant – iš Jono.

4.5.4.2.1.1.1 Mato evangelijos ištraukos

4.5.4.2.1.1.1.2 Visiški atitikmenys perikopėse

Mato evangelijos perikopių VLH yra daugiausia – 34. Jose yra 6370 žodžių, iš kurių 5148 (80.82%) turi visišką atitikmenį Glūcko Biblijoje. Jų santykinis dažnis svyruoja labiausiai iš visų VLH evangelinių perikopių – nuo 0.41 iki 0.89:

24 diagrama. Visiškių VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Mato evangelijos perikopėse

Pirmiausia į akis krenta diagramoje susiformavusi duobė – tai jau ir ankstesnėse diagramose (žr. 21) matytos Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 perikopės, apie kurias kalbama toliau (žr. 4.5.4.2.1.1.1.2). Jei aptardami Mato evangelijos rezultatus jas kol kas paliktume atskirai (motyvacija išaiškės vėliau), gautume, kad santykinis dažnis Mato evangelijos perikopėse svyruoja nuo 0.7 iki 0.89. Nors variacijos žingsnis nėra mažas (0.19), sunku išskirti, kurioje VLH perikopėje visiškai atitikmenys sudaro **didžiausią** santykinę dalį, nes daugumos rezultatai išties dideli ir skiriasi tik tūkstantąja dalimi, pvz.: Mt 19,27–30 (0.886), Mt 3,13–17 (0.885) ir Mt 4,1–11 (0.884). Kadangi didžiausia imtis yra paskutinės perikopės, čia pateikiamas pavyzdys iš jos:

(73) GR | ó δε ἀποκριθεὶς εἶπεν Γέγραπται Οὐκ ἐπ' ἄρτων μόνων ζῆσεται ἄνθρωπος ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ

LB | Vnd er antwortet / vnd sprach / Es stehet geschrieben / Der Mensch lebet nicht vom Brot alleine / Sondern von einem jglichen wort / das durch den mund Gottes gehet.

LVM₂ | #_Vnd @_tas #_adbilldeya #_vnd #_šatziya / +_Tur #\$_štahw #\$_raxtiety: #_Tas #_Czillwāhx #_nhe dfiewo #\$_ween #\$_no +_tahB #\$_Mafes / #_bett #_no #%_ick katru #%_Wahrdu / @_katters @_czaur #_Deewa #_Muttēs @%_eet.

VLH	@_Bet #_wiņsch #_atbildeja #_in #_šazžija: #_Rakftihts #_ftahw: #_Tas #_Žilweks #_ne dñihwo #_no #_Maifes #_ween / #_bet #_no @_ikweena #_Wahrda / #_kas #_no #_Deewa #_Muttes #_iseet
GB	Un wiņsch atbildeja un šazžija: Rakftihts ftahw: Tas Žilweks ne dñiwo no Maifes ween/ bet no ikkatra Wahrda/ kas no Deewa Muttes iseeet.

Mt 4,4 versetas VLH ir GB beveik visiškai sutampa, išskyrus du leksinius skirtumus: la. *bet* ‘bet’ → *un* ‘ir’ ir la. *ikweena* → *ikkatra* ‘kiekvieno’. Įdomu, kad būtent šios dvi leksemos atitinkamoje vietoje randamos LVM₂, tačiau tvirtinti, kad jos nulemtos būtent LVM₂, sunku, nes apskritai versetas LVM₂ ir GB labai daug skiriasi ir tokie keitimai GB galėję atsirasti ir dėl Lutherio Biblijos įtakos.²⁷⁷ Panašių smulkių VLH ir GB leksinių ir morfologinių skirtumų yra beveik visuose Mt 4,1–11 versetuose, nes tik paskutinis iš jų visiškai sutampa:

(74)	#_Tad @_attftahjahß #\$_taß #\$_Wälls +_no @\$_to / #_und #_redfi / +_tad @\$_ghaja #\$_tee #\$_Engheļi #\$_py @\$_to / #_und #_kallpoja #_tam.
LVM₂	
VLH	#_Tad #_pamette #_wiņ=ņu #_tas #_Wels; #_in #_redfi / #_tee #_Eņģeļi #_pee #_wiņņa #_peeftahjahs / #_in #_kal=poja #_tam.
GB	Tad pamette wiņņu tas Wells: un redfi/ tee * Eņģeļi pee wiņņa peeftahjahs/ un kalpoja tam. * Eņģelis irr tik daudf ka šuhtits, Wehftnešis.

Sunku būtų suabejoti teiginiu, kad GB Mt 4,11 verseto vertimas perimtas iš Füreckerio, nes nuo kitų latviškų tekstų (žr. LVM₂) jis labai skiriasi, o VLH ir GB sutampa žodis žodinė, išskyrus po juo įterptą Glücko komentarą (*).

Net ir **mažiausiai** sutampančios perikopės – Mt 11,25–30 – visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis yra ištis didelis (0.7), be to, viršija pernaudojimą galimą implikuojančią 0.6 ribą. Tai leidžia manyti, kad ja taip pat galėjo būti naudojama, tik galbūt daugiau paredaguojant. Ir iš tiesų, atidžiau pasižiūrėjus į Mt 11,25–30 perikopės vertimą matyti, kad skirtumai yra redakciniai, o ne esminiai, pvz., Mt 11,27:

(75) GR	Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου, καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ὃ ἂν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.
V	omnia mihi tradita sunt a Patre meo et nemo novit Filium nisi Pater neque Patrem quis novit nisi Filius et cui voluerit Filius revelare

²⁷⁷ GR šiuo atveju vartojamas gr. δε ‘o, bet’, kuris dažniausiai, kai versta ar redaguota buvo iš originalo, GB atitinka la. *bet* ‘o, bet’.

LB	Alle ding find mir vbergeben von meinem Vater. Vnd niemand kenet den Son / denn nur der Vater / Vnd niemand kenet den Vater / denn nur der Son / vnd wem es der Son wil offenbaren.
VLH	#_Wiśśas #_Leetas #_%_mannim #\$_no #\$_manna #\$_Tehwa +_Rohkâ #\$_eedohtas; #_In #_ne weens #_to #_Dehlu #_pafihft / #_ka #_ween #_tas #_Tehws / #_nei #_arri #_kas #_%_labba #\$_to #\$_Tehwu #\$_pafihft / #_ka #_ween #_tas #_Dehls / #_in #_kam #_tas #_Dehls #_to #_grib #_finnamu #_darriht.
GB	Wiśśahs Leetahs irr man eedohtahs no manna Tehwa/ un ne weens to Dehlu pafihft / ka ween tas Tehws/ nei arri kas labban pafihft to Tehwu/ ka ween tas Dehls/ un kam tas Dehls to gribb * finnamu darriht. * Saur śawu Garru eekśch Wahrda.

Pastarajame versete pažymėtus skirtumus lemia tarinio vieta, kuri GB visus kartus sutampa su Lutherio Biblija, bet Füreckerio du iš trijų kartų skiriasi. Nors atrodo, kad VLH pasirinkimui įtakos turėjo GR ar Vulgata, neatmetama, kad tai galėjo nulemti stilistinis aspektas. Tokią mintį perša Füreckerio poetiniai sugebėjimai (laikomas geriausiu XVII a. giesmių vertėju), kurie galėjo lemti vienodą, iš dalies ritmišką tarinio vartojimą paskutinėje kiekvieno sakinio dėmens vietoje.

Antroji Mato evangelijos perikopė, kurioje visiškų atitikmenų fiksuojama mažiausiai, yra Mt 5,20–26 (0.74). Vienas labiausiai besiskiriančių jos versetų – Mt 5,22 (0.6):

(76) GR	ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει· ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ· ῥακά, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ· μωρέ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.
V	ego autem dico vobis quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio qui autem dixerit fratri suo racha reus erit concilio qui autem dixerit fatue reus erit gehennae ignis
LB	Jch aber fage euch / Wer mit feinem Bruder zornet / Der ift des Gerichts schuldig / Wer aber zu feinem bruder fagt / Racha / der ift des Rats schuldig. Wer aber fagt / du Narr / der ift des hellifchen Fewrs schuldig.
LVM₂	#_Bett #_es #_śacku #_jums / #_kas #_ar #_%_śawu #_Brahli #_duβmo / #_tas #_gir +_to @_śohdibu @_nopellniyis / #_bett #_kas #_vs #_śawu #_Brahli #_śacka / #_%_Racha / #_tas #_%_gir #_%_tahβ #_%_Runnas @_nopellniyis. #_Bett #kas #_śacka / #_tu #_%_Jegkis / #_tas #_%_gir +_to #_Elles #_Vgguni @_nopellniyis.
VLH	#_Bet / #_Es #_śakku #_jums / #_kas #_ar #_%_śawa #_Brahli @_aplam #_duśmo (+_bes +_wainas /) +_tas +_to +_śohdibu +_nopelnijs (#_tas #_irr #_zaur #_Teeśu #_śohdams) #_Bet #_kas #_us #_śavu #_Brahli #_śakka / #_Raka / (+_Newehkli) #_tas #_%_irr #_%_tahs #_%_Runnas @_nopelnijs: @_In #_kas #_śakka: #_Tu

#%_Çeğķi (+_Traks /) #_tas +_to #_Elles=#_Uguni @_nopelnijs.

GB Bet es šakku jums: Kas ar šawu Brahli welti dušmo/ **tas irr zaur Teešu sohdams**; Bet kas us šawu Brahli šakka: Raka/tas **buhš** zaur tahm Runnahm sohdams/bet ja kas sakka: tu Çeğķi/ tas **buhš** zaur Elles=Ugguni sohdams.

Šiame versete palyginti mažam (0.6) visiškų atitikmenų santykiui dažniui įtakos turėjo Füreckerio teikiami intarpai, kurių visų, natūralu, Glückas į oficialų Biblijos tekstą negalėjęs perimti bei turėjęs pasirinkti kurį iš teikiamų variantų. Nors tai ir vienas labiausiai besiskiriančių perikopės versetų, abejonių dėl Glücko rėmimosi VLH nekyla. Pavyzdžiui, GB perimtas visas naujas Füreckerio skliaustuose pateiktas variantas (žr. paryškinta) ir pagal jį perkurtos ir kitos analogiškos sintagmos – la. *zaur* [...] *sohdams* ‘per [...] baudžiamas’. Tačiau likę trys VLH variantai nebuvo priimti ir į Biblijos vertimą nepateko, nors du paskutiniai – la. *Newehkli* ‘drimba’ ir *Traks* ‘pamišęs’ – svetimžodžių latviški atitikmenys.²⁷⁸ Nebuvo perimtas ir pirmasis intarpas la. *bes wainas* ‘be kaltės’, teikiamas greta la. *aplam* ‘klaidingai’, kurio vietoje GB pasirinkta kita leksema – la. *welti* ‘veltui’. Šiuo atveju net ir nesutampant leksemoms tai galima laikyti Füreckerio įtaka, nes apskritai ji neturi tiesioginio ekvivalento kituose šaltiniuose, vadinasi, atsiradusi redaguojant VLH vertimą. Vis dėlto neabejotina ne tik dėl to, kad šis versetas GB pernaudotas iš Füreckerio vertimo, bet ir tai, kad redaguotas pagal originalą (žr. paryškintas veiksmažodžio la. *būt* ‘būti’ laikų formas).

Taigi, pavyzdžių analizė rodo, kad net ir daugiausia besiskiriančias VLH Mato evangelijos perikopes galima laikyti Glücko pernaudotomis, išskyrus dvi jau anksčiau diagramose matytas Mato evangelijos perikopes.

4.5.4.2.1.1.1.1 Visiški atitikmenys versetuose

VLH 34 Mato evangelijos perikopes sudaro 325 versetai, kuriuose visiškų atitikmenų santykinis dažnis svyruoja nuo 0.09 iki 1 (žr. 2.4.2.1. diagramą priede), o vidutiniškai sudaro 0.83. Nors vidurkis išties didelis, nėra tiek jau daug versetų, kuriuose visi VLH žodžiai turėtų visišką atitikmenį GB – iš viso 36 (11.08%), pvz., Mt 8,9:

(77) **GR** | καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας
καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, καὶ πορεύεται, καὶ ἄλλῳ. Ἔρχου, καὶ

²⁷⁸ Įdomu, kad la. *traks* šiame versete vartojo ir Reuteris – *bätt kaß fakka Trakß / taß buuß parada*. Remdamasis šiuo pavyzdžiu Jēgeris (1975: 58) daro drąsą išvadą, kad Füreckeris naudojo Reuterio vertimu.

ἔρχεται, καὶ τῷ δούλῳ μου, Ποίησον τοῦτο, καὶ ποιᾷ

- V** Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic : Vade, et vadit : et alii : Veni, et venit : et servo meo : Fac hoc, et facit.
- LB** Denn ich bin ein Mensch / da zu der Oberkeit vnterthan / vnd hab vnter mir Kriegsknechte / Noch wenn ich sage zu einem / Gehe hin / so gehet er. Vnd zum andern / Kom her / so kompt er / Vnd zu meinem Knecht / Thu das / so thut ers.
- EE** @_aefto #_es #_efme +_wens #_Czilwhex / #_vnd +_to @ _wuerfeneke @ _kalpenex / #_vnd @_appelkan #_%_man #_gir #_%_karye. #_Wyre / @ _Beth #_kad #_es #\$__backe +_vs +_to #\$_%_whene / @_%_no ey / #_thad @_%_nō edth @_thas. #_Vnd +_vs +_to #_%_Otre / #_%_nāice #_schur / #_tad #_%_nake @_thas. #_Vnde +_vs #_%_manne #_%_kalpe / #_%_dar #_to / #_thad #_%_dar @_thas +_tho.
- LVM₂** @ _Aifto #_es #_ābmu #_Zillwāx / #_vnd #_wehl #_%_appakfchan @ _Wiršeneeko @ _Wallfu / #_vnd #_%_appakfchan #_%_man #_gir #_%_Karya #_Wyri / #_tomhār / #_kad #_es #_weenam #_šaku / #_ey / #_tad #_eedt #_wings: #_Vnd #_ohtram / #_nahz #_schur / #_tad #_nahk #_wings / #_vnnnd #_mannam #_Kalpam / #_darri #_to / #_tad #_darra #_wings.
- VLH** #_Jo #_es #_eśmu #_Zilweks / #_in #_wehl #_appakšch #_zitta #_Waldišchanas / #_in #_appakšch #_mannim #_irr #_Kaṛṛa=#_Wihri: #_Tomehr / #_kad #_es #_weenam #_šaku / #_ej / #_tad #_eet #_wiņšch / #_in #_oh=tram / #_nahz #_šchur / #_tad #_nahk #_wiņfch : #_In #_mannam #_Kalpam / #_darri #_to / #_tad #_darra #_wiņfch.
- GB** Jo es eśmu Zilweks/ un wehl appakšch zitta **Waldišchanas**/ un appakšch mannim irr Kaṛṛa=Wihri: Tomehr kad es weenam šaku/ ej/ tad eet wiņšch: un ohtram/ nahz šchurr/ tad nahk wiņšch: un mannam Kalpam darri to/ tad darra wiņšch.

Tai vienas ilgiausių **daugiausia**, t. y. visiškai, sutampančių Mato evangelijos versetų – 39 žodžiai iš eilės. Nors tai, kad šis iš LB beveik pažodžiui verstas VLH versetas pernaudotas Glücko Biblijoje abejonių nekyla, jis išryškina ir kitą aspektą – Mt 8,9 ir pačiame VLH yra pernaudotas. Tai kiek pakeistas Mancelio vertimas, kuris, tiesa, taip pat gali būti pernaudotas, nes labai daug sutampa su ankstesniu EE vertimu (plg. ir toliau Mt 17,9). Tačiau, kad GB naudotasi buvo ne Mancelio tekstais (LVM, LLP) ar EE, o Füreckerio, rodo žodžių junginys la. *zitta Waldišchanas* ‘kito valdymo’ (pavyzdyje paryškinta), esantis tik VLH. Tačiau nereikėtų manyti, kad VLH su GB sutampa tik todėl, kad jis sutampa su ankstesniais vertimais. Abiejų tekstų evangelinės perikopės gali sutapti visiškai nepriklausomai nuo to, ar ankstesniuose perikopių rinkiniuose atitinkama ištrauka yra (Mt 17,9), ar ne (Mt 2,19), pvz., Mt 17,9:

- (78) **EE** #_Vnde +_kad +_the #_no #_%_to #_Kalne +_femmen @%_gaye / @_ayfledtze #_%_tims #_Jefus #_vnde #_%_Batcy / #_Jums #_nhe buus #_fcho / +_ko +_yuus @_redtczeifche +_effet / #_neewenam #_Batcyt / #_Tekams +_ka #_tha #_Czilwheke #_Dhels #_no +_tims #_%_Muerronims +_atkal +_auxkam @\$__czhelees #\$__gir.
- LVM₂** #_Vnd +_kad +_tee #_no #_%_to #_%_Kallnu +_femmeh @%_ghaiya / @_aiBleedfe #_teem #_JEfus / #_vnd #_fatziya / #_jums #_nhe buhß @_to +_ko +_juhß +_efseeta @_redfeyufchi / #_nhewenam #_šatziēt / #_teekams +_ka #_ta #_Zillwāka #_Dāhls #_no +_teem #_Mirroņeem +_atkal +_aukscham @\$__zehlees #\$__gir.
- VLH** #_In #_no #_ta #_Kalna #_no=eijoht / #_pawehleja #_teem #_JEfus / #_in #_šazziija: #_Jums #_ne buhs #_šcho #_Pašpihdešchanu #_ne wee=nam #_šazziht / #_teekams #_ta #_Zilweka #_Dehls #_no #_Miŗroņeem #_buhs #_%_uhszehlees.
- GB** Un no tha Kalna no=eijoht/ pawehleja teem JEFus/ un šazziija: Jums ne buhs šcho Pašpihdešchanu ne weenam šazziht/ teekams tha Zilweka Dehls no Miŗroņeem buhs uszehlees.)

ir Mt 2,19:

- (79) **VLH** #_Bet #_kad #_Erohdus #_bij #_nomirris #_Luk / #_tad #_rahdiyahs #_ta #_Kunga #_Eņģelis #_Jafepam #_šapnî #_Eģiptes=#_Semmê /
- GB** Bet kad Erodus bij nomirris/ luhk tad rahdiyahs tha Kunga Eņģelis Jafepam šapnî Eģiptes Semmê/

Taigi, tiek pirmu, tiek antru atveju visi VLH esantys žodžiai turi visišką atitikmenį GB, tačiau Mt 17,9 versetas nuo ankstesnių šaltinių skiriasi išties daug (žr. paryškintas vietas), o Mt 2,19 vertimas pateiktas tik Füreckerio rinkinyje. Taigi teigti, kad VLH su GB sutampa tik dėl ankstesnių šaltinių įtakos, nėra jokio pagrindo. Vis dėlto tai, kad visuose ankstesniuose tekstuose vertimai sutampa, rodo per šimtmetį susiformavusią tradiciją, kuri galėjo daryti didelę įtaką ar spaudimą pasirinkimui. Yra žinomas ne vienas panašaus laikotarpio atvejis, kai autoriai buvo kritikuojami už nesekimą ankstesniais vertimais ar religinių raštų redagavimą, pvz., Šulco „Ezopo pasakėčių“ lietuvių kalba recenzijoje Jokūbas Perkūnas aršiai ir ne kartą teigė, kad negalima versti katekizmų nuolat redaguojant.²⁷⁹

²⁷⁹ „Ypač reikia žiūrėti žodžių, kurie yra mažajame vaikų katekizme: pirmiausia, kad pamokslininkas visais atvejais saugotųsi ir vengtų visokeriopų ir įvairuojančių [...] tekstų ir formų, bet pasirinktų vieną formą, prie jos pasiliktų ir nuolatos tą pačią vartotų, metai iš metų, nes jaunos ir neišmanančius žmones reikia mokyti vieno žinomo teksto ir formos. Jei šiandien bus mokoma taip, o po metų kitaip, tarsi norint pagerinti, tai jie labai lengvai susipainios ir dėl to visos pastangos bei darbas bus pražuvęs.“ (Vertimas cituojamas iš Aleknavičienė, Schiller 2008: 61).

Priešpriešą 36-iems visiškai sutampantiems Mato evangelijos versetams sudaro vos vienas Mt 8,23 versetas, kuriame visiškų atitikmenų santykinis dažnis yra **mažiausias** (0.11; žr. 2.4.2.1. diagramą priede):

(80) GR	Καὶ ἐμβάντι αὐτῶ εἰς τὸ πλοῖον ἠκολούθησαν αὐτῶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
V	et ascendente eo in navicula secuti sunt eum discipuli eius
LB	VND er trat in das Schiff / vnd feine Jünger folgten jm
VLH	@_Jefus @\$%_kahpe #\$_Laiwâ /+_in #\$_wiņņa #\$_Mahzekļi #\$_gahja @_tam #_pakkaļ:
GB	UN kad wiņšch bij Laiwâ eekahpis/ gahje wiņņa Mahzekļi wiņņam pakkaļ.

Šiame versete yra tik vienas VLH ir GB visiškas atitikmuo – la. *pakkaļ* ‘pāskui’. VLH Mt 8,23 versetas beveik pažodžiui atliepia LB, išskyrus anaforinio įvardžio vok. *er* ‘jis’ vietoje vartotą la. *Jefus*, kuris nulemtas perikopės žanro ypatumų (Mt 8,23 yra pirmasis perikopės sakinytis, todėl subjekto įvardijimas reikalingas). Priešingai yra GB, kurioje remtasi graikiškuoju tekstu (plg. dalyvio vartojimą ar žodžių tvarką).

Taip pat santykinai nedaug visiškų atitikmenų yra ir Mt 6,27 (0.29):

(81) GR	τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύνάται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα;
V	quis autem vestrum cogitans potest adicere ad staturam suam cubitum unum
LB	Wer ift vnter euch / der feiner Lenge eine elle zusetzen müge / ob er gleich darumb forget?
VLH	#_Kas #\$_juhšu #\$_Starpâ #\$_šawam #\$_Augumam #\$_weenu #\$_Ohlekti #\$_peelikt #\$_war / #%_jeb #_tas #_tadeļ +_ganna #_behdejahs
GB	Kas warr juhšo starpâ šawam Augumam weenu Ohlekti peelikt/ jep tas tadeļ behdejahs?

Versete daugiausia yra žodžių tvarkos skirtumų. Jie radęsi dėl Glücko VLH nuo NT originalo graikų kalba nukrypusių vietų taisymo (plg. paryškinta). Iš tiesų ir daug kitų VLH ir GB Mato evangelijos nesutapimų atsiradę dėl VLH ir NT originalo graikų kalba skirtumų, pvz., tik VLH esantį Mt 20,20 versetą Füreckeris vertė iš LB, tačiau GB jis keistas atsižvelgiant į GR – vok. *die Mutter der kinder Zebedei / mit jren Sönen* (LB) : *ta Mahte to Behrnu Zebediuša / (Zebedihša) ar šaweem Dehleem* (VLH) : *tha Mahte tho Dehlo Zebedejuša ar šaweem Dehleem* (GB) : ἡ μήτηρ τῶν **υἰῶν** Ζεβεδαίου μετὰ

τῶν υἱῶν ἀπὸ τῆς (GR). Tokia 'sūnaus' reikšmės generalizacija į 'vaiko' VLH galėjo būti paskatinta LB.

Kituose Mato evangelijos versetuose visiškų atitikmenų yra gerokai daugiau, o vidutiniškai jie sudaro 0.83 visų verseto žodžių. Tuo remiantis daroma išvada, kad Glückas naudojo beveik visais Füreckerio Mato evangelijos fragmentų vertimais.

4.5.4.2.1.1.1.3 Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51

Atskirai aptartinos dvi VLH ištraukos iš Mato evangelijos, sudarančios 21 ir 24 diagramose minėtasias duobes, tai:

- 1) **Mt 25,1–13** – *Evangelium / am XXVII. Sonntage nach dem Feste der Heil: Dreyfaltigkeit / Matth: 25.*, kurioje pateikiamas palyginimas apie dešimtį mergaičių, ir
- 2) **Mt 24,37–51** – *Ein anderes Evangelium / am XXVII. Sonntage nach dem Feste der Heil: Dreyfaltigkeit / Matth: 24.*, kurios pirmoje dalyje raginama budėti, o antroje pateiktas palyginimas apie tarnus.

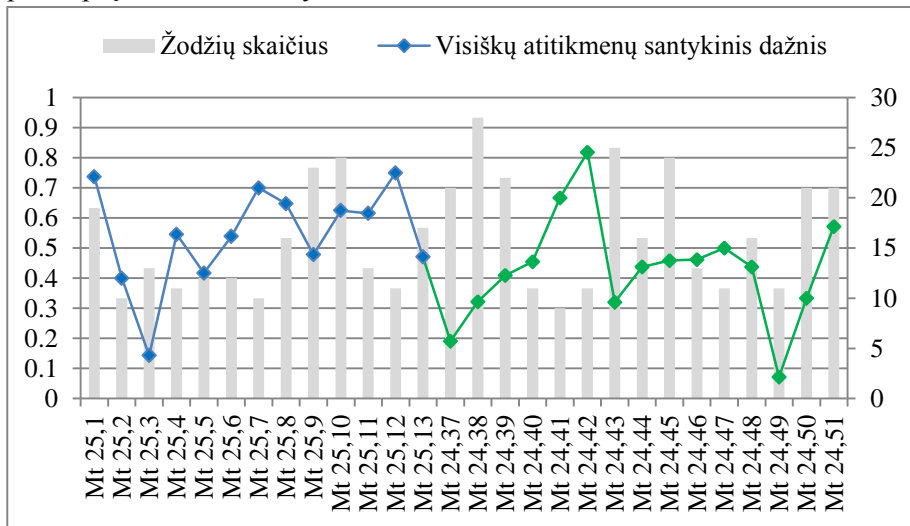
Kaip matyti iš pavadinimų, abi skirtos tai pačiai dienai – 27 sekmadieniui po Švč. Trejybės, kuris yra paskutinis sekmadieniams skirtas skaitinys prieš kitą perikopių dalį – šventadienių skaitinius.²⁸⁰ Nors įprastai vienai dienai tiriamuose perikopių rinkiniuose skirta viena neevangelinė ir viena evangelinė ištrauka, šiam sekmadieniui VLH pasiūlytos keturios (viena neevangelinė ir trys evangelinės) tokia seka: 2 Pt 1,12–18, Mt 25,1–13, Mt 24,37–51 ir Mt 17,1–9 (pastaroji be teksto, tik nuoroda). Pirmoji ir paskutinioji sutampa visuose tiriamuose latviškuose perikopių rinkiniuose, tačiau antroji ir trečioji yra tik VLH. Kadangi jau nuo VIII–IX a. nurodoma, kada ir kokią Biblijos ištrauką skaityti, vargu ar toks pridėjimas galėjo būti vien tik Füreckerio ar Adolfijaus asmeninė intensija.²⁸¹ Ir iš tiesų, peržiūrėjus panašaus laikotarpio prieinamus perikopių rinkinius ir Biblijose teikiamus registrus kitomis kalbomis (daugiausia vokiečių, lotynų ir estų), keliuose

²⁸⁰ Dėl nevienodo liturginių metų sekmadienių skaičiaus rinkiniuose (ypač postilėse) svyrudavo sekmadienių po Švč. Trejybės šventės skaičius – Bugenhagenas teikė 24-iems, Lutheris įprastai 25-iems (vėliau 26-iems), Artopejus 26-iems, o 27-iems sekmadieniams (kiek yra ir latviškuose) skirti skaitiniai buvo teikiami retai (Nebe 1869: 29). Vis dėlto peržiūrėjus šiuo metu bibliotekose prieinamus XVII a. pab. Latvijos teritorijoje ir aplink ją kitomis kalbomis spausdintus perikopių rinkinius nustatyta, kad įprastai visuose jau buvo teikiamos perikopės 27-iems sekmadieniams.

²⁸¹ Pasak Vanago (2000: 391), nėra aišku, kokia tvarka buvo remiamasi būtent Latvijos bažnyčiose, tačiau spėjama, kad sudarant pirmąjį latvišką rinkinį – EE – buvo remtasi Aleksandro Einhornio 1570-ais metais išleista Kuršo hercogystei skirta agenda.

pavyko rasti šiai dienai skirtą vieną kurią iš naujų VLH perikopių,²⁸² tačiau nė viename nėra visų keturių. Iš tiesų, ir pačioje Glūcko Biblijoje tik prie 2 Pt 1,12–18, Mt 25,1–13, Mt 24,37–51 ir kitoje vietoje dar Tit 3,4–8 ir 1 Pt 3, 20–22 (žr. 1 priede 141 ir 142 perikopės) nėra nuorodų skaitiniui.²⁸³ Tačiau tai, kad GB, kaip ir vėlesniuose Lutherio Biblijos leidimuose, teikiami skaitiniai 26-iems sekmadieniams po Švč. Trejybės, nepaaiškina 21 ir 24 diagramose atspindėtos sutampančių žodžių duobės.

Pažvelgus į visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinį dažnį minėtų perikopių versetuose matytume:

25 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51

Čia mėlyna kreivė rodo visiškų atitikmenų santykinį dažnį Mt 25,1–13 perikopėje, o žalia – Mt 24,37–51. Abiejose perikopėse jų santykinis dažnis nesudaro didesnių sancaupų ir pasiskirstęs versetuose nevienodai – vienas gali sutapti labai mažai, kaip Mt 25,3 (0.14), kitas jau labai daug, kaip Mt 25,12 (0.75). Tai rodo, kad sutapimai greičiausiai yra atsitiktiniai ir

²⁸² Pavyzdžiui, viena iš VLH pridėtų perikopių yra ir ankstesniame lietuviškame Zengštoko (1612) perikopių rinkinyje, kuriame 27 sekmadieniui po Švč. Trejybės greta epistolinės 2 Pt 1,12–18 perikopės teikiama Mt 24,37–51; arba 1673 m. Taline išleistame perikopių rinkinyje estų kalba (*Di gewöhnliche Evangelia und Epiſteln [...]*, Reval: Adolph Simoni), kuriame nurodytos 2 Tes 1,3t. ir Mt 24,36t.

²⁸³ Įprastai pačiame Biblijos tekste prieš pirmąjį numatytai dienai skaitomos ištraukos versetą įterpta nuoroda (pavadinimas), pvz., *Ewangeljums ūstā ūwehdeenā ohtrā deūmit̄ pehž Waūūaras=ūwehtko Atūwehtes*. Toks teikimas nėra standartinis, be to, nepatogus, nes Biblijoje nėra atskirai pateikto skaitinių sąrašo.

atsiradę dėl to, kad verčiamas tas pats tekstas. Ir iš tiesų, sugretinus VLH ir GB vertimus nerasta unikalių sutapimų, priešingai – tik skirtumų, įrodomosios vertės turinčių pavyzdžių, kad perikopės buvo verčiamos nepriklausomai viena nuo kitos, pvz., Mt 25,9:

(82) GR	ἀπεκρίθησαν δὲ αἱ φρόνιμοι λέγουσαι• μήποτε οὐ μὴ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν• πορεύεσθε μᾶλλον πρὸς τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράσατε ἑαυταῖς.
V	responderunt prudentes dicentes ne forte non sufficiat nobis et vobis ite potius ad vendentes et emite vobis
LB	<u>Da</u> antworten die Klugen / vnd sprachen / Nicht also / auff das nicht vns vnd euch gebreche / Gehet aber hin zu den Kremern / vnd keuffet fur euch <u>felbs</u> .
VLH	@_Tad #\$_ atbildeja #\$_ tahs #\$_ Gudras / #_in #_ šazjija: #_Ne @_tā / #_ka #\$_ ne peetruhkft #\$_ mums #\$_ in #\$_ jums: #_Bet @%_eita #_pee +_teem #_Prezzineekeem / #_in #_pirzeet +_pašchi #_preekšč #_šewim.
GB	Bet tahs gudrahs atbildeja un šazjija: Ne ma/ ka mums un jums ne peetruhkft/ bet no=eite labbak pee Prezzineekeem/ un pirzeet preekšč šewim.

Šiame versete VLH yra žodžių, kurių nėra GB, bet yra Lutherio Biblijoje (la. *pašchi* : vok. *felbs* ‘patys’), tačiau ir priešingai – GB yra žodžių, kurių nėra nei VLH, nei LB, tačiau vartojami NT originale ir Vulgatoje (la. *labbak* : gr. μᾶλλον, lot. *potius* ‘geriau’). Taigi, Mt 25,9 rodo, kad ir pagrindiniai perikopės vertimo šaltiniai VLH ir GB buvę kiti. Tai sprendžiama ne tik iš šio vieno verseto. Tokių VLH su LB, o GB su GR ar V sutapimų yra gerokai daugiau, pvz., šaltiniuose sutampa Mt 24,42 (taip pat ir Mt 24,44 bei kt.) versete vartojamas veiksmožodžio laikas: GB (la. *nahk* ‘ateina’) su GR (gr. ἔρχεται) esamasis, tačiau VLH (la. *nahks* ‘ateis’) ir LB (vok. *wird komen*) būsimasis:

(83) GR	Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ἡμέρα ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται.
V	vigilate ergo quia nescitis qua hora Dominus vester <u>venturus sit</u>
LB	DArumb wachet / Denn jr wiffet nicht / welche stunde ewer HErr <u>komen wird</u> .
VLH	#_Tapeh3 #_eššeet @_Nomohdâ / #_jo #_juhs #_ne finnaht / #_kuṙṙâ #_Stundâ #_juhšu #_Kungs #_%_nahks.
GB	Tapeh3 eššeet mohdrigi jo juhs ne finnaht/ kuṙṙâ Stundâ juhšo Kungs nahk .

Šiame VLH versete visiškai atitikmenys sudaro didžiausią dalį (0.82) lyginant visus abiejų perikopių versetus (žr. 25 diagramą). Tačiau toks sutapimas yra

nulemtas beveik pažodinio Mt 24,42 panašumo visuose nurodytuose tekstuose. Tai, kad vis dėlto buvo naudojamosi kitu, išduoda tik paskutinio žodžio forma. Įdomu, kad toks esamojo ir būsimajo laiko skirtumas yra ir labiausiai besiskiriančiame abiejų perikopių versete – Mt 24,49, kuriame visiškai atitikmenys sudaro vos 0.07:

(84) GR	καὶ ἄρξῃται τύπτειν τοὺς συνδούλους αὐτοῦ, ἐσθίη δὲ καὶ πίνη μετὰ τῶν μεθυόντων
V	et coeperit percutere conservos suos manducet autem et bibat cum ebris
LB	Vnd fehēt an zu schlahen feine Mitknechte / iffēt vnd trincket mit den Trunckenen.
VLH	#_In #%_eešahk #\$_kult #\$_šawus #\$_Beedrus / @\$_ehd #\$_in @\$_dferṛ #\$_ar #\$_teem @\$_Peedfehrušcheem:
GB	Un eešahks šawus Darba=Beedrus kult/ un ir ar teem Plihtneekeem riht un plihteht .

Mt 24,49 tik pirmasis žodis visiškai sutampa, visi kiti skiriasi. Priešingai nei VLH, šio GB pateikto verseto žodžių tvarka neturi tiesioginio ekvivalento nė viename iš šaltinių – tik Glücko Biblijoje antrajame sudėtinio sakinio dėmenyje papildinys vartojamas prieš tarinį. Apskritai šis versetas skiriasi nuo tų, kurie GB ir VLH sutampa. Galima teigti, kad jis verstas labiau *ad sensum* nei *ad verbum*, nes skiriasi ne tik žodžių tvarka, bet yra ir pridėtų žodžių (dalelytė la. *ir* ‘taip pat’) bei pasirinktos ekspresyvesnės leksemos nei originale ar kituose šaltiniuose – la. *riht* ‘ryti’ : gr. ἐσθίη, vok. *iffet*, la. *ehd* ‘valgyti’ ar la. *plihteht* ‘girtuokliauti, lėbauti’ : gr. πίνη, vok. *trincket*, la. *dferṛ* ‘gerti’. Tiesą pasakius, *ad sensum* vertimo atžvilgiu Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 perikopės Glücko Biblijoje galėtų būti atskiro tyrimo objektas, kuriame būtų analizuojamos Glücko vertimo strategijos ir būdas, nes gana dažnai vertėjas šiuose versetuose nutolsta nuo visų tyrime analizuojamų tekstų ir tokių sprendimų motyvacija ne visada yra aiški. Pavyzdžiui, Mt 25,2 Glückas gr. πέντε δὲ ἐξ αὐτῶν ἦσαν **μωραὶ** καὶ πέντε φρόνιμοι verčia sukeisdamas gr. μωραὶ ‘paikos’ ir gr. φρόνιμοι ‘protingos’ – la. *Bet peezahs no tahm bija gudrahs / un peezahs bija ġeḡḡigahs*. Tokio keitimo daugiau nėra nė viename iš tiriamų tekstų²⁸⁴, tačiau jį greičiausiai būtų galima aiškinti

²⁸⁴ V – *quinque autem ex eis erant fatuae et quinque prudentes*; LB – *Aber fünf vnter jnen waren tóricht / vnd fünf waren klug*; VLH – *Bet peezas starp tahm bija negudras / in peezas bija gudras*.

Glücko siekiu jungti tekstą – iškart po šio verseto einančiame Mt 25,2 pradedama pasakoti apie paikasias – *Kas gėkėkigahs bija* [...].

Galiausiai paminėtinas paskutinis aspektas – Lutherio Biblija šių perikopių versetus versdamas rėmėsi ne tik Füreckeris, bet sutapimų yra ir GB, pvz., Mt 25,13:

(85) GR	Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν.
V	vigilate itaque quia nescitis <u>diem neque horam</u>
LB	Darumb wachet / Denn jr wiffet weder tag noch stund in welcher des menfchen Son komen wird.
VLH	#_Tapeh3 #_ešseet @_nomahdâ / #_jo #_juhs #_ne finaht / +_nei #%_tahs #%_Deenas / @_nei #%_Stundas / #_Kurṛâ #%_tas #_Ṣilweka #_Dehls #%_nahkt +_grib.
GB	Tapeh3 ešseet mohdrigi/ jo juhs ne finnaht <u>to Deenu neds to Stundu/ kurṛâ tha Ṣilweka Dehls nahk.</u>

Šiame versete pridėtas visas prijungiamojo sakinio dėmuo, kurio nėra nei GR, nei V, tačiau teikiamas Lutherio Biblijoje.²⁸⁵ Abejonių dėl GB redagavimo šaltinio nekyla, tačiau pabraukta vieta rodo, kad stengtasi išlaikyti GR sakinio struktūrą, o VLH pažodžiui atitinka LB. Sakinio dėmenų tvarka atrodo redaguota pagal LB ir Mt 24,44 (žr. pabraukta):

(86) GR	διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἔτοιμοι, ὅτι ἢ <u>οὐ δοκεῖτε ὥρα</u> ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται .
V	ideoque et vos estote parati quia qua <u>nescitis hora</u> Filius hominis venturus est
LB	Darumb feid jr auch bereit / Denn des menfchen Son wird komen <u>zu einer stunde / da jr nicht meinet.</u>
VLH	#_Tapeh3 #\$_ešseet #\$_ir #\$_juhs #_gattawi / #_jo #%_tas #_Ṣilweka #_Dehls #%_nahks <u>@_tannî #_Stundâ / + kad #_juhs + wišs @_ne dohmahšeet.</u>
GB	Tapeh3 ir juhs ešseet gattawi/ jo tha Ṣilweka Dehls nahk/ kurṛâ Stundâ juhs ne šchkeetaht.

Šiame versete vėlgi, VLH versta beveik pažodžiui iš LB, tačiau apie GB to nebūtų galima pasakyti. Iš tiesų nėra visai aišku, ar tikrai šiame versete GB redaguota būtent pagal LB, ar vis dėlto šie sutapimai atsiradę atsitiktinai, nes prijungiamojo sakinio dalis šiek tiek skiriasi.

Apibendrinant Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 perikopių vertimus pasakytina, kad nors čia teikiami vos keli pavyzdžiai, iš jų matyti, kad VLH ir GB

²⁸⁵ Įdomu, kad versetas tokia forma (su pridėjimu) išlaikytas Biblijos vertimuose latvių kalba iki 2012 m. naujojo vertimo, kuriame jo nėra.

pagrindiniai vertimo šaltiniai buvę skirtingi: VLH šios perikopės neabejotinai verstos iš Lutherio Biblijos, tačiau GB panašiau, kad versta iš graikiškojo, tiesa, vietomis perfrazuojant ar pasirenkant ekspresyvesnes leksemas bei keliose vietose redaguojant pagal LB. Tačiau taip ir lieka neaišku, kodėl būtent šioje vietoje VLH buvo pridėtos dvi perikopės ir kodėl būtent tik jos taip skiriasi nuo GB.

Pirma natūraliai kyla mintis, kad rengdamas Mato evangeliją Glückas neturėjo šių perikopių vertimo, tiksliau, turėtame Füreckerio rankraštyje jų nebuvo. Toks spėjimas grindžiamas visų likusių ištraukų iš Mato evangelijos dideliu sutapimu – mažiausiai sutampančioje perikopėje visiškai atitikmenys sudaro 0.70, o Mt 25,1–13 – 0.56, bet Mt 24,37–51 – vos 0.41. Mintis, kad Glücko turėtame rankraštyje abi buvo, tik nuspręsta neįtraukti ir versti iš naujo neatrodo pagrįsta – sunku rasti argumentų, galėjusių nulemti būtent tik šių dviejų papildomų VLH ištraukų neįtraukimą į Biblijos vertimą. Spėjimas, kad šios ištraukos nebuvo įtrauktos, nes dar neturėjo tradicijos (VLH jos pasirodė pirmą kartą) gali būti iš karto atmetamas, nes yra ir daugiau tokių Mato ir kitų evangelijų ištraukų, kurios pasirodo tik VLH ir su GB sutampa labai daug, pvz., Mt 11,25–30 (0.71) ar Mt 9,9–13 (0.76; žr. 24 diagramoje).

Kita vertus, jei sutinkama, kad rankraštyje Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 nebuvo, tuomet kyla kitas, įdomesnis ir painesnis klausimas – kodėl nebuvo? Iš tiesų nėra žinoma, kaip ir kada Füreckerio vertimas galėjo patekti į Glücko rankas. Vienas iš spėjimų galėtų būti, kad per Kuržemės superintendentą Henricą Adolphį ar recenzentus²⁸⁶, nes Adolphis neabejotinai turėjo Füreckerio vertimą – juk jį pats ir parengė spaudai 1685 m. Iš tiesų tikėtina, kad būtent Adolphio iniciatyva Füreckerio tekstai buvo įtraukti į Biblijos vertimą. Būdamas Kuržemės superindentu jis turėjo didelį autoritetą ir svarų žodį (Vidžemės atstovai siekė pritaikyti Biblijos vertimą abiem latvių dalims, todėl natūralu, kad turėjo atsižvelgti į Kuržemės atstovų keliamas sąlygas), o pats Füreckerį ir jo vertimus itin vertinęs. Tačiau kaip rašyta 2.2.3.3 dalyje, Kuržemėje visas Naujasis Testamentas recenzuotas jau 1683 m., vadinasi, tuo metu Füreckerio vertimas ar bent jo dalis jau buvo prieinamas. Kadangi iki VLH pasirodymo dar buvo likę dveji metai, tikėtina, kad Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 pridėtos vėliau. Tačiau neaišku, ar jos tikrai yra paties Füreckerio, nes lygiai taip pat jas galėjo išversti ir Adolphis ar kuris kitas. Tokią hipotezę ragina kelti ir šių ištraukų vertimo artimumas Lutherio Biblijai. Vis dėlto, jei manoma, kad šias perikopes vertė ne

²⁸⁶ Žr. daugiau 2.2.3.3 dalyje ir Dunsdorfs (1979: 55, 92).

Füreckeris, o sudarytojas Adolphis (ar kas kitas iš jo aplinkos), kyla kitas klausimas – ar nė vienas iš jų, dalyvaudami Biblijos vertimo redaktorių susiėjimuose, negalėjo jų parodyti? Atsakymas būtų neigiamas, nes tikėtina, kad jos pridėtos gerokai vėliau (kitu atveju, Füreckeriui dar esant gyvam jas išversti veikiausiai būtų patikėta jam). Kad ir koks įdomus klausimas, kodėl apskritai Adolphis sumanęs šias papildomas perikopes įtraukti į rinkinį, šiuo metu žinoma informacija per menka, kad būtų galima į jį atsakyti.

4.5.4.2.1.1.1.4. Nepaisant to, kad nėra aišku, kas VLH vertė Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51, tai nepaneigia išvados, kad perikopės nuo GB labai skiriasi ir abiejuose šaltiniuose buvo verčiamos nepriklausomai. Be to, tuo pačiu jos padeda įrodyti, kad likusios 32 iš 34 ištraukų iš Mato evangelijos buvo pernaudotos Glücko vertime, nes skirtumai jose yra palyginti menki.

4.5.4.2.1.1.2 Morkaus evangelijos ištraukos

4.5.4.2.1.1.2.1 Visiški atitikmenys perikopėse

Gretinant su kitomis evangelijomis, perikopių iš Morkaus evangelijos VLH yra nepalyginamai mažiau – vos 4, tačiau jos skaitomos per svarbiausias krikščionių šventes, nes Mk 16,1–8 – pasakoja apie Jėzaus prisikėlimą, Mk 16,14–20 – pratęsia pasakojimą apie tai, kas vyko Jėzui prisikėlus, Mk 8,1–9 – apie antrąjį duonos padalijimą, o Mt 7,31–37 – apie nebylio išgydymą prie Galilėjos ežero. Iš jų mažiausias visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis yra pirmojoje Mk 16,1–8, kurioje jis lygus 0.72, kiek daugiau yra Mk 16,14–20 ir Mk 8,1–9 – 0.78, o daugiausia – Mt 7,31–37 – 0.87.

Viena vertus, tai, kad Mk 16,1–8 perikopėje yra daugiausia skirtubių nestebina, nes ji skirta vienai seniausių bažnytinių švenčių – Velykoms, todėl savaime suprantama, kad peržiūrėta itin atidžiai, jei ne paties vertėjo, tai bent recenzentų. Kita vertus, tokią svarbią krikščioniui dieną skaitoma perikopė turėjo ilgą žodinę tradiciją, todėl esminių keitimų negalėjo būti. Tačiau ir nepagrįstas būtų teiginys, kad perikopė GB visa versta iš naujo, greičiau – tik redaguota, nes VLH versetų sutapimas su GB yra išties didelis. Pavyzdžiui, nors Mk 16,5 visiškų atitikmenų santykinė dalis versete yra mažesnė už Mk vidurkį – 0.68, VLH įtaką GB sunku paneigti:

(87) GR	Καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν.
V	et introeuntes in monumento viderunt iuvenem sedentem in dextris coopertum stola candida et obstipuerunt

LB	VND fie giengen hin ein in das Grab / vnd fahen einen Jüngling zur rechten hand fitzen / der hatte ein lang weis Kleid an / vnd fie entfatzten sich.
LVM₂	#_Vnd #_tahß #_%_eeghaya +_eekfchan #_%_Kappu / +_vnd #_redfeja #_weenu #_jaunu #_Puißi / #_py #_%_labbahß #_%_Rohkas #_%_šehfchoht / #_tas #_by #_ar #_%_gharðu #_%_balltu @_Drehb @_aptährptz / #_vnd #_tahß (+_šeewas) #_%_iřšabiyayahß.
VLH	+_Pehz #_eegahjuřchas +_kohpâ / #_redfeja +_tahs #_jaunu #_Puiři @_pa #_%_labbu #_Rohku #_šehfcham / #_tas #_%_bija #_ar #_balteem #_garřeem #_řwahrkeem #_apğehrbees / #_in #_tahs +_šeewas #_isbijajahs.
GB	Un tahs eegahjuřchahs Kappâ/ redfeja weenu jaunu Puiři pee labbo Rohku šehfcham / tas bij ar balteem garřeem řwahrkeem apğehrbees/ un tahs isbihjahs.

Atkreipiant dėmesį į paryškintas vietas matyti, kad jos iš latviškųjų vertimų tokia forma yra tik VLH ir GB. Iš tiesų nustatyti redagavimo ar vertimo šaltinius dažnai padeda specifinės Biblijos vietos, kaip kad Mk 16,5 versete pavartota bibliinių laikų realija – gr. ἡ στολή, lot. *stola* ‘stula’²⁸⁷. Ji Lutherio versta žodžių junginiu vok. *ein lang weis Kleid* ‘ilgas baltas drabužis’, kuris tiksliai atliepia ir latviškuose vertimuose iki VLH vartotą la. *ar gharðu balltu Drehb* ‘t. p.’. Tačiau Füreckeris siūlė kiek kitokį vertimą – la. *ar balteem garřeem řwahrkeem* ‘baltu ilgu sijonu’, kurį perėmė ir Glūckas.

Iš tiesų iš šios ir kitų ištraukų iš Morkaus evangelijos ryškėja įdomus dalykas – nors tai, kad GB pagrindinis tekstas imtas iš VLH, abejonių nekelia, jis atrodo vietomis redaguotas ne tik pagal graikiškąjį ar lotyniškąjį šaltinius, bet ir pagal Mancelio vertimą. Tiksliau, tam tikros Füreckerio formuluotės pakeistos galbūt įprastesnėmis, dar Mancelio vartotomis konstrukcijomis.²⁸⁸ Kaip, pvz., Mk 16,5 versete, kuriame tik VLH esanti prielinksninė konstrukcija la. *pa Rohku* ‘po ranka’ GB keista į la. *pee Rohku* ‘prie rankos’²⁸⁹, arba Mk 16,6 versete, kuriame išlaikyta LVM₂ žodžių tvarka ir abi sudėtinio tarinio dalys:

(88) **LB** | [...] Jr fuchet Jhefum von Nazareth den gecreutzigten / **Er ift**
aufferftanden [...]

²⁸⁷ Stula – *bažn.* katalikų dvasininkų liturginių drabužių dalis – ilga apeiginė juosta, kabinama ant kaklo (RŽ: 356).

²⁸⁸ Žinoma, Mancelio raštų įtaka vietomis gali būti netiesioginė, nes labai tikėtina, kad Glūckas latvių kalbos mokėsi iš Mancelio žodyno ar kitų raštų.

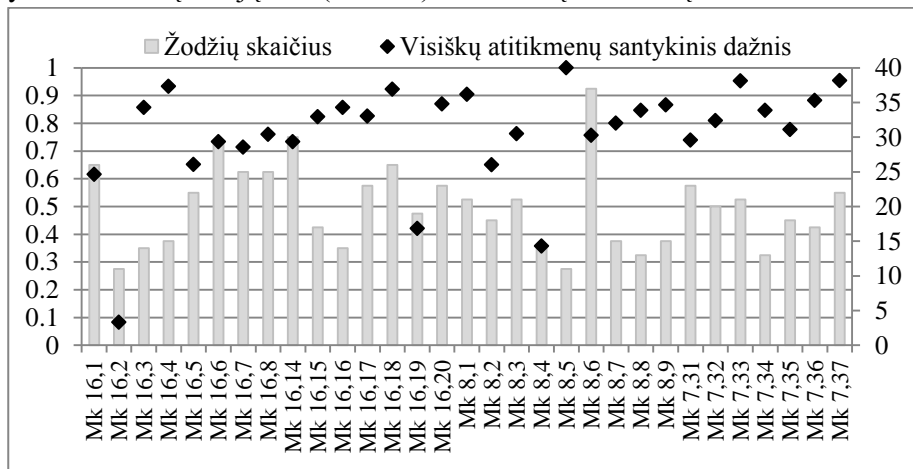
²⁸⁹ Šiuo atveju teikiami pažodiniai lietuviški vertimai neatspindi latvių kalba šiais dviem prielinksniais perteikiamų reikšmės niuansų.

LVM₂	[...] #_juhß #_%_meckleyeeta #_%_JESVM #_no #_%_Nazareth / @_katters +_py #_%_Kruftu #_šifts #_%_by / #_tas #_gir #aukfcham #_czehleeß / [...]
VLH	[...] #_juhs #_%_meklejeet #_Jefu #_no #_Nazaretēs / #_kas #_%_Krufta #\$_ bija #\$_ šifts / @_winſch #_augšcham #_zehlees / [...]
GB	[...] juhs meklejaht Jefu no Nazaretēs/ kas Kruftâ šifts bija/ tas irr augšcham zehlees/ [...]

Tiesa, abi pažymėto tarinio dalys yra ir LB (kitaip bŭti tokioje konstrukcijoje ir negali), taėiau LB vartojamas asmeninis įvardis vok. *er* ‘jis’, kaip ir Fŭreckerio la. *winſch* ‘jis’, taėiau Mancelio raštuose ir GB – parodomasis la. *tas*. Taip pat ir žodžių tvarkos negalima laikyti nulemta vokiškojo šaltinio, nes jame vartojamas vientisinis laikas, o latviškuose – sudėtinis. Iš tiesų tokio tipo keitimas Morkaus evangelijos ištraukose nėra vienintelis, plg. Mk 16,16 – *Wer da gleubet vnd getaufft wird* (LB) : *Kaß titz / und Chriftietz tohp* (LVM₂) : *Kas tiz / in tohp Kriftihts* (VLH) : *Kas tizz un kriftihts tohp* (GB). Pastarajame versete VLH sukeisti tarinio dėmenys, kurie tokia tvarka teikiami tik VLH. Atrodo, kad toks vartojimas nulemtas sąskambio – *Kas tiz / in tohp Kriftihts / tas taps šwehts; Bet kas ne tiz / tas taps pafuddinahts*.²⁹⁰

4.5.4.2.1.1.2.3 Visiški atitikmenys versetuose

Keturias Morkaus evangelijos perikopes sudaro 31 versetas, kuriame iš viso yra 618 žodžių – iš jų 481 (77.83%) turi visišką atitikmenį GB:

26 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Morkaus evangelijos versetuose

²⁹⁰ Paminėtina, kad žodžių tvarkos keitimai dėl ritmo ar rimo Fŭreckeriui yra būdingi – jis laikomas vienu geriausių XVII a. giesmių vertėju.

Iš diagramos matyti, kad Morkaus evangelijos ištraukose visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis sudaro didelę versetų dalį ir tik kelis kartus yra mažesnis nei 0.7. Tačiau tik viename versete (plg. Mato – 36-iuose) visi žodžiai visiškai sutampa – Mk 8,5:

(89) GR	καὶ ἠρώτα αὐτοῦς· πόσους ἔχετε ἄρτους; οἱ δὲ εἶπαν· ἑπτὰ.
V	et interrogavit eos quot panes <u>habetis</u> qui dixerunt septem
LB	Vnd er fragte sie / Wie viel <u>habt</u> jr Brots? Sie sprachen / Sieben.
LLP	#_Vnd #_Wings #_jautaja #_teem: #_Zeek #\$_Maifes +_gir #\$_jums? #_Tee #_šatzija / #_%_Šeptingi.
VLH	#_In #_wiņšch #_jautaja #_no #_teem: #_Zeek #_jums #_Maifes? #_Tee #_šaz3ija: #_šeptiņas.
GB	Un wiņšch jautaja no teem : Zeek jums Maifes ? tee šaz3ija: šeptiņahs.

Nekyla abejonių, kad šis versetas GB atsiradęs ne be Füreckerio rankraščio, nes VLH yra tokių ypatumų, kurių nėra kituose vertimuose (žr. paryškintas vietas). Pavyzdžiui, VLH vertime praleistas tarinys praleistas ir GB, nors jis visuose kituose tekstuose yra (žr. pabraukta). Neaptariant visko, paminėtina įdomi retai pasitaikanti Füreckerio vartojama prielinksninė konstrukcija su veiksmažodžiu la. *jautāt* ‘klausti’ – *jautaja no teem* ‘klausė iš tų’. Dažniausiai šis veiksmažodis VLH vartotas su papildiniu galininko linksniu (la. *jautaja tohs* ‘klausė tuos’; greičiausiai dėl vokiečių ar lotynų kalbos įtakos), dukart su naudininko ir kartą su kitu prielinksniu la. *jautaja pee wiņņa* ‘klausė pas jį’ (Lk 8,9), kuris taip pat neturi atitiktens ankstesniuose šaltiniuose, bet GB turi. Tačiau ankstesniuose vertimuose į latvių kalbą prielinksninė konstrukcija su veiksmažodžiu *jautāt* nėra sutinkama, nes įprastai vartojama *jautāt+kam?* (kaip ir dabartinėje kalboje), pvz., *jautaja tam*, tačiau VLH ji pasitaiko tris kartus – čia bei Jn 1,19 ir Jn 1,21 – ir visus kartus GB atitinka VLH vartojamą sintagmą.

Kituose versetuose iš Morkaus evangelijos visiškų atitikmenų yra šiek tiek mažiau, tačiau palyginti taip pat daug, išskyrus tris skirtingoms perikopėms priklausančius versetus – Mk 16,2 (0.09), Mk 8,4 (0.36) ir Mk 16,19 (0.42). Pirmajame užfiksuotas apskritai **mažiausias** visiškų atitikmenų santykinis dažnis – 0.09, tačiau jame ir žodžių yra mažiausiai (komentuotas toliau, žr. 4.5.4.2.2.1.2). Kiek ilgesnis yra Mk 16,19 versetas:

(90) GR	Ὁ μὲν οὖν κύριος Ἰησοῦς μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς ἀνελήμφθη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ.
V	et Dominus quidem postquam locutus est eis adsumptus est in caelum et sedīt a dextris Dei

LB	VND der HErr / nach dem er mit jnen geredt hatte / ward er auffgehaben gen Himel / Vnd fitzet zur rechten hand Gottes.
LVM₂	#_Vnd #_tas #_Kunx / +_pehtz +_tho / #_kad #_tas #_ar #_teem #_runnayis #_by / #\$__tappa +_tas #\$__vsjãmbtз +_eekchan #\$__Dãbbãřu / #_vnd #\$__řehd #_py #_Deewa #\$__labbu #\$__Rohku.
VLH	#\$__Kad +_nu #\$__tas #\$__Kungs (+_JESUS) #_ar #_teem #\$__runnajis #\$__bija / #\$__tappa +_wiñfch #\$__uhsnemts #_Debbeřis / #_in #\$__řehdehs #_pee #_Deewa #_labbas #_Rohkas.
GB	Un tas Kungs/ kad tas ar teem runnajis bij/ irr usnemts tappis Debbeřis un řehfch pee Deewa labbas Rohkas.

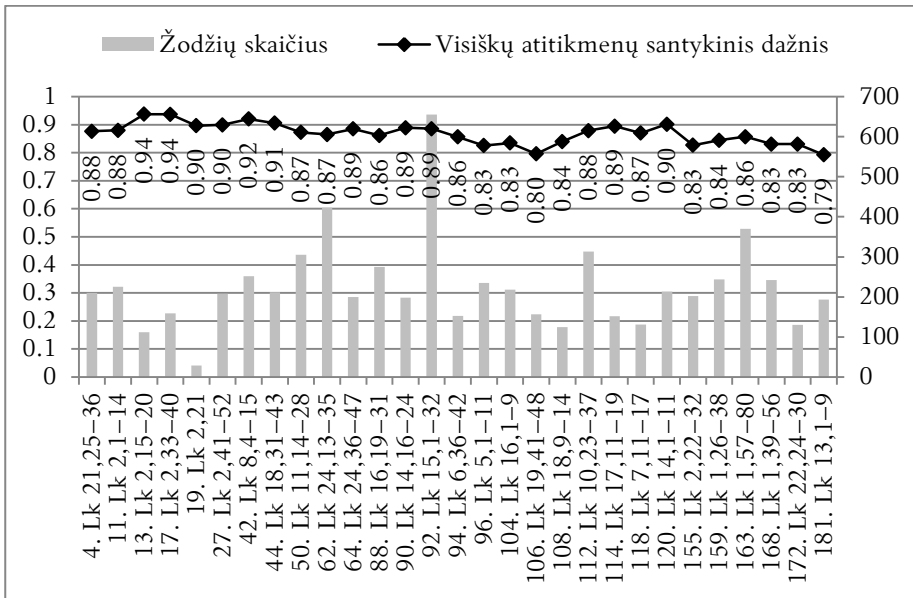
Šiame versete VLH su GB visiškai sutampa 8 iš 19 žodžių, o GB su LVM₂ – 12, todėl atrodo, kad sutapimai galėję atsirasti tik dėl bendro redagavimo šaltinio, t. y. LVM. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad šis VLH versetas buvo redaguojamas pagal originalą, nes tik VLH ir GR vartojamas asmenvardis la. *JESUS*, tačiau abejonių šiek tiek kelia tai, kad jis VLH rašytas skliaustuose, tarsi nebūtų originalo dalis, o tik patikslinimas. Kad GB Mk 16,19 nebuvo verčiamas tiesiai iš originalo rodo ne tik sutapimai su LVM₂ (žr. pabraukta), bet ir minėtas asmenvardis *Jėzus*, kurio GB nėra.

4.5.4.2.1.1.2.2. Taigi, ištyrus visišką VLH ir GB atitikmenis keturiose Morkaus evangelijos perikopėse nustatyta, kad visomis keturiomis GB buvo naudotasi, tačiau jos nemažai redaguotos ne tik pagal originalą, bet ir pagal Mancelio vertimą.

4.5.4.2.1.1.3 Luko evangelijos ištraukos

4.5.4.2.1.1.3.1 Visiški atitikmenys Luko evangelijos perikopėse

Visos 29 VLH Luko evangelijos perikopės su GB vertimu sutampa labai daug. Nors bendra jų imtis yra didžiausia iš visų evangelijų – 6541 žodis, iš kurių 5681 (86.85%) turi visišką atitikmenį GB, – jų santykinis dažnis svyruoja mažiausiai – nuo 0.79 iki 0.94:

27 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Luko evangelijos perikopėse

Kaip matyti, VLH ištraukų iš Luko evangelijos sutapimas su GB labai panašus, tačiau perikopių rinkinio pradžioje šiek tiek didesnis nei rinkinio pabaigoje (nuo Lk 2,22–32) – šventadieniams skirtuose skaitiniuose visiškų atitikmenų santykinis dažnis svyruoja nuo 0.79 iki 0.86.

Didžiausią santykinę dalį visiški atitikmenys sudaro dviejose viena po kitos rinkinyje einančiose perikopėse: Lk 2,15–20 ir Lk 2,33–40 (0.94), pvz., Lk 2,35:

(91) GR	καὶ σοῦ [δὲ] αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί.
LB	Vnd es wird ein Schwert durch deine <u>Seele</u> dringen / Auff das vieler Hertzen gedanken offenbar werden.
LVM₂	#_Vnd #\$_Sohbins #\$_zaur #\$_tawu #\$_Dwehšēl #_špeedihšees / #_ka #_dauds #_%_širrds @_%_domafchana #_%_finnama #_tohp.
VLH	#_In #_zaur #_tawu #_pašchu #_Dwehšēl #_Sohbins #_špeedišees / #_ka #_no #_daudf #_širdim #_tahs #_Dohmas #_finnamas #_tohp.
GB	Un zaur tawu pašchu Dwehšeli Sohbins špeedišees/ ka no daudf širdim tahs Dohmas finnamas tohp.

Kaip ir daugelyje minėtų perikopių versetų, Lk 2,35 visi VLH ir GB žodžiai visiškai sutampa ir nekyla abejonių, kad Füreckerio vertimas pernaudotas (nuo LVM₂ bei LB abu skiriasi).

Sąlygiškai **mažiausia** santykinę dalį visiškai atitikmenys sudaro Lk 13,1–9 ir Lk 19,41–48. Tik sąlygiškai todėl, kad ir jos su GB sutampa labai daug – atitinkamai 0.792 ir 0.796. Pavyzdžiui, labiausiai besiskiriantis versetas – Lk 19,45 (0.5):

(92) GR	Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερόν ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας ²⁹¹
V	et ingressus in templum coepit eicere <u>vendentes</u> in illo et <u>ementes</u>
LB	VND er gieng in den Tempel / vnd fieng an aufzutreiben die darinnen <u>verkauften</u> vnd <u>kauften</u> /
LVM₂	#_Vnd #_wings #_ghaja #_Bafnizâ / #_unnd @%_eesähka #_iðdfiet / @_kattri #_tur #_eekfchan #\$_pahrdewe #\$_und #\$_pirka /
VLH	#_In #_wiŋsch #_gahja #_Bafnizâ / #_in #_%_šahke #_isdfiht / #_kas #\$_pahrdewe / #\$_in +_kas #\$_pirke #\$_tur #\$_eekšchan /
GB	Un wiŋsch gahja Bafnizâ/ un šahze isdfiht/ kas tur eekšchan pirke un pahrdewe .

Čia šalutiniame VLH sakinyje sukeista žodžių tvarka, tačiau jos neparemia nė vienas kitas šaltinis – galbūt todėl GB ji redaguota. Tiesa, sunku pasakyti, koku šaltiniu remiantis ji Glücko keista, nes sukeisti žodžiai la. *pirke* ‘pirko’ ir la. *pahrdewe* ‘pardavė’ tokia tvarka randami tik GB. Tai gali rodyti, kad versetas redaguotas ne gretinant su originalu ar dėl jo, bet nepriklausomai, redaguojant prieš akis turint tik VLH ir kitus latviškus tekstus; taip pat keitimas galėjo atsirasti perrašant.

Neretai Luko evangelijos perikopėse mažesniam jų rezultatui turi įtakos Füreckerio teikiami variantai, iš kurių Glückas Biblijoje turėjęs pasirinkti vieną, pvz.: #_Spittaligi #_Wihri. (+ Wihri + ar + Indiwehm + apmefti.) → *spittaligi Wihri* (Lk 17,12); #_Meifteri (+ Kungs /) → *Meifteri* (Lk 17,13); #_Samariteris. (+ Samaritineeks.) → *Samarihteris* (Lk 17,16). Taip pat ir kiti keitimai dažnai gali būti lengvai paaiškinami perikopės žanro ypatumais, pavyzdžiui, kad pirmajame ištraukos versete VLH vartotas asmenvardis la. *Jesus* GB keistas įvardžiu la. *wiŋsch* ‘jis’ (pagal originalą); arba kalbiniais skirtumais, kaip, pvz., kitos formos pasirinkimas – la. *Uhdēna* → *Uhdens* ‘vandens’, ar tarminių formų keitimą la. *ahsgahja* → *aisgahje* ‘nuėjo’. Iš tiesų, su pastaruoju keitimu susijusi viena įdomybė, verta paminėjimo, tai priešingas skirtumas Lk 17,14 versete – la. ais=eijoht (VLH) : ahs eijoht (GB) ‘išeinant’. Įprastai toks tarminis priešdėlio *āz-* (<*aiz-* ‘už’) vartojimas būdingas tik Füreckeriui, o GB visose atitinkamose vietose,

²⁹¹ Yra rankraščių, kuriuose pratęsiama: gr. εν αυτω και αγοραζοντας (daugiau žr. GR: 225).

išskyrus cituotąją, jis keistas į *aiz-*. Be to, nors tai yra vienintelis toks priešdėlio pavartojimas visame Glūcko Naujajame Testamente, jo negalėtume laikyti korektūros ar teksto rinkėjo klaida, nes aiškiai pažymėtas ilgasis *ā* (*ah*) balsis. Tai perša mintį, kad Glūcko turimame Füreckerio rankraštyje ir šioje vietoje buvo tarminė forma, kuri į spausdintą VLH tekstą nepateko. O ji kelia klausimą, į kurį atsakymo šio tyrimo rėmuose negalima rasti – kiek ir kur Adolphis dar pareidavęs Füreckerio rankraštį? Gali būti, kad yra ir daugiau tokių VLH ir GB skirtumų, kurie nėra tikri, t. y. su rankraščiu sutaptų, o atsiradę tik spausdintame tekste (rengiant redaguota).

Dar atskirai paminėtina Lk 15,1–32 perikopė, išskirta aptariant VLH struktūrą (žr. 4.5.2). Nors šiuo unikaliu atveju VLH pateiktas visas Luko evangelijos 15 skyrius, jos visiškasis sutapimas su Glūcko Biblija yra toks didelis – 0.89²⁹², kad abejonių dėl jos pernaudojimo nekyla. Tai reiškia, kad Glūcko turimame rankraštyje ši perikopė jau nebuvo trumpesnė, nei yra VLH. Perikopės versetuose, kurie yra tik VLH ir GB, pakeitimų esama, tačiau jie tėra redakciniai, pvz., la. *eesahke* → *eesahze* ‘pradėjo’, *tappe* → *tappa* ‘tapo’ (bet tame pačiame versete ir *gahja* → *gahje* ‘ėjo’), *Kaklā* (vns.vard.) → *Kaklu* (vns.gal.) ‘kaklas’, *pee šawu Tehwu* (vns.gal.) → *pee šawa Tehwa* (vns.kilm.) ‘prie savo tėvo’, *wiņfch* ‘jis’ → *tas* ‘tas’; arba sukeista žodžių tvarka – *weššelu atkal Mahjās atdabbujis* → *weššalu Mahjās atkal atdabbujis* ‘sveiką į namus vėl atgavo’ (Lk 15,27). Pastarajam žodžių tvarkos keitimui aiškaus pagrindo nėra, jis greičiausiai atsiradęs perrašant, nes apskritai šaltiniuose kitomis kalbomis tokios leksemos kaip la. *mājas* ‘namai’ nėra, tai Füreckerio įterptas žodis, perimtas ir GB.

4.5.4.2.1.1.3.2 Visiški atitikmenys versetuose

VLH Luko evangelija yra gausiausia versetų skaičiumi iš visų – ją sudaro 347 versetai (žr. 2.4.2.3. diagramą priede). Priešingai nei anksčiau aptartose ištraukose iš Mato ar Morkaus evangelijų, net penktadalį visų versetų – 76 – sudaro visiškai su GB sutampantys žodžiai, pavyzdžiui, Lk 19,43:

(93) LVM₂ @_Aifto #_tas #_laix #_par #_%_tōw #_nahx / #_ka #_tawi
#%_Waideneeki #_apkahrt #_%_tōw #_vnd #_%_taweems
#%_Bährneems #_ar #_%_tōw / #_weenu #\$_Rattu@\$_pili
+_apkahrt +_tōw @_šittieβ / #_%_tōw #_apšehdehβ / #_vnd #_wišahβ
#_mallahβ #_špaidieβ /

²⁹² Jei Füreckerio visų teikiamų variantų intarpų neįtrauktume į bendrą žodžių skaičių (darant prielaidą, kad Glūckas Biblijoje negalėjo teikti tiek variantų), visiški atitikmenys Lk 15,1–32 perikopėje sudarytų 0.90.

VLH	#_Jo #_tas #_Laiks #_pahr #_tewim #_nahks / #_ka #_tawi #_Waidineeki #_apkahrt #_tewim #_in #_taweem #_Behrneem #_ar #_tewim #_weenu #_Lehġeri #_ar #_Ratteem #_apmettihs / #_tewi #_apšehdehs / #_in #_wiššas #_Mallâs #_špaidihs.
GB	Jo tas Laiks pahr tewim nahks/ ka tawi Waidineeki apkahrt tewim/ un taweem Behrneem ar tewim weenu Lehġeri ar Ratteem apmettihs/ tewi apšehdehs/ un wiššas Mallâs špaidihs.

Be abejonių – Glūcko Biblijoje šis versetas yra perimtas iš VLH be jokių pakeitimų. Tai rodo ne tik skirtumų nebuvimas tarp VLH ir GB, bet ir tai, kad jų yra tarp VLH ir LVM₂ (žr. paryškintas vietas). Vis dėlto yra ir tokių versetų, kuriuose visi VLH žodžiai turi atitikmenį, tačiau GB yra pridėjimų, pvz., Lk 10,27:

(94) GR	ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν• ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν* σου* ἐξ ὅλης [τῆς] καρδίας* σου* καὶ* ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ* σου* καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ σου* καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου*, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.*
V	ille respondens dixit diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tu et ex tota anima tu et ex omnibus viribus tuis et ex omni mente tu et proximum tuum sicut te ipsum"
LB	Er antwortet / vnd sprach / Du solt Gott deinen HERRN lieben / von gantzem hertzen / von gantzer feele / von allen krefften / vnd von gantzem gemüte / Vnd deinen Nehesten / als dich felbs.
EE	#_Thas #_%_adbidley #_vnde #_%_batcy / #_Thōw #_buus #_Dewe #_touwe #_Kunge #_myleth / #_no #_%_wueffe #_%_Szirde / #_no #_%_wueffe #_%_Dwhefelle / #_no #_wueffe #_Speeke / #_vnde #_no #_wueffe #_Praate. #_Vnd #_touwe #_%_Tuwako #_ka @_thōw #_%_pattim.
LVM₂	#_Tas #_atbidleya #_vnd #_šatziya / #_Tōw #_buhß #_Deewu #_tawu #_Kungu @_%_mieļoht / #_no #_wiššas #_širrdt3 / #_no #_%_wiššu #_%_Dwehšēli / #_no #_%_wiššu #_%_špāhku / #_vnd #_no #_%_wiššu #_%_Prahtu / #_vnd #_tawu #_Tuwaku #_ka #_%_šōw #_pašchu.
VLH	#_Tas #_atbidleja #_in #_šazziya: #_Tew #_buhs #_Deewu #_tawu #_Kungu #_mihleht / #_no #_wiššas #_širds / #_no #_wiššas #_Dwehšēles / #_no #_wišša #_Spehka / #_in #_no #_wišša #_Prahta / #_in #_tawu #_Tuwaku / #_ka #_šewi #_pašchu.
GB	Un tas atbidleja/ un šazziya: Tew buhs Deewu tawu Kungu mihleht no wiššas tawas širds/ un no wiššas tawas Dwehšēles/ un no wišša tawa Spehka/ un no wišša tawa Prahta/ un tawu Tuwaku/ ka šewi pašchu.

Čia visiškai visi VLH vartojami žodžiai randami GB tokia forma ir tokioje vietoje kaip teikiama VLH, tačiau GB redaguotas pagal graikiškąjį ar lotyniškąjį šaltinį (žr. paryškintas vietas). Kad nėra redaguota remiantis

Lutherio Biblija, iš kurios versta ankstesniuose latviškuose šaltiniuose, rodo posesyvinio įvardžio ir jungtuko praleidimas. Iš šio pavyzdžio išryškėja dar vienas jau ne kartą minėtas aspektas – teksto pernaudojimas matomas ir paties Füreckerio vertime. Akivaizdu, kad VLH šis versetas su nedideliais pakeitimais pernaudotas iš LVM – gretinant su LVM₂ skiriasi veiksmažodžio la. *mihleht* ‘mylėti’ priesaga, prielinksnis la. *no* ‘iš, nuo’ valdo kitą linksnį ir įvardžio la. *šow* ‘sau’ vietoje VLH yra la. *šewi* ‘save’. Vis dėlto ir pats LVM₂ tik vos keliais aspektais skiriasi nuo pirmojo perikopių leidimo EE.

Mažiausiai visiškų atitikmenų yra dviejuose Luko versetuose, esančiuose VLH rinkinio antroje dalyje. Lk 1,54 visiškų atitikmenų santykinis dažnis lygus 0.11:

(95) GR	ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παῖδός αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους ,
V	suscepit Israhel puerum suum memorari misericordiae
LB	Er <u>dencket der Barmhertzigkeit</u> / Vnd hilfft feinem diener Jfrael auff.
LVM ₂	@_Tas #\$_ peeminn #\$_ tahs #\$_ <u>schālaftibas</u> / #\$__vnd @\$_vspallieds #\$_%_šawam #\$_%_Kallpam #\$_%_Jfrael.
VLH	#_Wiņsch #\$_ šawas #\$_ <u>Schehlaftibas</u> #\$_ <u>peemin</u> / #\$__In #\$__usņem #\$__šawu #\$__Kalpu #\$__Isra&e'li.
GB	Wiņsch usņemm šawu Kalpu Jfraeli/ un peeminn šawas Schehlaftibas .

Čia yra tik vienas visiškasis atitikmuo, visi likę yra kitaviečiai. Toks skirtumas latviškuose tekstuose radęsis dėl NT originalo ir Lutherio Biblijos skirtumų. Vis dėlto, kad versta pažodžiui iš LB drąsiai teigti būtų galima tik dėl Mancelio teksto, tačiau VLH nuo LB šiuo tuo skiriasi, nes redaguota pagal graikiškąjį ar lotyniškąjį šaltinį (plg. savybinį įvardį la. *šawas* ‘savo’, kurio nėra LB, bet yra V ir GR). Glūcko Biblija pagal originalą redaguota dar daugiau – atkeisti LB sukeisti sakinio dėmenys, tiesa, išlaikant VLH vartotus žodžius. Paminėtina, kad Lk 1,54 pernaudojimu GB neabejojama dar todėl, kad tiek prieš šį, tiek po šio teikiami versetai visiškai (Lk 1,53) arba labai daug (Lk 1,55 – 0.91) sutampa su VLH. Tačiau kitas labiausiai besiskiriantis versetas – Lk 1,37 (0.17) – negali būti laikomas pernaudotu GB:

(96) GR	ὅτι οὐκ ἀδυνατήσῃ παρὰ τοῦ θεοῦ πᾶν ῥῆμα.
V	quia non erit impossibile apud Deum omne verbum
LB	Denn bey Gott ift kein ding vmmöglich.
LVM ₂	@_Aifto #\$__Deews @__warr @__wiššas #\$__leetas @__darriet.
VLH	#_Jo #\$__Deews @__warr @__wiššas #\$__Leetas @__darriht. (+_Deewam +_wiššas +_Leetas +_warrejamam.)
GB	Jo Deewam ne irr ne kahda Leeta ne eefšehjama.

Čia nekyla abejonių, kad GB Lk 1,37 versetas neperimtas iš VLH, tačiau jame išlaikyta ankstesnių latviškų tekstų sintaksinė sakinio struktūra, sutampanti ir su LB (plg. la. *Deewam*). Lk 1,37 dar įdomus tuo, kad jame galima matyti vieną iš dviejų Luko evangelijos perikopėse teikiamų Füreckerio viso verseto variantų. Nei šiuo, nei kitu Lk 8,14 atveju Glückas nepasirinkęs skliaustuose teikiamo naujesnio varianto.

4.5.4.2.1.1.3.3. Taigi, neabejotinai visos 29 Füreckerio verstos Luko evangelijos perikopės laikytinos perimtomis į Glücko Bibliją, tačiau nė viena iš jų nėra visiškai pernaudota. Tiksliau – nė viena išspausdinta VLH nėra identiška GB teikiamam vertimui. Kelių Luko evangelijos pavyzdžių analizė rodo, kad VLH sudarytojas yra paredegavęs Füreckerio vertimą, kurio rankraštį galėjo turėti Glückas, todėl sunku įvertinti, ar šiose ištraukose atsiradę skirtumai iš tiesų yra Füreckerio ir GB, o ne Adolphio ir GB skirtybės. Nepaisant to, kad hipotetinis rankraštis nėra išlikęs, sutapimai yra dideli ir Füreckerio Luko evangelijos ištraukų vertimo įtaka GB akivaizdi.

Aptariant Luko evangelijos ištraukas svarbu paminėti, kad jų vertimo į latvių kalbą teksto istorijos klausimas, liekantis už šio tyrimo ribų, yra gerokai sudėtingesnis nei pateiktas VLH ir GB palyginimas. Dalis Luko evangelijos versetų turi ilgą vartojimo tradiciją, nes virtę giesmėmis (plg. *Magnificat*) ar įtraukti į tokius aprašymus kaip pasija (plg. VLH priedą po perikopių (p. 123–172)). Problema kyla todėl, kad yra versetų, kurie juose su GB sutampa netgi daugiau nei su VLH, pvz., Lk 1,46 ir dalis Lk 1,48:

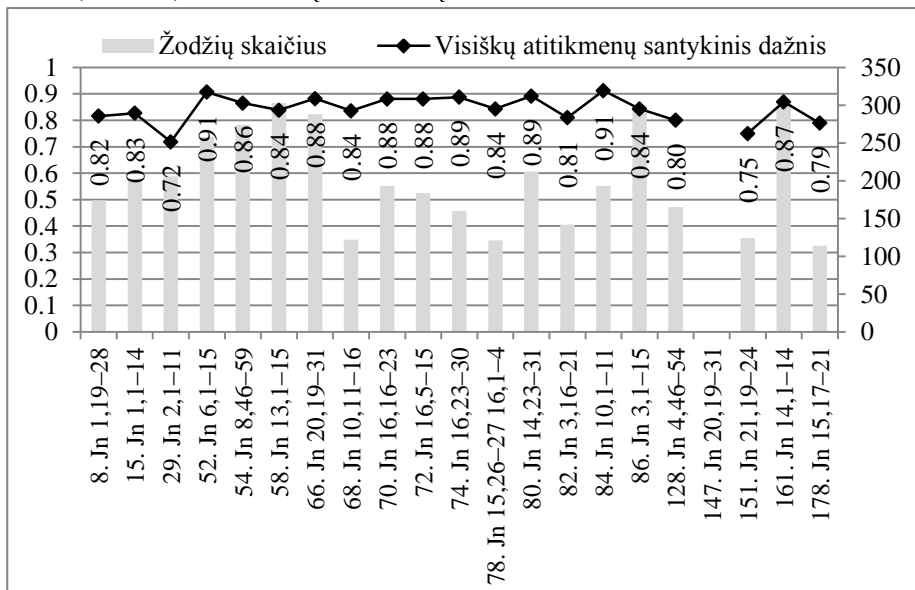
(97) EE	Vnd Maria šatcy : MAnna Dhwefel dar lele to Kunge / Aefto thas gir <u>šouwe femmilke Kalpune</u> vs redtczeis [...]
G1615	[...] MAnne Dwefel dar lele tho Kunge Aešto tas gir <u>tho femmofchen šouwe kalpune</u> vs redtczeis [...]
LVM ₂	Vnd Maria šatzija : Manna Dwehšele teitz to Kunghu Aifto taš gir <u>to Šāmmošchanu šawas Kallpones</u> usraudfijis [...]
G1631	[...] Manna Dwehšele teitz to Kunghu Aifto taš gir <u>to Šāmmošchanu šawas Kallpones</u> vsraudfijis [...]
VLH	Tad šazija Mahria : Manna Dwehšele teiz augfti to Kungu / Wiņsch šawas Kalpones Semmošchanu (Semmibu) usluhkojs [...]
G1685	[...] Manna Dwešele teitz to Kungu / Aifto taš gir Šāmmošchanu šawas Kallpones ušraudfijis [...]
Pr1685	In Mahria šazija : Manna Dwehšele teiz augfti to Kungu. Jo Wiņsch šawas Kalpones Semmibu ušluhkojs [...]
GB	Un Mahria šazija : Manna Dwehšele teiz augfti to Kungu. Jo wiņsch irr šawas Kalpones Semmibu luhkojis [...]

Pavyzdyje pateikti aštuoni nedidelio fragmento variantai latvių kalba.²⁹³ Nors atrodo, kad daugiausia sutampa su Füreckerio verstais pasakojimais apie Jėzaus užgimimą (Pr1685), iš tiesų nė su vienu nesutampa visiškai. GB yra vienu žodžiu daugiau – įtrauktas pagalbinis veiksmazodis la. *irr* ‘yra’ bei vartojamas nepriešdėlinis veiksmazodis la. *luhkojis* ‘stebėjęs’, nors visuose kituose yra priešdėlinis – *vs redtczeis*, *usraudfjjs*, *uhsluhkojs*. Iš šio trumpo fragmento palyginimo jau galima susidaryti įspūdį, kad įprastai konvoliutu leistų perikopių rinkiniuose ir giesmėse tekstas būdavo daugiau ar mažiau suderintas, išskyrus VLH, kuriame Marijos giesmė (*Magnificat*) akivaizdžiai atspindi senesnę, Mancelio variantą, nei teikiamas perikopių rinkinyje.

4.5.4.2.1.1.4 Jono evangelijos ištraukos

4.5.4.2.1.1.4.1 Visiški atitikmenys perikopėse

VLH yra 20 Jono evangelijos perikopių, kuriose – 4034 žodžiai, iš jų net 3422 (84.82%) turi visišką atitikmenį GB:

28 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis Jono evangelijos perikopėse

²⁹³ Naujų šaltinių paaiškinimai: G1615 – *Pfalmen vnd geiftliche Lieder* (1615); G1631 – *Lettifche geiftliche Lieder vnd Pfalmen* (1631); G1685 – *Lettifche geiftliche Lieder vnd Collecten* (1685); Pr1685 – *Stahfti no tahs Eedfimschanas in Peedfimschanas Jefus Kriftus* (išspausdinta VLH (1685) p. 123–172).

Santykinis visiškų VLH ir GB atitikmenų dažnis perikopėse svyruoja palyginti daug – nuo 0.72 iki 0.91, tačiau vos trijose jis yra mažesnis nei 0.8. **Didžiausią** dalį visiški atitikmenys sudaro dviejose Jono evangelijos perikopėse Jn 10,1–11 (0.912) ir Jn 6,1–15 (0.907), kuri daug cituojama toliau (žr. 4.5.4.2.1.1.4.2). Jn 10,1–11 perikopėje VLH ir GB skirtumai iš tiesų yra minimalūs, pvz., Jn 10,5 skiriasi dviejų žodžių vieta: *Bet zittam šweščam ne ftaiga tahs pakkał* (VLH) → *Bet zittam šweščam tahs ne ftaiga pakkał* (GB), ar būdvardžio įvardžiuotumas: *ne pafihft to šweščo Balši* (VLH) → *ne pafihft to šwešču Balši* (GB). Vis dėlto joje gerokai daugiau sutapimų, pvz., Jn 10,4, kuriame visi VLH ir GB žodžiai visiškai sutampa:

(98) VLH	#_In #_kad #_wiņŝch #_šawas #_Awis #_irr #_islaidis / #_eet #_tas #_wiņņu #_preekšhâ / #_in #_tahs #_Awis #_ftaiga #_tam #_pakkał / #_jo #_tahs #_pafihft #_wiņņa #_Balši:
GB	Un kad wiņŝch šawas Awis irr islaidis/ eet tas wiņņu preekšhâ: un tahs Awis ftaiga tam pakkał/ jo tahs pafihft wiņņa Balši.

Mažiausiai visiški atitikmenys sudaro Jn 2,1–11 perikopėje – 0.72. Joje nėra nė vieno verseto, kuriame visi žodžiai visiškai sutaptų, o mažiausiai tokių yra Jn 2,2 (0.44):

(99) GR	ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον
V	Vocatus est autem et Jesus, et <u>discipuli</u> <u>ejus</u> , ad nuptias.
LB	Jhefus aber <u>vnd</u> <u>feine</u> Jünger wurden auch auff die Hochzeit geladen.
EE	#_Beth #_Jefus @_vnd @_wynge / #_%_Maetcekle /#_tappe #_arridtczan #_kaafas #_%_aytcenathe.
LVM ₂	#_Bett #_JEfus @_und @_winja #_%_Mazekļi @_kļua #_arridfan #_Kahfas #_%_aitzenati.
VLH	#_Bet #_JEFus @_in @_winna #_%_Mahzekļi @_Kļuà @_%_arri #_Kahfās #_aižinahti.
GB	Bet JEFus ar šaweem Mahzekļeem tappe arridfan Kahfās aižinati.

Jn 2,2 GB skiriasi ne tik nuo VLH, bet ir nuo kitų latviškų vertimų bei tekstų kitomis kalbomis (žr. pabrauktas vietas). Tiesa, EE ir GB yra vienas unikalus leksinis sutapimas (la. *tappe* ‘tapo’), tačiau šio pagalbinio žodžio vartojimas neturi didelės įrodomosios vertės, nes GB la. *tapt* sutinkamas dažniau nei la. *kļūt* ‘tapti’. Iš tiesų jokie šaltiniai formaliai neremia Glūcko teikiamo varianto, todėl reikėtų manyti, kad sprendimas keisti sintaksinę sakinio struktūrą nulemtas kalbinio jausmo.

4.5.4.2.1.1.4.2 Visiški atitikmenys versetuose

Ištraukas iš Jono evangelijos VLH sudaro 206 versetai (žr. 2.4.2.4. diagramą priede). Beveik lygiai tiek pat kaip prieš tai aptartose ištraukose iš Luko evangelijos – penktadalį (42 iš 206) – sudaro versetai, kuriuose visi žodžiai visiškai sutampa. Pavyzdžiui, Jn 6,7, kuris sutampa tik VLH ir GB, bet nuo Mancelio vertimų skiriasi:

(100)	#_ Wilipps #_ adbilldeya #_ tham / #_ Par #_%_ diwi=fimbtt
LVM₂	@_kauf=šeems @\$_nhe gir +_ghanne #\$_Maifes +_ftarpan #\$_teems /#_ka #_ick weens #_no #_%_teems #_magkeniet #_%_jembt +_warrātu.
VLH	#_ Wihlips #_ atbildeja #_ tam: #_ Par #_ diwišimts #_ šudraba= #_ Gra=scheem #_ teem #_ Maifes #_ ne peeteek / #_ ka #_ ikweens #_ no #_ teem #_ magķeniht #_ ņemtohs.
GB	Wihlips atbildeja tam: Par diwišimts šudraba=Gra=scheem teem Maifes ne peeteek/ ka ikweens no teem magķeniht ņemtohs:

arba Jn 20,31, kuris visiškai sutampa tik su VLH, tačiau labai daug sutampa ir visuose ankstesniuose perikopių rinkiniuose:

(101) GR	ταῦτα δὲ γέγραπται ἵνα πιστεῦ [σ]ητε ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωῆν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.
V	haec autem scripta sunt ut credatis quia Iesus est Christus Filius Dei et ut credentes vitam habeatis in nomine eius
LB	Diefe aber sind geschrieben / Das jr gleubet / Jhefus fey Christ / der Son Gottes / Vnd das jr durch den glauben das Leben habet / in seinem Namen.
EE	#_ Beth #_%_ fche #_ gir #_%_ raxyte / #_ ka #_ yuus #_%_ titczeth #_ Jefus #_ gir #_%_ Chrift / #_ tas #_ Dewe #_ Dhels / #_ vnd #_ ka #_ yums #_ czour #_ to #_ Titczibe / #_ ta @_%_ cziwofschenne #_ gir / #_%_ exkan #_ winge #_%_ wārde.
LVM₂	#_ Bett #_%_ fchee #_ gir #_%_ raxtiti / #_ ka #_ juhß #_ titzacht / #_ JEFus #_ gir #_%_ CHRift / #_ tas #_ Deewa #_ Dähls / #_ vnd #_ ka #_ jums #_ zaur #_ to #_ Titzibu #_ ta #_ Dfiewiba #_ gir / #_%_ eekfchan #_ winja #_%_ Wahrdu.
VLH	#_ Bet #_ schihs #_ irr #_ rakfitas / #_ ka #_ juhs #_ tiz3acht / #_ JEFus #_ irr #_ Kriřtus / #_ tas #_ Deewa #_ Dehls / #_ in #_ ka #_ jums #_ zaur #_ to #_ Titzibu #_ ta #_ Dfihwiba #_ irr #_ eekšch #_ wiņņa #_ Wahrda.
GB	Bet schihs irr rakfitas/ ka juhs tiz3at/ JEFus irr Kriřtus/ tas Deewa Dehls/ un ka jums zaur to Titzibu ta Dfihwiba irr eekšch wiņņa Wahrda.

Kaip matyti iš šio pavyzdžio, EE teiktas vertimas su minimaliais pakeitimais pernaudotas LVM₂ (plg. la. *cziwofschenne* ‘gyvenimas’ pakeista *Dfiewiba*

‘gyvybė’; *titzeth* → *titzah*), toliau taip pat su nežymiais pakeitimais pernaudotas ir VLH (plg. rašyba – *CHrift* → *Kriftus*; morfologija – *schee gir raxtiti* (vyr.g. dgs.) → *schih* *irr rakftitas* (mot.g. dgs.); *eekfchan* (su iliatyvo galūne) → *eesch* ir kt.) ir galiausiai iš VLH Glūcko Biblijoje perimtas be jokių pakeitimų. Taigi Jn 20,31 rodo, kad religinių vertimų pernaudojimas latvių senuosiuose tekstuose vyravo nuo pat raštijos pradžios.²⁹⁴ Vis dėlto tam, kad šis versetas tiek daug sutampa visuose vertimuose, įskaitant EE, didelės įtakos turi tai, kad nėra skirtumų ir tarp LB vokiečių žemaičių tarme (iš kurios versta EE) ir LB vokiečių aukštaičių tarme (iš kurios galėjo būti verčiami ar redaguojami kiti vertimai). Tačiau kai šių skirtumų yra, dažnai skiriasi ir latviškieji tekstai, pvz., Jn 6,8:

(102) GR	λέγει αὐτῷ εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου
V	Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas, frater Simonis Petri :
LB	Spricht zu jm einer seiner Jünger / Andreas der bruder Simonis Petri /
LBž	Ein fyner Jünger Andreas de Broder Simonis Petri / fpreckt tho em:
EE	#\$_Wens #\$_winge #\$_Maetceklis #\$_Andreas +_tas #\$_Bralis #\$_Simonis #\$_Petri #\$_Batey #\$_vs @\$ tho
LVM ₂	#\$_Weens #\$_no #\$_winjo #\$_Mahzekļeem / #\$_Andres #\$_Simona #\$_Petera #\$_Brahlis / #\$_šacka #\$_vs @\$ to:
VLH	#\$_Weens #\$_no #\$_wiņņa #\$_Mahzekleem / #\$_Andrees / #\$_šihmaņa #\$_Petera #\$_Brahlis / #\$_šacka #\$_us #\$_winņu:
GB	Tad šazzija uhs wiņņu weens no wiņņa Mahzekļeem/ Andrees/ šihmaņa Petera Brahlis:

Šiame versete visiškų atitikmenų yra **mažiausiai** ne tik ištraukų iš Jono evangelijos kontekste, bet tai vienintelis apskritai VLH evangelinės ištraukos versetas, kuriame nėra nė vieno visiško atitikmens. Nors versete visi VLH žodžiai sutampa su GB (išskyrus GB pridėtą la. *Tad* ‘tada’), jie skiriasi vieta, o vienas ir forma. Tokį skirtumą lėmė tradicijos įtaka – VLH išlaikyta dar EE vartota žodžių tvarka, kuri neabejotinai nulemta LBž. Kaip pavyzdyje matyti, žodžių tvarka sutampa tik LBž ir EE, LVM₂ bei VLH, tačiau skiriasi nuo LB vokiečių aukštaičių tarme, GR bei V (plg. paryškintas ir pabrauktas vietas). Būtent pagal kažkurį iš šių šaltinių ir redaguotas GB versetas. Vis dėlto mįslingesnis vienintelis VLH ir GB forma besiskiriantis verseto žodis – *šacka* (es.l. vns. 3 asmuo) → *šazzija* (būt.l. vns. 3 asmuo). Toks GB keitimas

²⁹⁴ Greičiausiai ir pačiame EE tekste yra pernaudotų ankstesnių vertimų vietų, nes Vanagas (2000: 386–387) daro išvadą, kad jis yra nevienalytis.

Jn 6,8 versete nėra nulemtas vertimo ar redagavimo šaltinių kitomis kalbomis – tiek GR, tiek V, tiek LB vartojamas esamasis laikas. Skirtumą būtų galima aiškinti dvejopai: pirma, būtasis laikas gali būti atsiradęs dėl EE įtakos, nes būtent šioje vietoje taip pat yra la. *βatcy* ‘sakė’, antra, būtąjį laiką galėjo nulemti ištraukos kontekstas (plg. anksčiau cituotame Jn 6,7 la. *atbildeja* ‘atsakė’). Kadangi skirtumų tarp EE ir GB šiame versete yra daug (*winge* : *no wiḡḡa*; *vs tho* : *uhs wiḡḡu*; *tas Bralis Simonis Petri* : *sihmaṇa Pehteṛa Brahlis*), o prieš jį (Jn 6,7) ir po jo (Jn 6,9) versetai visiškai sutampa su VLH, bet nuo EE ganėtinai skiriasi²⁹⁵, pastarasis – konteksto – argumentas atrodo įtikinamesnis.

Vis dėlto EE dėl LBŽ įtakos vartota ir kituose šaltiniuose perimta žodžių tvarka nėra redaguota visur. Netgi toje pačioje perikopėje kaip Jn 6,8 esančiame Jn 6,4:

(103) GR	ἦν δὲ ἐγγύς τὸ πάσχα ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων
V	<u>Erat autem proximum</u> Pascha dies festus Judæorum.
LB	Es <u>war aber nahe</u> die Ostern der Jüden Feſt.
LBŽ	De Paschen auerft der Jōden Feſt / was harde by .
EE	#_beth +_ta #\$__leledene #\$__tho #\$__Judde #_Sweetke / #%_by #_tuwe #%_klathe.
LVM₂	#_Bett +_ta #\$__Leeldeenà #\$__to #\$__Juddo #_Swāhtki / #%_by #_tuwe #_klaht.
VLH	#_Bet #_to #_Judu #_Leeldeenas=#_šwehtki #_bija #_tuwu #_klaht.
GB	Bet to Judu Leel=Deenas šwehtki bija tuwu klaht .

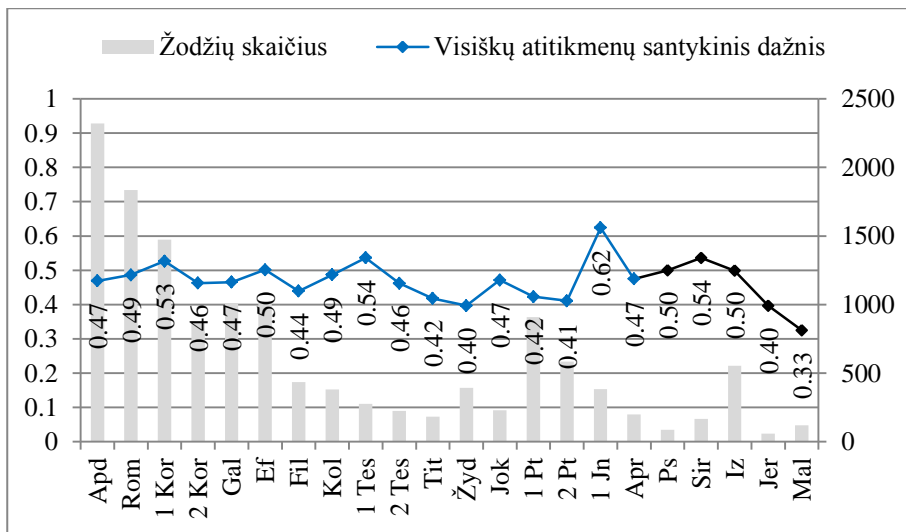
Pagal latvių kalbos prieviksminio tarinio la. *bija tuwu klaht* ‘buvo arti’ vietą sakinyje ganėtinai aiškiai GR, V ir LB sudaro vieną grupę, o LBŽ ir visi latviškieji vertimai kitą (žr. paryškintas vietas). Vis dėlto šiame versete išdėstytos sakinio dalys atspindi neutralią tokio prieviksminio sakinio struktūrą (LVG: 726, 731), todėl keitimas ir neatrodo būtinas, nors visais kitais atvejais tyrimo medžiagoje la. *tuwu* vieta sakinyje sutampa su LB vartojamo vok. *nahe*, pvz., *Waśsara klahtu irr* : vok. *der Sommer nahe ift* (Lk 21,30), bet *tas Kungs irr tuwu* : *Der HERR ift nahe* (Fil 4,5).

²⁹⁵ Plg.: EE Jn 6,9 – @%_Scheit #_gir #_wens #_Puišis / #_tam +_gir #%_pece #_Mefche #_mayšes / #_vnde #_duewe #%_fuewis / #_beth #_kas #\$__gir #\$__tas +_starpan +_tick @_doudtczems?; GB – *śche irr weens Puišis/ tam peežas Meeſcha=Maifes/ un diwi Siwis/ bet kas tee buhs tahdam Pulkam Ļaufchu?*

4.5.4.2.1.1.4.3. Išanalizavus 20 VLH Jono evangelijos perikopių nustatyta, kad visos labai daug sutampa su Glücko Biblija, todėl yra laikytinos pernaudotomis.

4.5.4.2.1.2 Neevangelinės ištraukos

Neevangelinių ištraukų VLH yra daugiau nei evangelinių – 93 perikopės iš 22 Biblijos knygų, tačiau jų imtis žodžiais yra mažesnė.²⁹⁶ Iš viso – 13 701, iš kurių vos 6534 (47.68%) turi visišką atitikmenį GB. Priešingai nei evangelinėse ištraukose, tokie žodžiai čia vidutiniškai nesiekia nė pusės perikopėse esančių žodžių skaičiaus. Be to, anksčiau pateiktoje 21 diagramoje matyti, kad jie pasiskirstę labai nevienodai, todėl peršasi prielaida, kad sutapimai šiose dalyse veikia atsitiktiniai, nei atsiradę dėl pernaudojimo. Vis dėlto ar tikrai neevangelinių ištraukų sutapimus galima laikyti atsitiktiniais ir ar visų? Kaip minėta anksčiau (žr. 4.5.4.2 dalyje), ištraukos iš kai kurių Biblijos knygų sutampa gerokai daugiau nei iš kitų. Pavyzdžiui, ištraukos iš Jono pirmojo laiško bendrai sutampa 0.79, tačiau iš labai panašios apimties Laiško kolosiečiams – 0.68. Iš tiesų, įtariant galimą VLH pernaudojimą, kaip rodo evangelinių perikopių analizė, reprezentatyvesni rezultatai gaunami žvelgiant tik į visiškus atitikmenis:

29 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis ištraukose iš 22 Biblijos knygų

²⁹⁶ VLH yra 87 evangelinės perikopės, kuriose – 17 563 žodžiai, iš jų net 14 732 (83.89%) turi visišką atitikmenį GB.

Išskyrus tik visiškus atitikmenis matyti, kad rezultatai varijuoja gerokai daugiau nei anksčiau bendrai aptariant visus sutampančius žodžius, kurie gali skirtis vieta ir/ar forma (t. y. #, #\$, #%, #\$\$%; žr. 22 diagramą). Čia visiški atitikmenys didžiausią santykinę dalį sudaro taip pat ištraukose iš Jono pirmojo laiško (0.63), o mažiausią – ištraukose iš Malachijo knygos (0.33). Tai apskritai mažiausias sutapimas iš visų VLH pateiktų Biblijos knygų fragmentų.

Iš stulpelinės 29 diagramos matyti, kad neevangelinių ištraukų iš 22 Biblijos knygų imtis yra labai nevienoda – nuo 58 iki 2321 žodžio. Ištraukose, kuriose yra palyginti daug žodžių, pvz., Apd, Rom, 1 Kor, Ef, Gal ir kt., visiški VLH ir GB atitikmenys sudaro mažiau nei pusę. Apskritai daugiau nei pusę visų neevangelinėse ištraukose esančių žodžių jie tesudaro keturiose Biblijos knygose: ištraukose iš Pirmojo laiško korintiečiams, Jono pirmojo laiško, Pirmojo laiško tesalonikiečiams ir Siracido knygos. Tokie bendri pastebėjimai lyg ir remia anksčiau iškeltą prielaidą, kad neevangelinėse ištraukose esantys sutapimai gali būti atsitiktiniai. Tačiau šie rodikliai yra per bendri (įtaką darančių veiksnių gali būti daug), kad būtų galima tai patvirtinti, todėl toliau atskirai bus aptarti du smulkesni lygmenys: pirmiausia, kokią dalį visiški atitikmenys sudaro 93-ose VLH neevangelinėse perikopėse, tuomet – kaip visiški atitikmenys pasiskirstę jų versetuose.

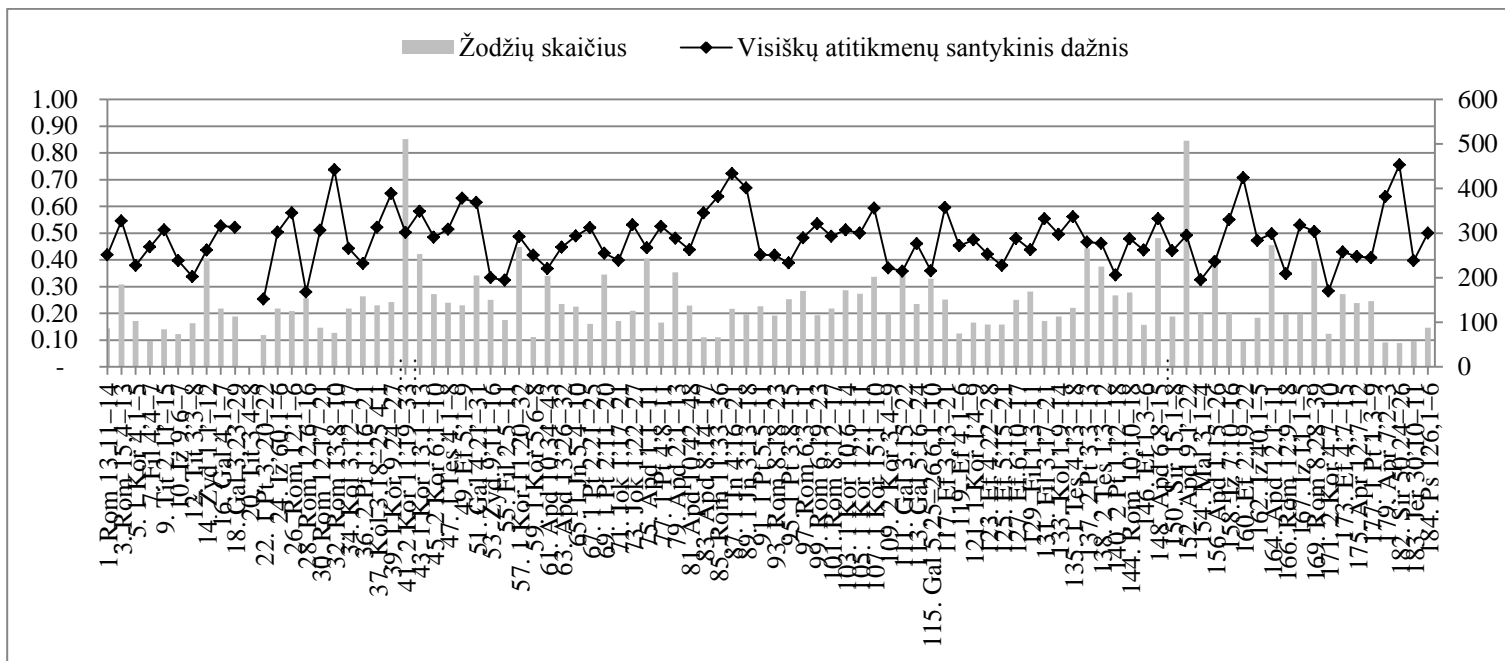
4.5.4.2.1.2.1 Visiški atitikmenys VLH neevangelinėse perikopėse

4.5.4.2.1.2.1.1. 93-ose VLH neevangelinėse perikopėse visiškai su GB sutampančių žodžių santykinis dažnis svyruoja nuo 0.25 (1 Pt 3,20–22) iki 0.75 (Sir 50,24–26), o vidutiniškai – 0.45 (žr. 30 diagramą). **Didžiausią** perikopės dalį visiški atitikmenys sudaro Sir 50,24–26 (0.75) ir Rom 13,8–10 (0.74), tačiau šiam rezultatui įtaką gali daryti jų imtis, kuri yra viena mažiausių VLH, atitinkamai 53 ir 88 žodžiai (plg. mediana 131²⁹⁷). Vienas daugiausia Sir 50,24–26 perikopėje sutampančių versetų yra Sir 50,24 (0.8):

(104) **SP** | **Καὶ νῦν** εὐλογήσατε τὸν θεὸν πάντων τὸν μεγάλη ποιοῦντα πάντη, τὸν ὑποῦντα ἡμέρας ἡμῶν ἐκ μήτρας καὶ ποιοῦντα **μεθ’ ἡμῶν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ.**

V | **et nunc** orate Dominum omnium qui magna fecit in omni terra qui auxit dies nostros a ventre matris nostrae et fecit **nobiscum secundum suam misericordiam**

²⁹⁷ Vidurkis būtų 147 žodžiai versete, tačiau dėl dviejų versetų itin išsiskiriančios imties (2 Kor 11,19–33 12,1–9 – 511 žodžių ir Apd 9,1–22 – 507; žr. diagramoje) prasmingiau teikti medianą, o ne vidurkį.

30 diagrama. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis 93 neevangelinėse perikopėse

LB	Nu dancket alle Gott / der groffë ding thut an allen enden / Der vns von Mutterleib an lebendig erhelt / vnd <u>thut vns alles guts.</u>
LVM₂	#_Nu #_%_pateizzeeta #_wišši #_deewam / @_katters #_leelas #_Leetas #_darra #_wiššahs #_Maļļahs / @_katters #_%_mums #_no #_Mahtes #_%_Meelšas #_dfiewus #_vs turr / #_vnd #_darra #_mums @_wiššu @_labbu.
VLH	#_NU #_pateizzeet #_wišši #_Deewam / #_kas #_leelas #_Leetas #_darra #_wiššâs #_Mallâs: #_Kas #_muhs #_no #_Mahtes #_Meešahm #_dfihwus #_usturr / #_in #_darra #_mums @_wiššu @_labbu.
GB	Nu tad / pateizzeet wiššee Deewam / kas leelas Leetas darra wiššâs Mallâs / kas muhs no Mahtes Meešahm dfihwus us turr / un darra ar mums pehž šawas Schelafitbas.

Versetas iš tiriamų latviškų šaltinių yra tik pavyzdyje pateiktuose LVM₂, VLH bei GB. Nors Sir 50,24 visuose šaltiniuose gana daug sutampa (labiausiai LVM₂ ir VLH), bet GB nuo abiejų skiriasi (žr. paryškintas vietas). Dviejose VLH pavyzdyje paryškintose vietose Füreckerio vertimas skiriasi nuo LVM₂, tačiau su GB sutampa. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad toks formų sutapimas rodo, jog GB pasinaudota VLH, tačiau šie du sutapimai lygiai taip pat galėję atsirasti ir nepriklausomai vienas nuo kito. Taip teigiama remiantis tekstų bazėje atlikta paieška – visais atvejais vok. *Mutterleib* atliepia GB la. *miesas* ‘įščios’, vartojamą daugiskaita. Taip pat ir veiksmažodis la. *usturr* dažniausiai vartojamas su galininku *ko?* (la. *muhs* ‘mus’), bet ne naudininku *kam?*, kaip Mancelio vertime (*mums*).²⁹⁸

Kad ištraukos iš Siracido knygos galėtų sutapti, labai nestebina – ji atskira knyga iki 1685 m. imtinai Vidžemėje pasirodė keturis kartus: 1631, 1643, 1671 ir 1685 m., o kartą ir Kuržemėje – 1685 m.²⁹⁹ Taigi ištraukos turi gana ilgą vertimo tradiciją. Negalima atmesti galimybės, kad rengiant GB Siracido knygos vertimą buvo pasinaudota ir kuriuo iš atskiroje knygoje pateiktu vertimu. Sugretinus visuose minėtuose penkiuose³⁰⁰ Siracido knygos

²⁹⁸ Tiesa, ši leksema tyrimo bazėje pasitaiko tik vieną kartą, bet kitose Glūcko Biblijos dalyse vartojama daugiau, pvz., Jn 17,11 *uhsturri tohs*, Apd 13,18 *tohs usturrejis*, bet kartą ir su naudininku – *Jtin pehž tam esmu es tew uhsturrijis* (Rom 9,17).

²⁹⁹ Vidžemės leidimai pavadinimu *Das Hauß-, Zucht- und LehrBuch Jefu Syrachs* [1685 m. *Jefus Syrachi*] (daugiau SLV: 11, 18, 29, 48), Kuržemės – *Das Hauß-, Zucht- und LehrBuch Jefus Syrachs* (SLV: 47).

³⁰⁰ Galimybė sugretinti visus penkis iki 1685 m. imtinai pasirodžiusius Siracido knygos leidimus atsirado tik 2017 m. gruodžio 8 d., kai vienos iš doktorantūros stažuotėjų metu lankantis Lundo universiteto bibliotekoje rastas iki šiol neišlikusiu laikytas Georgo

leidimuose Sir 50,24–26 versetus nerasta jokių įrodomąją vertę turinčių argumentų, kad jie galėjo būti pernaudoti. Netgi priešingai – juose yra mažiau žodžių nei LVM₂, tad ir sutampančių žodžių mažiau.³⁰¹ Vis dėlto labiau gali stebinti tai, kad kitoje VLH esančioje perikopėje iš Siracido knygos – Sir 15,1–8 – visiškai atitikmenys sudaro beveik dvigubai mažiau – 0.43; pvz., Sir 15,7:

(105) SP	οὐ μὴ καταλήμψονται αὐτὴν ἄνθρωποι ἀσύνητοι, καὶ ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ οὐ μὴ ἴδωσιν αὐτήν·
V	homines stulti non adprehendent illam et homines sensati obviabunt illi homines stulti non videbunt illam longe enim abest a superbia et dolo
LB	ABer die Narren finden sich nicht / vnd Gottlofen können sie nicht erfehen /
EE	+_Beth +_te @_Jecke @\$_nhe attrode @\$_to / #_vnd +_te @_Beefdewige @_to @%_nhefaredtczes /
LVM₂	+_Bett +_tee @_Jegki @_to @_nhe attrohd / #_vnd @_Beßdeewigi @_to +_nhe warr @_eeraudfiet.
VLH	+_Bet +_tee @_Çeğki @_to @_ne atrohd / #_in +_tee @_Besdeewigi @_to +_ne warr @%_şaredfeht.
GB	Nep Prattigi žilveki wiņņu ne eedabbuhs/ un grehziģi Ļaudis wiņņu ne redfehs.

Füreckerio verstame Sir 15,7 versete visiškai atitikmenys sudaro vos 0.09. Jame tėra vienas visiškai sutampantis žodis – sujungiamasis jungtukas la. *in* ‘ir’, esantis visuose gretinamuose šaltiniuose. Versete puikiai atsispindi skirtingos GB ir VLH šių eilučių vertėjų strategijos: VLH versetas perimtas iš LVM ar EE ir redaguotas pagal LB, o GB, nepaisant ilgos Siracido knygos vertimo tradicijos, atrodo versta iš naujo. Tai vienas retesnių pavyzdžių, kai galima teigti, kad nei VLH, nei GB nėra remtasi Vulgata, kuri daug skiriasi nuo originalo ir kitų vertimų.³⁰² Taip pat mažai sutampa ir kiti perikopės versetai (pvz., Sir 15,4 – 0.16, Sir 15,8 – 0.42 ir kt.), išskyrus Sir 15,3:

(106) SP	ψωμιεῖ αὐτὸν ἄρτον συνέσεως καὶ ὕδωρ σοφίας ποτίσει αὐτόν·
V	cibabit illum panem vitae et intellectus et aqua sapientiae salutaris potabit illum <et firmabitur in illo et non flectetur>

Mancelio *Das Hauß-, Zucht- und LehrBuch Jefu Syrachs* 1671 m. leidimas (sign. BDL Si 091).

³⁰¹ Pavyzdžiui, Sir 50,24 versete 1631, 1643 ir 1671 yra *vnd darra* [...] *wiβu labbu*.

³⁰² Vulgatoje – „Paiki žmonės nepagaus jos, ir protingi žmonės pasitiks ją. Paiki žmonės nematys jos, nes ji toli nuo puikybės ir klastos“ (Skvirecko (1911: 649) vertimas).

LB	Sie wird jn speifen mit brot des Verftands / vnd wird jn trencken mit waffer der Weilheit.
EE	@_Ta #_to #%_ehdenas #_ar #_Mayße #_thås #_fappraſſchennes / #_vnde #\$_to #\$_czirdenas #_ar #_Vdenne #_thås #_gudbribes /
LVM₂	#_Winja #_to #%_ãhdenahß #_ar #_Mais #_tahs #_ſappraſſchanas / #_vnd #\$_to #\$_dfirrdinahß #_ar #_Vdeni #_tahs #_Guddribas.
VLH	#_Wiņņa #_to #_ehdinahs #_ar #_Maiļi #_tahs @_Atfihſchanas / #_in #_dfirdinahs #_to #_ar #_Uhdeni #_tahs @_Pahrpraſchanas.
GB	Wiņņa to ehdinahs ar to Maiļi tahs Œappraſchanas / un <u>dfirdinahs</u> to ar Uhdeni tahs Gudribas .

Sir 15,1–8 perikopėje šis versetas labai išsiskiria, nes jame visiškai atitikmenys sudaro net 0.8. Iš pavyzdžių matyti, kad GB teikiamas vertimas dar daugiau sutampa su LVM₂ ar EE nei VLH, kuriame Füreckeris vartoja la. *Atfihſchanas* ‘dab. pripažinimo’ ir la. *Pahrpraſchanas* ‘dab. neteisingo supratimo’³⁰³ vietoj LVM₂ ir EE randamų la. *ſappraſſchanas* ‘supratimo’ ir la. *Guddribas* ‘išminties’. Tiesa, VLH ir GB yra vienas tik juose esantis sintaksinis sutapimas – sutampa veiksnio ir papildinio vieta (pabraukta), tačiau jis didelės įrodomosios vertės neturi, nes tokia tvarka vartojamas ir SP, ir V. Gali būti, kad šis versetas latviškuose vertimuose sutampa ne dėl rėmimosi, bet todėl, kad skirtumų nėra ir likusiuose šaltiniuose, išskyrus Vulgatą³⁰⁴, kurioje skiriasi skirstymas į versetus.

Grįžtant prie kitų daug sutampančių perikopių pasakytina, kad trečioje vietoje pagal visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinį dažnį yra 1 Jn 4,16–21 (0.73), kurioje yra 130 žodžių, ir ketvirtoje Ef 2,19–22 (0.71), kurioje – 58 žodžiai (žr. 30 diagramoje). Kaip galima pastebėti, daugiau sutampa tos neevangelinės perikopės, kuriose yra mažiau žodžių, tačiau nedidelė imtis daro įtaką dažniui (kuo imtis mažesnė, tuo didesnė atsitiktinė paklaida), todėl tikslinga būtų paminėti, kad kai perikopės žodžių imtis yra lygi ar didesnė už vidurinę reikšmę (mediana 131), didžiausią santykinę dalį visiškai VLH ir GB atitikmenys sudaro šiose perikopėse: 1 Kor 9,24–27, 10,1–5 (0.66), Ef 5,1–9

³⁰³ Prie abiejų Füreckerio vartojamų žodžių teikiamos dabartinės latvių kalbos žodžių reikšmės, nors akivaizdu, kad Füreckeris šiuos žodžius versete greičiausiai vartojęs kita reikšme.

³⁰⁴ Vulgatoje – „Ji valgydins jį gyvenimo ir išminties duona ir girdys jį išganingos išminties vandenimi; ji bus jame stipri, taip kad jis nepasvirs.“ (Skvirecko (1911: 648) vertimas).

(0.63) ir Gal 4,21–31 (0.61). Pavyzdžiui, ilgiausias daugiausia sutampantis minėtų perikopių versetas 1 Kor 10,1 (0.86)³⁰⁵:

(107)	Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον
GR	
V	Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt,
LB	JCH wil euch aber / <u>lieben</u> Brüder / nicht verhalten / Das vnser Veter find alle vnter der Wolcken gewefen / Vnd find alle durchs Meer gegangen /
LBž	Ick wil yuw överft <u>leven</u> bröder nach vörentholden / dat vnfe vöder <u>alle</u> / <u>lynt</u> * vnder der Wulcken geweft / vnde <u>lynt</u> alle dörh dat Mëer geghan
EE	#_Beth #_es #_%_nhe grib #_yums / +_mylige #_Brale / +_to @%_apbleepthe / #_ka #_muffe #_Thewe #\$__wueffc #\$__gir @_appelkan #_%_tho #_%_paddebbeffe #_%_buewuffche / #_vud #\$__gir #\$__wuffe #_czour +_to #_Jure #_gayuffche /
LVM₂	#_Bett #_es #_nhe gribbu #_jums / +_mili #_Brahli / +_to #_flehpt / #_ka #_%_muhši #_Tähwi #\$__wišši #\$__gir #_%_appakfchan #_%_to #_Paddebbes #_bijufchi / #_vnd #\$__gir #\$__wišši #_czaur +_to #_%_Juhri #_ghayufchi /
VLH	#_Bet #_es #_ne gribbu #_jums / +_Mih=lee #_Brahli / +_to #_šlehpt / #_ka #_%_muhši #_Tehwi #_wišši #_appakšch #_tahs #_Padebbes #_biju=šchi / #_in #_wišši #_zaur #_Juhru #_gahjušchi /
GB	BEt es ne gribbu jums Brahli šlehpt/ ka muhšo Tehwi irr wišši appakšch tahs Padebbes bijušchi/ un wišši irr zaur Juhru gahjušchi.

Išskyrus tris žodžius (GB nesančius la. *Mihlee* ‘mieli’ ir la. *to* ‘tą’ bei la. *muhši* ‘mūsų’ forma), visi VLH žodžiai turi visišką atitikmenį Glücko Biblijoje, tačiau ir čia gretinti tik du šaltinius nebūtų teisinga. Iš pavyzdysje pateiktų kitų latviškų vertimų matyti, kad 1 Kor 10,1 tradiciškai nuo pat pirmojo perikopių rinkinio verčiamas beveik taip pat, tiksliau – pernaudojamas su nedideliais redakciniais pakeitimais. Pavyzdžiui, la. *apbleepthe* ‘paslėpti’ (EE) → *flehpt* ‘slėpti’ (LVM₂, VLH, GB), la. *appakfchan* (LVM₂) → *appakšch* ‘po’ (VLH, GB). Taip pat keliuose latviškuose tekstuose skiriasi ir žodžių tvarka, kuri nulemta skirtumų vokiškuose vertimuose (žr. pabrauktas vietas). Kadangi EE versta beveik pažodžiui iš LBž, išlaikyta ir joje vartojama žodžių tvarka, kuri skiriasi nuo LB vokiečių aukštaičių tarme. Tokia EE forma perimta ir Mancelio vertime, tačiau Glücko Biblijoje ji skiriasi ir nesutampa nei su latviškais, nei su vokiškais šaltiniais (GR ir V šiuo aspektu negalima palyginti, nes vartojama veikiamoji

³⁰⁵ Daugiau už 1 Kor 10,1 sutampa tik Ef 5,7, tačiau jame vos 4 žodžiai (*Tapeh3 ne eššeeet wiņņu Beedri*), kurie taip pat sutampa ir su LVM₂.

rūšis). Remiantis tik šiuo pavyzdžiu sunku pasakyti, kuriuo latvišku vertimu galėjo naudotis Glückas, nes VLH žodžių tvarkos skirtumo nematyti – pagalbinis veiksmožodis la. *irr* ‘yra’ apskritai tose vietose nevartojamas. Tačiau galėjo būti remtasi VLH, nes galbūt būtent todėl, kad VLH nėra pagalbinio veiksmožodžio GB buvo įterpiamas ten, kur atrodė labiausiai tinkama. Kitu atveju, jei būtų buvę remtasi LVM₂ ar EE, neatrodytų pagrįstas sprendimas tik šiuos du žodžius la. *gir wišši* sukeisti vietomis ir rašyti priešingai nei buvę iki tol. Iš tiesų dar trijose 1 Kor 9,24–27, 10,1–5 perikopės vietose – 1 Kor 9 10,2,3,4 – matomas lygiai toks pats šių leksemų vietos sakinyje skirtumas, kai EE ir LVM₂ yra *gir wišši*, VLH – tik *wišši*, o GB – *wišši irr*.

Vis dėlto teigti, kad visos 1 Kor 9,24–27, 10,1–5 perikopės eilutės GB buvo pernaudotos iš VLH, tikrai negalima, nes skirtumų yra daug. Vietomis atrodo, kad naudotasi visais latviškais vertimais ir pateiktas variantas turi panašumų vienur su vienu, kitur su kitu, o kartais atrodo versta visiškai iš naujo, pvz., 1 Kor 9,25:

(108) EE	[...] @_wynge @_tha / #_ka #_the #_wene #_kro n e #_dab b u / #_beth #_mhes #_wene @_nhe paffuddige.
LVM₂	[...] @_winy @_ta / #_ka #_tee #_weenu #\$_Krohni +_katters @\$_šawieft / #_dab b u / #_bett #_mehß #_weenu @_muhchigu.
VLH	[...] @_Wiņņi #_tapehts / #_ka #_tee #_weenu @\$ Pušchkaini #\$_dab b u / +_kas @\$ šawihft; #_bet #_mehs @_to @_muhfchigu +_Krohni.
GB	[...] tee pašchi tapeh3/ ka tee weenu isnihzigu Krohni dab b u/ bet meh s weenu neisnihzigu.

Čia matyti, kad GB turi panašumų su visais tekstais, tačiau greičiausiai versta iš naujo ir leksiniai sutapimai tėra nulemti tradicinės vartosenos. Akivaizdesnė tradicijos įtaka matyti 1 Kor 10,5, kuriame GB labiau sutampa su LVM₂ ar EE, bet ne su VLH (žr. paryškintas vietas):

(109) EE	#_Beth #_py @_doudtczems #%_nhe by #_Dewam +_wens #_labs #_prātc3 / @_aef t o #_the #_gir @%_pašifte +_exkan +_to #%_Tuxniffe.
LVM₂	#_Bett #_py @_daudfeems #%_nhe by #_Deewam #_labbs #_praht3 / @_aif t o #_tee #_gir #_nošifti #_Tuxnefsy.
VLH	#_Bet @_us @_daudf #_no #_teem #_ne bija #_Deewam #_labs #_Prahts / +_in @_tappa #_nošifti #_Tukšnešī.
GB	Bet pee ta leelaka Pulka no teem ne bija Deewam labs Prahts: jo tee irr nošifti Tukšnešī.)

1 Kor 10,5 Füreckerio vertimas nuo visų skiriasi labiausiai ir akivaizdu, kad juo Glückas nesirėmė. Tai, kad VLH ir LVM₂ bei EE skiriasi prielinksnis la. *py* ‘prie’ ir *us* ‘ant; į’, dėsninga, nes konstrukcijoje su la. *labs prahts* ‘gera valia’ Mancelis vartojo *pie*, bet Füreckeris dažniausiai *uz*. Glūcko tekste galima sutikti abu prielinksnius, tačiau iš bazės pavyzdžių matyti, kad *uz ko?* vartojamas tik tuomet, kai buvo pernaudojamas VLH vertimas. Pavyzdžiui, evangelinėje perikopėje Mt 17,5 – *py kattru mann labbs Prahtz gir* (LVM₂) : *Us ko man labs Prahts irr* (VLH) : *us ko man labs Prahts irr* (GB), bet 2 Pt 1,17 – *py kattru mann labbs Prahtz gir* (LVM₂) : *kas man pa Prahtam irra* (VLH) : *pee ka man labs Prahts irr* (GB); arba Mal 3,1 tik GB *pee ka jums labs Prahts irraid*. Taigi, *labs prahts* su prielinksniu *uz* GB tiriamoje teksto dalyje pasitaiko tik pernaudotame tekste, tačiau, kaip rodo Mal 3,1, tai nereiškia, kad prielinksnis *pie* vartojamas tik tada, kai remiamasi LVM.

Trumpai apibendrinant šias kelias daugiausia su GB sutampančias perikopes pasakytina, kad nors visiški atitikmenys jose sudaro gana didelę dalį (Sir 50,24–26 – 0.75; 1 Kor 9,24–27, 10,1–5 – 0.66), teigti, kad jos GB pernaudotos tik iš VLH nebūtų galima.

4.5.4.2.1.2.1.2. **Mažiausią** santykinę dalį visiški atitikmenys sudaro 1 Pt 3,20–22 (0.25)³⁰⁶ ir 2 Kor 4,7–10 (0.27) perikopėse. Įdomu, kad jos abi yra teikiamos tik VLH. Nors gali būti, kad minėtų perikopių žemam rezultatui įtakos turi palyginti nedidelė jų imtis, atitinkamai 71 ir 74 žodžiai (plg. mediana 131), regis, labiau tikėtina, kad Glückas jų galėjo būti ir visai nematęs. Visi 2 Kor 4,7–10 perikopės versetai VLH ir GB skiriasi labai daug ir neabejotinai versti nepriklausomai vienas nuo kito, pvz., 2 Kor 4,8 (0.1):

(110) GR	ἐν παντὶ θλιβόμενοι ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι, ἀπορούμενοι ἀλλ' οὐκ ἐξασπορούμενοι,
V	in omnibus tribulationem patimur sed non angustiamur aporiamur sed non destituimur
LB	Wir haben allenthalben trübsal / Aber wir engften vns nicht. Vns ift bange / Aber wir verzagen nicht.
VLH	#%_Mums @_irr @%_wiśsur @_Behdas; #_bet+_mehs+_ne eśśim+_wiśśai @_apbehdinati: #%_Mums @_irr+_bail; @_bet#_mehs @_ne padohdamees. (+_ne paļaujamees /+_ne pametteem+_to+_Drohśchibu.)

³⁰⁶ Kadangi 1 Pt 3,20–22 sutampančių žodžių santykinis dažnis apskritai yra mažiausias iš visų VLH perikopių, ji glaustai jau aptarta ir cituota anksčiau 4.5.4.2 dalyje.

GB | Mehs tohpam wiśsi špaiditi/ bet tomehr ne nošpaiditi: mehs šchaubamees/ to mehr mehs ne išsamiftam.

Matyti, kad 2 Kor 4,8 verseto GB pagrindinis šaltinis buvo graikiškasis, o VLH – Lutherio Biblija (žr. paryškintas vietas). Atrodo, Füreckeriui šio verseto vertimas kėlė abejonių, nes net spausdintame tekste likę keli vok. *verzagen* ‘nusiminti’ variantai (daugiau Kazakėnaitė 2015: 136). Nors gana dažnai bent vienas iš Füreckerio teikiamų variantų sutampa su GB, šiuo atveju taip nėra.³⁰⁷

Dvigubai didesnė apimtis trečiosios labiausiai besiskiriančios perikopės – Rom 12,6–16 (0.28), kurioje yra 154 žodžiai (žr. 30 diagramą). Ši perikopė GB neabejotinai versta iš naujo – visi jos versetai skiriasi labai daug (žr. 5.1.4.2 ir 4.5.4.2.1.2.2), pvz., ilgiausias Rom 12,6–16 perikopės versetas – Rom 12,8 (0.29):

(111) GR	εἶτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει· ὁ μεταδιδούς ἐν ἀπλότητι, ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν ἰλαρότητι.
V	qui exhortatur in exhortando qui tribuit in simplicitate qui praeest in sollicitudine qui miseretur in hilaritate
LB	Ermanet jemand / fo warte er des ermanens. Gibt jemand / fo gebe er einfeltiglich. Regieret jemand / fo fey er forgfeltig. Vbet jemand Barmhertzigkeit / fo thu ers mit luft.
VLH	@_Ja #_kas #_pamahza / #_lai #_tas @_šarga +_to #%_Pamahzišchanu. +_Ja @_kas +_ko @_dohd / #\$_lai #\$_tas #_to @_dohd @%_weenteešigi. +_Ja @_kas #_walda / #%_Tam +_buhs +_weenumehr @_gahdaht. +_Ja @_kas +_parahda @%_Schehlaftibu / #\$_lai #\$_tas #_to #_darra #_labbis #_Prahtis.
GB	Jepšchu kas pamahza/ (lai tas paleek) Pamahzišchanâ: Kuršch isdalla/ (tas lai to darra) eekšch Weenteešibas/ kuršch walda/ (lai tas to darra) ar Tšchaklibu/ kuršch apfchehlojahs/ (tas lai to darra) labbis Prahtis.)

Nors šiame versete yra visiškų atitikmenų, VLH ir GB vertimai skiriasi. Jau vien iš sakinių struktūros galima spręsti, kad GB versetas verstas iš originalo, o Füreckeris naudojosi Lutherio Biblija. Tai taikytina visiems minėtos perikopės versetams.

Reikia pridurti, kad kai VLH perikopės žodžių imtis yra lygi ar didesnė už vidurinę reikšmę (mediana 131), mažiausią santykinę dalį visiški atitikmenys sudaro kitose perikopėse: Žyd 9,11–16 (0.33); 2 Pt 1,12–18 (0.34); Gal 5,25–26 6,1–10 ir Gal 3,15–22 (0.36), pvz., Žyd 9,13 (0.25):

³⁰⁷ Plg. Apr 12,7 versete – *In tas šahtans / (Puhkis) kařroja in wiņņa Eņģeli* (VLH) : *un tas Puhkis kařroja un wiņņa Eņģeli* (GB).

(112) GR	εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἀγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα
V	Si enim sanguis hircorum et taurorum , et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis
LB	DENN fo <u>der Ochsen vnd der Böcke blut</u> / vnd die afchen von der Kue gelprenget heiliget die Vnreinen / zu <u>der leiblichen reinigkeit</u>
LVM ₂	<u>@_Aifto #_ja #\$_ to #\$_ Wehrfcho #\$_ vnd + to #\$_ Ahfcho #\$_ Afšins / @_vnd #_tee #_Pällni +_no #_tahß #\$_ Ghohß #\$_ apflatziti / #\$_ tohß #\$_ nhefkieftus @_fwehtiya / #_py #\$_ tahß @\$% meefšigas #\$_ fkieftibas</u>
VLH	<u>@_Tapeh3 #_ja #\$_ to #\$_ Wehršchu #\$_ in + to #\$_ Ahfchu #\$_ Aššinis / @_in #_tee #_Pelni +_no #_tahs #_Gohws / +_ar +_ko +_tee #\$_ apšlaz3ijahs / #\$_ tohs #\$_ nešchkih=ftus @_šwehtija #_pee @\$% Meešigas #\$_ šchkihftibas</u> :
GB	Jo ja tas Aššins to Wehršchu un Ahfchu / jeb tee Pelni tahs jaunas Gohws tohs Nešchkihftus apšlaz3inadama šchkihfti pee šchkihftibas tahs Meešas /

Šiame versete gana daug VLH bei LVM₂ žodžių nuo GB skiriasi vieta. Dauguma jų nulemti Glūcko pasirinkto pažyminio po pažymimojo žodžio vartojimo. Tradiciškai toks vartojimas latvių senuosiuose raštuose laikomas vokiečių kalbos sintaksės įtaka (Vanags 2013: 228), nes latvių kalbai tokios konstrukcijos nebūdingos. VLH ar LVM₂ ši konstrukcija aptinkama tik vienoje vietoje, nes ji ir pačiame LB vartojama tik kartą (la. *tee Pelni no tahs Gohws* : vok. *die afchen von der Kue*), tačiau GB pažymėtoms sintagmoms įtaką darė ne LB, o klasikinių kalbų tekstai. Tai, kad GB nesirėmė ankstesniais latvių Žyd 9,13 verseto vertimais, atliktais iš Lutherio Biblijos, rodo ne tik minėtos konstrukcijos (pvz., vok. *zu der leiblichen reinigkeit* → pee Meešigas šchkihftibas (LVM₂, VLH), o gr. πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα → pee šchkihftibas tahs Meešas (GB)), bet ir pusdalyvio vartojimas (la. *apšlaz3inadama* ‘apšlakstydama’) ar nauja pridėta leksema (la. *jaunas Gohws* ‘jaunos karvės’).

4.5.4.2.1.2.2 Visiški atitikmenys neevangeliniuose versetuose

Kaip rašyta šio skyriaus pradžioje, iš visų 1613 VLH versetų 704 priklauso neevangelinėms ištraukoms. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis jose svyruoja maksimaliai (žr. 2.4.2.5. diagramą priede) – nuo 0 iki 1, o vidutiniškai sudaro mažiau nei pusę (0.48). Čia rezultatai labai skiriasi nuo aprašytų evangeliniuose, nes nesudaro didesnių sanaujų ir tik penkiuose iš 704 versetų visi žodžiai visiškai sutampa (plg. evangeliniuose – 155). Tai – Rom 12,6, Apd 2,13, Rom 11,36, Ef 5,7 ir 1 Kor 12,4. Tikėtina, kad ir šiam

rezultatui įtakos daro nedidelė imtis – atitinkamai 10, 8, 16, 4 ir 8 žodžiai versete (mediana 19). Pvz., trumpiausias visiškai sutampantis versetas Ef 5,7, kuriame vos keturi žodžiai:

(113) EE	#_Tapeetɜ / @_nhe thopet #_winge #%_bedre+_drouge.
LVM₂	#_Tapehtɜ #%_nhe efšeeta #_winjo #_Beedri.
VLH	#_Tapehɜ #_ne eššeet #_wiņņu #_Beedri :
GB	Tapehɜ ne eššeet wiņņo Beedri.

Toks VLH ir GB sutapimas nėra reikšmingas ne tik dėl minimalios apimties, bet ir dėl VLH sutapimo su LVM₂. Čia formos la. *nhe efšeeta* (LVM₂) ir *ne eššeet* ‘nebūkite’ (VLH, GB) skirtumas latviškuose šaltiniuose negali būti laikomas įrodomąją vertę turinčiu sutapimu. Ilgoji liepiamosios nuosakos daugiskaitos 2 asmens forma *-ieta* įprastai nėra vartojama nei VLH, nei GB, todėl keitimas veikiausiai būtų atsiradęs net ir pernaudojant. Iš tiesų ir ilgiausiam visiškai sutampančiame versete Rom 11,36 sunku pasakyti, ar tikrai GB pernaudotas būtent VLH teikiamas vertimas, nes GB ir LVM₂ skirtumai nėra reikšmingi (GB la. *Aifto* ‘nes, todėl’ vietoje *jo* ‘nes’, o įvardžio la. *tas – viņš* ‘jis’):

(114) GR	ὄτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι’ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα• αὐτῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.
V	quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso omnia ipsi gloria in saecula amen
LB	Denn von jm / vnd durch jn / vnd in jm / find alle ding / Jm fey Ehre in ewigkeit / AMEN.
EE	@_Aefto #_no @_tho / #_vnde #_czour @_tho / #_vnde #%_exkan @_tho / #_gir #%_wuefla #%_letha / @_tam @_gir #_Goodtɜ #_mnuβige / #_Amen.
LVM₂	@_Aifto #_no @_to / #_vnd #_zaur @_to #_vnd #%_eekšchan @_to #_gir #_wišsas #_leetas / @_tam @_gir #_Ghohtɜ #_muhšchige / #_Amen.
VLH	#_Jo #_no #_wiņņa #_in #_zaur #_wiņņu / #_in #_eekšch #_wiņņa #_wišsas #_Leetas / #_winņam #_peeder #_Gohds #_muhšchigi / #_Amen!
GB	Jo no wiņņa/ un zaur wiņņu/ un eekšch wiņņa irr wišsas Leetas: <u>winņam peederr</u> Gohds muhfchigi/ Amen.

Nors Rom 11,36 versete visi VLH žodžiai turi visišką atitikmenį GB, pastarajame yra vienu žodžiu daugiau (pavyzdyje paryškinta). Šis tarinys la. *irr* ‘yra’ vartojamas ne tik GB, bet ir kituose latviškuose vertimuose, kuriuose greičiausiai atsiradęs dėl LB. Vis dėlto ir toks sutapimas ar

skirtumas neturi didelės įrodomosios vertės, nes veiksmazodžiu la. *būt* ‘būti’ išreikštas tarinys latvių kalboje gali būti praleidžiamas (LVG: 734). Didesnę įrodomąją vertę turi tik VLH ir GB vartojama konstrukcija la. *wiņņam peeder* ‘jam priklauso’ vietoj LVM₂ ir EE la. *tam gir* ‘tam yra (t. y. tas turi)’. Tačiau žvelgiant į visą Rom 11,33–36 perikopę, kuriai priklauso cituotas versetas, susidaro įspūdis, kad naudotasi tiek VLH, tiek LVM₂, bet taip pat ir originalu, pavyzdžiui, Rom 11,33:

(115) EE	@_O +_Kada +_wena @%_czillibe #_thās #_Bagatibes / @_lidtcz +_thās #_Guddribes / #_vnde #_Dewe #_atfifchennes. @_Ka +_wueftim @_neeaptweryamme #_gir #_winge #%_šodibe / #_vnde #_nhe išwaižajami +_gir #_winge #_Czelle.
LVM₂	@_Ock +_kahds #_dfilljums #_tahš #_bagghatibas / @_tick +_lieds +_tahš #_Ghuddribas / #_vnd #_Deewa #_Attifchannas. @_Ka +_wiščkim @_nhe aptwerrama #_gir #_winja #%_šohdiba / #_vnd #_nhe išwaižajami +_gir #_winja #_zelli.
VLH	#_AK +_kahds #_Dfilljums #_tahs #_Baggatibas / +_kâ @_arri +_tahs #_Gudribas / #_in #\$_ Atfihšchanas #\$_ Deewa (+_ta +_Kunga.) @_Kâ #%_ne=ismannijama #_irr #_wiņņa @%_šohdašchana / #_in +_kâ #%_ne=iswaižajams #_wiņņa #%_želšch (+_Prahts.)
GB	AK Dfilljums tahs Baggatibas un Gudribas un Deewa Atfihšchanas : zEEK ne ismannijamas irr wiņņa šohdibas / un ne iswaižajami wiņņa želli .

Čia VLH ir GB yra tik vienas unikalus sutapimas – leksemos la. *ne=ismannijama* vartojimas. Gerokai daugiau šis Glücko Biblijos versetas sutampa su LVM₂ (žr. paryškintas vietas). Du iš trijų pabrauktų VLH ir GB skirtumų yra dėl VLH nutolimo nuo originalių šaltinių, o vienas – leksema la. *šohdašchana* : *šohdibas* – gali būti grindžiamas tradicija (vartojamas tiek EE, tiek LVM₂). Vis dėlto toks la. *šohdašchana* ‘baudimas’ vartojimas VLH yra okazinis, nes įprastai gr. κρίσις ekvivalentas yra la. *šohdiba* ‘bausmė’.

Mažiausiai, tiksliau nė vieno visiško atitikmens nėra keturiuose versetuose: Rom 12,9 (2 kartus skirtingose perikopėse), 1 Kor 11,20 ir Fil 1,4. Taip pat ir šiuose versetuose žodžių imtis nėra didelė, atitinkamai 9, 11, 13 ir 11 (mediana 19). Tekstologiniu požiūriu iš jų įdomus pirmasis Rom 12,9 versetas, kuris VLH ir EE pasirodo du kartus skirtingose perikopėse – (1) Rom 12,6–16 ir (2) Rom 12,9–18:

(116) GR	Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος. ἀποστρυφόντες τὸ πονηρόν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ,
V	dilectio sine simulatione odientes malum adherentes bono
LB	DJe Liebe sey nicht falſch/ Haſſet das arge / Hanget dem guten an.

EE	1	#%_Tay #_%mylibe @%_nhe buus #_%wyltige @%_buht. @_Enideth #_%to @%_loune. @_Pekarreth #_tam @%_labbem.
	2	#_TA #_Mylibe @%_nhe gir #_%wiltiga. @_Nydeth #_%to @%_loune / @_pekarretes #_tham @%_labbam.
LVM₂		#%_Tai #_%milibai @%_nhe buhß #_%willtigai @%_buht. @_Eenideeta #_%to #_% Launumu . @_Peekerreeta #_tam @%_Labbam.
VLH	1	#\$_Lai #\$_Mihlibai @%_ne buhs #_%wiltigai @%_buht. @_Eenihdeet @_Grehkus / @_Peekerreet @%_Labbam.
	2	+_Mihlee +_Brahli / #_%Tai @%_Mihlefbai @%_ne buhs #_%wiltigai @%_buht. @_Eenihdeet @_Grehkus; @_peekerreet @%_Labbam.
GB		TA Mihliba lai irr bes wiltigas Buhšchanas; no turrājtees no ta Launuma / peelihpeet tam Labbumam.

Pirma, nei EE, nei VLH nepasinaudota tuo pačiu rinkinio versetu, bet versta iš naujo, nors abiejų perikopių vertėjas, regis, buvęs tas pats. VLH atveju pavyzdys labai svarus, nes rodo, kad anksčiau aptarta tarp tyrėjų šmėstelėjusi mintis, jog Füreckeris buvo išvertęs Bibliją, šiuo atveju paneigiama – jei Adolphis būtų perėmęs tekstą perikopėms iš Füreckerio Biblijos vertimo, versetas sutaptų visose vietose, kaip kad šiame pavyzdyje teikiamas GB.³⁰⁸ Sunku įsivaizduoti, kad Biblijos vertime būtų teikiami keli vieno verseto variantai. Antra, akivaizdu, kad GB nuo VLH skiriasi labai daug, todėl apie pernaudojimą negalima kalbėti. Nors kelios lekšemos sutampa su ankstesniais latviškais tekstais (plg. paryškinta), neatrodo, kad remtasi ir jais, greičiau – GB versta iš naujo.

4.5.4.2.1.2.3. Trumpai apibendrinant visiškus VLH ir GB atitikmenis neevangelinėse perikopėse galima teigti, kad nė viena iš jų nėra pernaudota Glucko Biblijoje. Tą rodo santykinis visiškų atitikmenų dažnis, kuris svyruoja nuo 0.25 iki 0.75. Taip pat išanalizavus daugiausia sutampančias neevangelines perikopes Sir 50,24–26 (0.75) ir Rom 13,8–10 (0.74) daroma prielaida, kad sutapimai jose nulemti ne tiesioginio naudojimosi VLH, bet sutapimų su ankstesniais latviškais vertimais.

³⁰⁸ Paminėtina, kad tai nėra vienintelis VLH versetas, esantis skirtingose perikopėse, be to, visi jie vienas nuo kito skiriasi, pvz., net tame pačiame VLH 15 puslapyje esantis Rom 12,6: *Mihlee Brahli / Ja kam irr ta Dahwana nahkošchas Leetas šluddinaht; Laitas to darra pehž tahs Tizzibas* (Rom 12,6–16) : *Mums dafchadas Dahwanas / pehž tahs Schehlaftibas / kas mums dohta irr* (Rom 12,1–6).

4.5.4.2.1.3 Apibendrinimas

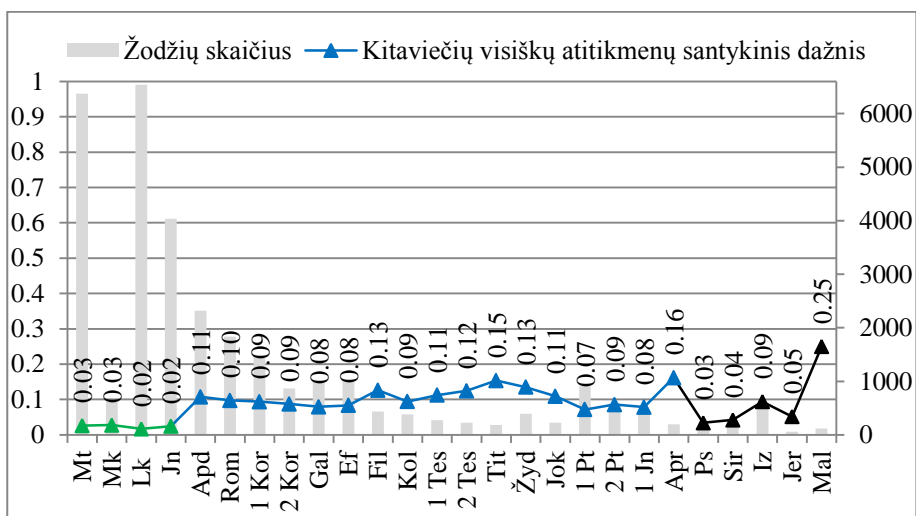
Ištyrus visišką VLH ir GB atitikmenis ir jų pasiskirstymą nustatyta, kad 85 iš 87 evangelinių Füreckerio verstų ištraukų buvo pernaudotos pirmajame Biblijos vertime latvių kalba. Ši išvada netaikytina Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 perikopoms, kurios abiejuose tekstuose buvo verčiamos nepriklausomai. Nėra aišku, kodėl būtent šios dvi 27 sekmadieniui po Švč. Trejybės skirtos perikopės nepernaudotos GB, tačiau labiausiai tikėtina, kad Glücko turėtame VLH rankraštyje jų nebuvo. Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 veikiausiai įterptos paties VLH sudarytojo Henrico Adolphio.

Nepaisant itin didelio evangelinių ištraukų sutapimo – visiškų atitikmenų dažnis VLH svyruoja nuo 0.70 iki 0.94, – nėra nė vienos perikopės, kurios visi žodžiai visiškai sutaptų su Glücko Biblija. Visos buvo pardauguotos, tačiau vienos mažiau, kitos daugiau. Didžiausią santykinę dalį visiški atitikmenys sudaro Luko evangelijos ištraukose (0.87), kurios apimtis apskritai VLH yra pati didžiausia, kiek mažiau jų Jono (0.85) ir Mato (0.81), o mažiausiai Morkaus (0.78) evangelijos ištraukose. Tiesa, teigiant pardauguota neturima omenyje tik GB – iš kelių rastų pavyzdžių ryškėja, kad VLH publikuoti Füreckerio vertimai taip pat buvo redaguojami sudarytojo Adolphio.

Ištyrus visišką VLH ir GB atitikmenis 93-ose neevangelinėse perikopėse nustatyta, kad visiškų atitikmenų santykinis dažnis jose svyruoja dvigubai daugiau nei evangelinėse – nuo 0.25 iki 0.75. Didžiausią dalį šio tipo žodžiai sudaro Sir 50,24–26 (0.75) perikopėje, tačiau ji daug sutampa ir kituose tiriamuose šaltiniuose, todėl jos laikyti pernaudota tik iš VLH nėra pagrindo. Mažiausias visiškai sutampančių žodžių santykinis dažnis nustatytas tik VLH esančiose 1 Pt 3,20–22 (0.25) ir 2 Kor 4,7–10 (0.27) perikopėse, kurios GB buvo verčiamos iš originalo. Tuo remiantis daroma išvada, kad neevangelinės ištraukos Glücko nebuvo perimtos, nes sutapimai jose veikia nulemti sutapimų su ankstesniais latviškais vertimais, o ne tiesioginio naudojimosi VLH.

4.5.4.2.2 Kitaviečiai visiški atitikmenys (#\$)

Kitaviečių visiškų atitikmenų VLH yra santykinai nedaug – 1727 (5.52%, plg. Reiterio UP – 11.70%). Jų pasiskirstymas VLH yra aiškiai diferencijuotas – daugiau kaip 3/4 šio tipo žodžių yra neevangelinėse perikopėse – 1335, o evangelinėse vos 392. Ištraukose pagal Biblijos knygas jie pasiskirstę taip:

31 diagrama. Kitaviečių visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis pagal Biblijos knygas

Natūralu, kad rezultatai koherentiški 22 diagramoje teiktiems, nes kuo daugiau panašumų, kaip kad evangelinėse ištraukose, tuo mažiau skirtumų, ir *vice versa*. Gerokai didesnę santykinę dalį kitaviečiai visiški VLH ir GB atitikmenys sudaro neevangelinėse ištraukose (mėlyna ir juoda spalva), kuriose santykinis dažnis svyruoja nuo 0.034 iki 0.24, o evangelinėse (žalia spalva) jis nesiekia nė mažiausio neevangelinių perikopių rezultato ir svyruoja nuo 0.01 iki 0.028. Tai rodo, kad kai žodžiai evangelinėse perikopėse sutampa, jie dažniausiai ir vartojami toje pačioje vietoje, tačiau neevangelinėse ištraukose nemažai tokių, kurių vieta skiriasi. Tai pagrindžia evangelinių VLH ištraukų pernaudojimą GB.

Evangelinėse perikopėse šio tipo žodžių santykinis dažnis atvirkščiai proporcingas visiškų atitikmenų dažniui – daugiausia yra ištraukose iš Morkaus (0.028), kiek mažiau iš Mato (0.0254) ir Jono (0.0245), o mažiausiai iš Luko evangelijos (0.01). Taigi, nors versetų iš Luko evangelijos VLH yra daugiausia, joje fiksuojamas apskritai mažiausias kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis. Jis neabejotinai nulemtas VLH pernaudojimo GB.

Rezultatai daugiau skiriasi neevangelinėse ištraukose, čia jie nėra tokie koherentiški, nors ir didžiausią ištraukų dalį šio tipo žodžiai sudaro Malachijo knygoje, kurioje visiškų atitikmenų yra mažiausiai. Vis dėlto kitose ištraukose iš Senojo Testamento kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis yra vienas mažiausių, plg. Ps 0.034, Sir 0.042, Jer 0.052,

tačiau ištraukose iš NT jų yra daugiau – 1 Jn 0.065, Apd 0.10, Žyd 0.13. Tai rodo, kad verčiant perikopes iš Senojo Testamento, išskyrus Malachijo knygos, leksikos sluoksnius Glücko Biblijoje ir VLH skiriasi – nėra nei daug visiškų atitikmenų, nei kitaviečių visiškų atitikmenų. Priešingi rezultatai matomi perikopėse iš kitų Naujojo Testamento dalių – čia nors gana nemažai žodžių visiškai sutampa, tačiau dalis jų vartojami kitoje GB vietoje.

4.5.4.2.2.1 Evangelinės ištraukos

4.5.4.2.2.1.1 Kitaviečiai visiški atitikmenys evangelinėse perikopėse

Minėti 392 (1.25% visų VLH žodžių) 87-iose evangelinėse VLH perikopėse esantys kitaviečiai visiški atitikmenys yra pasiskirstę nevienodai (žr. 2.4.3.1.a. diagramą priede). Kaip ir galima laukti, **daugiausia** jų yra labiausiai besiskiriančioje Mt 24,37–51, tačiau ir čia jie sudaro vos 0.12 perikopės. Antroje vietoje esančioje Mt 4,18–22 yra dar mažiau – 0.09, pvz., jos Mt 4,20 (0.3) versetas, kuriame yra daugiausia šio tipo žodžių:

(117) GR	οι δε εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ.
V	at illi continuo relictis retibus secuti sunt eum
LB	Bald <u>verlieffen</u> sie jre netze / <u>ynd</u> folgeten jm nach.
LVM₂	@\$_Dries #\$_ <u>atftahya</u> #\$__tee #\$__šawus #\$__Tiekklus / #_ynd #%_ghaya #\$__pakkaļ #\$_%_winju.
VLH	#_In #_tee #\$_%_atftahja #\$__tikkušchi #\$__šawus #\$__Tihklus / #_in #%_gahja #_wiņņam #_pakkaļ.
GB	Un tee tikkušchi šawus Tihklus <u>atftahje/ un</u> gahje wiņņam pakkaļ.

Vis dėlto čia tėra trys tik vieta besiskiriantys žodžiai (ketvirtas skiriasi ir forma). Tokiam Glücko Biblijos keitimui negalėjo turėti įtakos vertimo ar redagavimo šaltiniai, nes visuose objektas teikiamas po tarinio, kaip VLH, o ne atvirkščiai. Tai veikia Glücko ar redaktorių redakcinis keitimas, galbūt atsiradęs perrašant ar grindžiamas sakinio aktualiąja sklaida – svarbesnė informacija dažnai kalboje teikiama sakinio pabaigoje. Vis dėlto abejonių dėl verseto panaudojimo, nors ir su pakeitimais, nekyla, plg. GB ir LVM₂ leksinius ir sintaksinius skirtumus. Be to, Mt 4,20 GB perimta ir VLH vokiška sakinio struktūra (žr. pabraukta)³⁰⁹, nors neretai GB tokie sudėtiniai sujungiamieji sakiniai, kurie GR atitinka dalyvinę konstrukciją, iš VLH

³⁰⁹ Įdomu, kad Mt 4,20 versetas tokią struktūrą išlaikė iki pat 2012 m. naujosios Biblijos vertimo latvių kalba redakcijos.

perimtuose versetuose taisyti, pvz., net tos pačios perikopės ankstesnis Mt 4,18 versetas:

(118) GR	[...] εἶδεν [...] βάλλοντας ἀμφιβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν
LB	[...] fahe er zween Brüdere / [...] / <u>die worffen</u> jre netze ins meer
VLH	[...] #_eeraudfija #_diwi #_Brahļus / [...] / +_tee @\$__eemette #\$__šawu #\$__Tihklu #\$__Juhṙā;
GB	[...] eeraudfija diwi Brahļus/ [...] / šawu Tihklu Juhṙā mettam

Versete VLH vartojamas šalutinis sakinytis, kuris atitinka LB (žr. pabraukta), tačiau Glücko Biblijoje, kaip ir originale, – dalyvinė konstrukcija. Tokių redakcijų GB ir kitose vietose išties yra nemažai, nes stengtasi išlaikyti GR vartojamą konstrukciją, kadangi ji būdinga ir latvių kalbai, išlaikyti buvo gana lengva.

Taip pat ir trečioje (Mt 25,1–13) bei ketvirtoje (Mt 11,25–30) vietoje pagal kitaviečių visiškų VLH ir GB atitikmenų kiekį yra perikopės iš Mato evangelijos (žr. 2.4.3.1.a. diagramą priede). Tai rodo, kad jose žodžių tvarka skiriasi daugiau nei kitose. Perikopėse iš Luko evangelijos didžiausią santykinę dalį kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro Lk 1,39–56 (0.06) perikopėje, kurios vienas labiausiai besiskiriantis versetas jau aptartas 4.5.4.2.1.1.3.1 dalyje. Kitaviečių visiškų atitikmenų yra ir ištraukose iš Jono evangelijos. Daugiausia jų yra Jn 1,19–28 (0.07) ir Jn 15,17–21 (0.06) perikopėse, pvz., Jn 1,27:

(119) GR	ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, οὗ οὐκ εἰμι [ἐγὼ] ἄξιος ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος.
V	ipse est qui post me venturus est qui ante me factus est cuius ego non sum dignus ut solvam eius corrigiam calciamenti
LB	Der ifts / der nach mir komen wird / welcher vor mir gewesen ift / Des ich <u>nicht werd bin</u> / das ich feine Schuchriemen aufflöſe.
LBž	De yffet / de na my kamen wert / de vor my gewest ys / Des yck <u>nicht werdich byn</u> / dat yck fyne Schoremēn vplōſe.
EE	@_tas #\$__girre / @\$__Katters #\$__peetcz #\$__man #\$__nātcys @_katters #\$__prexkan #\$__man #\$__buewis #_gir / @_Katre #_es #\$__czenix #\$__nhe efime / +_Ka +_es #_wingē #_kurpe #_bixnes #\$__attraiffe.
LVM₂	@_tas #\$__gir / @\$__katters #\$__pehts #\$__man #\$__nahx / @_katters #_preekfch #\$__man #_biyis #_gir #_kuṙṙam #_es #_nhe āβmu #_zēenigs / #_winja #\$__kurppes #\$__fixnus #_attraifšiet.
VLH	#_šchis #\$__irr / #\$__kas #\$__peh3 #\$__mannim #\$__nahks / #_kas

GB	#_preekšch #_mannim #%_bįjs #_irr / #_kuřram #_es #\$_ zeenįgs #\$_ ne eřmu / #_wiņņa #_Kurpju=#_řiksņas #_atraiřiht. řchis/ kas peħz mannim nahks/ irr/ kas preekšch mannim bijįs irr: Kuřram es ne eřmu zeenįgs/ wiņņa Kurpju řiksņas atraiřiht.
-----------	--

Nors pirmoje verseto dalyje žodžių tvarka GB skiriasi nuo visų latviškų vertimų, ji skiriasi ir nuo originalo, nes jame nėra tokio versetų siejamąją funkciją atliekančio įterpimo kaip la. *řchis irr* ‘šis yra’. Iš tiesų, visuose latviškuose tekstuose konstrukcija nulemta pirmojo perikopių rinkinio EE, kuriame ji atsiradusi verčiant iš LB vokiečių žemaičių tarme (žr. pirmus du paryškintus žodžius). Ir nors panašus siejimas matomas ir Vulgatoje (lot. *ipse est* ‘jis yra’), įtikinamiau, kad šis versetas perimtas iš VLH, tik žodžių tvarka jame redaguota (plg. tik VLH ir GB vartojamas parodomasis artumo įvardis la. *řchis* ‘šis’). Pirmasis GB keitimas – tarinio perkėlimas po šalutinio pažyminio sakinio – veikiausiai nulemtas sieko atskirti du iš eilės einančius šalutinius pažyminio sakinius, nors taip perkėlus supratimas gerokai apsunkinamas, nes neaišku, ką atliepia antrasis *kas* (po la. *irr* ‘yra’ trūksta veiksnio). Kitas žodžių tvarkos keitimas – VLH la. *zeenįgs ne eřmu* ‘vertas nesu’ → GB *ne eřmu zeenįgs* ‘nesu vertas’ – gali būti paskatintas arba vertimo redagavimo šaltinių, arba kalbos ypatybių, nes GB teikiama neutrali sudėtinio tarinio dėmenų tvarka, esanti ir GR, V bei Mancelio vertimuose. Iš tiesų toks sudėtinio tarinio dėmenų vartojimas pačiame VLH yra įdomus, nes gali atrodyti atsiradęs dėl EE įtakos, tačiau labiau tikėtina, kad nulemtas harmonijos ir ritmikos siekimo (visų verseto sakinių tarinys teikiamas gale, o jei tarinys sudėtinis, teikiama inversiškai – pagalbinio veiksmožodžio forma nukelta į galą).

Nė vieno kitaviečio visiško atitikmens nėra net 23-ose VLH evangelinėse perikopėse (žr. 2.4.3.1.a. diagramą priede). Iš jų santykinai daugiausia tokių yra Luko (9; t. y. 31.03%) perikopėse, beveik po lygiai Mato (9; t. y. 25%) ir Morkaus (1; t. y. 25%), o mažiausiai Jono (4; t. y. 19.05%) evangelijos ištraukose.³¹⁰ Tai reiškia, kad visų tose perikopėse esančių visiškų atitikmenų vieta sakinyje yra ta pati.

³¹⁰ Mt 20,1–16; Mt 21,1–9; Mt 22,1–14; Mt 22,15–22; Mt 3,13–17; Mt 5,20–26; Mt 7,15–23; Mt 8,1–13; Mt 9,18–26; Lk 10,23–37; Lk 14,16–24; Lk 17,11–19; Lk 18,9–14; Lk 2,1–14; Lk 2,15–20; Lk 2,21; Lk 2,22–32; Lk 2,33–40; Jn 1,1–14; Jn 14,23–31; Jn 16,16–23; Jn 8,46–59; Mk 7,31–37.

4.5.4.2.2.1.2 Kitaviečiai visiški atitikmenys evangeliniuose versetuose

Žvelgiant smulkiau į perikopes sudarančius versetus išaiškėja, kad kitaviečių visiškų atitikmenų yra vos 137-uose iš 910 VLH evangelinių versetų (žr. 2.4.3.2.a. diagramą priede), likusiuose net 773-uose (84.95%) versetuose nėra nė vieno. Daugiausia tokių versetų, kuriuose nėra nė vieno kitaviečio visiško atitikmens, yra Luko evangelijos perikopėse (309, t. y. 89%), kiek mažiau Jono (170; t. y. 82.52%) ir Mato (268; t. y. 82.46%), o mažiausiai Morkaus (25; t. y. 80.64%). Taigi evangelijų išsidėstymas skiriasi nuo to, koks buvo vertinant perikopių lygmenį, nes ten ištraukose iš Jono evangelijos buvo mažiausiai tokių perikopių, kuriose nebūtų nė vieno kitaviečio visiško atitikmens. Priede pateiktoje 2.4.3.2.a. diagramoje galima matyti, kad šio tipo žodžių versetuose yra daugiau rinkinio viduryje (skaitiniuose po Velykų) ir pačioje pabaigoje – pradedant nuo 27-ojo sekmadienio po Švč. Trejybės ir toliau šventadienių skaitiniuose. Šios ištraukos redaktorių veikiausiai peržiūrėtos atidžiau.

Apskritai **didžiausią** verseto dalį kitaviečiai visiški atitikmenys sudaro Lk 1,54 (0.89) ir Jn 6,8 (0.82) versetuose, kituose jų mažiau – Mt 6,27 (0.57), Mk 16,2 (0.55) ir Mt 24,49 (0.55). Kadangi visuose paminėtuose yra mažiausiai visiškų atitikmenų, jie išskirti ir aptarti jau anksčiau šiame skyriuje³¹¹, išskyrus Mk 16,2:

(120) GR	καὶ <u>λίαν</u> <u>πρωὶ</u> τῆ μιᾶ τῶν σαββάτων <u>ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀνατεῖλαντος τοῦ ἡλίου.</u>
V	et <u>valde mane</u> una sabbatorum veniunt ad monumentum <u>orto iam sole</u>
LB	Vnd fie kamen zum Grabe an einem Sabbather <u>feer früe / da die Sonne auffgieng.</u>
LVM ₂	#_Vnd #\$_ tahß #\$_ nahze #\$_ py +_to #\$_ Kappu / +_us +_weenu @\$_ <u>Šwehdenu</u> #\$_ <u>lohte</u> #\$_ <u>aggre</u> / +_kad +_ta #\$_% <u>Šaule</u> @\$% <u>uslehze</u>
VLH	#_In #\$_ tahs #\$_ nahze / #\$_ pee +_ta #\$_% Kappa @\$_ <u>šwehdeenâ</u> #\$_ <u>lohti</u> #\$_ <u>agri</u> / #\$_% <u>šauli</u> #\$_ <u>le3zoht.</u>
GB	Un pirmâ Neddelas Deenâ <u>lohti agri šaulei le3zoht/ nahze tahs pee Kappu.</u>

Čia daugiau kaip pusė žodžių yra kitaviečiai visiški atitikmenys, tačiau versetas skiriasi ne tik Füreckerio vertime ar LVM₂, bet ir šaltiniuose kitomis kalbomis. Kaip matyti, tiek VLH, tiek ankstesniuose vertimuose į latvių kalbą versetas verstas pažodžiui iš LB, kuri nuo GR ar V skiriasi sakinio

³¹¹ Atitinkamai žr. 4.5.4.2.1.1.3.1 ir 4.5.4.2.1.1.4.1.

dėmenų tvarka (žr. pabrauktas ir paryškintas dalis). Tačiau akivaizdu, kad ruošiant GB ši dalis redaguota remiantis graikiškuoju arba lotynišku tekstu, tačiau vežsta pažodžiui nebuvo – tą rodo besiskirianti sakinio dėmenų tvarka.

4.5.4.2.2.1.2. Taigi, 87-iose evangelinėse VLH perikopėse kitaviečių visiškų atitikmenų yra labai mažai. Jų pasiskirstymas evangelijose koreliuoja su anksčiau aprašytu visiškų atitikmenų kiekiu jose – kuo daugiau sutampančių žodžių, tuo mažiau jų yra kitoje vietoje. Todėl daugiausia kitaviečių visiškų atitikmenų yra ištraukose iš Morkaus evangelijos (0.028), šiek tiek mažiau – iš Mato (0.0255) ir Jono (0.0245), o mažiausiai – iš Luko (0.017).

4.5.4.2.2.2 Neevangelinės ištraukos

4.5.4.2.2.2.1 Kitaviečiai visiški atitikmenys neevangelinėse perikopėse

1335 kitaviečiai visiški atitikmenys, esantys 93-ose neevangelinėse perikopėse, sudaro 4.27% visų VLH žodžių. Priešingai nei evangelinėse perikopėse, šio tipo žodžių yra beveik visose, išskyrus Rom 13,8–10 ir Sir 50,24–26 perikopes (žr. 2.4.3.1.b. diagramą priede). **Didžiausią** santykinę dalį jie sudaro Mal 3,1–4 (0.24); Apr 12,7–12, Fil 2,5–11 ir Tit 3,3–8 (0.20), pvz., Mal 3,3 (0.15):

(121)	<p>SP καὶ καθιέται χωνεύων καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ ὡς τὸ χρυσίον· καὶ <u>καθαρίσει τοὺς υἱοὺς</u> Λευὶ καὶ χει αὐτοὺς ὡς τὸ χρυσίον καὶ ὡς τὸ ἀργύριον· <u>καὶ</u> ἔσονται τῷ κυρίῳ προσάγοντες θυσίαν ἐν δικαιοσύνῃ.</p>
V	<p>et sedebit conflans et emundans argentum et <u>purgabit filios Levi</u> et colabit eos quasi aurum et quasi argentum <u>et</u> erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia</p>
LB	<p>Er wird fitzen vnd schmeltzen / vnd das Silber reinigen / <u>Er</u> wird die kinder Leui reinigen vnd leutern / wie Gold vnd Silber / Denn werden sie dem HERRN Speifopfer bringen in Gerechtigkeit /</p>
LVM₂	<p>#_wings #_šehdehß +_vnd #_%_kaufšehß / #_vnd #_to #_šuddrabu @_tieries. + Wings + <u>tohß</u> #\$__Bährnus #\$__Lewi #\$__lkiefties #_vnd @_%_tieries #_ka #_šuddrabu / +_vnd #_tad #\$__tee #\$__tam #\$__Kungam @\$__barriba #\$__Vpperi @\$__neššies / #_%_eekšchan #_Taišnibas /</p>
VLH	<p>#_Wiñfch #_šehdehs / +_kà +_tas / +_kas #\$__šudrabu #\$__kauše #\$__in @_tihri: + <u>Wiñfch</u> + <u>tohs</u> #\$__Behrnus #\$__Lewja #\$__šchkihftihs / #_in #\$__kà #\$__Seltu #\$__in #\$__šudrabu #\$__tohs @\$__tihrihs: @_In #\$__tee #\$__tam #\$__Kungam #\$__atneššihš @\$__Barribas=#\$__Uppurūs (+_Dahwanas) #_eekšch #_Taišnibas. (+_kà +_peeklahjahs)</p>
GB	<p>Un wiñfch šehdehs kaušeht/ un to šudrabu šchkihftiht/ un <u>šchkihftihs Lewja Behrnus/ un istihrihs tohs</u> kà Seltu un šudrabu/ tad atneššihš tee tam KUNGAM Ehdamo=Uppuri eekšch Taišnibas.</p>

VLH Mal 3,3 versete net 14 žodžių skiriasi tik vieta nuo GB. Šiuos skirtumus lemia sintaksinės struktūros skirtumas – GB papildinys vartojamas po tarinio, o VLH priešingai, pvz., la. *Behrnus śchķihstihš* : *śchķihstihš Behrnus* ‘apvalys vaikus’; *tohs tihrihs* : *istihrihs tohs* ‘(iš)valys juos’, išskyrus paskutinį sudėtinio sakinio dėmenį, kuriame tiesioginio papildinio ir tarinio vieta sutampa – la. *tee tam Kungam atneśśihš Barribas=Uppurus* : *atneśśihš tee tam KUNGAM Ehdamo=Uppuri*, – tačiau veiksnio ir netiesioginio papildinio – skiriasi. Vis dėlto nei VLH, nei GB teikiama tvarka nėra pažodinis kurio iš šaltinių vertimas ar perrašymas. GB yra panašesnis į klasikinių kalbų vertimus (žr. *pabraukta*), nors keletas ypatybių rodo ir LB ar bendrą latviškų tekstų, verstų iš Lutherio Biblijos, tradicijos įtaką. Panašumų su klasikiniiais vertimais turi ir VLH, kurio jungtukas la. *in* ‘ir’ nevartojamas ankstesniuose latviškuose šaltiniuose ar LB (vok. *denn* ‘tada’ kaip ir EE, LVM ir GB la. *tad* ‘tada’), tačiau yra Vulgatoje ir Septuagintoje. Rėmimąsi Vulgata ar kitu dar ankstesniu šaltiniu, o ne LB ar tik Mancelio tekstais, patvirtina ir versete esantis intarpas la. *Barribas=Uppurus (Dahwanas)* ‘maisto atnašas (dovanas)’, nes šios klasikiniuose vertimuose ir originale vartojamos ir dovaną reiškiančios leksemos nėra nė viename kitame latviškame šaltinyje ar LB. Juose pagal Lutherio Biblijos pavyzdį (vok. *Speisopffer*) leksema versta žodžių junginiu la. *barriba Vpperi* ‘valgio auką’ (EE, LVM₂) ar GB la. *Ehdamo=Uppuri* ‘valgomą auką’, kuri panašiai verčiama ir naujausiame latvių Biblijos vertime.

Kiek mažesnę santykinę dalį kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro Naujojo Testamento perikopėse, pvz., vienas Tit 3,3–8 versetas Tit 3,5 (0.42):

(122)	οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ἃ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος <u>ἔσωσεν ἡμᾶς</u> διὰ <u>λουτροῦ</u> παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου,
GR	
V	non ex operibus iustitiae quae fecimus nos sed secundum suam misericordiam <u>salvos nos fecit per lavacrum</u> regenerationis et renovationis Spiritus Sancti
LB	Nicht vmb der werck willen der Gerechtigkeit / die wir gethan hatten / Sondern nach seiner Barmhertzigkeit / <u>machtet er vns felig</u> / Durch das Bad der widergeburdt / vnd erneuerung des heiligen Geistes /
LVM₂	#_Nhe #\$_to #\$_darrbo @\$_dheļ #_tahβ #_Taiβnibas / @_kattrus #_mehβ #\$_darriyam / #_bett #\$_śawas @\$%_fchāaftibas #\$_pehts #\$_darriya #\$_wings #\$_mums #\$_śwāhtus #_czaur #_to #_Mafghafchannu #_tahβ #_atfimbfcchanas #_vnd #_atjaunafchanas #_tha #_fwāta #_Gharra /

VLH	#\$_ Darrija #\$_ winfch #\$_ muhs #\$_ šwehtus / #\$__ne @\$_peh3 +_ muhsas #\$__Taišnibas=#\$__Darbeem / #\$__ko #\$__mehs #\$__darrijšchi; #\$__Bet #\$__peh3 #\$_%_šawas @\$%_Schehlaftibas / #\$__3aur #\$__to #\$_%_Atdfimšchanu @\$_Kri=ftibâ / #\$__in +_3aur #\$__Atjaunašchanu #\$__ta #\$__šwehta #\$__Garra /
GB	Ne no teem Darbeem tahs Taišnibas/ ko mehs eššam darrijšchi/ bet peh3 šawu Apfchehlošchanu irr <u>wiņšch muhs šwehtus darrijs/</u> 3aur to Mafgašchanu tahs Atdfimšchanas un Atjaunašchanas ta šwehta Garra.

Nekyla abejonių, kad jei šis VLH versetas ir buvo redaktorių turimame rankraštyje, juo nebuvo naudotasi. Nors tokį įspūdį formuoja žodžių tvarka, kuri nuo visų kitų skiriasi tik VLH (plg. pabraukta), yra ir leksinių bei žodžių darybos skirtumų, kurie rodo, kad GB greičiausiai remtasi tradiciniu LVM₂, o ne VLH. Pavyzdžiui, VLH vartojama la. *peh3 Taišnibas=Darbeem*, bet GB, kaip ir LVM₂ bei EE, *no teem Darbeem tahs Taišnibas*; arba tik LVM₂ ir GB vartojamas pažodinis la. *Mafgašchanu* ‘plovimą’ (vok. *das Bad*, gr. λουτρόν, lot. *lavacrum* ‘maudimasis’), kurią Füreckeris keitęs į la. *Krifitibâ* ‘krikšte’. Iš tiesų ir kituose Tit 3,3–8 perikopės versetuose daug skirtumų ir nėra nė vienos ypatybės, kuria remiantis būtų galima pagrįsti GB naudojimąsi VLH. Lygiai taip nėra įrodymų ir kad kita – Fil 2,5–11 – perikope, kurioje kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro palyginti didelę santykinę dalį, būtų remtasi GB. Skirtumų jos versetuose yra labai daug, pvz., Fil 2,10 (0.19):

(123) GR	ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ <u>παῶν</u> γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων
V	ut in nomine Iesu <u>omne</u> genu flectat caelestium et terrestrium et infernorum
LB	Das in dem namen Jhefu sich beugen sollen / alle der Knie / die im Himel vnd auff Erden vnd vnter der Erden find /
LVM₂	#_ka #\$__eekfchan #\$__to #\$__Wahrdū #\$__JEfu #\$__lohžiteems #_ buhß #\$__wiššeems #\$__Czeļļeems / @_kattri +_eekfchan #\$__Dābbāfsū / #_vnd #\$__wiršson #_Semmes / #_vnd #\$__appackfchan #_Semmes #_gir /
VLH	#_Ka #\$__JEfus #\$_%_Wahrdâ #\$__buhs #\$_%_Zeļļus #\$_%_lohziht #\$__wiššeem / #_kas #\$__Debbešis / #_in #_wirš #_Semmes / #_in #_appakšch #_Semmes #_irr:
GB	Ka eekšch ta Wahrda JEFus lohžitees buhs wiššeem Zeļļeem to/ kas Debbešî/ un wirs Semmes/ un appakšch Semmes irr.

Nors šiame pavyzdyje visi VLH vartojami žodžiai turi atitikmenį GB, šeši žodžiai yra kitaviečiai. Iš dabartinės latvių bendrinės kalbos perspektyvos

žiūrint, būtų galima teigti, kad skirtumai atsiradę dėl Füreckerio pasirinktų latvių kalbai būdingesnių konstrukcijų (plg. verseto pradžia), o GB teikiamas beveik pažodinis Lutherio Biblijos vertimas. Pastarasis iš tiesų nedaug skiriasi nuo teikiamo jau pirmajame perikopių leidime EE ir vėlesniuose Mancelio vertimuose (išskyrus la. *kattri* ‘katrie’ → *kas* ‘kas’, *eekfchan Dābbāšsu* → *Debbešī* ‘danguje’ ir kitus formas keitimus), todėl galima teigti, kad VLH ir GB sutapimai Fil 2,10 versete yra atsitiktiniai, nes veikiausiai verčiant remtasi LVM. Atidžiau pažiūrėjus matyti, kad VLH ir GB žodžių tvarka skiriasi dėl kitokios verseto sintaksinės struktūros. VLH sakinyje veiksnio funkciją atlieka įvardis *visi* (la. *buhs Žellus lohziht wiššeem* ‘turės kelius lenkti visi’), kaip ir GR bei V, tačiau Glūcko Biblijoje, greičiausiai remiantis LB, EE ar LVM₂, – *visi* yra veiksnio *kēliai* pažymynys (la. *lohziites buhs wiššeem Želleem* ‘lenktis (t. y. klauptis) turės visi kēliai’). Kadangi prie šio sakinio prijungiamas kitas sakinytis, VLH veiksnio vieta skiriasi nuo V ar GR (veiksnytis perkeliamas į sakinio, prie kurio prijungiamas kitas, pabaigą).

Kaip minėta pradžioje, **mažiausią** santykinę dalį kitaviečiai visiški atitikmenys sudaro dviejose (plg. evangelinėse – 23) VLH neevangelinėse perikopėse: Rom 13,8–10 ir Sir 50,24–26 – jose nėra nė vieno tik vieta besiskiriančio žodžio. Vis dėlto tai nėra labai reikšminga, nes šiose perikopėse apskritai žodžių yra labai mažai, atitinkamai 77 ir 53 (plg. mediana 131). Be to, Rom 13,8–10 visiškų atitikmenų tvarka ir visuose kituose tirtuose šaltiniuose nesiskiria, o tiriant sutapimus Sir 50,24–26 prieita prie išvados, kad sutapimai joje greičiausiai atsitiktiniai (žr. 4.5.4.2.1.2.1.1).

4.5.4.2.2.2 Kitaviečiai visiški atitikmenys neevangeliniuose versetuose

Iš 704 neevangelinių versetų kitaviečių visiškų atitikmenų yra daugiau kaip pusėje – 486-iuose. Vidutiniškai jie sudaro vos 0.09 verseto, tačiau skaičiuojant vidurkį tik tuose, kuriuose yra bent vienas kitavietis visiškas atitikmuo, jis pakyla iki 0.16. Iš priede teikiamos diagramos (žr. 2.4.3.2.b.) matyti, kad VLH nėra nė vieno verseto, kuriame visi žodžiai skirtųsi tik vieta. Pastebimai **didžiausią** santykinę dalį šio tipo žodžiai sudaro trijuose VLH versetuose: Apd 10,45 (0.652), Ef 5,20 (0.647) ir 1 Kor 4,4 (0.56), o kituose gerokai mažiau – Fil 2,9 ir 1 Kor 11,30 (0.5). Pavyzdžiui, Apd 10,45:

(124) GR	καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ ὅσοι συνῆλθαν τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκκέχυται•
V	et obstupuerunt ex circumcisione fideles qui venerant cum Petro quia et in nationes gratia Spiritus Sancti effusa est

LB	Vnd die gleubigen aus der Befchneitung / die mit Petro komen waren / <u>entfätzten sich</u> / Das auch auff die Heiden die gabe des heiligen Geiftes aufgegoffen ward /
LVM₂	#_Vnd #\$_tee #\$_Titzigi #\$_no #\$_tahß #\$_Apghraifichanas / +_kattri #\$_ar #\$_Peteri #\$_nakufchi #\$_by / @\$%_ifšatruhzenayahß / #_ka #_arridfan #_vs #\$_teems #\$_Pagganeems / #\$_tahß #\$_Dahwanas #_ta #_fwähta #_Gharra #\$_ifleetas #\$_tappa.
VLH	#_In #\$_tee #\$_Titzigi #\$_no #\$_tahs #\$_Apgraiifichanas / +_kas #\$_bij #\$_ar #\$_Pehteri #\$_nahkušchi / #\$_istruhzinajahs / #_ka #\$_ta #\$_šwehta #\$_Garra #\$_Dahwanas @\$_ir #\$_us #\$_teem #\$_Pagaņeem #\$_isleetas #\$_tappa;
GB	Un tur istruhzinajahs tee Titzigi no tahs Apgraiifichanas/ zeek ar Pehtera bij lihdf nahkušchi/ ka arridfan us teem Pagaņeem ta Dahwana ta šwehta Garra tappe isleeta:

Apd 10,45 kitaviečiai visiški VLH ir GB atitikmenys sudaro daugumą, nes visiški atitikmenys čia tėra du ir abu jie yra jungtukai (la. *un* ‘ir’, *ka* ‘kad’). Beveik visus VLH ir GB žodžių vietas skirtumus versete galima grįsti skirtingais vertimo ar redagavimo šaltiniais – GB struktūra nulemta NT originalo (žr. paryškintas vietas), o VLH versetas atrodo tik pakoreguotas Mancelio vertimas, kuris savo ruožtu perimtas iš ankstesniojo EE (su keliais pataisymais). Tai rodo GB žodžių tvarka, kuri sutampa su GR ir V (žr. la. *istruhzinajahs* ‘išsigando’), bei keli leksiniai (la. *zeek* ‘kiek’) ir morfologiniai (la. *ta Dahwana* ‘dovana’) sutapimai, kurių dalis skiriasi nuo Lutherio Biblijos ir kartu nuo ankstesnių latviškų šaltinių, kurių pagrindinis vertimo šaltinis ji buvo. Minėtas vienas leksinis sutapimas rodo, kad vis dėlto Glūcko remtasi ne Vulgata, bet originalu.

Vertimo šaltinių skirtumų buvo nulemtas ir Ef 5,20 rezultatas:

(125) GR	εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί .
V	gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo et Patri
LB	Vnd faget Danck alle zeit fur alles / Gott <u>vnd dem Vater</u> / in dem namen vnsers HErrn Jhefu Chriffti.
VLH	+_in #_pateikdami @_weenumehr #_par #\$_wiššu +_Leetu / #\$_Deewam #\$_in #\$_tam #\$_Tehwam / #\$_eekšch #\$_ta #\$_Wahrda #\$_muhša #\$_Kunga #\$_Jefus #\$_Kriftus /
GB	Pateikdami allafchiņ par wiššeem eekšch ta Wahrda muhša Kunga Jefus Kriftus Deewam un tam Tehwam .

Čia GB pažodžiui sutampa su originalu graikų kalba ir V, o VLH – su Lutherio Biblija, tačiau toks sutapimas nėra tiesioginis, bet atsiradęs dėl ankstesnių vertimų įtakos. VLH nuo jų skiriasi vos viena leksema – la. *weenumehr* ‘visada’, kuri GB ir LVM su EE atitinka tos pačios reikšmės la. *allaſchiņ*. Nors nėra XVII a. latvių tarmių tyrimų, galbūt tai būtų galima sieti su vartoseną, nes Füreckerio vertimai vieninteliai iš tiriamų buvo skiriami Kuržemės latvių bendruomenei, o minėti likę trys – Vidžemės. Be to, visais atvejais tekstų bazėje vok. *alle zeit* ‘visą laiką’ VLH atliepia minėtąją la. *weenumehr*, o GB kaip ir kituose latviškuose tekstuose – la. *allaſchiņ*, išskyrus vieną atvejį Mt 18,10, kuriame la. *weenumehr* yra ir GB. Vis dėlto tuo išskirtiniu atveju leksema GB evangeliniame versete atsiradusi dėl VLH teksto pernaudojimo.

Kaip buvo galima pastebėti, didžiausią santykinę dalį kitaviečiai visiškai atitikmenys sudaro Naujojo Testamento versetuose, nors galbūt daugiau skirtumų dėl spėjamų vertimo šaltinių būtų galima tikėtis ST ištraukų vertimuose. Tai veikiausiai nulemta bendro sutampančių žodžių kiekio.

Iš 704 neevangelinių VLH versetų kitaviečių visiškų atitikmenų nėra 310 (43.72%). Tokie šio tipo atžvilgiu „tušti“ versetai yra aktualūs tiriant teksto pernaudojimą, nes rodo, kad kai tose dalyse žodis sutampa, jis sutampa visiškai. Jie pagal Biblijos knygas VLH pasiskirstę taip:

Knygos santrumpa	Bendras versetų skaičius	Versetų be kitaviečių visiškų atitikmenų absoliutusis dažnis	%	Knygos santrumpa	Bendras versetų skaičius	Versetų be kitaviečių visiškų atitikmenų absoliutusis dažnis	%
Sir	11	8	72.73%	Fil	25	9	36.36%
1 Jn	19	13	68.42%	Tit	11	4	36.00%
Ps	6	4	66.67%	Apd	112	37	33.33%
1 Kor	79	41	51.90%	Kol	21	7	33.04%
Ef	62	32	51.61%	2 Pt	24	7	29.17%
1 Pt	45	23	51.11%	Jok	11	3	27.27%
Rom	100	51	51.00%	Apr	8	2	25.00%
Gal	54	27	50.00%	Žyd	17	4	23.53%
Jer	2	1	50.00%	2 Tes	10	2	20.00%
2 Kor	44	21	48.00%	1 Tes	14	2	14.29%
Iz	25	12	47.73%				

15 lentelė. VLH neevangelinių versetų, kuriuose nėra kitaviečio visiško atitikmens, dažnis

Didžiausią dalį versetai, kuriuose nėra nė vieno kitaviečio visiško atitikmens, sudaro ištraukose iš Siracido knygos (72.73%), Jono pirmojo laiško (68.42%) ir 126 psalmės (66.67%). Vadinasi, jose 2/3 ir daugiau visų versetų sudaro tokie, kuriuose nėra nė vieno tik vieta besiskiriančio žodžio, tačiau Siracido knygoje ir 126 psalmėje yra apskritai nedaug versetų. Priešingai, mažiausiai tokių versetų, kuriuose nebūtų tik vieta besiskiriančių žodžių, yra Pirmojo (14.29%) ir Antrojo (20%) laišku tesalonikiečiams perikopėse.

4.5.4.2.2.3 Apibendrinimas

Kitaviečių visiškų atitikmenų VLH yra palyginti nedaug – jie sudaro 5.50% visų žodžių. Kaip ir galima tikėtis, Füreckerio vertime jų pasiskirstymas aiškiai diferencijuotas – daugiau kaip 3/4 yra neevangelinėse ir tik 1/4 evangelinėse ištraukose. Toks evangelinių ištraukų rezultatas yra nulemtas anksčiau aptarto VLH sutapimo su GB.

Iš 87-ųjų evangelinių ištraukų 64-iose yra kitaviečių visiškų atitikmenų. Daugiausia jų perikopėse iš Morkaus evangelijos, tačiau tokiam rezultatui įtakos turi jos maža imtis, todėl tiksliau būtų išskirti Mato ir Jono evangelijos skirtumus, kuriuose kitaviečiai visiški atitikmenys sudaro labai panašią santykinę dalį – atitinkamai 0.0254 ir 0.0245. Neabejotinai mažiausiai kitaviečių yra Luko evangelijos perikopėse – 0.01, kurios, kaip nustatyta anksčiau, labiausiai sutampa su GB. Analizuojant detaliau versetų lygmenį išaiškėjo, kad kitaviečių visiškų VLH ir GB atitikmenų yra vos 137-iuose iš 910 versetų.

Neevangelinėse ištraukose kitaviečių visiškų atitikmenų yra tris kartus daugiau – jie sudaro 4.27% visų VLH žodžių. Čia, priešingai nei evangelinių perikopių atveju, vos dviejose (Rom 13,8–10 ir Sir 50,24–26) iš 93 perikopių nėra nė vieno kitaviečio visiško atitikmens. Pastebėta, kad nors daugiausia šio tipo žodžiai sudaro Malachijo knygos ištraukoje (0.25), apskritai ištraukose iš Senojo Testamento tik vieta besiskiriančių žodžių yra mažiau nei ištraukose iš kitų Naujojo Testamento vietų. Jose mažiausias kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis yra 0.065 (1 Jn), o ištraukose iš ST – 0.03 (126-oje psalmėje) ir 0.04 (Sir). Vis dėlto mažesni ST ištraukų rezultatai gali būti nulemti nedidelės imties.

Tiek evangelinėse, tiek neevangelinėse perikopėse esantys kitaviečiai visiški atitikmenys rodo VLH ir GB fragmentų sintaksinės struktūros skirtumus. Įprastai jie atsiradę dėl dviejų susijusių priežasčių: pirma, dėl rėmimosi skirtingais vertimo šaltiniais, ir antra, dėl vertimo kalbos ypatybių. Pastarajai galima priskirti ir interferencijos nulemtas klaidas, kurių

verčiantiems iš Lutherio Biblijos buvo sunku išvengti, nes tiek vertimo šaltinis, tiek autorių gimtoji kalba sutapo.

4.5.5 Išvada

VLH su GB sutampantys žodžiai sudaro 82.07% visos teksto imties ir viršija galimą pernaudojimą rodančią 80% ribą. Detalesnė fragmentų analizė rodo, kad jų pasiskirstymas yra aiškiai diferencijuotas – 92.15% evangelinėse ir 69.09% ištraukose iš kitų Biblijos vietų, todėl daroma išvada, kad tik evangelinės Füreckerio verstos perikopės yra pernaudotos pirmajame Biblijos vertime latvių kalba (išskyrus Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 perikopes).

5. APIBENDRINAMOJI XVI–XVII A. LATVIŠKŲ FRAGMENTŲ ĮTAKOS PIRMAJAI BIBLIJAI APŽVALGA

Ankstesniame skyriuje aptartas kiekvieno atskiro šaltinio santykis su Glūcko Biblijos vertimu, kartkartėmis palyginant su kitais tiriamais tekštais. Kadangi rezultatai įgyja ryškesnį atspalvį tik kontrastuodami, toliau trumpai bus aptariami ir bendrai gretinami trys aspektai visuose tiriamuose vertimuose (įtraukiant ir LVM₁ duomenis): tekstų žodžių skaičius (5.1), bendras žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas (5.2) ir tekstų sutapimo indeksas (5.3).

5.1 Tekstų žodžių skaičiaus palyginimas su GB

Kiekviename praktinės dalies skyriuje pristatyta tekstų imtis perikopėmis, versetais ir žodžiais. Kadangi visuose dėl žanrinių aspektų ji yra skirtinga, toks formalus veikalų gretinimas tarpusavyje neturi didelės prasmės, nes teparodo, kad jie skiriasi. Tačiau vertinant A šaltinio ir GB žodžių skaičių atitinkamame fragmente³¹² išryškėja nauja papildoma informacija:

Šaltinis	EE (1587)	LVM ₁ (1631)	LVM ₂ (1644)	LLP (1654)	UP (1675)	VLH (1685)
Žodžių skaičius A šaltinyje	26 524	27 165	27 714	13 966	2 769	31 264
Atitinkamai žodžių GB ³¹³	24 802	26 443	26 980	13 549	2 873	30 857
Žodžių skaičiaus skirtumas (%)	1722 (6.49%)	722 (2.66%)	734 (2.65%)	417 (2.99%)	-104 (-3.76%)	407 (1.30%)

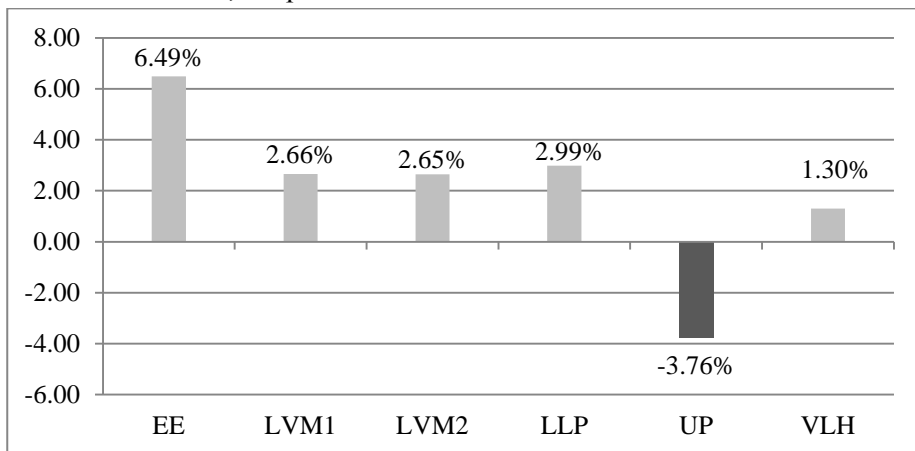
16 lentelė. Žodžių skaičius A šaltinyje ir atitinkamai GB

Žodžių skaičius tiriamuose tekstuose skiriasi, nes chronologiškai ištraukų perikopių rinkiniuose, t. y. EE, LVM₁, LVM₂ ir VLH, daugėja, o postilė (LLP) ir Biblijos fragmentų vertimo bandymas (UP) skiriasi savo pobūdžiu,

³¹² Atrodytų, kad suskaičiuoti žodžius yra itin paprasta ir greitai automatiškai, tačiau tiriant pirmuosius baltų raštijos tekstus tai iš tiesų didelė problema, nes ne viskas, kas rašoma kartu yra vienas žodis ir priešingai – ne viskas, kas skyrium – du (pvz., la. *neet* : *ne eet* ‘neiti’; daugiau žr. 4.4.1.3). Tik sukodavus medžiagą rankiniu būdu radosi galimybė palyginti adekvačiai.

³¹³ Atitinkamas žodžių skaičius Glūcko Biblijoje kiekviename šaltinyje skiriasi, nes jis priklauso nuo A šaltinio apimties.

kuris lemia jų apimtį. Dėl šių skirtumų gretintinas ne lentelėje pateiktas absoliutusias dažnis, bet procentinė išraiška:

32 diagrama. A šaltinio ir GB žodžių skaičiaus skirtumas (%)

Lyginant A šaltinio žodžių skaičių su atitinkama GB dalimi matoma tendencija (32 diagrama), kad beveik visais atvejais, t. y. EE, LVM₁, LVM₂, LLP ir VLH, toms pačioms Biblijos dalims perteikti Glücko Biblijoje žodžių vartota mažiau nei ankstesniame šaltinyje (žr. ir 16 lentelę). Čia pastebimai išsiskiria tik mažiausias šaltinis – UP, kuriame, priešingai, žodžių tiems Biblijos fragmentams perteikti vartojama vidutiniškai 3.76% mažiau nei GB. Tam įtakos galėjo turėti keletas veiksnių. Pirma, būtent UP yra vienintelis šaltinis, kurio vertėjas buvo latvis – visais kitais atvejais (įskaitant ir GB) tiriamas ištraukas vertė latvių kalbą išmokę vokiečiai. Antra, UP autorius gana pažodžiui laikėsi originalių šaltinių, o Glücko Biblijos vertimas yra labai nevienalytis ir verstas laisviau, pasinaudojant ne tik originalu, bet ir LB.

Iš kitų penkių šaltinių, kaip ir galima tikėtis dėl aptarto pažodinio vertimo iš LBž, didžiausias vidutinis žodžių skaičiaus skirtumas lyginant su GB yra seniausiame šaltinyje – 6.49% (EE), gerokai mažesnis Mancelio vertimuose – 2.66% (LVM₁) ir 2.65% (LVM₂), o mažiausias VLH – 1.30%. Taigi, nors perikopių rinkiniuose teksto daugėjo, žodžių skaičiaus skirtumas mažėjo. Tiesa, čia iš dalies išsiskiria LLP, kuriame žodžių yra 2.99% daugiau nei GB, nes būtų galima laukti, kad to paties autoriaus vertimai (LVM₁, LVM₂ ir LLP) turėtų būti panašūs. Vis dėlto rezultatui didelės įtakos turi skirtinga minėtų šaltinių imtis (žr. toliau šiame skyriuje).

Vienareikšmio atsakymo į klausimą, kodėl Glūcko Biblijoje tam pačiam Biblijos fragmentui perteikti dėsningsi vartota mažiau žodžių, nėra.³¹⁴ Norint į jį atsakyti, reikėtų atlikti papildomą tyrimą, tačiau pastebėta, kad dažniausiai skiriasi dėl skirtingų vertimo šaltinių ir vertimo būdo.³¹⁵ Detalesnė analizė rodo, kad mažesnis GB ir A šaltinio žodžių skirtumas yra evangelinėse ištraukose, kurioms darė įtaką ankstesni tekstai ir Lutherio Biblija, iš kurios jie versti, tačiau ištraukose iš kitų Biblijos knygų, kurios Glūcko daugiausia verstos savarankiškai greičiausiai iš originalių šaltinių, žodžių skirtumas įvairuoja daugiau (kartais daugiau GB, kartais – A šaltinyje, o kartais yra lygus).

Taigi, net ir vertinant tokią atrodytą formalų aspektą kaip žodžių skaičius tiriamame fragmente, ryškėja aptartos ir toliau apžvelgiamos šaltinių tendencijos – labiausiai išsiskiria Reuterio vertimai, o perikopių rinkiniuose rezultatai skiriasi kryptingai.

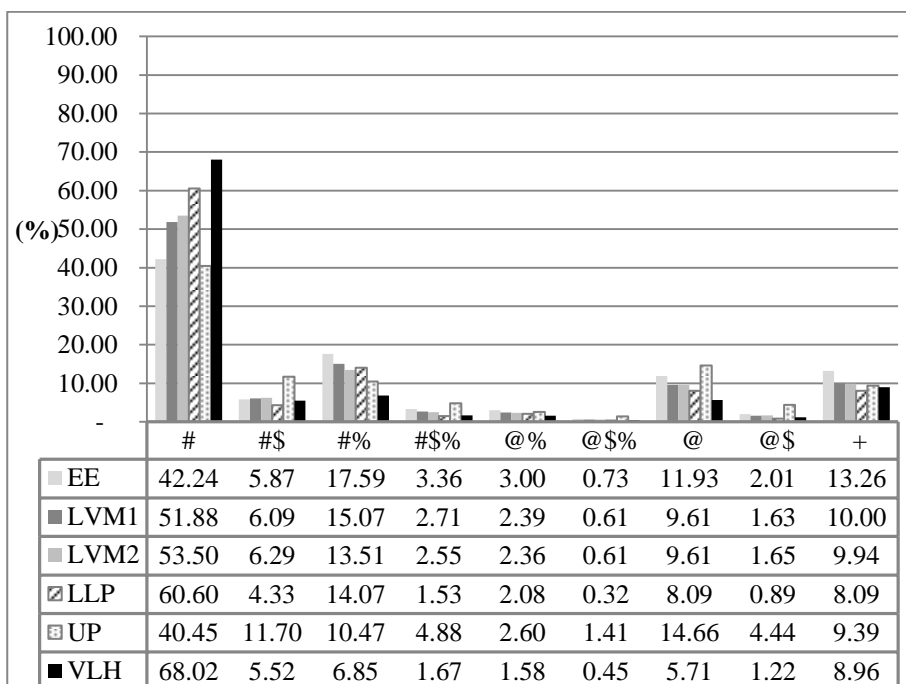
5.2 Žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas EE, LVM₁, LVM₂, LLP, UP ir VLH

5.2.1 Sutapimas pagal visus kriterijus

Įvertinus visus tiriamus žodžius pagal keturis 3.2 dalyje aprašytus kriterijus – buvimą, sutapimą, sutapimo laipsnį ir vietą tekste – buvo nustatyti jų dažniai, aptarti skyrium kiekviename šaltinyje. Sugretinus visų veikalų dažnius, gauta tokia bendra diagrama:

³¹⁴ Svarbu atkreipti dėmesį, kad kalbama tik apie bendrą žodžių skaičių. Analizuojant smulkiau pasitaiko tokių atkarpu, kuriose būtent Glūcko vertime yra daugiau žodžių.

³¹⁵ Paminėtina, kad panašią skirtingų vertimų žodžių skaičiaus tame pačiame fragmente mažėjimo tendenciją yra pastebėjusi ir Vaivadaitė-Kaidi (2018: 103–104, 171), tyrusi Jono evangelijos vertimus į lietuvių kalbą (1816–2009).

33 diagrama. Žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas šaltiniuose

Prieš vertinant diagramoje atspindėtus skirtumus, svarbu pabrėžti, kad netgi gretinant visus į analizę įtrauktus tekstus, reikia turėti omenyje jų tipą ir skirti į dvi grupes: perikopių rinkinius (EE, LVM₁, LVM₂ ir VLH) bei kitus Biblijos fragmentų vertimus (LLP ir UP). Tokia skirtis svarbi, nes Reuterio UP apimtis yra labai maža, o Mancelio postilėje teikiamos tik evangelinės perikopės, ir, kaip išryškėjo ankstesniuose skyriuose, tai turi didelės įtakos šių rezultatų vertinimui.

5.2.1.1. Natūralu, kad visuose šaltiniuose daugiausia yra su GB **sutampančių** žodžių (#, #\$, #%, #\$\$) – verčiamas tas pats tekstas į tą pačią kalbą, – tačiau dėl labai įvairių priežasčių, smulkiau aprašytų ankstesniuose skyriuose, žodžių tipų dažniai juose skiriasi. Visiškų atitikmenų (#) neabejotinai daugiausia yra Füreckerio vertime (68.02%) ir LLP (60.60%), o kituose fiksuojama gerokai mažiau, atitinkamai LVM₂ (53.5%), LVM₁ (51.88%), EE (42.24%) ir mažiausiai – Reuterio UP (40.45%). Pastarasis šaltinis iš visų skiriasi labiausiai ne tik žodžių sutapimo tipų proporcijomis, bet ir ekstralingvistiniais aspektais – struktūra, vertimo intencija ir kt. Būtent jame dėl pasirinkto vertimo šaltinio ir gana pažodinio jo vertimo būdo yra daugiausia kitaviečių visiškų atitikmenų (#\$) – UP (11.70%), nes kituose vertimuose dažniausiai versta iš Lutherio Biblijos ir kiek laisviau. Perikopių

rinkiniuose kitaviečiai visiški atitikmenys sudaro gana panašią dalį – daugiausia šio tipo žodžių yra Mancelio LVM₂ (6.29%), o mažiausiai – Füreckerio VLH (5.52%). Tai, kad šiuo atveju rezultatai EE nėra didžiausi, tačiau įsiterpia tarp Mancelio ir Füreckerio vertimų, yra nulemta bendro visiškų atitikmenų skaičiaus, kuris LVM yra gerokai didesnis.

Gana didelė sutampančių žodžių grupė yra daliniai atitikmenys (#%, #S%). Nieko keisto, kad šio tipo žodžių šaltiniuose mažėja chronologiškai – visi jie atspindi skirtingus latvių rašytinės kalbos etapus, tačiau teigti, kad kuo panašesniu laiku buvo rengiami tekstai, tuo juose vartojamos formos panašesnės, negalima, nes Reuterio darbai šiuo aspektu daug skiriasi. Daugiausia dalinių atitikmenų yra pirmajame perikopių rinkinyje EE (20.95%³¹⁶), kiek mažiau Mancelio vertimuose: LVM₁ (17.79%), LVM₂ (16.06%) bei LLP (15.60%) ir Reuterio UP (15.35%), tačiau mažiausiai – Füreckerio VLH (8.52%). Tokiam rezultatui neabejotinai įtakos turi tai, kad, kaip Straubergas teigė (1943: 199), pirmosios Biblijos latvių kalba vertimas rengtas Füreckerio „mokyklos“ principais, t. y. naudotasi jo lingvistiniais darbais – žodynais ir gramatika. Vertinant dalinius atitikmenis sintaksiniu kriterijumi, t. y. ar vieta sakinyje taip pat sutampa, vėlgi dėl anksčiau minėtų priežasčių ryškiausiai išsiskiria Reuterio vertimas (4.88%), kuriame jų yra daugiausia. Perikopių rinkiniuose kitaviečių dalinių atitikmenų mažėjo chronologiškai: EE (3.36%), LVM₁ (2.71%), LVM₂ (2.55%), VLH (1.67%). Toks pokytis susijęs su tuo, kad juose apskritai mažėjo dalinių atitikmenų, o LVM₁ ir LVM₂ skirtumas atsirado dėl naujų LVM₂ pridėtų perikopių (dalinių atitikmenų sutampančiose perikopėse nepadaugėjo).

5.2.1.2. Visuose šaltiniuose antroji pagal gausumą sutapimo tipų grupė yra nuo GB **besiskiriantys** žodžiai (@%, @\$%, @, @\$). Daugiausia besiskiriančiųjų grupėje sudaro visiški neatitikmenys (@, @\$). Jų dažnis atvirkščiai proporcingas visiškų atitikmenų dažniui – didžiausias rezultatas fiksuojamas Reuterio vertime, kuriame šio tipo žodžiai sudaro net 19.10%³¹⁷, o kituose šaltiniuose jų gerokai mažiau: EE (13.93%), LVM₂ (11.25%), LVM₁ (11.24%), LLP (8.98%) bei VLH (6.93%). Išsiskiriantis UP rezultatas nulemtas skirtingo vertimo būdo – Reuterio versta gerokai pažodiškiau nei Glūcko, kuris dažniau ieškojęs natūralesnio ekvivalento. Dėl tos pačios

³¹⁶ Teikiamos procentinės dalies 33 diagramos lentelėje nėra – tai bendra dalinių atitikmenų (#%) ir kitaviečių dalinių atitikmenų (#S%) suma.

³¹⁷ Teikiamos procentinės dalies 33 diagramos lentelėje nėra – tai bendra visiškų neatitikmenų (@) ir kitaviečių visiškų neatitikmenų (@S) suma.

priežasties jame ir kitaviečių visiškų neatitikmenų yra daugiausia – UP (4.44%), nes stengtasi išlaikyti originale vartojamą žodžių tvarką, o Glūcko tekste ji įvairuoja daugiau. Kituose latviškuose vertimuose kitaviečių neatitikmenų yra daug mažiau: EE (2.01%), LVM₂ (1.65%), LVM₁ (1.63%), VLH (1.22%) bei LLP (0.9%). Minimalus Mancelio postilės rezultatas yra nulemtas jos struktūros – teikiamos tik evangelinės perikopės, kurios, kaip nustatyta, labai daug sutampa su GB (žr. ir toliau 5.2.2).

Apskritai mažiausiai pavyzdžių turintis sutapimo tipas visuose šaltiniuose yra daliniai neatitikmenys (@%, @\$%). Tokių darybiniais ryšiais susijusių, bet kitomis leksemomis laikomų žodžių daugiausia yra Reuterio vertime (4.01%), tačiau šikart rezultatas ne tiek jau daug skiriasi nuo EE (3.74%) bei Mancelio vertimų (LVM₁ – 3%, LVM₂ – 2.96%, LLP – 2.41%). Mažiausiai darybinio aspektu nuo GB skiriasi VLH (2.03%). Kaip buvo aptarta ankstesniuose skyriuose, dalinių neatitikmenų kiekis atspindi skirtingus rašytinės kalbos etapus, o dažniausiai tipui priklausantys žodžiai skiriasi priesaga ar jos nebuvimu kuriame iš šaltinių.

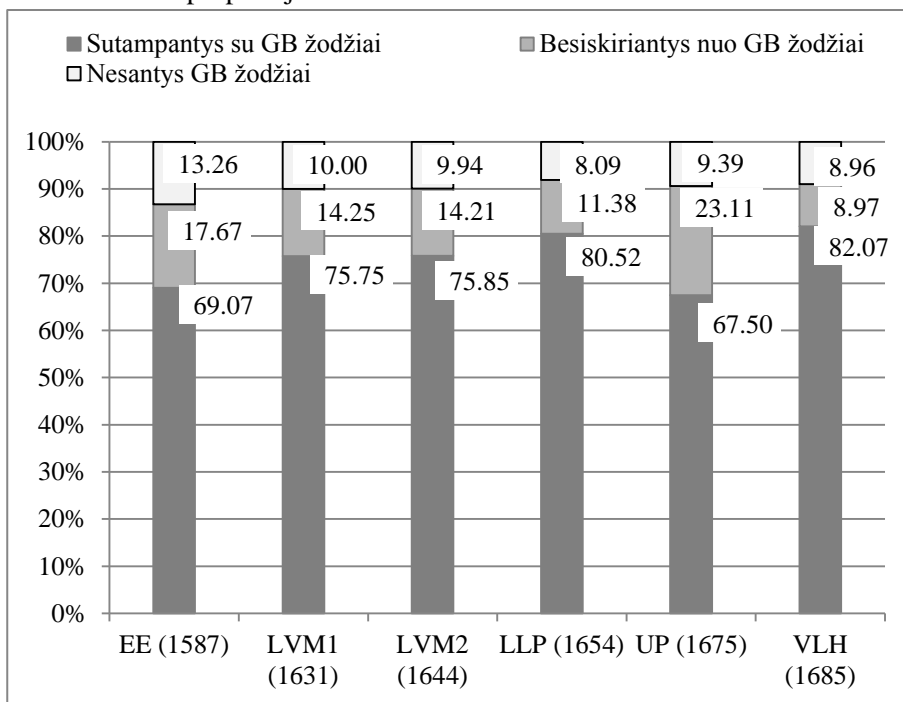
5.2.1.3. Įdomu, kad atitikmens Glūcko Biblijoje neturintys žodžiai – **nuliniai atitikmenys** (+) – ankstesniuose vertimuose sudaro palyginti panašią dalį. Dėl pažodinio, kartais primenančio interlinearų vertimą iš LBŽ daugiausia tokių yra pirmajame perikopių rinkinyje EE (13.26%), o kituose jie sudaro apie dešimtadalį: LVM₁ (10.0%), LVM₂ (9.94%), VLH (8.96%). Šiuo aspektu iš bendro konteksto neišsiskiria ir Mancelio postilė (8.09%), kurioje teikiamos tik evangelinės perikopės, bei Reuterio UP (9.39%). Visuose šaltiniuose nuliniai atitikmenys dažniausiai yra įvairios nesavarankiškos kalbos dalys ar artikelių funkciją atliekantys įvardžiai.

5.2.2 Sutapimas pagal du kriterijus (buvimą ir sutapimą), arba tekstų panašumas

Iš tiesų, anksčiau aptarti devynių atitikmenų tipų rezultatai dėl probleminių analizės atvejų (žr. 3.4) vertintini sąlygiškai. Kaip rašyta 4.1.2 dalyje aptariant EE šaltinio duomenis, neretai buvo sunku identifikuoti, kokia forma jame vartotas konkretus žodis, todėl visiško ar dalinio atitikmens tipas jam priskirtas subjektyviai, dažnai remiantis kitų šaltinių medžiaga. Be to, natūralu, kad Mancelio vartota latvių kalba galėjo skirtis ir skyrėsi tam tikromis formomis nuo po pusės amžiaus vėliau teiktos Glūcko Biblijoje, todėl siekiant objektyvumo atrodo tikslinga tuos pačius duomenis palyginti išskiriant tik du pirmuosius kriterijus – atitikmens buvimą (struktūrinį) ir sutapimą (leksinį). Tai yra, ar A šaltinio žodis turi atitikmenį GB, ar ne (+), jei turi, ar leksema sutampa (#), ar skiriasi (@). Kadangi neįtraukiamas

sutapimo kokybės vertinimas (laipsnio ir vietos tekste), tokį sutapimą tik pagal du kriterijus tiksliau būtų vadinti **panašumu**.

Vertinant A šaltinio ir GB žodžius pagal buvimą ir sutapimą gautos tokios bendros proporcijos:

34 diagrama. Žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas šaltiniuose (pagal buvimą ir sutapimą)

Bendri tiriamų šaltinių rezultatai skiriasi palyginti nedaug. Visuose daugiausia yra sutampančių žodžių, gerokai mažiau besiskiriančių ir mažiausiai nesančių GB. Kiek netikėta, kad apskritai mažiausias sutampančių žodžių skaičius fiksuojamas Reuterio UP vertime (67.5%), nes to buvo galima laukti seniausiame tiriamame tekste – EE (69.07%). Tačiau vertinant tik perikopijų rinkinius būtent EE yra mažiausiai sutampančių žodžių. Absoliučią daugumą su GB sutampančiais sudaro VLH (82.07%), kiek mažiau yra Mancelio postilėje (80.52%) ir kituose jo vertimuose (LVM₁ – 75.75%, LVM₂ – 75.85%). Atvirkščiai proporcingai besiskiriantys žodžiai mažiausią dalį sudaro VLH (8.97%), o Reuterio vertime tokių yra du su puse karto daugiau – 23.11%. Išskirtinai daug nesančių žodžių dėl vertimo pažodiškumo yra EE (13.26%), o kituose apie dešimtadalį (žr. 5.2.1.3).

5.2.2.1 Evangelinių fragmentų vertimo tradicijos pagrindimas

5.2.2.1.a. 34 diagramoje teikiami duomenys atspindi bendrą šaltinio tendenciją, tačiau evangelinių perikopių tyrimas rodo, kad kalbant apie pirmosios Biblijos latvių kalba vertimą būtina skirti evangelijas nuo kitų dalių. Atsižvelgiant į tai, iškalbingesnė tampa 35 diagrama (žr. toliau). Ji rodo, kad beveik visų tirtų latviškų vertimų evangelinės ištraukos sutampa daugiau nei neevangelinės. Taigi, pagrindžia liuteronų evangelinių tekstų tradicijos egzistavimą XVI–XVII a. ir jų perimamumą. Nors Reuterio UP daugiau sutampa ištraukos iš kitų Biblijos knygų nei iš evangelijų, tai ne paneigia ankstesnį teiginį, bet priešingai – jį tik patvirtina. Tyrime nustatyta, kad Reuteris nesirėmė ankstesniais vertimais (netgi teikė redaguotą Dekalogo vertimą) ir vertė tiesiogiai iš originalių šaltinių, tačiau latviški tekstai, darę įtaką Glūcko Biblijos vertimui, buvo versti daugiausia iš Lutherio Biblijos, todėl tarp jų ir UP yra daugiau skirtumų. Taigi, tos vietos, kurios Glūckui darė didesnę įtaką, t. y. evangelinės ištraukos, labiau skiriasi gretinant UP ir GB nei tos, kurias Glūckas vertė savarankiškai greičiausiai iš originalo kalbų. Tai lemia atitinkamų vietų UP ir GB vertimo šaltinio sutapimas.

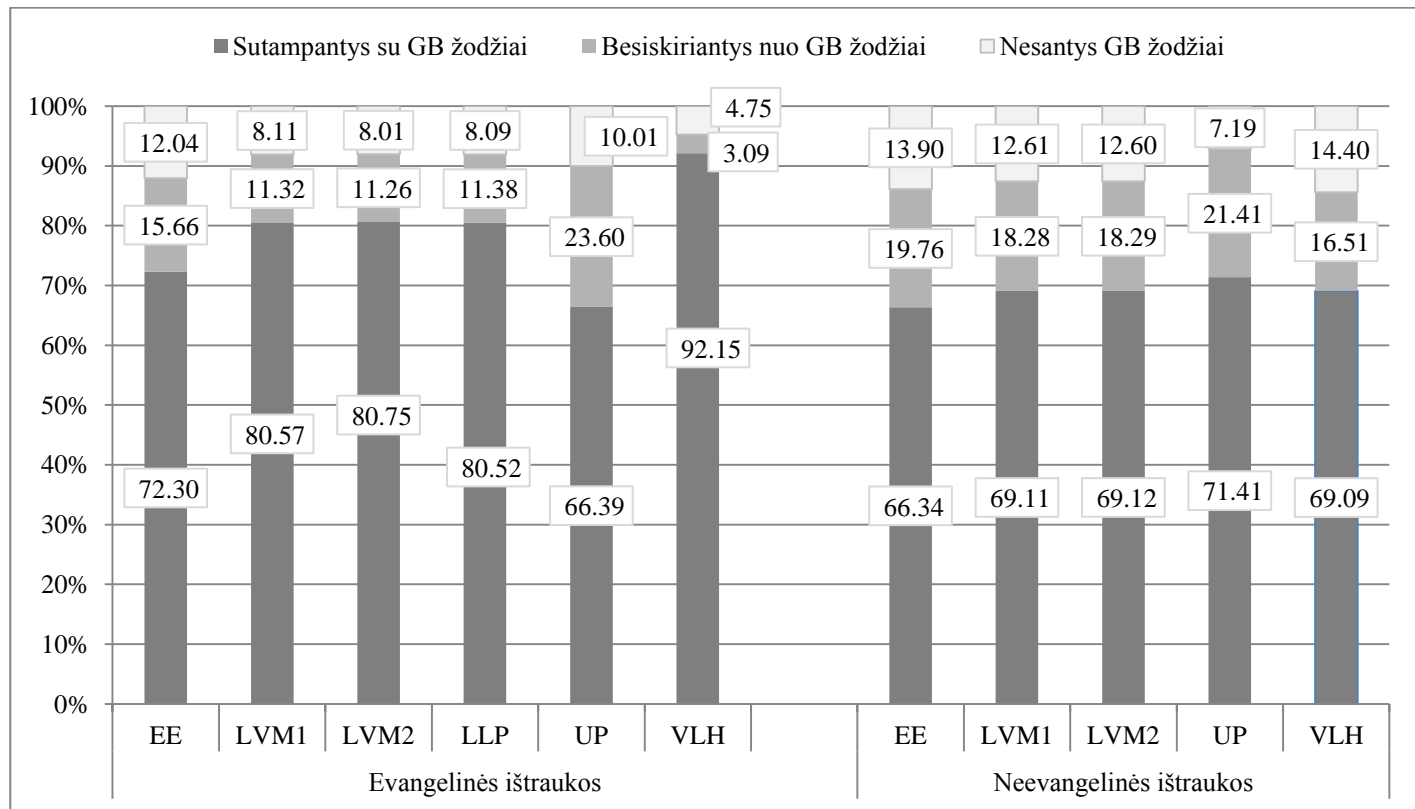
5.2.2.1.b. Analizuojant smulkiau 35 diagramoje pateiktus perikopių rinkinių duomenis išryškėja, kad mažiausias skirtumas (variacijos žingsnis) tarp **evangelinių** ir kitų Biblijos dalių rezultatų yra pirmosiose perikopėse – EE. Jose sutampančių žodžių abiejų dalių variacijos žingsnis lygus 5.96%, kiek didesnis yra Mancelio vertimuose (LVM_1 – 11.48%; LVM_2 11.63%) ir nepalyginamai didesnis Füreckerio vertime – 23.07%. Tai rodo, kad VLH abi dalys skiriasi reikšmingiau nei EE (plg. ir 17 lentelę). Nors galima laukti didelio VLH ir GB sutapimo dėl anksčiau prieitų išvadų, čia nustatytas net 92.15% ³¹⁸ sutampančių žodžių evangelijos ištraukose skaičius stebina ir skatina neabejoti Füreckerio vertimo pernaudojimu GB (žr. ir toliau tekstų sutapimo indeksą). Kituose šaltiniuose evangelijų ištraukose sutampantys žodžiai sudaro mažiau – 72.30% pirmosiose EE, ~81% Mancelio vertimuose (LVM_1 – 80.53%; LVM_2 – 80.75%; LLP – 80.52%) ir 66.39% Reuterio vertime. Reikia atkreipti dėmesį, kad iš Mancelio tekstų didžiausią dalį sutampantys žodžiai sudaro ne vėliausiame tiriamame jo darbe LLP, bet ankstesniame LVM_2 . Taigi, šie rezultatai remia anksčiau prieitą išvadą, kad Glūckas nesinaudojo Mancelio LVM_1 ir postilės perikopėmis (žr. 4.3.4).

³¹⁸ Jei nebūtų įtraukti Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 perikopių duomenys, rezultatas nežymiai padidėtų – 92.81%.

Atvirkščiai proporcingi yra besiskiriančių žodžių rezultatai evangelinėse perikopėse – daugiausia perikopių rinkiniuose jų yra EE (15.66%), kiek mažiau LVM₁ (11.36%) ir LVM₂ (11.26%), tačiau nepalyginamai mažiau VLH – vos 3.09%. Mancelio postilėje yra panašiai kaip ir perikopių rinkiniuose tik kiek daugiau – 11.38%, o Reuterio UP besiskiriantys žodžiai sudaro daugiausia – 23.6%. Panašiai pasiskirstę ir nesantys GB žodžiai, kurių daugiausia yra EE (12.04%), kiek mažiau UP (10.01%), LLP (8.09%), LVM₁ (8.10%) ir LVM₂ (8.01%), tačiau neabejotinai mažiausiai VLH (4.75%). Atkreiptinas dėmesys, kad VLH evangelinėse perikopėse atitiktens GB neturinčių žodžių yra daugiau nei besiskiriančių – tai vienintelis toks atvejis iš visų tiriamų tekstų. Tai reiškia, kad daug dažniau VLH pavartoto žodžio GB nėra, nei kad jis skiriasi, t. y. būtų pakeistas.

5.2.2.1.c. Įdomūs ir priešingi aprašytajai evangelinių perikopių tendencijai rezultatai matomi **neevangelinėse** ištraukose. Čia ir sutampančių (71.4%), ir besiskiriančių (21.41%) žodžių daugiausia fiksuojama Reuterio vertime. Tokį rezultatą lemia nedidelė ištraukų apimtis ir tai, kad jame yra mažiausiai nulinių atitikmenų (+). Kaip nustatyta 4.4.5 dalyje, pastarąjį lemia ne UP įtaka GB, bet bendras vertimo šaltinis. Vertinant tarpusavyje tik perikopių rinkinius išryškėja, kad mažiausiai su GB sutampančių (#) yra EE (66.34%), tačiau, nors skirtumas ir labai nedidelis, daugiausia jų ne Füreckerio vertime (69.09%), kaip galima laukti, bet Mancelio LVM₂ (69.12%). Tačiau besiskiriančių (@) žodžių, priešingai, daugiau yra Mancelio (LVM₁ – 18.36%; LVM₂ – 18.29%), o ne Füreckerio (16.51%) vertime, tačiau daugiausia – EE (19.76%). Tai, kad neevangelinėse ištraukose sutampančių žodžių mažiau yra Füreckerio tekste, lemia nuliniai atitikmenys (+), kurių VLH yra 14.40%, o Mancelio tekstuose – ~12.60%.

5.2.2.2. Taigi, žodžių sutapimo tipai EE, LVM₁, LVM₂, LLP, UP ir VLH pasiskirstę nevienodai ne tik atskiruose šaltiniuose, bet ir kiekviename iš jų rodo labai aišką skirtį tarp evangelinių ir kitų Biblijos ištraukų. Todėl daroma išvada, kad XVII a. pab. jau buvo susiformavusi palyginti stipri evangelinių ištraukų vertimo tradicija. Greičiausiai dėl to versdamas evangelijas Glückas neturėjo tiek daug laisvės pasirinkti vertimo šaltinį, kiek versdamas kitas Biblijos knygas. Nors rezultatai rodo, kad ir neevangelinės ištraukos ankstesniuose veikaluose buvo verčiamos labai panašiai, Glückas jų nepernaudojo, vadinasi, jų vertimo tradicija buvo silpnesnė nei evangelinių. Tai galbūt bent iš dalies galima grįsti tuo, kad bažnyčioje neevangelinių ištraukų skaitiniai galėjo būti praleidžiami ir keičiami dalimis iš katekizmo (žr. 4.1.4.2.b).

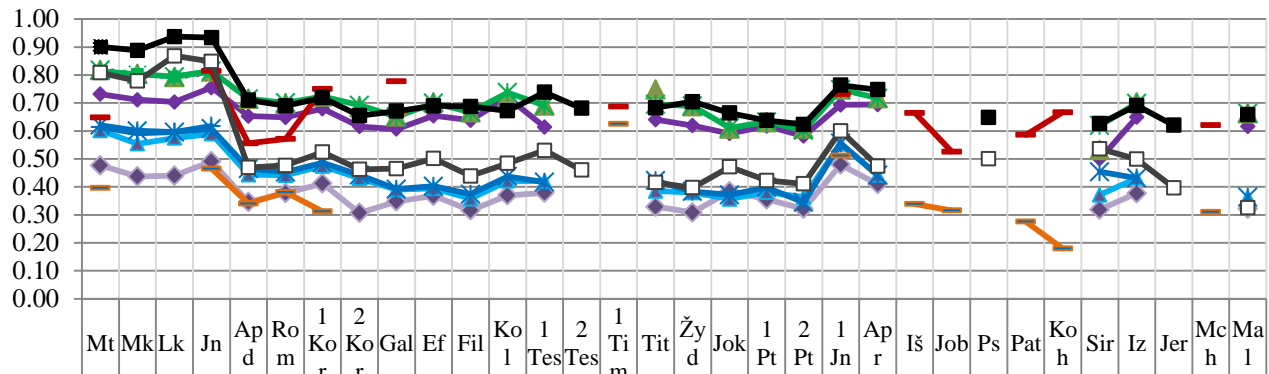

35 diagrama. Žodžių sutapimo tipų pasiskirstymas evangelinėse ir kitose perikopėse

5.3 Tekstų sutapimo indeksas

Tekstų sutapimo indeksas yra šiame tyrime išskirtas vertinimo matas, rodantis A šaltinio ir Glücko Biblijos sutapimą (daugiau žr. 3.6 dalyje). Būtinybė jį skaičiuoti radosi pastebėjus, kad neretai pasitaiko tokių atvejų, kai santykinis sutampančių žodžių dažnis neatspindi tikro A šaltinio ir Glücko Biblijos žodžių santykio, nes A šaltinyje (dažniausiai VLH) žodžių yra mažiau nei GB. Pavyzdžiui, tame pačiame versete GB yra 26 žodžiai, o A šaltinyje 20, iš kurių visi 20 turi visišką atitikmenį GB. Vadinasi, konkrečiu atveju santykinis visiškų atitikmenų dažnis A šaltinyje lygus 1, nes visi jame pavartoti žodžiai randami GB. Vis dėlto teigti, kad versetas abiejuose šaltiniuose sutampa maksimaliai, nebūtų teisinga, nes A šaltinyje yra 6 žodžiais mažiau, vadinasi, Glücko šis tas pakeista. Taigi, kai ankstesniuose skyriuose buvo teikiama, kad tam tikros perikopės ar versetai visiškai sutampa su GB, tai reiškė, kad visi A šaltinio žodžiai randami GB tokioje pačioje vietoje tokia pačia forma, tačiau apskaičiavus sutapimo indeksą maksimalią reikšmę įgyja tie fragmentai, kurie ne tik visiškai sutampa minėtais aspektais, bet ir jų žodžių skaičius abiejuose tekstuose nesiskiria. Taigi, tada, kai nė viename iš šaltinių nėra nieko daugiau, nes vardikliu imamas maksimalus galimų porų skaičius (žr. 3.6).

Dėl kalbinių šaltinių skirtumų yra skiriamas bendras ir visiškas sutapimas. Bendras šaltinių sutapimas rodo visų sutampančių žodžių, koduotų #, #\$, #%, #\$\$, santykinį dažnį A šaltinyje ir GB, tai yra neatsižvelgiant į skirtingų formų vartojimą ar atitikmens vietą versete, o visiškas sutapimas – tik visiškų atitikmenų (#), kai nesiskiria nei vieta, nei forma. Bendro sutapimo indeksas, kurį būtų galima pavadinti panašumo indeksu, yra objektyvesnis rodiklis, leidžiantis adekvačiau palyginti visų šaltinių sutapimą su GB, tačiau dėl nustatytų VLH ir GB panašumų, būtinas skaičiuoti ir visiško sutapimo indeksas, kuris, kaip bus matyti toliau, leidžia įvertinti VLH teksto pernaudojimą Glücko Biblijos vertime ir jį patvirtinti.

	Mt	Mk	Lk	Jn	Apd	Rom	1 Kor	2 Kor	Gal	Ef	Fil	Kol	1 Tes	2 Tes	1 Tim	Tit	Žyd	Jok	1 Pt	2 Pt	1 Jn	Apr	Iš	Job	Ps	Pat	Koh	Sir	Iz	Jer	Mc	Mal	
EE Bendro	.73	.71	.70	.75	.65	.65	.68	.62	.61	.65	.64	.72	.61			.64	.62	.59	.62	.58	.69	.69						.50	.65			.62	
EE Visiško	.48	.44	.44	.49	.35	.38	.41	.31	.35	.37	.32	.37	.38			.33	.31	.38	.36	.32	.48	.41						.32	.38			.32	
LVM1 Bendro	.82	.80	.79	.81	.71	.70	.72	.68	.65	.70	.67	.72	.69			.75	.69	.61	.63	.61	.75	.72						.53	.70			.66	
LVM1 Visiško	.60	.55	.57	.59	.44	.44	.47	.43	.39	.39	.36	.42	.42			.39	.38	.36	.38	.36	.55	.44						.37	.43			.36	
LVM2 Bendro	.82	.80	.79	.81	.72	.70	.72	.69	.65	.70	.67	.74	.69			.70	.69	.61	.63	.60	.75	.72						.62	.70			.66	
LVM2 Visiško	.62	.60	.60	.61	.47	.45	.49	.44	.39	.40	.37	.44	.42			.42	.38	.37	.40	.34	.56	.44						.45	.43			.36	
LLP Bendro	.81	.80	.79	.81																													
LLP Visiško	.61	.59	.60	.62																													
UP Bendro	.65			.81	.56	.57	.75		.78							.69					.73		.66	.53		.59	.67					.62	
UP Visiško	.40			.47	.34	.38	.31		.67							.63					.51		.34	.32		.28	.18					.31	
VLH Bendro	.90	.89	.94	.93	.71	.69	.72	.66	.67	.69	.69	.67	.74	.68		.68	.70	.66	.64	.62	.76	.75				.65		.63	.69	.62		.66	
VLH Visiško	.81	.78	.87	.85	.47	.48	.52	.46	.47	.50	.44	.48	.53	.46		.42	.40	.47	.42	.41	.60	.47			.50		.54	.50	.40			.33	

36 diagrama. Tekstų sutapimo indeksas

5.3.1 Tekstų sutapimo indeksas pagal Biblijos knygas

Nustačius, kiek ir kokių atitikmenų yra šaltiniuose, apskaičiuotas jų sutapimo su Glūcko Biblija indeksas (max=1, min=0; žr. 36 diagramą). 36 diagramoje teikiami dvejopi duomenys – visų šaltinių bendro ir visiško sutapimo su Glūcko Biblija indeksas (sutapimų kreivė diagramoje trūkinėjanti, nes ne visos ištraukos yra visuose veikaluose; plg. ir duomenų lentelę). Kaip matyti, nė vienoms Biblijos knygos ištraukos sutapimas nesiekia maksimalios reikšmės, vadinasi, nė viename šaltinyje nėra tokios, kuri būtų perimta Glūcko Biblijoje be jokių pakeitimų. Vis dėlto bendro ir visiško sutapimo indeksas diagramoje daugiau sutampa pradžioje, o į pabaigą mažėja.³¹⁹ Tai rodo jau ne kartą minėtą skirtį tarp evangelijų (5.3.1.1) ir kitų Biblijos knygų (5.3.1.2).

5.3.1.1. Bendras ir visiškas A šaltinio ir GB sutapimas **evangelinėse** ištraukose pastebimai skiriasi. Didžiausias užfiksuotas bendro sutapimo indeksas yra Füreckerio verstose VLH Luko evangelijos ištraukose (0.94), tačiau kituose šaltiniuose būtent ši evangelija sutampa mažiausiai: EE (0.70), LVM₁, LVM₂ ir LLP (0.79), UP (0.65). Akivaizdu, kad mažesni jų rezultatai nulemti VLH pernaudojimo GB – pasirinkus vieną tekstą pagrindiniu, į kitus nežiūrėta ar jais remtasi gerokai mažiau. Kalbant apie kitus šaltinius galima išskirti Mato evangeliją, kurioje fiksuojamas didžiausias bendro sutapimo indeksas Mancelio vertimuose (LVM₁ ir LVM₂ siekia 0.82, LLP – 0.81) ir Jono evangeliją, kuri EE (0.75) ir UP (0.81) su GB sutampa daugiausia iš visų to šaltinio evangelijų. Vis dėlto net ir didžiausi ankstesnių latviškų vertimų rezultatai yra gerokai mažesni nei mažiausias VLH bendro sutapimo indeksas, fiksuojamas Morkaus evangelijos ištraukose (0.89; žr. 36 diagramą), todėl galima daryti išvadą, kad būtent Füreckerio evangelijų vertimai buvo pasirinkti pamatiniu GB variantu.

Beveik taip pat pasiskirstę, tik mažesni yra visiško sutapimo indekso rezultatai evangelinėse ištraukose. Didžiausias rezultatas nustatytas VLH Luko evangelijos ištraukose (0.87), o mažiausias, kaip ir galima tikėtis, pirmajame perikopių rinkinyje – Luko ir Morkaus evangelijų ištraukose (0.44). Iš tiesų Morkaus evangelijoje visuose tirtuose šaltiniuose, išskyrus UP, kuriame šių ištraukų nėra, visiško sutapimo indeksas yra mažiausias,

³¹⁹ Dar kartą paminėtina, kad ištraukos diagramoje išdėliotos ne atsitiktine tvarka, bet pagal teikiamą seką Biblijoje. Tiesa, pradedama ne nuo Senojo Testamento, bet nuo Naujojo, nes būtent nuo jo ir buvo imtasi versti Bibliją latvių kalba.

atitinkamai LVM_1 (0.55), LLP (0.59), LVM_2 (0.60) ir VLH (0.78). Nepaisant nedidelės apimties, būtent joje rezultatai gali būti sugretinami adekvačiausiai, nes visuose minėtuose vertimuose ji yra tokia pati (keturias perikopės, susidedančios iš 31 verseto).

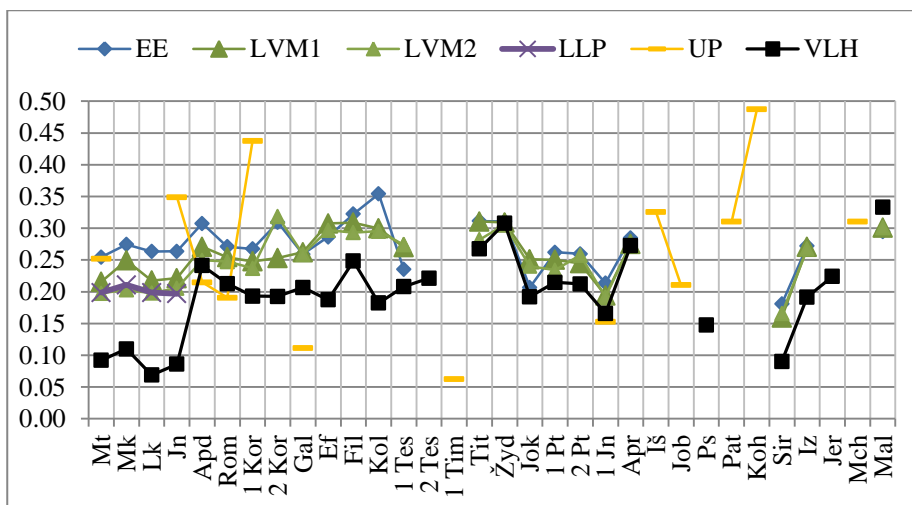
5.3.1.2. Visai kitokie rezultatai matomi kitoje 36 diagramos dalyje – **neevangelinėse** ištraukose. Čia visuose perikopių rinkiniuose rezultatai yra labai panašūs ir tuo įdomūs, nes priešingai nei evangelinėse perikopėse nėra skirties tarp VLH ir kitų veikalų rezultatų. Tiesa, beveik visais atvejais išsiskiria UP, kurio ištraukoje iš Laiško galatams fiksuojamas ir didžiausias bendro sutapimo indeksas (0.78), o kituose šaltiniuose jis tose ištraukose gerokai mažesnis: EE (0.61), LVM_1 ir LVM_2 (0.65), VLH (0.67). Vis dėlto, kaip ne kartą minėta, gretinant UP ir kitus šaltinius reikia turėti omenyje struktūrinius skirtumus bei 4.4 skyriuje prieitas išvadas, kad UP ir GB sutapimai yra nulemti ne pernaudojimo, bet bendro vertimo šaltinio. Gretinant tarpusavyje tik perikopių rinkinius matyti, kad didžiausias bendro sutapimo indeksas neevangelinėse dalyse nustatytas VLH ištraukose iš Jono pirmojo laiško (0.76), tačiau jis tik nežymiai skiriasi nuo LVM_1 ir LVM_2 (0.75). Iš tiesų itin įdomu tai, kad priešingai nei evangelinėse perikopėse, Füreckerio vertime bendro sutapimo indeksas yra tik nežymiai ir netgi ne visada didesnis už kitų šaltinių. Didžiausias skirtumas fiksuojamas tik Jokūbo laiške, kuriame VLH indeksas lygus 0.66, o LVM_1 ir LVM_2 – 0.61, EE – 0.59, tačiau Laiške kolosiečiams yra priešingai – gerokai didesnis bendro sutapimo indeksas yra LVM_1 ir LVM_2 (0.72), o ne VLH (0.65). Vis dėlto šiam rezultatui neabejotinai įtakos turi imtis – VLH yra daugiau ištraukų iš Laiško kolosiečiams nei Mancelio perikopių rinkinyje. Tose ištraukose, kurios bendros abiem šaltiniams, bendro sutapimo indeksas yra didesnis VLH, todėl toliau (žr. 5.3.2) bus aptariamas ir tekstų sutapimas atskirose perikopėse manant, kad lyginamas panašesnės apimties tekstas adekvačiau atspindi pernaudojimą nei bendras Biblijos knygų gretinimas. Tačiau tai, kad VLH su GB neevangelinės ištraukos sutampa daugiau, kai jos yra ir kituose perikopių rinkiniuose, dar labiau paremia teiginį, kad verčiant neevangelines ištraukas buvo remiamasi Mancelio, o ne Füreckerio vertimu.

Mažiausias bendro sutapimo indeksas šaltiniuose skiriasi, tačiau visuose sudaro ne mažiau kaip pusę: EE tai yra Sir (0.5); LVM_1 – Jok ir 2 Pt (0.61); LVM_2 – 2 Pt (0.6); UP – 1 Jn (0.51); VLH – 2 Pt ir Jer (0.62). Kaip galima pastebėti, UP mažiausiai sutampančios ištraukos iš Jono pirmojo laiško yra daugiausia sutampančios kituose šaltiniuose, todėl galima įtarti buvus ne tik

evangelinių tekstų vertimo tradicijos, bet manyti ir tai, kad kelios kitos Biblijos vietos, galbūt skaitytos dažniau, taip pat buvo verčiamos vienodžiau.

Visiško sutapimo indeksas neevangelinėse ištraukose perikopių rinkiniuose skiriasi labiau. To galima laukti dėl kalbinių vertimų skirtumų. Tačiau yra tokių vietų, kurios LVM ir VLH sutampa labai panašiai (Rom – LVM₂ (0.45), VLH (0.48); Žyd – LVM₂ (0.38), VLH (0.40)) arba netgi tiek pat (Apd – 0.47, Tit – 0.42). Vis dėlto sutapimo indeksas minėtose dalyse nesiekia nė pusės maksimalaus rodiklio, bet ir didžiausias nustatytas visiško sutapimo su GB indeksas kitose Biblijos dalyse – Jono pirmojo laiško ištraukose – siekia tik 0.60 (VLH). Taip pat ir EE (0.48) bei LVM₁ (0.55) ir LVM₂ (0.56) šios Biblijos knygos ištraukose indeksas yra didžiausias. Apskritai mažiausias visiško sutapimo indeksas nustatytas UP Michėjo knygos fragmente, kurioje jis siekia vos 0.18, kita vertus, jo apimtis yra minimali (vos 25 žodžiai). Perikopių rinkiniuose mažiausias visiško sutapimo indeksas yra panašus, tačiau fiksuojamas skirtingose ištraukose: EE – 2 Kor ir Žyd (0.31); LVM₁ – Fil, Jok, 2 Pt ir Mal (0.36); LVM₂ – 2 Pt (0.35); VLH – Mal (0.33). Kaip galima pastebėti, mažiausi rezultatai šaltinyje dažnai fiksuojami ne išskirtinai vienoje dalyje, o keliose ištraukose. Tai rodo, kad verčiant minėtas dalis Glückas veikiausiai dirbo savarankiškai ir sutapimas yra atsitiktinis.

5.3.1.3. Savaiame suprantama, kad tiriamuose šaltiniuose bendras sutapimas yra didesnis už visišką, tačiau jų **variacijos žingsnis** yra labai nevienodas, tiksliau, – išsiskiriantis VLH evangelinėse ištraukose:

37 diagrama. Bendro ir visiško sutapimo indekso variacijos žingsnis

Vertinant evangelijų rezultatus šaltiniuose skyriū, rezultatai yra labai panašūs, pvz., EE variacijos žingsnis svyruoja nuo 0.25 iki 0.27, LLP – nuo 0.20 iki 0.21, o VLH kiek daugiau – nuo 0.07 iki 0.11. Vis dėlto gretinant šaltinius tarpusavyje skirtis tarp VLH ir visų kitų latviškų šaltinių evangelinių ištraukų yra didelė, pvz., Mato evangelijoje – EE ir UP (0.25), LVM₂ ir LLP (0.20), VLH (0.09), ir reikšminga, nes ir visos kitos evangelijos skiriasi panašiai. Kadangi tokia tendencija nepastebima neevangelinėse ištraukose, kuriose vietomis skiriasi labai daug, vietomis visiškai sutampa, galima dar kartą patvirtinti teiginį dėl VLH evangelinių tekstų pernaudojimo GB. Vis dėlto, kaip rodo ankstesniuose skyriuose prieitos išvados, ne visos ištraukos sutampa su GB vienodai, todėl toliau tikslinga apžvelgti tekstų sutapimo indeksą atskirose perikopėse.

5.3.2 Perikopių sutapimo indeksas

Visuose šaltiniuose perikopių skaičius ir jų santykis dvejose dalyse skiriasi, atitinkamai EE – 147 (74 evangelinės ir 73 neevangelinės), LVM₁ – 155 (78 ir 77), LVM₂ – 158 (79 ir 79), LLP – 68, UP – 16 (2 ir 14), VLH – 180 (87 ir 93). Dėl žanrinių ypatumų labiausiai išsiskiria mažiausios apimties šaltiniai UP ir LLP, tačiau perikopių rinkiniuose absoliuti dauguma ištraukų sutampa, tiksliau – visuose šaltiniuose teikiamos tos pačios perikopės kaip ir ankstesniame rinkinyje, tik pridėdant naujų. Nepaisant to, veikaluose sutampančios perikopės kiekvieno autoriaus redaguotos, todėl tekstų sutapimo indeksas jose skiriasi (žr. 39 ir 40 diagramas).

Vienas bendriausių ir svarbiausių pastebėjimų, išryškėjančių iš minėtų diagramų – kad ir kiek sutaptų A šaltinio perikopė su Glūcko Biblija, nė vienos sutapimo indeksas nepasiekia maksimalios reikšmės. Net ir tuomet, kai skaičiuojamas tik bendras sutapimas, t. y. žodžiai gali skirtis vieta ir/ar forma. Tai taikytina ir pačiai trumpiausiai perikopei – Lk 2,21, kurią sudaro vos vienas Biblijos versetas. Vadinas, lyginamuose darbuose nėra nė vienos perikopės, kuri galėtų būti laikoma visiškai perimta GB. Vis dėlto, kaip rodo anksčiau aprašyta A šaltinių analizė, versdamas tam tikras Biblijos dalis Glūckas rėmėsi latviškaisiais tekstais. Siekiant nesikartoti, o tik patikslinti ankstesniuose skyriuose prieitas išvadas dėl atskirų perikopių sutapimo, toliau darbe aprašomos bendros sutapimo indekso pasiskirstymo tendencijos visuose šaltiniuose, neteikiant konkrečių pavyzdžių analizės (ją galima rasti ankstesniuose skyriuose).

Dėl akivaizdaus teksto pernaudojimo beveik visuose veikaluose evangelinių perikopių sutapimo indeksas statistiškai reikšmingai skiriasi nuo neevangelinių (žr. ir 39–40 diagramas):

Šaltinis	EE		LVM ₂		VLH		UP	
	Ev.	Neev.	Ev.	Neev.	Ev.	Neev.	Ev.	Neev.
Vidurkis	0.643	0.723	0.683	0.803	0.683	0.912	0.671	0.638
Matavimų skaičius	73	73	79	79	93	87	37	114
T reikšmė	-9.655028093		-14.5139		-24.2899		1.121524	
p reikšmė (T<=t) (dvipusė alternatyva)	0.000000000 00000003614		0.000000000 00000000000		0.000000000 00000000000		0.266851	
t kritinė reikšmė (dvipusė alternatyva)	1.977303542		1.977178		1.974358		2.003241	

17 lentelė. Evangelinių ir neevangelinių perikopių skirtumo reikšmingumas pagal Stjudento kriterijų

Iš 17 lentelėje teikiamų duomenų galima matyti, kad visuose perikopių rinkiniuose evangelinių ir neevangelinių ištraukų sutapimo su GB indeksas skiriasi reikšmingai ($p < 0.05$), tačiau to negalima pasakyti apie Reuterio vertimą, kuriame $p = 0.266851$. Tokius pat rezultatus rodo T ir t kritinės reikšmių santykis³²⁰ – perikopių rinkiniuose $T > t_{krit}$, tačiau Reuterio priešingai – $T < t_{krit}$. Vadinasi, nulinę hipotezę, kad tarp aibių nėra skirtumo, atmesti galima tik kalbant apie perikopių rinkinius.

Atsižvelgiant į šiuos rezultatus, toliau perikopių rinkinių rezultatai apžvelgiami drauge (išskiriant evangelines (5.3.2.1) ir neevangelines (5.3.2.2) ištraukas), o Reuterio – teikiami atskirai (5.3.2.3).

5.3.2.1 Evangelinės perikopės

5.3.2.1.1. Tekstų sutapimo indeksas evangelinėse perikopėse yra didelis (žr. 39 ir 40 diagramas A) ir svyruoja palyginti nedaug, išskyrus dvi VLH perikopes iš Mato evangelijos (Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51). Didžiausias visoje tyrimo medžiagoje užfiksuotas rezultatas yra Füreckerio vertime, tai – Lk 18,31–43 perikopė, kurioje bendro sutapimo indeksas siekia net 0.98, todėl ją patikimai galima laikyti pernaudota. Iš tiesų, visų VLH evangelinių perikopių sutapimas yra labai didelis – mažiausias lygus 0.84 (Mt 5,1–12), o vidurkis siekia 0.92, todėl, kaip rodo ir kalbinė fragmentų analizė, jos

³²⁰ Nulinę hipotezę (H_0), kad skirtumo tarp aibių nėra, atmesti galima tada, kai $T > t_{krit}$. Jei $T < t_{krit}$, nulinės hipotezės neatmetama (Čekanavičius, Murauskas 2006: 178).

laikytinos pernaudotomis Glücko vertime. O VLH Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 perikopių, kurių Glückas greičiausiai nė nebuvo matęs, duomenys (bendro ir visiško sutapimo indeksas, žr. 39 diagramą) gali būti laikomi pernaudojimo / nepernaudojimo rodikliu. Nustačius, kad bendras Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 VLH ir GB sutapimas yra atitinkamai 0.74 ir 0.63, o visiškas – 0.56 ir 0.41, laikoma, kad kai VLH perikopės bendro sutapimo indeksas yra didesnis nei 0.74, o visiško sutapimo – nei 0.56, galima pradėti įtarti, jog sutapimai nėra atsitiktiniai. Remiantis šiais nustatytais rodikliais ir anksčiau aprašyta tekstų analize daroma išvada, kad visomis kitomis VLH evangelinėmis perikopėmis Glücko Biblijoje buvo naudojamosi – jose bendro sutapimo indeksas svyruoja nuo 0.83 iki 0.98 (žr. 39 diagramą A).

Kitų šaltinių evangelinių perikopių sutapimas su GB taip pat yra didelis (žr. 39 diagramą A). Mancelio perikopių rinkiniuose didžiausias bendro sutapimo indeksas yra Jn 14,1–14 (0.92) perikopėje, o mažiausias – Jn 21,19–24 ($LVM_1 - 0.69$; $LVM_2 - 0.70$), bet postilėje – Lk 16,19–31 (0.86)³²¹ ir Mt 2,13–23 (0.68). Pirmajame perikopių rinkinyje EE didžiausias rezultatas yra Mt 25,31–46 (0.825), tačiau tik keliomis šimtosiomis mažiau yra Jn 16,5–15 (0.823) ir Jn 10,1–11 (0.82), o mažiausias – Mt 8,24–27 (0.62). Tokie dideli rezultatai netiesiogiai rodo, kad ne tik Füreckerio evangelinių perikopių vertimai darė įtaką pirmajai Biblijai, tačiau ir ankstesni vertimai darė įtaką VLH. Kitaip tariant, vyravo evangelinių tekstų tradicija.

5.3.2.1.2. Minėtas išvadas pagrindžia ir visiško sutapimo indeksas (žr. 40 diagramą A). Jis VLH visose perikopėse yra didesnis už minėtų dviejų Mato evangelijos perikopių – svyruoja nuo 0.70 (Mt 11,25–30) iki 0.93 (Lk 2,15–20). Kituose šaltiniuose visiško sutapimo indeksas yra gerokai mažesnis: EE svyruoja nuo 0.33 (Lk 2,1–14) iki 0.61 (Jn 16,5–15); LVM_1 – nuo 0.41 (Mt 4,18–22) iki 0.76 (Mt 16,13–20), LVM_2 tose pačiose perikopėse kaip ir LVM_1 nuo 0.42 iki 0.79, LLP – nuo 0.41 (Mt 2,13–23) iki 0.74 (Mt 8,1–13). Atitinkamai visiško sutapimo indekso vidurkis šaltinių perikopėse yra: EE – 0.47, LVM_1 – 0.59, LVM_2 – 0.61, LLP – 0.60, VLH – 0.83. Taigi, net ir skaičiuojant visišką sutapimą beveik visų veikalų rezultatai yra palyginti dideli, tačiau neabejotinai didžiausi yra Füreckerio verstų evangelinių perikopių.

³²¹ Jn 14,1–14 perikopės LLP nėra.

5.3.2.2 Neevangelinės perikopės

Tekstų sutapimo indeksas neevangelinėse perikopėse pasiskirstęs visiškai kitaip nei evangelinėse (žr. 39 ir 40 diagramą B). Bendro sutapimo indeksas EE svyruoja nuo 0.5 iki 0.78; LVM₁ – nuo 0.53 iki 0.78, LVM₂ – nuo 0.53 iki 0.79, VLH – nuo 0.46 iki 0.82; o visiško sutapimo – EE nuo 0.18 iki 0.57; LVM₁ ir LVM₂ – nuo 0.15 iki 0.70; VLH – nuo 0.23 iki 0.75. Kaip galima pastebėti, didžiausi rezultatai išsidėstę chronologiškai – mažiausias sutapimas EE, didžiausias – VLH. Svarbu ir tai, kad dalis paminėtų rezultatų priklauso toms pačioms skirtingų šaltinių perikopėms – tai rodo, kad ir ištraukose iš neevangelinių Biblijos knygų buvo vietų, kurios latviškuose šaltiniuose iki GB verčiamos gana panašiai (kaip Sir 50,24–26).

Iš tiesų, nustatčius itin didelį beveik visų VLH evangelinių perikopių sutapimą su GB, ištraukų iš kitų Biblijos knygų rezultatai gali stebinti, nes vietomis sutapimų gana daug, vietomis – labai mažai (žr. 39 diagramą). Be to, nemažai yra tokių perikopių, kurios kituose vertimuose su GB sutampa netgi daugiau nei VLH. Iš tiesų tokios sutapimų tendencijos tik patvirtina teiginį dėl VLH evangelinių perikopių pernaudojimo, nes rodo, kad galima atmesti prielaidą, jog sutapimai jose yra atsitiktiniai.

Matant tokius kontrastuojančius abiejų dalių rezultatus verta išskirti ne tik ribines reikšmes, kurios iš dalies jau buvo aptartos ankstesniuose skyriuose, bet įvardyti ir tas perikopes, kurios EE ar LVM su GB sutampa daugiau nei su VLH (žr. 39 ir 40 diagramas). Vertinant bendrą sutapimą tokių yra kiek daugiau kaip $\frac{2}{5} - 34^{322}$ iš 80 bendrų perikopių, o visišką – 16^{323} . Suprantama, kad vertinant visišką sutapimą tokių mažiau, nes VLH vartota kalba panašiausia į GB, tačiau tai žinant stebina, kad jų apskritai yra.

³²² Iš jų keturiose didžiausias rezultatas fiksuojamas EE: 28. Rom 12,6–16; 57. 1 Kor 11,20–32; 95. 1 Pt 3,8–15; 133. Kol 1,9–14; tačiau trisdešimtyje – LVM₂: 34. Kol 3,12–17; 45. 2 Kor 6,1–10; 59. 1 Kor 5,6–8; 99. Rom 6,19–23; 101. Rom 8,12–17; 119. Ef 4,1–6; 123. Ef 4,22–28; 3. Rom 15,4–13; 12. Tit 3,3–8; 14. Žyd 1,1–12; 16. Gal 4,1–7; 26. Rom 12,1–6; 39. 1 Kor 9,24–27 10,1–5; 41. 2 Kor 11,19–33 12,1–9; 43. 1 Kor 13,1–13; 65. 1 Jn 5,4–10; 71. Jok 1,17–21; 107. 1 Kor 15,1–10; 113. Gal 5,16–24; 115. Gal 5,25–26 6,1–10; 125. Ef 5,15–21; 129. Fil 1,3–11; 131. Fil 3,17–21; 140. 2 Pt 1,12–18; 146. Ef 1,3–6. 148. Apd 6,8–15 7,54–60; 152. Apd 9,1–22; 154. Mal 3,1–4; 162. Iz 40,1–5; 164. Apd 12,1–11.

³²³ Iš jų du kartus didžiausias rezultatas fiksuojamas EE – 1. Rom 13,11–14; 95. 1 Pt 3,8–15; o likusius 14 – LVM₂: 5. 1 Kor 4,1–5; 12. Tit 3,3–8; 14. Žyd 1,1–12; 26. Rom 12,1–6; 43. 1 Kor 13,1–13; 65. 1 Jn 5,4–10; 85. Rom 11,33–36; 101. Rom 8,12–17; 119. Ef 4,1–6; 123. Ef 4,22–28; 148. Apd 6,8–15 7,54–60; 152. Apd 9,1–22; 154. Mal 3,1–4; 175. Apr 12,7–12.

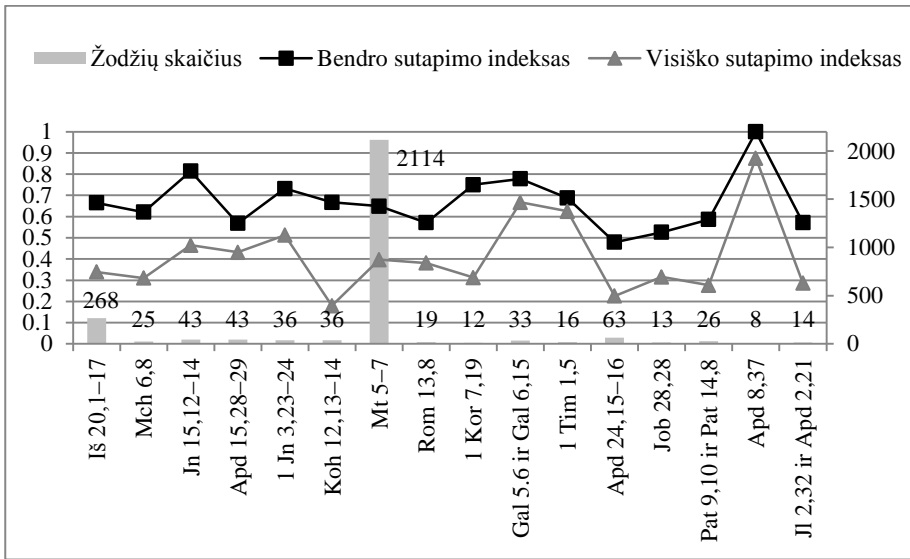
Be to, kaip galima matyti 322 ir 323 išnašose, yra ir tokių perikopijų, kurios daugiausia sutampa EE ir GB, o ne kuriame iš vėlesnių vertimų. Vis dėlto pernaudojimo šiais fragmentais pagrįsti negalima, nes sutapimas minėtose perikopėse nėra reikšmingai besiskiriantis (svyruoja nuo 0.004 iki 0.12³²⁴) ar labai didelis. Tai veikia atspindi bendrus vertimo sutapimus, nulemtus vertimo ar redagavimo šaltinio bei vertimo būdo, plg. Füreckerio vertimo intarpus.

Į klausimą, kodėl neevangelinės perikopės neretai sutampa daugiau kituose šaltiniuose nei VLH, vienareikšmio atsakymo nėra. Pirmia, taip gali būti todėl, kad Glückas neturėjo visų VLH publikuotų perikopijų vertimo rankraščio (plg. ir Mt 25,1–13 bei Mt 24,37–51), todėl versdamas atitinkamas vietas naudojo originaliais šaltiniais ir kartais ankstesniais latviškais vertimais. Antra, net ir turėdamas Füreckerio vertimus Glückas galėjo nuspręsti jais nesiremti. Ir trečia, tai galėjo būti dėl kitų, mums nežinomų priežasčių. Vis dėlto iš tiriamos medžiagos atrodo, kad labiausiai tikėtinas pirmasis spėjimas – Glückui buvo prieinamos ne visos VLH perikopės. Vis dėlto tvirtai teigti, kad visos VLH neevangelinės perikopės, sunku, nes kelių visiško sutapimo indeksas palyginti didelis, pvz., jau minėtų Sir 50,24–26 (0.75) ar Rom 13,8–10 (0.73) ir 1 Jn 4,16–21 (0.72). Tačiau vertinant ne tik sutapimo indeksą, bet ir kalbines minėtų ištraukų ypatybes matyti, kad jose nėra unikalių VLH ir GB sutapimų, netgi priešingai, tokių randama EE ar LVM. Taigi, nedrąsiai būtų galima spėti, kad daugumos neevangelinių VLH perikopijų rengdamas Naujojo Testamento vertimą Glückas neturėjo, o kai kurių sutapimai veikia nulemti bendro vertimo ar redagavimo šaltinio.

5.3.2.3 UP (1675)

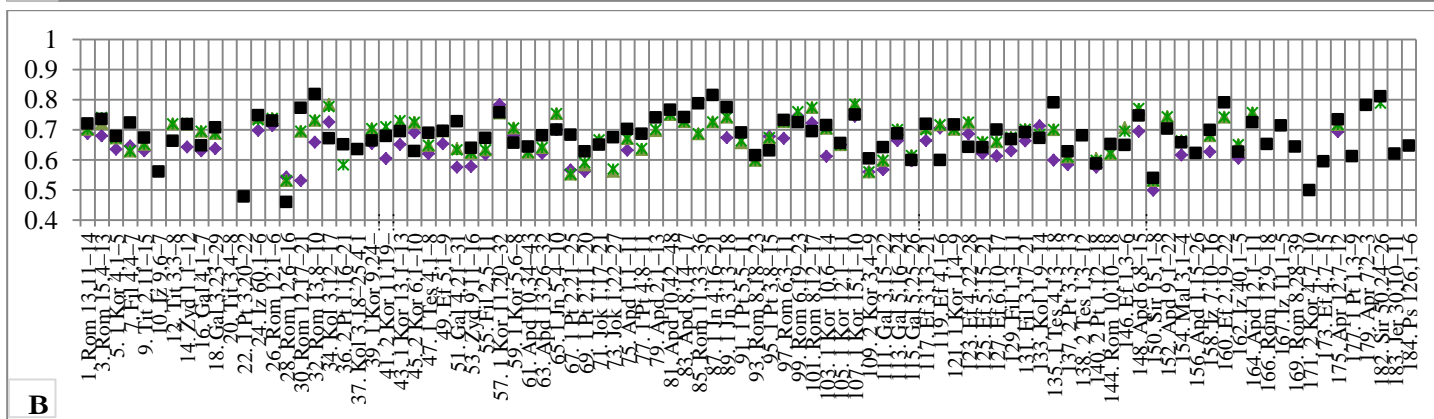
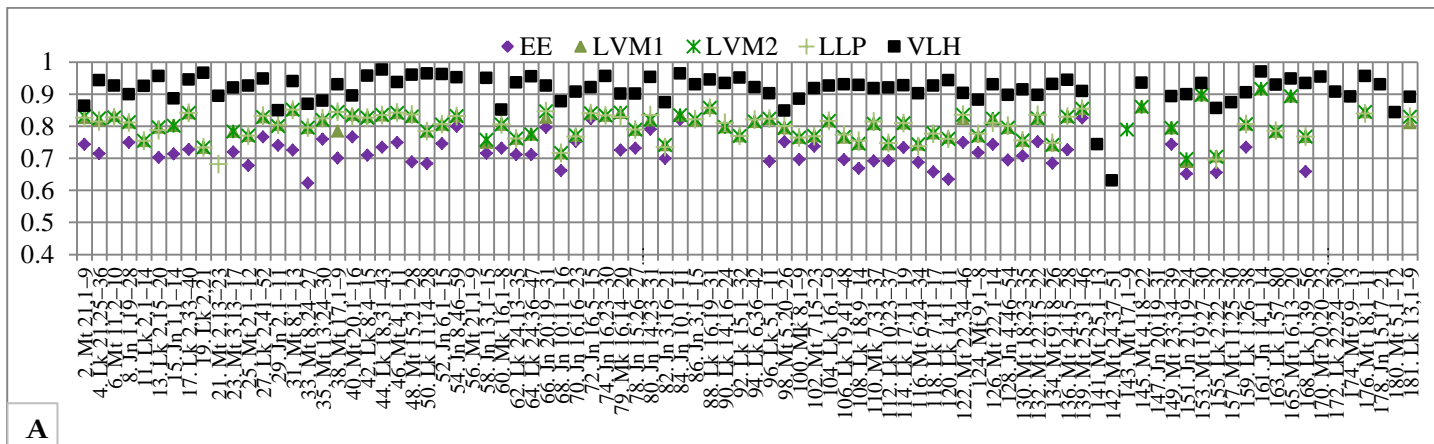
Reuterio vertimas šiame kontekste paminėtinas atskirai, nes iš 16 UP teikiamų ištraukų nėra viena formaliai nesutampa su teikiamomis perikopijų rinkiniuose. Tiesa, keturias ištraukas būtų galima prilyginti perikopėms – Mt 5,1–12; Mt 5,20–26; Mt 6,24–34 ir Mt 7,15–23, tačiau toks skyrimas sąlygiškas, nes UP Mato evangelijos 5, 6 ir 7 skyriai nėra skaidomi į tokius fragmentus. Apskaičiavus bendrą ir visišką sutapimo indeksą Reuterio išskirtose ištraukose gauta tokia diagrama:

³²⁴ Šis rezultatas priklauso Ef 4,4, kuriame dėl rinkėjo neatidumo VLH praleista daugiau kaip pusė verseto.

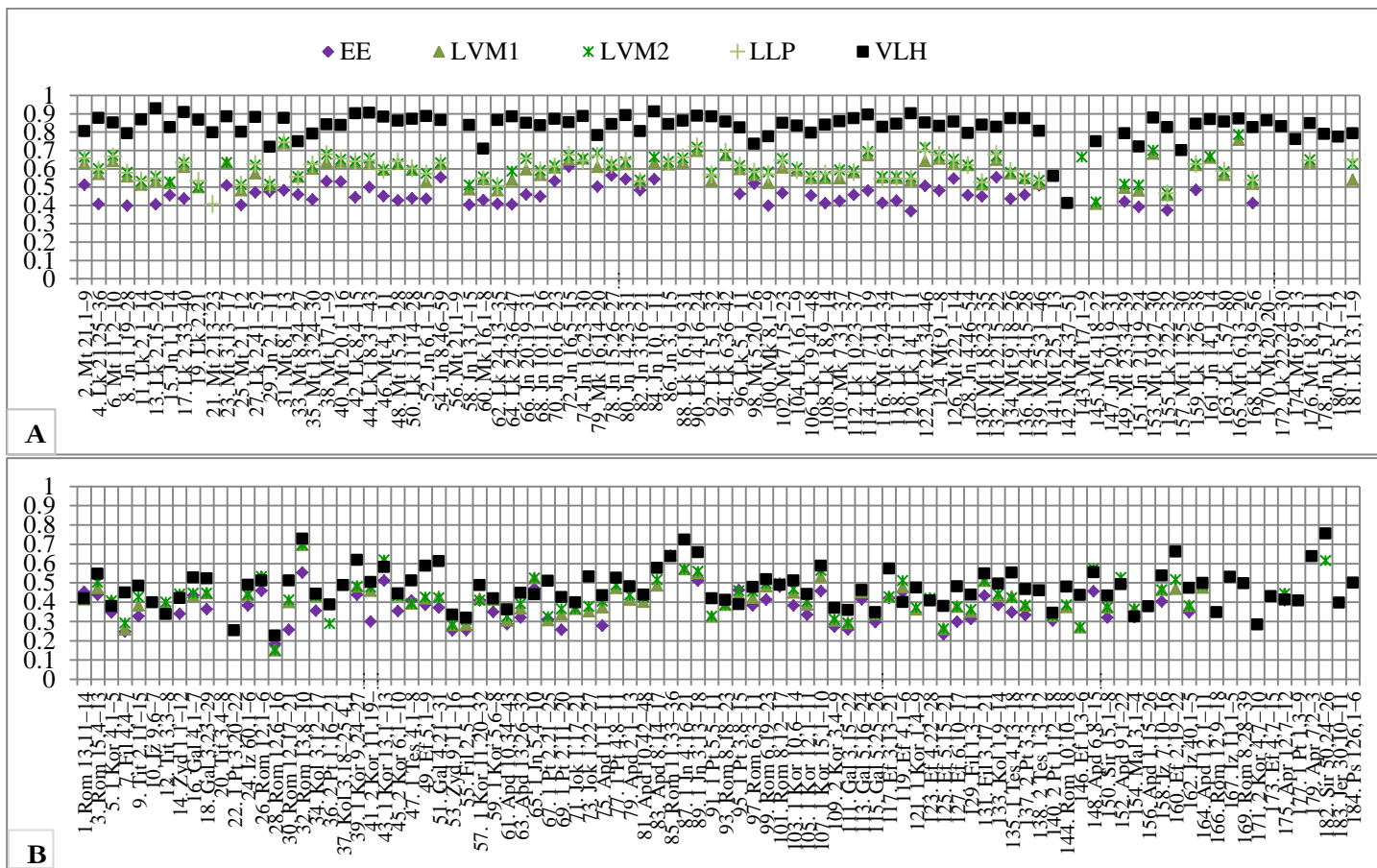

38 diagrama. Bendro ir visiško sutapimo su GB indeksai UP ištraukose

Bendro sutapimo su GB indeksas UP svyruoja nuo 0.48 iki 1, o visiško – nuo 0.18 iki 0.88. Nepaisant to, didžiausias sutapimas yra fiksuojamas pačioje trumpiausioje UP ištraukoje, tiksliau, aštuonių žodžių Apd 8,37 versete, kuris UP iš tiesų teikiamas sutrumpintas – GB Apd 8,37 yra 24 žodžiai, todėl tokio sutapimo negalima vertinti kaip pernaudojimo. Žvelgiant į didesnės apimties perikopes iš Išėjimo knygos ir Mato evangelijos matyti, kad sutapimas nedidelis – Mato evangelijoje bendro sutapimo indeksas yra 0.65, o visiško – vos 0.40, Išėjimo knygoje atitinkamai 0.66 ir 0.34.

39 diagrama. Bendo sutapimo indeksas perikopėse (A – evangelinėse ir B – neevangelinėse)

40 diagrama. Vīsiško sutapīmo indekss parīkopēsē (A – evāngelīnēsē ir B – neevāngelīnēsē)

5.3.3 Versetų sutapimo indeksas

Versetas yra smulkiausias savarankiškas prasminis Biblijos vienetas. Nors pasirodant pirmajam perikopių rinkiniui latvių kalba Biblijos knygų skyrių skirstymas į versetus buvo palyginti nusistovėjęs³²⁵, jame ir vėlesniuose Biblijos ištraukos nėra skaidomos. Versetai taip pat nėra nurodomi perikopės pavadinime, jame apsiribojama tik knygos skyriaus nuoroda. Tai labai sumažina tikimybę, kad Glückas, susidūręs su sunkesne Biblijos vieta, galėjo ieškoti tik tam tikro vieno verseto vertimo ankstesniuose šaltiniuose.³²⁶ Vis dėlto sutapimo indeksas tirtų perikopių versetuose, rodantis, kurie Biblijos versetai visiškai pažodžiui sutampa, leidžia vizualiai pamatyti, kaip kontrastuoja sutapimo indeksas atskiruose šaltiniuose. Visiškai sutampančių versetų spiečiai remia išvadas dėl ištraukų pernaudojimo ir leidžia jas tiksliau suformuluoti.

Kiekvieno veikalo sutapimui atspindėti šio skyrelio pabaigoje (žr. 41–48 diagramas) teikiamos dvi vieno tiriamo rinkinio diagramos³²⁷ – pirmojoje evangelinių, o antrojoje kitų Biblijos knygų versetai. Abiejose visi perikopių rinkinių versetai išdėlioti ta pačia seka, todėl dalyje matomos tuščios erdvės.³²⁸ LLP ir UP versetai atspindėti tokia seka, kokia jie teikiami šaltinyje. Kiekvienoje iš diagramų atspindėti dveji duomenys – bendro (juoda spalva) ir visiško (žalia spalva) sutapimo indeksas. Visų perikopių rinkinių diagramos rodo aiškią takoskyrą tarp dviejų dalių.

³²⁵ Biblijos skirstymas į versetus yra palyginti naujas dalykas. Manoma, kad Senąjį Testamentą pirmasis 1448 m. paversečiui suskirstė žydų rabinas Nathanas (Crain 2010: 4), o Naująjį Testamentą kiek vėliau Sante Pagninis (1470–1541). Pastarojo siūlymas nepaplito (Miller, Huber 2004: 173). Iki šių dienų išlikęs Naujojo Testamento skirstymas pirmą kartą pasirodė Roberto Estianno, dar žinomo kaip Robertus Stephanus, 1551 m. Naujojo Testamento graikų kalba leidime (Metzger, Ehrman 2005: 150). Vis dėlto numeracija jame buvo teikiama paraštėse, bet jau to paties autoriaus 1555 m. Vulgatos leidime pirmą kartą numeracija įkomponuota ir į patį tekstą (Crain 2010: 4).

³²⁶ Be to, Glückas pradėjo versti Bibliją vos grįžęs iš Hamburgo, o iki to laiko nebuvo pastoriavęs Livonijoje, todėl, priešingai nei vietiniai pastoriai, latviškų perikopių rinkinių praktiškai nenaudojo.

³²⁷ Toliau teikiamos diagramos yra orientacinės, nes pavaizduoti x koordinatės ašyje tūkstančio taškų pavadinimus spausdintame lape techniškai labai sunku.

³²⁸ Toks pateikimas pasirinktas norint adekvačiau grafiškai atspindėti versetų sutapimo indeksą. Taigi, kai atitinkamų versetų šaltinyje nėra, tačiau jie yra kuriame kitame, diagramoje palikta tuščia atkarpa.

5.3.3.1 VLH (1685)

5.3.3.1.a. Dėl nustatyto VLH evangelinių perikopių teksto pernaudojimo GB, Füreckerio vertimas labiausiai išsiskiria (žr. 47 diagramą). Jose bendras VLH ir GB sutapimas svyruoja nuo 0.45 (Mt 13,24) iki 1. Vidutiniškai viename VLH versete, neįtraukiant Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51, bendras sutapimo indeksas siekia 0.91 verseto. Pastebėta tendencija, kad VLH rinkinio pirma dalis, besibaigianti diagramoje „duobe“ (Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 perikopėmis), su GB sutampa šiek tiek daugiau nei antroji, skirta šventadieniams – bendras sutapimas jose atitinkamai 0.92 ir 0.90. Tam įtakos turi tai, kad ištraukų iš Luko evangelijos, kurių sutapimas su GB yra labai didelis, antrojoje dalyje yra mažiau nei iš Mato ir Jono evangelijų, kurios labiau skiriasi. Dėl šių priežasčių toks pats santykis pastebėtas ir visiško sutapimo atveju – 0.84 ir 0.81.

Maksimalus bendro sutapimo indeksas VLH yra pasiektas net 293-uose evangeliniuose versetuose iš 909 (32.23%)³²⁹, tačiau tai dar nereiškia, kad jie visi buvo pernaudoti. Tiksliesni VLH rezultatai gaunami vertinant visiško sutapimo indeksą. Nors jis VLH svyruoja maksimaliai – nuo 0 iki 1, vidutiniškai siekia net 0.84 (diagramoje juoda spalva). Taip yra todėl, kad mažiau nei puse teksto sutampa vos keli versetai. Daug daugiau yra tokių, kurie su GB visiškai sutampa (indeksas lygus 1), iš viso – 129 versetai (14.19%) iš visų keturių evangelijų:

	Mt	Mk	Lk	Jn	Iš viso
Bendras versetų skaičius	325	31	347	206	909
Pasiektas maksimalus bendro sutapimo indeksas	83 (25.54%)	7 (22.58%)	127 (36.60%)	76 (36.89%)	293 (32.23%)
Pasiektas maksimalus visiško sutapimo indeksas	32 (9.85%)	1 (3.23%)	61 (17.58%)	35 (16.99%)	129 (14.19%)

18 lentelė. Maksimaliai sutampančių VLH ir GB versetų skaičius

Kadangi juose ne tik žodžiai, bet ir jų kiekis sutampa, šiuos 129 versetus galima laikyti visiškai pernaudotais VLH versetais. Jų pasiskirstymas konkrečiose evangelijose tik patvirtina anksčiau aprašytas proporcijas –

³²⁹ Palyginimui galima atsivelti į Vilento *Evangelijų ir epistolų* (1579) ir Bretkūno *Postilės* (1591) santykį: nors perikopių rinkinys buvo postilės perikopių šaltinis (Aleknavičienė 2000: 14t.; 2008: 30–31), iš automatizuoto Šinkūno (2017: 74, 76) tyrimo išryškėja, kad iš 946 postilės versetų tik 53 (5.6%) sutampa šimtu procentų.

daugiausia Luko ir Jono evangelijų perikopėse, gerokai mažiau Mato bei Morkaus.

5.3.3.1.b. Priešingai nei evangelinių versetų atveju, neevangelinių versetų diagramoje matomas didelis duomenų išsisklaidymas (žr. 48 diagramą). Čia bendro VLH ir GB sutapimo indeksas svyruoja nuo 0.09 (Apd 9,1) iki 1, o vidutiniškai – 0.66. Maksimalus bendro sutapimo indeksas fiksuojamas vos 7 (0.99%) neilguose (4–14 žodžių) versetuose: Rom 13,10; Ef 5,7; 1 Jn 3,13; 1 Pt 3,15; Gal 3,20; 1 Tes 4,18; Iz 40,1 (plg. evangeliniuose – 293-iuose). Visi septyni nesudaro spiečių – priklauso ne tik skirtingoms perikopėms, bet yra ir iš skirtingų Biblijos knygų. Tai rodo, kad toks pavienis sutapimas gali būti atsitiktinis. Vis dėlto du iš jų priklauso epistolinėms perikopėms (Rom 13,8–10 ir 1 Jn 3,13–18), kuriose bendro ir visiško sutapimo indeksas yra didesnis nei nepernaudotomis laikomų perikopių. Tačiau reikšmingesnis VLH kontekste visiško sutapimo indeksas. Jis VLH neevangeliniuose versetuose svyruoja taip pat maksimaliai – nuo 0 iki 1, bet vidutiniškai sudaro vos 0.46 verseto. Kaip 48 diagramoje matyti (žr. žalia spalva), maksimalią reikšmę visiško sutapimo indeksas pasiekia vos viename versete iš minėtų septynių – Ef 5,7 (plg. evangelinių – 129). Tai reiškia, kad kituose versetuose nors ir visi VLH žodžiai sutampa su GB, jie skiriasi vieta ir/ar forma. Vis dėlto ir keturių žodžių Ef 5,7 versetas, aptartas 4.5.4.2.1.2.2 dalyje, negali būti laikomas pernaudotu iš VLH, nes lygiai tiek pat sutampa ir su LVM. Taigi, darytina išvada, kad nėra nė vieno VLH neevangelinio verseto, kuris galėtų būti laikomas visiškai pernaudotu GB.

5.3.3.2 LVM₂ (1644)

5.3.3.2.a. Evangeliniuose LVM₂ versetuose bendro sutapimo indeksas svyruoja nuo 0.33 iki 1, o vidutiniškai sudaro 0.81 (žr. 43 diagramą). Iš 819 versetų 36-iuose (4.4%) jis yra maksimalus (plg. VLH – 293). Daugiausia tokių versetų yra iš Mato evangelijos – 15 (5.58%), kiek mažiau Jono – 10 (4.98%) ir Luko – 9 (2.83%), o mažiausiai Morkaus – 2 (6.45%). Kaip matyti, skaičiuojant ne absoliutųjį dažnį, bet procentinę dalį, t. y., kokią atitinkamos evangelijos versetų dalį jie sudaro, mažiausiai tokių yra Luko evangelijos versetuose. Tai dar kartą patvirtina anksčiau prieitas išvadas dėl VLH Luko evangelijos pernaudojimo GB. Visiško sutapimo indeksas LVM₂ svyruoja maksimaliai – nuo 0 iki 1, o vidutiniškai – 0.59 (žr. 43 diagramoje žalia). Nors maksimalią reikšmę jis pasiekia vos 3 versetuose (plg. VLH – 129) – Lk 8,11; Mt 22,44 ir Mt 16,15, – jie yra labai reikšmingi. Tik Luko evangelijos versetas visiškai sutampa ir VLH, todėl tai negali būti laikoma

tiesioginiu pernaudojimu, tačiau abu Mato evangelijos versetai maksimalią visiško sutapimo indekso reikšmę pasiekia tik Mancelio LVM₂, be to, vieno iš jų imtis yra adekvati (atitinkamai 20 ir 11 žodžių). Nors versetai yra iš skirtingų perikopių ir didesnių apibendrinimų daryti neleidžia, tai remia ankstesnes išvadas ir ragina teigti, kad rengiant GB pirmosios – Mato – evangelijos vertimą neabejotinai remtasi ir Manceliu.³³⁰

5.3.3.2.b. Iš kitų Biblijos vietų LVM₂ versetai su GB sutampa gerokai mažiau, todėl 44 diagramoje matomi rezultatai yra labiau išsisklaidę. Bendro sutapimo indeksas svyruoja nuo 0.1 iki 1, o vidutiniškai sudaro 0.67. Maksimalią reikšmę pasiekia 13-oje (2.18%) iš 597 versetų: Rom 12,11; 1 Kor 9,3; 2 Kor 11,24; 2 Kor 11,33; 1 Kor 13,13; 2 Kor 6,6; Ef 5,7; 1 Pt 3,15; 1 Kor 15,5; 1 Kor 15,7; Ef 4,5; Fil 3,20; Iz 40,1. Kaip matyti, daugiau nei pusė tokių versetų yra iš Laiškų korintiečiams, todėl sutapimas neatrodo atsitiktinis (diagramoje matyti jų spiečius). Be to, nors 2.18% versetų nėra daug, tačiau tai yra gerokai daugiau nei VLH neevangelinėse ištraukose (sic), kuriose bendro sutapimo indeksas maksimalią reikšmę pasiekia vos 7-juose (0.99%) versetuose. Tiesa, visiško sutapimo indeksas nė viename versete nėra maksimalus (vidutiniškai – 0.42), bet didžiausias užfiksuotas LVM₂ yra 1 Kor 13,13 (0.94) ir 2 Kor 11,33 (0.93). Taigi, Laiškuose korintiečiams. Tai leidžia daryti išvadą, kad ir rengiant GB ištraukas iš kitų Naujojo Testamento vietų Mancelio vertimais naudotasi.

5.3.3.3 EE (1587)

5.3.3.3.a. Evangeliniuose EE versetuose bendro sutapimo indeksas svyruoja nuo 0.22 iki 1, o vidutiniškai sudaro 0.72 (žr. 41 diagramą). Maksimalią reikšmę indeksas pasiekia vos 10 (1.3%) iš 770 versetų (plg. LVM₂ – 35, VLH – 293): Mt 21,6; Lk 2,45; Mt 17,8; Lk 8,11; Jn 8,57; Jn 16,9; Jn 10,7; Lk 14,6; Mt 25,39; Lk 1,43. Visi šie versetai yra iš skirtingų perikopių bei maksimaliai su GB sutampa ir kituose perikopių rinkiniuose, todėl vargu, ar GB atsiradę dėl EE įtakos. Kita vertus, tai rodo, kad šių fragmentų vertimas latvių kalba beveik nepakito per visą amžių. Vis dėlto visuose yra kalbinių skirtumų, todėl EE nėra nė vieno verseto, kuriame visiško sutapimo indeksas įgytų maksimalią reikšmę (žr. 41 diagramoje žalia) – svyruoja nuo 0 iki 0.91 (vidutiniškai – 0.46). Didžiausias visiškas sutapimas fiksuojamas Luko evangelijos versete – Lk 8,11 (0.91), tačiau jame yra vos 11 žodžių ir jis visiškai sutampa LVM ir VLH. Iš tiesų, tai vienintelis versetas, kuris

³³⁰ Daugiau argumentų, ypač dėl Mt 22,44 sutapimo su GB, žr. 5.2.3.2.1.1.1.

peržengia 0.9 ribą, kituose sutapimo indeksas yra gerokai mažesnis – Jn 8,51 ir Mt 7,18 (0.87), Mt 21,7 (0.84) ir t. t.

5.3.3.3.b. EE neevangelinėse versetuose bendro sutapimo indeksas svyruoja daugiau – nuo 0.1 iki 1 – ir vidutiniškai sudaro mažiau – 0.63 (žr. 42 diagramą). Maksimalią reikšmę bendro sutapimo su GB indeksas pasiekia tik 4-ioose (0.73%) EE versetuose iš 546 (plg. LVM_2 – 13, VLH – 7): 1 Kor 9,3; 1 Kor 13,13; Ef 4,5; Fil 1,3. Pastarasis, iš Laiško filipiečiams, sutampa tik EE ir GB, o LVM_2 ir VLH skiriasi. Toks skirtumas nulemtas perikopės žanro – Fil 1,3 yra pirmasis perikopės versetas, todėl LVM ir VLH kaip įprastai pridėtas kreipinys la. *MYli Braji* ‘mieli broliai’ (taip versete minimalių porų, t. y. žodžių, skaičius padaugėja), o EE toks stilistinis pridėjimas nebūdingas (verčiama gana pažodžiui iš Biblijos). Visiško sutapimo indeksas (žr. 42 diagramoje žalia) EE svyruoja nuo 0 iki 0.88, o vidutiniškai sudaro 0.35. Didžiausias rezultatas fiksuojamas Fil 1,3 (0.88) ir Ef 4,5 (0.83), tačiau juose vos 8 ir 6 žodžiai. Taigi, nei bendras, nei visiškas EE ir GB sutapimo indeksas nerodo akivaizdžių šių šaltinių sąsajų.

5.3.3.4 LLP (1654)

Dėl LLP ir LVM_2 tekstų sąsajų Mancelio postilės ir GB sutapimo indeksas yra labai panašus į jau aprašytą LVM_2 evangelinių versetų indeksą (žr. 45 diagramą) – svyruoja nuo 0.33 iki 1, o vidutiniškai sudaro 0.79 (plg. LVM_2 – 0.81). Bendro sutapimo indeksas maksimalią reikšmę pasiekia 28-ioose (3.93%) versetuose iš 713 (plg. EE – 10, LVM_2 – 36, VLH – 293). Iš jų Mato – 11 (1.54%), Luko – 9 (1.26%), Jono – 6 (0.84%), Morkaus – 2 (0.28%). Nors procentinė dalis ir skiriasi nuo LVM_2 , tam įtakos turi tai, kad LLP evangelinių versetų yra mažiau. Iš tiesų visi minėti 28 versetai LLP ir LVM_2 sutampa su GB tiek pat. Visiško sutapimo indeksas LLP svyruoja maksimaliai – nuo 0 iki 1 (vidutiniškai – 0.59; plg. LVM_2 – 0.59), tačiau vos du versetai pasiekia maksimalią reikšmę – Lk 8,11 ir Mt 22,44. Abu buvo minėti aptariant LVM_2 rezultatus. Iš tiesų visi – tiek visiško, tiek bendro – sutapimo indekso maksimalią reikšmę įgiję versetai LVM_2 ir LLP sutampa, o jų kiekis LVM_2 yra didesnis todėl, kad likusių minėtų LVM_2 Mancelio postilėje paprasčiausiai nėra. Tikėtina, kad jei jie būtų buvę, sutaptų tiek pat. Apibendrinant pasakytina, kad LLP su GB sutapimo indeksas versetuose nerodo unikalių sutapimų, bet remia anksčiau prieitas išvadas, kad sutampa tik todėl, kad atitinkamose vietose sutampa LVM_2 ir GB.

5.3.3.5 UP (1675)

Reuterio UP sudaro versetai iš evangelijų ir kitų Biblijos knygų, tačiau šioje dalyje dėl negausių duomenų ir anksčiau nustatyto nesinaudojimo UP versetų rezultatai apžvelgiami drauge. Bendro sutapimo indeksas UP svyruoja nuo 0.27 iki 1, vidutiniškai – 0.64 (žr. 46 diagramą). Iš 154 UP versetų 4-iuose (2.60%) bendras sutapimo indeksas siekia maksimumą: Iš 20,13; Iš 20,15; Mt 6,11; Apd 8,37. Nors procentiškai tai palyginti nemažai – daugiau nei EE ar LVM₂ ir VLH neevangeliniuose versetuose, – tačiau tai itin trumpi versetai, žodžių juose atitinkamai 3, 3, 6 ir 8³³¹. Be to, pirmuosiuose dviejuose teikiami ilgą tradiciją turintys du Dievo įsakymai, o trečiajame – Viešpaties maldos dalis (žr. 4.4.4.2.1.2). Būtent todėl šiuose trijuose – Iš 20,13; Iš 20,15; Mt 6,11 – ir visiško sutapimo indeksas yra maksimalus. Apskritai UP jis svyruoja nuo 0.18 iki 1, tačiau vidutiniškai sudaro vos 0.39. Taigi, UP bendras ir visiškas sutapimo su GB indeksas nerodo jokių naujų tendencijų ir leidžia pagrįsti 4.4 skyriuje prieitas išvadas, kad UP ir GB sutapimas yra nulemtas bendro vertimo šaltinio ir tradicijos, bet ne tiesioginio pernaudojimo.

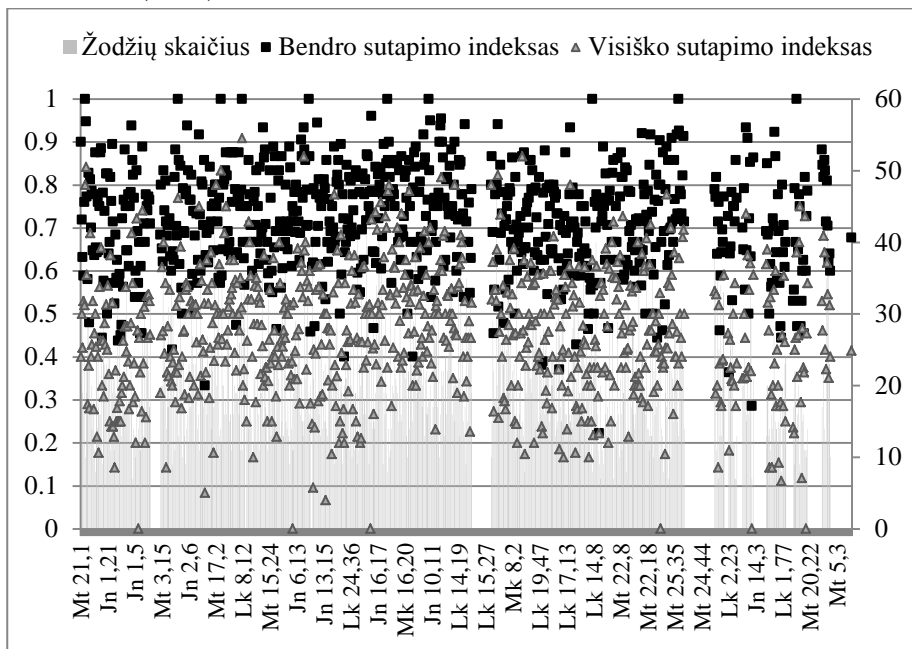
5.3.4 Apibendrinimas

Apskaičiuotas A šaltinio ir GB sutapimo indeksas remia ir pagrindžia ankstesniuose skyriuose prieitas išvadas dėl tirtų tekstų sąsajų ar jų nebuvimo. Viena svarbiausių ir bendriausių šio skyriaus išvadų laikytina ši – nėra nė vienos A šaltinio perikopės, kuri visiškai sutaptų su Glūcko Biblija, visose yra bent minimalių skirtumų. Nepaisant jų, Fūreckerio verstos evangelinės perikopės (išskyrus Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51) laikomos perimtomis, tačiau dalis (daugiausia iš Mato) buvo redaguotos atsižvelgiant į Mancelio vertimą ar NT originalą. Priešinga išvada daroma dėl ištraukų iš kitų Biblijos knygų, t. y. ne iš evangelijų, – nėra nė vienos, kuri galėtų būti laikoma perimta. Visų perikopių rinkinių neevangelinės ištraukos sutampa su GB labai panašiai, tačiau analizė rodo, kad LVM₂ galėjo būti vienas iš papildomų šaltinių, kuriuo naudotasi ieškant tinkamesnio atitikmens.

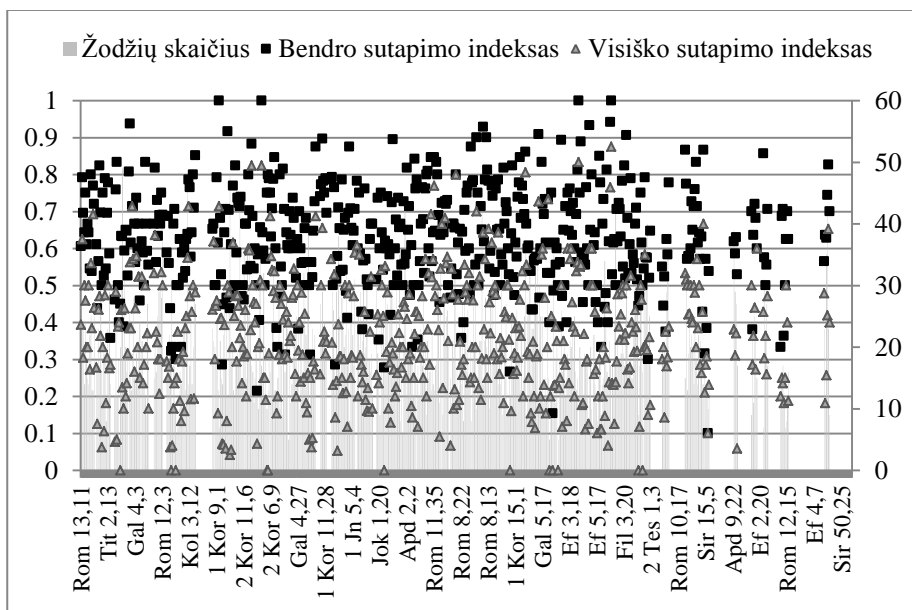
³³¹ Paminėtina, kad Apd 8,37 versete GB iš tiesų yra 24 žodžiai, tačiau, kaip rašyta 4.4.2.1, kai viename iš A šaltinių verčiamas ne visas versetas, GB skaičiuojami tik tie žodžiai, kurie yra verstoje dalyje.

5.3.5 Tekstų sutapimo indeksas tiriamų šaltinių versetuose (diagramos)

5.3.5.1 EE (1587)

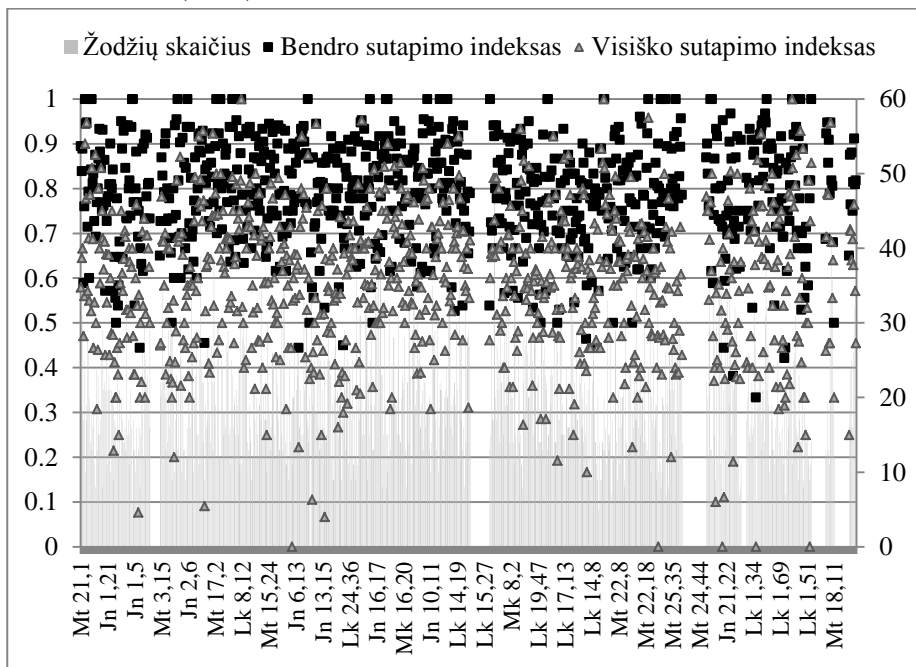

41 diagrama. EE ir GB sutapimo indeksas evangeliniuose versetuose

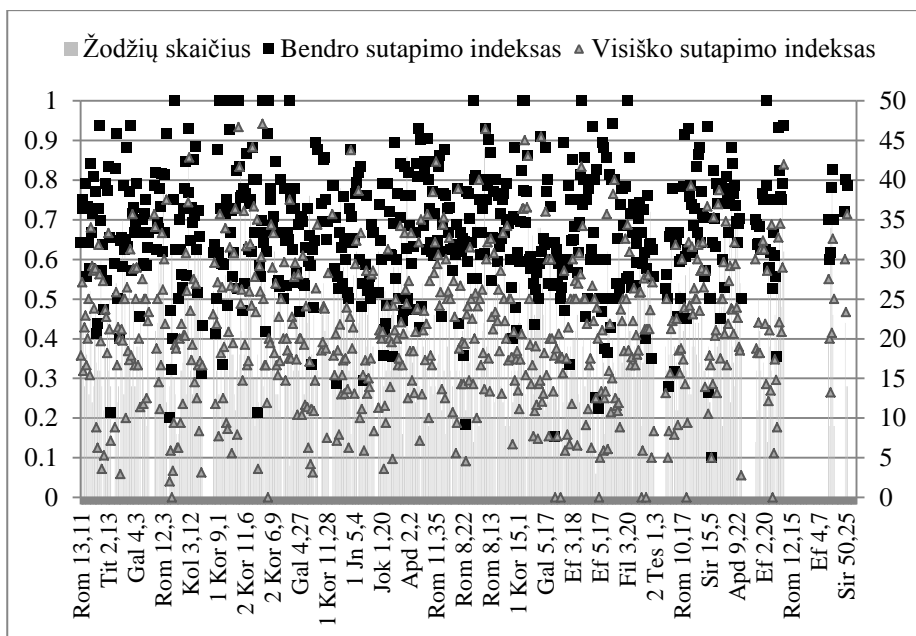

42 diagrama. EE ir GB sutapimo indeksas neevangeliniuose versetuose

5.3.5.2 LVM₂ (1644)

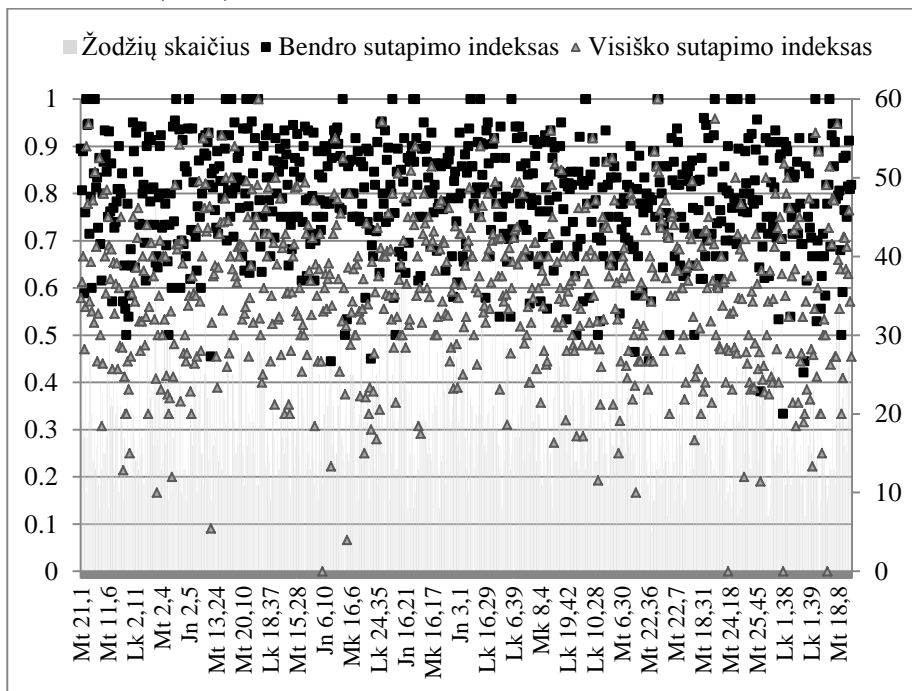

43 diagrama. LVM₂ ir GB sutapimo indeksas evangeliniuose versetuose

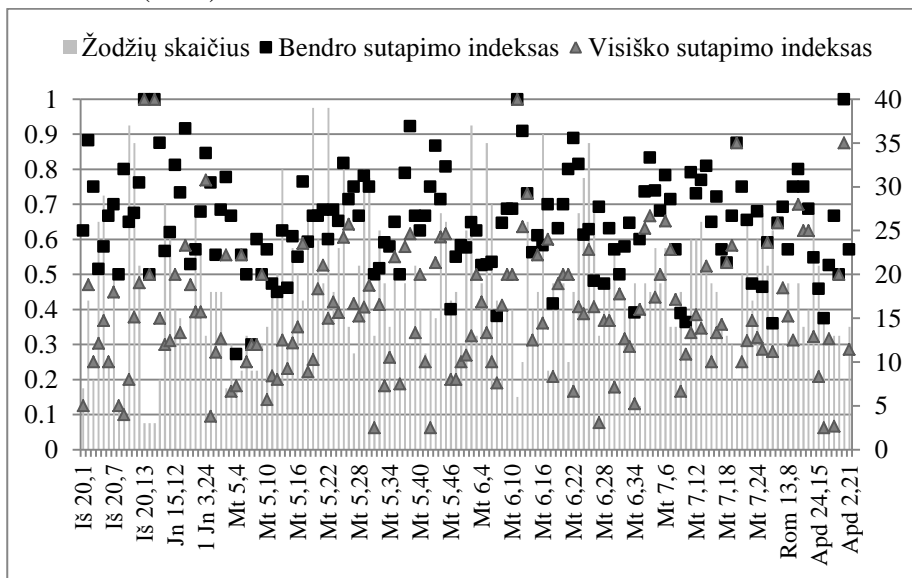
44 diagrama. LVM₂ ir GB sutapimo indeksas neevangeliniuose versetuose

5.3.5.3 LLP (1654)

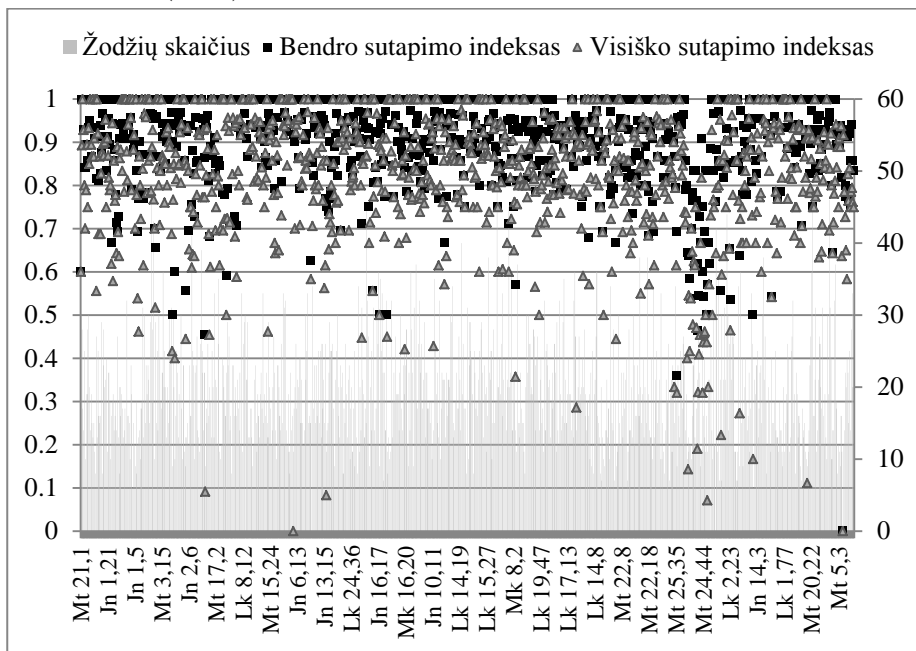
45 diagrama. LLP ir GB sutapimo indeksas evangeliniuose versetuose

5.3.5.4 UP (1675)

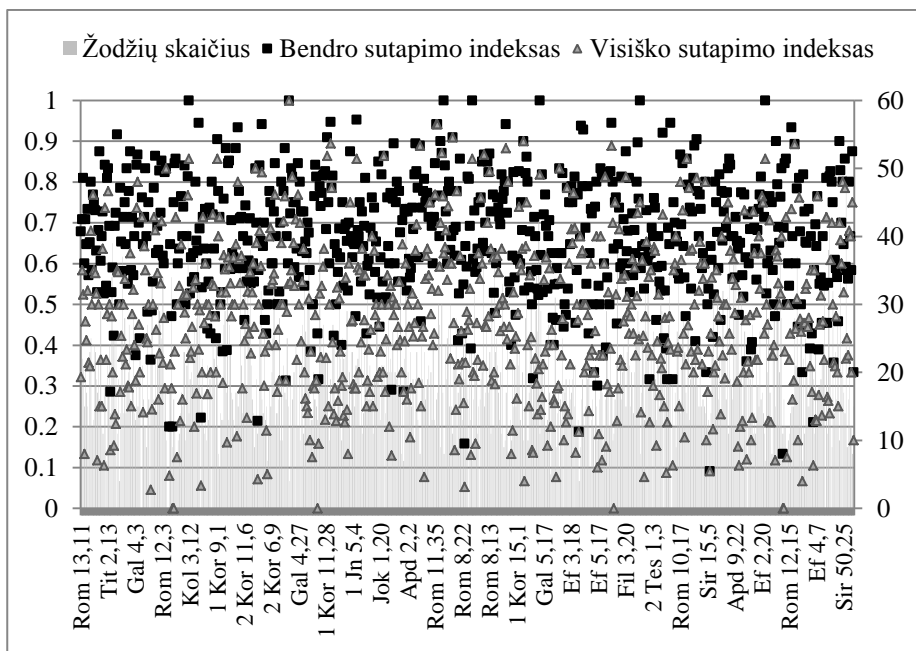

46 diagrama. UP ir GB sutapimo indeksas versetuose

5.3.5.5 VLH (1685)

47 diagrama. VLH ir GB sutapimo indeksas evangeliniuose versetuose

48 diagrama. VLH ir GB sutapimo indeksas neevangeliniuose versetuose

IŠVADOS

1. Išlikusiuose pirmosios Biblijos latvių kalba dokumentuose nuorodų, kad buvo remtasi ankstesniais latviškais tekstais, nėra. Tačiau disertacijoje taikoma EE, LVM, LLP, UP ir VLH tekstų sąsajų su Glūcko Biblija tyrimo metodika leidžia patvirtinti Ludžio Bērzinio pastebejimą, kad dalis latviškų liuteronų Biblijos fragmentų darė įtaką Glūcko Biblijos vertimui. Vis dėlto ne visus ankstesnius tekstus būtų galima laikyti latviškaisiais GB šaltiniais.

2. Iš visų tirtų tekstų neabejotinai didžiausią įtaką GB darė Christophoro Füreckerio perikopių vertimai, kurie vėliau publikuoti *Vermehretes Lettijhes Hand=Buch* (1685). Išsami VLH ir GB tekstų analizė leidžia teigti, kad iš 31 264 VLH žodžių 25 659 (82.07%) su GB sutampa, vos 2803 (8.97%) skiriasi, o 2802 (8.96%) neturi atitikmens GB. Vis dėlto perikopių rinkinyje darytina aiški skirtis tarp evangelinių ir kitų ištraukų, kurių sutapimas su GB statistiškai reikšmingai skiriasi ($p=0.000$). Žodžių sutapimo proporcijos jose atitinkamai yra: evangelinėse perikopėse – 92.15% sutampa, 3.08% skiriasi, 4.75% neturi atitikmens, o neevangelinėse – 69.09% sutampa, 16.51% skiriasi, 14.40% neturi atitikmens. Taigi viršijantis nustatyta galimą pernaudojimą rodančią ribą – 80% – bendras evangelinių ištraukų sutapimas yra akivaizdžiai neatsitiktinis, tačiau ištraukose iš kitų Biblijos knygų prie šios ribos nepriartėta.

2.1. Disertacijoje taikyta metodika leidžia patikimai teigti, kad iš **87** VLH publikuotų **evangelinių perikopių 85 yra pernaudotos GB**, todėl jose vartojamą kalbą tiksliau būtų laikyti Füreckerio, o ne Glūcko vertimo kalbos pavyzdžiais, išskyrus tai, kas redaguojant pakeista. Visiški VLH ir GB atitikmenys sudaro net 83.89% visų evangelinių perikopių žodžių ir gerokai viršija nustatyta 60% ribą, todėl Füreckerio vertimas laikytinas pagrindiniu GB atitinkamų vietų šaltiniu. Išskyrus dvi VLH 27 sekmadieniui po Švč. Trejybės skirtas **Mt 25,1–13** ir **Mt 24,37–51** perikopes, kuriomis **GB nesiremta**. Labai tikėtina, kad Glūcko turėtame rankraštyje jų nebuvo. Mt 25,1–13 ir Mt 24,37–51 VLH greičiausiai pridėtos vėliau ir buvo verstos ne Füreckerio, bet knygos sudarytojo Adolphio ar kito jo aplinkos žmogaus, tačiau tam patvirtinti būtinas papildomas tyrimas.

Ištyrus visiškų VLH ir GB atitikmenų pasiskirstymą nustatyta, kad pirmosios NT evangelijos VLH ir GB sutampa mažiau nei einančios po jų: Morkaus evangelijos perikopėse visiškai atitikmenys sudaro 77.83%, Mato – 80.82%, Jono – 84.82%, Luko – 86.85%.

Vienas Lk 17,14 versete užfiksuotas skirtumas – la. *ais=eijoht* (VLH) : *ahs eijoht* (GB) ‘nueinant’ – ragina kelti hipotezę, kad GB sutapimas su Glücko turimu Füreckerio rankraščiu iš tiesų galėjo būti dar didesnis nei yra nustatytas gretinant VLH ir GB. Jis rodo, kad knygos sudarytojas Adolphis redagavo Füreckerio vertimą, tačiau nėra žinoma ir negalima tiksliai pasakyti, kiek, kur ir kokių redakcinių pakeitimų dar galėjo atlikti.

2.2. Kitos (neevangelinės) VLH publikuotos perikopės iš 22-ių Biblijos knygų nebuvo pernaudotos GB – **sutapimai** jose veikia **yra atsitiktiniai** ar nulemti sutapimų su ankstesniais latviškais (daugiausia Mancelio) vertimais, o ne tiesioginio naudojimosi Füreckerio perikopėmis. Vis dėlto yra keletas pavienių atvejų, pvz., Ef 5,15, kai dėl leksinių sutapimų rėmimasi Füreckeriu paneigti sunku, todėl gali būti, kad Glückas galėjo turėti kelių neevangelinių Füreckerio ištraukų vertimus ir remtis jais kaip pagalbiniu šaltiniu, ieškodamas tinkamesnio žodžio.

Detalesnė 93-ių VLH neevangelinių perikopių analizė rodo, kad visiškai atitikmenys jose sudaro mažiau kaip pusę žodžių – vos 47.68% – ir nesiekia nustatytos pernaudojimą leidžiančios įtarti ribos (60%). Didžiausia visiškų VLH ir GB atitikmenų dalis užfiksuota ištraukose iš Jono pirmojo laiško (62.40%), o mažiausia – ištraukose iš Malachijo knygos (32.5%). Tačiau aiškios skirties tarp NT (neevangelinių) ir ST ištraukų sutapimo nėra, nes didžiausią santykinę dalį visiškai VLH ir GB atitikmenys sudaro Sir 50,24–26 (0.75) ir Rom 13,8–10 (0.74) perikopėse. Vis dėlto, nors sutapimas jose gerokai viršija 60% ribą, jų apimtis nedidelė ir jos daug kur sutampa su kitais tiriamais vertimais, todėl laikyti perimtomis tik iš VLH nėra pagrindo. Mažiausią santykinę dalį visiškai atitikmenys sudaro tik VLH esančiose 1 Pt 3,20–22 (0.25) ir 2 Kor 4,7–10 (0.27) perikopėse. Tai pagrindžia išvadą, kad VLH ir GB sutapimai neevangelinėse perikopėse veikia nulemti bendrų sutapimų su visais tekstais, nes pastebėta, kad taip pat ir kitos **tik VLH esančios neevangelinės ištraukos**, priešingai nei evangelinės, **sutampa nedaug**.

2.3. Kad ir koks didelis būtų kai kurių VLH perikopių sutapimas su GB (plg. Lk 2,33–40 (0.94)), iš 180 nėra nė vienos, kuri VLH ir GB sutaptų visiškai – **visose perikopėse yra bent minimalių**

skirtumų, todėl nėra pagrindo teigti, kad jos buvo akiai nurašytos. Fragmentai įprastai palyginti su NT originalu senąja graikų kalba, nes nuo jo nutolusios vietos neretai taisytos.

3. Nustatyti skirtumai tarp Georgo Mancelio *Lettifch Vade mecum* 1631 ir 1644 m. perikopių rinkinių leidimų rodo, kad **1631 m. LVM** Glückas **nesirėmė**. Tačiau negalima teigti, jog tikrai remtasi analizuojamu 1644 m. tekstu, nes šiuo metu nežinomas nė vienas trečiojo 1673 m. LVM perikopių rinkinio egzempliorius, kuriuo kaip tuo metu naujaisiu galėjo naudotis Glückas. Vis dėlto sugretinus 1644 (LVM₂) ir 1685 metų (LVM₄) leidimus esminių skirtumų nerasta, išskyrus daug LVM₄ dėl *parablepsio* atsiradusių praleidimų ir dvi pridėtas perikopes, kurių, kaip išaiškėjo iš pastabos prieš jas, nebuvo LVM₃, todėl ir LVM₂ laikytinas reprezentatyviu Mancelio perikopių tekstu.

4. Atlikta analizė leidžia teigti, kad Mancelio 1644 m. *Lettifch Vade mecum* (arba labai panašus vėlesnis LVM₃ leidimas) **buvo pagalbinis** Glücko Biblijos **latviškasis šaltinis**, tačiau juo naudotasi selektyviai. Detalesnė LVM₂ ir GB tekstų analizė rodo, kad iš 27 714 LVM₂ žodžių 21 021 (75.85%) sutampa su Glücko Biblija, 3939 (14.21%) nuo jos skiriasi, o 2754 (9.94%) neturi atitikmens. Tačiau taip pat kaip ir VLH, LVM₂ aiški ir statistiškai reikšminga ($p=0.00$) evangelinių ir kitų Biblijos ištraukų diferenciacija, kuriose minėtos žodžių sutapimo proporcijos atitinkamai pasiskirsto taip: evangelinėse ištraukose – 80.75% sutampa, 11.26% skiriasi, 8.01% neturi atitikmens, o neevangelinėse – 69.12% sutampa, 18.29% skiriasi, 12.60% neturi atitikmens. Taigi, tik evangelinių ištraukų sutapimas su GB leidžia įtarti galimą neatsitiktinį sutapimą, nes viršija 80% ribą.

4.1. Atlikus kokybinį LVM₂ ir GB sutampančių žodžių, esančių 79-iose evangelinėse perikopėse, vertinimą nustatyta, kad iš 16 061 LVM₂ žodžio 9753 (60.73%) turi visišką atitikmenį GB. Priešingai nei VLH, **pirmosios NT evangelijos** ištraukos su GB **sutampa daugiau** nei einančių po jos: visiški LVM₂ ir GB atitikmenys Mato evangelijos perikopėse sudaro 62.07%, Jono – 60.81%, Morkaus – 60.06%, o Luko – 59.56%. Taip pat ir iš pavyzdžių analizės išryškėjo, kad tik Mato evangelijos perikopėse yra unikalių LVM₂ ir GB sutapimų, o tirti sutapimai kitų evangelijų ištraukose nėra tiesioginiai, jie veikiausiai nulemti VLH, kuriame pernaudotas Mancelio LVM.

4.2. **LVM₂** 79-ių **neevangelinių perikopių** iš 19 Biblijos knygų analizė rodo, kad Mancelio **vertimu buvo remtasi**, ypač Laiško romiečiams ir Laiško korintiečiams perikopėmis. Tiesa, nė viena perikopė nebuvo pernaudota GB – jomis remtasi kaip pagalbiniais šaltiniais. Tai, kad LVM₂ nebuvo pagrindinis šaltinis, rodo ir detalesnė LVM₂ ir GB sutampančių žodžių analizė – iš 11 654 neevangelinių ištraukų žodžių visišką atitikmenį GB turi 5074 (43.54%). Didžiausią santykinę dalį neevangelinėse ištraukose visiškai LVM₂ ir GB atitikmenys sudaro Jono pirmajame laiške (0.56), kuriuo neabejotinai naudotasi rengiant GB, o mažiausiai – Petro antrajame laiške (0.34), kuris GB verstas iš NT senąja graikų kalba. Vertinant perikopių lygmenį kaip labiausiai sutampančios ištraukos išskirtinos Rom 13,8–10 (0.71), Rom 11,33–36 ir Sir 50,24–26 (0.64), o mažiausiai – Rom 12,6–16 (0.16). Visos minėtos perikopės labai panašiai sutampa ar skiriasi visuose tirtuose perikopių rinkiniuose.

5. Iš perikopių rinkinių mažiausias sutapimas su GB nustatytas anksčiausiame veikle – *Euangelia vnd Epifteln* (1587), kuriuo Glūcko **nesinaudota**. Jame iš 26 524 žodžių 18 319 (69.07%) yra sutampantys, 4687 (17.67%) – besiskiriantys ir 3517 (13.26%) – neturintys atitikmens GB. Nors skirtumas tarp evangelinių ir kitų Biblijos ištraukų nėra toks didelis kaip vėlesniuose rinkiniuose, jis yra bei taip pat statistiškai reikšmingas ($p=0.0000000000000000003614$) – žodžių sutapimo proporcijos atitinkamai: evangelinėse perikopėse – 72.30% sutampa, 15.66% skiriasi, 12.04% neturi atitikmens, o neevangelinėse – 66.34% sutampa, 19.76% skiriasi, 13.90% neturi atitikmens. Didelis besiskiriančių ir GB neturinčių atitikmens žodžių skaičius yra nulemtas EE pažodinio vertimo iš LBž.

5.1. **EE ir GB sutapimai** 73-ose **evangelinėse ištraukose yra netiesioginiai**, atsiradę dėl vėlesnių latviškų šaltinių įtakos pirmajam Biblijos vertimui. Detalesnė EE ir GB tekstų analizė rodo, kad iš 15 637 evangelinėse EE ištraukose tirtų žodžių 7257 (46%) turi visišką atitikmenį GB. Didžiausią dalį jie sudaro Jono (49.13%) ir Mato (47.71%) evangelijos ištraukose, o Luko (43.99%) ir Morkaus (43.71%) yra mažiau. Taip pat rezultatai išsidėsto ir vertinant perikopių lygmenį: didžiausią santykinę dalį visiškai EE ir GB atitikmenys sudaro Jn 16,5–15 (0.61), o mažiausią – Lk 2,1–14 (0.33). Tiriant minėtų EE dalių (ne)sutapimų priežastis nustatyta

tendencija, kad EE ir GB evangelinės ištraukos daugiausia (bet ne visada) sutampa tada, kai jos daug sutampa su kitais latviškais vertimais, taip pat versta iš LB, ir atvirkščiai – kai EE nuo jų skiriasi, dažniausiai skirtumų daug ir tarp EE bei GB. Taigi, kalbant apie EE ir GB sutapimus, tiksliau būtų vartoti **tradicijos** sąvoką bei labiausiai sutampančiose jų vietose kalbėti apie Glūcko sekimą Lutherio Biblija ar kitais latviškais tekstais.

5.2. Taip pat ir 73-ių **neevangelinų perikopių** iš 19 Biblijos knygų **sutapimai yra netiesioginiai** ir nerodo jokių sąsajų su GB. Iš 10 894 jose esančių žodžių vos 3953 (36.31%) turi visišką atitikmenį Glūcko Biblijoje. Didžiausią santykinę dalį jie sudaro Jono pirmojo laiško ištraukose (0.48), o mažiausią – Antrajame laiške korintiečiams ir Laiške žydams (0.31). Iš perikopių išsiskiria Laiškas romiečiams, kuriame fiksuojamos ribinės reikšmės – Rom 11,33–36 (0.56) ir Rom 12,4–16 (0.18). Nustatyta tokia pati tendencija kaip ir evangelinėse ištraukose, kad EE ir GB labiausiai sutampančios vietos daug sutampa ir kituose latviškuose vertimuose, o besiskiriančios – daug skiriasi visuose arba tik Glūcko Biblijoje.

6. Ištyrus Mancelio *Lang=gewünschte Lettische Pofill* (1654) perikopių ir GB žodžių sutapimą nustatyta, kad jis yra palyginti didelis – iš 13 966 žodžių 11 246 (80.52%) yra sutampantys, 1590 (11.38%) – besiskiriantys ir 1130 (8.09%) – neturintys atitikmens GB. Nepaisant to, kad leksinis sutapimas viršija 80% ribą, gretinamoji fragmentų analizė (ypač Mt 2,13–15) rodo, kad **Glückas nesirėmė** Mancelio postilėje esančių evangelinių perikopių vertimu, todėl didelis sutapimas yra netiesioginis, nulemtas LVM₂ perikopių, kuriomis remtasi VLH ir GB, panaudojimu LLP.

7. Atlikus Johanno Reuterio *Eine Übersetzungs Probe* (1675) sutapimo su GB analizę nerasta įrodymų, kad Glückas panaudojo Reuterio fragmentus savo vertime, todėl galima patvirtinti tokią pačią Karulio išvadą ir paneigti ankstesniųjų autorių (Ozolo, Teringo) teiginius dėl Reuterio vertimų panaudojimo GB. Detalesnė UP ir GB analizė rodo, kad žodžių sutapimo proporcijos UP **skiriasi labiausiai** iš visų gretinamų šaltinių – iš 2769 žodžių 1869 (67.50%) sutampa, 640 (23.11%) skiriasi ir 260 (9.39%) neturi atitikmens GB. Visiškai UP ir GB atitikmenys sudaro vos 40.63% visos imties. Pastebėta, kad dėl skirtingų vertimo šaltinių, tais atvejais, kai GB

sutampa su ankstesniaisiais Biblijos dalių vertimais latvių kalba, kurie daugiausia versti iš LB, Glücko Biblija nuo UP labiausiai skiriasi. Tai leidžia daryti išvadą, kad GB sutapimai su UP rodo ne teksto pernaudojimą, o bendrą vertimo šaltinį.

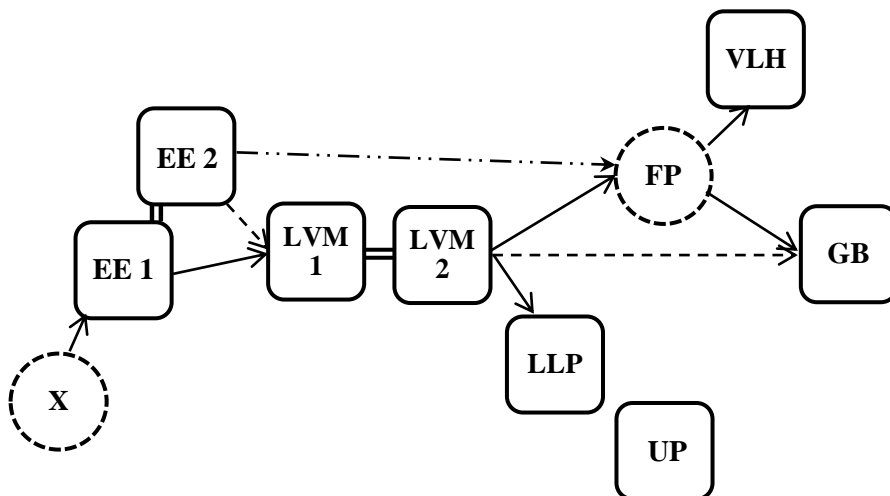
8. Atliktas Biblijos fragmentų tyrimas rodo, kad nors **GB** (tiksliau – NT) yra labai **nevienalytis vertimas** – kartais versta iš Biblijos originaliomis kalbomis, kartais iš Lutherio Biblijos, o vietomis pernaudoti ankstesni latviški vertimai, – darytina aiški skirtis tarp evangelijų ir ištraukų iš kitų Biblijos knygų. Neevangelinės ištraukos Glücko atrodo verstos daugiausia nepriklausomai, ankstesniu latvišku vertimu pasinaudojant tik kaip pagalbiniu. Tačiau evangelinių fragmentų įtaka yra labai didelė, todėl Glücko Biblijos atitinkamų vietų vertimą neretai būtų tiksliau laikyti kontaminaciniu, o Glücką – tų vietų redaktoriumi, o ne vertėju.

9. Evangelinių ištraukų įtaką pirmajam Biblijos vertimui galėtų pagrįsti vyravusi stipri **evangelinių tekstų vertimo tradicija**. Visuose perikopių rinkiniuose jos su GB sutampa gerokai daugiau nei ištraukos iš kitų Biblijos knygų. Kadangi pastarosios GB daugiausia verstos iš originalo, tikėtina, kad, jei Glückas būtų vertęs tirtas evangelines ištraukas visiškai savarankiškai, NT originalas būtų pasirinktas pagrindiniu jų vertimo šaltiniu. Tokią intenciją grindžia perimtų fragmentų, verstų iš LB, dažnas taisymas pagal NT originalą senąja graikų kalba.

10. Analizuojant pavyzdžius taip pat išryškėjo gretinamų autorių skirtingi vertimo stiliai, kurie labiausiai kontrastuoja EE ir UP su LVM, VLH ir GB. EE ir Reuterio tekste gana griežtai laikomasi vertimo šaltinio, net jame teiktos žodžių tvarkos, todėl juos galima vadinti labiau *ad verbum* vertimais, o Glücko, Füreckerio ir iš dalies Mancelio tirti Biblijos fragmentai versti kiek laisviau, todėl jie mišresni, labiau *ad sensum* vertimai.

11. Taigi, ištyrus EE, LVM₁, LVM₂, LLP, UP ir VLH sutapimus su GB bei įtraukus kitų mokslininkų pastebėjimus (dėl EE – Vanago, dėl UP –

Karolio, dėl VLH – Bērzinio), tekstų sąsajas galima pavaizduoti tokia schema³³²:

Paaiškinimai:

○	– hipotetinis rankraštis	→	– tiesioginis šaltinis
□	– spausdintas vertimas	- - - ->	– pagalbinis šaltinis
==	– pakartotinis pataisytas leidimas	- · · · →	– spėjamas pagalbinis šaltinis

X – nežinomas rankraštinis perikopių vertimas

FP – neišlikęs Füreckerio perikopių rankraštis ar jo nuorašas

12. Atliekant disertacijos tyrimą nustatyta ir rasta dar keletas su tiriamais tekstais ir autoriais susijusių dalykų:

12.1. Lundo universiteto bibliotekoje rastas neišlikusiu laikytas Georgo Mancelio *Das Hauß-, Zucht- und LehrBuch Jesu Syrachs* 1671 m. leidimas (sign. BDL Si 091);

12.2. patikslinti Christophoro Füreckerio gimimo metai – ne 1615, bet 1612-ieji;

12.3. nustatyti skirtumai tarp pakartotinių EE ir LVM leidimų (iki 1685 m. imtinai).

³³² Svarbu paminėti, kad radus LVM 1673 m. perikopių rinkinio egzempliorių schema gali pasikeisti. Gali būti, kad Glücko Biblijai ir, mažiau tikėtina, Füreckerio perikopėms, tiesioginės įtakos turėjo ne LVM₂, bet LVM₃.

TYRIMO PERSPEKTYVOS

1. Identifikavus perimtas perikopes, toliau būtina atlikti sistemingą visų jų skirtumų analizę, tačiau turėti omenyje, kad VLH ir GB skirtumai nebūtinai atspindi turėto Füreckerio rankraščio ir GB skirtumus, bet gali būti atsiradę dėl VLH sudarytojo taisymų.

2. Toliau tirti GB sąsajas su kitais tekstais, pvz.:

- ištirti ankstesnių Išminties knygų (Psalmyno, Patarlių ar Siracido knygų) vertimų sąsajas su Glücko Biblija;
- nustatyti GB sutapimus su kita VLH dalimi (p. 123–172) – *Befchreibung der Geburt / Leydens / Aufferstehung und Himmelfahrt Christi / wie auch von der sichtbaren Sendung des Heil: Geistes*;
- patikrinti trumpų fragmentų įtaką GB, pvz., giesmėmis virtusių versetų, kaip *Magnificat* giesmėje (Lk 1,46–55), ar Mancelio postilės pamoksluose esančių Biblijos citatų;
- tirti Georgo Elgerio katalikiškų perikopių santykį su Glücko Biblija.

3. Koduota duomenų bazė leistų atlikti dar tokius tyrimus:

- nustatyti dažniausiai pasitaikančias žodžių sutapimo tipų sekas;
- tirti visų tekstų žodžių darybinius skirtumus;
- nagrinėti A šaltinių (ypač ankstyvųjų) GB atitikmens neturinčius žodžius ir jų sekas;
- įsivedus papildomų kodų, tirti forma besiskiriančius žodžius.

4. Sudėtinga, bet taip pat įmanoma būtų tirti, ar Glückas nepasinaudojo kitais, mums nežinomais Füreckerio ar kitų vertimais (tokių spėjimų yra mokslinėje literatūroje). Tai galima padaryti atsižvelgiant į pernaudotomis laikomas evangelines, ypač iš Luko evangelijos, perikopes – ieškoti kalbinių bendrumų ar skirtumų su greta (tame pačiame skyriuje) esančiais fragmentais, neįtrauktais į perikopių rinkinius, ar sugretinant sinoptines Biblijos dalis. Pavyzdžiui, ieškoti Lk 5,12–39 fragmente, nes nustatyta, kad Lk 5,1–11 VLH ir GB sutapimo indeksas yra 0.90, o kitų Luko evangelijos penktojo skyriaus versetų (12–39) nėra nė viename tirtame tekste.

ŠALTINIAI

- CODEX BAZAE** – *Codex Bezae Cantabrigiensis*, Cambridge University library (MS Nn. II41), [prieiga internete: <https://cudl.lib.cam.ac.uk/view/MS-NN-00002-00041/1>].
- EE** – *Euangelia vnd Epistel / aus dem deud=fchen in vndeudfche Sprache gebracht / so durchs gantze Jar / auff alle Sontage vnd fůrnem=sten Feste / in den Kirchen des Fůrsten=thumbs Churlandt vnd Semigallien in Lieffland vor die vndeudfchen gelesfen werden. Mit der Historien des Lei=dens / vnd Aufferstehung vn=fers HErrn Jesu Christi / aus den vier Euange=listen*, Königsberg in Preuffen: Georgen Osterbergern, 1587, [prieiga internete: <http://www.korpuss.lv/senie/static/EvEp1587.html>].
- GB** – *Ta Šwehta Grahmata Jeb Deewa Šwehtais Wahrds / kas Preekfch un pehž ta Kunga Jefus Kriřtus šwehtas Peedřimschanas no teem šwehteem Deewa=řilwekeem / Praweescheem / Ewangelifteem jeb Preežas=Mah=žitajeem un Apufstuleem usrak=řihts / Tahm latweefschahm Deewa Draudřibahm par labbu istaifita*, Riga: Georg Wilken, 1689, [prieiga internete: Senasis Testamentas – http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=VD1689_94; Naujasis Testamentas – <http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=JT1685>].
- GR** – Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2005, [prieiga internete: <https://www.bibleworks.com>].
- HB** – K. Elliger, W. Rudolph (eds.), *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, 1990. Cituota iř: BibleWorks 7.0, red. – R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H. F. D. Sparks.
- LB** – D. Martin Luther, *Biblia: das ift: die gantze Heilige Schrift: Deudfch. Auff new zugericht*, Wittemberg: Hans Lufft, 1545, [prieiga internete: https://www.bibel-online.net/buch/luther_1545_letzte_hand/]. Kritisinis leidimas: *Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel 1–12*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1906–1961.
- LBř** – *Biblia. Dat ys: De gantze Hillige Schrift / Vordűdeschet dorch Doct: Mart. Luth. Uth der lesten Correctur mercklick vorbėtert unde mit grottem vlyte corrigeret*, Gedrűckt tho Wittemberch dorch Hans Lufft, 1569, [prieiga internete: <http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd16/content/titleinfo/916935>].
- LLP** – [Georg Mancelius,] *LETTISCHE Lang=gewűnschte POSTILL / Das ift: Kurtze und Einfűltige / jedoch Schriftműffige Erklűrung Aller Sonntűgli=chen und Vornehmřten Fest=Evangelien / die im Fůrřtenthumm Cuhrland und Semmgallen / auch im űberdűnifchen Lieff=lande, fo weit die Lettische Sprache sich erfrecket / durchs gantze Jahr gelehfen werden / GOtt zu Ehren / allen Chriřtlichen Hauř=Vű=tern zu Nutz und fehliġer Erbauung / verfertiget durch Georgium Mancelium [...]*, Zu Riga: Gerhard Schrűdern, 1654, [prieiga internete: http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP1.html; http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP2.html; http://www.ailab.lv/senie/static/Manc1654_LP3.html].

- LVM₁** – [Georg Mancelius,] *Lettifch Vade mecum. Handbuch / darinnen folgende sechs Stücke begriffen: 1. Evangelia vnd Episteln / so durchs gantze Jahr auff alle Sontag vnd fürnehmste Feste in den Lettischen Kirchen in Lieffland / Churland vnd Semgallen gelesen werden. 2. Die tröfliche Historia des schmerzlichen Leidens vnd Sterbens vnfers Erlösers JEsu Christi / aus den Vier Evangelisten. 3. Die trawrige Historia der erbärmlichen Zerförung der Statt Jerusalem / 40. Jahr nach des HERren Leiden / hiebevorn in Lettischer Sprach nie in Durck gesehen. 4. Geiftliche Lieder vnd Psalmen / Collecten vnd Ge=behte / so das gantze Jahr durch in Chriftlicher Versammlung zu Hauße vnd in den Kirchen gesungen werden. 5. Der kleine Catechismus D. MARTINI LUTHERI, Seliger gedächtnis. 6. Das Haus= Zucht= vnd Lehrbuch Syrachs / zum er=sten mahl in Lettischer Zungen gebracht vnd außgangen. [...], Durch Georgium Mancelium [...], Riga: Gerhard Schröders, 1631, [prieiga internete: http://www.korpuss.lv/senie/static/Manc1631_LVM.html].*
- LVM₂** – [Georg Mancelius,] *Lettifch Vade mecum. [...]* / Zum andernmahl respective übersehen / corrigiret vnd gemehret / Durch Georgium Mancelium, Semgallum, der H. Schrifft Licentiatum, vnd jtzigigen Fürstl. Churl. Hoff=Prediger [...], Riga: Gerhard Schröders, 1643–1644.
- SP** – *LXX Septuaginta*. Cituota iš: BibleWorks7, red. – R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H. F. D. Sparks, [prieiga internete: <https://www.bibleworks.com>].
- STEPHANUS 1550** – Robert Estienne, *Tēs Kainēs Diathēkēs Hapanta, Nouum Iesv Christi D. N. Testamentum*, Paris: ex officina Roberti Stephani, 1550, [prieiga internete: <https://sammlungen.ulb.uni-muenster.de/hd/content/titleinfo/5375544>].
- STEPHANUS 1551** – Robert Estienne, *Tēs Kainēs Diathēkēs Hapanta, Nouum Iesv Christi D. N. Testamentum, Cum duplici interpretatione, D. Erasmi, & Veteris interpretis*, Paris: ex officina Roberti Stephani, 1551, [prieiga internete: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11283864_00001.html].
- UP** – Johannes Reuter, *Eine Übersetzungs Probe / Genommen Aus dem XX. Capitel des andern Buches Moyse / wie auch V. VI. VII. Cap. Matthei / sampt an=der schönen aus der heiligen Schrifft außerlesenen Sprüchen. Welche zu prüfen allen Frommen / und so woll der Grund= alß Lettischen=Sprachen Wolerfahren auß giebet*, Riga: Henrich Bessemessern, 1675, [prieiga internete: http://www.korpuss.lv/senie/static/Reit1675_UeP.html].
- V** – *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*. Cituota iš: BibleWorks7, red. – R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H. F. D. Sparks, [prieiga internete: <https://www.bibleworks.com>].
- VLH** – *Vermehretes Lettisches Hand=Buch / Ehmals Durch den Weyl: WolEhrwürdigen und Hochgelahrten Hrn: GEORGIUM MANCELIUM, SS: Theol: Licentiatum und HochFürstl: Curlân=dischem Hoff=Predigern / außgegeben: Hernach Durch den Weiland Ehrenfesten und Wolgelahrten Hn: CHRISTOPHORUM FÜRECCERUM, SS: Theol: Studiosum, Auffß fleißigste von vielen Sprach=Fehlern gefau=bert / mit der Historia Christi / einem Theil Davidischer Psalmen/ hohen Fest= und etlicher Zeit=Gebeter / fürnehm=lich*

aber / mit einem / in reine Verfe überfetztem Gefang=Buche vergröffert / Vnd numehro in einer gutbefundenen und richtigen Schreib=Art / mit Beyfügung eines vollftändigen und aff den Zustand der Lettifchen Einwohner gerichteten Gebet=Buchs außgefertiget von HENRICO ADOLPHI, Der Herzogthümer Curland und Semgallen Super-intendente, und in der HochF: Refidentz Mitau / zur Heil: Dreyfaltigkeit Ober=Paftore, Mitau: George Radetzky, 1685, [prieiga internete: <http://senie.korpuss.lv/source.jsp?codificator=VLH1685>].

LITERATŪROS SARAŠAS

1. AARMA Liivi 2010, Ernst Glück und Johann Fischer: ihre Rolle bei der lettischen und estnischen Bibelübersetzung, in Christiane Schiller, Māra Grudule (Hrsg.), „Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs“. Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Akten der Tagung anlässlich seines 300. Todestages vom 10. bis 13. Mai 2005 in Halle (Saale), Wiesbaden: Harrassowitz, 79–110.
2. ADOLPHI Henrico 1685, *Vermehretes Lettifches Hand=Buch*, Mitau: Georg Radetzky.
3. ALEKNAVIČIENĒ Ona 1999a, *Jono Bretkūno Postilēs perikopių šaltiniai*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacijos rankraštis, Vytauto Didžiojo universitetas.
4. ALEKNAVIČIENĒ Ona 1999b, Pridėtos ir praleistos Biblijos eilutės Jono Bretkūno Postilēs perikopėse, *Archivum Lithuanicum* 1, 67–84.
5. ALEKNAVIČIENĒ Ona 2000, Ar Jono Bretkūno Biblija buvo jo Postilēs redagavimo šaltinis?, *Archivum Lithuanicum* 2, 11–50.
6. ALEKNAVIČIENĒ Ona 2008, Jono Bretkūno Postilēs (1591) teksto istorija: perikopių redagavimo šaltiniai, *Archivum Lithuanicum* 10, 29–60.
7. ALEKNAVIČIENĒ Ona, Christiane SCHILLER 2008, *Jokūbo Perkūno traktatas „Wohlgegründetes Bedenken über die ins Litauische übersetzten zehn Fabeln Aesopi und derselben passionierte Zuschrift“: kritinis komentuotas leidimas ir studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
8. ANDRONOVA Everita, Renāte SILIŅA-PINĶE, Anta TRUMPA, Pēteris VANAGS 2016, The Electronic Historical Latvian Dictionary Based on the Corpus of Early Written Latvian Texts, *Acta-Baltico Slavica* 40. *Pogranicze bałtycko-słowiańskie w aspekcie leksykalnym i leksykograficznym*, Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, 1–37.
9. APĪNIS Aleksejs 1977, *Latviešu grāmatniecība: no pirmsākumiem līdz 19.gs.beigām*, Rīga: Liesma.
10. APĪNIS Aleksejs 2000, *Soļi senākās latviešu grāmatniecības un kultūras takās: apcerējumi*, Rīga: Preses nams.

11. ARBUZOVŠ Leonīds 1925, 17.g.s. latviešu gramatika bij. Kurzemes hercogu bibliotēkā Pēterpilī, *Filologu Biedrības Raksti* 5, 106–125.
12. ARNDT Erwin 1968, Einleitung, in Martin Luther, *Sendbrief vom Dolmetschen: und Summarien über die Psalmen und Ursachen des Dolmetschens*, Halle (Saale): Max Niemeyer, 5–15.
13. AUGSTKALNS Alvils 1930, Veclatviešu rakstu apskats, *Rīgas latviešu biedrības Zinību komisijas Rakstu krājums* 20, 92–137.
14. AUGSTKALNS Alvils 1933, Mūsu vecie raksti, *Filoloģijas materiāli*, Rīga: Latvijas Universitātes filoloģijas un filozofijas studentu Ramave.
15. AUGSTKALNS Alvils 1935, Piezīmes par veclatviešu rakstiem, *Filologu Biedrības raksti* 10, 97–112.
16. BAERENT Pauls 1977, *Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918*, Wien: Böhlau.
17. BALLARD Michel 2007, *De Cicéron à Benjamin: Traducteurs, traductions, réflexions*, [Lille]: Septentrion.
18. BALTIŅA Maija 1994, Mancelis un viņa sprediķi. Atcerei un ierosmei, *Ceļš 1* (45), Rīga: Latvijas Universitāte, 56–60.
19. BAMMAN David, Gregor CRANE 2009, *Discovering Multilingual Text Reuse in Literary Texts*, White Paper, Perseus Digital Library, [prieiņa internete: <http://www.perseus.tufts.edu/publications/2009-Bamman.pdf>].
20. BĀR Daniel, Torsten ZESCH, Iryna GUREVYCH 2012, Text Reuse Detection Using a Composition of Text Similarity Measures, in *Proceedings of the 24th International Conference on Computational Linguistics (COLING 2012)*, [prieiņa internete: <http://www.aclweb.org/anthology/C12-1011>].
21. BEHRMANN Georg 1902, *Hamburgs Orientalisten: dem 13. Internationalen Orientalisten-Kongress überreicht von der Aaverhoff-Stiftung*, Hamburg: Persiehl.
22. BEIŅA Magone 1997, Saitiņu verbi Zīraka gudrības grāmatas G. Manceļa, E. Glika, A. Bīlenšteina tulkojumos, *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums*, Liepāja: LPA, 13–21.
23. BEIŅA Maigone 2003, Nominālo teikumu sinonīmija G. Manceļa, E. Glika, A. Bīlenšteina tulkotajās Bībeles grāmatās, *Linguistica Lettica* 11, 129–141.
24. BERGMANE Anna, Aina BLINKENA 1986, *Latviešu rakstības attīstība*, Rīga: Zinātne.
25. BĒRZIŅŠ Ludis 1927, *Apcerējums par Kristapa Fūreķera mūžu un viņa literārisko darbību*, Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.
26. BĒRZIŅŠ Ludis 1928, Kristofors Fūreķers un viņa nozīme latviešu literatūrā, *Filologu Biedrības Raksti* 8, 145–224.
27. BĒRZIŅŠ Ludis 1935a, Ernests Glūks – bībeles tulkotājs latveeschu walodā, *Tehwijas Sargs* 38(47), p. 9.

28. BĒRZIŅŠ Ludis 1935b, *Ernsts Gliks. Darba mūžs un mūža darbs*, Rīga: Latvijas ev.-lut. baznīcas virsvalde.
29. BĒRZIŅŠ Ludis 1939, Ernsts Gliks tulkotāja darbā, *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 2, 149–161.
30. BĒRZIŅŠ Ludis 1944a, Valoda un izteiksme Manceļa rakstos, *Izglītības mēnešraksts* 1, 8–12.
31. BĒRZIŅŠ Ludis 1944b, Valoda un izteiksme Manceļa rakstos (beigas), *Izglītības mēnešraksts* 2, 29–31.
32. BEZZENBERGER Adalbert 1875, *Litauische und lettische drucke des 16. Jahrhunderts, II: Der lettische Katechismus vom Jahre 1586*, Göttingen: Robert Peppmüller.
33. BIBLIJA 1998 – Antanas Leonardas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, *Biblija*, [prieiga internete: <http://biblija.lt>].
34. BIRKERTS Antons 1927, Garīgās kultūras celmlauži. Jura Manceļa dzīve pēc dažiem mazievērotiem materiāliem. Manceļa nozīme, in *Latviešu intelligence savās cīņās un gaitās*, Rīga: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādība, 68–94.
35. BIRŽIŠKA Václavas 1939, Dar dël Jaknavičiaus ir Ewangelie polskie y litewskie, *Archivum Philologicum* 8, 49–82.
36. BLESE Ernests 1932, Latviešu literāriskā valoda, in Fr. Balodis, P. Šmits, A. Tentelis (red.), *Latvieši* 2, Rīga: Valters un Rapa, 375–398.
37. BLESE Ernests 1963, Kāds vārds par latviešu valodu, *Jaunā Gaita* 43, [prieiga internete: https://jaunagaita.net/jg43/JG43_Blese.htm].
38. BLINKENA Aina 1997, Attieksme pret svešvārdiem latviešu literārās valodas vēsturē, in *Savai valodai: Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*, Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis, 83–96.
39. BLUHM Heinz 1965, *Martin Luther, creative translator*, Missouri: Concordia Pub. House.
40. BLUHM Heinz 1984, *Luther translator of Paul: studies in Romans and Galatians*, Bern: P. Lang.
41. BÖTHFÜHR Heinrich Julius 1884, *Die Livländer auf auswärtigen Universitäten in vergangenen Jahrhunderten*, Prag. Köln, Erfurt. Rostock. Heidelberg. Wittenberg. Marburg. Leyden. Erlangen, Riga: W. F. Häcker.
42. BREIDAKS Antons 1996, *Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētikas atlants*, Daugavpils: Saule.
43. BROCK Sebastian P. 2006, *The Bible in the Syriac Tradition: English Version*, Piscataway: Gorgias Press LLC.
44. BUCHANAN George Wesley 2005, *The Book of Revelation: Its Introduction and Prophecy*, Eugene: Wipf and Stock Publishers.
45. BUSCHMANN Albrecht 2015, *Gutes Übersetzen. Ein Dialog zwischen Praxis und Theorie*, Berlin, Boston: De Gruyter.

46. BÜCHLER Marco, Philip R. BURNS, Martin MÜLLER, Emily FRANZINI, Greta FRANZINI 2014, Towards a Historical Text Re-use Detection, in C. Biemann, A. Mehler (eds.), *Text Mining, Theory and Applications of Natural Language Processing*, Springer International Publishing Switzerland.
47. BUKANTYTĖ Eglė 2003, Naujojo Testamento citatos Jono Bretkūno Postilės (1591) pamoksluose, *Archivum Lithuanicum* 5, 179–194.
48. BUKELSKYTĒ-ČEPELĒ Kristina 2017, *Nominal Compounds in Old Latvian Texts in the 16th and 17th Centuries*, Stockholm: Universitetservice US-AB.
49. BUŠS Ojārs 2008, *No ģermānismiem līdz superlatīvam*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
50. CHUNG Cindy K., James W. PENNEBAKER 2007, The psychological functions of function words, in K. Fiedler (ed.), *Social Communication*, New York: Psychology Press, 343–359.
51. CLOUGH Paul 2001, Measuring text reuse in a journalistic domain, In *Proceedings of the 4th Annual CLUK Colloquium*, Sheffield, 53–63, [prieiga internete: <https://ir.shef.ac.uk/Cloughie/papers/cluk4.pdf>].
52. CLOUGH Paul 2003, *Measuring text reuse*, PhD thesis, University of Sheffield, [prieiga internete: <https://ir.shef.ac.uk/Cloughie/papers/thesis.pdf>].
53. CLOUGH Paul 2010, Measuring text reuse in the news industry, in Lionel Bently, Jennifer Davis, Jane C. Ginsburg (eds.), *Copyright and Piracy: An Interdisciplinary Critique*, Cambridge: Cambridge University Press.
54. CLOUGH Paul, Robert GAIZAUSKAS, Scott S.L. PIAO, Yorick WILKS 2002, METER: MEasuring TExt Reuse, in *Proceedings of the 40th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. ACL-02*, 7th-12th July 2002, Philadelphia. ACL, 152–159, [prieiga internete: <https://ir.shef.ac.uk/cloughie/papers/acl2002.pdf>].
55. CRAIN Jeanie C. 2010, *Reading the Bible as Literature*, Cambridge, Maldan: Polity Press.
56. ČAKARS Oto, Ardvīds GRIGULIS, Milda LOSBERGA 1990, *Latviešu literatūras vēsture: no pirmsākumiem līdz XIX gadsimta 80. gadiem*, Rīga: Zvaigzne.
57. ČEKANAVIČIUS Vydas, Gediminas MURAUSKAS 2006, *Statistika ir jos taikymai*, Vilnius: TEV.
58. ČERNIUVIENĒ Liucija 2013, *Vertimo minties raida Europoje*, Vilnius: [Lodvila].
59. DEN HOLLANDER August A. 2004, How shock waves revealed successive contamination. A cardiogram of early sixteenth-century Dutch Bibles, in P. Van Reenen, A. A. Den Hollander, M. J. P. Van Mulken (eds.), *Studies in Stemmatology* 2, Amsterdam: John Benjamins, 99–112.
60. DE WETTE Wilhelm Martin Leberecht 1826, *Dr. Martin Luthers Briefe, Sendschreiben und Bedenken [...]*, Zweyter Theil, Berlin: G. Reimer.
61. DIBDIN Thomas Frognall 1817, *The Bibliographical Decameron: Or, Ten Days Pleasant Discourse Upon Illuminated Manuscripts, and Subjects Connected*

- with *Early Engraving, Typography, and Bibliography*, Vol. 1, London: Bulmer and Co. The Shakespeare Press.
62. DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, naudotasi elektronine versija: <http://ikiis.iki.lt/dabartinis;jsessionid=B49C3F18C3B61827187F1B2060D836D7>.
 63. DÖBNER Theodor 1889[1893], *Die Geschichte der Bibelübersetzung*, *Magazin* 2, 1–28.
 64. DRAVIŅŠ Kārlis 1944, Kristofora Fūrekerā jaunības dzejoli, *Izglītības Mēnešraksts*, 124–126.
 65. DRAVIŅŠ Kārlis 1960, Textverbesserungen mit der Hand in einigen Exemplaren von Johann Reuters Oratio dominica, 2. Auflage, Rostock 1675, *Meddelanden från seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning och finsk-ugriska språk vid Lunds Universitet samt östasiatiska språk vid Göteborgs Universitet*. Vol. 3, Nr. 15, Lund: [b.i.], 126–131.
 66. DRAVIŅŠ Kārlis 1965, Christophor Fūreckers, Adolphiis und anderer Anteil an der lettischen Grammatik vom Jahre 1685, *Altlettische Schriften und Verfasser* 1, Lund, 83–114.
 67. DRAVIŅŠ Kārlis 1969, Par Jāņa Reutera iespiestiem darbiem, *Ceļi* 14, 19–26.
 68. DREISBACH Daniel L. 2016, *Reading the Bible with the Founding Fathers*, Oxford: Oxford University Press.
 69. DU RIEU Guilielmus (ed.) 1875, *Album studiosorum Academiae lugduno batavae MDLXXV-MDCCCLXXV; accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula*, Hagae: Comitum apud Martinum Nijhoff.
 70. DUNSDORFS Ernests 1962, *Latvijas vēsture 1600–1710*, Stokholma: Daugava.
 71. DUNSDORFS Edgars 1979, *Pirmās latviešu bībeles vesture*, [Minneapolis]: Latviešu evaņģēliski luteriskā baznīca Amerikā.
 72. DZINTARS Normunds 1997, Verbu formu īpatnības E. Glika „Ijaba grāmatas“ tulkojumā, *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, Liepāja: LiePA, 35–44.
 73. EDER Maciej, Jan RYBICKI, Mike KESTEMONT 2016, Stylometry with R: A Package for Computational Text Analysis, *The R Journal* 8(1), 107–121.
 74. ELKSŅĪTE Gita 2008, Netiešais pārvaldījums substantīviskajās vārdkopās G. Manceļa darbos, *Linguistica Lettica* 17, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 113–124.
 75. ELKSŅĪTE Gita 2011, *Nominālās vārdkopas Georga Manceļa tekstos*, Promocijas darbs, Liepāja: Liepājas Universitāte.
 76. ENDZELĪNE Marta 1927, *Juris Mancelis*, Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 7–64.
 77. ENDZELĪNS Jānis 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
 78. ESKHULT Josef 2012, *Latin Bible Translations in the Protestant Reformation: Historical Contexts, Philological Justification, and the Impact of Classical*

- Rhetoric on the Conception of Translation Methods, in Bruce Gordon, Matthew McLean (eds.), *Shaping the Bible in the Reformation*, Leiden, Boston: Brill, 167–185.
79. EWERS Gustav, M. ENGELHARDT 1818, *Beiträge zur Kenntnis Russlands und seiner Geschichte* 1, Dorpat.
 80. FELDMANIS Roberts 2011, *Latvijas baznīcas vēsture*, Rīga: Luterisma mantojuma fonds.
 81. FENNELL Trevor G. 1997, *Fürecker's dictionary: the first manuscript*, Rīga: Latvijas Akadēmiskā Bibliotēka.
 82. FENNELL Trevor G. 2000, Observations on the manuscripts of Fürecker's Latvian-German dictionary, *Baltu filoloģija* 9, 165–172.
 83. France Peter (ed.) 2000, *The Oxford Guide to Literature in English Translation*, Oxford: Oxford University Press.
 84. FRĪDENBERGA Anna 2016, *Nominālā vārddarināšana G. Manceļa darbos*, Promocijas darbs, Rīga: Latvijas Universitāte.
 85. FRIJHOFF Willem 2008, Baltic students in the early modern period, in *History of Universities* 23(2), 174–184.
 86. FRYMIRE John M 2009, *The Primacy of the Postils: Catholics, Protestants, and the Dissemination of Ideas in Early Modern Germany (Studies in Medieval and Reformation Traditions)*, Leiden, Boston: Brill Academic Pub.
 87. GARBOVSKIS 2007 – Николай Константинович Гарбовский, *Теория перевода*, Москва: Издательство Московского Университета.
 88. GELUMBECKAITĒ Jolanta 2008, Nuo rankraščio iki kritinio komentuoto leidimo: senųjų lietuviškų tekstų editorikos problemos. Wolfenbüttelio postilės (1573) pavyzdys, Saulius Ambrazas, Danguolė Mikulėnienė (sud.), *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 366–400.
 89. GLÜCK Helmut 2010, Ernst Glück. Leben und Werk, in Christiane Schiller, Māra Grudule (Hrsg.) 2010, „Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs“. *Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Akten der Tagung anlässlich seines 300. Todestages vom 10. bis 13. Mai 2005 in Halle (Saale)*, Wiesbaden: Harrassowitz, 41–52.
 90. GLÜCK Helmut, Ineta POLANSKA 2005, *Johann Ernst Glück (1654–1705). Pastor, Philologe, Volksaufklärer im Baltikum und in Russland, Bd.1*, Wiesbaden: Harrassowitz.
 91. GOODACRE Mark 2001, *The Synoptic Problem: A Way Through the Maze*, London, New York: T & T Clark International.
 92. GOTTMANN Carola L., Petra HÖRNER 2011, *Lexikon der deutschsprachigen Literatur des Baltikums und St. Petersburgs: Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Band 1: A–G, Berlin, New York: Walter de Gruyter.
 93. GRABIS Rudolfs 1955[2006], Pārskats par 17. gadsimta latviešu valodas gramatikām, in *Darbu izlase*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 82–149.

94. GRUDULE Māra 2015, *Kurzemes dzejnieks Kristofors Fīrekers: dzīve un dziesmas, Māras Grudules apcerētas un sakārtotas*, [Rīga]: LU Akad. apgāds.
95. GRUDULE Māra 2017, *Latviešu dzejas sākotne 16. un 17. gadsimtā kultūrvēsturiskos kontekstos*, Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
96. GVERGŽDYS Julius, *Kristaus kalno pamokslo palaiminimų įžvalgos*, [prieiga internete: <http://www.straupsniai.bcon.lt/kristaus-kalno-pamokslas/>].
97. HILLNER Gotthilf 1918, *Ernsts Glücks, latviešu bībeles tulks, miera darbos un kara briesmās*, Rīga: W. F. Haecker.
98. HOLMES David 1998, The Evolution of Stylometry in Humanities Scholarship, *Literary and Linguistic Computing* 13(3), 111–117.
99. JAKAITIENĒ Evalda 2005, *Leksikografija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
100. JAKULIS Antanas 1984, „Sumos evangelijų“ ir „maldų krikščioniškų“ ryšiai su ankstesniais lietuviškais raštais, *Kalbotyra* 35(1), 31–41.
101. JĒGERS Benjamins 1975, Jānis Reuters un viņa Tulkojuma paraugs, in J. Reuters, *Tulkojuma paraugs. 1675. gadā Rīgā iznākušo latviešu bībeles tekstu faksimīliespiedums*, Stokholma: Daugava, 35–73.
102. JENSEN Gordon A. 2012, Commentary in Luther’s Translation of Romans 3, in Judith Rice Henderson, Peter Michael Swan (eds.), *The Unfolding of Words: Commentary in the Age of Erasmus*, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 118–139.
103. JINBACHIAN Manuel 2007, History from the Septuagint to the Vernaculars, in Phil Noss (ed.), *History Of Bible Translation*, Rome, Italy: Edizioni di Storia e Letteratura.
104. JOHANSONS Andrejs 1953, *Latviešu literatūra: no viduslaikiem līdz 1940. gadam*, Stokholma: Trīs Zvaigznes.
105. JUHÁSZ Gergely 2010, Antwerp Bible translations in the King James Bible, in Hannibal Hamlin, Norman W. Jones (eds.), *The King James Bible After Four Hundred Years: Literary, Linguistic, and Cultural Influences*, Cambridge: Cambridge University Press.
106. KABELKA Jonas 1938, 1647 metų evangelijos, *Archivum Philologicum* 7, 73–87.
107. KALLMEYER Theodor 1890, *Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands: ergänzt, bis zur Gegenwart fortgesetzt und im Auftrage der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst*, Mitau.
108. KALME Guntis 2017, Courland (Kurland), in *Dictionary of Luther and the Lutheran Traditions*, Michigan: Baker Academic.
109. KARDELIS Kęstutis 2002, *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai* (2-asis leidimas), Kaunas: Judex.

110. KARULIS Konstantīns 1956, *Senie un mūsdienu raksti*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
111. KARULIS Konstantīns 1986, *Jānis Reuters un viņa tulkojums*, Rīga: Liesma.
112. KARULIS Konstantīns 1989, *Bībeles pirmais izdevums latviešu valodā: 1685-1694*, Rīga: Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs.
113. KARULIS Konstantīns 1993, *Dažu latviešu valodas vēstures problēmu risinājums: Pētījumu pārskats*, [pretendējot uz habilitētā doktora grādu filoloģijā], Rīga.
114. KAZAKĒNAITĒ Ernesta 2014, *Kristoforo Fiurekerio išverstos perikopės (1685) ir galimi jų šaltiniai*, Magistro darbo rankraštis.
115. KAZAKĒNAITĒ Ernesta 2015, Iespraudumi oriģinālajos *Vermehretes Lettisches Handbuch* perikopju pantos, *Baltistica* 50(1), 129–149.
116. KAZAKĒNAITĒ Ernesta 2016, Glaustai apie pirmosios Biblijos latvių kalba vertimo istoriją, *Archivum Lithuanicum* 18, 451–468.
117. KAZAKĒNAITĒ Ernesta 2017, Izmaiņas Georga Mancelļa 1631. g. un 1644. g. *Lettisch Vade mecum* perikopju daļā, *Baltu filoloģija* 26, 5–36.
118. KAZAKĒNAITĒ Ernesta 2018, Remark on Fürecker's studies at Leiden University and the date of his birth, *Baltu filoloģija* 27(1), 5–11.
119. KESSLER Stephan 2007, Normvorstellungem und ihre Umsetzung in Adolphis Grammatik von 1685, *Baltu filoloģija* 16(1/2), 49–71.
120. KESTEMONT Mike 2014, Function words in authorship attribution: From black magic to theory?, in *Proceedings of the 3rd Workshop on Computational Linguistics for Literature (CLFL)*, Gothenburg, Sweden, 59–66.
121. KLEKERE-KREKELE Ināra 2001, *Latviešu dzejas publikācijas un vienas literārās telpas veidošanās: 1789–1855*, Promocijas darbs, Rīga.
122. KLOPPENBORG John S. 2000, *Excavating Q: The History and Setting of the Sayings Gospel*, Minneapolis: Fortress Press.
123. KOKKINAKIS Dimitrios, Mats MALM 2016, Detecting Reuse of Biblical Quotes, in Swedish 19th Century Fiction using Sequence Alignment, in *Proceedings of Corpus-based Research in the Humanities workshop (CRH)*, Warsaw, Poland, 79–86, [prieiga internetē: http://crh4.ipipan.waw.pl/files/9814/4973/5451/CRH4_proceedings.pdf].
124. KRAFFT Wilhelm Ludwig 1883, *Die deutsche Bibel vor Luther: sein Verhältniss zu derselben und seine Verdienste um die deutsche Bibelübersetzung*, Bonn: Carl Georgi.
125. KRĒSLIŅŠ Jānis 1992, *Dominus narrabit in scriptura populorum: a Study of Early Seventeenth-Century Lutheran Teaching and the Lettische lang-gewünschte Postill of Georgius Mancelius*, Wiesbaden: O. Harrassowitz.
126. KRĒSLIŅŠ Jānis 1994, Georgius Mancelius, *Ceļš* 45, 39–55.
127. KRISNAWATI Lucia D., Klaus U. SCHULTZ 2017, Significant Word-based Text Alignment for Text Reuse Detection, in *Int'l Conference on Research &*

- Innovation in Computer, Electronics and Manufacturing Engineering (RICEME-17)* Feb. 2-3, 2017 Bali (Indonesia), [prieiga internete: http://eirai.org/images/proceedings_pdf/F02171021.pdf].
128. KUČINSKIS Staņislavs 1969, Jānis Reuters kā katolis katoļu dokumentu gaismā (1665–1670?), *Ceļi* 14, 3–18.
 129. KUHLES Joachim 2007, *Die Reformation in Livland - religiöse, politische und ökonomische Wirkungen*, Hamburg.
 130. KUŠKIS Jānis 1996, Fonētikas īpatnības XVI gadsimta rakstos, *Baltu filoloģija* 6, 79–86.
 131. KUŠKIS Jānis 1998, Dialektālā pamata atspulgs XVI un XVII gadsimta rakstu morfoloģijā, *Baltu filoloģija* 8, 68–76.
 132. LABRENCE Līvija 1984, *Jelgavas grāmata*, Rīga: Zinātne.
 133. LĀCIS Madara 1984, Jāņa Reutera dzīve (precizējumi un papildinājumi), *Bibliotēkas – lasītājiem*, Rīga: Avots, 114–136.
 134. LĀME Emīlija 1933, Loģiskais princips Glūka rakstībā, *Filoloģijas materiāli*, Rīga, 104–110.
 135. LAMSA George M. 1933, *The Holy Bible from Ancient Eastern Manuscripts*, Philadelphia: A. J. Holmes & Co.
 136. LAUA Alise 1981, *Latviešu leksikoloģija*, otrs papildināts izdevums, Rīga: Zvaigzne.
 137. LAUTENBAHS Jēkabs 1922, *Latviešu literatūras vēsture I*, Rīga: L.U. Studentu padomes mācības līdzekļu apgādāšanas komisija.
 138. LEBEDYS Jurgis 1963, *Mikalojus Daukša*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
 139. LĪGOTŅU Jēkabs 1924, *Juris Mancelijs. Kristaps Firekers. Ernests Gliks: Biogrāfiski raksturojumi ar izmeklētiem paraugiem no viņu rakstiem*, Rīga: A. Jessens.
 140. LLD – Biruta Gudriķe, Jānis Kalniņš (sast.), *Latviešu literatūras darbinieki: biogrāfiska vārdnīca*, Rīgā: Zinātne, 1965.
 141. LLP II – [Georg Mancelius,] *Lang=gewūnschte Lettifche Postill* [...], Zu Riga: Gerhard Schrödern, 1654.
 142. LLV – Viktors Hausmanis (red.), *Latviešu literatūras vēsture I*, Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
 143. LVG – Ilze Auziņa (red.), *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.
 144. MAYNARD Michael 1995, *A History of the Debate Over 1 John 5:7-8: A Tracing of the Longevity of the Comma Johanneum, with Evaluations of Arguments Against Its Authenticity*, Comma Publications.
 145. MANCELIUS Georg 1631, *Lettifch Vade mecum*, Riga: Gerhard Schrödern.

146. MANSBRIDGE Ronald 1995, The Percentage of Words in the Geneva and King James Versions taken from Tyndale's translation, *Tyndale Society Journal* 3, 10–14.
147. MASKULIŪNAS Bronius 2005, Refleksyvumo raiška Jokūbo Morkūno Postilėje (1600): santykis su originalu, *Baltistica* 40(1), 21–29.
148. MCAFEE Cleland Boyd 2006, *The Greatest English Classic*, New York: Cosimo Classics.
149. MCGILL Scott 2012, *Plagiarism in Latin literature*, New York: Cambridge University Press.
150. METZGER Bruce M., Michael David COOGAN 1993, *The Oxford Companion to the Bible*, New York, Oxford: Oxford University Press.
151. METZGER Bruce M., Michael David COOGAN 2001, *The Oxford Companion to the Bible*, New York, Oxford: Oxford University Press.
152. METZGER Bruce M., Bart D. EHRMAN 2005, *The Text of New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*, New York, Oxford: Oxford University Press.
153. MILČONOKA Everita 1998, Daiktavardžių morfologiniai variantai G. Mancelio „Lettische Postill“ (1654), *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, Vilnius: Mokslas, 46–54.
154. MĪLENBAHS Kārlis 1902, Kura no latviešu izloksnēm ir visvecākā rakstu valodas izloksne, *Baltijas Vēstnesis* 273, 4.(17.) dec.
155. MILLER Stephen M., Robert V. HUBER 2004, *The Bible: A History: The Making and Impact of the Bible*, Oxford: Good Books.
156. MORRISON Craig E. 2011, Bible, Early Translations/Versions, in Daniel Patte (ed.), *The Cambridge Dictionary of Christianity*, Cambridge: Cambridge University Press, 126–127.
157. MULLETT Michael A. 2004, *Martin Luther*, London, New York: Routledge Press.
158. NAUDÉ Jacobus A. 2010, Religious translation, in Yves Gambier, Luc van Doorslaer (eds.), *Handbook of Translation Studies* 1, Amsterdam: John Benjamins Pub. Co.
159. NEBE August 1869, *Die evangelischen Perikopen des Kirchenjahres 1*, Wiesbaden: Julius Niedner.
160. NIDA Eugene Albert 1961, *Bible translating: an analysis of principles and procedures, with special reference to aboriginal languages*, London: United Bible Societies.
161. NIDA Eugene Albert 1964, *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, Leiden: Brill Archive.

162. NIDA Eugene Albert 2005, Bible translation, in Mona Baker, Kirsten Malmkjær (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London, New York: Psychology Press, 22–28.
163. NIELSON Jon, Royal SKOUSEN 1998, How Much of the King James Bible Is William Tyndale's?, *Reformation* 3, 49–74.
164. NORTON David 2005, *A Textual History of the King James Bible*, Cambridge: Cambridge University Press.
165. OZOLS Arturs 1965, *Veclatviešu rakstu valoda*, Rīga: Liesma.
166. OZOLS Arturs 1968, Aizgūta veclatviešu rakstu valodas leksika un mūsdienu latviešu valoda, in *Latviešu leksikas attīstība: zinātniskie raksti* 86, Rīga: Zvaigzne, 11–49.
167. PAJĒDIENĒ Jūratē 2014, Laiko ribos sakiniai 16–17 a. lietuviškų pamokslų perikopėse, *Baltu filologija* 23(1), 81–104.
168. PAPPAS Chris H. 2016, *In Defense of the Authenticity of 1 John 5:7*, WestBow Press.
169. PARKER Anthony 2013, *A Brief History of Bible Translation*, [prieiga internete: http://www.academia.edu/9982703/A_Brief_History_of_Bible_Translation].
170. PAUCK Wilhelm 1961, *Martin Luther Lectures on Romans*, Louisville, London: Westminster John Knox Press.
171. POKROTNIECE Kornēlija (red.) 2002, *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Lokāmās vārdšķiras*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
172. POKROTNIECE Kornēlija 2012, Grēki un parādi – pamest vai piedot? (Ieskats latviešu senajās tēvreizēs), *Baltistica* 8 priedas, 111–122.
173. POSSET Franz 1985, John Bugenhagen and the Comma Johanneum, *Concordia theological quarterly* 49(4), 245–251.
174. POTTHAST Martin 2011, *Technologies for Reusing Text from the Web*, Dissertation, Bauhaus-Universität Weimar.
175. RECKE Johann Friedrich von, Karl Eduard NAPIERSKY 1859, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. Nachtrzüge und Fortsetzungen* 1, Mitau: Steffenhagen und Sohn.
176. RECKE Johann Friedrich von, Karl Eduard NAPIERSKY 1861, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. Nachtrzüge und Fortsetzungen* 2, Mitau: Steffenhagen und Sohn.
177. REVENTLOW Henning Graf 2010, *History of Biblical Interpretation, Volume 4: From the Enlightenment to the Twentieth Century*, Atlanta: Society of Biblical Literature.
178. RĒZA Martynas Liudvikas 2007, Lietuviškos Biblijos istorija, in Sigitas Narbutas (sud.), *Senoji Lietuvos literatūra Kn. 23*, 195–274.
179. RYKEN Leleand 2005, Five Myths About Essentially Literal Bible Translation, in Jim Innell Packer (ed.), *Translating Truth: The Case for Essentially Literal Bible Translation*, Wheaton, Ill.: Crossway Books, 57–76.

180. RUDŽĪTE Marta 2005, *Darbi latviešu dialektoloģijā*, Rīga: LU Akad. apgāds.
181. RÜEGG Walter (ed.) 1992, *Universities in Early Modern Europe, 500-1800*, Cambridge: Cambridge University Press.
182. RŽ – Romualdas Petraitis (sud.), *Religijotyros žodynas*, Vilnius: Mintis, 1991.
183. SAINIO Matti A. 1978, *Dissertationen und Orationen der Universität Dorpat 1632-1656*, Stockholm: Föreningen för svensk undervisningshistoria.
184. SALEVSKY Heidemarie 2002, *Translationswissenschaft, Ein Kompendium*, Frankfurt am Main [etc.]: Peter Lang.
185. SAMEEN Sara, Muhammad SHARJEEL, Rao Muhammad Adeel NAWAB, Paul RAYSON, Iqra MUNEER 2017, Measuring Short Text Reuse For The Urdu Language, *IEEE Access* (6), [prieiga internete: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8118088>].
186. SANNEH Lamin O. 2008, *Translating the Message: The Missionary Impact on Culture*, 2nd edition American Society of Missiology, Maryknoll, New York, US: Orbis Books.
187. SCHAFF Philip 1910, *History of the Christian Church, Volume 7. Modern Christianity. The German Reformation*, New York: Charles Scribner's Sons.
188. SCHAUB Karl-Eduard 1889, *Über die niederdeutschen Übertragungen der Lutherschen Übersetzung des N.T., welche im 16. Jahrhundert im Druck erschienen*, Greifswald: Druck von Julius Abel.
189. SCHILLER Christiane 2010, Glücks Vorname(n). Biographische Miszellen, in Christiane Schiller, Māra Grudule (Hrsg.), „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“. *Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Akten der Tagung anlässlich seines 300. Todestages vom 10. bis 13. Mai 2005 in Halle (Saale)*, Wiesbaden: Harrassowitz, 53–56.
190. SCHILLER Christiane, Māra GRUDULE (Hrsg.) 2010, „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“. *Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Akten der Tagung anlässlich seines 300. Todestages vom 10. bis 13. Mai 2005 in Halle (Saale)*, Wiesbaden: Harrassowitz.
191. SCHRÖDER Ingrid 1987, Die Übersetzungsleistung Johannes Bugenhagens – Ein exemplarischer Vergleich mit der Lutherbibel, den vorreformatorischen niederdeutschen Bibeln und der Vulgata, in *Jahrbuch des Vereins für Niederdeutsche Sprachforschung* (110), 59–74.
192. SCHRÖTER Marianne 2012, *Aufklärung durch Historisierung: Johann Salomo Semlers Hermeneutik des Christentums*, Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
193. SEHLING Emil 1990, *Die evangelischen Kirchenordnung des XVI. Jahrhunderts* 5, Aalen: Scientia.
194. SEO Jangwon, W. Bruce CROFT 2008, Local text reuse detection, in *Proceedings of the 31st annual international ACM SIGIR conference on Research and development in information retrieval*, SIGIR'08, 571–578, [prieiga internete:

- <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.366.8359&rep=rep1&type=pdf>].
195. SIRTAUTAS Vytautas 1999, Iš teksto teorijos, *Kalbos aktualijos* 5, 7–17.
 196. SKVIRECKAS Juozapas 1911, *Šventasis raštas Senojo ir Naujojo Įstatymo arba Testamento: su Vulgatos tekstu*, Kaunas: Saliamono Banaičio sp.
 197. SKULTE Ilva 1996, Personvārdu atveides dinamika Jaunās Derības latviešu tulkojumos, *Valodas statika un dinamika. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 123. dzimšanas dienas atceres zinātniskās konferences tēzes, 1996. gada 22. februāris*, Rīga: LVI, 30–35.
 198. SKULTE Ilva 1999a, Bībeles personvārdu atveides īpatnības latviešu valodā, *Valoda – 1999, Humanitārās fakultātes IX Zinātniskie lasījumi. Leksikoloģija, fonētika, gramatika*, Daugavpils: DPU izdevniecība „Saulē“, 40–46.
 199. SKULTE Ilva 1999b, Personu vārdi Bībeles tulkojumos latviešu valodā, *Promocijas darba kopsavilkums (kopsavilkums latviešu, angļu, krievu val.)*, Rīga: LU.
 200. SLV – Aleksejs Apīnis (red.), *Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855*, Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.
 201. SMITH David A., Ryan CORDELL, Elizabeth MADDOCK DILLON 2013, Infectious Texts: Modeling Text Reuse in Nineteenth-Century Newspapers, *Proceedings: International Conference on Big Data*, 86–94, [priēiga internetē: <http://www.ccs.neu.edu/home/dasmith/infect-bighum-2013.pdf>].
 202. SMITH Henry Preserved 2012, *The Life and Letters of Martin Luther*, London, New York: Routledge.
 203. SNELL-HORNBY Mary et al. (Hrg.) 1999, *Handbuch Translation*, Tūbingen: Stauffenburg.
 204. SONNTAG Karl Gottlob 1817, *Versuch einer Geschichte der lettischen und esthnischen Uebersetzungen*, Riga: bei W. F. Häcker.
 205. STRADIŅŠ Jānis 2012, *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
 206. STRAUBERGS Jānis 1935, Latviešu bībeles tulkojumu mēģinājumi priekš Glika, *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 2(1), 312–320.
 207. STRAUBERGS Jānis 1936, Kannenberga vārdnīca un Fīrekerā manuskriptu liktenis, *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 2, 627–639.
 208. STRAUBERGS Jānis 1943, Kā noritēja Bībeles tulkošanas darbs, *Izglītības Mēnešraksts* 9, 197–200.
 209. SUBAČIUS Paulius 2001, *Tekstologija: teorijos ir praktikos gairēs*, Vilnius: Aidai
 210. SWANSON Reuben 1998, *New Testament Greek Manuscripts: Acts*, Sheffield: Sheffield Academic Press.
 211. ŠINKŪNAS Mindaugas 2017, Senųjų Biblijos vertimų tyrimo automatizavimas, *Archivum Lithuanicum* 19, 57–98.

212. ŠMITS Pēteris 1896, Manceļa nozīme latviešu rakstos, *Mājas Viesa Mēnešraksts*, Rīga, 818–822.
213. ŠMITS Pēteris 1908, Glūka Bībeles valoda, *Zinību Komisijas 14. Rakstu krājums*, 19–40.
214. TERING Aivo 1984, *Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu), 1632–1710*, Tallinn: Valgus.
215. TERING Arvo 2018, *Lexikon der Studenten aus Estland, Livland und Kurland an europäischen Universitäten, 1561–1800*, Köln: Böhlau Verlag
216. TETSCH Karl Ludwig 1770, *Curländischer Kirchen=Geschichte: von dem Zustande dieser Provincial=Kirche, bis zum Ableben Gotthards ersten Herzogs zu Curland: nebst der gegenwärtigen äußerlichen kirchlichen Verfassung dieses Herzogthums 3*, Riga, Leipzig: Johann F. Hartknoch.
217. ТОРОРОВ 1986 – Владимир Николаевич Топоров, Эрнст Глюк немецкий подвижник латышского и русского просвещения, *Балто-славянские исследования 1984*, 1986, 243–262.
218. TOV Emanuel 1997, *Der Text der hebräischen Bibel: Handbuch der Textkritik*, Stuttgart: Kohlhammer.
219. TRUMPA Anta 2008, Etimoloģiskās norādes Kristofora Fīrekera latviešu–vācu vārdnīcas otrajā manuskriptā (17. gs. 2. puse), *Baltu filoloģija* 17(1/2), 131–144.
220. TUMELIS Juozas 1967, „Knygos Nobažnystės krikščioniškos“ (1653) pirmojo leidimo klausimu, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai* 6, 121–135.
221. TURELL Maria Teresa 2004, Textual kidnapping revisited The case of plagiarism in literary translation, *The International Journal of Speech, Language and the Law* 11(1), 1–26.
222. TURELL Maria Teresa 2008, Plagiarism, in John Gibbons, M. Teresa Turell (eds.), *Dimensions of Forensic Linguistics*, Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 265–299.
223. TURELL Maria Teresa 2012, Detection approaches to plagiarism in literary translation, in Juan J. Lanero Fernández, José Luis Chamosa (eds.), *Lengua, traducción, recepción, en honor de Julio César Santoyo*, Vol. 2, 535–559.
224. URBUTIS Vincas 1997, Trevor G. Fennell, Fürecker's dictionary: the first manuscript, *Baltistica* 32(2), 264–269.
225. VAIVADAITĖ-KAIDI Eglė 2018, *Konceptualiųjų metaforų raiškos kaita katalikiškuose XIX a. – XX a. Biblijos vertimuose į lietuvių kalbą*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.
226. VANAGS Pēteris 1996, Verbu pagātnes formas 16. gs.–17. gs. sākuma latviešu rakstu valodā un pagātnes celmu tālākais liktenis, *Baltistica* 31(2), 143–153.
227. VANAGS Pēteris 2000, *Luterāņu rokasgrāmatas avoti: Vecākā perioda (16. gs. – 17. gs. sākuma) latviešu teksti*, Rīga: Mantojums, Stokholma: Memento.

228. VANAGS Pēteris 2008, Latvian texts in the 16th and 17th centuries: beginnings and development, in Kristiina Ross, Pēteris Vanags (eds.), *Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 173–197.
229. VANAGS Pēteris 2010a, Erstlinge lettischen Drucks – Kristofora Firekera rakstība iespējām veidā, *Baltistica* 46(1), 119–128.
230. VANAGS Pēteris 2010b, Der Einfluss der Glückschens Bibelübersetzung auf die Entwicklung der lettischen Schriftsprache, in Christiane Schiller, Māra Grudule (Hrsg.) 2010, „*Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs*“. *Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Akten der Tagung anlässlich seines 300. Todestages vom 10. bis 13. Mai 2005 in Halle (Saale)*, Wiesbaden: Harrassowitz, 159–178.
231. VANAGS Pēteris 2013, Latviešu rakstu valodas izveide un attīstība, in Andrejs Veisbergs (ed.), *Latviešu valoda*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 201–240.
232. VANCE Laurence M. 2006, *King James, his Bible, and its Translator*, Pensacola, FL: Vance Publications.
233. VEDDER Henry C. 1914, *The Reformation in Germany*, New York: Macmillan.
234. VEIDEMANE Ruta 1987, Stilistiskās diferencēšanās aizsākumi E. Glikas Bībeles tulkojumā, *Valodas aktualitātes 1986*, Rīga: Zinātne, 35–45.
235. VEISBERGS Andrejs (red.) 2008, Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums: Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse, *Valsts Valodas komisijas raksti 4. sējums* Rīga: Zinātne.
236. VEISBERGS Andrejs (red.) 2009, Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums II, *Valsts Valodas komisijas raksti 5. sējums*, Rīga: Zinātne.
237. VEISBERGS Andrejs 2012, *Borrowed phraseology in Latvian: (17th-21st century)*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
238. VIIDING Kristi 2010, Die lateinische Gelegenheitsdichtung von Georg Mancelius in Dorpat (1632–1638), in J. Päll, I. Volt, M. Steinrück (eds.), *Classical tradition from 16th century to Nietzsche*, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 45–85.
239. VIRSNIĒKS Rihards 1942, *Ernests Gliks (Ernst Glück) dzīvē un darbā*, Rīga: J. Rozes grāmatu apgādiens.
240. VIRZA Edvarts 1939, Glikas Bībeles 250 gadu, *Brīvā Zeme* 23 (1939. g. 28. janvāris), 14.
241. VON ADERKAS Claus (Hrsg.) 2001, *300 Jahre lettische Bibelübersetzung durch Ernst Glück und ihr Einfluß auf die lettische Kulturgeschichte: neun Beiträge zum 3. Baltischen Seminar*, Lüneburg: Verl. Nordostdeutsches Kulturwerk.
242. VSŽ – Lionginas Pažūsis et al., *Vertimo studijų žodynas*, 2014, [prieiga internete: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2014_Vertimo_studiju_zodynas.pdf].

243. WA.DB 6 – *D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, Bd. 6: Die Deutsche Bibel 1522–1546: Das Neue Testament. Erste Hälfte: Evangelien und Apostelgeschichte*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1929.
244. WA.DB 7 – *D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, Bd. 7: Die Deutsche Bibel 1522–1546: Das Neue Testament. Zweite Hälfte: Episteln und Offenbarung*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1931.
245. WA.DB 11(1) – *D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, Bd. 11(1): Die Deutsche Bibel 1522–1546: Übersetzung des Prophetenteils des Alten Testaments (Die Propheten Jesaja bis Hesekiel)*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1960.
246. WA 38 – *D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, Bd. 38: Schriften 1533–1536*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1912.
247. WALLACE Daniel B. 2004, *The Textual Problem in 1 John 5:7-8*, [prieiga internete: <https://bible.org/article/textual-problem-1-john-57-8>].
248. WALTZ Robert B., *The Encyclopedia of New Testament Textual Criticism*, [prieiga internete: https://books.google.lv/books?id=pefhAAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lv&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false].
249. WATTEL E., M. J. P. Van MULKEN 1996, Shock Waves in Text Traditions, in P. van Reenen and M. J. P. van Mulken (eds.), *Studies in Stemmatology*, Amsterdam: John Benjamins, 105–121.
250. WEIGLE Luther Allen 1962, *The New Testament octapla; eight English versions of the New Testament in the Tyndale-King James tradition*, New York: T. Nelson.
251. WILT Timothy (ed.) 2003, *Bible translation: Frames of reference*, Manchester, UK: St. Jerome Publishing.
252. WIŚNIOCH Jolanta 2015, Darbības vārdu pagātnes formu distribūcijas likumi Glika Bībeles tulkojumā, *Baltu filoloģija* 24(2), 119–142.
253. WIŚNIOCH Jolanta 2017, Darbības vārdu īstenības izteiksmes tagadnes un pagātnes dsk. 1. un 2. personas galotņu *-am*, *-at* un *-ahm*, *-aht* lietojums 17. gs. latviešu rakstu valodā, *Baltu filoloģija* 26(2), 121–136.
254. ZANDERS Ojārs 1988, *Tipogrāfs Mollīns un viņa laiks*, Rīga: Zinātne.
255. ZEIDS Teodors 1953, *Latvijas PSR vēsture I*, Rīga: Latvijas PSR ZA izdev.
256. ZEMZARE Daina 1961, *Latviešu vārdnīcas*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
257. ZEMZARIS Tāļivaldis 1940, Ernesta Glika ziņojumi Vidzemes virskonsistorijai, *Latvijas Vēstures Institūta žurnāls* 4, 111–128.
258. ZILGALVIS Jānis, Mārcis ZILGALVIS 2016, Valle Rectory: the research of the cultural and historical environment and landscape, in *Landscape Architecture and Art* 9, 48–56.
259. ZINKEVIČIUS Zigmās 1988, *Lietuvių kalbos istorija 3: Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas.

PRIEDAI

1 priedas. Liuteroniškų latviškų perikopių, išspausdintų iki 1685 m. imtinai, struktūra

Lentelės paaiškinimai:

- perikopės rinkiniuose skiriasi versetų skaičiumi – šaltinyje perikopės nėra
 () – tik skaitinio nuoroda (be teksto) – perikopė yra kitoje vietoje
 [] – nurodytas puslapis³³³

A	B	Perikopių rinkiniai						
Eilės nr.	Perikopės nr. disertacijos diagramose ³³⁴	EE (1587; 1615)	LVM ₁ (1631)	LVM ₂ (1644)	LVM ₄ (1685)	LLP I ir II (1654)	VLH (1685)	GB (kai skiriasi)
1	1	Rom 13,11–14	Rom 13,11–14	Rom 13,11–14	Rom 13,11–14		Rom 13,11–14 [1]	
2	2	Mt 21,1–9	Mt 21,1–9	Mt 21,1–9	Mt 21,1–9	Mt 21,1–9 [1–2]	Mt 21,1–9 [1–2]	
3	3	Rom 15,4–12	Rom 15,4–12	Rom 15,4–13	Rom 15,4–13		Rom 15,4–13 [2]	
4	4	Lk 21,25–36	Lk 21,25–36	Lk 21,25–36	Lk 21,25–36	Lk 21,25–36 [12–13]	Lk 21,25–36 [3]	
5	5	1 Kor 4,1–5	1 Kor 4,1–5	1 Kor 4,1–5	1 Kor 4,1–5		1 Kor 4,1–5 [3–4]	

³³³ EE ir LVM leidimai nėra numeruoti, todėl nurodyti tik LLP ir VLH puslapių numeriai.

³³⁴ Čia teikiamas unikalus visose šio darbo diagramose naudojamas konkrečiai perikopei priskirtas numeris. Numeracijos pagrindas – VLH.

6	6	Mt 11,2–10	Mt 11,2–10	Mt 11,2–10	Mt 11,2–10	Mt 11,2–10 [26–28]	Mt 11,2–10 [4]	
7	7	Fil 4,4–7	Fil 4,4–7	Fil 4,4–7	Fil 4,4–7		Fil 4,4–7 [4–5]	
8	8	Jn 1,19–28	Jn 1,19–28	Jn 1,19–28	Jn 1,19–28	Jn 1,19–28 [37–38]	Jn 1,19–28 [5]	
9	9	Tit 2,11–15	Tit 2,11–15	Tit 2,11–15	Tit 2,11–15		Tit 2,11–15 [5–6]	
10	10						Iz 9,6–7 [6]	
11	11	Lk 2,1–14	Lk 2,1–14	Lk 2,1–14	Lk 2,1–14	Lk 2,1–14 [48–50]	Lk 2,1–14 [6–7]	
12	12	Tit 3,4–8	Tit 3,4–8	Tit 3,4–8	Tit 3,4–8		Tit 3,3–8 [7]	
13	13	Lk 2,15–20	Lk 2,15–20	Lk 2,15–20	Lk 2,15–20	Lk 2,15–20 [60–61]	Lk 2,15–20 [7]	
14	14	Žyd 1,1–12	Žyd 1,1–12	Žyd 1,1–12	Žyd 1,1–12		Žyd 1,1–12 [8]	
15	15	Jn 1,1–14	Jn 1,1–14	Jn 1,1–14	Jn 1,1–14		Jn 1,1–14 [8–9]	
16	148	Apd 6,8–15 7,54–60	Apd 6,8–15 7,54–60	Apd 6,8–15 7,54–60	Apd 6,8–15 7,54–60		↗	
17	149	Mt 23,34–39	Mt 23,34–39	Mt 23,34–39	Mt 23,34–39		↗	
18	150	Sir 15,1–8	Sir 15,1–8	Sir 15,1–8	Sir 15,1–8		↗	
19	151	Jn 21	Jn 21,19–24	Jn 21,19–24	Jn 21,19–24		↗	
20	16	Gal 4,1–7	Gal 4,1–7	Gal 4,1–7	Gal 4,1–7		Gal 4,1–7 [9–10]	
21	17	Lk 2,33–40	Lk 2,33–40	Lk 2,33–40	Lk 2,33–40	Lk 2, 33–40 [72–73]	Lk 2,33–40 [10]	
22	18	Gal 3,23–29	Gal 3,23–29	Gal 3,23–29	Gal 3,23–29		Gal 3,23–29 [10–11]	
23	19	Lk 2,21	Lk 2,21	Lk 2,21	Lk 2,21	Lk 2,21 [85–86]	Lk 2,21 [11]	
24	20	↗	↗	↗	↗		(Tit 3,4–8) [11]	nèra

25	21					↗	Mt 2,13–15 [99–100]	Mt 2,13–23 [11–12]	
26	22							1 Pt 3,20–22 [12]	nèra
27	23	↗	↗	↗	↗			Mt 3,13–17 [12–13]	
28	24	Iz 60,1–6	Iz 60,1–6	Iz 60,1–6	Iz 60,1–6			Iz 60,1–6 [13]	
29	25	Mt 2,1–12	Mt 2,1–12	Mt 2,1–12	Mt 2,1–12	Mt 2,1–12 [111–113]		Mt 2,1–12 [13–14]	
30	26	Rom 12,1–3	Rom 12,1–6	Rom 12,1–6	Rom 12,1–6			Rom 12,1–6 [14–15]	
31	27	Lk 2,41–52	Lk 2,41–52	Lk 2,41–52	Lk 2,41–52	Lk 2,41–52 [126–128]		Lk 2,41–52 [15]	
32	28	Rom 12,4–16	Rom 12,6–16	Rom 12,6–16	Rom 12,6–16			Rom 12,6–16 [15–16]	
33	29	Jn 2,1–11	Jn 2,1–11	Jn 2,1–11	Jn 2,1–11	Jn 2,1–11 [141–142]		Jn 2,1–11 [16–17]	
34	30	Rom 12,17–21	Rom 12,17–21	Rom 12,17–21	Rom 12,17–21			Rom 12,17–21 [17]	
35	31	Mt 8,1–13	Mt 8,1–13	Mt 8,1–13	Mt 8,1–13	Mt 8,1–13 [156–158]		Mt 8,1–13 [17–18]	
36	32	Rom 13,8–10	Rom 13,8–10	Rom 13,8–10	Rom 13,8–10			Rom 13,8–10 [18]	
37	181		↗	↗	↗	Lk 13,1–9 [170–171]		↗	
38	33	Mt 8,24–27	Mt 8,24–27	Mt 8,24–27	Mt 8,24–27	Mt 8,24–27 [186–187]		Mt 8,24–27 [18–19]	Mt 8,23–27
39	34	Kol 3,12–17	Kol 3,12–17	Kol 3,12–17	Kol 3,12–17			Kol 3,12–17 [19]	
40	35	Mt 13,24–30	Mt 13,24–30	Mt 13,24–30	Mt 15,24–30	Mt 13,24–30 [197–199]		Mt 13,24–30 [19–20]	

41	36			2 Pt 1,16–21	2 Pt 1,16–21		2 Pt 1,16–21 [20]	nèra
42	37						Kol 3,18–25 4,1 [20–21]	nèra
43	38	↗	↗	Mt 17,1–9	Mt 17,1–9	Mt 17,1–9 [209–210]	Mt 17,1–9 [21]	
44	39	1 Kor 9,24–27 10,1–5	1 Kor 9,24–27 10,1–5	1 Kor 9,24–27 10,1–5	1 Kor 9,24–27 10,1–5		1 Kor 9,24–27 10,1–5 [22]	
45	155	↗	↗	↗	↗	Lk 2,22–32 [220–222]	↗	
46	40	Mt 20,1–16	Mt 20,1–16	Mt 20,1–16	Mt 20,1–16	Mt 20,1–16 [239–241]	Mt 20,1–16 [22–23]	
48	41	2 Kor 11,19–33 12,1–9	2 Kor 11,19–33 12,1–9	2 Kor 11,19–33 12,1–9	2 Kor 11,19–33 12,1–9		2 Kor 11,19–33 12,1–9 [23–25]	
49	42	Lk 8,4–15	Lk 8,4–15	Lk 8,4–15	Lk 9,4–15	Lk 8,4–15 [251–253]	Lk 8,4–15 [25–26]	
50	43	1 Kor 13,1–13	1 Kor 13,1–13	1 Kor 13,1–13	1 Kor 13,1–13		1 Kor 13,1–13 [26]	
51	44	Lk 18,31–43	Lk 18,31–43	Lk 18,31–43	Lk 18,31–43	Lk 18,31–43 [266–267]	Lk 18,31–43 [27]	
52	45	2 Kor 6,1–10	2 Kor 6,1–10	2 Kor 6,1–10	2 Kor 6,1–10		2 Kor 6,1–10 [27–28]	
53	46	Mt 4,1–11	Mt 4,1–11	Mt 4,1–11	Mt 4,1–11	Mt 4,1–11 [281–282]	Mt 4,1–11 [28–29]	
54	47	1 Tes 4,1–8	1 Tes 4,1–7	1 Tes 4,1–7	1 Tes 4,1–7		1 Tes 4,1–8 [29]	
55	48	Mt 15,21–28	Mt 15,21–28	Mt 15,21–28	Mt 15,21–28	Mt 15,21–28 [296–297]	Mt 15,21–28 [29–30]	
56	49	Ef 5,1–9	Ef 5,1–9	Ef 5,1–9	Ef 5,1–9		Ef 5,1–9 [30]	
57	50	Lk 11,14–28	Lk 11,14–28	Lk 11,14–28	Lk 11,14–28	Lk 11,14–28 [310–312]	Lk 11,14–28 [31]	

58	51	Gal 4,21–31	Gal 4,21–31	Gal 4,21–31	Gal 4,21–31		Gal 4,21–31 [32]	
59	52	Jn 6,1–15	Jn 6,1–15	Jn 6,1–15	Jn 6,1–15	Jn 6,1–15 [325–327]	Jn 6,1–15 [32–33]	
60	53	Žyd 9,11–16	Žyd 9,11–16	Žyd 9,11–16	Žyd 9,11–16		Žyd 9,11–16 [33–34]	
61	54	Jn 8,46–59	Jn 8,46–59	Jn 8,46–59	Jn 8,46–59	Jn 8,46–59 [338–341]	Jn 8,46–59 [34–35]	
62	55	Fil 2,5–11	Fil 2,5–11	Fil 2,5–11	Fil 2,5–11		Fil 2,5–11 [35]	
63	175	↗	↗	↗	↗	Lk 1,26–38 [352–354]	↗	
64	56	(Mt 21,1–9)	(Mt 21,1–9)	(Mt 21,1–9)	(Mt 21,1–9)	Mt 21,1–9 [367–368]	(Mt 21,1–9) [35]	
65	57	1 Kor 11,23–29	1 Kor 11,23–29	1 Kor 11,23–29	1 Kor 11,23–29	Mt 26, Mk 14, Lk 22, 1 Kor 11,23–25 [379–380]	1 Kor 11,20–32 [35–36]	
66	58	Jn 13,1–15	Jn 13,1–15	Jn 13,1–15	Jn 13,1–15		Jn 13,1–15 [36–37]	
67		PASIONIS	PASIONIS	PASIONIS	PASIONIS		↗	
68	59	1 Kor 5,6–8	1 Kor 5,6–8	1 Kor 5,6–8	1 Kor 1,6–8		1 Kor 5,6–8 [37]	
69	60	Mk 16,1–8	Mk 16,1–8	Mk 16,1–8	Mk 16,1–8	Mk 16,1–8 [405–406]	Mk 16,1–8 [37–38]	
70	61	Apd 10,34–43	Apd 10,34–43	Apd 10,34–43	Apd 10,34–43		Apd 10,34–43 [38–39]	
71	62	Lk 24,13–35	Lk 24,13–35	Lk 24,13–35	Lk 14,13–35	Lk 24,13–35 [417–420]	Lk 24,13–35 [39–40]	
72	63	Apd 13,26–32	Apd 13,26–32	Apd 13,26–32	Apd 13,26–32		Apd 13,26–32 [40–41]	
73	64	Lk 24,36–47	Lk 24,36–47	Lk 24,36–47	Lk 24,36–47		Lk 24,36–47 [41]	
74	65	1 Jn 5,4–6,8–10	1 Jn 5,4–6,8–10	1 Jn 5,4–6,8–10	1 Jn 5,4–6,8–10		1 Jn 5,4–10 [41–42]	

75	66	Jn 20,19–31	Jn 20,19,22–31	Jn 20,19–31	Jn 20,19–31	Jn 20,19–31 [432–434]	Jn 20,19–31 [42–43]	
76	67	1 Pt 2,21–25	1 Pt 2,21–25	1 Pt 2,21–25	1 Pt 2,21–25		1 Pt 2,21–25 [43]	
77	68	Jn 10,11–16	Jn 10,11–16	Jn 10,11–16	Jn 10,11–16	Jn 20,11–16 [447–448]	Jn 10,11–16 [43–44]	
78	69	1 Pt 2,11–17	1 Pt 2,11–17	1 Pt 2,11–17	1 Pt 2,11–17		1 Pt 2,11–20 [44]	
79	70	Jn 16,16–23	Jn 15,16–23	Jn 15,16–23	Jn 15,16–23	Jn 16,16–23 [461–462]	Jn 16,16–23 [45]	
80	71	Jok 1,17–21	Jok 1,17–21	Jok 1,17–21	Jok 1,17–21		Jok 1,17–21 [45–46]	
81	72	Jn 16,5–15	Jn 16,5–15	Jn 16,5–15	Jn 16,5–15	Jn 16,5–15 [475–477]	Jn 16,5–15 [46]	
82	73	Jok 1,22–27	Jok 1,22–27	Jok 1,22–27	Jok 1,22–27		Jok 1,22–27 [46–47]	
83	74	Jn 16,23–30	Jn 16,23–30	Jn 16,23–30	Jn 16,23–30	Jn 16,23–30 [487–488]	Jn 16,23–30 [47]	
84	75	Apd 1,1–11	Apd 1,1–11	Apd 1,1–11	Apd 1,1–11		Apd 1,1–11 [47–48]	
85	76	Mk 16,14–20	Mk 16,14–20	Mk 16,14–20	Mk 16,14–20	Mk 16,14–20 [499–501]	Mk 16,14–20 [48–49]	
86	77	1 Pt 4,8–11	1 Pt 4,8–11	1 Pt 4,8–11	1 Pt 4,8–11		1 Pt 4,8–11 [49]	
87	78	Jn 15,26–27 16,1–4	Jn 15,26–27 16,1–4	Jn 15,26–27 16,1–4	Jn 15,26–27 16,1–4	Jn 15,26–27 16,1–4 [514–515]	Jn 15,26–27 16,1–4 [49–50]	
88	79	Apd 2,1–13	Apd 2,1–13	Apd 2,1–13	Apd 2,1–13		Apd 2,1–13 [50]	
89	80	Jn 14,23–31	Jn 14,23–31	Jn 14,23–31	Jn 14,23–31	Jn 14,23–31 [525–529]	Jn 14,23–31 [50–51]	
90	81	Apd 10,42–48	Apd 10,42–48	Apd 10,42–48	Apd 10,42–48		Apd 10,42–48 [51–52]	
91	82	Jn 3,16–21	Jn 3,16–21	Jn 3,16–21	Jn 3,16–21	Jn 3,16–21 [540–	Jn 3,16–21 [52]	

						541]		
92	83	Apd 8,14–17	Apd 8,14–17	Apd 8,14–17	Apd 8,14–17		Apd 8,14–17 [52]	
93	84	Jn 10,1–11	Jn 10,1–11	Jn 10,1–11	Jn 10,1–11		Jn 10,1–11 [52–53]	
94	85	Rom 11,33–36	Rom 11,33–36	Rom 11,33–36	Rom 11,33–36	LLP II	Rom 11,33–36 [53]	
95	86	Jn 3,1–15	Jn 3,1–15	Jn 3,1–15	Jn 3,1–15	Jn 3,1–15 [1–3]	Jn 3,1–15 [53–54]	
96	87	1 Jn 4,16–21	1 Jn 4,16–21	1 Jn 4,16–21	1 Jn 4,16–21		1 Jn 4,16–21 [54–55]	
97	88	Lk 16,19–31	Lk 16,19–31	Lk 16,19–31	Lk 16,19–31	Lk 16,19–31 [15–17]	Lk 16,19–31 [55–56]	
98	89	1 Jn 3,13–18	1 Jn 3,13–18	1 Jn 3,13–18	1 Jn 3,13–18		1 Jn 3,13–18 [56]	
99	90	Lk 14,16–24	Lk 14,16–24	Lk 14,16–24	Lk 14,16–24	Lk 14,16–24 [28–30]	Lk 14,16–24 [56–57]	
100	91	1 Pt 5,6–11	1 Pt 5,6–11	1 Pt 5,6–11	1 Pt 5,6–11		1 Pt 5,5–11 [57–58]	
101	163	↗	↗	↗	↗	Lk 1,57–80 [42–44]	↗	
102	92	Lk 15,1–10	Lk 15,1–10	Lk 15,1–10	Lk 15,1–10	Lk 15,1–10 [59–61]	Lk 15,1–32 [58–60]	
103	93	Rom 8,18–23	Rom 8,18–23	Rom 8,18–23	Rom 8,18–23		Rom 8,18–23 [60]	
104	94	Lk 6,36–42	Lk 6,36–42	Lk 6,36–42	Lk 6,36–42	Lk 6,36–42 [70–72]	Lk 6,36–42[60–61]	
105	95	1 Pt 3,8–15	1 Pt 3,8–15	1 Pt 3,8–15	1 Pt 3,8–15		1 Pt 3,8–15 [61]	
106	168	↗	↗	↗	↗	Lk 1,39–56 [83–85]	↗	
107	96	Lk 15,1–11	Lk 15,1–11	Lk 15,1–11	Lk 15,1–11	Lk 5,1–11 [98–100]	Lk 5,1–11 [61–62]	

108	97	Rom 6,3–11	Rom 6,3–11	Rom 6,3–11	Rom 6,3–11		Rom 6,3–11 [62–63]	
109	98	Mt 5,20–26	Mt 5,20–26	Mt 5,20–26	Mt 5,20–26	Mt 5,20–26 [110–112]	Mt 5,20–26 [63–64]	
110	99	Rom 6,19–23	Rom 6,19–23	Rom 6,19–23	Rom 6,19–23		Rom 6,19–23 [64]	
111	100	Mk 8,1–9	Mk 8,1–9	Mk 8,1–9	Mk 8,1–9	Mk 8,1–9 [122–124]	Mk 8,1–9 [64–65]	
112	101	Rom 8,12–17	Rom 8,12–17	Rom 8,12–17	Rom 8,12–17		Rom 8,12–17 [65]	
113	102	Mt 7,15–23	Mt 7,15–23	Mt 7,15–23	Mt 7,15–23	Mt 7,15–23 [145–147]	Mt 7,15–23 [65–66]	
114	103	1 Kor 10,6–14	1 Kor 10,7–14	1 Kor 10,7–14	1 Kor 10,7–14		1 Kor 10,6–14 [66]	
115	102	↗	↗	↗	↗	Mt 7,15 [158]	↗	
116	104	Lk 16,1–9	Lk 16,1–9	Lk 16,1–9	Lk 16,1–9	Lk 16,1–9 [169–171]	Lk 16,1–9 [67]	
117	105	1 Kor 12,1–11	1 Kor 12,1–11	1 Kor 12,1–11	1 Kor 12,1–11		1 Kor 12,1–11 [67–68]	
118	106	Lk 19,41–48	Lk 19,41–48	Lk 19,41–48	Lk 19,41–48	Lk 19,41–48 [184–186]	Lk 19,41–48 [68–69]	
119	107	1 Kor 15,1–10	1 Kor 15,1–10	1 Kor 15,1–10	1 Kor 15,1–10		1 Kor 15,1–10 [69]	
120	108	Lk 18,9–14	Lk 18,9–14	Lk 18,9–14	Lk 18,9–14	Lk 18,9–14 [196–197]	Lk 18,9–14 [69–70]	
121	109	2 Kor 3,4–9	2 Kor 3,4–9	2 Kor 3,4–9	2 Kor 3,4–9		2 Kor 3,4–9 [70]	
122	110	Mk 7,31–37	Mk 7,31–37	Mk 7,31–37	Mk 7,31–37	Mk 7,31–37 [208–210]	Mk 7,31–37 [70–71]	
123	111	Gal 3,15–22	Gal 3,15–22	Gal 3,15–22	Gal 3,15–22		Gal 3,15–22 [71–72]	
124	112	Lk 10,23–37	Lk 10,23–37	Lk 10,23–37	Lk 10,23–37	Lk 10,23–37 [221–223]	Lk 10,23–37 [72–73]	

125	113	Gal 5,16–24	Gal 5,16–24	Gal 5,16–24	Gal 5,16–24		Gal 5,16–24 [73]	
126	114	Lk 17,11–19	Lk 17,11–19	Lk 17,11–19	Lk 17,11–19	Lk 17,11–19 [236–238]	Lk 17,11–19 [73–74]	
127	115	Gal 5,25–26 6,1–10	Gal 5,25–26 6,1–10	Gal 5,25–26 6,1–10	Gal 6		Gal 5,25–26 6,1–10 [74–75]	
128	116	Mt 6,24–34	Mt 6,24–34	Mt 6,24–34	Mt 6,24–34	Mt 6,24–34 [250–252]	Mt 6,24–34 [75–76]	
129	117	Ef 3,13–21	Ef 3,13–21	Ef 3,13–21	Ef 3,13–21		Ef 3,13–21 [76]	
130	118	Lk 7,11–17	Lk 7,11–17	Lk 7,11–17	Lk 7,11–17	Lk 7,11–17 [245–246]	Lk 7,11–17 [76–77]	
131	119	Ef 4,1–6	Ef 4,1–6	Ef 4,1–6	Ef 4,1–6		Ef 4,1–6 [77]	
132	192	↗	↗	↗	↗	Mt 18,1–11 [259–261]	↗	
133	120	Lk 14,1–11	Lk 14,1–11	Lk 14,1–11	Lk 14,1–11	Lk 14,1–11 [275–276]	Lk 14,1–11 [77–78]	
134	121	1 Kor 1,4–9	1 Kor 1,4–9	1 Kor 1,4–9	1 Kor 1,4–9		1 Kor 1,4–9 [78]	
135	120	↗	↗	↗	↗	Lk 14,1 [287]	↗	
136	122	Mt 22,34–46	Mt 22,34–46	Mt 22,34–46	Mt 22,34–46	Mt 22,34–46 [297–299]	Mt 22,34–46 [78–79]	
137	123	Ef 4,22–28	Ef 4,22–28	Ef 4,22–28	Ef 4,22–28		Ef 4,22–28 [79]	
138	124	Mt 9,1–8	Mt 9,1–8	Mt 9,1–8	Mt 9,1–8	Mt 9,1–8 [313–314]	Mt 9,1–8 [80]	
139	125	Ef 5,15–21	Ef 5,15–21	Ef 5,15–21	Ef 5,15–21		Ef 5,15–21 [80]	
140	126	Mt 22,1–14	Mt 22,1–14	Mt 22,1–14	Mt 22,1–14	Mt 22,1–14 [324–326]	Mt 22,1–14 [81]	

141	127	Ef 6,10–17	Ef 6,10–17	Ef 6,10–17	Ef 6,10–17		Ef 6,10–17 [81–82]	
142	128	Jn 4,46–54	Jn 4,46–54	Jn 4,46–54	Jn 4,46–54	Jn 4,46–54 [336–337]	Jn 4,46–54 [82–83]	
143	129	Fil 1,3–11	Fil 1,3–11	Fil 1,3–11	Fil 1,3–11		Fil 1,3–11 [83]	
144	130	Mt 18,23–35	Mt 18,23–35	Mt 18,23–35	Mt 18,23–35	Mt 18,23–35 [346–349]	Mt 18,23–35 [83–84]	
145	131	Fil 3,17–21	Fil 3,17–21	Fil 3,17–21	Fil 3,17–21		Fil 3,17–21 [84–85]	
146	132	Mt 22,15–22	Mt 22,15–22	Mt 22,15–22	Mt 22,15–22	Mt 22,15–22 [358–360]	Mt 22,15–22 [85]	
147	133	Kol 1,9–14	Kol 1,9–14	Kol 1,9–14	Kol 1,9–14		Kol 1,9–14 [85–86]	
148	134	Mt 9,18–26	Mt 9,18–26	Mt 9,18–26	Mt 9,18–26	Mt 9,18–26 [370–372]	Mt 9,18–26 [86]	
149	135	1 Tes 4,13–18	1 Tes 4,13–18	1 Tes 4,13–18	1 Tes 4,13–18		1 Tes 4,13–18 [87]	
150	136	Mt 24,15–28	Mt 24,15–28	Mt 24,15–28	Mt 24,15–28	Mt 24,15–28 [384–386]	Mt 24,15–28 [87–88]	
151	137	2 Pt 3,3–13	2 Pt 3,3–13	2 Pt 3,3–13	2 Pt 3,3–13		2 Pt 3,3–13 [88–89]	
152	138						2 Tes 1,3–12 [89–90]	
153	139	Mt 25,31–46	Mt 25,31–46	Mt 25,31–46	Mt 25,31–46	Mt 25,31–46 [395–398]	Mt 25,31–46 [90–91]	
154	140	2 Pt 1,12–18	2 Pt 1,12–18	2 Pt 1,12–18	2 Pt 1,12–18		2 Pt 1,12–18 [91]	nèra
155	141						Mt 25,1–13 [91–92]	nèra
156	142						Mt 24,37–51 [92–93]	nèra
157	143	Mt 17,1–9	Mt 17,1–9	Mt 17,1–9	Mt 17,1–9		(Mt 17,1–9) [93]	
158	-				Apr 12,1–6			nèra

159	21				Mt 2,13–15	↗	↗	↗
<i>Šventadienių dalis</i>								
160	144		Rom 10,10–18	Rom 10,10–18	Rom 10,10–18		Rom 10,10–18 [93–94]	
161	145		Mt 4,18–22	Mt 4,18–22	Mt 4,18–22		Mt 4,18–22 [94]	
162	146		Ef 1,3–6	Ef 1,3–6	Ef 1,3–6		Ef 1,3–6 [94–95]	
163	147	↗	(Jn 20,19–31)	(Jn 20,19–31)	(Jn 20,19–31)		(Jn 20,19–31) [95]	
164	148	↗	↗	↗	↗		Apd 6,8–15 7,54–60 [95–96]	
165	149	↗	↗	↗	↗		Mt 23,34–39 [96]	
166	150	↗	↗	↗	↗		Sir 15,1–8 [96–97]	
167	151	↗	↗	↗	↗		Jn 21,19–24 [97]	
168	152		Apd 9,1–22	Apd 9,1–22	Apd 9,1–22		Apd 9,1–22 [97–99]	
169	153		Mt 19,27–30	Mt 19,27–30	Mt 19,27–30		Mt 19,27–30 [99]	
170	154	Mal 3,1–4	Mal 3,1–4	Mal 3,1–4	Mal 3,1–4		Mal 3,1–4 [99–100]	
171	155	Lk 2,22–32	Lk 2,22–32	Lk 2,22–32	Lk 2,22–32	↗	Lk 2,22–32 [100]	
172	156						Apd 1,15–26 [101]	
173	157						Mt 11,25–30 [101–102]	
174	158	Iz 7,10–15	Iz 7,10–15	Iz 7,10–15	Iz 7,10–15		Iz 7,10–16 [102]	
175	159	Lk 1,26–38	Lk 1,26–38	Lk 1,26–38	Lk 1,26–38	↗	Lk 1,26–38 [102–103]	
176	160		Ef 2,19–22	Ef 2,19–22	Ef 2,19–22		Ef 2,19–22 [103]	
177	161		Jn 14,1–14	Jn 14,1–14	Jn 14,1–14		Jn 4,1–14 [104]	

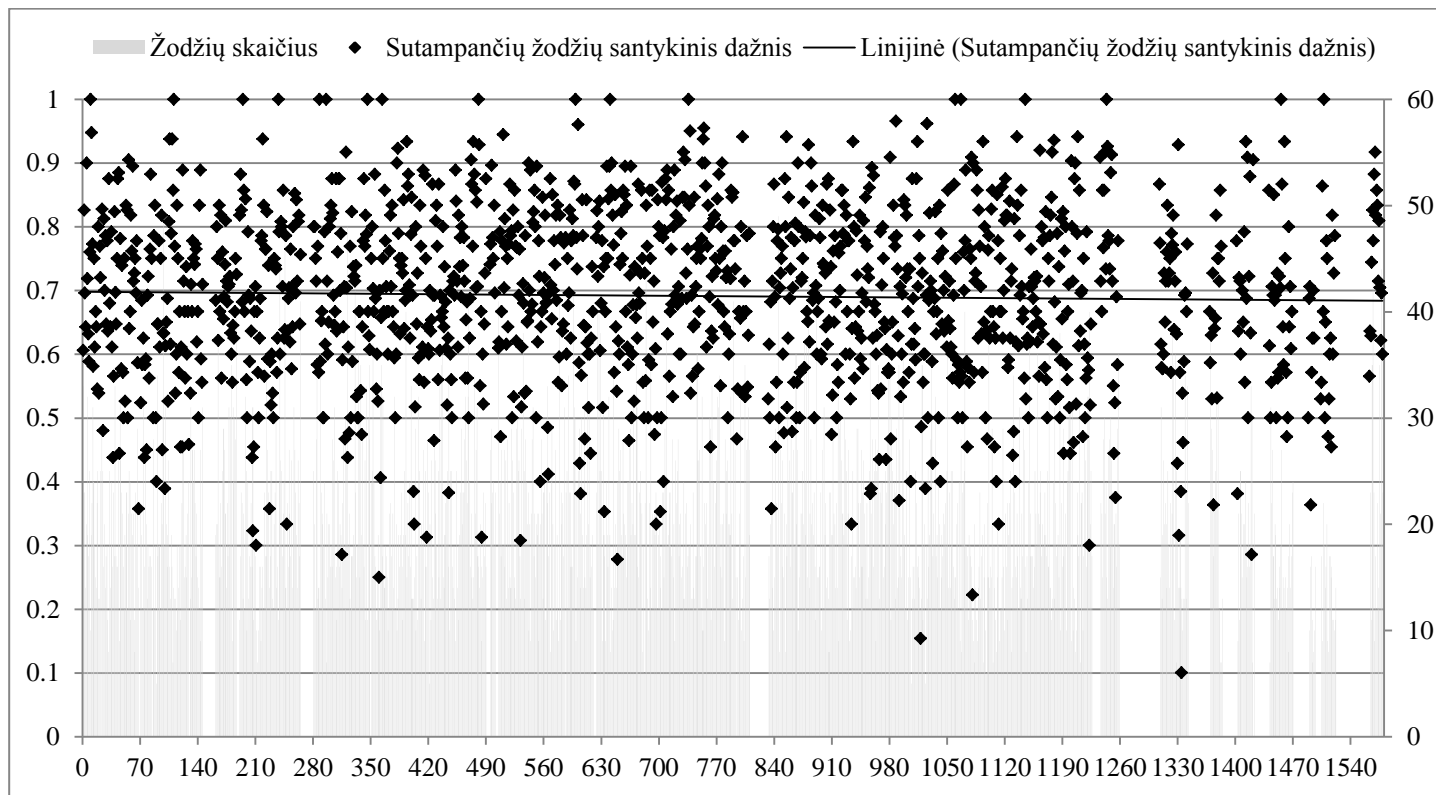
178	162	Iz 40,1–5	Iz 40,1–5	Iz 40,1–5	Iz 40,1–5		Iz 40,1–5 [105]	
179	163	Lk 1,57–80	Lk 1,57–80	Lk 1,57–80	Lk 1,57–80	↗	Lk 1,57–80 [105–106]	
180	164		Apd 12,1–11	Apd 12,1–11	Apd 12,1–11		Apd 12,1–11 [107]	
181	165		Mt 16,13–20	Mt 16,13–20	Mt 16,13–20		Mt 16,13–20 [107–108]	
182	166	Rom 13,9–16	(Rom 12,9–16)	(Rom 12,9–16)	(Rom 12,9–16)		Rom 12,9–18 [108–109]	
183	167						Iz 11,1–5 [109]	
184	168	Lk 1,39–56	Lk 1,39–56	Lk 1,39–56	Lk 1,39–56	↗	Lk 1,39–56 [109–110]	
185	169						Rom 8,28–39 [110–111]	
186	170						Mt 20,20–23 [111]	
187	171						2 Kor 4,7–10 [111–112]	
188	172						Lk 22,24–30 [112]	
189	173						Ef 4,7–15 [112–113]	
190	174						Mt 9,9–13 [113]	
191	175	Apr 14,7–12	Apr 12,7–12	Apr 12,7–12	Apr 12,7–12		Apr 12,7–12 [113–114]	
192	176	Mt 18,1–11	Mt 18,1–11	Mt 18,1–11	Mt 18,1–11	↗	Mt 18,1–11 [114–115]	
193	177						1 Pt 1,3–9 [115]	
194	178						Jn 15,17–21 [115–116]	
195	179						Apr 7,2–3 [116]	
196	180						Mt 5,1–12 [116]	
197	23	Mt 3,13–17	Mt 3,13–17	Mt 3,13–17	Mt 3,13–17	↗		

198	182			Sir 50,24–26	Sir 50,24–26		↗	
199	181		Lk 13,1–5	Lk 13,1–9	Lk 13,1–9		Lk 13,1–9 [118]	nèra
200	182			↗	↗		Sir 50,24–26 [119]	
201	183						Jer 30,10–11 [120]	
202	184						Ps 126,1–6 [121]	

2 priedas. Diagramos

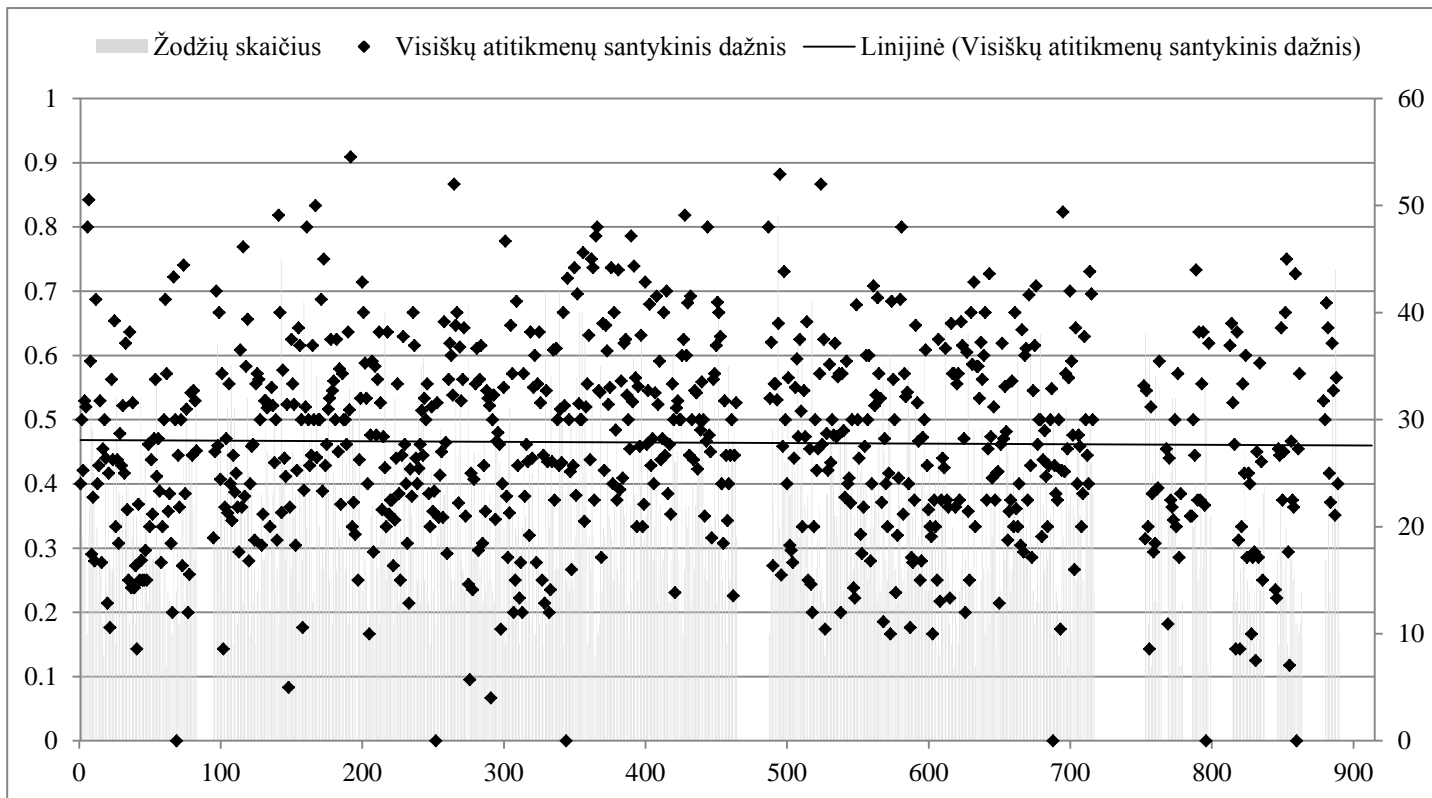
2.1. EE

2.1.1. Su GB sutampančių žodžių (#, #\$, #%, #\$\$%) santykinis dažnis 1316 EE versetų

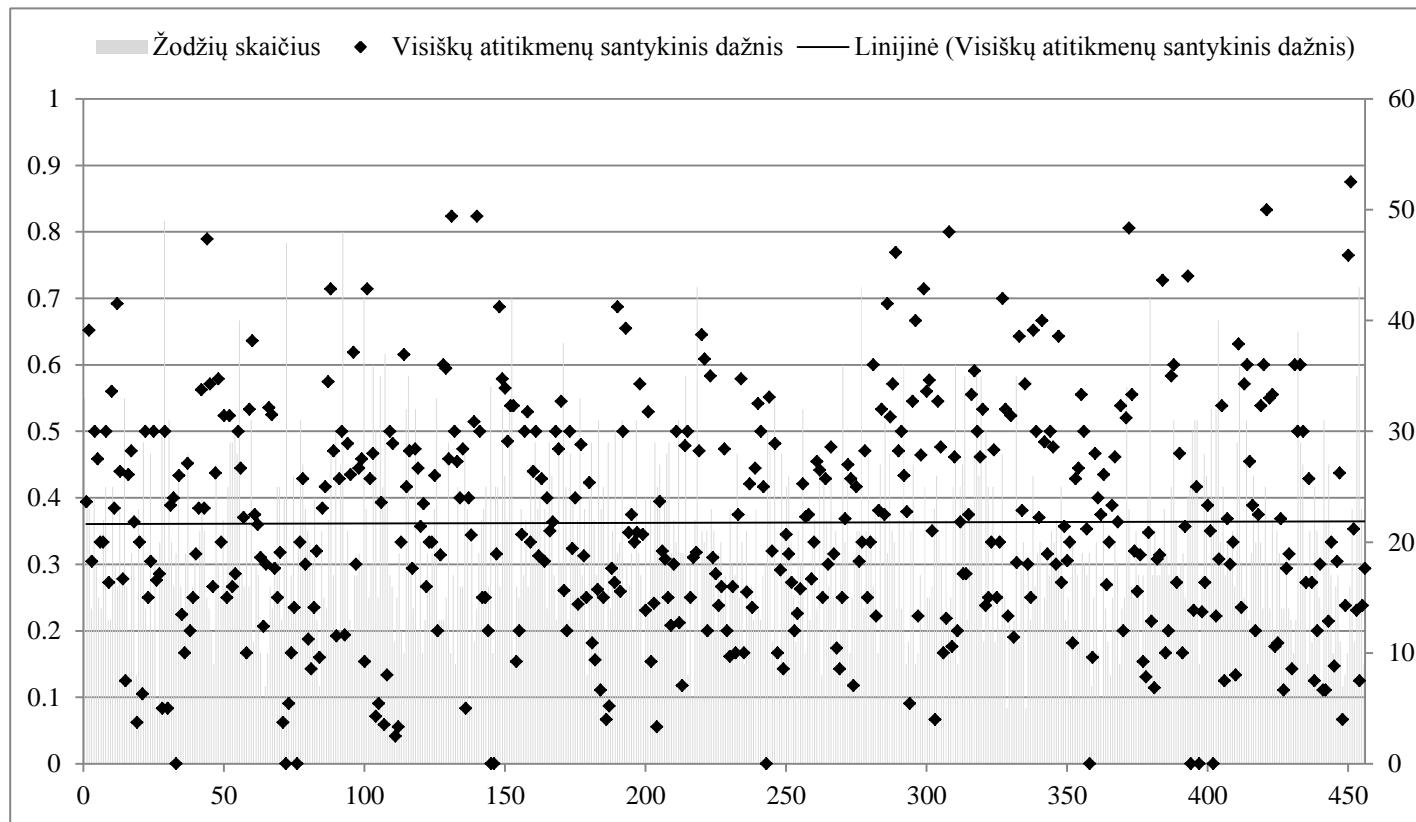

2.1.2. Visiškų EE ir GB atitikmenų (#) pasiskirstymas versetuose

2.1.2.1. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis 770 evangelinių versetų

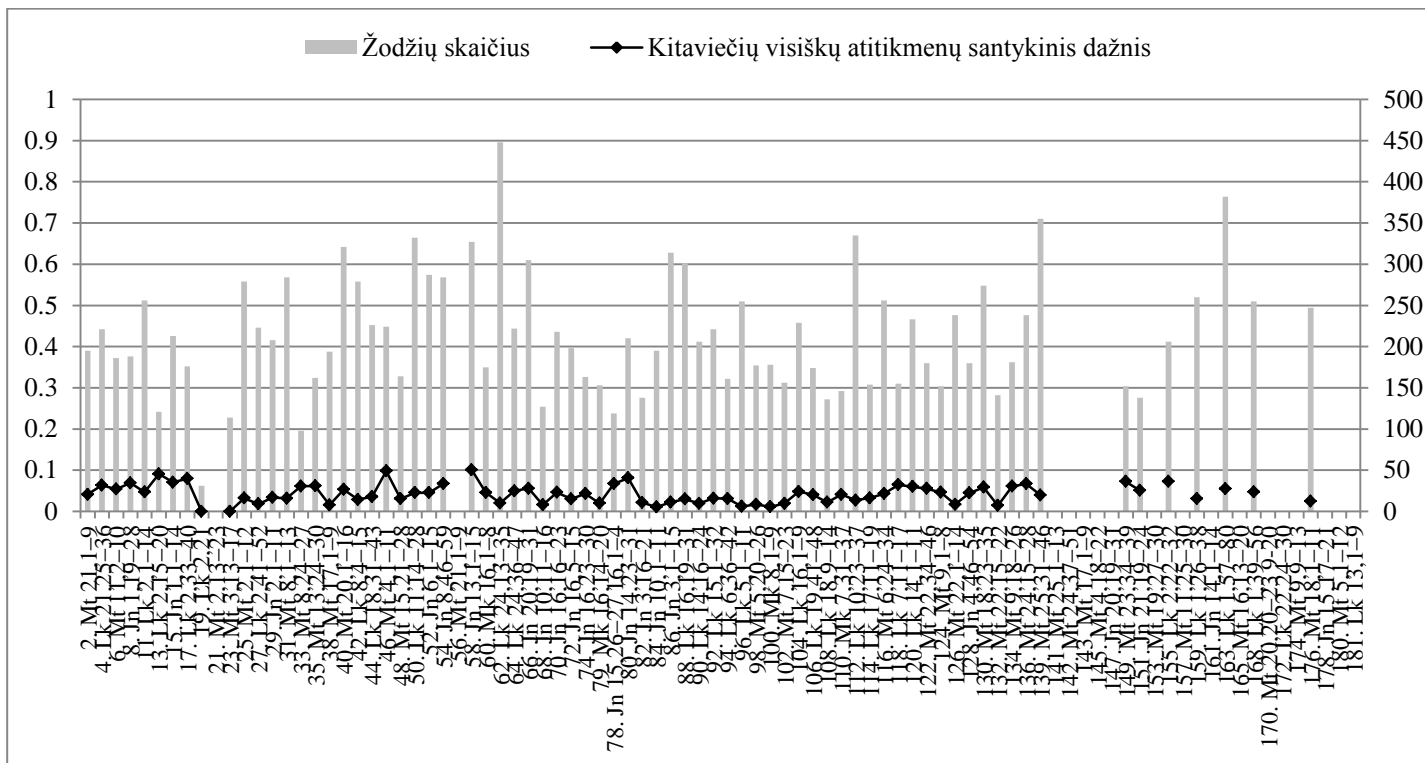

2.1.2.2. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis 546-ioose EE versetuose iš kitų Biblijos knygų

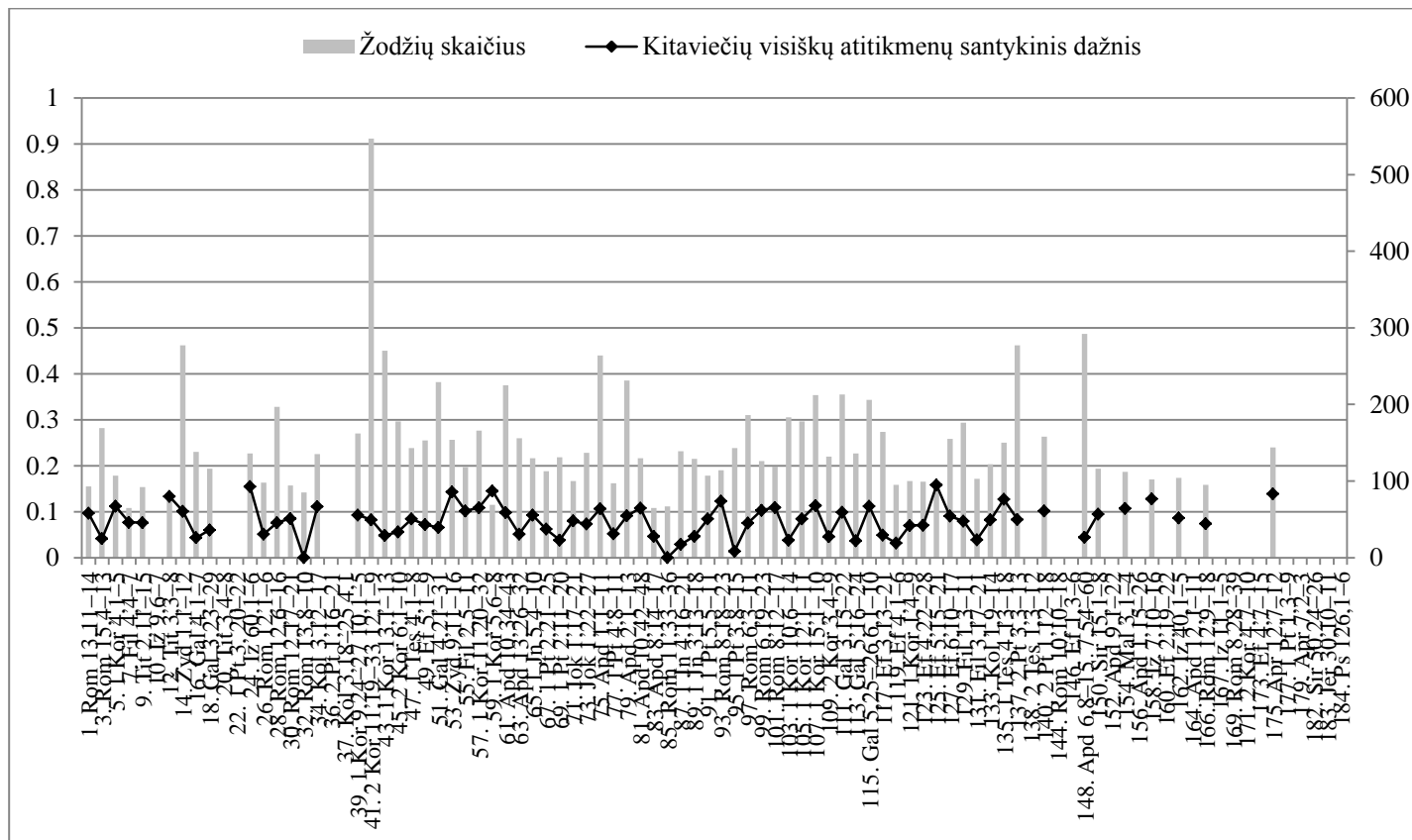

2.1.3. Kitaviečių visiškų EE ir GB atitikmenų (#\$) pasiskirstymas

2.1.3.1.a. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 73-iose EE evangelinėse perikopėse

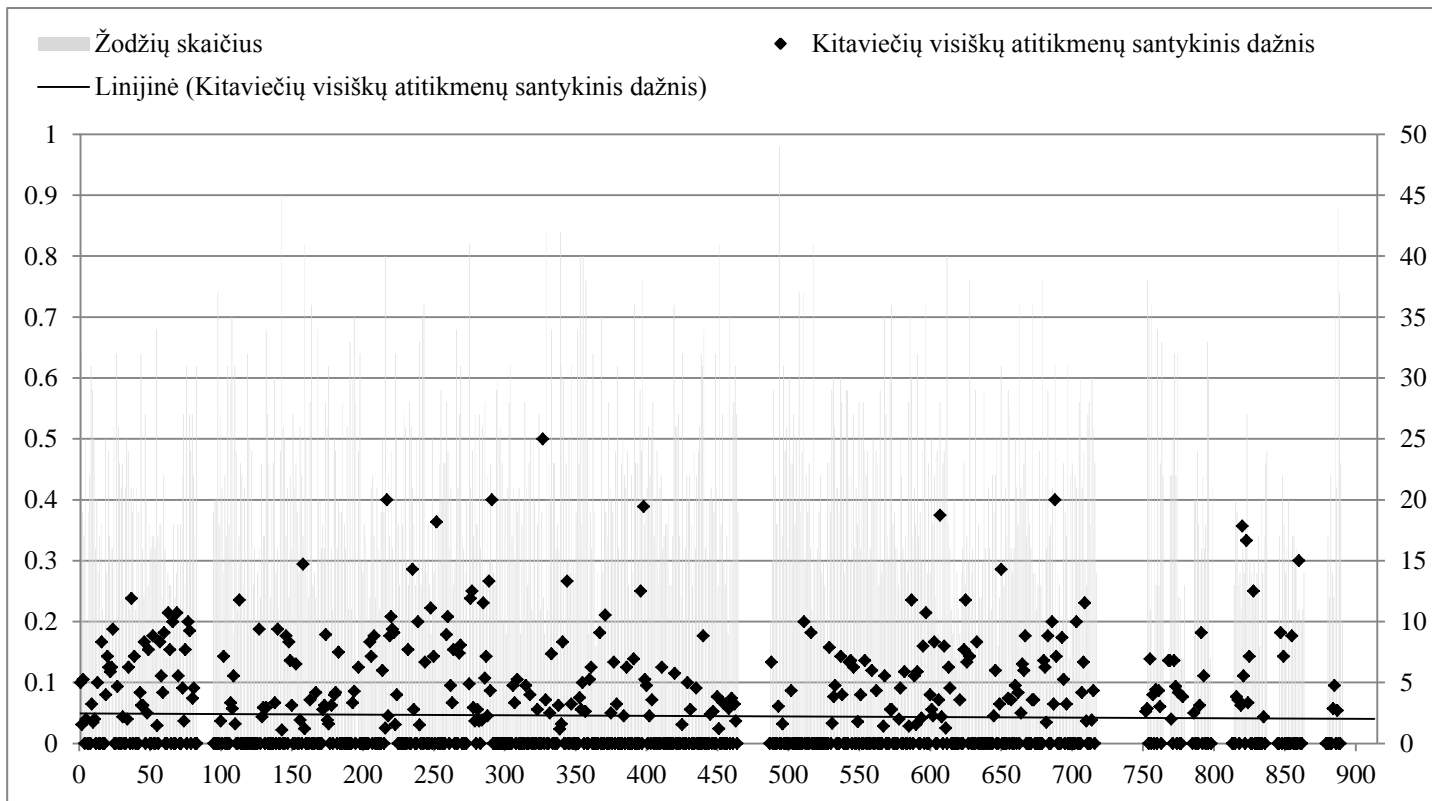

2.1.3.1.b. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 73-iose EE perikopėse iš kitų Biblijos knygų

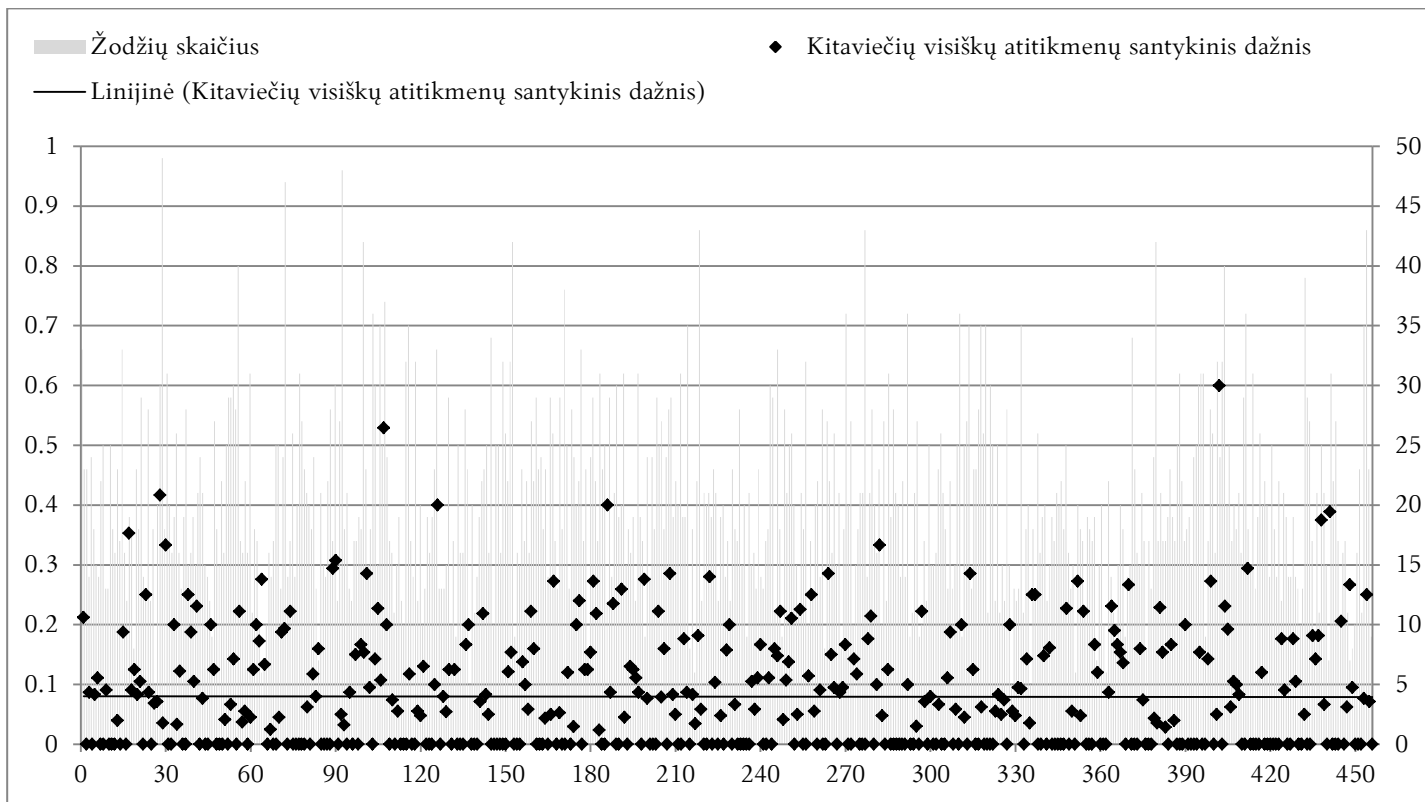

2.1.3.2. Kitaviečių visiškų EE ir GB atitikmenų pasiskirstymas versetuose

2.2.3.2.a. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 770 EE evangelinių versetų

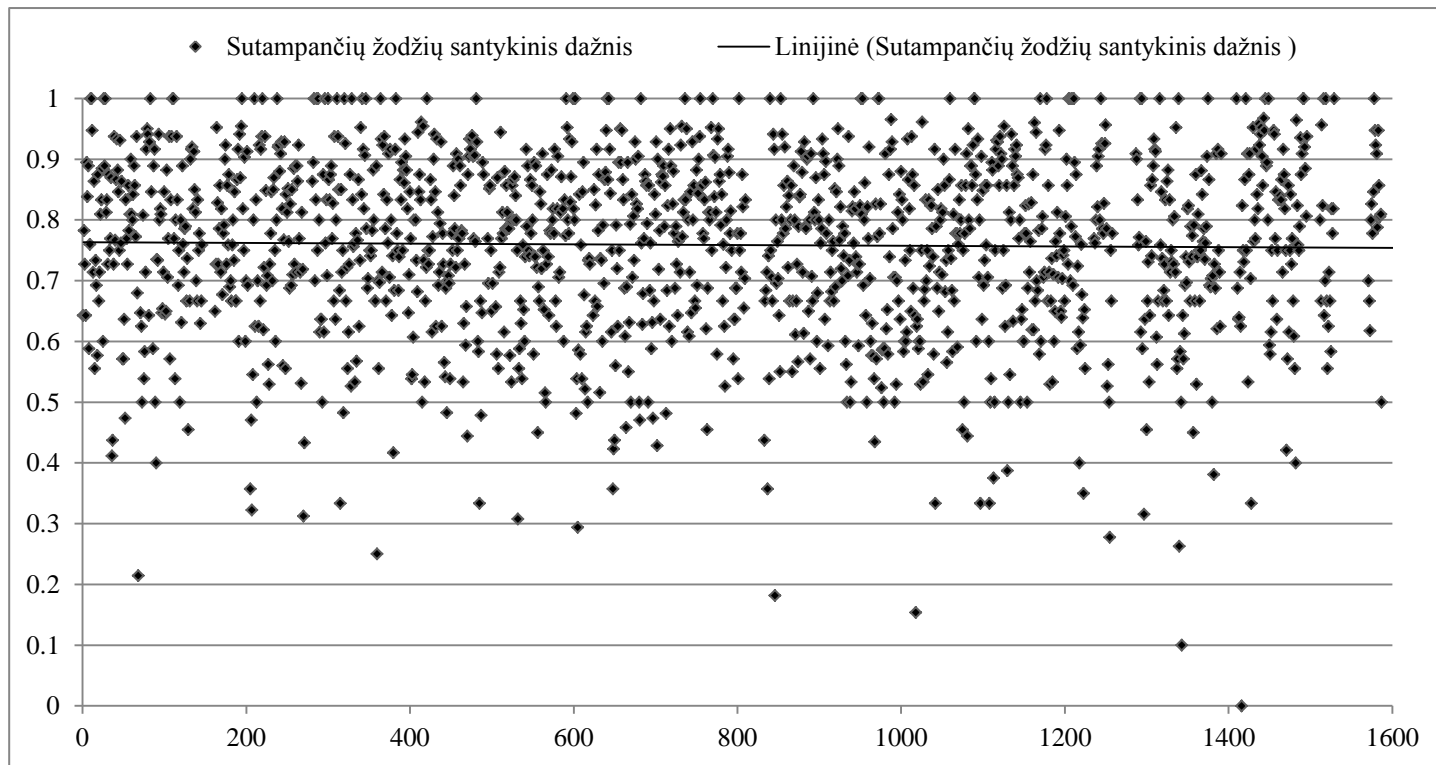

2.2.3.2.b. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 546-iuose EE versetuose iš kitų Biblijos knygų

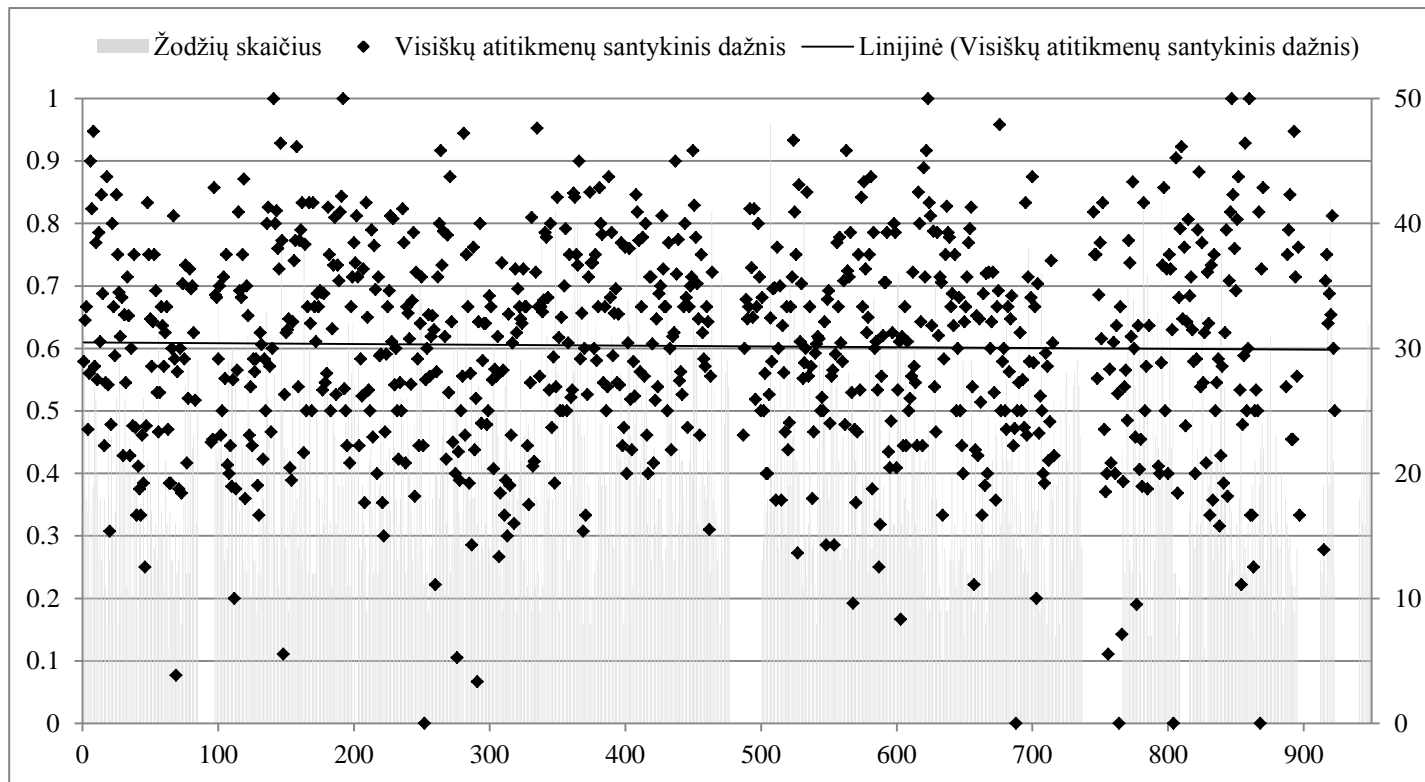
2.2. LVM₂

2.2.1. Su GB sutampančių žodžių (#, #\$, #%, #\$\$%) santykinis dažnis 1416 LVM₂ versetų

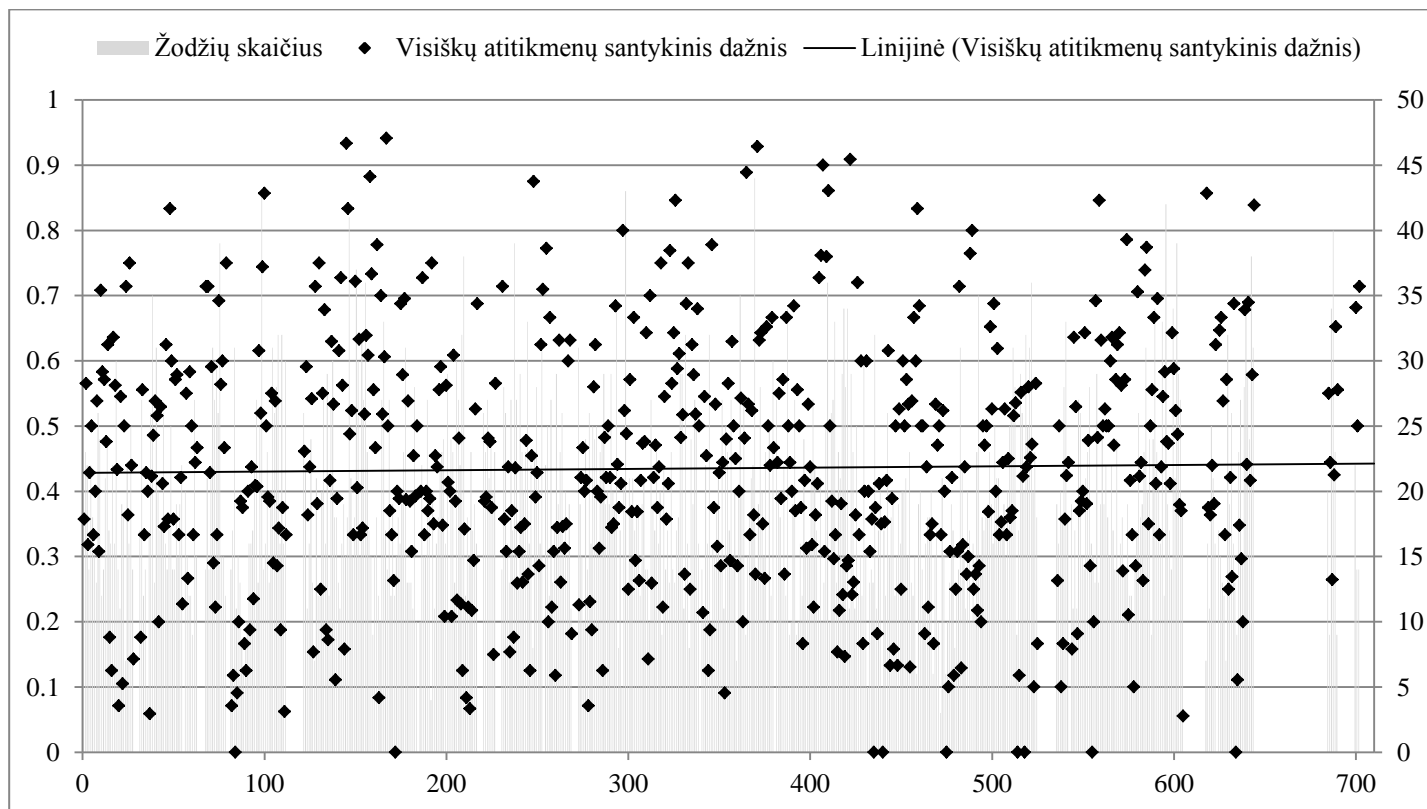

2.2.2. Visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų (#) santykinis dažnis 1416 versetų

2.2.2.1. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis 819-oje LVM₂ evangelinių versetų

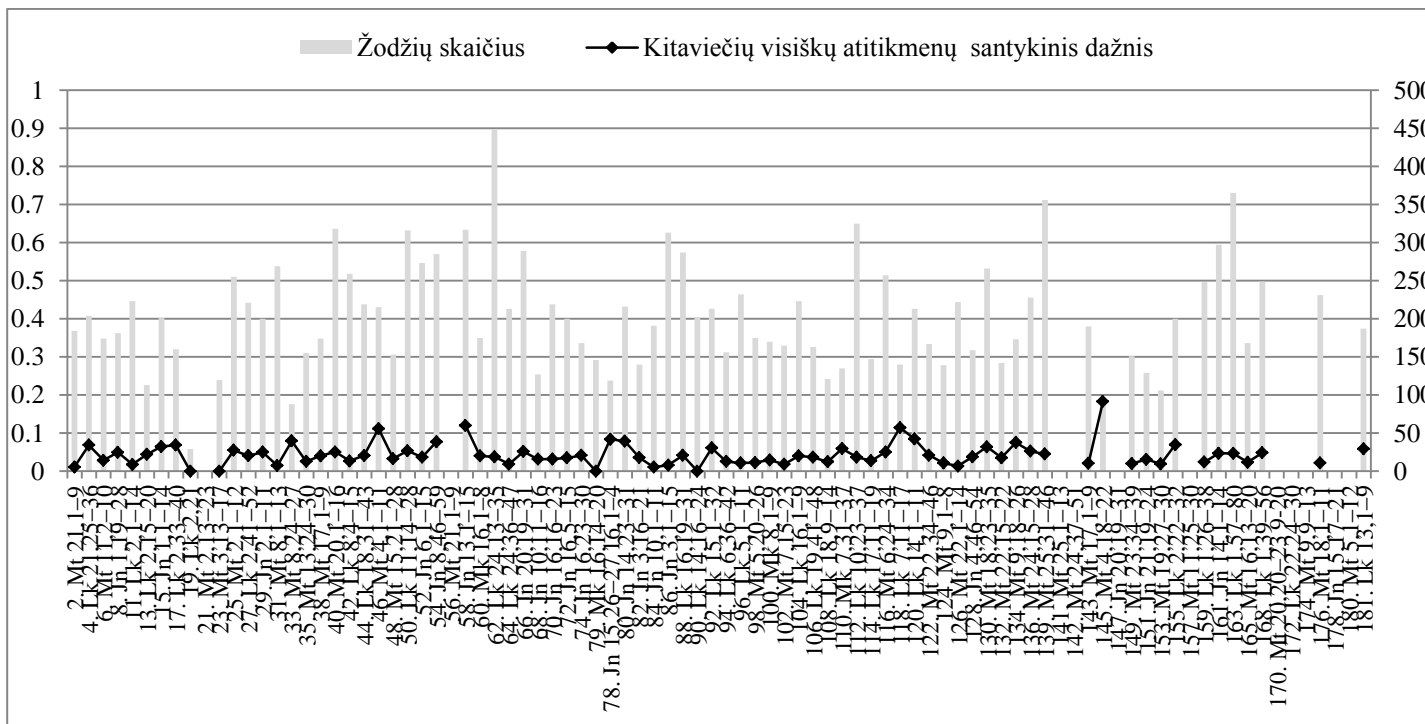

2.2.2.2. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis 597-iuose LVM₂ versetuose iš kitų Biblijos knygų

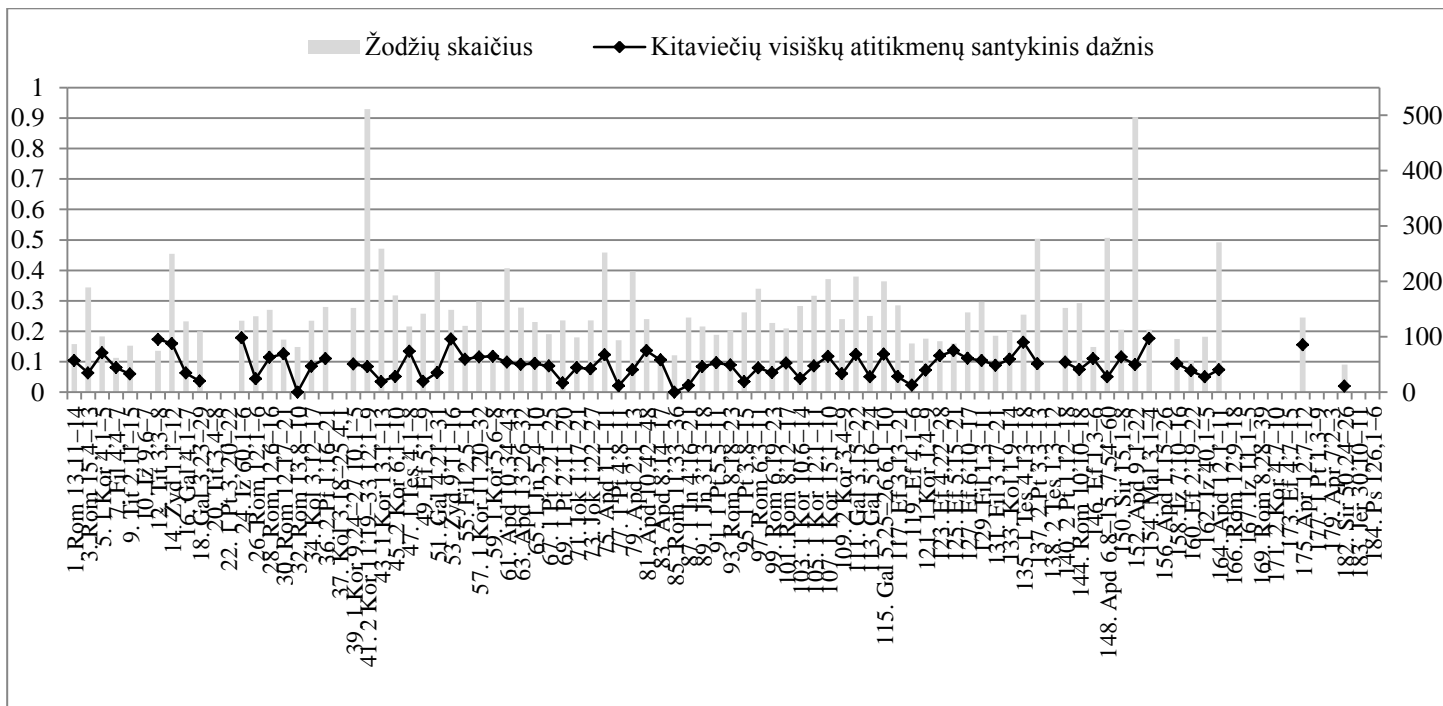

2.2.3. Kitaviečių visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų (#\$) pasiskirstymas

2.2.3.1.a. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 79-iose LVM₂ evangelinėse perikopėse

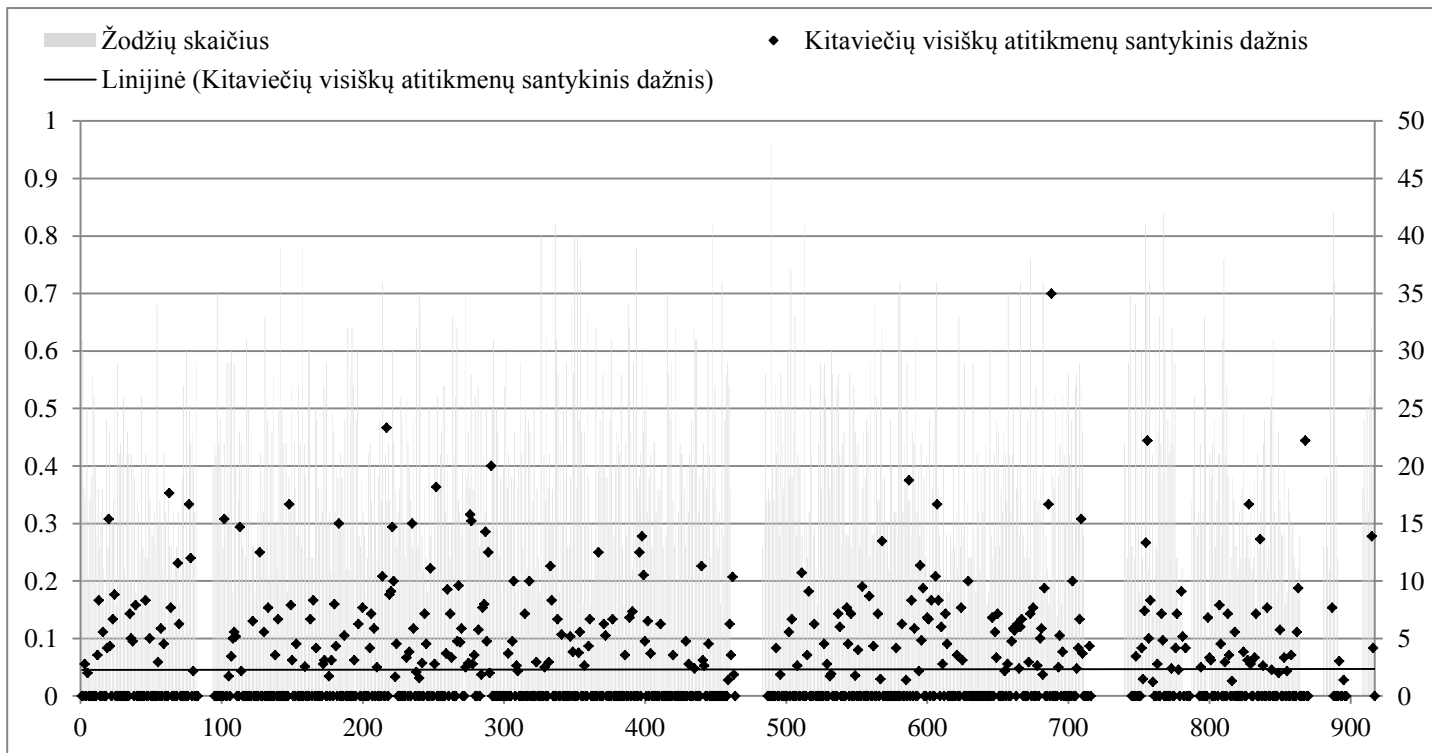

2.2.3.1.b. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 79-iose LVM₂ perikopėse iš kitų Biblijos knygų

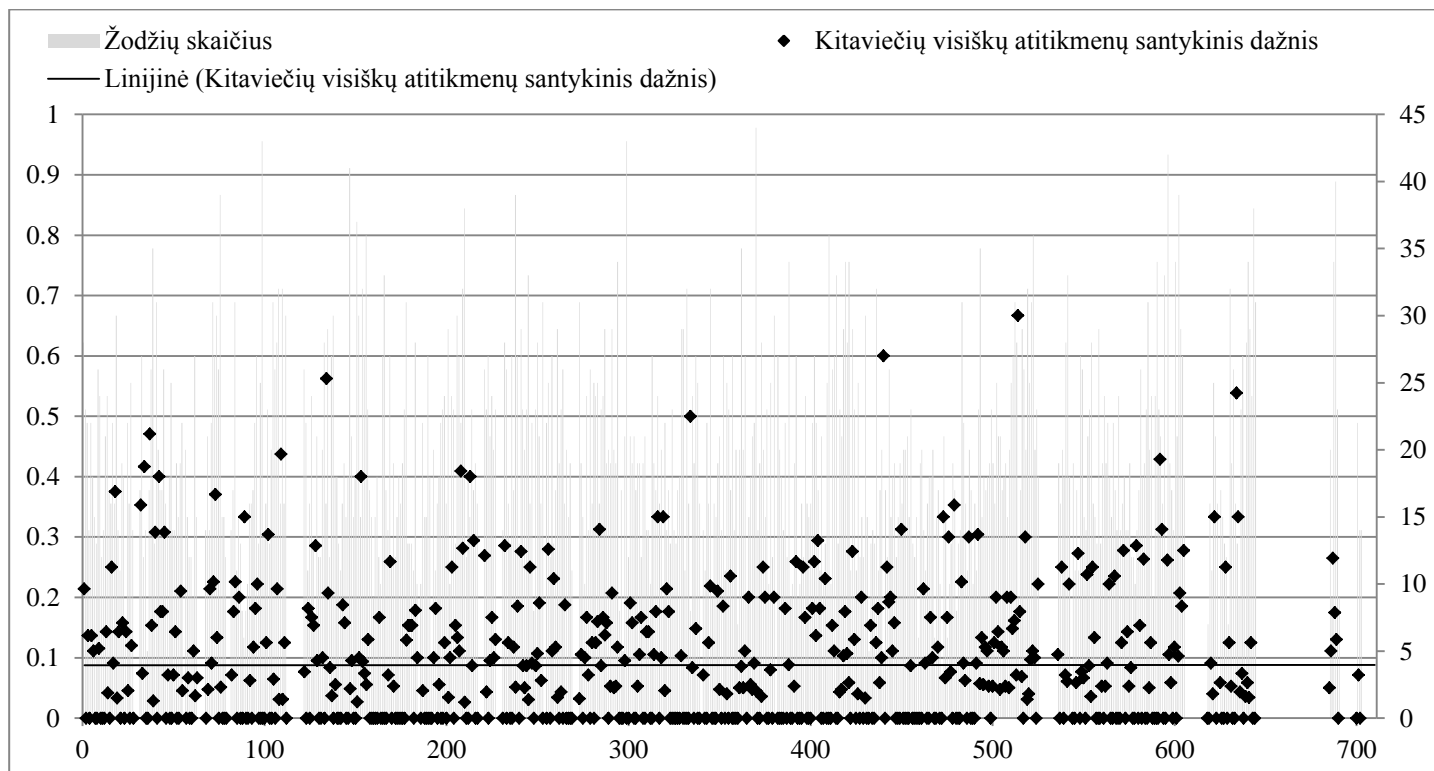

2.2.3.2. Kitaviečių visiškų LVM₂ ir GB atitikmenų pasiskirstymas versetuose

2.2.3.2.a. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 819 evangelinių versetų

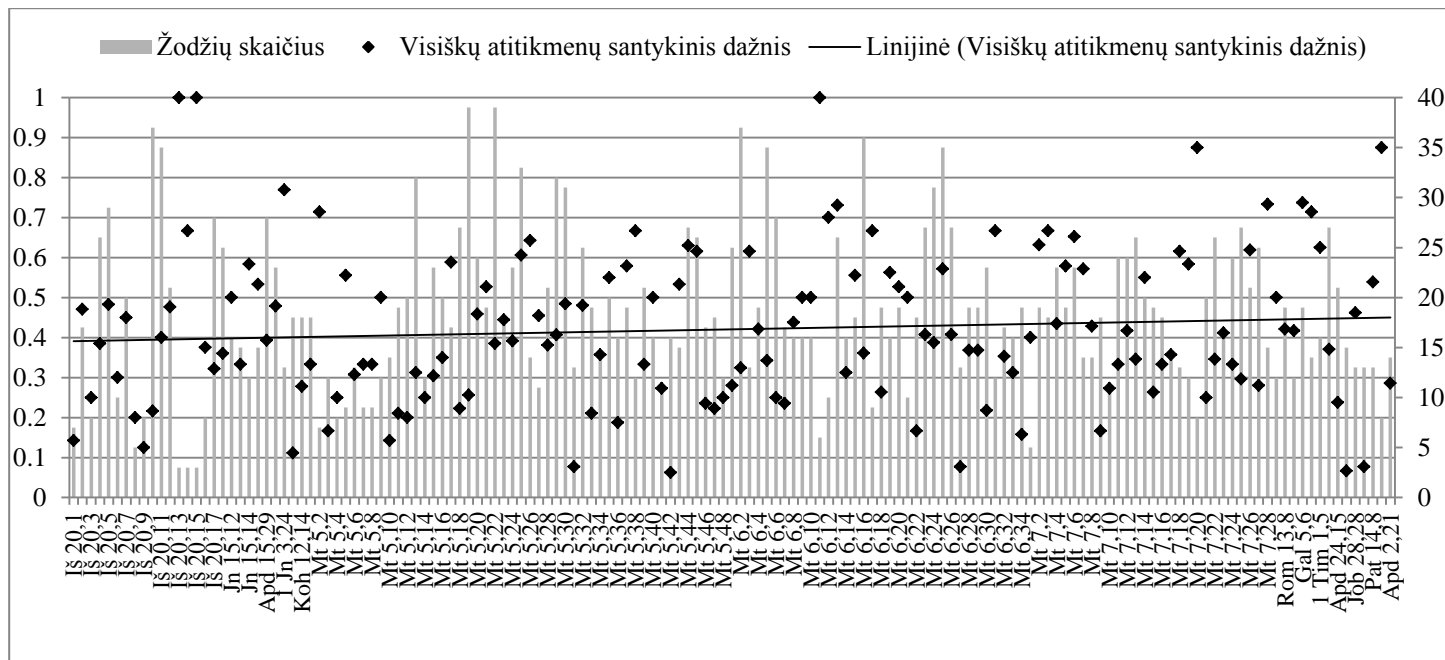

2.2.3.2.b. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 597-iuose LVM₂ versetuose iš kitų Biblijos knygų

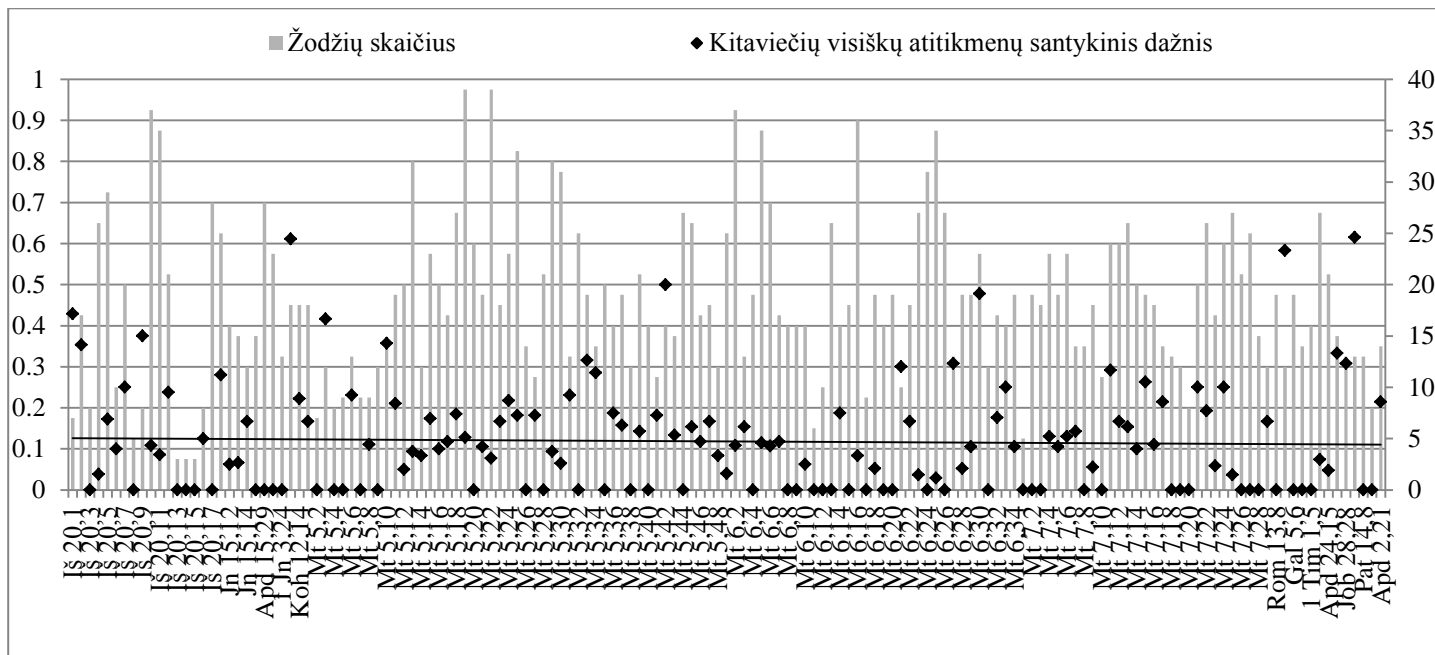

2.3.UP

2.3.1. Visiškių UP ir GB atitikmenų (#) santykinis dažnis 151 versete

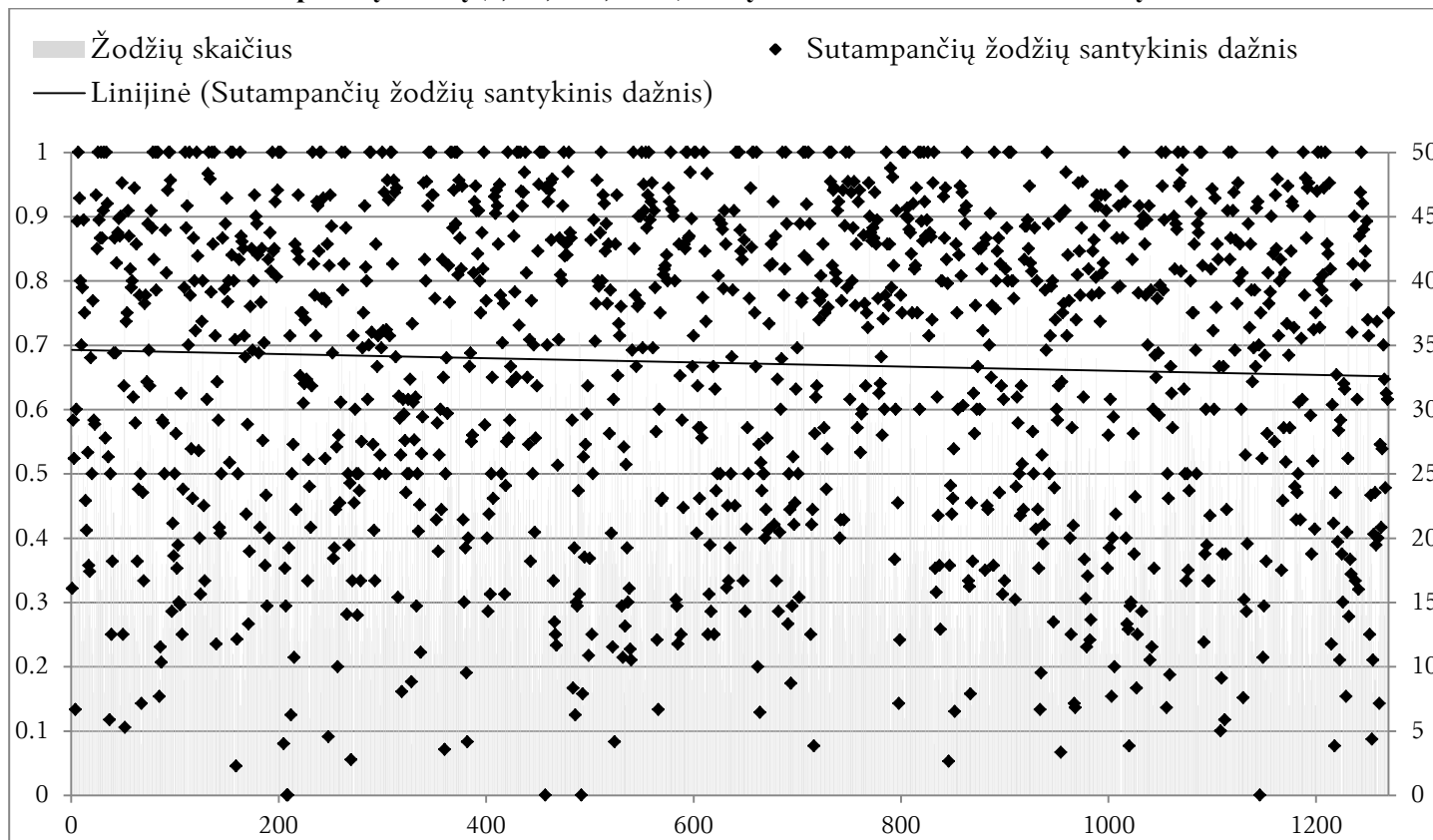

2.3.2. Kitaviečių visiškų UP ir GB atitikmenų (#\$) pasiskirstymas 151 versete

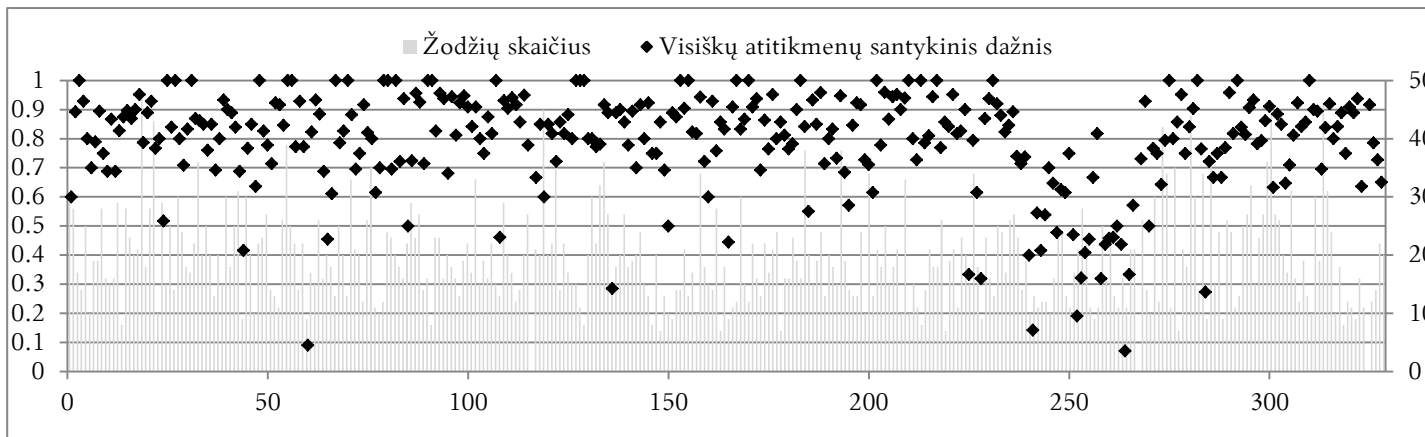
2.4. VLH

2.4.1. Su GB sutampančių žodžių (#, #\$, #%, #\$\$%) santykinis dažnis 1613 VLH versetų

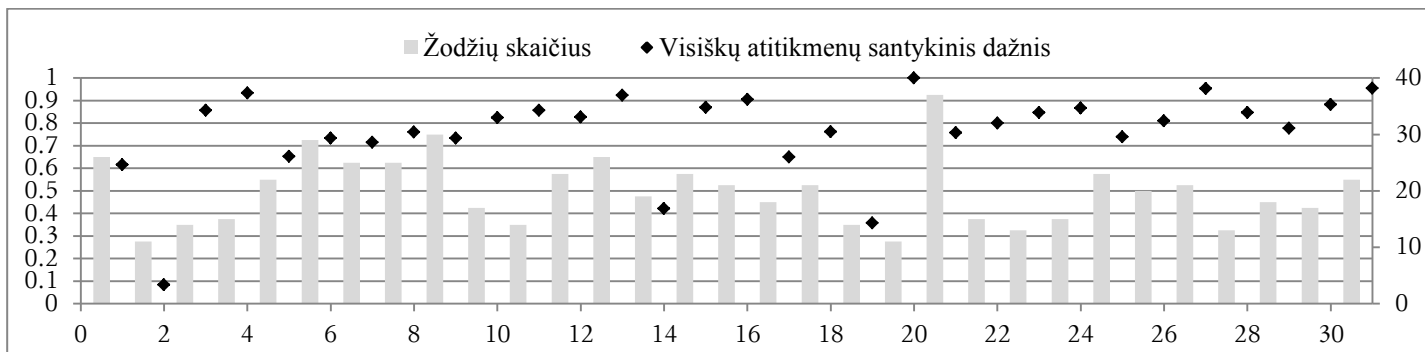

2.4.2. Visiškų VLH ir GB atitikmenų (#) santykinis dažnis 1613 versetų

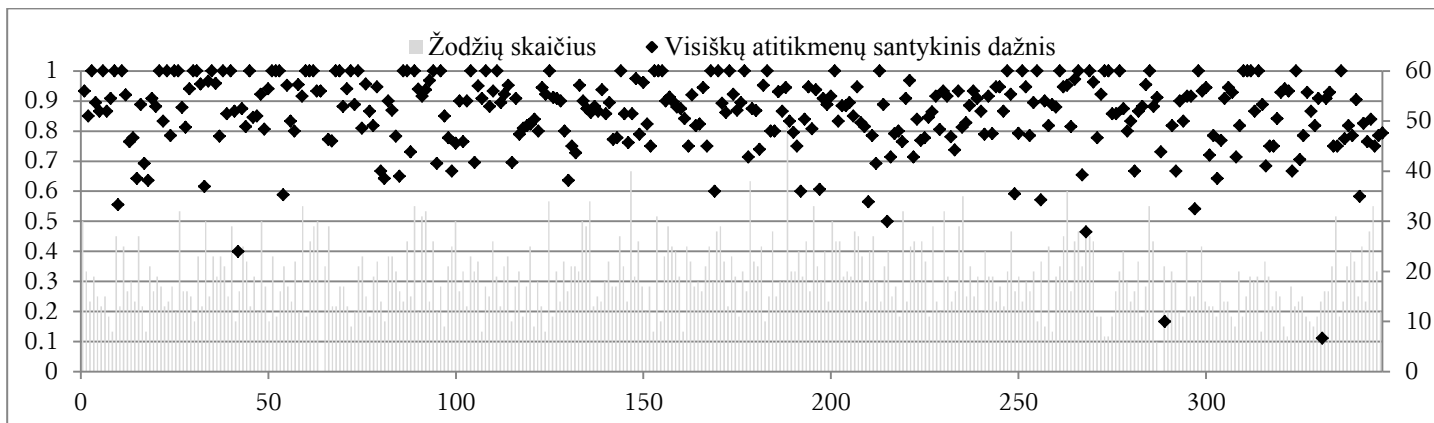
2.4.2.1. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis 328-iuose Mato evangelijos versetuose

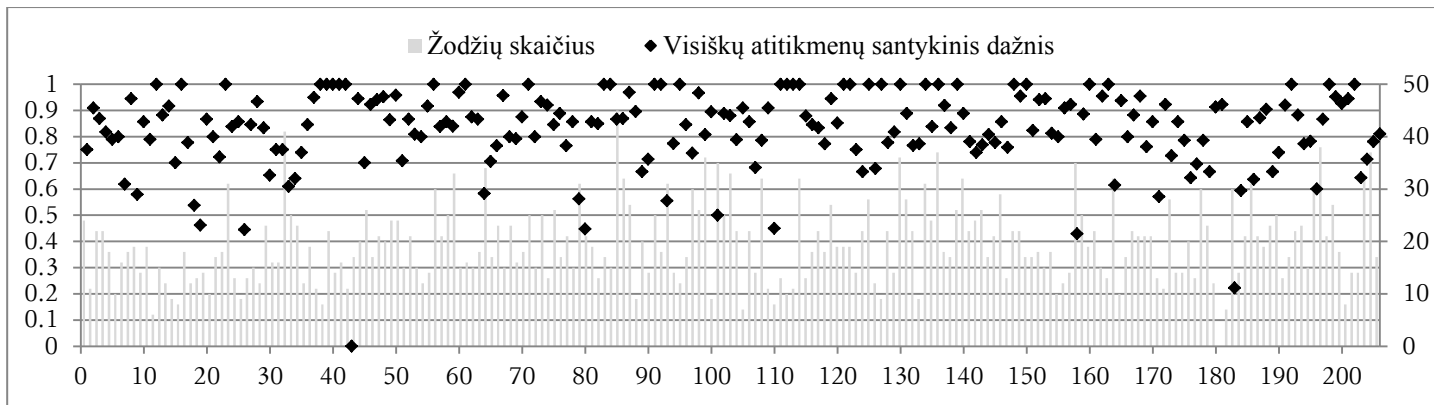
2.4.2.2. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis 31-ame Morkaus evangelijos versete

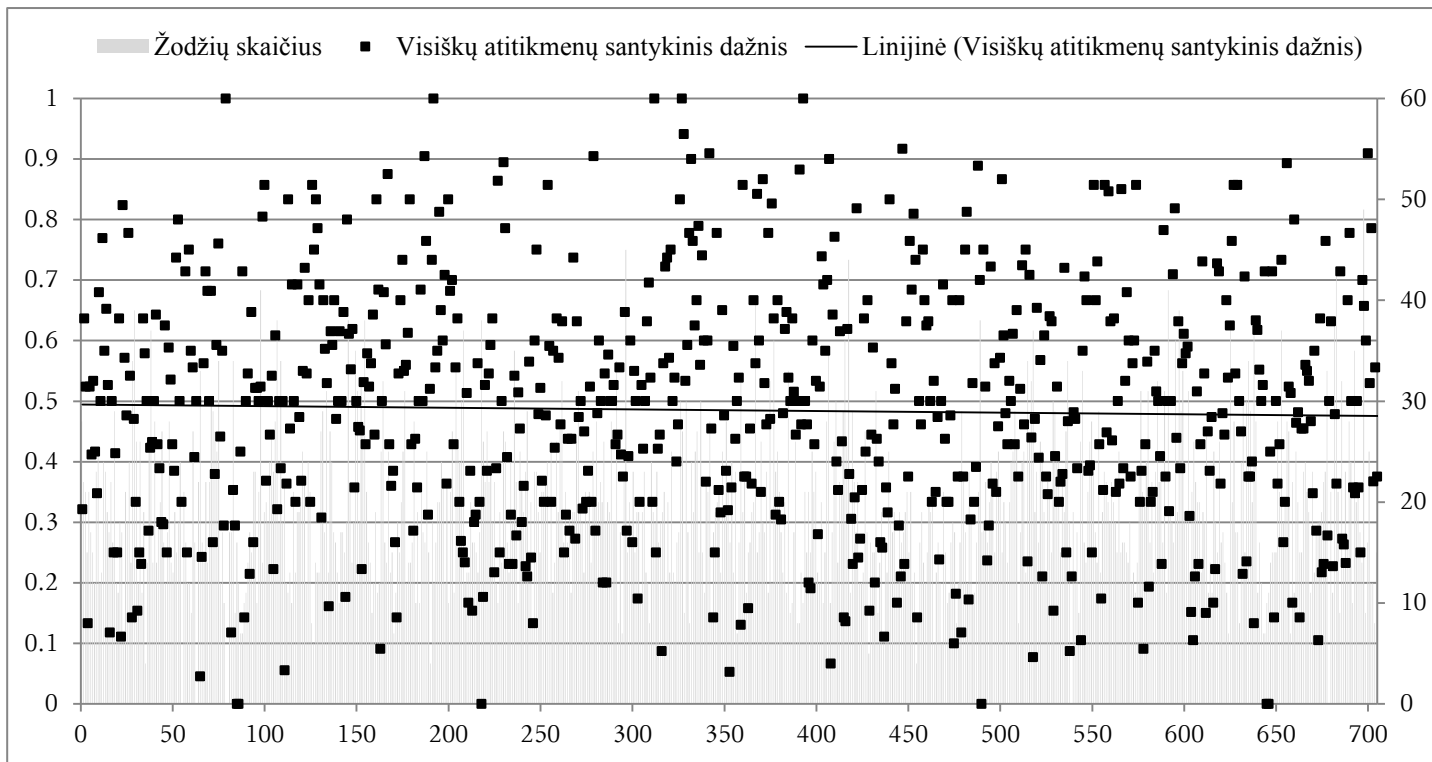
2.4.2.3. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis 347-iuose Luko evangelijos versetuose

2.4.2.4. Visiškų atitikmenų santykinis dažnis 206-iuose Jono evangelijos versetuose

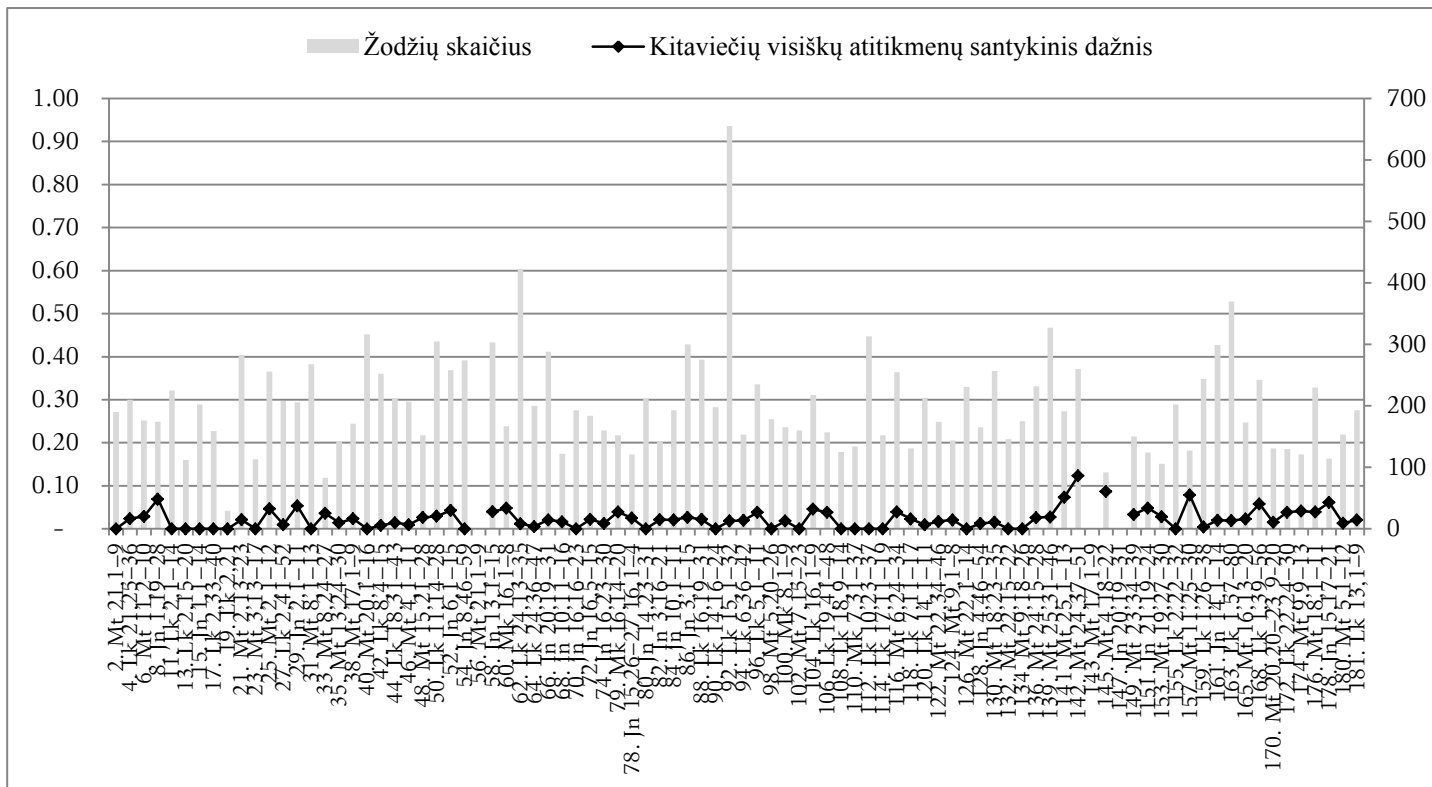

2.4.2.5. Visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis 704-ioose versetuose iš kitų Biblijos knygų

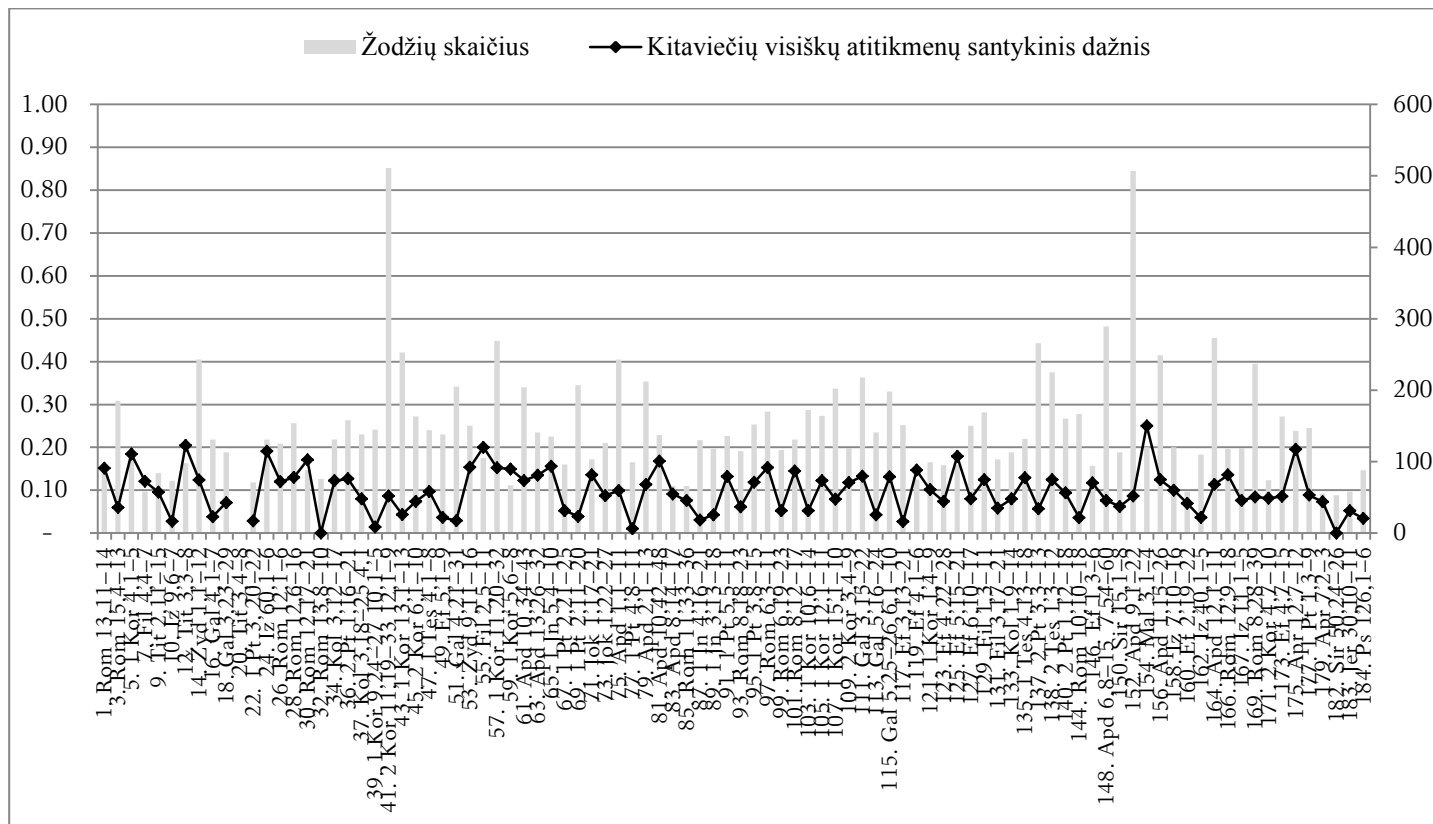

2.4.3. Kitaviečių visiškų VLH ir GB atitikmenų (#\$) pasiskirstymas

2.4.3.1.a. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 87-iose VLH evangelinėse perikopėse

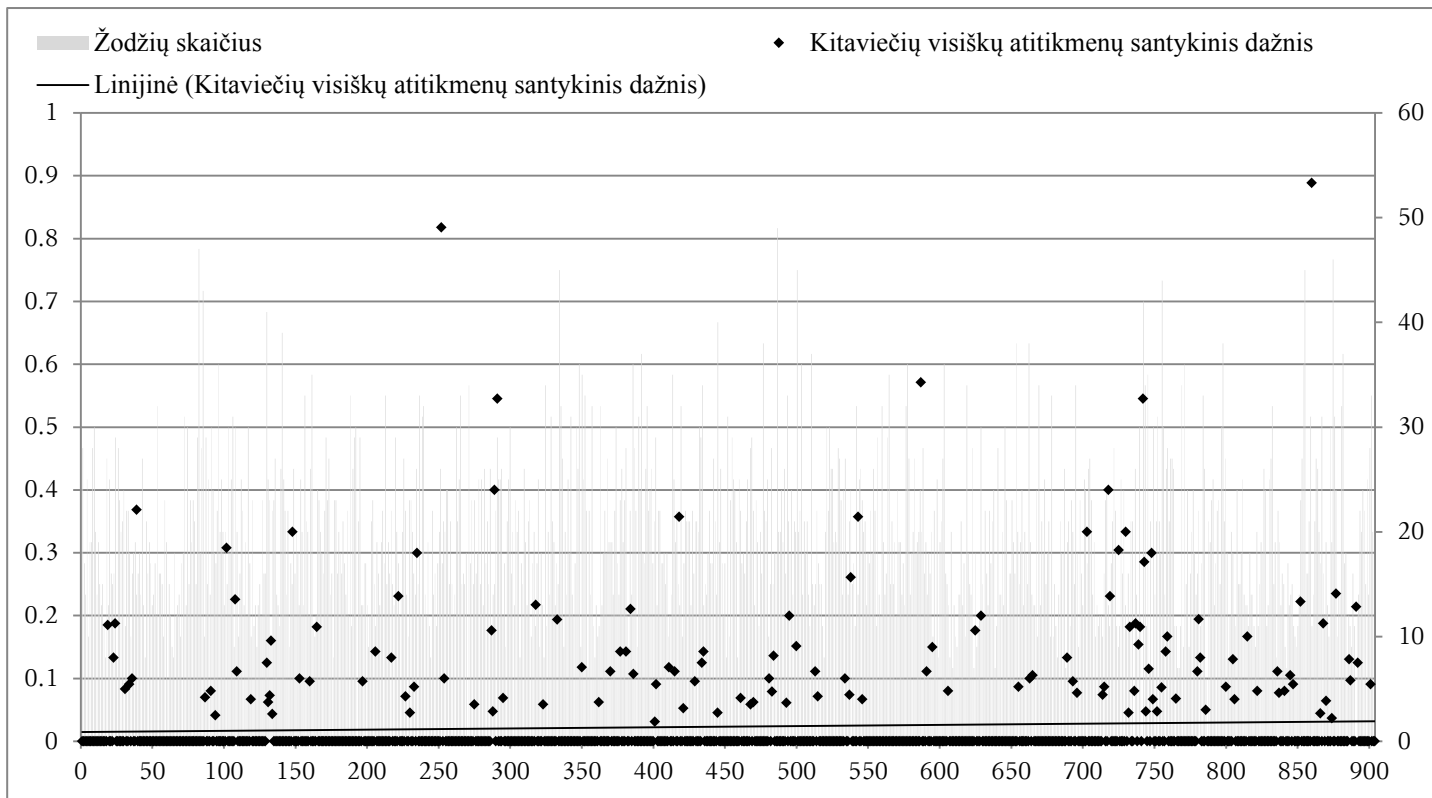

2.4.3.1.b. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 93-ose VLH perikopėse iš kitų Biblijos knygų

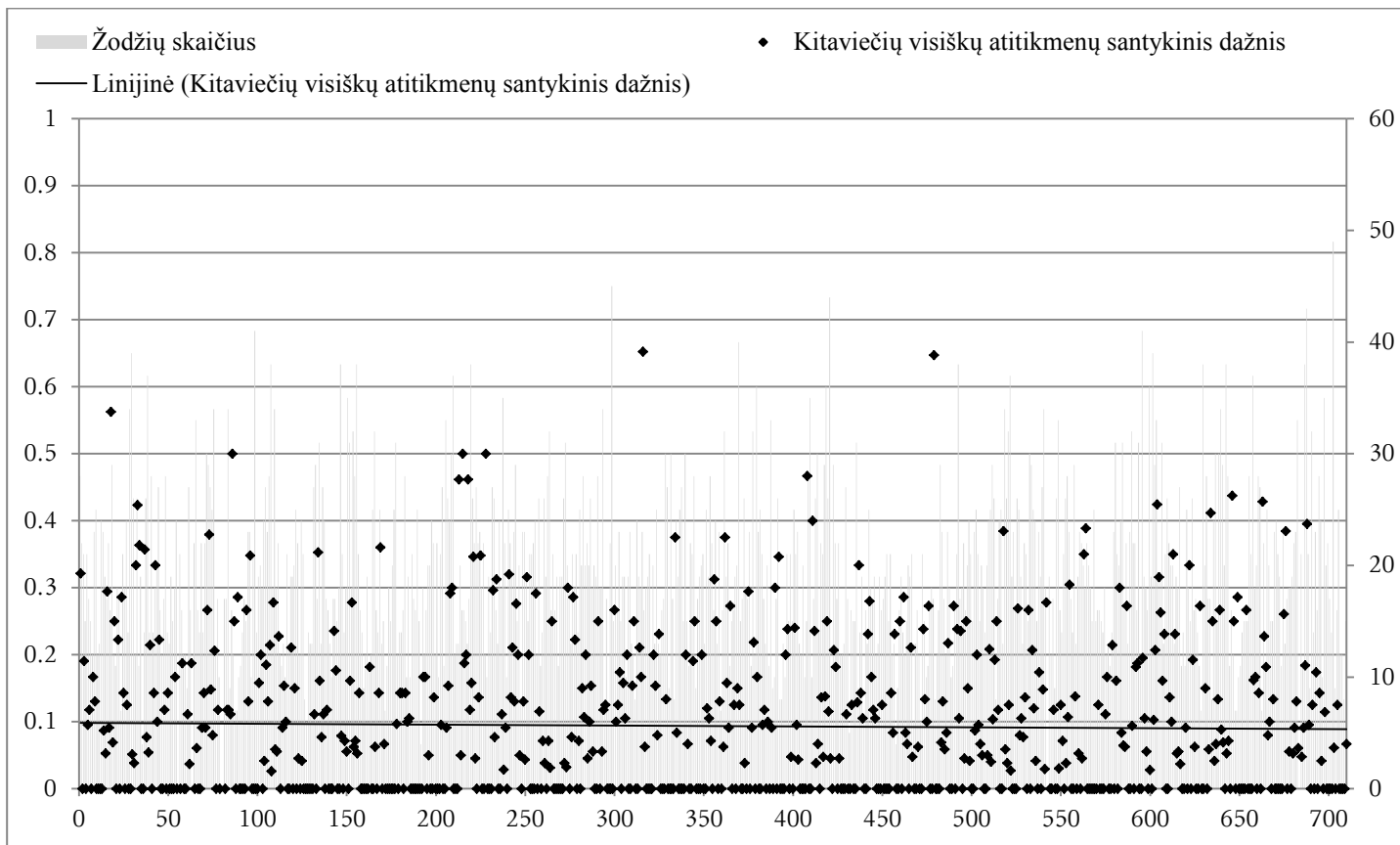

2.4.3.2. Kitaviečių visiškų VLH ir GB atitikmenų santykinis dažnis 1613 versetų

2.4.3.2.a. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 878-iuose VLH evangeliniuose versetuose

2.4.3.2.b. Kitaviečių visiškų atitikmenų santykinis dažnis 704-ioose VLH versetuose iš kitų Biblijos knygų

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 1, LT-01513 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 14 egz.